СРПСКИ МОЛИТВЕНИК

СПОМЕНИЦА МИЛАНУ РЕШЕТАРУ

СРПСКИ МОЛИТВЕНИК. СПОМЕНИЦА МИЛАНУ РЕШЕТАРУ
1512–1942–2012

ACADEMIA SCIENTIARVM ET ARTIVM SERBICA

SECTIO LINGVISTICA AC LITTERARIA

FVNDATIO „GEORGIVS ZEČEVIĆ“ AD CYRILLICI ABECEDARII VSVM TVENDVM AVGENDVMQVE

EVCHOLOGION SERBICVM MEMORIAE MILAN REŠETAR 1512–1942–2012

Acceptum in Sectionis linguisticae ac litterariae conventu x,
qui habebatur die xxvii mensis Decembris, anno mmxvi,
auctoribus Predrag Piper et Jasmina Grković-Major,
illis Academiae sodalibus

Ediderunt
JASMINA GRKOVIĆ-MAJOR
VIKTOR SAVIĆ

BELGRADI
MMXVI

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ОДЕЉЕЊЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

ФОНД „ЂОРЂЕ ЗЕЧЕВИЋ“ ЗА УНАПРЕЂЕЊЕ И ЗАШТИТУ
ЋИРИЛИЧКОГ ПИСМА

СРПСКИ МОЛИТВЕНИК
СПОМЕНИЦА МИЛАНУ РЕШЕТАРУ
1512–1942–2012

Примљено на X скупу Одељења језика и књижевности,
од 27. децембра 2016. године, на основу реферата академика
Предрага Пипера и академика Јасмине Грковић-Мејџор

Уредници
Јасмина Грковић-Мејџор
Виктор Савић

Београд
2016

Милан Решетар (Фото: САНУ–Ф 270)

МИЛАН РЕШЕТАР

МИЛАН РЕШЕТАР

У плејади српских и југословенских филолога XIX и XX века почасно место заузима Дубровчанин Милан Решетар (1. фебруар 1860 – 14. јануар 1942). Од рода је конаваоских Решетаровића из Чилипа, који од времена његовог прадеде Божа мењају презиме у Решетар. Деда Перо се настањује у Дубровнику, где своја два сина даје на школовање, старијег Божа за свештеника и млађег Пава, оца Милана Решетара, за правника. Паво, окружни повереник и дворски саветник, био је први пучанин који је живео у дубровачком кнежевом двору, а с Рештаровима двор је „понародњен“ прославом Бадњег дана, када је отац посипао пшеницом и вином бадњак и ложио га.[1]

Милан Решетар је младост провео у Дубровнику, где је завршио основну школу и гимназију. Професор српскохрватског језика и класичних језика био му је Перо Будмани, врсни филолог и вуковац, којега је изузетно поштовао, а у његовом некрологу ће написати: „по нашему мишљењу „госпар Перо“ [...] знао је све те је био наш живи Konversations-Lexicon, од којега смо ми црпли велику корист, и то не само за наше опће образовање, него и за наш карактер“.[2] Од 1877. године Решетар је студирао словенску и класичну филологију у Бечу код Франца Миклошича. Годину дана касније студије наставља у Грацу, а професори су му били Георг Крек, Густав Мејер и Хуго Шухард. Докторирао је 1889. године расправом *Die Čakavština und deren einstige und jetzige Grenzen* (*Чакавштина и њене некадашње и данашње границе*).[3] Хабилитирао је за доцента словенске филологије у Бечу 1895. радом *Die ragusanischen Urkunden des XIII. bis XV. Jahrhunderts* (*Дубровачке исправе од XIII. до XV. века*).[4]

Од 1880. године живео је у Трсту, где је обитавао и његов брат Перо. Радио је потом као средњошколски професор у Копру (1882), Задру (1883) и Сплиту (1884–1891). На позив Ватрослава Јагића преселио се 1891. у Беч и постао уредник хрватског издања „Листа државних закона“, да би 1904. године био именован за ванредног професора на славистичкој катедри Бечког универзитета, те 1908, након Јагићевог пензионисања, наследио његову катедру. За великог слависту везивала су га не само научна интересовања већ и породични односи, будући да се у Бечу 1892. оженио његовом ћерком Станком и с њом је имао двоје деце, Душана и Јелку. О њиховом присном односу сведочи и податак да ће му Јагић оставити „на аманет“ да доврши превод његове аутобиографије с немачког.[5] Када је 1919. након слома Аустроугарске изгубио место, Решетар се преселио у Загреб, где је на Филозофском факултету предавао до 1928, када се пензионисао и преселио у Фиренцу. Умро је у 1942, а сахрањен у родном Дубровнику тек 1965. године.

Решетар је био инострани члан Руске академије наука у Петрограду од 1902, Чешког ученог друштва од 1911, Академије наука у Прагу и Ученог друштва Шевченко у Лавову од 1920, Словенског института у Лондону од 1923. За члана дописника Југославенске академије знаности и умјетности изабран је 1896, а за редовног 1924. године. У закључку свог предлога (од једне стране, колико је тада било довољно) да се Решетар изабере за редовног члана Томо Маретић је написао: „Овим и другим својим радњама освојио је г. Решетар часно и угледно мјесто међу хрватским и српским филолозима“.[6] За члана (дописника) Српске краљевске академије изабран је 1897, а прави члан постаје 1940. године. На честитке дубровачке Матице српске поводом овога избора, он из далеке Фиренце шаље захвалу, објављену

[1] Подаци о Решетаровој породици дати су према: Dr. Mirko Deanović, *Milan Rešetar, 1. II. 1860. – 13. I. 1842*, Ljetopis JAZU 54 (1949), 336–361. Осим Деановићевог текста, као најпотпунијег, за Решетаров животопис коришћени су и извори наведени у: Љубомир Никић, Гордана Жујовић, Гордана Радојчић-Костић, *Грађа за биографски речник чланова Друштва српске словесности, Српског ученог друштва, Српске краљевске академије 1841–1947*, Београд, САНУ, 2007, 282.

[2] Milan Rešetar, *Pero Budmani*, Ljetopis JAZU 39, za godinu 1924. i 1925. (1926), 97.

[3] M[ilan] Rešetar, *Die Čakavština und deren einstige und jetzige Grenzen*, Archiv für slavische Philologie XIII (1891), 93–109, 161–199, 361–388.

[4] M[ilan] Rešetar. *Die ragusanischen Urkunden des XIII. bis XV. Jahrhunderts*, Archiv für slavische Philologie XVI (1894), 321–368; *Die ragusanischen Urkunden des XIII. bis XV. Jahrhunderts (Schluss)*, Archiv für slavische Philologie XVII (1895), 1–47.

[5] *Спомени мојега живота*, написао Ватрослав Јагић, I део (1838–1880), Посебна издања СКА, књига LXXV, Београд 1930; II део (1880–1923), Посебна издања СКА, књига CIV, Београд 1934. Решетар у *Предговору* пише да ово није напросто превод немачког текста, већ да је текст шири, те да он *Спомене* износи „без најмање промене ни у ствари ни у језику“, напоминући „да их је сам Јагић и овако писао ћирилским словима а екавским изговором“.

[6] T[omo] Maretić, *Dr. Milan Rešetar*, Ljetopis JAZU 39, za godinu 1924. i 1925. (1926), 48.

i sedam stotina i pedeset tisuća muslimana činiće jak sklop. Ujedinjeni u jednu stranku, oni će dobiti svoj dio vlasti, prava i dužnosti, a biti će građani ravni ostalima. Među Srbima mi smo u svom miletu, jer nam je isti i sevap i inad, isti ćef i merak, ista žalost i ista pjesma"....

„Islamski svijet zahvata zemlje od Une do Bregalnice i na toj zemlji je ispremješan sa Srbima; zato mora živjeti sa njima i čekati vrijeme, da jednom bude dio srpstva, kako je u stari zeman i bio".

„Srbi na okup!" — Zagrebačka „Srpska riječ" donoseći članak u kome tretira smisao parole — „Srbi na okup!", između ostalog kaže: „Nikad Srbi u banovini Hrvatskoj nisu bili protiv sporazuma i ravnopravnosti Hrvata u ovoj zemlji, pod uslovom da ta, dvadeset godina naglašavana ravnopravnost, ostane smisao i te politike. Prema tome ta politika nije, sasvim prirodno, ni mogla na dnevni red staviti parole, koje izazvaše toliku reakciju. Ali ako se zadubimo u pravi smisao parole „Srbi na okup", vidjećemo da ona, s punim pravom, traži ono, što učiniše Hrvati ili Slovenci t.j. stapanje u jedan neprobojni nacionalni bedem, u jednu falangu, koja će okupiti ono što je najbolje na narodnoj njivi, da bi se jednom u punom smislu riječi, naprednom politikom narod konačno doveo da svog cilja: nacionalne, političke i ekonomske sigurnosti i blagostanja. To je, po našem shvatanju, smisao parole „Srbi na okup".

Hapšenja u Zagrebu. — Kada se je za prijašnjih vlada zbog reda i mira kažnjavalo razorne elemente, koji su vješto znali da se zaštite u redovima b. HSS i sa časnom hrvatskom trobojnicom, vikalo se je zbog toga na: „hegemoniju" „diktaturu" i „progone", a te elemente proglašavalo se narodnim mučenicima. Danas, kada su na vladi ljudi, u čijim su se partijskim redovima zaštićeno krili ti ekstremni elementi, moraju da muku muče sa onim istim elementom, kog su onda štitili. I danas više to nije ni »hegemonija« ni »diktatura« ni »progon«, već to je ono isto što je i negda bilo, samo se danas za to kaže: *održavanje reda i mira.*

Tako su zbog reda i mira, kako gotovo sve novine donose, ovih dana pozatvarani u Zagrebu mnogi od tih ekstremnih elemenata, a među njima se ističe dr. Milu Budaka i dr. Stjepana Buća.

Refleksi sporazuma!

Dubrovačke vijesti

Zahvala Gospara dr. Milana Rešetara. Na čestitku Matice Srpske u Dubrovniku, prilikom imenovanja našeg sugrađanina Dubrovčanina Gospara dr. Milana Rešetara članom Srp. Kralj. Akademije, Gospar Milan je odgovorio:

Poštovani gosp. Pretsjedniče,

Najtoplije zahvaljujem »Matici Srpskoj« mojega nezaboravnoga rodnoga Dubrovnika, što se je sjetila mene vrlo staroga Dubrovčanina, koji sam se vrlo mlad odbio u tud svijet. Ja se veselim velikom odlikovanju što mi je namijenila Srpska Kraljevska Akademija, naša naučna ustanova, ali se veselim, vjerujte mi, radi našega Dubrovnika više nego li radi sebe, a osobito mi je milo što je ta ista počast data g. Marku Muratu — još jednom Dubrovčaninu iz broja *starih boraca Srba katolika, koji izumiremo.*

Društvo „Kneginja Zorka" najtoplije zahvaljuje svima koji dopriniješe odličnom uspjehu društvene čajanke.

Iz šahovskog kluba. — Primamo: Šahovski klub u Dubrovniku na svojoj god. skupštini izabrao je upravu na čelu sa pretsjednikom g. Marinom Kobasicom direktorom Pom. Trg. Akademije, potpretsjed. g. Matijevićem Prosperom i tajnikom g. Prelovec Cirilom, čin. vojne Akademije.

Konac jedne priče. — Kada je trebalo opravdati bacanje na ulicu tolikih nedužnih namještenika i radnika iz Gradskog Poglavarstva, dodavane su i poznate priče o pretnjama gradskom komesaru g. Jambrečaku. Da komedija bude veća, gospodina komesara pratila je i — Bože prosti — neka vrsta tjelohranitelja. Nekidan ova je proračunana priča dokončana pred Sudom. Osumnjičeni biv. stražar Fjorenini i radnik Nalbani oslobođeni su jer je utvrđeno da je optužba bez svake osnove. Optužene je branio adv. pripravnik g. Ratković.

Nijesmo dugo čekali... — Mi smo u posljednjem broju ukazali na prozirne pokušaje partijskih zvončića da izvrtanjem činjenica zamute bistru vodu i onemoguće izvlačenje krivaca kojima pripada slava za „junački" noćni podvig protiv žand. narednika Mandarića. Međutim, nijesmo puno čekali da nam novi događaji dadu pravo. Najnovija poruka podpredsjednika Vlade i Vođe HSS g. dr. Mačeka govori dosta jasno i upućuje zvončiće šta treba da rade. To što traži dr. Maček za ove zločinačke poslove plaćenih agent-provokatera, nije nikakva preporuka onih metoda sa kojim istrčavaju partijski zvončići u Dubrovniku.

Naknadno smo upazoreni da je istragu u Kuparima prvi vodio i uspješno završio jedan žandarm vodnik iz Hrvatskog Zagorja (Hrvat katolik) koji se nalazi u službi 32 g. On je otkrio eksploziv i prepisku o kojoj smo govorili. I konačno priču o pomanjkanju »tople hrane« demantuju porodice uhapšenih koje su im tri puta dnevno donosile hranu u žand. stanicu.

Rijedak gost. — U četvrtak u jutro osvanuo je Dubrovnik i okolica zavejani snijegom. Snijeg je padao vrlo gusto uz dosta jaki vjetar. Škole, zbog oskudice ogrijeva, otpustile su đake kući. Temperatura se je bila spustila na nulu.

„Захвала Госпара др. Милана Решетара" у листу Дубровник на честитке Матице српске дубровачке поводом именовања за редовног члана Српске краљевске академије (Dubrovnik XXVII/10, 9. mart 1940, 4 – Библиотека Матице српске П. фол. 248)

у листу „Дубровник“ од 9. марта исте године и у београдској „Политици“ од наредног дана (екавицом): „Најтоплије захваљујем „Матици Српској“ мојега незаборавнога роднога Дубровника, што се је сјетила мене врло старога Дубровчанина, [...] али се веселим, вјерујте ми, ради нашега Дубровника више него ли ради себе, а особито ми је мило што је та иста почаст дата г. Марку Мурату – још једном Дубровчанину из броја *старих бораца Срба католика, који изумиремо*“.[7]

Многоструке су и добро знане заслуге овог знаменитог филолога ретко разноврсних и широких интересовања, „окорјелог Вуковца“, како себе назива у потпису писма Тихомиру Остојићу од 9. априла 1916.[8] Будући да прилози у овој споменици темељно обрађују основна поља Решетаровог делања, приложићемо тек скицу његовог плодоносног научног рада.

Свестрани ерудита, Решетар је писао на четири језика. Главне области његових филолошких истраживања биле су језик и историја књижевности, поглавито дубровачке. Језик је истраживао у синхроној и дијахроној перспективи, а посебно је био посвећен дијалектологији и акцентологији. Сви ови његови радови утемељени су на теренским испитивањима, којима се почео бавити по доласку у Беч, када је за Балканску комисију Бечке академије наука истраживао дијалекте на терену Хрватске, Босне, Црне Горе, те говор словенских штокавско-икавских колонија у јужној Италији, чиме је допринео не само осветљавању промена до којих долази у ситуацији језичких контаката већ и разумевању важности исељеничких говора за историју језика. Поузданост сакупљене грађе обезбеђена је коришћењем фонографа за снимање звучних записа.[9] Лексичка грађа коју је сакупио током својих дијалектолошких истраживања укључена је потом у *Рјечник* ЈАЗУ (почев од слова М).[10]

У Решетаровим истраживањима, и дијалектолошким и историјскојезичким, важно место заузимало је питање односа штокавштине и чакавштине. Од младости је делио Миклошичеве идеје о језичком разграничењу Срба (штокаваца) и Хрвата (чакаваца). Под Јагићевим утицајем он је овај став донекле модификовао, те му 26. новембра 1890. пише: „ј е д а н смо народ под д в а имена – па нека свако придржи име што је у кући својој слушао ... Али што се специјално мене тиче ја остајем при српскому имену, јер како што и Ви кажете, Дубровчани су својим јавнијем и приватнијем животом увијек ближи били »Србима« него ли »Хрватима«“.[11] Слично налазимо нешто касније у чланку „Mea culpa“,[12] где наводи да је „од сепаратисте постао унитарац“, те „прешао онима што не раздвајају један народ због његова два имена“. У овом духу објавио је у Загребу 1916. године два издања српске/хрватске граматике: *Elementar-Grammatik der serbischen (kroatischen) Sprache* (Основна граматика српског (хрватског) језика) и *Elementar-Grammatik der kroatischen (serbischen) Sprache* (Основна граматика хрватског (српског) језика), за коју ће Андре Вајан написати да је, као и његово десето издање *Горског вијенца*, модел научне књиге.[13] Учествовао је и у тада актуелним расправама око уједначавања екавског/јекавског изговора и писма књижевног српскохрватског језика.[14] Објављивао је своја значајна дела и у Београду и у Загребу, писао и ћирилицом и латиницом. Замисли о језичком јединству два народа остаје веран до краја, но у својој академској беседи приликом избора за редовног члана Српске краљевске академије ипак напомиње: „ја зато нећу никако рећи да се у Дубровнику није говорило хрватски него српски, али кому су Срби и Хрвати два народа, тај ће морати признати да је Дубровник по језику био увијек српски“.[15] Решетара је одликовала и

[7] *Zahvala Gospara dr. Milana Rešetara*, „Dubrovnik“, godina XXVII, broj 10, 9. mart 1940, 4; *Г. др. Милан Решетар захваљује на честитци Матице српске у Дубровнику*, „Политика“, година XXXVII, број 11413 (10. март 1940), 10; такође в. *Срби католици из Дубровника и околине*, Архив САНУ број 11235. Курзивни текст је у оригиналу.

[8] Збирка *Писма* Матице српске, сигн. 11354.

[9] Gerda Lechleitner, *Milan von Rešetar unterwegsmit dem Archivphonographen – über »die praktische Verwendbarkeit des Phonographen für linguistische Zwecke«.* Zbornik o Milanu Rešetaru, književnom kritičaru i filologu, Zbornik radova s Međunarodnog znanstvenog skupa, Beč 25. rujna 2004 – Dubrovnik, 1. – 2. listopada 2004, Zagreb, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2005, 169–176.

[10] Dr. Mirko Deanović, *нав. дело*, 346.

[11] Maria Rita Leto, *Rešetarova pisma Vatroslavu Jagiću u Zagrebačkoj nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici*, Zbornik o Milanu Rešetaru, književnom kritičaru i filologu, Zbornik radova s Međunarodnog znanstvenog skupa, Beč 25. rujna 2004 – Dubrovnik, 1. – 2. listopada 2004, Zagreb, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2005, 383.

[12] Prof. Dr. M[ilan] Rešetar, *Mea culpa*, Zora/Зора III/2 (април 1912), 49–52.

[13] André Vaillant, *Nécrologie*, Revue des études slaves 24/1–4 (1948), 306.

[14] *Анкета о јужном или источном наречју у српскохрватској књижевности*: XXVIII, М[илан] Решетар, Српски књижевни гласник 32/6 (16. март 1914), 439–442.

[15] Академска беседа Милана Решетара, Архив САНУ 14456. Будући да Решетар није могао доћи у Београд, његову беседу прочитао је Александар Белић и у незнатно измењеном виду овај део је пренет у *Годишњаку* СКА L за 1940 (1941), 189. У наводно интегралном тексту беседе објављеном после Другог светског рата овај завршни део је изостављен (Милан Решетар, *Најстарији дубровачки говор*, Глас СКА CCI, Одељење литературе и језика, нова серија 1 (1951), 1–47). Садржински тачан али у детаљима измењен текст објавио је М. Деановић (Dr. Mirko Deanović, *нав. дело*, 344), цитирајући сплитски *Народни лист* од 13. марта 1941. Издање верно изворнику угледало је светло дана тек захваљујући академику Мирославу Пантићу (Мирослав Пантић, *Приступна*

Милан Решетар у друштву великих слависта – Ватрослава Јагића, Франтишека Пастрнека (седе), Љубомира Стојановића и Михаила Несторовича Сперанског (стоје), деведесете године XIX века (према: М. Н. Сперанский, *Из истории русско-славянских литературных связи*, Москва 1960)

научна и људска честитост, мера и уравнотеженост, „одлика правог Дубровчанина. И у ријетким је јавним полемикама сачувао мјеру и форму, био је увијек госпар".[16] И у томе је био прави наследник свога учитеља Будманија.

Филолошка делатност Решетарова обухватала је великим делом и издавање текстова, књижевног опуса старих дубровачких писаца, Његошевих дела, међу којима *Горскоī вијенца* чак десет пута, те зборника, лекционара и молитвеника, а за критичким издањима следиле су и на њима утемељене историјскојезичке и(ли) књижевне расправе. У енциклопедијском чланку о Решетару Александар Белић је истакао: „његова велика дела, а тако исто његова издања старих текстова и старих писаца, одликују се изванредном темељитошћу".[17] Издавао је и тумачио и „ситнију грађу", да поменемо тек мали српскохрватски глосар у једном латинском зборнику из XV века,[18] или словенско-грчки ћирилички натпис из околине Мостара.[19] Посебну пажњу посветио је стародубровачким српским изворима („die altragusanischen serbischen Urkunden"), тј. повељама и писмима од XIII до XV века, на скоро стотину страна, осврћући се критички на претходна њихова издања, те пишући детаљно о њиховим писарима, палеографским, правописним и језичким, пре свега фонетским и фонолошким особинама.[20] Треба издвојити и његово у нас мало познато „прегледано", како на насловној страни стоји, издање Даничићевог и Вуковог превода Библије, објављено 1895. године у Будимпешти. Он је у овом „покатоличеном" издању „само библиска имена и литургичке речи променио онако како су у обичају код католика".[21]

академска беседа Милана Решетара о најстаријем дубровачком īовору и њен (необјављени) завршетак, Живот и дело академика Павла Ивића, Зборник радова са трећег међународног научног скупа „Живот и дело Академика Павла Ивића", Суботица – Нови Сад – Београд 2004, 32. У овој споменици доносимо снимке Решетаровог рукописа.

16 Dr. Mirko Deanović, *нав. дело*, 351–352.

17 А[лександар] Белић, *Милан Решетар*, Ст. Станојевић, Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка III, Загреб, Библиографски завод, 1928, 762.

18 M[ilan] Rešetar, *Ein Serbokroatisches Wörterverzeichniss aus der Mitte des XV. Jahrhunderts*, Archiv für slavische Philologie XXVI (1904), 358–366.

19 M[ilan] Rešetar, *Eine altbosnische slavische-griechische Inschrift*. Archiv für slavische Philologie XXVII (1905), 258–264.

20 В. напомену 4.

21 Решетарова допуна Грујићевог чланка *Библиско друштво*, Ст. Станојевић, Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка, I, Загреб, Библиографски завод, 1926, 188. У свом раду о преводима Библије, Ватрослав Јагић даје примере наведених замена: *Абел* ум. *Авељ*, *Израел* ум. *Израиљ*,

PIESNI
POKORNE
KORAGLIA
DAVIDA
Gospodina Gira Frana
Gondulichia
VLASTELINA
DUBROVACKOGA.

REŠETAROVA
KNIHOVNA
RAGUSIAN

Каталог Решетарове библиотеке у Словенској библиотеци у Прагу (Oton Berkopec, *Rešetarova knihovna ragusian. Výběrový soupis vzácných knih a rukopisů*, Praha 1967)

ZBORNIK

IZ DUBROVAČKE PROŠLOSTI

MILANU REŠETARU

O 70-OJ GODIŠNJICI ŽIVOTA

PRIJATELJI I UČENICI

1931

DUBROVNIK

Насловна страна зборника у част 70. годишњице живота Милана Решетара који су му посветили пријатељи и ученици (*Dubrovnik*, knjiga II, 1931)

Овиме је Решетар довршио посао приређивања српског превода Библије за католике, чија је идеја у Британском и иностраном библијском друштву поникла на Копитаров предлог[22] и делимично је била остварена латиничким издањем Даничићевог и Вуковог превода 1868. године.[23] Писао је и чланке о преводу Новог завета, те критички о Даничићевим исправкама и изменама Вуковог изворног текста, закључивши да „ако хоћемо да имамо непромијењени и непокварени Вуков пријевод, не смијемо узимати ни једно од Даничићевијех издања, већ само Вуково од г. 1857".[24]

Нису му биле стране ни палеославистичке теме, уосталом, у Бечу је предавао и старословенски језик. Рецензирао је Вондракову старословенску граматику, писао о глагољици, Методијевом преводу Библије,[25] те о изговарању песама у словенској служби божијој. Оставио је за собом и понеки успутни етимолошки осврт, као онај где назив обичаја „Турица" доводи у везу са прасловенским називом дивљега бика.[26] Уза сва своја бројна занимања, Решетар није штедео ни времена ни труда да бројним приказима представи књиге из различитих области, акцентологије, дијалектологије, историје језика и књижевности, историје, али и правописе и граматике.

Био је надасве посвећени историчар свога роднога града и његове културе, писао је о српској дубровачкој канцеларији, унутрашњем уређењу Дубровника, дубровачкој властели, новцима, печату, застави и грбу, те медаљама дубровачке републике, дубровачким тамницама и казненом систему, великој „трешњи" итд. Све то је, кад год је било прилике, у жељи да у потпуности дочара некадашњи живот Града, илустровао пригодним

Елизабета ум. *Јелисавета*, *криж* ум. *крст*, *свећеник* ум. *свештеник*, Крст ум. Христос итд. (V. Jagić, *Die serbokroatischen Übersetzungen der Bibel in Ganzen oder einzelner Teile derselben*, Archiv für slavische Philologie XXXIV (1913), 531).

[22] Копитар је предлагао Библијском друштву превод на: а) српски ћирилицом, за православне, б) српски латиницом за католике и в) хрватски. В. Peter Kuzmič, *Vuk-Daničićevo Sveto pismo i biblijska društva*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1983, 56.

[23] Sveto *pismo Staroga i Novoga zavjeta / preveo Stari zavjet Gj. Daničić, Novi zavjet preveo Vuk Stef. Karadžić*, U Pešti, Britansko i inostrano biblijsko društvo, 1868.

[24] М[илан] Решетар, *Како је Даничић издавао и исправљао Вуков пријевод Новога Завјета*, Даничићев зборник, Београд – Љубљана, СКА, 1925, 226.

[25] В. детаљније у: Mateo Žagar, *Rešetarove paleoslavističke teme: s margina*, Zbornik o Milanu Rešetaru, književnom kritičaru i filologu, Zbornik radova s Međunarodnog znanstvenog skupa, Več 25. rujna 2004 – Dubrovnik, 1. – 2. listopada 2004, Zagreb, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2005, 295–304.

[26] Milan Rešetar, *Dubrovačka 'Turica'*, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena 29/2 (1934), 80.

сликама. Тако, рецимо, у раду о старом дубровачком театру доноси репродукције покладних ликова Чороја и Турице, дате уз Апендинијево дело о дубровачким старинама.[27] За Станојевићеву *Народну енциклопедију српско-хрватско-словеначку* приложио је низ одредница о знаменитим Дубровчанима (Бунићима, Градићима, Гундулићима, Држићима, Ђурђевићима и др.).

Решетар је био и ревносни архивиста и библиофил. Имао је вредну нумизматичку збирку, коју је наследио од оца Пава, а потом ју је непрестано допуњавао. У писму Лују Вујовићу од 14. јануара 1921. пишући о својој збирци вели: „од покојног ми је оца остало само 950 комада а сада их у њој има 3603".[28] Сабирао је књиге и рукописе, а његова богата *Bibliotheca Rhacusina*, коју је, притиснут економским недаћама, продао Чехословачкој, садржи велики број штампаних књига, рукописа и публикација о Дубровнику до двадесетих година прошлога столећа.[29] Бавио се и музичком архивистиком. Године 1887. саставио је први попис композиција Јулија Бајамонтија, објављен тек 1912.[30]

Друговао је и дописивао се с многим угледним личностима. Само у Решетаровој личној кореспонденцији, коју је његова супруга поклонила Југославенској академији знаности и умјетности, чува се преко хиљаду писама,[31] а у многим архивима и библиотекама похрањена је његова преписка са Станојем Станојевићем, Љубомиром Стојановићем, Владимиром Ћоровићем, Тихомиром Остојићем, Љубомиром Ковачевићем, Валтазаром Богишићем, Ватрославом Јагићем, Францом Миклошичем, Андре Мазоном, Фрањом Рачким, Антуном Фабрисом и другима.[32] Уживао је поштовање колега, сарадника и студената. У зборнику који су Решетару у част 1931. године приредили „пријатељи и ученици" међу врхунским ауторима, филолозима, историчарима, историчарима културе и књижевности били су и Александар Белић, Андре Вајан, Стјепан Ившић, Петар Колендић, Никола Радојчић, Петар Скок, Александар Соловјев, Грегор Чремошник.[33]

Милан Решетар оставио је за собом неизбрисив траг у историји српске, хрватске и уопште словенске филологије. Радозналог духа, неуморно је радио на многим пољима до краја живота. Остао је упамћен не само по научном наслеђу које је за њим остало већ и по томе што је био, како је написао Андре Вајан, уљудан, срдачан и предусретљив и према колегама и према студентима, а због природне отмености, којом је надилазио ситне препирке, био је вољен и уважаван.[34]

[27] Dr. Milan Rešetar, *Stari dubrovački teatar*, Narodna starina 2/2 (1922), 97–106.

[28] Maria Rita Leto, *Pisma Milana Rešetara u Arhivu JAZU*, Građa za povijest književnosti hrvatske, knj. 33 (1991), Zagreb, JAZU, 328. Решетарова нумизматичка збирка налази се у Народном музеју у Прагу.

[29] Библиотеку је откупило чехословачко Министарство школства и народне просвете. Део Словенске библиотеке у Народној библиотеци у Прагу, где се чува као посебна тематска збирка – *Решетарова библиотека*, постала је 1927. B. Oton Berkopec, *Rešetarova knihovna Ragusian. Výběrový soupis vzácných knih a rukopisu*, Praha, Státní knihovna Československé socialistické republiky, 1967.

[30] Sanja Majer-Bobetko, *Uloga Milana Reštara u hrvatskoj glazbenoj historiografiji*, Zbornik o Milanu Rešetaru, književnom kritičaru i filologu, Zbornik radova s Međunarodnog znanstvenog skupa, Beč 25. rujna 2004 – Dubrovnik, 1. – 2. listopada 2004, Zagreb, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2005, 335.

[31] Dr. Mirko Deanović, *нав. дело*, 351.

[32] Део ове преписке је објављен: Коста Дудић, *Писма Милана Решетара у Рукописном одељењу Матице српске (I)*, Зборник за филологију и лингвистику XIX/2 (1976), 159–186; *Писма Милана Решетара у Рукописном одељењу Матице српске (II)*, Зборник за филологију и лингвистику XX/1 (1977), 203–231; Бојан Ђорђевић, *Писма Милана Решетара Љубомиру Ковачевићу*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор 63–64 (2000), 94–100; Биљана Вучетић, Срђан Рудић, *Писма Милана Решетара Владимиру Ћоровићу* (1919–1924), Мешовита грађа – Miscellanea XXVIII (2007), 341–364; Софија Божић, *Милан Решетар и Станоје Станојевић: фрагменти из сарадње на пројекту Народне енциклопедије српско-хрватско-словеначке*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор 81 (2015), 171–187; Maria Rita Leto, *нав. дело*, 327–352; Maria Rita Leto, *Rešetarova pisma Vatroslavu Jagiću i Zagrebačkoj nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici*, 361–398; Vesna Čučić, *Korespondencija Milana Rešetara u Znanstvenoj knjižnici u Dubrovniku*, Zbornik o Milanu Rešetaru, književnom kritičaru i filologu, Zbornik radova s Međunarodnog znanstvenog skupa, Beč 25. rujna 2004 – Dubrovnik, 1. – 2. listopada 2004, Zagreb, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2005, 399–410. В. и М[илан] Решетар, *Из писама пок. Љуб. Стојановића*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор 11 (1931), 45–53.

[33] *Zbornik iz Dubrovačke prošlosti Milanu Rešetaru. O 70^{oj} godišnjici života (Rešetarov zbornik)*, Dubrovnik, 1931.

[34] André Vaillant, *нав. дело*, 308.

ОДАБРАНИ РАДОВИ МИЛАНА РЕШЕТАРА

1884

1. O izvoru grčkog jezika / M. Rešetar // Program C. k. velike gimnazije u Spljetu za školsku godinu 1883/1884. Spljet : Brzotisk Ante Zannonia, 1884. Str. 14–22.

2. O čitanju grčkih i latinskih stihova / Rešetar // Program C. k. velike gimnazije u Spljetu za školsku godinu 1883/1884. Spljet : Brzotisk Ante Zannonia, 1884. Str. 41–46.

1887

3. Ime grada Spljeta / M. R. // Program C. k. velike gimnazije u Spljetu za školsku godinu 1886/1887. Spljet : Brzotisk Ante Zannonia, 1887. Str. 163–170.

1888

4. Zur Erklärung des Gorski Vijenac / Milan Rešetar // Archiv für slavische Philologie. 11 (1888) 289–297.

Повод је превод „Горског вијенца“ на немачки језик од J. Кирстеа.

1889

5. Srbi i Hrvati : [1–11] / Milan Rešetar // Narod (Split). 6 : 16 (1. ožujka 1889) – 6 : 27 (16. travnja 1889)

Sadrži: [1] 16 (1. ožujka 1889) 1 ; [2] 17 (8. ožujka 1889) 1–3 ; [3] 18 (12. ožujka 1889) 2 ; [4] 19 (15. ožujka 1889) 2 ; [5] 20 (19. ožujka 1889) 1–2 ; [6] 21 (22. ožujka 1889) 2 ; [7] 22 (29. ožujka 1889) 1–2 ; [8] 23 (2. travnja 1889) 1–2 ; [9] 24 (5. travnja 1889) 2–3 ; [10] 25 (9. travnja 1889) 2 ; [11] 27 (16. travnja 1889) 2.

1890

6. Број Срба и Хрвата и етнографске прилике у њиховим земљама / М. Р. // Нова Зета. 2 : 11 (1890) 242–249.

7. Горски вијенац / владике црногорскога Петра Петровића Његоша ; увод и коментар написао Милан Решетар. – Загреб : Дионичка тискара, 1890. – 248 стр. ; 20 cm

8. Novo izdanje „Gorskog vijenca“ / [Milan Rešetar] // Obzor. 31 : 212 (16. rujna 1890) 4.

9. Чакавштина у Дубровнику / Милан Решетар // Нова Зета. 2 : 11 (1890) 401–413.

Критика студије „Чакавске особине у данашњем дубровачком дијалекту“ (М. Кушар).

1891

10. И опет о „чакавштини“ у опће а напосе о „чакавштини“ у Дубровнику / написао Милан Решетар // Нова Зета. 3 : 1 (1891) 2–7.

11. Дубровачка „чакавштина“ : чланак трећи / Милан Решетар // Нова Зета. 3 : 4 (1891) 105–113.

Повод је текст „О језику старог Дубровника“ у Crvenoj Hrvatskoj I : 5, 6, 7 (М. Кушар).

12. К тумачењу „Горскога вијенца“ / Милан Решетар // Јавор. 18 : 47 (24. новембра 1891) 745–747.

Исто у: Глас Црногорца : недјељни лист за политику и књижевност. 20 : 51 (1891)

13. О „Горском Вијенцу“ владике П. Петровића Његоша / Милан Решетар // Просветни гласник. 12 : 11 (1891) 666–668.

Повод је оцена Решетаровог издања „Горског вијенца“ у Просветном гласнику 12 : 1–2 (1891) 57–67 (Љ. Стојановић).

14. Die Čakavština und deren einstige und jetzige Grenzen / M. Rešetar // Archiv für slavische Philologie. 13 (1891) 93–109, 161–199, 361–388.

15. Zur Aussprache und Schreibung des ě im Serbo-kroatischen / M. Rešetar // Archiv für slavische Philologie. 13 (1891) 591–597.

1892

16. Горски вијенац владике црногорскога Петра Петровића Његоша / протумачио га Милан Решетар. – 11. државно изд. – Биоград : Државна штампарија, 1892. – XXII, 166 стр. ; 23 cm

Садржај Горскога вијенца, језик, издања и преводи: стр. IX–XXII.

17. Рукопис „Горскога вијенца“ / Милан Решетар // Стражилово. 5 : 17 (26. април 1892) 265–269.

Опис рукописа Петра Петровића Његоша чуваног у Државној (Царској) библиотеци у Бечу.

1893

18. Dva izvještaja o velikoj dubrovačkoj trešnji / priobćio M. Rešetar // Starine / Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. 26 (1893) 27–32.

Текст два извештаја из 1667. о разорном земљотресу у Дубровнику (6. априла 1667).

19. Zur Tekstkritik von Palmotić's Dramen / M. Rešetar // Archiv für slavische Philologie. 15 (1893) 381–388.

Приказ „Дјела“ Јунија Палмотића (Stari pisci hrvatski, sv. 12–14)

20. Broz, J. Hrvatski pravopis. ... Agram 1892. Mein Zusatz V. J. / M. Rešetar // Archiv für slavische Philologie. 15 (1893) 395–407.

Приказ, са додатком В. Јагића.

21. Једно писмо Петра Петровића Његоша / Милан Решетар // Стражилово. 6 : 14 (4. април 1893) 217–218.

22. Јекавски књижевни говор и изговор / Милан Решетар // Јавор. 22 : 10 (16. јуна 1893) 313–316.

1894

23. Антологија дубровачке лирике / приредио Милан Решетар. – [Београд] : Српска књижевна задруга, 1894. – XXVIII, 182 стр. ; 20 cm. – (Српска књижевна задруга ; 15)

Предговор / Милан Решетар: стр. V–VI.

24. D. Ružić, Die Bedeutung des Demetrios Chomatianos für die Gründungsgeschichte der serbischen Autokephalkirche / Besprochen von Milan Resetar // Byzantinische Zeitschrift. 3 (1894) 181–182.

25. Zadarski i Rańinin lekcionar / za štampu priredio Milan Rešetar. – [Zagreb] : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1894 (u Zagrebu : Dionička tiskara). – LIII, 330 str., [1] list s tablom (faks.) ; 24 cm. – (Djela Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti ; knj. 13)

Str. V–XVI: Zadarski lekcionar ; Rańinin lekcionar / Milan Rešetar.

26. Ispravci i dodaci tekstu starijeh pisaca dubrovačkijeh : 1. Pjesni juvene Nikole Nalješkovića / napisao Milan Rešetar // Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Filologičko-historički i filosofičko-juridički razredi. 119 : 41 (1894) 1–31.

27. Njekoliko gramatičkih sitnica / M. Rešetar // Nastavni vjesnik (Zagreb). 2 (1894) 354–361.

Повод су чланци Ј. Живановића у Стражилову (1, 2, 6 1894) и Наставном вјеснику 2 (1894)

28. Die ragusanischen Urkunden des XIII. bis XV. Jahrhunderts / von M. Rešetar // Archiv für slavische Philologie. 16 (1894) 321–368.

29. St. Novaković, Prvi osnovi slovenske kńiževnosti megju balkanskim Slovenima: legenda o Vladimiru i Kosari (Die Anfänge der slavischen Litteratur bei den Balkan-Slaven: die Legende vom hl. Vladimir und der Kosara). Belgrad 1893. VIII, 299 S. 8⁰. / Besprochen von Milan Resetar // Byzantinische Zeitschrift. 3 (1894) 182.

1895

30. Die ragusanischen Urkunden des XIII. bis XV. Jahrhunderts / M. Rešetar // Archiv für slavische Philologie. 17 (1895) 1–47.

31. Alter steigender Accent im Serbischen / M. Rešetar // Archiv für slavische Philologie. 17 (1895) 192–198.

32. Vuk's Uebersetzung des Neuen Testamentes / M. Rešetar // Archiv für slavische Philologie. 17 (1895) 626–629.

Разлике између Вуковог превода Новога Завјета из 1820. (Државна (Царска) библиотека у Бечу) и његовог другог издања из 1857.

33. Новаковић Ст., Српска граматика. Прво целокупно изд. у Београду 1895 / М. Решетар // Дело. 5 (1895) 491–506.

34. Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta / preveo Stari zavjet Gj. Daničić, Novi zavjet preveo Vuk Stef. Karadžić. – Pregledano izd. – U Budimpešti : Britansko i inozemno biblijsko društvo, 1895 (U Budimpešti : V. Hornjanski). – 731, 231 str. ; 24 cm

(У овом су издању библијска имена и вјерозаконске ријечи окренуте према обичају нашега католичког народа. Прим. М. Решетара који је урадио редакцију превода.)

35. St. Novaković, Срби и Турци XIV. и XV. Века (Serben und Türken im 14. U 15. Jahrh.). Belgrad 1893. VII, 397 S. 8⁰. / Besprochen von Milan Resetar // Byzantinische Zeitschrift. 4 (1895) 155–156.

36. St. Novaković, Стара српска војска. Историјске скице из дела „Народ и земља у старој српској држави“. (...). Belgrad 1893. 208 S. 8⁰. / Besprochen von Milan Resetar // Byzantinische Zeitschrift. 4 (1895) 156.

1896

37. Малина, Вл., Латинска граматика за школску и приватну употребу. Први део, Belgrad 1894 / M. R. // Archiv für slavische Philologie. 18 : 3–4 (1896) 587–588.

1897

38. Краткая фонетика и морфологія сербскаго языка. Лекціи орд. проф. имп. универс. Романа Брандта, Москва 1895 / M. R. // Archiv für slavische Philologie. 19 : 1–2 (1897) 289–291.

39. Neue Ansichten über das Wesen und die Entwickelung des serbokroatischen Accentuation / M. Rešetar // Archiv für slavische Philologie. 19 : 3–4 (1897) 564–581.

40. Питања о говору простога народа / [М. Решетар]. – Сарајево : Земаљска штампарија, 1897 ([s. l. : s. n.]). – 22 стр. ; 30 cm

Издато и латиницом.

1898

41. Dubrovački popovi u početku našega vijeka / M. Rešetar // Dubrovnik : kalendar za prostu godinu

1899. Dubrovnik : Srpska Dubrovačka Štamparija A. Pasarića, 1898. Str. 68–73.

42. Primorski lekcionari XV. vijeka / M. Rešetar // Rad / Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Razredi filologijsko-historijski i filozofijsko juridički. 134 : 49 (1898) 80–160. i 136 : 50 (1898) 97–199.

Представљени су: Задарски лекционар ; Лекционар Бернардина Сплићанина (1495) ; Рањинин лекционар (1508) ; Одломак старог словенског рукописног јеванђелистара (XV в.)

43. Шахматовъ А., Къ исторіи удареній въ славянскихъ языкахъ. Известия отделения русского языка и словесности ИАН 1898 / M. Rešetar // Archiv für slavische Philologie. 20 : 2–3 (1898) 397–405.

44. H. Hirt, Die Betonung des Polabischen (Berichte der kgl. sächs. Gesellsch. d. Wissensch. 1896, S. 228–244) / M. R. // Archiv für slavische Philologie. 20 : 2–3 (1898) 445–447.

45. Богородицкій В. А., Замѣтки по экспериментальной фонетикѣ 1. Heft, Kazan 1896. / M. R. // Archiv für slavische Philologie. 20 : 2–3 (1898) 449–450.

1899

46. Др Милан Решетар // Годишњак Српске краљевске академије за 1897. 11 (1899) 155–157.

47. Milas, M., Pravi akcenti i fiziologija njihova u hrvatskom ili srpskom jeziku (Školski vjesnik, Sarajevo, 1898, S. 511–534) / M. Rešetar // Archiv für slavische Philologie. 21 (1899) 233–236.

48. Ст. Новаковић, Законик Стефана Душана цара српског 1349 и 1354 (...), Belgrad 1898, CLIII, 312 S. 8⁰. 5 Dinare / M. Rešetar // Byzantinische Zeitschrift. 8 (1899) 684–686.

1900

49. Амат Лузитанац, дубровачки љекар XVI вијека / Милан Решетар // Бранково коло. 6 : 39, 40, 41 (1900) 1237–1240, 1264–1266, 1301–1304.

Исто и у: Dubrovnik. 9 : 42 (21. X 1900) i 43 (27. X 1900) i 44 (4. XI 1900).

50. Documenta spectantia historiam orthodoxae dioeceseos Dalmatiae et Istriae a XV usque ad XIX saeculum, collegit digessitque E. N. M<ilaš>, Band I. Zara 1899. XXIV, 501 S. gr. 8⁰. / M. Rešetar // Byzantinische Zeitschrift. 9 (1900) 681–682.

51. Die serbokroatische Betonung südwestlicher Mundarten / Von Milan Rešetar. – Wien : A. Hölder, 1900. – IX, 222 str. ; 30 cm. – (Schriften der Balkankommission. Linguistische Abteilung / Kaiserliche Akademie der Wissenschaften ; 1)

52. Südslavische Dialektstudien. 1, Die serbokroatische Betonung südwestlicher Mundarten / von Milan Rešetar. – Wien : A. Hölder, 1900. – 218 str. ; 31 cm. – (Schriften der Balkankommission / Kaiserliche Akademie der Wissenschaften. Linguistische Abtheilung ; 1)

53. Das ragusanische Liederbuch aus dem Jahre 1507. / M. Rešetar // Archiv für slavische Philologie. 22 (1900) 215–230.

Повод је рукописна песмарица Никше Рањине у којој су сабране песме Ш. Менчетића, Џ. Држића и М. Крстичевића (1507).

54. Nachtrag zu Dr. M. Medini's Aufsatz über Čubranović (S. 69 ff) / M. Rešetar // Archiv für slavische Philologie. 22 (1900) 230–232.

Додатак уз текст М. Мединија „Čubranović und seine Beziehung zu der einheimischen und der italienischen Literatur" у истој књизи Archiv-a, стр. 69–106.

55. Eine unbekannte Ausgabe von Marulić's *De institutione benevivendi*. / M. Rešetar // Archiv für slavische Philologie. 22 (1900) 233–236.

56. Der Hochzeitsschwank im ragusanischen Liederbuch vom J. 1507. / M. Rešetar // Archiv für slavische Philologie. 22 (1900) 613–617.

О дубровачкој песмарици у којој је превод дела Антонија Рика, „Fior di Delia".

1901

57. Velika Dubrovačka trešnja po opisu holandskoga konsula u Smirni / M. Rešetar // Dubrovnik. 10 : 46 (17. novembra 1901) 1–3.

58. Ein Sendschreiben Vetranić's an Hektorović / M. Rešetar // Archiv für slavische Philologie. 23 (1901) 206–215.

Писмо Мавра Ветрановића Петру Хекторовићу о куги у Дубровнику (3. IV 1539).

59. Очерки исторіи сербохорватской литературы А. Степовича, директора коллегіи Павла Галагана, прив.- доцента Университета Св. Владиміра. Съ 2 снимаками. Кіевъ 1899, 4⁰, VI u. 398 S. / M. Rešetar // Archiv für slavische Philologie. 23 (1901) 265–268.

60. Липовскій А. Л., Славянскіе народы : Хорваты, St. Petersburg 1900, 8⁰, II u. 159 S. / M. Rešetar // Archiv für slavische Philologie. 23 (1901) 268–272.

61. Jensen Alfred, Gundulić und sein Osman, eine südslavische Litteraturstudie. Göteborg 1900, gr. 8⁰, VI und 442 S. / M. Rešetar // Archiv für slavische Philologie. 23 (1901) 274–275.

62. Гавриловић Анд., Доситије Обрадовић – Књижевне расправе, нови прилози, мисли и белешке. Belgrad 1900, 8⁰, 226 S. / M. Rešetar // Archiv für slavische Philologie. 23 (1901) 275–277.

63. Ein verloren gegangenes gedicht und der beiname des Ivan Gundulić / M. Rešetar // Archiv für slavische Philologie. 23 (1901) 634–635.

64. Vorläufige Berichte der Balkan Kommision. IX. Vorläufiger Bericht über eine zur Erforschung der Dialektgrenzen in Kroatien und Slavonien unternommene Reise / Von Dr. Milan Rešetar // Anzeiger der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Classe. 38 : 27 (1901) 178–183.

65. Doslije nepoznata štampana knjiga od god. 1592 / Priopćio Dr. Milan Rešetar // Građa za povijest književnosti Hrvatske JAZU. 3 (1901) 44–65.

66. Kapetan Jozo Orebić / M. Rešetar // Dubrovnik. 10 : 7 (17. februar 1901) 2.

67. Pjesme Ivana Lovra Regina, dubrovačkog kancelara XV. vijeka / Priopćio Dr. Milan Rešetar // Građa za povijest književnosti Hrvatske JAZU. 3 (1901) 1–43.

1902

68. Kleinere Beiträge zur serbokroatischen Literaturgeschichte / M. Rešetar // Archiv für slavische Philologie. 24 (1902) 205–223.

Sadržaj: I. Das Original des Atamante von Fr. Lukarević Burina, 205–209 ; II. Zur ersten Ausgabe der Christias des J. Palmotić, 209–211 ; III. Zlatarić's Uebersetzung des Aminta, 211–216 ; IV. Zu den ältesten küstenländischen Kirchenliedern, 217–223 ; V. Noch eine Uebersetzung aus Marulić, 223.

69. Šajković J., Die Betonung in der Umgangssprache der Gebildeten im Königreich Serbien. Leipzig 1901, 8^0, 34 S. / M. Rešetar // Archiv für slavische Philologie. 24 (1902) 251–254.

70. Н. Петровскій, О сочиненіяхъ Петра Гекторовича (1487–1572). Kazan 1901, 8^0, 320 S. / M. Rešetar // Archiv für slavische Philologie. 24 (1902) 276–279.

71. W. Creizenach, Geschichte des neueren Dramas. II. Band : Renaissance und Reformation. Halle a. S. 1901, M. Nimeyer, gr. 8^0. XIV + 532 S. (M. 14. –). / M. Rešetar // Archiv für slavische Philologie. 24 (1902) 279–280.

72. К тумачењу Горског Вијенца / М. Решетар и Р. Врховац // Бранково коло. 8 : 8 (1902) 249–255.

73. Pavle Popović: O Gorskom vijencu. Mostar 1901, Pacher & Kisić, kl. 8^0, 284 + V S. / M. Rešetar // Archiv für slavische Philologie. 24 (1902) 292–304.

74. Поводом књиге г. Павла Поповића о Горском Вијенцу / М. Решетар // Бранково коло. 8 : 5 (1902) 141–149.

1903

75. Гундулићева метрика. Прев. М[илош] И[вковић] / написао д-р Милан Решетар // Просветни гласник. 24 : 5 (мај 1903) 593–602 ; 6 (јуни 1903) 696–707 ; 7 (јули 1903) 45–56.

76. Die Metrik Gundulić's / M. Rešetar // Archiv für slavische Philologie. 25 (1903) 250–289.

1904

77. Gorski vijenac / vladike crnogorskoga Petra Petrovića Njegoša ; protumačio ga Milan Rešetar ; sa slikama Kl. Crnčića. – 13. izd. – Zagreb : Knjižara L. Hartmana, [1904]. – XVI, 160 str. : ilustr. ; 20 cm

78. Dr. Ivan Scherzer, Gundulićev osmerac osobito u Osmanu i Pavićeva teorija. Spalato 1903, 8^0, 36 S. / M. Rešetar // Archiv für slavische Philologie. 26 (1904) 126–128.

79. M. Medini, Povjest hrvatske književnosti u Dalmaciji i Dubrovniku. Knj. I: XVI. stoljeće. Agram 1902, 8^0, VIII +360 S. / M. Rešetar // Archiv für slavische Philologie. 26 (1904) 128–130.

80. Ein Serbokroatisches Wörterverzeichniss aus der Mitte des XV. Jahrhunderts / M. Rešetar // Archiv für slavische Philologie. 26 (1904) 358–366.

81. Zum Umlaut e : ь / M. Rešetar // Archiv für slavische Philologie. 26 (1904) 571–574.

82. Talijanske pjesme Dinka Rańine / M. Rešetar // Građa za povijest književnosti hrvatske JAZU. 4 (1904) 135–149.

1905

83. Eine altbosnische slavische-griechische Inschrift / M. Rešetar // Archiv für slavische Philologie. 27 (1905) 258–264.

84. Gorski vijenac vladike crnogorskoga Petra Petrovića Njegoša / protumačio ga Milan Rešetar. – 13. izd. – U Zadru : Hrvatska knjižarnica, 1905. – XVI, 163 str. ; 24 cm

Str. III–XVI: Sadržaj Gorskoga vijenca, jezik, izdanja i prijevodi.

85. Le monete della Repubblica di Ragusa / Dott. Milan Rešetar // Rivista italiana di numismatica e scienze affini (Milano). 18 (1905) 215–230.

86. Serbokroat. kaloš (rothe) Tulpe / M. Rešetar // Archiv für slavische Philologie. 27 (1905) 608–609.

87. Serbokroatisch zâr, num, forsan' / M. Rešetar // Archiv für slavische Philologie. 27 (1905) 609.

1906

88. Das Grab und die Grabinschrift des hl. Cyrill in Rom : Wilpert Giuseppe, Le pitture della basilica primitiva di San Clemente. Rom 1906, 8^0, 61 S. mit 5 phototypischen Tafeln / M. Rešetar // Archiv für slavische Philologie. 28 (1906) 421–429.

89. Frano Ivanišević, Poljica. Narodni život i običaji. Agram 1903–1906, 8^0, 640 Seiten mit 1 geographischen Karte und 60 Bildern / M. Rešetar // Archiv für slavische Philologie. 28 (1906) 430–431.

90. Т. А. Братић и Ст. Делић, Народне игре са сијела и збора у горњој Херцеговини, Sarajevo 1906, gr.–8⁰, 120 S. / M. Rešetar // Archiv für slavische Philologie. 28 (1906) 431.

91. Zur serbokroatisch-protestantischen Literatur des XVI. Jahrh. / M. Rešetar // Archiv für slavische Philologie. 28 (1906) 468–472.

1907

92. Gorski venec vladike černogorskega Petra II. Petrovića-Njeguša / iztomačil ga Milan Rešetar ; prevel v slovenščino pesnitev in tolmač ter opremil z zemljepisnim, zgodovinskim in estetsko-kritičnim uvodom Rajko Perušek. – V Ljubljani : Slovenska matica, 1907. – 299 str. ; 20 cm. – (Prevodi iz svetovne književnosti ; zv. 4)

93. Sveti Vlaho / Milan Rešetar // Sveti Vlasi. Beč : izdavač Frano Angeli-Radovani. 1 (1907) 1.

94. Slavenske kolonije u Italiji / piše Milan Rešetar // Srđ. 6 : 24 (1907) 1105–1127.

95. Die Urkunde des bosnischen Banus Kulin : Грамота бана Кулина – Опытъ критическаго изданія текста съ комментаріями Г. А. Ильинскаго съ приложеніемъ фототипическаго снимка, St. Petersburg, 1906, 8⁰, 35 S. / M. Rešetar // Archiv für slavische Philologie. 29 (1907) 149–154.

96. Der štokavische Dialekt / von Milan Rešetar. – Wien : Alfred Hölder, 1907. – 319 str. : [2] geogr. karte ; 31 cm. – (Schriften der Balkankommission, Linguistische abteilung / Kaiserliche Akademie der Wissenschaften. 1, Südslavische dialektstudien ; heft 4)

Садржај: I. Stellung, Einteilung und Grenzen des štokavisehen Dialektes ; II. Grammatische Eigentümlichkeiten štokavischer Mundarten ; III. Lexikalische Eigentümlichkeiten štokavischer Mundarten.

1908

97. Dubrovački brod XVI. vijeka / M. Rešetar // Dubrovnik. 17 : 13 (28. mart 1908) 1–2.

98. Dubrovački pjesnik Nikola Marci / Milan Rešetar // Zbornik u slavu Vatroslava Jagića = Jagić-Festschrift. Berlin : Weidmannsche Buchhandlung, 1908. Str. 122–131.

99. Medalje Dubrovačke republike / Milan Rešetar // Dubrovnik. 17 : 52 i 53 (24. i 31. decembra 1908) 5–6 i 3–4.

100. Novci Poljičkog statuta / M. Rešetar // Glasnik Zemaljskog muzeja za Bosnu i Hercegovinu. 20 (1908) 39–41.

„Dodatak“ уз посебан отисак Пољичког статута / priopćio Alfons Pavich.

1909

101. Der „Gorski Vijenac“ in slovenischen Übersetzung / M. Rešetar // Archiv für slavische Philologie. 30 (1909) 281–283.

102. Горски вијенац / владике црногорскога Петра Петровића Његоша ; с коментаром Милана Решетара. – 5. изд. – Биоград : С. Б. Цвијановић, 1909. – LIX, 166 стр. ; 23 cm

Живот и рад Петра Петровића Његоша: стр. IX–LIX.

103. Завршна ријеч г. Александру Белићу : [О српским или хрватским дијалектима] / М. Решетар // Бранково Коло. 15 : 11 (1909) 174–175.

Одговор А. Белића: Бранково Коло. 15 : 17 (1909) 271–272.

104. Zur Frage über die Gruppierung der serbokroatischen Dialekte : A. Belić, Діалектологическая карта сербскаго языка, St. Petersburg 1905 / M. Rešetar // Archiv für slavische Philologie. 30 (1909) 597–625.

105. О српским или хрватским дијалектима : одговор г. др-у А. Белићу / М. Решетар // Бранково Коло. 15 : 3 и 4 (1909) стуб. 45–47 и 62–63.

Одговор А. Белића: Бранково Коло. 15 : 7 и 8 (1909) 111–112 и 126–127.

106. Pečat, zastava i grb Dubrovačke republike / Milan Rešetar // Dubrovnik. 18 : 30, 31, 32, 33, 34 i 35 (4, 7, 11, 14, 18, i 21. Maj 1909) 1–2, 2–3, 1–2, 2–3, 1–2, 1–2.

107. Die serbo-kroatischen Kolonien Süditaliens / von Milan R. v. Rešetar // Anzeiger der philosophisch-historischen Klasse der Akademie der Wissenschaften (Wien). 2 (1909) 13–17. (Vorläufige Berichte)

108. Spomenice Dubrovačke republike / Milan Rešetar // Dubrovnik. 18 : 2 i 3 (22. i 26. januara 1909) 1 i 1.

1910

109. Fr. Leo Petrović, Disquisitio historica in originem usus slavici idiomatis in liturgia apud Slavos ac praecipue Chroatos (Doktor-Dissertation) Mostar 1908, XVI u. 88 S. 8⁰. / M. Rešetar // Archiv für slavische Philologie. 31 (1910) 286–287.

110. Wer war Gundulić's Mutter? / M. Rešetar // Archiv für slavische Philologie. 31 (1910) 478.

111. Was bedeutet „hasasi“ bei M. Držić? / M. Rešetar // Archiv für slavische Philologie. 31 (1910) 478–479.

112. Далмација у хисторији наше литературе / М. Решетар // Босанска вила. 25 : 18–19 (1910) 261–263.

113. Zu den ragusaner Fälschungen von polonischen Dreigröschern der Stadt Riga / M. Rešetar // Monatsblatt der Numismatischen Gesellschaft in Wien. 8 : 328 (November 1910) 233–234.

114. Das Münzwesen der Republik Ragusa / Milan Riter v. Rešetar // Monatsblatt der Numismatischen Gesellschaft in Wien. 8 : 323–324 (Juni/Juli 1910) 185–193 i 325/326 (August-Septembar 1910) 202–207 i 327 (Oktober 1910) 222–223.

115. Rijetke novije dubrovačke medalje / M. Rešetar // Crvena Hrvatska. 20 : 83 (15. oktobra 1910) 2–3.

1911

116. Das Volkslied im Süden Monarchie / Milan Rešetar // Dalmatien und das österreichische Künstenland : Vorträge gehalten im März 1910 anläßlich der ersten Wiener Universitätsreise / von M. Dvořák... [et al.]. Wien ; Leipzig : Franz Deuticke, 1911. Str. 201–215.

117. Die dalmatinischen Glagoliten im XVII. Jahrhundert. / M. Rešetar // Archiv für slavische Philologie. 32 (1911) 468–474.

118. Два ситнија прилога / Милан Решетар // Бранково коло. 17 : 12–13 (1911) стуб. 186–187.

Садржај: 1. Доситеј у Смирни ; 2. О Христоитији.

119. Die serbokroatischen Kolonien Süditaliens : mit 22 Abbildungen im Texte / von Milan Rešetar. – Wien : A. Hölder, 1911. – V, 402 str. : ilustr. ; 31 cm. – (Schriften der Balkankommission / Kaiserliche Akademie der Wissenschaften. Linguistische Abteilung ; Bd. 9. Südslawische Dialektstudien ; 1)

Садржај: Historisch-etnographischer Teil: I. Bisherige Forschungen. II. Ältere slawische Siedlungen in Italien. III. Die Kolonien des Molise. Land und Leute. – Grammatischer Teil: I. Laute. – II. Formen. – III. Aus der Syntax. Texte. I. Erzählungen und Märchen. II. Aus dem Volksleben. III. Sprichwörter. IV. Totenklagen. V. Gebete. VI Volkslieder. VII. Literarische Versuhe des De Rubertis. VII. Texte Professor Baudouins. Worschatz.

120. Spljet ili Split / M. Rešetar // Sloboda (Split). 7 : 78 (1. februar 1911)

1912

121. Горски вијенац / владике црногорскога Петра Петровића Његоша ; с коментаром Милана Решетара. – 6. изд. – У Биограду : Књижарница С. Б. Цвијановића, 1912. – LXX, 174 стр.; 19 cm

Живот и рад Петра Петровића Његоша: стр. IX–LXX.

122. Das kroatisch-serbische Schrifttum in Bosnien und der Hercegowina von den Anfängen im XI. bis zur nationalen Wiedergeburt im XIX. Jahrhundert. Von Dr. Dragutin Prohaska. Zagreb 1911, M. Breyer. – 8, VIII + 202 Seiten und 1 Karte / M. Rešetar // Archiv für slavische Philologie. 33 (1912) 257–260.

123. Мање пјесме владике црногорскога Петра II-ога Петровића Његоша / издао Милан Решетар. – Биоград : Српска књижевна задруга, 1912. – XXIV, 221 стр. ; 20 cm. – (Српска књижевна задруга ; 141)

Стр. III–V: О овом издању / Милан Решетар

124. Mea culpa / M. Rešetar // Зора = Zora : гласник српске напредне омладине (Беч). 3 : 2 (1912) 49–52.

125. Eine Spur von A. Čubranović / M. Rešetar // Archiv für slavische Philologie. 33 (1912) 318–319.

126. Micaglia und sein Wörterbuch / M. Rešetar // Archiv für slavische Philologie. 33 (1912) 467–472.

127. Münzen im Statute von Poljica / Von Prof. Dr Milan Rešetar // Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegowina. 12 (1912) 75–78.

128. Narodna pjesma na jugu monarhije / M. Rešetar // Crvena Hrvatska. 22 : 4 (13. januara 1912) 3–4 i 6 (20. januara 1912) 2–4.

129. Naši muhamedovci / Milan Rešetar // Dubrovnik. 21 : 47 (21. novembra 1912) 1.

130. Наши муслимани / Милан Решетар // Цетињски вјесник. 5 : 104 (1912) 2–3.

131. Naši muslimani / Milan Rešetar // Dubrovnik. 21 : 50 (12. decembra 1912) 1.

132. Наши мухамедовци / Милан Решетар // Цетињски вјесник. 5 : 98 (1912) 2.

133. Prikazaće kako bratja prodaše Jozefa / Priopćio Dr. Milan Rešetar // Građa za povijest književnosti Hrvatske JAZU. 7 (1912) 238–304.

1913

134. Zur Übersetzungstätigkeit Methods / M. Rešetar // Archiv für slavische Philologie. 34 (1913) 234–239.

135. Наши муслимани / Милан Решетар // Србобран. 5 : 171 (1913) 1–2.

136. Opet naši muslimani / Milan Rešetar // Dubrovnik. 22 : 3 (16. januara 1913) 1.

137. Павелъ Поповичъ, Обзоръ исторіи сербской литературы ... St. Petersburg, 1912 / M. Rešetar // Archiv für slavische Philologie. 34 (1913) 270–273.

138. Стари босански новци / М. Решетар // Босанска вила. 28 : 5 (15. марта 1913) 73–76.

139. Sur la formation du gén. plur. en serbe par Anton Karlgren. Upsala 1911, 50 S. 8⁰. / M. Rešetar // Archiv für slavische Philologie. 34 (1913) 588–591.

1914

140. Анкета о јужном или источном наречју у српско-хрватској књижевности : XXVIII / М.

Решетар // Српски књижевни гласник. 32 : 6 (16. март 1914) 439–442.

Одговор на анкету.

141. Zur Bezeichnung der serbokroatischen Betonung / M. Rešetar // Archiv für slavische Philologie. 35 (1914) 60–62.

142. Zum ältesten slavischen Alphabet / Milan Rešetar // Archiv für slavische Philologie. 35 (1914) 62–67.

143. Dr. Vladimir Ćorović, Serbokroatische Grammatik. Berlin und Leipzig (Sammlung Göschen Nr 638) / Milan Rešetar // Archiv für slavische Philologie. 35 (1914) 294–296.

144. Die Namen Wiens (aus den Berichten und Mitteilungen des Altertumsvereins zu Wien. Bd. XLV, S. 3–57) / M. Rešetar // Archiv für slavische Philologie. 35 (1914) 296–298.

145. Посвета Горског Вијенца / М. Решетар // Босанска вила. 29 : 8 (30. априла 1914) 116–118.

146. Fr. Ilešić, Izgovor slovenskoga književnega jezika (S. A. aus dem Letopis der slovenischen Matica pro 1913) / M. Rešetar // Archiv für slavische Philologie. 35 (1914) 560–562.

1915

147. Branko Vodnik: Povijest hrvatske književnosti. Knj. I: Od humanizma do potkraj XVIII. stoljeća. S uvodom V. Jagića o hrvatskoj glagolskoj književnosti, Agram 1913. / M. Rešetar // Archiv für slavische Philologie. 36 (1915) 265–272.

148. Dr. Stjepan Ivšić, Nacrt za istraživanje hrvatskih i srpskih narječja / M. Rešetar // Archiv für slavische Philologie. 36 (1915) 274–275.

149. Leskien A, Grammatik der serbo-kroatischen Sprache. 1. Teil: Lautlehre, Stammbildung, Formenlehre. Heidelberg 1914. / M. Rešetar // Archiv für slavische Philologie. 36 (1915) 538–550.

150. Die altslavische Besiedlung des Oberen Mühlviertels. Von Franz Stroh. Linz 1914... / M. Rešetar // Archiv für slavische Philologie. 36 (1915) 550–551.

151. Toma Natalić Budislavić i ńegov „Collegium Orthodoxum“ u Dubrovniku / M. Rešetar // Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Filologičko-historički i filosofičko-juridički razredi. 206 : 88 (1915) 136–141.

152. Uspomene o profesoru Peri Budmani / Milan Rešetar // Savremenik. 10 : 3–4 (travanj 1915) 95–97.

1916

153. Bibliografski prilozi I. / Milan Rešetar // Građa za povijest književnosti Hrvatske JAZU. 8 (1916) 462–468.

Садржи: 1. Izdańe Barakovićeve „Vile Slovinke“ od g. 1626 ; 2. K izdańima Divkovićeva maloga Nauka krstjanskoga ; 3. Posilovićevo „Naslađenje duhovno“ od g. 1707. ; 4. Četvrto izdańe Appendinove gramatike. 5. K dubrovačkijem izdańima XVI. vijeka.

154. Elementar-Grammatik der serbischen (kroatischen) Sprache / von Milan Rešetar. – Zagreb : Mirko Breyer's Buchhandlung, 1916. – XI, 208 str. ; 20 cm

155. Elementar-Grammatik der kroatischen (serbischen) Sprache / von Milan Rešetar. – Zagreb : Mirko Breyer's Buchhandlung, 1916. – XI, 208 str. ; 20 cm

156. Pismo pjesnika „Gorskog Vijenca“ banu Jelačiću / [Milan Rešetar] // Slovenski jug. 1 : 24 (1916) 2.

157. Sammlung Rešetar / M. Rešetar // Monatsblatt der Numismatischen Gesellschaft in Wien. 10 : 397 (August1916) 153–155.

158. Ein ungarisch- ragusanischer Taler der Kaiserin Maria Theresia / M. Rešetar // Monatsblatt der Numismatischen Gesellschaft in Wien. 10 : 392 (Marz 1916) 113–117.

1917

159. Wie ist in der Numismatik der Begriff „Variante“ aufzufassen? / Milan Rešetar // Monatsblatt der Numism. Gesellschaft in Wien. 10 : 406 (1917) 225–231.

1918

160. Djela Ińacija Gorgi (Igńata Đorđića). Knj. 1, Pjesni razlike i Uzdasi Mandalijene pokornice / za štampu priredio M[ilan] Rešetar. – U Zagrebu : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1918. – LXXXIX, 616 str. ; 25 cm. – (Stari pisci hrvatski ; knj. 24)

161. K prevodima Vojnovićevih dela / M. Rešetar // Književni jug. 1 : 10–11 (1. juna 1918) 424–425,

162. Spisi V. Jagića v zadnjih desetih letih (1907–1918) / Prof. M. Rešetar in doc. Ramovš // Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino. 1 (1918) IV–XI.

163. Filološka pitanja u Jugoslaviji / M. Rešetar // Književni jug. 2 : 10–12 (15. decembar 1918) 412–414.

1920

164. Bibliografski prilozi II. / Milan Rešetar // Građa za povijest književnosti Hrvatske JAZU. 9 (1920) 42–63.

Садржи: 5. K dubrovačkijem izdańima XVI. vijeka ; 6. Buresićeve Zlate riječi nauka Katovijeh.

165. Gian Francesco Gundolič. Die Osmanide, Türkisch-Illyrisches Epos. Übertragen ... von Katharina von Pommer-Esche. 1918. Berlin. / M. Rešetar // Nastavni vjesnik. 29 : 1–2 (1920) 56–58.

166. Горски вијенац владике црногорскога Петра Петровића Његоша / с коментаром Милана Решетара. – 7. изд. – Београд : С. Б. Цвијановић, 1920. – LVIII, 172 стр. ; 20 cm

Живот и рад Петра Петровића Његоша: стр. V–LVIII.

167. Dubrovački Dvor / M. Rešetar // Rad : nezavisni obnovni glasnik (Dubrovnik). 2 : 22 (17. aprila 1920) 2.

Исто у: Novo doba (Split). 3 : 96 (26. travnja 1920) 2.

168. Dubrovački arhiv / M. Rešetar // Nova Evropa. 1 : 6 (4. novembra 1920) 194–199.

169. Dubrovački arhiv / M. Rešetar // Rad : nezavisni obnovni glasnik (Dubrovnik). 2 : 52 (13. novembra 1920) 3.

170. Staro dubrovačko poštenje / M. Rešetar // Nova Evropa. 1 : 2 (7. oktobra 1920) 66–68.

171. K pitanju o izgovaranju pjesama u slavenskoj službi božjoj / Milan Rešetar // Sv. Cecilija : smotra za promicanje crkvene glazbe (Zagreb). 14 : 2 i 3 (1920) 28–29.

172. Numizmatika u Jugoslaviji / M. Rešetar // Jugoslovenska Obnova-Njiva. 4 : 40 (1920) 776–779.

173. Sitniji prilozi / Milan Rešetar // Građa za povijest književnosti Hrvatske JAZU. 9 (1920) 64–86.

Садржи: 1. Jedna neizdana pjesma Marina Držića ; 2. Pirna pjesma Gona Palmotića ; 3. Nekoliko latinskih i talijanskih pjesama Ińacija Ġorgi ; 4. Dopune i ispravci Gučetićeve Dalide.

174. Име наше државе / М. Решетар // Нова Европа. 1 : 9 (25. новембра 1920) 290–294.

175. Scriptura beneventana / Milan Rešetar // Agramer Tagblatt : organ für Politik und Volkswirtschaft. 35 : 178 (14. September 1920) 1–2.

1921

176. Grammatica teorico-pratica della lingua serba del Dott. Bruno Guyon / M. Rešetar // Nastavni vjesnik (Zagreb). 29 : 3–4 (1921) 161–163.

177. Дуги сугласници у српскохрватском језику / М. Решетар // Јужнословенски филолог. 2 : 1/2 (1921) 111–114.

178. K izgovoru dugoga ђ u starijeh dubrovačkih pjesnika / M. Rešetar // Nastavni vjesnik (Zagreb). 29 : 3–4 (1921) 118–123.

179. К тумачењу Горскога Вијенца / Милан Решетар // Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор. 1 : 1 (1921) 135–138.

Осврт на писање Симе Пандуровића у часопису Мисао (1921).

180. Рад. Кошутић: Граматика руског језика : 1. Гласови / Milan Rešetar // Ljetopis JAZU za godinu 1920. 35 (1921) 100–104.

181. Sekundarni poluglas u srpskohrvatskom književnom jeziku / M. Rešetar // Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор. 1 : 2 (1921) 238–251.

1922

182. Djela Ińacija Gorgi (Igńata Đorđića). Knj. 2, Saltijer slovinski i proza. [Deo] 1 / za štampu priredio M[ilan] Rešetar. – U Zagrebu : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1922. – 320 str. ; 25 cm. – (Stari pisci hrvatski ; knj. 25)

183. Elementar-Grammatik der serbischen (kroatischen) Sprache / von Milan Rešetar. – 2., durchgesehene Ausgabe. – Zagreb : M. Breyer, 1922. – XI, 209 str. ; 19 cm

184. Elementar-Grammatik der kroatischen (serbischen) Sprache / von Milan Rešetar. – 2., durchgesehene Ausgabe. – Zagreb : M. Breyer, 1922. – XI, 209 str. ; 19 cm

185. Које је године постала Гундулићева пјесма Фердинанду II? / М. Решетар // Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор. 2 : 2 (1922) 180–183.

186. Колико народа живи у Југославији? / М. Решетар // Нова Европа. 6 : 7 (1. новембра 1922) 206–212.

187. Културне сличице из Дубровника средњега вијека / М. Решетар // Српски књижевни гласник. 3 : 5 : 6 (16. јули 1922) 423–436.

Исто у: Jugosloven I : 27, 28, 29, 30, 31 i 32 (19. i 25. novembra i 2, 16. i 23. decembra 1922)

188. Stari dubrovački teatar / Milan Rešetar // Narodna starina. 2 : 2 (1922) 97–106.

189. Unifikacija našega pravopisa / M. Rešetar // Jugoslavenska njiva. 6 : 2 : 7 (1922) 327–331.

190. Четири дубровачке драме у прози : из краја XVII. вијека / Милан Решетар. – Београд : Српска краљевска академија, 1922. – XXII, 231 стр. ; 20 cm. – (Зборник за историју, језик и књижевност српскога народа. I одељење; књ. 6)

Садржај: Јерко Шкрипало ; Пијеро Музувијер ; Комедија названа Робиња ; Комедија названа Вучистрах.

1923

191. Aleksandar Belić : Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika / M. Rešetar // Nova Evropa. 7 : 10 (1923) 311–312.

192. Beograd – Split / M. Rešetar // Vijenac. 1 : 2 : 3 (1923) 92–93.

О именима два града.

193. Горски вијенац / Петра Петровића Његоша ; с коментаром Милана Решетара. – [8. изд.]. – Биоград : С. Б. Цвијановић, 1923 (Биоград : „Мироточиви“). – LIX, 174 стр. ; 21 cm

Живот и рад Петра Петровића Његоша: стр. V–LIX.

194. Гундулићев „Осман“ / М. Решетар // Братство. 17 : 29 (1923) 117–155.

195. Završetak -*u* u gen. sing. muških imenica u slovenskom jeziku / M. Rešetar // Јужнословенски филолог. 3 (1922–23) 1–6.

196. Iz kulturnog života starog Dubrovnika / M. Rešetar // Jugoslovenska njiva. 7 : 1 : 9 (1923) 367–372.

197. Луча Микрокозма / Петар Петровић-Његош ; приредио за штампу М[илан] Решетар. – Београд : Српска књижевна задруга, 1923. – XVI, 78 стр. ; 20 cm. – (Српска књижевна задруга. Коло 26 ; бр. 170)

Стр. III–XVI: Филозофија у „Лучи Микрокозма“ / Бранислав Петронијевић.

198. Les semi-voyelles dans les formes à préfixes en slave méridional / Milan Rešetar // Revue des études slaves. 3 : 3–4 (1923) 205–220.

1924

199. A. Meillet, A. Vaillant, Grammaire de la langue serbo-croate, Paris 1924 / M. Rešetar // Јужнословенски филолог. 4 (1924) 245–250.

200. Djela Giva Frana Gundulića. Drugo izd. Priredio Đuro Körbler / M. Rešetar // Slavia : časopis pro slovanskou filologii. 2 (1923/1924) 138–153.

201. Дубровачка нумизматика. I (Хисторички) дио / написао Милан Решетар. – Београд : Српска Краљевска Академија, 1924. – XVI, 734 стр.; 24 cm. – (Посебна издања / СКА ; књ. 48. Друштвени и историјски списи. књ. 18)

202. Jagićevi Spomeni / M. Rešetar // Vijenac. 2 : 3 : 12 (16. lipnja 1924) 391–392.

203. Новци кривотворени од босанских владара / Милан Решетар // Календар-алманах Просвета 1925. Уредио В. Гаћиновић. Сарајево : Издање Друштва Просвете, 1924. Стр. 80–83.

204. Hrvatski ili srpski „Jezični Savjetnik“ za sve one, koji žele dobro govoriti i pisati književnim našim jezikom. Dopuna Broz-Ivekovićevu „Rječniku hrvatskoga jezika“. Napisao Dr T. Maretić – u Zagrebu 1924 / M. Rešetar // Српски књижевни гласник. 5 : 11 : 7 (1. април 1924) 552–555.

205. Slike staroga Dubrovnika / Milan Rešetar // Narodna starina. 3 : 8 (Prosinac 1924) 176–189.

206. Скерлић је прерано умро / М. Решетар // Српски књижевни гласник. 5 : 12 : 2 (16. мај 1924) 130–132.

1925

207. Dva dubrovačka švindlera iz 17-oga vijeka / napisao prof. M. Rešetar // Dubrovački list. 2 : 10 (7. marta 1925) 1–2.

Повод је дело фрањевца Бенедикта Орсини[ћа], „La verita esaminata intorno al ramo piu principale dell’ imperial albero Comneno“ (Napoli 1636).

208. Nova dubrovačka vlastela / M. Rešetar // Dubrovački list. 2 : 13 (28. marta 1925) 1–2.

209. Дубровачка нумизматика. II (Описни) дио / написао Милан Решетар. – Београд : Српска краљевска академија, 1925. – XLVII, 407 стр., Т. 25 листова : табле ; 24 cm. – (Посебна издања / СКА ; књ. 59. Друштвени и историски списи ; књ. 24)

210. Ikavsko-jekavski govor M. Radnića / M. Rešetar // Јужнословенски филолог. 5 (1925–26) 46–52.

211. К тумачењу „Горскога вијенца“ / М. Решетар // Српски књижевни гласник. 5 : 16 : 7 (1. децембар1925) 534–539.

212. Како је Даничић издавао и исправљао Вуков пријевод Новога Завјета / М. Решетар // Даничићев зборник. Београд – Љубљана : Српска краљевска академија, 1925. Стр. 216–226. (Посебна издања / СКА ; 55. Философски и филолошки списи ; књ. 15)

213. Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка. Књ. 1, А-З / Ст. Станојевић. – Загреб : Библиографски завод, [1925] (Загреб : Заклада Тискаре Народних новина). – 852 стр. ; 24 cm.

Текстови М. Решетара: Апендини Франо Марија, 67 ; Бањиви Ђурађ, 112 ; Бандури Анселм, 115 ; Бетера Баро 170 ; Библија (Св. Писмо) 172–173 ; Бобаљевић Домања, 208 ; Бобаљевић Сабо, 208 ; Божовић Михо, 220 ; Браутовић Вице, 264 ; Браутовић или Браутић Никола, 265 ; Бруер или Бруеровић Марко, 279 ; Буне Вице, 293 ; Бунић Вучићевић Николица, 293 ; Бунић Вучићевић Џиво, Иван, 293 ; Бунић Луко, 293 ; Бунић Михо, 293–294 ; Бунић Франо, 294, Буресић (Бурешић) Марин, 295 ; Ветрановић (Ветранић) Мавар Никола, 347–348 ; Вучетић Антоније, 443 ; Глеђевић Антун, 485 ; Градић Базил, 506 ; Градић Стјепан, 506 ; Гундулић Тројан, 531 ; Гундулић Франо, 531 ; Гундулић Џиво (Иван) Маринов, 531 ; Гундулић Џиво (Иван) Франов, 531–532 ; Гундулић Џиво (Иван) Шишков, 532 ; Гундулић Шишко (Сигисмунд) 532 ; Гучетић Бендевишевић Савко, 538 ; Гучетић Џиво (Иван) 538 ; Де Риверсис Филип, 569 ; Димитровић Никола, 597 ; Држић Марин, 643–644 ; Држић Џоре (Ђорђе) 644 ; Дубровачки архив, 657–660 ; Дубровник, 660–667 ; Ђурађ Дубровчанин, 697 ; Ђурђевић Игњат, 698–699 ; Ђурђевић (Ђорђић) Стијепо, 699–700 ; Златарић Дминко, 818 ; Зузорић Цвијета, 852–853.

214. Salamankezi i sorbonezi / M. Rešetar // Dubrovački list. 2 : 19 (9. maja 1925) 1–2.

215. Poslednji dubrovački vlastelin / M. Rešetar // Dubrovački list. 2 : 25 (20. juna 1925) 2–3.

216. Предговор / М. Решетар // Српски акценти / Ђуро Даничић. – Београд : Српска краљевска академија, 1925. Стр. V–VI. – (Посебна издања / Српска краљевска академија ; књ. 58. Филолошки списи ; књ. 16)

217. Svađe među dubrovačkom vlastelom : salamankezi i sorbonezi / Milan Rešetar // Novo doba (Split) 8 : 115 (17. maja 1925) 10.

218. Slavenska prezimena dubrovačke vlastele / M. Rešetar // Dubrovački list. 2 : 32 (8. avgusta 1925) 2 i 33 (15. avgusta 1925) 1–2.

219. Antunini i Lazarini / M. Rešetar // Dubrovački list. 2 : 37 (19. septembra 1925) 1–2.

1926

220. Горски вијенац ; Луча Микрокозма ; Шћепан Мали / Петар Петровић Његош ; у редакцији Милана Решетара. – [Државно изд.]. – Београд : Државна штампарија Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, 1926. – 355 стр., [2] листа с таблама : факс. ; 21 cm. – (Целокупна дела Петра Петровића Његоша ; књ. 1. Већа дела)

221. Djela Igńacija Ǵorǵi (Igńata Đorđića). Knj. 2, Saltijer slovinski i proza. [Deo] 2 / za štampu priredio M[ilan] Rešetar. – U Zagrebu : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1926. – CLII str., str. 321–760, [2] str. s tablama (faks.) ; 24 cm. – (Stari pisci hrvatski ; knj. 25)

Str. XXIII–CXXIX: Predgovor / M. Rešetar.

222. Либро од мнозијех разлога : дубровачки ћирилски зборник од г. 1520. / издао Милан Решетар. – Сремски Карловци : Српска краљевска академија, 1926. – XXVII, 221, 4 стр. : факс. ; 23 cm. – (Зборник за историју, језик и књижевност српског народа / СКА. Прво одељење, Споменици на српском језику ; књ. 15)

223. Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка. Књ. 2, И-М / Ст. Станојевић. – Загреб : Библиографски завод, [1926] (Загреб : Заклада Тискаре Народних новина). – 928 стр. ; 25 cm

Текстови М. Решетара: Кабужић Маројица (Caboga Marin), 201 ; Казалиште у Дубровнику, 204–206 ; Казанчић Антун, 209 ; Канавеловић Петар (Canavelli), 227 ; Комнен Вице (Comneno), 357 ; Котруљевић Бено (Бенедикт), 408–409 ; Лукаревић Јаков (Luccari), 601 ; Лукаревић Франо (Luccari), 601; Мажибрадић Мароје, 626 ; Мажибрадић Орацијо, 626 ; Марковић Амброз, 684 ; Марчи Никола, 699 ; Матијашевић Ђуро, 703 ; Матијашевић Иван Марија др, 703 ; Медо Антун, 719 ; Менчетић Шишко, 734 ; Микаља Јаков, 756 ; Милеције, 767 ; Менчетић Владислав, 831 ; Моналди Михо, 868.

224. Pero Budmani : [nekrolog] / Napisao dr Milan Rešetar // Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1924/1925. 39 (1926) 91–111.

225. Početak dubrovačke općine / Milan Rešetar // Dubrovački list. 3 : 26 (24. jula 1926 1–2.

226. Serbokroatisches Lesebuch, Karl Meyer, A. Stojićevič. Götingen, Vanderhoeck & Ruprecht, 1927. 216 p. / M. Rešetar // Јужнословенски филолог. 6 (1926–27) 248–251.

227. Шаљива пјесма и сатира у нашој старијој литератури / М[илан] Решетар // Српски књижевни гласник. 19 : 2 (1926) 111–122.

1927

228. Václav Vondrák : [nekrolog] / Napisao dr Milan Rešetar // Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1925/26 i 1926/27. 40 (1927) 132.

229. Издања Дивковићева Наука крстјанскога / М. Решетар // Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор. 7 : 1–2 (1927) 31–39.

230. Kvantitet u djelima Marina Držića / M. Rešetar // Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Filologičko-historički i filosofičko-juridički razredi. 233 : 102 (1927) 145–196.

231. Свободијада ; Мање пјесме ; Проза / Петар Петровић Његош ; у редакцији Милана Решетара. – [Државно изд.]. – Београд : Државна штампарија Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, 1927. – X, 457 стр. : факс. ; 21 cm. – (Целокупна дела Петра Петровића Његоша ; Мања дела књ. 2)

Предговор: стр. V–VI.

232. Српски диалектолошки зборник, књига III / М. Решетар // Јужнословенски филолог. 6 (1926–27) 252–260.

1928

233. Горски вијенац / владике црногорскога Петра Петровића Његоша ; с коментаром Милана Решетара. – 9. изд. – Биоград : С. Б. Цвијановић, 1928. – LII, 158 стр. : ауторова слика ; 21 cm

Живот и рад Петра Петровића Његоша: стр. V–LII.

234. Dubrovačka „Vijećnica“ / Milan Rešetar // Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu. 15 : 1 (Siječanj 1928) 43–48.

235. Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка. Књ. 3, Н-Р / Ст. Станојевић. – Загреб : Библиографски завод, 1928 (Загреб : Заклада тискаре Народних новина). – 838 стр. ; 25 cm

Текстови М. Решетара: Наљешковић Аугустин, 7 ; Наљешковић Никола, 7 ; Наталић Будиславић Тома, 29 ; Никола Дубровчанин, 72 ; Орбини Мавар, 212 ; Павао Дубровчанин, 257 ; Палмотић-Дионорић Јакета (Јаков), 291 ; Палмотић Џоно (Јуније), 291–292 ; Працат Михо, 541 ; Пуцић Солтановић Вице, 610 ; Рањина (Ragnina) Андретић Никша (Никола) 668–669 ; Рањина (Ragnina) Динко (Доминик) 669 ; Рањина (Ragnina Araneus) Климент, 669 ; Растић (Resti) Џоно (Јуније) Антунов, 671 ; Раци Серафин (Razzi), 720.

1929

236. A. Cronia, Il canzoniere raguseo del 1507, Zara 1927 / M. Rešetar // Slavia : časopis pro slovanskou filologii. 7 : 4 (1928/1929) 635–643.

237. Dubrovačke tamnice / Milan Rešetar // Glasnik dubrovačkog učenog društva „Sveti Vlaho“. 1 (1929) 39–44.

238. Dubrovačko Veliko vijeće / Milan Rešetar // Dubrovnik (revija). 1 : 3–10 (1929) 60–68.

239. Matteo Bartoli, Introduzione alla neolinguistica..., Biblioteca dello Archivum Romanicum..., serie 2, vol. 12, Geneve..., 1925. / Milan Rešetar // Slavia : časopis pro slovanskou filologii. 7 : 1 (1928/1929) 140–143.

240. Mea culpa / Prof. Dr. Milan Rešetar // Dubrovačka tribuna. 1 : 44 (1. decembra 1929) 2–3.

О промени свога становишта од „сепаратисте“ до „унитарца“.

241. Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка. Књ. 4, С-Ш / Ст. Станојевић. – Загреб : Библиографски завод, 1929 (Загреб : Заклада Тискаре Народних новина). – 1088 стр. ; 25 cm

Текстови М. Решетара: Сагри Никола (Сагриновић), 23 ; Сараковић Илија (Saraca), 47 ; Сасин Братосаљић Антун, 50 ; Сладе Себастијан (Dolci), 177 ; Словинац, 253–254 ; Соркочевић Иван Франатица (Sorgo), 278 ; Срђ 2, 332 ; Стефанус (Stephanus, A. Stephanis, De Stephanis), 451 ; Стојковић Бенедикт (Stay), 462 ; Стојковић Иван (Stoicus), 462 ; Хиџа Ђуро, 800–801 ; Цријевић Лудовик (Cerva, Tubero), 901–902 ; Цријевић Саро (Cerva Serafin), 902 ; Чубрановић Андрија, 966.

242. Попис дубровачкијех властеоскијех породица / Милан Решетар // Гласник дубровачког ученог друштва „Свети Влахо“. 1 (1929) 1–11.

243. Посиловићев икавско-јекавски говор / М. Решетар // Јужнословенски филолог. 8 (1928–29) 83–87.

244. Redakcija i izvori Vatranovićeva Posvetilišta Abramova / M. Rešetar // Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Filologičko-historički i filosofičko-juridički razredi. 237 : 104 (1929) 38–70.

245. Трешње у Дубровнику / Милан Решетар // Гласник дубровачког ученог друштва „Свети Влахо“. 1 (1929) 47–49.

1930

246. Karl H. Meyer, Untersuchungen zur Čakavština der insel Krk (Veglia), Slavisch-baltische Quellen und Forschungen. H, 3 / M. Rešetar // Slavia : časopis pro slovanskou filologii. 8 : 2 (1929–30) 371–383.

247. Dva priloga o Ignjaciju Gjurgjeviću (Gjorgjiću) / M. Rešetar // Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор. 10 : 1 (1930) 57–64.

1. Муза Сичилијанка ; 2. Исправке и допуне о животу и раду Ђурђевића.

248. Djela Marina Držića / za štampu priredio Milan Rešetar. – 2. izd. – Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1930. – CXLVII, 552 str., 2 lista s tablama (faks.) ; 24 cm. – (Stari pisci hrvatski / Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti ; knj. 7)

Садржи: Pjesni Marina Držića stavljene s mnozim druzima lijepim stvarmi: Pjesni ljuvene ; Venere ; Stanac ; Tirena ; Grižula ; Mande ; Skup ; Dundo Maroje ; Arkulin ; Džuho Kerpeta ; Pjerin ; Hekuba.

249. Dr Václav Vážny, Čakavské nářečí v slovenském Podunají (1927) / M. Rešetar // Slavia : časopis pro slovanskou filologii. 8 : 2 (1929/1930) 374–383.

250. André Vaillant, Les Piesni razlike de Dominko Zlatarić ; La langue de Dominko Zlatarić : poète ragusain de la fin du XVIe siècle, Paris 1928 / M. Rešetar // Slavia : časopis pro slovanskou filologii. 8 : 3–4 (1929/1930) 628–640.

251. Predgovor / Milan Rešetar // Спомени мојега живота. Део 1, (1838–1880) / написао В. Јагић. Београд : Српска краљевска академија, 1930. Стр. VI. (Посебна издања / СКА ; књ. 75. Друштвени и историјски списи ; књ. 30).

252. Prilog biografiji Marina Držića / M. Rešetar // Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор. 10 : 2 (1930) 219–221.

253. La fine della zecca di Ragusa / M. Rešetar // Rassegna numismatica (Orbetello : Tip. editrice romana). 27 : 6 (1930) 1–7.

254. Čremošnik G., Dubrovačka kancelarija do god. 1300 i najstarije knjige dubrovačke arhive, Sarajevo 1927 / M. Rešetar // Slavia : časopis pro slovanskou filologii. 8 : 3–4 (1929/1930) 659–661.

1931

255. Glasnik Dubrovačkog učenog društva „Sveti Vlaho“, knjiga I / M. Rešetar // Slavia : časopis pro slovanskou filologii. 9 : 2 (1930/1931) 443–446.

256. Из писама пок. Љуб. Стојановића / М. Решетар // Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор. 11 : 1–2 (1931) 45–53.

257. Redaktionen und Quellen von Vetranović „Posvetilište Abramovo“. Auszug aus der im „Rad“, Bd. 237, veroeffentlichten Abhandlung / Von Milan Rešetar // Bulletin international de l'Academie yougoslave des sciences et les beaux-arts de Zagreb; classes: D'histoire et de philologie; De philosophie et de droit; Des beaux-arts et belles lettres. 4 (1931) 99–102.

258. Les changements d'accent des substantifs en serbo-croate : les masculins / Milan Rešetar // Revue des études slaves. 11 : 1–2 (1931) 12–40.

259. Les changements d'accent des substantifs en serbo-croate : neutres et féminins / Milan Rešetar // Revue des études slaves. 11 : 3–4 (1931) 187–200.

1932

260. André Vaillant, La langue de Dominko Zlatarić II. Morphologie, Paris 1931 / M. Rešetar // Slavia : časopis pro slovanskou filologii. 11 : 1 (1932) 147–156.

261. Pavlović Dragoljub, Đorđe Bašić dubrovački biograf XVIII. veka, Beograd 1931 / M. Rešetar // Slavia : časopis pro slovanskou filologii. 11: 1 (1932) 366–368.

262. Dr. Frank Wollman, Njegušův deseterac (!), Slavia Roč. IX, S. 4. Praha 1931 / M. Rešetar // Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор. 12 : 1 (1932) 135–138.

263. Još o 1. sing. imperativa / M. Rešetar // Јужнословенски филолог. 11 (1932) 1–6.

264. Dr T. Maretić, Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnoga jezika. drugo popravljeno izdanje u Zagrebu 1931... / M. Rešetar // Slavia : časopis pro slovanskou filologii. 11 : 3–4 (1932) 578–604.

265. Pisma Igńata Đurđevića (Đorđića) i Dum Đura Matijaševića (Mattei) / Milan Rešetar // Građa za povijest književnosti Hrvatske JAZU. 11 (1932) 124–144.

1933

266. Autorstvo pjesama Ranjinina Zbornika / M. Rešetar // Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Filologičko-historički i filosofičko-juridički razredi. 247 : 110 (1933) 92–147.

267. Бернардинов лекционар и његови дубровачки преписи / од Милана Решетара. – Београд : Српска краљевска академија, 1933. – 127 стр. ; 24 cm. – (Посебна издања / СКА ; књ. 99. Философски и филолошки списи. књ. 23)

268. Дубровачки зборник од год. 1520 / од Милана Решетара. – Београд : Српска краљевска академија, 1933. – X, 298 стр. ; 24 cm. – (Посебна издања / СКА ; књ. 100. Философски и филолошки списи ; књ. 24)

269. Jezik Marina Držića / M. Rešetar // Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Filologičko-historički i filosofičko-juridički razredi. 248 : 111 (1933) 99–240.

270. Što je skopos? / M. Rešetar // Јужнословенски филолог. 12 (1933) 208–210.

271. Prvi januara ili prvi januar / M. Rešetar // Наш језик. 2 : 3 (1933) 68–69.

272. Tre medaglie poco conosciute di Ragusei / M. Rešetar // Rassegna numismatica. 30 : 1 (1933) 16–17.

273. P. Skok, Naša pomorska i ribarska terminologija na Jadranu, Spljet 1933, 194 str. / M. Rešetar // Јужнословенски филолог. 12 (1933) 284–287.

1934

274. Autorschaft der Lieder des Sammelbandes von N. Ranjina: Auszug aus der im „Rad“ Bd. 247(1933), S. 92–147 veroeffentlichten Abhandlung / Milan Rešetar // Bulletin international de l'Academie Yougoslave des sciences et des beaux-arts de Zagreb. 6 (1934) 45–50.

275. G. Čremošnik, Razvoj srpskog novčarstva do kralja Milutina / Milan Rešetar // Numismatika : vjesnik Numismatičkog društva u Zagrebu. 1 (1934–1936)

276. Germanizmi u brojenju / M. Rešetar // Наш језик. 2 : 6 (1934) 169–170.

277. Dubrovačka „Turica“ / Milan Rešetar // Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena. 29 : 2 (1934) 79–80.

278. Јагићеви последњи дани и смрт / Милан Решетар // Спомени мојега живота. Део 2, (1880–1923) / написао В. Јагић. Београд : Српска краљевска академија, 1934. Стр. 317–320. (Посебна издања / СКА ; књ. 104. Друштвени и историјски списи ; књ. 45)

279. О аутентичности двију Владичиних пјесама / М. Решетар // Зетски гласник (Цетиње). 6 : 42–43 (27. маја 1934) 3.

280. Osman : poemat historyczny o wojnie chocimskiej : (pieśni XIV i XV, uzupełniające poemat, pióra Ivana Mažuranića) : z r. 1621 w XX pieśniach : ze wstępem o Gunduliću i jego „Osmanie“ Milana Rešetara, oraz artykułem o rękopisach „Osmana“ w Polsce Wacława Parkotta / Ivan Gundulić ; poemat przełożył Czesław Jastrzebiec-Kozłowski. – Warszawa : Dom ksiażki polskiej, 1934. – 473 str., [9] listova s tablama ; 21 cm. – (Biblioteka jugosłowiańska ; t. 4)

281. Die Sprache des Marin Držić: Auszug aus der im „Rad“, Bd. 248(1934), S. 99–240 veroeffentlichten Abhandlung. / Von Milan Rešetar // Bulletin international de l'Academie Yougoslave des sciences et des beaux-arts de Zagreb. 6 (1934) 50–58.

1935

282. Bernardins Lektionarium und dessen ragusanische Abschriften / Milan Rešetar // Bulletin de l'Académie des lettres / Académie royale serbe. 1 (1935) 33–36.

283. Dubrovačka perpera od g. 1618. / M. Rešetar // Нумизматичар (Београд). 2 (1935) 9.

284. Је ли стигло вријеме да се уклони јекавски књижевни говор? / М. Решетар // Наш језик. 3 : 6 (1935) 166–169.

285. Najstariji dubrovački zakon o prćijama i pirovima / M. Rešetar // Dubrava : kulturno informativni list (Dubrovnik) 3 : 22 (1935) 3.

286. Der ragusanische Sammelband vom Jahre 1520 / M. Rešetar // Bulletin de l'Academie des lettres / Académie Royale Sebe. 1 (1935) 25–31.

287. Les changements d'accent en serbo-croate : adjectifs et pronoms / Milan Rešetar // Revue des études slaves. 15 : 1–2 (1935) 64–74.

288. Šimun Dundurilo, dubrovačka komedija XVII. veka, objavio d-r Vinko Radatović. Beograd. 1931 / M[ilan] Rešetar // Slavia : časopis pro slovanskou filologii. 13 : 1 (1934/1935) 188–190.

1936

289. Jezik pjesama Rańinina Zbornika / M. Rešetar // Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Filologičko-historički i filosofičko-juridički razredi. 255: 114 (1936) 77–220.

290. Mea culpa / [Milan Rešetar] // Шести јануар : политичко-информативни лист (Мостар). 1 : 1 (6. јануар 1936) 3 и 2 (14. јануар 1936) 2.

Прештампано из Зоре (1912).

291. Najstarije dubrovačke mince. – Résumé: I piú antichi follari di Ragusa / Milan Rešetar // Numizmatika (Zagreb). 2–4 (1934–1936) 65–69.

292. Никша Звијездић : дубровачки српски канцелар XV вијека / од Милана Решетара // Глас / Српска краљевска академија. Други разред. 169 : 87 (1936) 167–209.

293. Нове дубровачке повеље Стојановићева Зборника / Милан Решетар // Глас / Српска краљевска академија. Други разред. 169 : 87 (1936) 121–166.

294. Ново издање свих Његошевих дјела (Биоград, Народна култура) / М. Решетар // Јужнословенски филолог. 15 (1936) 215–23.

Приказ Целокупних дела П. П. Његоша у издању Данила Вушовића.

295. Prvo vrijeme u Dubrovniku poslije velike trešnje od god. 1667. / Milan Rešetar // Novo doba (Split). 18 : 86 (12. aprila 1936) 13.

296. Sadašnji dubrovački „Dvor" / Milan Rešetar // Novo doba (Split). 18 : 86 (12. aprila 1936) 14.

1937

297. Vatikanski hrvatski molitvenik i Dubrovački psaltir, dva spomenika hrvatske proze 14. i 15. vijeka, za štampu prir. i uvodom popratio dr. Franjo Fancev. – Dodatak Najstariji štampani hrvatski molitvenik, za štampu prir. dr. Ciro Giannelli, izdala Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1934. / [potpisano M. Rešetar] // Slavia : časopis pro slovanskou filologii. 14 : 1–2 (1936/1937) 244–248.

298. Д-р Драгољуб Павловић, Стијепо Ђорђић (Ђурђевић) дубровачки песник XVII. века – Београд 1935... / М. Решетар // Slavia : časopis pro slovanskou filologii. 14 : 1–2 (1936/1937) 248–252.

299. Odakle je Gundulić prevodio svoje „Pjesni pokorne"? / Milan Rešetar // Зборник лингвистичких и филолошких расправа : А. Белићу о четрдесетогодишњици његова научног рада посвећују његови пријатељи и ученици. Београд : Млада Србија, 1937. Стр. 1–7.

300. Pjesme Šiška Menčetića i Ǵore Držića i ostale pjesme Rańinina zbornika / priredio Milan Rešetar. – 2. sasvim preudešeno izd. – Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1937 (Zagreb : Nadbiskupska tiskara). – CXXXI, 567 str., [3] lista s tablama (faks.) ; 24 cm. – (Stari pisci hrvatski ; knj. 2)

301. Les changements d'accent en serbo-croate : le verbe / Milan Rešetar // Revue des études slaves. 17 : 1–2 (1937) 46–70.

1938

302. Два дубровачка језична споменика из XVI. вијека / за штампу приредили М. Решетар и Ђ. Ђанели. – Београд : Српска краљевска академија, 1938. – LXXI, 206 стр., XVII табли. – (Посебна издања / СКА ; 122. Философски и филолошки списи ; 32)

Садржај: Српски молитвеник од г. 1512 : Увод / ново издање приредио Милан Решетар, IX–LX ; Додатак уводу / Ђиро Ђанели, LXI–LXV ; [Српски молитвеник, текст], 1–109 ; Варијанте, 111–142. – Двије дубровачке службе од г. 1552 / за штампу приредио Dr Ciro Giannelli, 143–162. [I. Služba muke Gospodinove], 163–176. [II. Služba muke Marijine], 177–187. Напомене к тексту, 189–207. Табле I–XVII.

303. Djela Ǵiva Frana Gundulića / za štampu priredio Đuro Körbler ; a pregledao Milan Rešetar. – 3. izd. – Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1938. – XVI, 680 str. ; 24 cm. – (Stari pisci hrvatski / Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti ; knj. 9)

Predgovor pregledavčev: str. VII–XII.

304. Језик српскога Молитвеника од г. 1512 / од Милана Решетара // Глас / Српска краљевска академија. Други разред. 176 : 90 (1938) 171–239.

305. П. Поповић, Једна пасторала Марина Држића (Плакир и Вила), посебан отисак из XLIV књ. Годишњице Николе Чупића (Биоград 1935) / М. Решетар // Slavia : časopis pro slovanskou filologii. 15 : 1 (1937/1938) 123–126.

306. Redakcije i rukopisi Gundulićeva „Osmana“ / M. Rešetar // Djela Ǵiva Frana Gundulića / za štampu priredio Đuro Körbler ; a pregledao Milan Rešetar. – 3. izd. – Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1938. Str. 104–135. (Stari pisci hrvatski ; knj. 9)

307. Rječnik i dikcija pjesama Raćinina Zbornika / M. Rešetar // Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Filologičko-historički i filosofičko-juridički razredi. 260 : 117 (1938) 1–56.

308. Stari Dubrovnik i njemački svijet / Milan Rešetar // Camilla Lucerna : 24. VI. 1868–1938. Graz : Heinrich Stiasnys Sohne, 1938. Str. 133–139.

1939

309. Kojega je dana umro i gdje je sahranjen Gundulić / Milan Rešetar // Dubrovnik. 16 : 17 (29. aprila 1939) 1–2.

310. Početak kovaća dubrovačkoga novca / M. Rešetar // Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Filologičko-historički i filosofičko-juridički razredi. 266 : 120 (1939) 149–170.

311. Il serto della Montagna : quatro storico della fine del secolo XVII / Pietro II Petrović Njegoš ; versione di Umberto Urbani ; commento di Milan Rešetar / Urbani, Umberto. – Milano : Garzanti, 1939. – XXVI, 171 str. ; 19 cm

Str. VII–XXII: Pietro II Pietro Petrović Njegoš / Umberto Urbani.

1940

312. Горски вијенац владике црногорскога Петра Петровића Његоша / с уводом и коментаром Милана Решетара. – 10. изд. – Београд : Државна штампарија, 1940. – LXIII, 159 стр. ; 20 cm. – (Одабране стране југословенских писаца)

Живот и рад Петра Петровића Његоша: стр. IX–LXI.

313. Његошева писма / Милан Решетар // Српски књижевни гласник. н. с. 61 : 1 (1940) 38–41.

Приказ књиге „Писма П. П. Његоша“ (приред. Душан Вуксан).

314. Pietro II Petrović Njegoš, Il Serto della Montagna ... versione di Umberto Urbani, Milano, 1939 / M. Rešetar // Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор. 19 : 1–2 (1940) 186–190.

315. Србин и Хрват / Милан Решетар // Гласник Подмлатка Црвенога крста. 20 : 4 (1940) 1.

1941

316. Akademijina izdaća Gundulićevih djela / Milan Rešetar // Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Filologičko-historički i filosofičko-juridički razredi. 272 : 123 (1941) 67–92.

317. Glavne osobine Gundulićeva jezika / Milan Rešetar // Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Historičko-filologički i filozofičko-juridički razred. 272 : 123 (1941) 1–44.

318. Још једна Његошева слика / М. Решетар // Записи : гласник Цетињског историјског друштва. 25 : 4 (април 1941)

319. Како је сам Његош себе звао? / Милан Решетар // Српски књижевни гласник. н. с. 62 : 2 (1940) 116–118.

320. Колико је пута издаван Горски Вијенац / М. Решетар // Записи : гласник Цетињског историјског друштва. 25 : 4 (април 1941) 193–195.

321. Najstariji dubrovački govor : posljednja rasprava / Milan Rešetar // Narodni list (Split). 3 : 10 (13. mart 1941).

322. Pjesme pripisivane Gunduliću / Milan Rešetar // Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Historičko-filologički i filozofičko-juridički razred. 272 : 123 (1941) 45–66.

1942

323. Izgovor i pisanje praslavenskog vokala ě u dugim slogovima / M. Rešetar // Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Razreda povijesno-jezikoslovnog i filozofsko-pravnoga. 273 : 123 (1942) 207–225.

1945

324. Mluvnice jazyka srbocharvátského / napsal Milan Rešetar ; přeložil, upravil a texty opatřil Václav Hroník. – Praha : Vesmír, 1945. – 186 str. ; 23 cm. – (Praktické učebnice slovanských jazyků ; sv. 3)

1951

325. Најстарији дубровачки говор. – Le plus ancien parler de Dubrovnik / Милан Решетар // Глас / Српска академија наука. Одељење језика и књижевности. 201 : 1 (1951) 1–47.

Приступна академска беседа, прочитана 7. марта 1941. године на Свечаном скупу Српске краљевске академије.

Рукопис беседе налази се у Архиву САНУ под бр. 14456.

1952

326. Најстарија дубровачка проза. – Résumé: La plus ancienne prose de Dubrovnik / Милан Решетар. – Београд : Научна књига, 1952. – IV, 116 стр. ; 25 cm. – (Посебна издања / Српска академија наука ; књ. 192. Одељење литературе и језика ; књ. 4)

1954

327. Горски вијенац : историческо событије при свршетку XVII вијека / Петар Петровић-Његош ; [коментар и речник Милана Решетара]. – Београд : Рад, 1954. – 220 стр. ; 17 cm. – (Југословенски писци ; 5)

1957

328. Elementargrammatik der serbokroatischen Sprache / Milan Rešetar ; herausgegeben von Edmund Schneeweis. – 3., verbesserte Aufl. – Halle (Saale) : M. Niemeyer, 1957. – 128 str. ; 21 cm. – (Slawistische Bibliothek ; Nr. 5)

1958

329. Како су се представљале Држићеве драме / Милан Решетар // 450 година од рођења Марина Држића / [приредио Мирослав Пантић]. Београд : Српска књижевна задруга, 1958. Стр. 347–358. (Српска књижевна задруга ; коло 51 ; књ. 343)

Одломак из студије о Марину Држићу из издања Стари писци хрватски књ. 7, Загреб 1930.

1959

330. Elementargrammatik der serbokroatischen Sprache / Milan Rešetar. – 4. Aufl. – Halle (Saale) : Veb Max Niemeyer, 1959. – 128 str. : ilustr. ; 21 cm. – (Slawistische Bibliothek ; nr. 5)

1960

331. Gorski vijenac : istoričesko sobitije pri svršetku XVII vijeka / Petar Petrović Njegoš ; [komentar i rečnik Milana Rešetara]. – Beograd : Rad, 1960. – 157 str. ; 18 cm. – (Biblioteka Reč i misao. kolo 1 ; knj. 12)

332. Il serto della montagna : quadro storico della fine del secolo XVII / Pietro II Petrović Njegoš ; versione di Umberto Urbani ; commento di Milan Rešetar. – Padova : Ribelato, 1960. – XXXII, 172 str. ; 18 cm. – (Biblioteca del castello / Cittadella, Padova)

1962

333. Горски вијенац / Петар Петровић Његош ; с предговором Милана Решетара. – Цетиње : Обод, 1962. – 181 стр. ; 17 cm

Живот и рад Петра Петровића Његоша: стр. 3–51.

1975

334. Die serbokroatische Betonung südwestlicher Mundarten / von Milan Rešetar // Südslavische Dialektstudien. Wien : Akademie der Wissenschaften ; Hölder, 1975. Str. 1–222.

Исто: Die serbokroatische Betonung südwestlicher Mundarten / M. Rešetar. Nendeln ; Kraus ; 1975 ; VI, 222 S.

1983

335. Izabrana djela / Milan Rešetar ... [et al.] ; [priredio Josip Bratulić]. – Zagreb : Nakladni zavod Matice hrvatske, 1983. – 503 str., [5] l. sa sl. autora : ilustr. ; 21 cm. – (Pet stoljeća hrvatske književnosti ; knj. 121/1)

Из садржаја: Gundulićev Osman, 19–29 ; Stari dubrovački teatar, 30–40 ; Stari Dubrovnik i njemački svijet, 41–45 ; Vatikanski dubrovački molitvenik i Dubrovački psaltir, 46–51.

1997

336. Le colonie serbocroate nell'Italia Meridionale / Milan Rešetar. Trad. ital., pref., note, bibliogr. a cura di Walter Breu. – Campobasso: Amministrazione Provinciale, 1997. – XVI, 294 str. ; 20 cm

2001

337. Milan Rešetar / priredio Marko Samardžija // Jezikoslovne rasprave i članci / Franjo Iveković, Ivan Broz, Tomo Maretić, [et all.]; prired. Marko Samardžija. – Zagreb : Matica hrvatska, 2001. Str. 261–343.

Садржи: Predgovor / Marko Samardžija. – Ljetopis Milana Rešetara (M. S.). – Bibliografija Izdanja djela Milana Rešetara (M. S. i A. V.). – Važnija literatura o Milanu Rešetaru (M. S.). – Mea culpa Anketa o južnom ili istočnom narečju u srpsko-hrvatskoj književnosti XXVIII. [prilog]. – Unifikacija našega pravopisa. – Je li stiglo vrijeme da se ukloni jekavski književni izgovor?. – Članci na njemačkom jeziku (Izbor) / preveo Marko Samardžija): Was bedeutet hasasi bei M. Držić? Što znači hasasi kod M. Držića? – Micaglia und sein Wörterbuch Micaglia i njegov rječnik. – Zur Bezeichnung der serbokroatischen Betonung. O označivanju srpskohrvatskih naglasaka.

2010

338. Štokavski dijalekat / Milan Rešetar ; s njemačkog prevela Stojanka Makočević. – Podgorica : Matica crnogorska, 2010. – 425 str. ; 21 cm + geogr. karte.

Превод дела: Der Štokavische Dialekt / von Milan Rešetar

ИНДЕКС
Имена за библиографију

А
Амат Лузитанац 49
Апендини, Франческо Марија (Appendini, Francesco Maria) 153, 213

Б
Баљиви, Ђурађ 213
Бандури, Анселм 213
Бараковић, Јурај 153
Бартоли, Матео (Bartoli, Matteo) 239
Башић, Ђорђе 264
Белић, Александар 103, 104, 105, 191
Бернардин Сплићанин 42
Бетера, Баро 170, 213
Бобаљевић, Домања, 213
Бобаљевић, Сабо 213
Богородицкиј, Василиј Алексејевич (Богородицкий, Василий Алексеевич) 45
Божовић, Михо 213
Брандт, Роман Фјодорович (Брандт, Роман Фёдорович) 38
Братић, Тома Аћимов 90
Браутовић (Браутић), Никола 213
Браутовић, Вице 213
Бреу, Валтер (Breu, Walter) 336
Броз, Иван 20
Бруер (Бруеровић), Марко 213
Будмани, Перо 152, 224
Буне, Вице 213
Бунић Вучићевић, Николица 213
Бунић Вучићевић, Џиво, Иван 213
Бунић, Луко 213
Бунић, Михо 213
Бунић, Франо 213
Буресић (Бурешић), Марин 164, 213

В
Важни, Вацлав (Vážny, Václav) 249
Вајан, Андре (Vaillant, André) 199, 246, 260
Ветрановић, Мавар 58, 213, 244, 257
Вилперт, Јозеф (Wilpert, Joseph) 88
Водник, Бранко 147
Војновић, Иво 161
Волман, Франк (Wollman, Frank) 262
Вондрак, Вацлав (Vondrák, Václav) 228
Вуксан, Душан 313
Вучетић, Антоније 213
Вушовић, Данило 294

Г
Гавриловић, Андра 62
Галаган, Павел Григорјевич (Галаган, Павел Григорьевич) 59
Гијон, Бруно (Guyon, Bruno) 176
Глеђевић, Антун 213
Градић, Базил 213
Градић, Стјепан 213
Гундулић, Џиво (Иван) Франов 61, 63, 75, 76, 78, 110, 165, 185, 194, 200, 213, 280, 299, 303, 306, 309, 316, 317, 322
Гундулић, Тројан 213
Гундулић, Франо 213
Гундулић, Џиво (Иван) Маринов 213
Гундулић, Џиво (Иван) Шишков 213
Гундулић, Шишко (Сигисмунд) 213
Гучетић, Бендевишевић Савко 173, 213

Д
Даничић, Ђуро 34, 212, 216
Де Риверсис, Филип 213
Делић, Ст. 90
Дивковић, Матија 153, 229
Димитрије Хоматијан (Δημήτριος Χωματηνός) 24
Димитровић, Никола 213
Држић, Марин 111, 173, 213, 230, 248, 252, 269, 281, 305, 329, 337
Држић, Џоре (Ђорђе) 53, 213, 300

Ђ
Ђанели, Ћиро (Giannelli, Ciro) 297, 302
Ђурађ Дубровчанин 213
Ђурђевић (Ђорђић), Стијепо 213, 298
Ђурђевић, Игњат 160, 173, 182, 213, 221, 247, 265

Ж
Живановић, Јован 27

З
Звијездић, Никша 292
Златарић, Доминко 68, 213, 246, 260
Зузорић, Цвијета 213

И
Иванишевић, Франо 89
Ивковић, Милош 75
Ившић, Стјепан 148
Илешић, Фран 146
Ильински, Григориј Андрејевич (Ильинский, Григорий Андреевич) 95

J
Јагић, Ватрослав 18, 148, 162, 202, 251, 278
Јастжебјец-Козловски, Чеслав (Jastrzebiec-Kozłowski, Czesław) 280
Јелачић, Јосип 156
Јенсен, Алфред 61

К
Кабужић, Маројица 223
Казанчић, Антун 223
Канавеловић, Петар (Canavelli) 223
Караџић, Вук Стефановић 32, 34, 212
Карлгрен, Антон (Karlgren, Lars Anton Natanael) 139
Керблер, Ђуро 200
Кирсте, Јохан (Kirste, Johann) 4
Котруљевић, Бено (Бенедикт) 223
Комнено, Виченцо 208, 223
Кошутић, Радован 180
Крајценах, Вилхелм (Creizenach, Wilhelm Michael Anton) 71
Кронија, Артуро (Cronia, Arturo) 236
Крстичевић, Марин 53
Кушар, Марцел 9, 10

Л
Лескин, Август (Leskien, August) 149
Липовски, Александр Лаврентијевич (Липовский, Александр Лаврентьевич) 60
Лукаревић, Јаков (Luccari) 223
Лукаревић, Франо (Luccari) 68, 223

М
Мажибрадић, Мароје 223
Мажибрадић, Орацијо 223
Мајер, Карл (Mayer, Karl) 226, 250
Макочевић, Стојанка 338
Малина, Владимир 37
Маретић, Томо 206, 261
Марковић, Амброз 223
Марулић, Марко 55, 68
Марчи, Никола 98, 223
Матијашевић Ђуро 223, 265
Матијашевић Иван Марија 223
Медини, Милорад 54, 79
Медо, Антун 223
Меје, Антоан (Meillet, Antoine) 199
Менчетић Владислав 223
Менчетић, Шишко 53, 223, 300
Микаља, Јаков (Micaglia, Giacomo) 126, 223, 337
Милас, Матеј 47
Милаш, Никодим 50
Милеције 223
Моналди, Михо 223

Н
Наљешковић Аугустин 235
Наљешковић, Никола 26, 235
Наталић Будиславић, Тома 151, 235
Никола Дубровчанин 235
Новаковић, Стојан 29, 33, 35, 36, 48

О
Обрадовић, Доситије 62
Орбини, Мавар 235
Оребић, Јозо 66
Орсинић, Бенедикт 208

П
Павао Дубровчанин 235
Павић, Армин 78
Павловић, Драгољуб 264, 298
Палмотић, Јуније Џоно 19, 68, 173, 235
Палмотић-Дионорић Јакета (Јаков) 235
Пандуровић, Сима 179
Пасарић, Антун 41
Перушек, Рајко 92
Петровић, Лео 109
Петровић Његош, Петар 7, 13, 16, 17, 21, 77, 84, 92, 102, 121, 123, 166, 193, 197, 220, 231, 233, 279, 311, 312, 313, 314, 318, 319, 327, 331, 332, 333
Петровски, Нестор Мемнонович (Петровский, Нестор Мемнонович) 70
Поповић, Павле 73, 74, 137, 305
Посиловић, Павао 153
Працат, Михо 235
Прохаска, Драгутин 122
Пуцић, Солтановић Вице 235
Павић, Алфонс 100

Р
Радатовић, Винко 288
Раднић, Михајло 210
Рањина (Ragnina), Никша (Никола) Андретић 42, 53, 274, 235
Рањина (Ragnina, Araneus), Климент 235
Рањина (Ragnina), Динко (Доминик) 25, 82, 235, 266, 289, 307
Растић (Resti), Џоно (Јуније) Антунов 235
Раци, Серафин, (Razzi) 235
Регин, Иван Ловро 67

Рико, Антонио (Ricco, Antonio) 56
Ружић, Душан 24

С
Сагри, Никола (Сагриновић) 241
Самарџија, Марко 337
Сараковић, Илија (Saraca) 241
Сасин, Антун Братосаљић 241
Скерлић, Јован 204
Скок, Петар 270
Сладе, Себастијан (Dolci) 241
Соркочевић, Иван Франатица (Sorgo) 241
Степович, Андроник Јоаникијевич (Степович, Андроник Иоанникиевич) 59
Стефанус (Stephanus, A. Stephanis, De Stephanis) 241
Стојановић, Љубомир 13, 256
Стојићевић, Александар 226
Стојковић, Бенедикт (Stay) 241
Стојковић, Иван (Stoicus) 241

Ћ
Ћоровић, Владимир 143

У
Урбани, Умберто 311, 314, 332

Ф
Фанцев, Фрањо 297

Х
Хекторовић, Петар 66, 58
Хирт, Херман (Hirt, Herman Alfred) 44
Хиџа Ђуро 241
Хроник, Вацлав (Hroník, Václav) 324

Ц
Цријевић, Лудовик (Cerva, Tubero) 241
Цријевић, Саро (Cerva Serafin) 241
Црнчић, Кл. 77

Ч
Чремошник, Грегор 254, 275
Чубрановић, Андрија 54, 125, 241

Ш
Шајковић, Иван 69
Шахматов, Алексеј Александрович (Шахматов, Алексей Александрович) 43
Шерцер, Иван (Scherzer, Ivan) 78
Шневајс, Едмунд (Schneeweis, Edmund) 328
Штрох, Франц (Stroh, Franz) 150

Гордана Радојчић-Костић

ЛИТЕРАТУРА О МИЛАНУ РЕШЕТАРУ

1890

Аноним
1. Ново издање Горског вијенца / Аноним // Мале новине (Београд). 3 : 245 (8. септембра 1890) 2–3.

1891

Јагић, Ватрослав
2. Einige Bedenken aus Anlass der vorhergehenden Abhandlung Dr. Rešetar's / V. Jagić // Archiv für slavische philologie. 13 (1891) 388–397.

Стојановић, Љубомир
3. Горски вијенац владике црногорскога Петра Петровића Његоша. Увод и коментар написао др Милан Решетар. У Загребу ... 1890 / Љубомир Стојановић // Просветни гласник. 12 : 1-2 (1891) 57–67.

4. Реферат Решетаровог издања Горског вијенца / [Љубомир Стојановић] // Нова Зета (Цетиње). 3 : 2 (1891) 63–64.

1892

Остојић, Тихомир
5. Милан Решетар, Горски вијенац владике црногорског Петра Петровића Његоша. Једанаесто државно издање ... 1892 / Тих. Остојић // Стражилово. 5 : 42 (18. октобра 1892) 667–669 и 43 (25 октобра 1892) 682–684.

1893

Maretić Tomo
6. Da li ie ili ije? / T. Maretić // Наставни вјесник. 1 (1893) 148–156 и 363–364.

1894

Живановић, Јован
7. Бранич српскога језика / Јован Живановић // Стражилово. 7 : 1 (2. јануара 1894) 13–15 и 2 (9. јануара 1894) 29–31 и 6 (6. фебруара 1894) 94–95 и 10 (6. марта 1894) 158–159.

1897

Живановић, Јован
8. Vorläufige Berichte der Balkan Kommision. I Über Dialectforschung auf der Balkanhalbinsel nach den Mittheilungen der Herrn Prpf. Dr. L. Miletić in Sofia, D. M. von Rešetar ... / Ј[ован] Ж[ивановић] // Бранково коло. 3 (1897) стуб. 1594–1596.

1899

Решетар, Милан
9. Др Милан Решетар : [биографија и библиографија] / Милан Решетар // Годишњак Српске краљевске академије. 11 (1899) 155–157.

1901

Leskien, August
10. M. Rešetar, Die serbokroatische Betonung südwestlicher Mundarten ... Wien 1900 / A. Leskien // Archiv für slavische Philologie. 23 (1901) 561–571.

Шајковић, Иван
11. Одговор на оцену г. d-r. М. Решетара / од Ивана Шајковића. – Београд : Штампарска радионица Војнога министарства, 1901. – 12 стр. ; 25 cm
Одговор И. Шајковића на оцену М. Решетара у: Archiv für slavische Philologie. 24 (1902) 251–254.

1904

Живојновић, Јован
12. M. Rešetar, Die Metrik Gundulić's / J. Ж. Ж. // Летопис Матице српске. 266 : 4 (1904) 78–84 и 267 : 5 (1904) 109–117.

Maretić, Tomo
13. Die Widmung eines Gedichtes Vetranic's / Tomo Maretić // Archiv für slavische Philologie. 26 (1904) 262–266.

1908

Тројановић, Сима
14. Три расправе о словенским колонијама у Италији / Сима Тројановић // Српски књижевни гласник. 21 : 10 (1908) 779–784.

Белић, Александар
15. Der štokavische Dialekt von Milan Rešetar. Mit zwei Karten. Wien 1907 / A. Belić // Rocznik slawistyczny. 1 (1908) 184–202.
Превод у : Просветни гласник. 30 : 6 (1909) 491–502.

16. О српским или хрватским дијалектима / од А. Белића // Глас / Српска краљевска академија. Други разред. 78 : 47 (1908) 60–164.
Напомена уз чланак: Поводом књиге Милана Решетара „Der Štokavische Dialekt” Беч 1907.

1909

Белић, Александар
17. „Der štokavische Dialekt” von Milan Rešetar. Mit zwei Karten. Wien 1907. / А. Белић ; превео М. Ивковић // Просветни гласник. 30 : 6 (1909) 491–502.
Из „Rocznik slawistyczny” I 1908.

18. Моја реч г. М. Решетару / А. Белић // Бранково коло. 15 : 17 (1909) 271–272.

19. О српским или хрватским дијалектима : Одговор г. Д-ру. М. Решетару / од А. Белића // Бранково коло. 15 : 7 и 8 (1909) 111–112 и 126–127.

Георгијевић, М.
20. О штокавскоме дијалекту / М. Георгијевић // Бранково коло. 15 : 1 (1909) 14–16.
Приказ дела: Der štokavische Dialekt.

1913

Jagić, Vatroslav
21. Die serbokroatischen Übersetzungen der Bibel im Ganzen oder einzelner Teile derselben : eine bibliographische Übersicht / V. Jagić // Archiv für slavische philologie. 34 (1913) 497–532.

1914

Jagić, Vatroslav
22. Statut der Poljica. Von Alfons Pavich von Pfauenthal, Tomo Maretić und Milan Rešetar / V. Jagić // Archiv für slavische philologie. 35 (1914) 262–269.

1915

Wijk, Nicolaas van
23. Zur sekundären steigenden Intonation im Slavischen / N. van Wijk // Archiv für slavische philologie. 36 (1915) 322–375.

1919

Иванић, Момчило
24. Један ометани позив / R = [Момчило З. Иванић] // Samouprava. 16 : 268 (1919) 3.
О интервенцији В. Ћоровића да се М. Решетар позове на Београдски универзитет.

1920

Пандуровић, Сима
25. „Горски вијенац” владике црногорскога Петра Петровића Његоша. Седмо издање с коментаром Милана Решетара. Издање С. Б. Цвијановића, Београд 1920 / С. Пандуровић // Мисао. 4 : 4 (1920) 1693–1700.

1921

Wijk, Nicolaas van
26. Du déplacement de l’accent en serbo-croate / N. van Wijk // Revue des études slaves. Vol. 1 : 1–2 (1921) 28–37.

Ђукић, Трифун
27. О коментару „Горскога вијенца” / Т. Ђукић // Мисао. 5 : 3 (1921) 229–233 и 5 : 4 (1921) 314–319.
Поводом коментара М. Решетара и приказа овог коментара из пера Симе Пандуровића у Мисао бр. 22 (1920) 1693–1700.

Поповић, Павле
28. M. Rešetar, Bibliografski prilozi. Građa za povjest književnosti, knj. 8–9, Zagreb 1916–1920 / Павле Поповић // Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор. 1 : 1 (1921) 127.

29. M. Rešetar, Sitniji prilozi. Građa za povjest književnosti, knj. IX, Zagreb 1916–1920 / Павле Поповић // Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор. 1 : 1 (1921) 127–128.

1922

Bulat, Petar
30. Jugoslovenstvo i civilizacija / P. Bulat // Jugoslovenska njiva. 2 (1922) 309–316.

1923

Wijk, Nicolaas van
31. L’accentuation de l’aoriste slave / N. Van Wijk // Revue des études slaves. Vol. 3 : 1–2 (1923) 27–47.

Ковијанић, Ристо
32. П. П. Његош, Горски Вијенац, Осмо издање с коментаром М. Решетара. Издање С. Б. Цвијановића – Београд 1923 / Ристо Ковијанић // Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор. 3 : 1–2 (1923) 254–261.

1924

Vaillant, André
33. Les origines de la langue littéraire ragusaine / André Vaillant // Revue des études slaves 4 : 3–4 (1924) 222–251.

Ћоровић, Владимир
34. Милан Решетар: Дубровачка нумизматика I (хисторички) дио ... Београд 1924 / В. Ћоровић // Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор. 4 : 1–2 (1924) 317–318.
Белешка.

1926

Maretić, Tomo
35. Dr. Milan Rešetar / Tomo Maretić // Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1924. i 1925. 39 (1926) 48.

1927

Пандуровић, Сима
36. Г. Милан Решетар као коментатор „Горског вијенца" / Сима Пандуровић // Разговори о књижевности. 1 / од Симе Пандуровића. Београд : [б. и.], 1927. Стр. 141–150.

Cronia, Alberto
37. Kvantitet u djelima Marina Držića / A. Cronia // Rivista di letteratura slave (Roma). 2 : 4 (1927) 626–628.

38. Libro od mnozijeh razloga – dubrovački ćirilski zbornik od godine 1520, edito da Milan Rešetar / A. Cronia // Rivista di letteratura slave (Roma). 2 : 4 (1927) 623–626.

1928

Колендић, Петар
39. Либро од мнозијех разлога. Дубровачки ћирилски зборник од г. 1520. Издао: Милан Решетар... / Петар Колендић // Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор. 8 : 1–2 (1928) 297–300.

1929

Čremošnik, Gregor
40. Prilozi dubrovačkoj i srpskoj numizmatici / G. Čremošnik // Slavia : časopis pro slovanskou filologii. 7 (1929) 564–584.

1930

Novak, Viktor
41. Milan Rešetar 1912 ispoveda se kako je pogledao da su Srbi i Hrvati jedno / Viktor Novak // Antologija jugoslovenske misli i narodnog jedinstva : (1390–1930). Beograd : pisac, 1930. Str. 378.

1931

42. ZBORNIK iz dubrovačke prošlosti : Milanu Rešetaru o 70-oj godišnjici života prijatelji i učenici. – Dubrovnik : Knjižara „Jadran", 1931. – 495 str. : ilustr. ; 25 cm. – („Dubrovnik" ; knj. 2)

Deanović, Marko
43. Bibliografija Milana Rešetara : (1883–1930) / M. Deanović // Zbornik iz dubrovačke prošlosti. Milanu Rešetaru o 70-oj godišnjici života prijatelji i učenici. Dubrovnik : Knjižara „Jadran", 1931. Str. 487–495. (Dubrovnik ; knj. 2)

Matić, Tomo
44. Milan Rešetar: Djela Marina Držića. 2. izd / T. Matić // Slavia : časopis pro slovanskou filologii. 10 : 2 (1931) 410–411.

1932

Wolman, Frank
45. Odgovor g. prof. Rešetaru / Frank Volman // Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор. 12 : 2–3 (1932) 262–266.
Поводом расправе Ф. Волмана о Његошевом десетерцу објављеном у часопису Slavia 9 (1931) и Решетарове оцене ове расправе у Прилозима за књижевност, језик, историју и фолклор 12 (1932) 135–138.

Павловић, Драгољуб
46. Djela Marina Držića. Stari Pisci Hrvatski, knjiga VIII ... Za štampu priredio Milan Rešetar. U Zagrebu 1930 / Драгољуб Павловић // Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор. 12 : 2–3 (1932) 216–219.

Пандуровић, Сима
47. Осмо издање „Горског вијенца" / Уредник [= Сима Пандуровић] // Мисао. 13 : 3 (1923) 1452.
Критичке примедбе на коментаре Милана Решетара.

1935

Pandurović, Sima
48. Г. Милан Решетар као коментатор „Горског вијенца" / Сима Пандуровић // Разговори о књижевности, Књ. 3. Београд : Друштво за културно-привредну акцију, 1935. Стр. 281–291.

1936

Станојевић, Станоје
49. Милан Решетар, Нове дубровачке повеље из Стојановићева Зборника. Београд, 1936, 8 46. (Из Гласа Срп. краљевске академије 169) / Ст[аноје]

Ст[анојевић] // Југословенски историски часопис. 2 : 1–4 (1936) 256.

50. Милан Решетар, Никша Звијездић, дубровачки српски канцелар XV вијека. Београд 1936, 8, 43. (Из Гласа Српске краљевске академије 169) / Ст[аноје] Ст[анојевић] // Југословенски историски часопис. 2 : 1–4 (1936) 284.

1940

Esih, Ivan
51. Dr. Milan Rešetar : o osamdesetoj obljetnici Nestora naših slavista / Ivan Esih // Obzor. 80 : 27 (3. februar 1940) 1–2.

Решетар, Милан
52. Др Милан Решетар : [биографија и библиографија] / Милан Решетар // Годишњак Српске краљевске академије. 49 (1940) 234–239.

1941

Bersa, Josip
53. Dubrovačke slike i prilike (1800–1880) / Josip Bersa. – Zagreb : Matica hrvatska, 1941. – 296 str., [22] str. sa tablama fotogr. ; 22 cm

1942

Matić, Tomo
54. Prof. Milan Rešetar : [nekrolog] / Tomo Matić // Nastavni vjesnik. 50 : 1–6 (1941–1942) 244–247.

1946

Радонић, Јован
55. Др Милан Решетар : [некролог] / Јован Радонић // Годишњак Српске академије наука. 51 (1946) 81–82.

1947

Doležal, Jaromír
56. Prof. Ph. Dr. Milan Rytíř Rešetar : 1. II 1860 – 14. I 1942 / Jaromír Doležal // Ročenka Slovanského ústavu v Praze. 12 (1947) 196–198.

1948

Vaillant, André
57. Nécrologie : Milan Rešetar / André Vaillant // Revue des études slaves. 24 : 1–4 (1948) 306–308.

1949

Белић, Александар
58. Милан Решетар † Јануара 1942 / А. Белић // Јужнословенски филолог. 18 : 1/4 (1949–50) 506–508.

Deanović, Marko
59. Milan Rešetar 1. II 1860 – 14. I 1942. / Mirko Deanović // Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1946/1948. 54 (1949) 336–361.
Nekrolog, str. 336–352 ; Kronologijski pregled Rešetarovih radova, str. 352–361.

1952

Кићовић, Мираш
60. Решетарово попуњавање посвете Горскога вијенца / Мираш Кићовић // Историјски записи. 5 : 8 : 4–12 (1952) 373–376.

1954

Павловић, Миливој
61. Милан Решетар, најстарији дубровачки говор (Глас САН, CCI, Београд, 1951) / Миливој Павловић // Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор. 20 : 1–2 (1954) 336–341.

1957

Vrana, Josip
62. Les années documents cyrilliques de Dubrovnik / Josip Vrana // Slovo: časopis Staroslavenskog instituta. 6–7–8 (1957) 311–334.

1959

Berk, Christiaan Alphonsus van den
63. Y a-t-il un substrat čakavien dans le Dubrovnik? Contribution à l'histoire de la langue serbo-croate / Christiaan Alphonsus van den Berk. – 's-Gravenhage : Mouton, 1959. – 251 str. ; 25 cm. – (Slavistic printings and reprintings, 16)

Pélikan, J.
64. O korespondenci Mil. Rešetara Františku Pastrnkovi / J. Pélikan // Sborník filosofické fakultety brněnské univerzity. Ř. jazykov. 8 : 7 (1959) 118–120.

1960

Vaillant, Andre
65. Aleksandar Belić / André Vaillant // Revue des études slaves. 37 : 1–4 (1960) 7–16.

Jagoditsch. M
66. Zum Studium der Geschichte der Slavistik in Österreich / M. Jagoditsch // Wiener Slavistiches Jahrbuch. 8 (1960) 172–181.

1967

Berkopec, Oton
67. Rešetarova knihovna Ragusian : výběrový soupis vzácných knih a rukopisů / zpracoval Oton Berkopec. – Praha : Statní knihovna Československé Socialistické Republiky, 1967. – 57 str. : ilustr. ; 21 cm. – Z fondů Slovanské knihovny. Jugoslávská literatura ve Slovanské knihovně
Registar.

1969

Винавер, Вук
68. Једна епизода из живота Милана Решетара / Вук Винавер // Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор. 35 : 3–4 (1969) 282–287.
Са писмима М. Решетара од 10. децембра 1932. и 7. јануара 1933. и Милана Ракића од 18. децембра 1932. и 2. марта 1933. године.

1976

Дудић, Коста
69. Писма Милана Решетара у рукописном одељењу Матице српске : (I) / Коста Дудић // Зборник за филологију и лингвистику = Archivum philologicum et linguisticum. 19 : 2 (1976) 159–186.

1977

Дудић, Коста
70. Писма Милана Решетара у рукописном одељењу Матице српске : (II) / Коста Дудић // Зборник за филологију и лингвистику = Archivum philologicum et linguisticum. 20 : 1 (1977) 203–231.

1982

Jakšić, Georgije
71. Odnosi usmene narodne i pisane književnosti / Georgije Jakšić. – Osijek : Revija – Izdavački centar Radničkog sveučilišta „Božidar Maslarić", 1982. – 118 str. ; 21 cm. – (Biblioteka revije ; 30)

Šimunović, Petar
72. Split / Spljet – osvrt na polemiku s početka stoljeća u povodu 100-godišnjice pohrvaćivanja Splitske općine / Petar Šimunović // Rasprave Zavoda za jezik – Institut za filologiju i folkloristiku (Zagreb). 8–9 (1982–1983) 215–230.

1983

Kuzmić, Petar
73. Vuk-Daničićevo Sveto Pismo i biblijska društva na južnoslovenskom tlu u XIX stoljeću / Petar Kuzmić // Analecta croatica christiana. 17 (1983) 311.

1985

Hafner, Stanislaus
74. Geschichte der österreichischen Slawistik / Stanislaus Hafner // Beiträge zur Geschichte der Slawistik in nichtslawischen Ländern. Hrsg. von Josef Hamm und Günther Wytrzens. Wien : Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1985. Str. 11–88. (Schriften der Balkankommission, Linguistische Abteilung, 30)

1987

Kašić, Zorka
75. Doprinos Petra Budmanija i Milana Rešetara našoj dijalektologiji / Zorka Kašić // Naučni skup Lingvistika i lingvističke aktivnosti u Jugoslaviji, (Sarajevo, 29.–31. marta 1985). Str. 99–102.

1989

Leto, Maria Rita
76. Milan Rešetar / Maria Rita Leto. – Zagreb : Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta, 1989. – 94 str. ; 20 cm. – (Kritički portreti hrvatskih slavista)
Bibliografija: str. 80–86 i uz svako poglavlje ; važnija literatura o M. Rešetaru: str. 88–90.

1990

Zeil, Wilhelm
77. Leistungen slawischer und deutscher Slawisten im Spiegel unveröffentlichter Dokumente : Gutachten zu Berufungen im Bereich der slawischen Philologie an der Universität Wien 1901–1922 / Wilhelm Zeil // Zeitschrift für Slawistik. 35 (1990) 97–112.

1991

Leto, Maria Rita
78. Pisma Milana Rešetara u arhivu JAZU / [priredila] Maria Rita Leto // Građa za povijest književnosti Hrvatske. 33 (1991) 327–353.

1992

Иванова, Найда
79. Милан Решетар (1860–1942) / Найда Иванова // Съпоставително езикознание = Сопоставительное языкознание = Contrastive Linguistics : списание на Софийския университет „Климент Охридски". 17 : 2 (1992) 104–109.

1997

Марјановић-Душанић, Смиља
80. Решетар Милан / Смиља Марјановић-Душанић // Енциклопедија српске историографије / приредили Сима Ћирковић, Раде Михаљчић. – Београд : Knowledge, 1997. Стр. 621.

1998

Белић, Александар
81. Језичко јединство Срба, Хрвата и Словенаца код Ђуре Даничића и његових савременика / Александар Белић // О великим стваоцима / Александар Белић. Београд : Завод за уџбенике и наставна средства, 1998. Стр. 393–421. (Изабрана дела Александра Белића ; т. 6)
Решетарово схватање, стр. 415–419.

Schaller, Helmut
82. Milan Resetar, Le colonie serbocroate nell'Italia Meridionale / Helmut W. Schaller // Südost-Forschungen : internationale Zeitschrift für Geschichte, Kultur und Landeskunde Südosteuropas. 57 (1998) 578–579.

1999

Borozan, Elefterija
83. Biblioteka Milana Rešetara v fondach Slavjanskoj biblioteki v Prage / Elefteria Borozan // Transformation in Ostmittel- und Südosteuropa und ihre Auswirkungen auf das Informations- und Dokumentationswesen : Referate und Beiträge. Berlin : Staatsbibl. zu Berlin – Preußischer Kulturbesitz, 1999. Str. 234–240.

2000

Ђорђевић, Бојан
84. Писма Милана Решетара Љубомиру Ковачевићу / Бојан Ђорђевић // Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор. 63/64 (1997/1998, изд. 2000) 94–100.

2001

Samardžija, Marko
85. Milan Rešetar / Marko Samardžija // Jezikoslovne rasprave i članci / Franjo Iveković, Ivan Broz, Tomo Maretić, Vatroslav Rožić, Milan Rešetar, Antun Radić, Nikola Andrić, Dragutin Boranić ; prired. Marko Samardžija. Zagreb : Matica hrvatska, 2001. Str. 263–300.
Sadrži: Predgovor, 263–276. – Ljetopis Milana Rešetara, 277–278. – Bibliografija izdanja djela Milana Rešetara, 279–297. – Važnija literatura o Milanu Rešetaru, 298–300.

2002

Pranjković, Ivo
86. Hrvatski vukovci u Stoljećima hrvatske književnosti. Franjo Iveković, Ivan Broz, Tomo Maretić, Vatroslav Rožić, Milan Rešetar, Antun Radić, Nikola Andrić, Dragutin Boranić: Jezikoslovne rasprave i članci, prir. Marko Samardžija / Ivo Pranjković // Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje. 28 (2002) 403–407.

2003

Лашкова, Лили
87. Решетар, Милан / Лили Лашкова // Кирило-Методиевска енциклопедия. Т. 3: П-С. София : БАН, 2003. Стр. 466–468.

2005

88. CONTRIBUTION à l'histoire de la slavistique dans les pays non slaves = Beiträge zur Geschichte der Slawistik in den nichtslawischen Ländern = К истории славистики в неславянских странах / édité par / hsrsg. von / sostavili Giovanna Brogi Bercoff ... – Wien : Verl. der Österr. Akad. der Wiss., 2005. – 571 str. : Ill. ;. – (Schriften der Balkan-Kommission / Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse ; 46. – Travaux publiés par l'Institut d'Études Slaves ; 46)

Banov-Depope, Estela
89. Suodnosi usmene i pisane književnosti : prilozi za teoriju kulturnih transformacija / Estela Banov-Depope. – Rijeka : Hrvatsko filološko društvo : Graftrade Žagar, 2005. – 91 str. ; 21 cm. – (Književno-jezična knjižnica ; 42)

Maštrović, Tihomil
90. Zbornik o Milanu Rešetaru – književnom kritičaru i filologu : zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa, Beč, 25. rujna 2004., Dubrovnik, 1.-2. listopada 2004. / [glavni urednik Tihomil Maštrović]. – Zagreb : Hrvatski studiji Sveučilišta [etc.], 2005. – 582 str. : ilustr. ; 24 cm. – (Hrvatski književni povjesničari, Znanstveni zbornici ; sv. 9)
Sadržaj: Radoslav Katičić: Milan Rešetar i hrvatski književni jezik, 9–19 ; Gerhard Neweklowsky: Milan Rešetar als Dialektologe, 21–30 ; Tihomil Maštrović: Milan Rešetar i hrvatska književna historiografija, 31–42 ; Nikica Kolumbić: Rešetarov prinos proučavanju stare hrvatske proze, 43–48 ; Josip Bratulić: Milan Rešetar kao izdavač Starih pisaca hrvatskih, 49–56 ; Anica Nazor. Rešetar i dubrovački ćirilski molitvenik iz godine 1512, 57–67 ; Josip Lisac: „Najstariji dubrovački govor" i „Najstarija dubrovačka proza" Milana Rešetara, 69–76 ; Hrvojka

Mihanović-Salopek: Rešetarova interpretacija hrvatskih lekcionara, 77–92 ; Mirko Tomasović: Milan Rešetar o pjesnicima Ranjinina zbornika, 93–100 ; Dunja Fališevac: Milan Rešetar kao gundulićolog, 101–124 ; Zlata Šundalić: Na tragu Rešetarove podjele Držićevih djela, 125–142 ; Antun Pavešković: Vetranović u polju Rešetarova znanstvenog interesa, 143–148 ; Ines Srdoč-Konestra: Rešetarov prinos proučavanju Ignjata Đurđevića, 149–158 ; Radoslav Katičić: Milan Rešetar und die Balkan--Kommission der Wiener Akademie, 159–168 ; Gerda Lechleitner: Milan Rešetar unterwegs mit dem Archivphonographen – über „die praktische Verwendbarkeit des Phonographen für linguistische Zwecke", 169–176 ; Pavao Knezović: Rešetarov odnos prema hrvatskom latinitetu, 177–192 ; Vojislav Nikčević: Milan Rešetar kao njegošolog, 193–211 ; Slavica Stojan: Dubrovačka svakodnevica u književnopovijesnom radu Milana Rešetara, 213–228 ; Nina Aleksandrov-Pogačnik: Metodološke opaske uz radove Milana Rešetara, 229–237 ; Sanda Ham: Mjesto Rešetarove gramatike u povijesti hrvatskih gramatika, 239–246 ; Vlasta Rišner: O Rešetarovu odmaku od hrvatskih vukovaca, 247–259 ; Sanja Vulić: Rešetarova zapažanja o dubrovačkom govoru potkraj XIX. i u prvim desetljećima XX. stoljeća, 261–270 ; Branka Brlenić-Vujić: Rešetarova slika Dubrovnika – grada pozornice, 271–280 ; Estela Banov-Depope: Milan Rešetar i tradicijski folklorni teatar u Dubrovniku, 281–294 ; Mateo Žagar. Rešetarove paleoslavističke teme: s margina, 295–304 ; Milorad Nikčević: Komentari Gorskog vijenca (1847) Stefana Mitrova Ljubiše i Milana Rešetara, 305–326 ; Acija Alfirević: Splitska profesura Milana Rešetara, 327–334 ; Sanja Majer-Bobetko: Uloga Milana Rešetara u hrvatskoj glazbenoj historiografiji, 335–348 ; Gorana Doliner. Prinos Milana Rešetara hrvatskim muzikološkim temama i usporedba s istovrsnim prilozima Josipa Vajsa, 349–359 ; Maria Rita Leto: Rešetarova pisma Vatroslavu Jagiću u zagrebačkoj Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci, 361–398 ; Vesna Čučić: Korespondencija Milana Rešetara u Znanstvenoj knjižnici u Dubrovniku, 399–410. DODATAK Martina Ćavar: Nacrt za životopis Milana Rešetara, 413–426 ; Martina Ćavar. Bibliografija Milana Rešetara i literatura o Milanu Rešetaru, 427–541 ; Martina Ćavar: Kazalo imena Rešetarove bibliografije i literature o Milanu Rešetaru, 543–548 ; Marinko Šišak: Kronika Međunarodnoga znanstvenog skupa o Milanu Rešetaru, 549–555 ; Program Međunarodnoga znanstvenog skupa o Milanu Rešetaru (Beč, 25. rujna 2004. / Dubrovnik, 1. – 2. listopada 2004.), 557–562 ; Popis slikovnih priloga, 563–565 ; Napomena, 567 ; Kazalo imena, 571–580.

Пантић, Мирослав
91. Приступна академијска беседа Милана Решетара о најстаријем дубровачком говору и њен (необјављени) завршетак / Мирослав Пантић // Живот и дело академика Павла Ивића : зборник радова са трећег међународног научног скупа Живот и дело академика Павла Ивића, Београд, Нови Сад, Суботица, 17–19. септембар 2001. Стр. 21–33.

Stamać, Truda
92. Hrvatski profesori na Bečkoj slavistici / priredila Truda Stamać. – Zagreb : Erasmus naklada, 2005. – 159 str. : ilustr. ; 24 cm. – (Manualia Universitatis ; 8)
Iz sadržaja: Milan Rešetar / Josip Lisac.

Ćavar, Martina
93. Bibliografija Milana Rešetara i literatura o Milanu Rešetaru / Martina Ćavar // Zbornik o Milanu Rešetaru / urednik Tihomil Maštrović. Zagreb : Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2005. Str. 427–549.
94. Nacrt za životopis Milana Rešetara (1860–1942). – The Project for Biography of Milan Rešetar (1860–1942) / Martina Ćavar // Zbornik o Milanu Rešetaru /urednik Tihomil Maštrović. Zagreb : Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2005. Str. 413–418.

2006

Vrtić, Ivana
95. Hrvatske redakcije Karadžić-Daničićeva prijevoda Svetoga pisma / Ivana Vrtić // Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje. 32 (2006) 311–326.

Nikčević, Vojislav
96. Milan Rešetar kao njegošolog / Vojislav Nikčević // Jezičke i književne teme. Cetinje : Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje, 2006. Str. 287–310.

2007

Биљана Вучетић, Срђан Рудић
97. Писма Милана Решетара Владимиру Ћоровићу (1919–1924) / Биљана Вучетић, Срђан Рудић // Мешовита грађа = Miscellanea. 28 (2007) 341–364.

2008

98. Решетар Милан / // Грађа за биографски речник чланова Друштва српске словесности, Српског ученог друштва и Српске краљевске академије : 1841–1947 / Љубомир Никић, Гордана Жујовић, Гордана Радојчић-Костић. Београд : САНУ, 2008. Стр. 282.

Tomasović, Mirko
99. Milan Rešetar, 1860–1942 : život i djelo / Mirko Tomasović // Nove slike iz povijesti hrvatske književnosti. Zagreb : Matica hrvatska, 2008.

2009

100. Rešetarov rukopis / Uredništvo // Leksikon Marina Držića / urednici Slobodan P. Novak ... [et al.]. – Zagreb : Leksikografski zavod „Miroslav Krleža", 2009. 666–774.

Breu, Walter
101. Croatian recordings 1901–1936 [sound recording] / comments by Walter Breu. – [Vienna] : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, p2009. – 4 sound discs : digital ; 4 3/4 in. + 1 booklet (176 p. ; 12 cm.). – Tondokumente aus dem Phonogrammarchiv der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. Gesamtausgabe der Historischen Bestände 1899–1950 ; ser. 11/1.
Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, [Gesamtausgabe der Historischen Bestände 1899–1950] ; ser. 11/1.
Sadrži: Disc 1: Rešetar, Croatia 1901: Folk tale : Štokavia/Jekavian dialect (Jelisava Margetić) (1: 08); Croatian song : Ko je, srce, u te dirno (Milan Resětar) (: 57); disc 1: Resětar, Molise 1907: Dance music (accordion). Polka (2: 02) ; Spallata (1: 53) ; The first series of Slavic Phonogramme : Milan Rešetar's recordings in Molise (Southern Italy), 1907 / Walter Breu.
CD-ROM: Protocols [field documentation (in German) and text transcriptions]

Leto, Maria Rita
102. Rešetar, Milan / Maria Rita Leto // Leksikon Marina Držića / urednici Slobodan P. Novak ... [et al.]. – Zagreb : Leksikografski zavod „Miroslav Krleža", 2009. 665–666.

Tatarin, Milovan
103. Tri rimska krčmara / Milovan Tatarin // Dani Hvarskoga kazališta. Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu. 35 : 1 (Svibanj 2009) 72–82.

2010

Суботић, Момчило
104. Љетопис Матице српске у Дубровнику : зборник радова. 2, Документи и коментари / приредио Момчило Суботић. – 1. изд.. – Београд : Матица српска у Дубровнику : „Мирослав", 2010 (Београд : Dijamant print). – 284 стр. : илустр. ; 24 cm. – (Zbornik radova ; 2)

Tatarin, Milovan
105. Ponešto o kronologiji izvedbi Držićevih drama / Milovan Tatarin // Slovo. 60 (2010) 725–769.

Čirgić, Adnan
106. Milan Rešetar kao montenegrinist / Čirgić Adnan // Lingua montenegrina. 3 : 5 (2010) 655–668. Исто у: Štokavski dijalekat / Milan Rešetar ; s njemačkog prevela Stojanka Makočević. – Podgorica : Matica crnogorska, 2010. Str. 9–28.

2011

Barbarić, Vuk-Tadija
107. Lajpciški lekcionar i njegovi „predlošci" / Vuk-Tadija Barbarić // Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje. 37 : 1 (2011) 1–28.

Стојановић, Јелица Р.
108. Филолошка мисао Милана Решетара и стање у филологији данас / Јелица Р. Стојановић // Наука и политика, Филолошке науке : зборник радова са Научног скупа, Пале, 22–23. мај 2010. Стр. 75–100.

БИБЛИОТЕКА
ДР ДРАГА ЋУПИЋА
Бр. 2-3

Радосав Бошковић

KAISERLICHE AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN

SÜDSLAVISCHE DIALEKTSTUDIEN

I

DIE SERBOKROATISCHE BETONUNG SÜDWESTLICHER MUNDARTEN

VON

MILAN REŠETAR

Поклон проф. Радосава Бошковића, сент. 1973.

EX·HEREDITATE
IOSEPHI·TREITL

WIEN
ALFRED HÖLDER
K. U. K. HOF- UND UNIVERSITÄTS-BUCHHÄNDLER
1900

БИБЛИОТЕКА
ЗА ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ЈЕЗИКЕ
И ОПЕЦТУ ЛИНГВИСТИКУ
1109
Бр. ДБ 876
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ
УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

Ge 2683

Насловна страна *Срӣскохрваӣских акценаӣа* Милана Решетара
(примерак Радосава Бошковића, сада у легату Драга Ћупића)

Дб 877

KAISERLICHE AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN

SCHRIFTEN DER BALKANKOMMISSION

LINGUISTISCHE ABTEILUNG

VIII

DER ŠTOKAVISCHE DIALEKT

VON

MILAN REŠETAR

MIT ZWEI KARTEN

WIEN

ALFRED HÖLDER

K. U. K. HOF- UND UNIVERSITÄTS-BUCHHÄNDLER

BUCHHÄNDLER DER KAISERLICHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN

1907

Корице *Штокавскоī дијалекта* Милана Решетара

МИЛАН РЕШЕТАР

НАЈСТАРИЈИ ДУБРОВАЧКИ ГОВОР

(Примљено на скупу Академије филозофских наука 31 X 1938, прочитано као приступна беседа 7 III 1941, примљено за „Глас" на скупу Одељења литературе и језика 12 VI 1951).

1. — Најстарији дубровачки говор управо је онај романски (новолатински) дијалект што се је за вријеме римскога господства развио на источној обали Јадранскога мора и тамо се сачувао, у неким приморским градовима и отоцима, и пошто је наш народ заузео те крајеве. Како су Славени врло рано, по свој прилици већ од прве половине VII. вијека, почели улазити у те градове и прелазити на те отоке, то су они у њима сустопице и потискивали тај стари романски говор, што се у науци обично зове „далматски", јер се је највише говорио у Далмацији, премда је обухватао на сјевер и истарске отоке, нарочито Крк, а на југ и приморске градове сјеверне Арбаније. Далматски је говор био, чини се, у себи прилично једноличан и надовезивао се је на старе истарске, па даље на фурланске и ладинске говоре, а толико се је разликовао од талијанскога језика да га неки романисти, а међу њима и *Meyer-Lübke* не сматрају талијанским дијалектом већ засебним романским говором[1].

2. — Изузевши маленн град Крк на отоку истога имена, за сва остала мјеста, у којима се је сачуваво далматски говор послије славенске најезде, он нам је врло слабо познат, а врло нам је слабо позната и хисторија његова ишчезавања и пропадања, јер се је он у свим тим мјестима угасио давно прије неголи је код нас, и уопће у научном свијету, настао интерес за овакова језична *curiosa*. Напротив у Крку, који је увијек стајао далеко од сваког већега културног средишта с друкчијим говором, далматски се је говор уздржао све до друге половине XIX. вијека, па се у то доба нашло неколико људи који су биљежили његове ријечи, реченице и кратке текстове, а нашло се је и учењака који су га

[1] Професор туринскога универзитета М. Бартоли, који је о овоме говору написао капитално дјело *Das Dalmatische* у 2 књиге (Беч 1906), зове га од веко доба „предмлетачки" *(prevenето)*, хотећи сигурно тиме казати да је то талијански дијалект што се је говорио на источној обали Јадранскога мора прије неголи су, од XV. вијека даље, Млечићи увели свој млетачки дијалект.

Прва страница Решетарове приступне беседе у Српској краљевској академији (послератно издање)

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА

ПОСЕБНА ИЗДАЊА

КЊИГА CXCII

ОДЕЉЕЊЕ ЛИТЕРАТУРЕ И ЈЕЗИКА

КЊИГА 4

МИЛАН РЕШЕТАР

НАЈСТАРИЈА ДУБРОВАЧКА ПРОЗА

БЕОГРАД
1952

Корице издања *Најстарије дубровачке прозе* Милана Решетара

СРПСКА КРАЉЕВСКА АКАДЕМИЈА

ПОСЕБНА ИЗДАЊА

КЊИГА CXXII

ФИЛОСОФСКИ И ФИЛОЛОШКИ СПИСИ

КЊИГА 32

ДВА ДУБРОВАЧКА ЈЕЗИЧНА СПОМЕНИКА ИЗ XVI. ВИЈЕКА

ЗА ШТАМПУ ПРИРЕДИЛИ

М. РЕШЕТАР и Ћ. ЂАНЕЛИ

7 Издање Задужбине Милана Кујунџића 7

БЕОГРАД, 1938

ЦЕНА 60 ДИН.

Корице Решетарове и Ђанелијеве заједничке публикације
у којој је издање *Срӣскоӣ молитвеника* из 1512. године

А 5/XV

СРПСКА КРАЉЕВСКА АКАДЕМИЈА

886.2 "15"

ЛИБРО ОД МНОЗИЈЕХ РАЗЛОГА

ДУБРОВАЧКИ ЋИРИЛСКИ ЗБОРНИК ОД Г. 1520.

ИЗДАО:

Милан Решетар

СР. КАРЛОВЦИ

ШТАМПАНО У СРПСКОЈ МАНАСТИРСКОЈ ШТАМПАРИЈИ

1926.

Насловна страна *Либра од мнозијех разлоīа* у издању Милана Решетара

8N 373

СРПСКА КРАЉЕВСКА АКАДЕМИЈА

ПОСЕБНА ИЗДАЊА

КЊИГА XCIX

ФИЛОСОФСКИ И ФИЛОЛОШКИ СПИСИ

КЊИГА 23

БЕРНАРДИНОВ ЛЕКЦИОНАР

и

ЊЕГОВИ ДУБРОВАЧКИ ПРЕПИСИ

од

МИЛАНА РЕШЕТАРА

17 Издање Задужбине д-ра Љубомира Радивојевића 17

БЕОГРАД 1933.

ЦЕНА 30 ДИН.

Корице Решетаровог издања *Бернардиновоī лекционара*

СРПСКА КРАЉЕВСКА АКАДЕМИЈА

ПОСЕБНА ИЗДАЊА

КЊИГА С

ФИЛОСОФСКИ И ФИЛОЛОШКИ СПИСИ

КЊИГА 24

ДУБРОВАЧКИ ЗБОРНИК

ОД ГОД. 1520

ОД

МИЛАНА РЕШЕТАРА

18 Издање Задужбине д-ра Љубомира Радивојевића 18

БЕОГРАД 1933

ЦЕНА 50 ДИН.

Корице Решетаровог издања *Дубровачкоī зборника* из 1520. године

III 493

СРПСКА КРАЉЕВСКА АКАДЕМИЈА.

ЗБОРНИК

ЗА ИСТОРИЈУ, ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ СРПСКОГА НАРОДА.

ПРВО ОДЕЉЕЊЕ.

КЊИГА VI.

ЧЕТИРИ ДУБРОВАЧКЕ ДРАМЕ У ПРОЗИ

ИЗ КРАЈА XVII. ВИЈЕКА.

ИЗДАО

МИЛАН РЕШЕТАР.

У БЕОГРАДУ.

ШТАМПАНО У КР. ЗЕМАЉСКОЈ ТИСКАРИ У ЗАГРЕБУ.

1922.

ЦЕНА 16 ДИНАРА.

Корице Решетаровог издања *Четири дубровачке драме у прози*

Рб 32/1024; 15

15 СРПСКА КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА 15

АНТОЛОГИЈА
ДУБРОВАЧКЕ ЛИРИКЕ

286.11.2 - 14 (072)

ПРИРЕДИО
МИЛАН РЕШЕТАР

Марко Ристић

У ВИОГРАДУ

ШТАМПАНО У ДРЖ. ШТАМПАРИЈИ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ
1894

Насловна страна Решетарове *Антологије дубровачке лирике*

A 10
48

СРПСКА КРАЉЕВСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ДУБРОВАЧКА НУМИЗМАТИКА

I (ХИСТОРИЧКИ) ДИО

НАПИСАО

Проф. МИЛАН РЕШЕТАР

СРЕМСКИ КАРЛОВЦИ
СРПСКА МАНАСТИРСКА ШТАМПАРИЈА
1924. — 168.

Насловна страна првог дела *Дубровачке нумизматике* Милана Решетара

СРПСКА КРАЉЕВСКА АКАДЕМИЈА

ГЛАС CLXIX

Други разред

ФИЛОСОФСКО-ФИЛОЛОШКЕ, ДРУШТВЕНЕ
И ИСТОРИСКЕ НАУКЕ

87

2

Милан Решетар

Нове дубровачке повеље Стојановићева Зборника

БЕОГРАД
1936

Насловна страна Решетаровог приказа Стојановићевог издања дубровачких повеља

III 2947

Odštampano iz mjesečne revije „Dubrovnik“ br. 1-2.

DUBROVAČKO VELIKO VIJEĆE

U Dubrovniku je u poznije vrijeme vrhovnu vlast imalo u rukama »Veliko vijeće«,[1]) u kojemu su bila sabrana odrasla vlastela; to je vijeće izdavalo i mijenjalo zakone i sve važnije odredbe, postavljalo sve više činovječi cijela uprava općine, a docnije nike a po njima i niže, — jednom ri-republike morala je ići prema njegovoj suverenoj volji, a svi su javni namještenici bili njegovi eksponenti i bili njemu odgovorni. Kada je Veliko vijeće postalo, ne znamo, ali kako svuda u srednjemu vijeku, tako se je bez sumnje i u Dubrovniku razvijalo uporedo sa samom općinom: najprije su se ugledniji stanovnici mjesta sastajali da se dogovaraju o tvarima što se tiču cijeloga mjesta, a atim su malo pomalo moćniji i bogatiji o tim stvarima sami odlučivali, i ne pitajući slabije i siromašnije, dok su se napokon ta gospoda pretvorila u kastu vlastele što su ostalima naprosto zapovijedali. Ne znamo dakle kada je zbor te gospode-vlastele postao priznatom javnom vlasti i kada je dobio to ime, koje dabome pretpostavlja da je uz to Veliko vijeće bilo i drugo, kakvo je bilo i u Dubrovniku »Malo vijeće«[2]) koje je vršilo odredbe Velikoga; ali svakako Veliko je vijeće bilo dosta vremena prije g. 1235 kada se prvi put spominje u dokumentima.[3]) Nije takogjer sigurno nije li u starije vrijeme bila ipak neka vlast i nad Velikim vijećem. Kako je bilo u tome pogledu do kraja XIII vijeka, opet ne znamo, jer, iako ima podosta dokumenata iz toga vremena, nema ih takovih iz kojih bi se vidjelo kako se je razvijao njegov rad u zakonodavstvu i u administraciji — nijesu se naime sačuvali zapisnici sjednica dubrovačkih vijeća prije g. 1301.[4])

I tako tek od g. 1301 dalje možemo prije svega pitati je li već tada Veliko vijeće imalo onu istu neograničenu vlast što je imalo od početka

[1]) Mi ga tako zovemo, ali u najstarije vrijeme zvalo se je »Velje vijeće«, tako u dubrovačkoj povelji od g. 1253. (Miklosich, Monumenta Serbica 39); latinski se je zvalo ponajviše »Maius consilium« a iznimice »Magnum consilium«, talijanski redovno »Consiglio maggiore« a rijetko »Consiglio grande«.

[2]) Tako se zove u toj istoj povelji dok se je latinski zvalo »Minus consilium« ili »Parvum consilium« a talijanski »Consiglio minore« a iznimice »Piccolo consiglio«.

[3]) Statut str. LXVII: »..., cum consiliariis de parvo et magno consilio«.

[4]) Najstarije zapisnike o odlukama Velikoga vijeća (Reformationes) iz god. 1301—1379, koji nijesu sačuvani za sve te godine, izdala je, na žalost prilično slabo, naročito što se tiče imenâ i brojeva, Jugoslavenska akademija u 5 knjiga, Monumenta Ragusina; gdje se na njih pozivljem, označujem ih slovom M. (Svraćam pak pažnju na to da su zapisnici g. 1301—1336 po originalima izdani tek u V. knjizi. Za zapisnike od g. 1380 dalje pri ruci su mi izvodi što je iz njih napravio moj pok. otac koji ih je sve pažljivo pročitao; za odluke iz toga vremena mećem u zagradama slovo R i datum, tako da se mogu naći u odnosnoj knjizi u Dubrov. Arhivu.

Прва страница Решетаровог чланка о Дубровачком великом вијећу

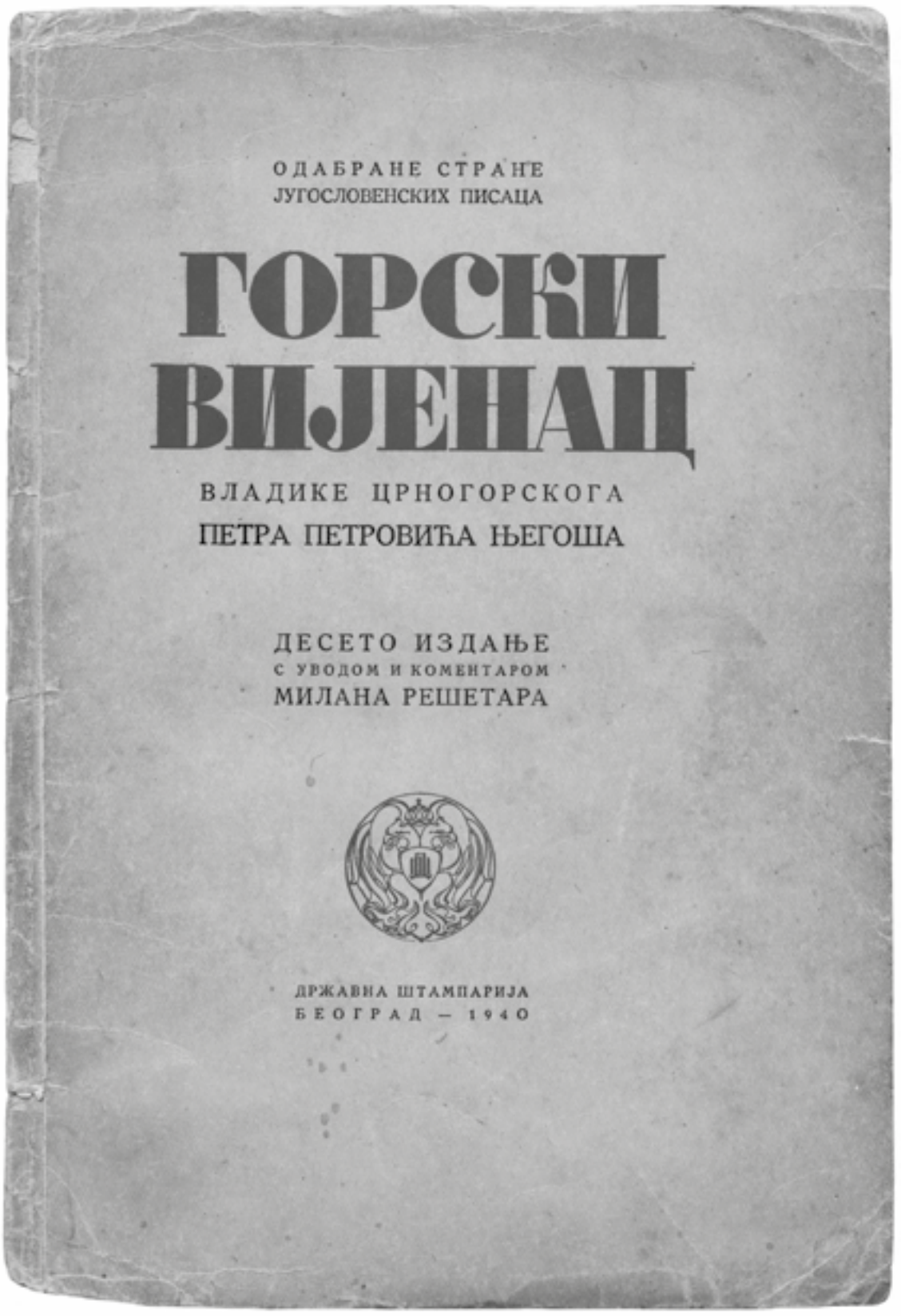
ОДАБРАНЕ СТРАНЕ
ЈУГОСЛОВЕНСКИХ ПИСАЦА

ГОРСКИ ВИЈЕНАЦ

ВЛАДИКЕ ЦРНОГОРСКОГА
ПЕТРА ПЕТРОВИЋА ЊЕГОША

ДЕСЕТО ИЗДАЊЕ
С УВОДОМ И КОМЕНТАРОМ
МИЛАНА РЕШЕТАРА

ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА
БЕОГРАД — 1940

Корице последњег Решетаровог издања *Горскоī вијенца*

Ирена Арсић

ОД СРПСКЕ АТИНЕ ДО ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ПРОВИНЦИЈЕ: КУЛТУРНЕ ПРИЛИКЕ У ДУБРОВНИКУ РЕШЕТАРОВОГ ВРЕМЕНА (1860–1942)

Половином XIX века, Дубровник се, деценијама по паду Републике, суочавао са реалношћу – постајао је део велике царевине, а привремене привилегије које су Хазбурговци уделили дубровачкој властели,[1] укидане су и увођене су конкретне мере. Наиме, у периоду владања Фердинанда II (1835–1848), Беч је и коначно, преко пореза на приватне поседе и куће, као и на црквена добра, уз развијенију бирократију, са јачањем централизације, у Дубровнику завео своју потпуну власт. Нови намети су убрзали пропаст властеоских породица, чији су последњи потомци, и поред тога, остајали доследни у намери да обавезом на неженство, као и неулагањем у своје послове и имовину, искажу свој протест према властодршцима, али и неумитно иду путем ка сопственом затирању.

Дубровник је, међутим, као невољни део монархије, учествовао и у њеним револуционарним догађањима 1848. године. У самом граду, на европска дешавања реаговало се спорадично, али су касније извојеване повољније прилике за друштвени и културни рад прихваћене и коришћене. Наиме, Дубровчани, и они у граду али и они школовани по европским центрима, одговорили су на могућност заснивања листова и часописа, и тиме започели своје представљање у новим, али, ипак, посебним, дубровачким условима.

У културном смислу, пак, у самом Дубровнику, то доба је било и доба заклапања страница вишевековне старе дубровачке културе, а најпре књижевности, која је и у том веку имала окаснеле, али сасвим посебне и карактеристичне, латинске класицистичке песнике, који су са својим стиховима до тада опстајали, најпре као врста копрене пред новим временима. Међутим, стасао је круг дубровачких младих ерудита који су се, у промењеним условима, оглашавали и исказивали и у својој посебности, мада условљени друштвено-политичким миљеом.

Павле Поповић је описно овај круг песника, али и политичких и друштвено ангажованих интелектуалаца свога доба, назвао „први[м] значајни[м] покрет[ом] откако је Аустрија завладала“,[2] а у њега су бројана најзначајнија имена половине века: Матија Бан, Антун Казали, Мато Водопић, Иван Аугуст Казначић, Перо Франасовић, Нико Велики Пуцић и Медо Пуцић.[3] Њихов рад је обележио другу половину XIX века и значајно је утицао на младе Дубровчане који су се формирали у том периоду.

Матија Бан (1818–1903), у свом времену прецењени, а данас готово заборављени драмски писац, од 1844. године трајно се настанио у Београду, везујући свој врло активни друштвени али и политички рад за српску средину. Бан се, наиме, често, посебно половином века, налазио у оквирима мисија које су биле саставни део акција српске владе за шире, балканско деловање према Турској, али и Аустрији. У Дубровнику је он започињао и спроводио значајне акције, а неки од кључних културно-националних потеза тога доба у Србији били иницирани Бановим идејама.[4] И поред тога, Бан је, у овој средини, што није била реткост за његове сународнике, био недовољно цењен, а његово ангажовање неповољно је оцењивано.

Медо Пуцић (1821–1882) школовао се у Венецији, Падови и Бечу, и европски градови су, али и Русија, били његово често одредиште, мада је највећи део живота провео у Дубровнику, сем периода 1868–1874. године када је у Београду био учитељ тадашњем кнезу, а потоњем српском краљу, Милану Обреновићу.[5] Пуцић је у Дубровнику сматран централном фигуром друштвеног и културног живота, док је његово литерарно дело изузетно високо цењено. Он је, поред литерарних дела, међу којима се истичу еп *Карађурђевка*[6]

[1] Посебан став према Дубровчанима, најсликовитије је исказан у обраћању цара Франца I приликом сусрета са дубровачким патрицијима 1818. године у Дубровнику: „Господо, ви сте мудри; ваша деца ће ме слушати“ (Josip Bersa, *Dubrovačke slike i prilike 1800–1880*, Zagreb 1941, 76).

[2] Павле Поповић, *Матија Бан и његов књижевни рад у Дубровнику*, Дубровачке студије, Сабрана дела П. Поповића, IV, Београд 2000, 434.

[3] Slavica Stojan, *Mato Vodopić i dubrovački književni krug sredinom 19. stoljeća*, Dubrovnik IV (1993), 5, 221.

[4] Ирена Арсић, *Матија Бан и покушај оснивања Друштва св. Саве*, Браство IX (2005), 61–72.

[5] Frano Marković, *Knez Medo Pucić,* Rad JAZU 67 (1883), 200.

[6] Ирена Арсић, *О „Карађурђевки“ Меда Пуцића*, Утемељивање нове српске државности. Зборник радова са научног скупа, Велика Плана 1999, 141–151.

и песничка приповест *Цвијета*, аутор и бројних публицистичких текстова објављених у италијанским и далматинским часописима, као што је и преводио, приређивао издања старе дубровачке књижевности, али и објављивао српске ћириличке архивске споменике.[7]

Нико Велики Пуцић (1820–1883) у Дубровнику је, такође, уживао изузетан углед, као изванредан познавалац филозофије, теологије, класичне књижевности, чиме је значајно утицао посебно на млађе савременике. Међутим, он није, за разлику од млађег брата, Меда, оставио за собом писано дело, него је, како је примећено, „сам у себи носио, и сам закопао знање".[8] Нико Пуцић је, пак, узимао активног учешћа у политичком животу, пролазећи пут којим су Дубровчани своје ставове у погледу будућности свога града усаглашавали савременим приликама.

Изузетни познавалац бројних страних и старих језика, грчког, латинског, немачког, енглеског, француског, италијанског, са којих је и преводио, Антун Казали (1815–1894), по завршеном школовању, служио је као жупник по дубровачкој околини, и врло активно писао, какао прилоге у дубровачкој и далматинској периодици, тако и посебна издања, док му је најзначајније дело, еп *Ђосо*, остао у рукопису.

Овом кругу је припадао и Иван Август Казначић (1817–1883), син адвоката и писца Антуна Казначића, који се, после студија у Задру, Бечу и Падови, и искуства као уредник „Зоре далматинске", враћа половином века у Дубровник. У Дубровнику је радио као лекар, писао, преводио и изучавао дубровачку прошлост, и активно, мада не увек јавно, учествовао у заснивању часописа, оснивању удружења и друштава, и уопште у друштвеном животу Града.

Католички свештеник, Петар Франасовић (1819–1883) служио је по дубровачком крају и на Корчули, писао је новеле и историјске текстове и бавио се сакупљањем народне баштине. Своје радове објављивао је у алманаху „Дубровник" и у далматинској периодици, а посебно у часопису „Словинац". Залагао се за употребу народног језика.

Своје место је у овој групи младих дубровачких интелектуалаца имао и Мато Водопић (1816–1893), будући дубровачки бискуп, аутор проза из народног живота Конавала и Гружа, *Марија Конавока* и *Тужна Јеле*.

Треба, такође, напоменути да је у то доба у Дубровнику живео и радио, а и уређивао тада једини часопис који је у Далмацији излазио на народном језику, „Српско-далматински магазин", дубровачки парох, писац и историчар, Ђорђе Николајевић (1807–1896). Посебно због тога што се његовом раду у Дубровнику данас, у савременој хрватској историографији, даје веома истакнуто место, као предводничком у многим областима којима се он бавио.

Повољне прилике које су уследиле након револуционарних година, посебно после мартовског патента цара Фердинанда 1848. године, условиле су да се у Дубровнику заснивају, мада кратковечни, недељници на италијанском језику, најпре „Rimembranze della settimana", а затим и „L'avvenire foglio settiminale economico-politico letterario e commerciale", чији је покретач и уредник био Иван Август Казначић. Ови недељници су се бавили економским, образовним и политичким питањима, али са литерарним прилозима на народном језику. То је била тек најава за часопис „Дубровник цвиет народног књижества", који 1849. године покрећу Медо Пуцић, Матија Бан и Иван Август Казначић, са јасним јужнословенским политичким визијама и са конкретним циљем да се штампањем сачувају књижевна остварења старих Дубровчана, али и да се омогући да се својим радовима огласи и млада генерација дубровачких писаца. То све са настојањем да се означи ново доба, доба „славјанско-књижевног" препорода, чије је средиште, сматрали су оснивачи, Дубровник.

Политичке промене у царевини, међутим, врло брзо су оспориле донете повластице и смањиле могућности и за културни рад, све до укидања Баховог апсолутизма, шездесетих година века. Тако је почетком 1863. године основана у Дубровнику народна читаоница као својеврсна културно-политичка установа, која би служила и за пропагирање политичких циљева народног покрета. Оснивачи су били браћа Нико и Медо Пуцић, Перо Чингрија, Ловро Кукуљица, Стијепо Скурла, Перо Будмани, Маринича Ђорђић и Рафо Пуцић. „Народна штионица Дубровачка" је штампала „Дубровник забавник", тада једини књижевни годишњак на народном језику у Далмацији. Многи Дубровчани, који су послом боравили ван града, објављивали су на његовим страницама своје радове, међу њима и Валтазар Богишић, Никша Гради, Матија Бан.

[7] *Сїоменици сръбски од 1395. до 1423. тоо єсїт Писма тисана од Републике Дубровачке: Краљевима, десїоїима, војводама и кнезовима Сръбскием, Босанскием и Приморскием*, књ. 1, преписао с Дубровачке архиве кнез Медо Пуцић, У Београду, Књигопечатня Књажества сръбског, 1858; *Сїоменици срїски*, књ. 2, преписао с Дубровачке архиве кнез Медо Пуцић, У Београду, Дружтво Србске Словесности, 1862.

[8] Павле Поповић, *Маїија Бан*, 436.

Раслојавање у Народној странци (1879), међутим, изазвано позитивном реакцијом хрватских првака на окупацију Босне и Херцеговине, довело је до настојања српске политичке и културне интелигенције да се окрене самосталном политичком организовању. У Дубровнику се реаговало на свој начин, уз активирање друштвено-културног покрета словинства као својеврсног измирителља двеју национално дефинисаних струја, инсистирајући на томе да буде спона између два народа.

Најизразитије дејство „словинаца“ исказивано је кроз њихово гласило, часопис „Словинац“ (1878–1884), чији су оснивачи били Медо Пуцић, Перо Будмани, Антун Казали, Иван Аугуст Казначић, а уредник Луко Зоре (1846–1904).[9] Врло агилни уредник Зоре је успео да ангажује као сараднике у часопису и Дубровчане који су боравили ван града, док су њихови литерарни прилози, као и критички и научни, били надахнути словинством и усмерени ка његовом пропагирању, чиме се значајно утицало на ширење политичког словинског програма.

Мада је круг око „Словинца“, а најпре Л. Зоре као уредник, настојао да одржи толерантан став при нападима из круга око листа „Католичка Далмација“, српско-хрватски односи су се све више заоштравали. То се одражавало и на рад једне од најугледнијих установа у Дубровнику друге половине деветнаестог века, Дубровачке гимназије. Дубровачка гимназија је, наиме, својим значајем, превазилазила уобичајену просветно-образовну функцију, конкретно креирајући друштвено-политичко, као и културно стање у граду. То је резултат рада њених професора, тадашњих најутицајнијих интелектуалаца, међу којима су били угледни филолог Перо Будмани (1835–1914), затим слависта Луко Зоре, плодни сатиричар, а активни и цењени друштвени и културни радник Јозо Бунић (1837–1885), писац и приређивач више теолошких издања, као и књиге *Моћник Столне цркве дубровачке* Стијепо Скурла (1832–1877), као и историчар и публициста Антоније Вучетић (1845–1931). Као професори у Гимназији повремено су предавали и лекар Иво Аугуст Казначић, археолог Франо Булић, али и Мато Зглав, Јосип Кобензел, Стијепо Кастрапели, Балдо Косић, Вице Палунко, Вицко Пасарић.

О значају Дубровачке гимназије у историографији постоје два мишљења. По једном, Дубровачка гимназија је била само средиште покрета Срба католика, док се по другом, деловање дубровачких професора доводи у везу са покретом Срба католика али само у смислу популаризације међу омладином, због врло утицајних професора – присталица словинске, односно касније југословенске мисли.[10]

Наиме, већ половином века, али сасвим декласирано седамдесетих-осамдесетих година, у политичком, јавном, али најизраженије у културном животу Дубровника, из прокламованог, али већ превазиђеног у политичком и културном смислу, словинства, издваја се глас Срба католика.[11] У српској историографији је током времена, од стране уважених филолога и историчара, формирана листа интелектуалаца међу дубровачким Србима католицима. Међутим, нови, потпунији попис Срба католика саставио је Никола Тоља. Он је, најпре, усвојио одређене критеријуме: Срби католици су личности које су предводиле покрет, односно они који су се лично или колективно тако изјашњавали; затим су то они који су својим именом потписивали колективне поруке подршке – честитања, која су публикована, као и они који су се на исти начин одређивали у јавним прогласима. Тоља је потврду да је одређена личност припадник овог круга налазио и у честим полемикама, неретко на националне теме, у „Дубровнику“ и „Црвеној Хрватској“, где су се актери и национално-конфесионално одређивали, или, пак, нису негативно реаговали када би их неко други на тај начин квалификовао. И, коначно, Срби католици су чланови бројних тадашњих српских удружења.[12]

Тоља начелно тврди да је дубровачка интелигенција од средине XIX до првих деценија XX века себе претежно сматрала Србима католицима. По социјалној структури, Тоља дубровачку интелигенцију из круга Срба католика дели на ону која је пореклом племићка, затим на грађанску интелигенцију, световног и духовног усмерења, односно свештенство, као и на средњошколску и студентску младеж.[13]

[9] Луко Зоре је после дипломирања на класичним наукама и на славистици у Бечу, предавао латински, грчки и српскохрватски језик по далматинским градовима, па затим и у Дубровачкој гимназији. Бавио се књижевним радом, али и језичким истраживањима, а његов спев *Објављење* био је мета напада клерикалаца у Дубровнику. Зоре се активно бавио и политиком, а каријеру је завршио на двору књаза Николе на Цетињу. Претпоставља се да је он аутор публикације *Dubrovčani su Srbi!*, Srpska Dubrovačka Biblioteka, 3, Dubrovnik, Izdanje i naklada Srpske Dubrovačke Štamparije, 1903.

[10] Петар Колендић, *Из старога Дубровника*, приредио Мирослав Пантић, Београд 1964, 3; Ирена Арсић, *Дубровачка гимназија*, Антоније Вучетић (1845–1931), историчар Дубровника, Ниш 2012, 27–37.

[11] Ivo Perić, *Dubrovačka periodika 1848–1918*, Dubrovnik 1980.

[12] Nikola Tolja, *Dubrovački Srbi katolici – istine i zablude*, Dubrovnik 2011, 379–381.

[13] *Исто*, 364–376.

Међу племићима Срби католици су, тако, били Пуцићи, Бунићи, Кабужићи, Ђурђевићи, Градићи, Гучетићи, Гундулићи, Охмућевићи-Бизаро, Наталићи, Сарака и Соркочевићи.[14] Што се тиче грађанске световне интелигенције, она је, према Тољином мишљењу, због своје бројности, али и агилности, била основа овог покрета. Међу њима су најистакнутији: Лујо Војновић, Валтазар Богишић, Матија Бан, Перо Будмани, Марко Цар, Лујо Адамовић, Марко Мурат, Иво Џаја, Бранко Џаја, Петар Колендић, Милан Решетар, Стјепо Кобасица, Јосип Берса, Хенрик Барић, Антун Фабрис, Влахо Матијевић, Стјепо Кнежевић, Луко Зоре, Антун Вучетић, Стјепан Кастрапели, Мирко Кастрапели, Матеј Шарић, Влахо Шарић, Иво Rubricius, Нико Лепеш, Балдо Подић, Вид Вулетић Вукасовић, Вице Адамовић, Кристо Доминковић, Мато Грацић, Мише Вакети, Антун Пуљези, Јеро Пуљези, Стјепо Луцијановић, Мато Зглав, Вицко Трипковић, Јозо Катић, Стјепан Царевић, Рудолф Сарделић, Антун Зипфел, Домо Деполо, Јозо Флори, Франо Бибица (старији), Франо Бибица (млађи), Цвијето Јоб, Ђилдо Јоб, Ћирил Јоб, Бенвенуто Јоб, Антун Вишић, Паскоје Јоб, Антон Јакшић, Петар Рељић, Михо Папи, Иво Папи, Мато Мариновић, Божо Банац, Перо Банац, Мишо Колин, Антоније Стражичић, Балдо Косић, Нико Свилокос, Божо Цвјетковић, Сабо Јелић, Антун Пасарић, Франо Кулишић, Божо Хопе, Антун Бенуси, као „и десетине других".[15]

Што се тиче Срба католика међу католичким свештенством, ту Тоља, уз добро познате дум Ивана Стојановића, Петра Франасовића, Андра Мурата, Људевита Вуличевића, наводи и Србе католике међу дубровачким фрањевцима у таквом броју и са таквим утицајем да је то изазивало и одређене сукобе у самим црквеним круговима.[16] Као свештенике око којих је било двоумљења да ли припадају Србима католицима, Тоља наводи: Антуна Казалија, Мата Водопића, Ђура Пулића, Стјепа Скурлу, Ловра Кукуљицу, Ника Ђивановића, Ивана Фабриса, са напоменом да је чак и он, у ранијим својим текстовима, ове личности наводио као Србе.

Издвајајући се на овај начин, Срби католици, али и православни Срби који су у то доба већ обезбедили посебан положај у граду својим све бољим материјалним стањем и отвореношћу за сарадњу, организовали су се у национална удружења. Тако је у последње три деценије XIX и првим деценијама новог века, у Дубровнику активно деловало више српских удружења. Сем Дубровачке штионице, већ од 1874. године у граду је активно Српско пјевачко друштво „Слога", најпре само мушко, а затим и мешовито. Учествовало је у бројним свечаностима, гостујући и ван Дубровника, а најзначајнији годишњи догађај била је организација прославе Светог Саве, иначе заштитника друштва. „Дубровачко радничко друштво" се одликовало бројним и разноврсним активностима: од организовања излета и забава, до уприличења тематских вечери са угледним говорницима. Такође је било активно удружење Српкиња Дубровкиња, које је водила Теодора (Тоне) Бошковић, угледна православка, и дуго после смрти свога мужа Божа Бошковића, градитеља Благовештанског саборног храма, као и његовог брата Ника. Бошковићи су и иначе били прва православна породица у Граду, не само као председници Туторства Српске православне црквене општине и установитељи Женске закладне школе, која је и носила име свога задужбинара, Божа Бошковића, него и као значајне личности у политичком и привредном животу града. Нико и Божо Бошковић су били чести добротвори у разноликим подухватима у Дубровнику, па и гимназијске закладе „Гундулић", коју је основао професор Антун Вучетић.

Поред тога, организујући се и у политичком смислу, Срби католици су заснивали своје листове, који се сматрају значајним у линији развоја српске идеје у Дубровнику. Деведесетих година века су то била два листа, „Гуштерица" (1882–1883) и „Глас Дубровачки" (1885–1886), које је уређивао угледни властелин, правник, политички активиста и писац полемичких чланака али и литерарних дела, поетских и драмских, на италијанском и на српском језику, Никша Гради (1825–1894). Угледни чланови Српске странке Мато Шарић, Антун Вршић, Антун Пуљези, Влахо Матијевић и Никша Гради потписали су уговор поводом оснивања „Гласа Дубровачког" у којем износе своје политичке ставове а који су били и програмски циљеви новог листа.[17] Овим они саопштавају да се као Срби никада неће претопити у Хрвате, као и да се супротстављају сваком уједињењу са Хрватском.

Кулминација сукоба на националној основи догодила се, готово симболички, приликом обележавања 300-годишњице рођења највећег дубровачког песника, Џива Гундулића, 1893. године. Дотада су већ обе стране својим гласилима, око којих су се окупљали, „Црвеном Хрватском" и „Дубровником", биле спремне за таква догађања,

[14] *Исто*, 364–366.

[15] *Исто*, 366–368.

[16] *Исто*, 369–370.

[17] Коста Милутиновић, *О покрету Срба католика у Далмацији, Дубровнику и Боки Которској 1848–1914*, Зборник о Србима у Хрватској 1 (1989), 57–58.

због бројних разлика у питањима припадности старог града, као и наслеђивања његове славне традиције. Тродневној прослави су присуствовале бројне угледне званице са ширих српских простора и представници установа, праћени хоровима и уметничким друштвима.[18]

Око новоосноване „Српске дубровачке штампарије Антун Пасарић“ окупила се српска дубровачка политичка и културна интелигенција, оснивајући лист „Дубровник“ (1892–1914), док се Франо Супило, оснивајући „Црвену Хрватску“, морао обратити за подршку круговима у Хрватској да би остварио свој наум.

Српску дубровачку штампарију основала је група виђенијих Дубровчана, чланова Српске странке, међу којима су били: Влахо Матијевић, Матеј Шарић, Матија Грацић, Стијепо Кнежевић, Антун Пуљези, Димитрије Бубало, Ђилдо Јоб, Кристо Доминковић и Лазар Вукасовић. Сем листа „Дубровник“, штампарија је била издавач и календара „Дубровник“ (1897–1903) и часописа „Срђ“ (1902–1908), а имала је и своју књижевну продукцију у Српској дубровачкој библиотеци.

Око Српске дубровачке штампарије и њених вишеструких делатности био је окупљен тада најзначајнији круг Срба католика, као и бројних сарадника из Србије. Ова активност је посебно добила на значају након што је за уредника листа „Дубровник“ ангажован слависта, културни и политички радник Антун Фабрис (1864–1904), уважаван и због свог истакнуто рационалног али и толерантног става приликом представљања, оцењивања и предлагања решења за врло напете српско-хрватске односе у самом Дубровнику. Такође је ангажовано пратио и коментарисао многа тада актуелна збивања која су се тицала српских националних и културних интереса.

Поред тога, Фабрис је у последњим годинама XIX и првим годинама новог века био добар домаћин многим српским интелектуалцима, научницима и писцима у и одржавао је кореспонденцију са више десетина њих, углавном везану за њихово учешће у периодици коју је уређивао. Везе српских књижевника, историчара и публициста са Дубровником значајно су се појачале током последњих година XIX и почетком XX века. Они од тог времена постају чести гости града, изучавајући прошлост старе републике, укључујући се у културни живот савременог Дубровника, успостављајући познанства и пријатељства.

Сем врло агилног Фабриса, у Дубровнику тога доба активно је деловао дум Иван Стојановић (1829–1900), каноник-декан Столне цркве у Дубровнику, историчар, филозоф, писац, преводилац – оригинална личност Дубровника XIX века.[19] Аутор двеју кључних књига за разумевање тога доба,[20] у периоду после смрти браће Пуцића, током последње две деценије века, дум Иван је преузео место централне личности у културном, а затим и друштвеном животу Дубровника, јасно се изразивши као предводник интелектуалног слоја Срба католика. Око личности дум Ивана Стојановића окупљала се српска дубровачка омладина, а његово дело и значајна годишњица послужили су и за промоцију Српске дубровачке академске омладине. Наиме, обележавајући Стојановићев јубилеј 1900. године, Српска дубровачка академска омладина штампала је *Дубровачку књижевност*, оригинално али врло индикативно дело које указује на стање и уопште развој српске мисли у дубровачкој традицији. Међутим, дум Иван Стојановић је умро не дочекавши прославу свог јубилеја, као што је Фабрис, заједно са Антуном Пасарићем и песником Урошем Тројановићем, 1902. године постао трагични јунак „дубровачке афере“,[21] којим се бечка власт обрачунала са својим противницима.

Почетком века, за Дубровник је био важан часопис за књижевност и науку, „Срђ“, који је основао Фабрис, а уређивао га најпре Луко Зоре, па затим Антун Вучетић. „Срђ“, као „књижевно гласило свих Срба на Приморју“, основан је ради афирмације културне компоненте покрета Срба католика, традиционално се настављајући на ранија књижевна периодична дубровачка издања. У том смислу за „Срђ“ се може рећи да је свим својим прилозима непретенциозно али свеобухватно исказивао доминацију српске културне, књижевне и научне мисли у Дубровнику свога доба.

У првој деценији новог века у граду је, такође, основана Матица српска. Оснивање ове институције омогућио је својим завештањем Константин Вучковић,[22] који је тај важан задатак поверио Српској православној црквеној

18 Јеремија Митровић, *Сукоб Срба и Хрвата приликом откривања споменика Гундулићу 1893. у Дубровнику*, Зборник о Србима у Хрватској 2 (1991), 195–224; Исти, *Српство Дубровника*, Београд, Српска књижевна задруга, 1992, 189–210.

19 Татјана Ракић, *Живот и дело Дум Ивана Стојановића*, Нови Сад 2010.

20 Ivan Stojanović, *Dubrovačka književnost*, Dubrovnik, Srpska dubrovačka štamparija A. Pasarića, 1900; Ivan Hristijan Engel – Ivan Stojanović, *Povjest Dubrovačke Republike*, Dubrovnik, Srpska dubrovačka štamparija A. Pasarića, 1903.

21 Владимир М. Вукмировић, *Први српски новинарски конгрес у Београду и случај Антуна Фабриса, уредника „Дубровника“*, Књижевне новине XV, 204 (1963), 7.

22 *Велики српски просвјетни добротвор Константин Вучковић, његов живот и рад (1828–1893).* Издање Матице српске у Дубровнику, Дубровник 1909.

заједници у Дубровнику. Тако су и прву управу Матице српске дубровачке сачињавали угледни православци: Никола Бабић, Сава Барбић, Јово Берберовић, Јово Бердовић, Саво Вулетић, Јово Герун, Михаил Милишић, Милан Тројановић, као и Стијепо Кнежевић, секретар Матице. По угледу на Матицу српску у Новом Саду, дубровачко друштво имало је за циљ ширење просвете и наставе, издавање и дистрибуцију књига, листова и часописа, формирање библиотеке, стипендирање талентованих ученика. Матица је у своје три едиције (Редовна издања, Мала библиотека Матице српске и Изванредна хонорисања) у периоду 1910–1914. године штампала дела Марка Цара, Франа Кулишића, Ива Ћипика, Ива Војновића, Данила Петрановића, Вида Вулетића Вукасовића, епископа Никодима Милаша. Матицу је водио Стијепо Кнежевић, а затим је за секретара постављен Франо Кулишић (1885–1915),[23] један од истакнутих млађих интелектуалаца из редова Срба католика.

Време с краја прве деценије XX века јесте време релативног мира у националном смислу у Дубровнику. Балкански ратови и значајни успеси српске војске у ослобођењу јужних крајева ујединили су Дубровчане у општој подршци борцима на ратишту, као и у отпору који се и јавно исказивао против бечких власти. Врло често је то било везано и за чланове соколског друштва „Душан Силни“. Замисао о оснивању Дубровачког соколског друштва „Душан Силни“ исказана је на скупу Српске дубровачке академске омладине од стране тадашњег уредника листа „Дубровник“, Криста Доминковића, 1907. године, да би, по одобрењу правила и знамења друштва, следеће године била одржана и конститутивна скупштина, у којој је за председника изабран Мато Грацић, а као чланови управе Јово Перовић, Антоније Бенуси, Петар Рељић, Јово Милић, Луко Бона, Милан Тројановић, Ђилдо Јоб, Михо Бранђолица. „Душан Силни“ је успоставио свој рад, заснивајући, сем мушке, и женску гимнастичку екипу, организујући јавне наступе али и предавања и друштвена окупљања са целокупним програмима који су подразумевали и извођење позоришних комада, музичких прилога, рецитала. Такође, „Душан Силни“ је одржавао бројне везе у виду гостовања и заједничких наступа широм наших, али и европских крајева.

Велики светски рат, међутим, прекинуо је све успостављене културне и друштвене токове. На мети актуелних власти били су посебно Срби католици. Група од шездесетак виђенијих Дубровчана, Срба католика, интернирана је већ у јулу 1914. године у Шибеник. Међу њима су били и: Луко Бунић, Иво де Грисоњо, Иво Војновић, Стијепо Кнежевић, Кристо Доминковић, Ђорђе Вулетић, Ђилдо и Игњат Јоб, Анте Анић, Кристо Лаптало, Франо Кулишић, Димитрије Бубало, Ђорђе Драшковић, Ђуро Марић, Марин Папи, Божо Хопе, као и градоначелник, Мелко Чингрија, вођа Српске партије у Дубровнику, Антун Пуљези, и православни парох Сава Барбић. Из Шибеника су, затим, Дубровчани углавном били интернирани даље по простору некадашње Аустрије, док је против многих покренут и судски поступак. Појединци су остајали у затвору, или у Шибенику или су премештани у друге центре. Најмањи број је ослобођен, а тек понеко је због болести враћен у Дубровник. У самом самом граду је, пак, забрањиван рад, претежно српских друштава.

Нову државу, Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, у Дубровнику је штампа одушевљено дочекала, о чему сликовито сведочи уводник новог листа „Народ“, чији је аутор Јовица Перовић (1873–1942), дубровачки публициста и ангажовани интелектуалац, један од ретких интелектуалаца из редова православних Дубровчана:[24] „Србе, Хрвате и Словенце сматрамо једним народом и не правећи никакве разлике између њих, стојимо на становишту да је сваки од тих равноправан и слободан, називао се којим именом хоће... Борићемо се против свих елемената који би поткопавали темеље пријестола славне нам династије Карађорђевића... Централизам сматрамо толи корисним и спасоносним по државни устрој и зато ћемо и за њ уложити своје силе“.[25]

Међутим, остварење сна угледних Дубровчана, претежно интелектуалаца, Срба католика, угрожено је, па и трајно нарушено афером која је, према тадашњим али и данашњим схватањима,

[23] Франо Кулишић је у Бечу докторирао филозофију, али, због истакнутог националног става, није могао да постане професор у знаменитој Дубровачкој гимназији. У Цавтату је започео рад на уређењу приватне библиотеке Валтазара Богишића, чиме се и бавио до 1912. године, да би затим добио место професора у гимназији на Цетињу. Почетком наредне године, у Дубровнику прихвата посао секретара Матице српске. Франо Кулишић је писао студије из историје књижевности, есеје, приказе и песме. Своје радове је штампао и у посебним публикацијама, а у рукопису је остао његов дневник из интернације. Умро је у интернацији, у Волсфегу у Аустрији.

[24] Јово Л. Перовић, почевши да пише још као гимназијалац, аутор је бројних написа како из историје Дубровника, тако и савременог живота града, које су штампане у дубровачкој периодици током прве половине XX века. Радио је као архивист у Дубровачком архиву, где је саставио каталог за једну од серија докумената. Годинама је писао, на основу Црквеног архива СПЦ у Дубровнику, *Историју српско-православне црквене општине Дубровачке*, која је остала у рукопису.

[25] *Naša prva riječ*, „Narod“ 1, 1919.

имала за циљ да угрози углед и деградира утицај у новој држави највиђенијих Срба католика. У питању је „Милијунашка афера“ заснована на неоснованим оптужбама да су најугледнији Дубровчани, међу њима искључиво Срби католици, који су у време распада Хазбуршке монархије били чланови дубровачког Народног вијећа, проневерили износ од неколико милиона круна, који су чинили војна опрема, алат, новац и драгоцености. Мада је двадесет девет угледних Срба, међу којима су били маркиз Луко Бунић, Божо Хопе, Ђилдо Јоб, после интервенције двојице угледних Дубровчана, Антуна Пуљезија и проте Саве Барбића, који су помоћ директно тражили од престолонаследника Александра, ослобођени оптужби, штета је неповратно учињена.

И поред тога, у новој држави Дубровник је, на основу традиције, настојао да задобије посебно место, нарочито у области културе и науке. Тако је 1923. године основано Дубровачко учено друштво „Свети Влахо“, на традицијама старих дубровачких академија, али и као пандан постојећим националним, Југославенској академији знаности и умјетности и Српској краљевској академији. Друштво је водио Антун Вучетић, уз помоћ агилног секретара Јовице Перовића, док су чланови били угледни дубровачки научници, књижевници, уметници, како они који су, после школовања, рад наставили у Дубровнику, тако и они који су у Београду и Загребу, као и европским градовима, наставили каријере. Циљ друштва је био сасвим јасан и састојао се у настојању да се „големо благо разног рукописног градива“ које „лежи још и непроучено и необрађено у дубровачком архиву“, а има и „код приватника још доста рукописног материјала“, као и код фрањеваца и доминиканаца у Дубровнику и у страним архивима и библиотекама;[26] сачува од пропасти и преда на углед и аманет потомству. Све то са коначним циљем да се сачини једна историја, достојна славне прошлости Дубровника. Друштво је током наредних година организовало низ предавања, обележавајући и значајне годишњице у српској култури, да би, после опсежних припрема, 1929. године издало и врло амбициозан научни часопис под називом „Гласник“. У „Гласнику“ су објављене студије Милана Решетара, Луја Војновића, Ђуре Керблера, Јорја Тадића, Ферда Шишића, Антуна Вучетић, Ника Штука, Ника Ђивановића, Вида Вулетића Вукасовића, Лине Богдан Бијелић, Луја Адамовића. О раду друштва „Св. Влахо“ извештај је поднео Јовица Перовић. Са објављивањем ове публикације, рад Друштва „Св. Влахо“ се полако али неумитно угасио.

Мада је рад Друштва био прекинут, научници и публицисти настављали су свој рад на изучавању прошлости старог Дубровника, а дубровачке архивске изворе користили су за изучавање историје целог Балкана. Деценијама су се у Дубровнику, посебно у читаоницама Државног архива, сретали филолози и историчари и из Београда и из Загреба, као и сами Дубровчани. Њихов рад је резултирао бројним студијама и монографијама. У то време, у Државном архиву, тада названом Краљевски архив, радили су, између осталих и Драгољуб Павловић, Петар Скок, Јосип Бадулић, Александар Видаковић, Михајло Динић, Јован Радоњић, Грегор Чремошник, као и Дубровчани Вид Вулетић Вукасовић, Јозо Решетар, Нико Ђивановић, Анте Лиепопили, Јорјо Тадић, Антун Вучетић, Јовица Перовић.

Уз тај научни круг, врло добро је функционисао и круг око историчара уметности Косте Страјнића (1887–1977), који је пола века устројавао не само ликовну и урбанистичку, него и културну, посебно театарску сцену Дубровника. Наиме, једно од првих настојања новоформиране краљевине било је оснивање Надлештва за уметност и споменике, 1919. године, које је водио као главни и тада једини конзерватор Марко Мурат (1864–1944). У обимном послу чувеном сликару, на препоруку Ивана Мештровића, од 1928. године помаже Коста Страјнић, ликовни теоретичар, критичар, естетичар и уметник. Око Страјнића, који је у Дубровник стигао после боравка у Прагу и у Паризу, са већ оформљеним публицистичким и критичарским делом, окупљао се круг најутицајнијих тадашњих уметника из Загреба, Београда, Сарајева, Сплита, Љубљане. Међу њима су били и Милан Коњевић, Стојан Аралица, Петар Лубарда, Петар Добровић, Никола Добровић, Томислав Кризман, Иво Режак, Игњат Јоб итд.[27] На тај начин, стари град постаје својеврсно средиште не само научно-истраживачког рада на изучавању наше историје и културе, него и активан живи уметнички центар.

Увек будни интелектуални дух, међутим, уочавао је неповољне токове савремене политике, која је град Дубровник настојала да сведе не само на провинцијални, него и да га устроји у оквире који му ни историјски ни културно нису били својствени. Остарели сликар, угледни

[26] *Predgovor*, „Glasnik“ Dubrovačkog učenog društva „Sv. Vlaho“, I, Dubrovnik 1929, III.

[27] Ivan Viđen, *Bibliografska studija o Kosti Strajniću*, Kosta Strajnić: *„Dubrovnik bez maske“ i polemika s Vinkom Brajevićem o čuvanju dalmatinske arhitekture*, Zagreb 2007, 48–49.

Србин католик Марко Мурат бурно је и доследно у својим писмима српском политичару Лазару Марковићу покушавао да укаже на неповољна решења у смислу нове поделе Краљевине на бановине, у којима је Дубровник припао Бановини Хрватској, а која су сасвим супротна његовој традицији. Том приликом он, схвативши да су неумољиви неповољни токови политике, моли да се бар „нико не сме гонити, ни запостављати ни вређати зато што држи да је Југословен (словинац) или Србин", и закључује: „Како је жалосно да морам данас – после Ослобођења и Уједињења – ово писати: тражити милост за Гундулиће, Бошковиће, Пуциће, Ђорђиће, Будмане, Богишиће, Решетаре, Војновиће...".[28]

Средином тридесетих година новог века, дошло је, у складу са настојањима Српског културног клуба, до обнове и активирања рада српских друштава у Дубровнику. Најпре се то односило на Матицу српску дубровачку, која је свој рад обновила 1936. године под руководством Светозара Барбића. Током 1938. године одржано је у оквиру ове институције предавање водећег српског историчара Владимира Ћоровића, о Карађорђевим везама са Дубровником, док је 1. маја, полагањем цвећа, пригодним говорима и спомеником обележена 30-годишњица смрти Валтазара Богишића, а 8. децембра обележена 300-годишњица смрти Џива Гундулића, о којем је предавање одржао Сафет Бурина. У оквиру рада Матице организована су и предавања о Вуку Караџићу и Руђеру Бошковићу. Матица српска дубровачка је пренела и посмртне остатака Франа Кулишића, секретара Матице, из Аустралије, а том приликом беседио је Хенрик Барић.

Пред сам рат, фебруара 1940. године, Матица српска честита Марку Мурату и Милану Решетару избор за редовне чланове Српске краљевске академије, на шта филолог одговара: „Најтоплије захваљујем „Матици Српској" мојега незаборавнога роднога Дубровника, што се је сјетила мене врло старога Дубровчанина, [...] али се веселим, вјерујте ми, ради нашега Дубровника више него ли ради себе, а особито ми је мило што је та иста почаст дата г. Марку Мурату – још једном Дубровчанину из броја старих бораца Срба католика...".[29]

У просторијама Српског културног клуба у Београду 27. фебруара 1938. године одржан је састанак српских културних друштава и установа из Југославије. „Матицу Српску" из Дубровника заступао је Владимир Ћоровић. На састанку је основан Савез српских културних друштава. Сем Матице српске, у то доба активирају свој рад и друга дубровачка културна и национална друштва, међу којима су „Јадранска стража" (председник Душан Башић), „Дубровачка грађанска музика" (председник Луко маркиз Бона), Српско дубровачко певачко друштво „Слога" (председник Ђуро Орлић), „Кнегиња Зорка" (председник Даница Радовић), „Нова Југославија" (председник Нико Папа), „Дубровачко радничко друштво" (председник Иво Шуберт), Соколско друштво (председник Нико Шутић).

Међутим, блиски предратни, па затим и ратни догађаји, зауставили су ове позитивне токове. У новој држави, Дубровник је временом задобијао положај нескладан у односу на своју традицију, сврставајући се тако из позиције српске Атине у провинцијални југословенски град.

[28] Марко Мурат Лазару Марковићу, Дубровник. 10. јун 1939. године: Софија Божић, *Српство Марка Мурата*, Љетопис Српског културног друштва „Просвјета", 4 (1999), 310.

[29] *Zahvala Gospara dr. Milana Rešetara*, Dubrovnik, XXVII, 10 (1940), 4.

Јелица Стојановић

ПРИСТУПНА АКАДЕМСКА БЕСЈЕДА МИЛАНА РЕШЕТАРА „НАЈСТАРИЈИ ДУБРОВАЧКИ ГОВОР“, САЖЕТИ ИСКАЗ ЊЕГОВОГ БОГАТОГ НАУЧНОГ ОПУСА

1. Приступна академска бесједа Милана Решетара, представљена 7. 3. 1941. године (примљена на скупу Академије филозофских наука 31. 10. 1938. године), руком писана, чува се у Архиву САНУ (бр. 14456). Објављена је деценију касније, 1951. године, у Гласу САНУ. Оно што је занимљиво јесте да се рукопис од објављеног чланка разликује у једном битном „детаљу“, о чему ће бити ријечи при крају рада. Академска бесједа, насловљена као *Најстарији дубровачки говор*, представља сублимацију богатог и дубоко утемељеног научног опуса, који је Решетар посветио језику и говору Дубровника. У овој бесједи Решетар износи „главне резултате“ својих радова намијењених питању о најстаријем говору Дубровника, јер се, како истиче, осим њега, „није нико други специјално бавио овим питањем“.[1] Милан Решетар је, како је више пута истицано, најбољи познавалац дубровачких језичких прилика и њихов најозбиљнији проучавалац. Зато су његова истраживања и резултати до којих је дошао и до данас остали ненадмашни и непревазиђени, најбоље што је филологија у тој области успјела да дâ.

У приступној академској бесједи Решетар је, на основу својих исцрпних и опширних раније истраживања, представио особине језика најстаријих писаних споменика Дубровника и околине и, на основу тога, дошао до закључка о језику и говору најстаријег словенског слоја становништва које је веома рано почело да се насељава у до тада романски Дубровник, потискујући старији романски језички слој, да би га у XV вијеку и потпуно замијенио. Решетар на почетку бесједе наглашава да се „неће бавити тим мртвим (тј. романским, далматским, J. C.) језиком“.[2] Како налазимо код Решетара, далматски говор се још добро држао до средине XV вијека у јавном животу (у градским вијећима и уредима), „али га је у приватном животу (у кући и изван ње) био замијенио већ ’наш језик’“, који се „почео увлачити чак у сједнице врховне власти – Сената“.[3] Сенат је, стога, 1472. године „одлучио да се у свим градским вијећима смије говорити само ’или нашим старим дубровачким језиком’ или талијански а не смије ’славенски’, – а то у доба када су били весело пропјевали први пјесници на народном језику!“. Међутим, живи језички процеси, као резултат насељавања словенског живља у Дубровник нијесу се могли зауставити, тако да је романски језик замјењивао словенски: „већ 20 година касније тај проскрибовани ’славенски’ језик био је у официјелним списима зван ’наш језик’, а у првим годинама XVI. вијека, када су већ изумрли стари сенатори од г. 1472 и њихови вршњаци, само се је спомињало да се некад у јавном животу говорило ’старим дубровачким језиком’, али га говорио није више нико, иако га је можда памтио који стари властелин“.[4]

Који је то језик словенски замјењивао романски, откуд он, које су његове језичке особености, дијалекатске црте, које су одлике писаног језика, какав је дубровачки говор, које су језичке црте присутне у споменичкој грађи, који је језички тип у њиховој основи, и на који начин су одређене језичке црте ушле у језик споменика, одговара Решетар узимајући у обзир све оно што је релевантно и што може бити показатељ дубровачких језичких прилика. Решетар ће исцрпним и прецизним истраживањима старе словенске споменичке грађе, која је настала у Дубровнику (и у вези са Дубровником), те документима која (посредно и непосредно) говоре о језику и писму Дубровника, доћи до непобитних закључака у вези са најстаријим словенским говором у Дубровнику. Његова истраживања се могу посматрати у три правца, унеколико раздвојена и другачија, али сводљива на једну раван: језик поезије, језик прозе и говор Дубровника.

2. Поведени (тј. подстакнути) језичким особинама најстаријих дубровачких пјесника из XV вијека (Шишка Менчетића, Џора Држића, Мавра Ветрановића) у чијој поезији су преовладавали чакавски елементи (и истовремено икавски) неки су научници (Кукуљевић, Јагић), будући да

[1] Милан Решетар, *Најстарији дубровачки говор*, Глас САН CCI, Одељење литературе и језика, нова серија 1, Београд 1951, 36.

[2] *Исто*, 2.

[3] *Исто*.

[4] *Исто*.

су се са језиком ових пјесника рано упознали, у њиховом језику покушали да виде говор Дубровника. Од ових првих пјесника језиком се сасвим разликовао језик Ивана Гундулића, што је шире постало познато након што је Матица илирска 1844. године у цјелини издала *Османа*.[5] Без обзира на одређен број „необичних, то јест старинских облика и ријечи", каже Решетар, „ипак је свак у Гундулићеву језику видио штокавско-јекавски говор".[6] Иако се томе противио Гундулићев језик, неки од научника су, поведени појединим језичким чакавским одликама најстаријих пјесника, остали при мишљењу да најстарији говор и језик словенског Дубровника треба тражити у језику првих пјесника. Идући за тим схватањем, покушали су све што је од старијих споменика писано штокавско-јекавски да прогласе, на неки начин, недубровачким, односно да докажу да ти штокавско-јекавски споменици нијесу репрезент и показатељ правог дубровачког говора. Судећи, дакле, на основу одређених чакавизама код пјесника изводили су закључке о најстаријем дубровачком говору и тражили га у чакавштини. За то, како констатује Решетар, Јагић (као главни заступник овог мишљења) није имао, а ни налазио никаквих доказа. Али, од њега није лако одступао.

Милан Решетар, више него аргументовано и ауторитативно (кроз анализу и проучавање бројних споменика), одбацује мишљење о чакавском Дубровнику. Преко језичких особина прозе и оригиналних дубровачких споменика, он показује да је Дубровник увијек (откад је постао словенски, и по етносу, и по језику) био штокавско-јекавски (односно херцеговачко-јекавски), а никад чакавско-икавски. Осим тога, и у језику млађих пјесника, и прије Гундулића, а нарочито код њега, већ имамо штокавско-јекавске црте, док чакавске особине код старијих пјесника нијесу одраз говора, нијесу у складу са говором Дубровника, него су посљедица подражавања и имитирања далматинских пјесника, који су писали чакавски. Дакле, сва остварења су, изузев већине пјесничких (која су, према Решетару, имитација чакавско-икавског далматинског), писана штокавско-јекавским, чак су и пјесници у остварењима изван поезије писали штокавско-јекавским.

Расправа о језику и говору Дубровника нарочито се развила након што су узета у разматрање два „новооткривена" ћирилска штокавско-јекавска прозна споменика (ћирилски *Дубровачки зборник* и *Лајпцишки лекционар*), којима су се, како каже Решетар, с почетка, бавили Јагић, Лескин, Маретић. Било је очигледно да се ови споменици језиком разликују од оног који се јавља код најстаријих пјесника. Говорећи 1868. године о *Зборнику*, те признајући да знатно одступа „у неким карактеристичним стварима од језика најстаријих дубровачких пјесника", а „у то доба само се је знало (тј. мислило, J. C.) да се у Дубровнику ћирилица употребљавала једино у дописивању дубровачке владе са сусједном господом",[7] Јагић се, желећи да остане при свом мишљењу да је најстарији говор Дубровника чакавски, није могао одлучити да призна да је *Зборник* писао Дубровчанин, без обзира на то што, како каже Решетар, „на посљедњој страни (у поговору) стоји написано: 'У Дубровнику би исписано овај либро', и премда се на листу 89[б] жели свака срећа 'овомуј нашему граду Дубровнику'. За то своје мишљење Јагић није иначе наводио никаквих разлога ни доказа".[8] Јагић је, дакле, све што не би ишло у прилог већ створеном мишљењу о језику Дубровника, пренебрегавао и покушавао оправдати неким другим разлозима.

Уз *Зборник* је ишао и *Лајпцишки лекционар*, дубровачки споменик такође писан ћирилицом, који је Лескин 1881. године изнио у јавност. За њега је Лескин исказао мишљење да га је писао Дубровчанин, „иако је језиком ближи *Зборнику* од г. 1520 неголи обојици најстаријих пјесника".[9]

[5] „Ствар се је промијенила кад су се почеле износити на свијет пјесме неких пјесника старијих од Гундулића, и то најприје у *Славјанској антологији* Меда Пуцића (Беч 1844), пак у загребачким издањима: *Пјесни разлике* Динка Рањине (г. 1850), *Дјела* Динка Златарића (г. 1852–53), *Хекуба* и *Посветилиште Абрамово* Мавра Ветрановића (г. 1853), нарочито пак откад је Кукуљевић у *Невену* за г. 1855 почео издавати своје *Пјеснике хрватске* XV. и XVI. вијека. Није наиме било могуће да се не запази да се језик тих пјесника доста разликује од језика Гундулићева *Османа*, па је то као први констатовао сам Кукуљевић у краткој биографији Шишка Менчетића (г. 1454–1527) пред његовим изабраним пјесмама: 'Писао је чистим нарјечјем чакавским, као сви његови савременици у Дубровнику и по Далмацији, али касније преписиваоци његових пјесама метнуше намјесто ријечи *ча* ријеч *што*, оставивши опет у њеких пјесама исти *ча* а посвуда све остале форме чакавског нарјечја', па то укратко понавља за Џору Држића (г. 1461–1501)" (*Исто*, 4). Слично виђење Кукуљевић је изнио и у вези са Мавром Ветрановићем. Решетар констатује: „Премда у језичким питањима Кукуљевић није никакав ауторитет, ја сам навео ово његово мишљење о језику дубровачких пјесника XV. и XVI. вијека, јер се је од њега покренуло питање о најстаријем говору Дубровника, а иначе би било сасвим излишно доказивати да ти пјесници н и ј е с у писали ч и с т и м ч а к а в с к и м нарјечјем и да н и ј е с у тек познији преписивачи њихово чисто чакавско нарјечје м и ј е ш а л и са својим штокавским [...]. Касније и Кукуљевић коригује своје ставове: 'видимо из језика умјетнијех пјесама да су стари Дубровчани (у)вијек слиједили језик пјесника далматинских, дочим су новији пјесници далматински опет слиједили Дубровчане', тј. да су 'имитирали далматинске пјеснике'" (*Исто*).

[6] *Исто*, 3–4.

[7] *Исто*, 5.

[8] *Исто.*

[9] *Исто*, 5–6.

И Маретић је, утврдивши да је *Лекционар* преписан са старијег Бернардинова, уочио да су „гдјекоји облици и гласови са чакавског (Бернардинова) говора окренути на Дубровачки". Тиме је и Маретић „пристао уз Лескиново мишљење да је *Лајшчишки лекционар* дубровачки споменик".[10]

Неподударност између одређених црта у језику пјесника и ових споменика довела је до опречних мишљења. Како примјећује Решетар, „три (су) одлична слависта била противног мишљења у питању који споменик може бити дубровачки а који не може. Јагићу *Зборник* то није могао да буде, а Лескину и Маретићу *Лекционар* јест могао, премда се оба ова споменика међу собом у језичком погледу углавном добро слажу а подједнако разликују од првих пјесника. При томе, радило се о питању може ли се признати да су писани дубровачким говором споменици готово чисто штокавски, какви су ћирилски *Зборник* и ћирилски *Лекционар*, кад у језику најстаријих пјесника има неколико видних особина у којима се ови пјесници слажу с чакавским далматинским споменицима а отступају од те дубровачке ћирилске прозе".[11]

Према Решетару, питање које је било филолошко на тај начин скренуло је на политичко поље, јер се према старој теорији Вука и Миклошича да су чакавци Хрвати, а штокавци Срби, претопчило у питање јесу ли стари Дубровчани били Срби (ако су штокавци), односно Хрвати (ако су чакавци). Решетар, испитујући језичке одлике најстаријих дубровачких пјесника, такође долази до закључка да се ни њихов говор не разликује од језика прозе, тј. да су и једни и други говорили дубровачким штокавско-јекавским, само што су ови п ј е с н и ц и подражавајући језик далматинских пјесника у своје пјесништво унијели одређен број чакавских одлика (оне се, мање-више, понављају као манир), које Решетар назива „пјесничким чакавизмима". Решетар подсјећа да се он нашао у тој расправи, с обзиром да је први правио разлику између језика поезије и прозе, те је, након опсежних истраживања изашао са закључком да су стара писма Дубровачке републике и најстарије ствари састављене прозом у Дубровнику у средње доба наше књижевности писане чисто штокавски, да и најстарији пјесници пишу такође штокавски, „осим некијех чакавскијех особина, којим су хтјели да разликују свој пјеснички говор од говора простога пука".[12] Те појединачне чакавске особине узели су из чакавских књига, „па сам", каже Решетар, „стога тврдио да Дубровчани нијесу никад били чакавци, јер је српски језик дошао у негда романски град из старог Захумља и старе Травуније, гдје се је увијек само штокавски говорило".[13] Иако је, како стоји у приступној бесједи, то рекао прије 50 година, све више се је увјеравао у исправност таквог мишљења, с обзиром на то да је сваким новим истраживањем и сваком новом студијом потврђивао те своје раније налазе и још их више утемељавао.

Решетаров основни закључак, што се тиче језика поезије, јесте да су и пјесници XVI вијека прихватили пјеснички манир двојице пјесника XV вијека, Менчетића и Држића (који су се повели за чакавцем Марулићем, као добрим примјером). За Менчетића и Држића Решетар је такође показао да не пишу чакавски него штокавски, а да њихов пјеснички језик има само одређених „примјеса" које су преузели од далматинских чакаваца: прије свега, ријетко *ча* и „врло често *зач*" (наспрам штокавских *што* и *зашто*), потом преовлађујући икавски изговор, чување *л* на крају слога (типа *рекал*, *чинил*), облик *вазети* (умјесто *узети*), и, ријетко, предлог *ва* (мјесто *у*), као и „врло обичне сажете облике" *ма* и *тве* (умјесто *моја*, *твоје* и сл.).[14] Осим тога, икавски облици и *л* на крају слога, каже Решетар, не могу се узети као искључиво чакавски. Међутим, чак ни ових пјесничких чакавизама, како ће показати Решетар, у споменицима који су писани прозом у Дубровнику уопште нема, што јасно показује како се у Дубровнику говорило од када Дубровник постаје словенски град.

3. Говор Дубровника, према Решетару, треба тражити не у поезији него у п р о з и, мада се ни поетска остварења, ако се узме у обзир да чакавске црте, појединачне и устаљене, представљају само подражавање пјесницима, не противе штокавском говору Дубровника. Напротив! Споменичку грађу посматрао је и представио с обзиром на неколико типова: 1) оригинални споменици, 2) оно што је директно преведено са туђег језика на дубровачки говор, 3) споменици што су са чакавских, ријетко црквенословенских матица, прирећени и прилагођени дубровачком говору. Грађу је посматрао и с обзиром на поријекло и насљеђе писара: неки су писари (а њих је било далеко највише) рођени Дубровчани, некима је један од родитеља био странац, док су поједини били са стране. Споменици су посматрани и с обзиром на то да ли су у питању писма упућена за српске земље, или писма које су Дубровчани упућивали Дубровчанима, турском двору и сл. Све је то могло бити значајан показатељ и свједок

[10] *Исто*, 6.
[11] *Исто.*
[12] *Исто.*
[13] *Исто.*
[14] *Исто*, 7.

језичких прилика. Посматрајући језик ових различитих врста споменичке грађе, у случају када су споменици писани „словенски“, Решетар показује да се у Дубровнику и говорило (а и писало) херцеговачко-јекавски, а да је све остало ствар подражавања, тренутка и моде. Осим тога, показао је да су и пјесници, како смо претходно видјели (тј. пјесници који су „пјевали“ претежно на чакавско-икавском), у уводима, предговорима, и осталим прозним дјеловима (па чак и уз пјесничке чакавске текстове) такође користили оно што им је било у говору, тј. херцеговачко-јекавски, напоредо са, оним што Решетар назива, „пјесничким чакавизмима“.

О херцеговачко штокавско-јекавском свједочи и то што су дубровачка влада и поједини Дубровчани у писмима и списима који су били намијењени за сами Дубровник, писали такође штокавски, а не чакавски. У складу са тим Решетар закључује: „Ако дакле н. пр. чакавског *зач* нема ни један једини пут у неколико стотина дубровачких оригинала и преписа што су писани за 300 година, то је сигуран знак, да га није ни један Дубровчанин говорио, па се не може никако вјеровати да су га толики дубровачки писари и преписивачи за тако дуго вријеме савјесно сакривали и да се није ни једному од њих ни један пут измакло то чакавско *зач* што су га тобоже говорили а Менчетић и Држић чак тако често писали!“.[15]

3.1. Решетар се, као прво, осврће на споменике који нијесу књижевни, тј. ћирилске повеље што су писане или преписиване у Дубровнику, а за њихов језик, као важно, узето је у обзир да ли су то: а) оригиналне повеље и писма, или б) дубровачки преписи. И једно и друго показатељ је, на свој начин, дубровачког говора јер су и у преписима дубровачки писари многе језичке особине које нијесу биле дубровачке из оригинала „што хотимице а што нехоте“ „окретали на дубровачки“.[16] Поређење оригинала и преписа давало је значајне податке о језику писара и подручја којем је припадао. Анализирајући језик повеља XIII–XV вијека (полазећи од становишта да су писари Дубровчани, ако се не докаже да нијесу), показује се да углавном сви писари пишу штокавски „зато што се је тако говорило у Дубровнику а не из обзира на сусједне штокавце којима су Дубровчани писали“ (како су неки од истраживача покушали да представе).[17] Најоригиналнија језичка споменичка грађа, повеље и писма, без обзира да ли су намијењени српским земљама, Турцима, Дубровчанима, показују да се у Дубровнику од најстаријих времена говорило херцеговачки и јекавски: „Тек од почетка XIII. вијека почињу се јављати наши језички споменици који су писани у Дубровнику [...] то су понајвише официјални списи (повеље) о односима Дубровника са сусједном српском господом што су редовно писани и састављани у дубровачкој државној канцеларији, али их има и велики број што су састављани изван Дубровника а у њему су само преписани“. Међу најстарије споменике сачуване у Дубровнику помињу се споменици с краја 12. почетка 13. вијека[18], а потом се све „јаче јављају дубровачка српска писма са српским владарима, господом а и приватним лицима – све до пропасти српских независних држава у другој половини XV. вијека. Али већ за 100 година раније Дубровник се почео дописивати на нашем језику са својим новим сусједом – са Турцима: његово је најстарије писмо једному турском кадији од г. 1396, [...] Али већ су за Бајазита II. (г. 1481–1512) почеле долазити у Дубровник царске заповиједи и на турском језику са српским пријеводом, а послије Сулејмана II. чини се да је сасвим престала српска кореспонденција с турским царевима (истицања наша) – бар се није ништа сачувало“.[19]

Оригинали повеља, каже Решетар, „дају највеће јамство да су писани чистим дубров. дијалектом“,[20] а најсигурније свједочанство пружају оне које су писане од српских канцелара „за које је сигурно или бар врло вјероватно, да су били дубров. грађани, а то су у првом реду Никша и Паскоје Примојевић, па Џиве Пармезан, Нико Бијелић и Руско“.[21] Као нарочито важне, Решетар истиче Руска и Никшу, као прво, због тога што су написали велики број повеља те се на основу њих може створити јасна слика о њиховом језику, а, као друго, што се животом и радом поклапају са временом када су живјели и пјевали најстарији дубровачки пјесници Ш. Менчетић и Џ. Држић.[22]

[15] *Исто*, 8.

[16] *Исто.*

[17] *Исто.*

[18] „Тако је наш уопће најстарији језички споменик, познати уговор од г. 1189 међу босанским баном Кулином и Дубровником, у исто доба и најстарији дубровачки споменик, који нам је сачуван у пријепису из почетка XIII. вијека. Први је наш дубровачки акт уговор Дубровника с краљем Владиславом од г. 1234–35, али он нам је ваљда сачуван само у (дубровачком) пријепису, тако да ће најстарији оригинални дубровачки акт бити писмо, опет краљу Владиславу, од г. 1238–40“ (*Исто*, 3).

[19] *Исто*.

[20] Милан Решетар, *Најстарија дубровачка проза*, Посебна издања САН CXCII, Одељење литературе и језика 4, Београд 1952, 3.

[21] *Исто*, 4.

[22] *Исто*.

3.2. Неки од филолога, остајући при томе да најстарији језички слој у Дубровнику треба тражити у чакавштини, пошли су од становишта да штокавски и јекавски није писала дубровачка в л а с т е л а, што је, према њима, био доказ да најстарији дубровачки говор није штокавски. Уз то, тврдили су (Јагић, нпр.) да су пјесници били дубровачка властела, те су они показатељ најстаријег дубровачког говора. И једно и друго, Решетар је, без већих потешкоћа, оспорио. Показао је да је међу пјесницима властела био само Менчетић и, касније, Динко Рањина.[23] Насупрот томе, немали број оних који нијесу били пјесници (и писали су штокавски и јекавски) били су властела. Како показује Решетар, засигурно су двојица писара (који се помињу у првој половини XVI вијека) били дубровачка властела, из чега закључује да су неки писари из прве половине XIII вијека били такође дубровачка властела, и то Романи који „су још српски слабо знали“, јер је код њих језик „врло погрешан“. Џиву Пармезану (1348–1363) и Руску Христофановићу (1392–1430) отац је био „Талијанац“ па се „узима“ да су српски научили од мајке Дубровкиње, а Никша Звијездић, Русков насљедник, био је „прави дубровачки грађанин и далеки рођак пјесника Џоре Држића“.[24] О Никшину говору (штокавскојекавском), према Решетаровим истраживањима, говоре, осим оригиналних, и преписи повеља, које показују да је Никша Звијездић „мијењао облике и ријечи оригинала, и то да је увијек своје преписе у језичком погледу приближавао својим оригиналним повељама и својему штокавском говору, а није никада уносио у своје преписе какве чакавизме, па ни од оних пјесничких што су послије његове смрти писали, а тобоже и говорили, први пјесници“.[25]

Јиричек говори и о трећем властелину, Нику Бијелићу, који се 1312. и 1319. године помиње као државни српски писар, „тако прозван по матери Бијели“, који је био полубрат Пармезанов. Уз то, ни Јиричек ни Решетар не споре да је било неколико писара, српских канцелара, који нијесу били Дубровчани, међу којима и чакаваца, „али то не може оборити правило да су писари и преписивачи редовно били Дубровчани и писали дубровачким говором“, тј. штокавским јекавским.[26] Решетар је утврдио и то да је посљедњих 9 повеља Никшина зборника писао Паскоје Примојевић (1482–1527), „који је био из добре грађанске куће, па тако нам он може бити добар свједок како се је говорило у Дубровнику баш у Менчетићево доба“.[27] Од њега немамо ниједне оригиналне повеље „него само преписе неколико турских (српски написаних) фермана“, од којих су два сачувана у оригиналу, те се по тим „Примојевићевим преписима јасно види да је он био тврд штокавац јекавац који у своје преписе није уносио никаквих чакавизама, па ни оних пјесничких његових вршњака Менчетића и Држића“.[28]

Репрезентативан показатељ језика и писма Дубровника, према Решетару, јесу биљешке, које је м л а д а д у б р о в а ч к а в л а с т е л а у п р в о ј п о л о в и н и XV в и ј е к а у л а т и н с к и п и с а н о ј к њ и з и записивала „у доколици биљежака с р п с к и (а не романски) и ћ и р и л и ц о м (а не латиницом)“.[29] Како закључује Решетар, на основу и новијих и старијих издања повеља, у Дубровнику се „говорило штокавски и редовно јекавски“,[30] о томе свједоче, не само писма и повеље које су биле намијењене за околне земље, већ и писма која су Дубровчани писали за Дубровчане, потом језик писара који су били дубровачка властела, као и узгредни записи (али увјерљиви свједоци), ћирилички и штокавски, младе дубровачке властеле у латински писаној књизи. Све су прилике, констатује Решетар, „да Јагићева хипотеза о аутохтоности неког, макар слабијег чакавизма у Дубровнику није нимало основана“.[31]

3.3. Као показатељи старог дубровачког говора, од нарочитог су значаја д у б р о в а ч к и п р о з н и с п о м е н и ц и: *Рањинин лекционар* (почет 1508. године), *Дубровачки ћирилски зборник* од 1520. године и ћирилски *Дубровачки лекционар*. Њима је Решетар посветио

[23] Решетар установљује да је властелин „био до средине XVI. вијека само Менчетић, на кога је Јагић ваљда највише и мислио, али остали нијесу били властела – ни Џоре Држић, Менчетићев у пјесништву друг а можда и претходник, ни Ветрановић и Чубрановић, ни Димитровић и Буресић, ни Наљешковић и Марин Држић а тек је г. 1563 ступио у коло дубровачких пјесника, као други властелин, Динко Рањина“ (Милан Решетар, *Најстарији дубровачки говор*, 38).

[24] *Исто*, 9.

[25] „Једино у погледу икавских облика треба признати да их у Никшиним прије писима има више неголи у његовим оригиналима, и то не само што Никша често задржава икавски облик који је нашао у својој матици, – а то не би много значило, него и зато – а то много више значи – што је гдјекоји јасни јекавски облик и гдјекоје слово ѣ замјењивао икавским обликом... Али [...] те необичне икавизме налазимо код Никше, који је иначе чист јекавац, само у неким његовим прије писима повеља што су или претежно икавске или бар мјешовито икавско-јекавске, па се не може вјеровати да је Никша говорио јекавски кад је писао своје оригиналне повеље а да је говорио јекавско-икавски кад је преписивао туђе“ (*Исто*, 16–17).

[26] *Исто*, 9.

[27] *Исто*, 14.

[28] *Исто*, 15.

[29] *Исто*, 11–12.

[30] *Исто*, 14.

[31] *Исто*, 38.

посебну пажњу.[32] У сва три ова споменика проналази неколико битних цјелина од којих свака, на посебан начин, говори о Дубровнику, његовом језику и говору. Наиме, у оквиру ова три споменика могу се, мање-више, издвојити три дијела, који представљају: 1) преписе са старије чакавско-икавске матице, 2) превод са латинског и италијанског језика, 3) препис са раније (старије) „дубровачке прераде".

3.3.1. У сва три ова споменика (у *Рањинином лекционару*, у ћирилском *Дубровачком лекционару* и у *Дубровачком* ћирилском *зборнику*) налазе се дјелови који представљају преписе са чакавско-икавске матице. С обзиром на однос према чакавској матици ова три споменика иду у истом правцу, тј. чакавско-икавске особине се (негдје више, негдје мање) замјењују штокавско-јекавски, што довољно јасно и сликовито говори о језику и говору писаца ових споменика, а, преко њих, и о језику и говору Дубровника. У *Рањинином лекционару* (у дијелу који је Решетар означио као *Р.*[2], и за који каже да је постао негдје послије 1495. године), и у ћирилском *Дубровачком лекционару* (који се чува у Доминиканској библиотеци у Дубровнику, и који, према Решетару, представља препис првог издања *Бернардиновōг лекционара*, од г. 1495, чији је препис извршио „главни писар *А Зборника*, од г. 1520, и то по свој прилици прије г. 1520, а ближе години 1495");[33] чакавске се особине замјењују штокавским, и „никада се пак не умеће никакав пјеснички чакавизам, ако га нема у матици".[34] Из тога се јасно дâ закључити да преписивач у свом говору нема чакавизама. *Дубровачки* ћирилски *лекционар* иде, према Решетаровим закључцима, за дијелом *Рањининōг лекционара Р.*[2], и у „много већем опсегу" потврђује у којем смјеру иду писареве промјене: „Излази да што год је мијењао, све иде за тим да се далматинске чакавско-икавске особине замјењују дубровачким штокавско-јекавским".[35] У *Дубровачком* ћирилском *зборнику*, који је писао први и главни писар (*А*) у првоме од два дијела (које Решетар означава као *З.*[1а]), заступљени су разни чланци који представљају „редакцију чакавско-глагољских (а можда и неких црквено-ћирилских текстова", уз то и код трећег писара (*Ц*) има чланака који су прераде и глагољских (*З.*[3]). И код ових преписа писари редовно замјењују чакавско-икавске облике штокавским (иако им се, што је очекивано, поткрада „врло ријетко по који чакавски облик, као што им се, било посредно преко чакавске матице, или можда и непосредно, много чешће поткрада и по који црквени облик".[36] Оно што је важно, а што свједочи о језику и говору писара (тиме и Дубровника), то је да обрнутих случајева уопште нема, а, што је, такође, веома важно јесте да „пјесничких чакавизама" нема ни у једном од ова три дијела.

3.3.2. За језик и говор Дубровника значајни су и дјелови који су преписани са већ извршене „дубровачке редакције". Ту спадају: један дио *Рањининōг лекционара* и дјелови *Зборника* који нијесу преписани са чакавске матице. У дијелу *Лекционара*, који, према Решетару, представља „стару дубровачку редакцију *Р.*[1] (са око 380 лекција)", у којем Рањина није био редактор, „него га је он само преписао са матице у којој је дубровачка редакција већ била проведена и која је могла бити и доста старија од њега, свакако бар из друге половине XV. вијека",[37] Рањина „није задржао ни додао ни једног пјесничког чакавизма, осим што је, по свој прилици само задржао а није додао, подоста необичних икавских облика. Напротив врло је често у *Р.*[1] задржао два чакавизма за које се може рећи да их први пјесници никако немају – суфикс -*ш* у 3 синг. и плур. презента и презент перфективних глагола у футурском значењу (у главним реченицама), али обоје је тако туђе штокавскоме говору да се ни најмање не може сумњати о томе да је Рањина у тим приликама вјерно задржавао што је у старијој дубровачкој редакцији било преовладало од чакавске матице".[38] То су, углавном, чакавизми наслијеђени из црквеног језика и као такви устаљени у језику. И три писара у *Зборнику* се, према Решетаровим закључцима, с обзиром на језичке прилике, међу собом добро слажу, а добро се слажу и са повељама што су им временски најближе и с *Рањининим лекционаром*: „*И Зборникови* писари пишу дакле редовно штокавки и јекавски, а само

[32] *Zadarski i Raćinin lekcionar*, priredio Milan Rešetar, Djela JAZU 13, Zagreb 1894; Milan Rešetar, *Rječnik i dikcija Raćinina Zbornika*, Rad JAZU, Filologičko-historički i filosofičko-juridički razredi 260 : 117 (1938), 1–56; Милан Решетар, *Дубровачки зборник од ōод. 1520*, Посебна издања СКА С, Философски и филолошки списи 24, Београд 1933; Милан Решетар, *Бернардинов лекционар и њеōови дубровачки прēписи*, Посебна издања СКА ХСIХ, Философски и филолошки списи 23, Београд 1933.

[33] *Исш̄о*, 21.

[34] *Исш̄о*, 29.

[35] „Упада пак у очи да је у овом ћирилском пријепису, ако и у Рањине *Р.*[1] и *Р.*[2], врло често задржан суфикс -*ш̄* у презенту и перфективни презент у футурном значењу, по чему се види како се је то двоје било увријежило у читању библијских текстова у цркви. Али за нас није толико важно што је у овоме *Лекционару* остало од чакавске матице колико што у њу није ушло; а није у њу ушао ни један пут ни један пјеснички или који други чакавизам гдје би то могло да буде" (*Исш̄о*, 21).

[36] *Исш̄о*, 20.

[37] *Исш̄о*, 17.

[38] *Исш̄о*, 18.

у чланцима што су прерађени са чакавске матице у *З*.[1а] и *З*.[3] поткрада им се врло ријетко по који чакавски облик“.[39] Дакле, дјелове који нијесу преписани са чакавске матице, одликује штокавски јекавски, нема пјесничких чакавизама, јављају се два чакавизма који су преко црквеног језика преовладали у старијој дубровачкој редакцији.

3.3.3. Најважније свједочанство о језику писара представљају дјелови ових тријy споменика који су преведени са латинског или италијанског језика, дакле представљају директан превод на дубровачки говор. То су дио *Рањинина лекционара* (означен код Решетара као *Р*.[3]); дио *Зборника* (*З*.[1б]); и одређене рубрике ћирилског *Дубровачкоī лекционара*. Дио у *Рањанином лекционару* „што је у Дубровнику преведен с латинског равно на дубровачки говор“,[40] чини „око 50 лекција“, настао је послије дијела *Р*.[2], преписа са Бернардина. Овај дио „није под утицајем црквенога језика, као што су ћириличке повеље, а није ни дубровачка прерада једног далматинског текста“, те, према Решетару „једном ријечи *Р*[3]. је најстарији примјер дубровачке прозе који је писан чисто дубровачким говором“.[41] У овом дијелу Рањина пише „чисто штокавски и јекавски, без икаквих пјесничких или других којих чакавизама и без и једног у Дубровнику необичног икавског облика“.[42] У ћирилском *Зборнику*, у другом дијелу, који обухвата „баш половицу цијелога *Зборника*“,[43] заступљени су „чланци који су директно преведени с талијанскога језика на дубровачки говор“, те ни у њима „нема апсолутно никаквих чакавизама, ни црквенославенских облика“,[44] као ни у *Р*.[3], који такође представља „чисти дубровачки градски говор“, „ако се неће признати градски, а оно свакако сеоски“. У језику тога оригиналнога дијела *Зборника* „нема наиме ништа чим би се он битно разликовао од оригиналнога дијела *Лекционара*, док се оба та оригинална дубровачка дијела подједнако разликују од ’чакавско’-икавскога писања првих пјесника“.[45] *Дубровачки лекционар* такође има неке важне рубрике, које су преведене директно са латинскога језика, а које су у првом издању *Бернардинова лекционара* остале на латинском: „Рубрике су преведене директно с латинског, по свој прилици од самог преписивача, на чисто штокавско-јекавски говор, без икаквих чакавизама и само с три необична икавска облика према неколико стотина јекавских [...]. И ове су рубрике дакле, доиста мален примјер најстарије чисто дубровачке прозе, који је отприлике из истих година из којих су оригинални дијелови *Р*.[3] *Рањинина Лекционара* у *З*.[1б] *Зборника* и с којима се оне врло добро слажу сложно одступајући од првих пјесника. Тиме се пак сјајно потврђује да језичке промјене извршене у цијеломе ћирилском *Лекционару* и у преписаном дијелу *Р*[2]. *Рањинина Лекционара* одговарају тачно правоме дубровачкоме говору око г. 1500“.[46] Ова три дијела, из три различита споменика, најјасније илуструју тадашњи дубровачки говор: писани су штокавско-јекавски, у њима нема нити пјесничких чакавизама, нити необичних икавизама, нити црквених чакавизама, те представљају показатељ како се у Дубровнику тада говорило.

Језик Никше Рањина понајбоље показује како се у Дубровнику говорило. Рањина је, према Решетару, говорио онако како је писао у *Р*.[3] (дакле у дијелу који је директно са латинског превео на дубровачки говор). Репрезент његовог говора јесте и дио *Р*.[2], у оном сегменту гдје је Бернардинов чакавски текст мијењао у штокавски, као и *Р*.[1], дио у коме чакавски *Лекционар* „окреће на дубровачки говор“, тј. сви ови дјелови говоре да је Рањина говорио дубровачким штокавским јекавским говором:[47] „Стога ја одлучно тврдим да је дубровачки властелин Никша Рањина био чист штокавац јекавац и да је он, млађи вршњак првих пјесника, најбољи свједок да се је у Дубровнику у другој половини XV. вијека говорило како је он говорио а не како су први пјесници писали“.[48] У складу са тим Решетар закључује „да је Рањина одличан и одлучан свједок како се је у Дубровнику говорило у вријеме првих пјесника, јер иако се је он сам родио тек око г. 1495, или можда и нешто раније, његови су родитељи били баш вршњаци обојице првих пјесника, па није никако могуће да је међу Рањином и његовим родитељима била у језику толика разлика колико је међу њим и пјесницима“.[49] Уз то, Рањина је био дубровачки грађанин и властелин па се на основу његовог језика може судити и о говору грађана и властеле у Дубровнику („Јагић је због мисли да је Рањинин Лекционар преписан с ћирилице, дакле с матице која није била састављена за град Дубровник, или бар не за дубровачку властелу“).[50]

[39] *Исто*, 20.
[40] *Исто*, 17.
[41] *Исто*, 18.
[42] *Исто*.
[43] *Исто*, 20.
[44] *Исто*.
[45] *Исто*.
[46] *Исто*, 21–22.
[47] *Исто*, 18–19.
[48] *Исто*, 18–19.
[49] *Исто*, 8.
[50] *Исто*, 19.

За сва четири писара *Зборника*, Решетар закључује да су били Дубровчани: „Истина признајем да ће они прије бити из околице неголи из самога града, јер ми је тешко вјеровати да би се у граду ћирилицом писало опсежно књижевно дјело, премда би било лакше да се у граду нађу четири вјешта ћирилска писара да око њега сарађују“.[51] Ипак, о употреби ћирилице кроз вјекове и у самом граду Дубровнику, од Дубровчана, има више доказа: „А још бар до XVI. вијека ћирилица се је употребљавала и у граду: у првој половини XV. вијека млада властела пишу свакојаке биљешке, чак и неке стихове, ћирилицом; Дубровчанин, који г. 1455 моли владу да се смије вратити ’у град гдје се је родио’, пише ћирилицом; имућан трговац пише г. 1512 у граду свој тестамент ћирилицом, а г. 1517 ћирилицом га преписује латински канцелар. А од оних дубровачких трговаца што су у XV. вијеку и у првој половини XVI. писали влади само ћирилска писма и примали од ње опет само ћирилске одговоре, многи су били, а можда и већина, грађани, јер је трговина увијек више у рукама грађана него сељака, зато је врло вјероватно да нова латиничка књижевност није тако брзо ни у граду угушила употребу ћирилице“.[52]

3.4. И ћирилски *Молитвеник* (који Решетар назива *Српски молитвеник*) уклапа се у већ помињане рукописе.[53] Свједочи и о животу и употреби ћирилице и штокавштине у Дубровнику. За њега Решетар налази да га је преписивало више писара (Решетар разликује „бар 7 таких дијелова“), и сви су ти разни дијелови „у разно доба од разних Дубровчана с далматинске матице окретани на Дубровачки говор и преписивани“.[54] Самим тим *Молитвеник* нам „каже колико је морало бити у дубровачкој околици, а можда и у граду, људи који су преписивали и читали овакве побожне ћирилске а католичке књиге“.[55] Свим писарима заједнички је штокавско-јекавски говор дубровачки, без обзира на чакавизме који су преније̄ти из чакавске матице.

3.5. Непобитан показатељ говора града Дубровника јесу и латинички споменици. Ако се, како каже Решетар, за три ћирилске књиге (*Зборник*, *Лекционар* и *Молитвеник*) може и са разлогом мислити „да су биле намијењене околици а не баш граду“, то се за латиничке споменике („што су их недавно издали проф. Фанцев и др. Ђанели“) не може мислити да су били намијењени околини, јер се у „околици дубровачкој латиница није употребљавала у оно вријеме кад су ови споменици постали, то јест прије средине XVI. вијека“.[56] Језик ових споменика поклапа се са језиком ћириличких споменика: уколико су преписани са чакавске матице одликује их прилагођавање дубровачком штокавско-јекавском говору, уколико представљају преводе са латинског у њима је заступљен штокавско-јекавски говор. Као ни у ћирилским споменицима, ни у њима нема „пјесничких чакавизама“.[57]

3.6. На основу анализиране споменичке грађе, Решетар закључује да су „пјеснички чакавизми“ били „сасвим необични Дубровчанима што су у доба првих пјесника прозом писали оригиналне ствари, док су их пјесници лако употребљавали, и то је тако чврст закон да нема ни једног пјесника до средине XVI. вијека, па чак ни Гундулића, који не би имао, сад више а сад мање, тих пјесничких чакавизама, као што обрнуто нема ни једног оригиналнога прозног саставка, који би их и у најмањој мјери имао [...] – та се разлика не може друкчије тумачити него тако да су само једни писали како су говорили а да други нијесу, а тада мислим да се ни часом не може бити у двоумици претставља ли поезија или проза прави дубровачки говор друге половине XV. вијека и прве половине XVI.“[58]

3.7. Икавске облике и њихову употребу, Решетар такође ставља у шири контекст и сагледава у складу са другим језичким тенденцијама у дубровачким споменицима. Икавизми се код пјесника јављају као дио „пјесничких чакавизама“, дио су пјесничког језика, настали као подражавање чакавским пјесницима. У неким се споменицима и код неких пјесника могу јавити у толиком броју да мијењају укупан вид једног уистину јекавског дијалекта. У такав пјеснички чакавизам, према Решетару, спада „претежни икавизам Ш. Менчетића а готово чисти икавизам Ц. Држића“, који не налази ослонца у прози старијега њиховога времена.[59] У прерадама чакавских текстова такође има „подоста“ необичних икавизама, у неким споменицима мање, у неким више.[60] Проза се, што се тиче (не)употребе „необичних икавизама“, не слаже са поезијом. Са државном канцеларијом и већином приватних

[51] *Исто*.

[52] *Исто*, 19–20.

[53] *Два дубровачка језична споменика из XVI. вијека*, приредили М. Решетар и Ђ. Ђанели, Посебна издања СКА CXXII, Философски и филолошки списи 32, Београд 1938.

[54] *Исто*, 22.

[55] *Исто*.

[56] *Исто*, 23.

[57] *Исто*, 24.

[58] *Исто*, 25.

[59] *Исто*, 26.

[60] *Исто*, 28.

списа слажу се оригинални књижевни дјелови књижевних дјела који су у Дубровнику директно преведени на дубровачки говор (*P*[3] *Рањинина лекционара*, дио *З*[16] *Зборника* и рубрике ћирилског *Дубровачкоī лекционара*). У њима или нема или има врло мало необичних икавизама: „нема их никако у *P*.[3], у ћирилском су Лекционару само 3 према неколико стотина јекавских, а у много опсежнијем дијелу Зборника нема их више од 5–6“.[61] Према томе „латинаш и властелин Рањина н е м а необичних икавизама, а ћирилски, прост човјек, ваљда из околице а не из града, и м а и х! А да је Рањина био збиља чист јекавац потврђује се тиме што он, преписујући дио *P*[2] из Бернардина, 15 пута мјесто Бернардинове ријечи узимље другу у којој је вокал ѣ, па је слободно могао узети јекавски облик ’околице’ или ’икавски градскога говора’, па свих 15 пута узимље јекавски“.[62] Из овога се, сасвим јасно, може закључити да се у Дубровнику и околини говорило јекавски.

У прилог јекавском Дубровнику иду и дјелови споменика који представљају прераде чакавских текстова. Директних преписа са чакавске матице, како налази Решетар, има само два – дио *Рањинина Лекционара* (*P*[2]) и ћирилски *Дубровачки Лекционар*. У њима се, у поређењу са чакавском матицом, умјесто икавских облика врло често јављају јекавски, „а обрнуто није могло да буде, јер у Бернардина јекавских облика уопће нема“. Али, ако нема јекавских, код Бернардина, има екавских облика, као *седе҃ти*, *веран* итд. Оно што је „за изговор преписивачâ врло карактеристично јесте што они те Бернардинове екавизме редовно окрећу на јекавски изговор а н и к а д а на икавски“.[63] И то вјерно свједочи да се у Дубровнику није говорило икавски.

3.8. Решетар, прегледно и сажето, представљајући резултате свог богатог и прегалачког рада, закључује да све што је писано прозом у вријеме првих пјесника у Дубровнику писано је без пјесничких чакавизама и понајвише јекавски: „тако пишу сви државни канцелари, нарочито Менчетићев вршњак дубровачки грађанин Паскоје Примојевић и његови синови; тако пишу и приватни списи, а нарочито ћирилски тестамент од г. 1512 и латинички од г. 1524; тако Рањина у оригиналном дијелу свог *Лекционара* а тако и оригинални дио ћириличког *Лекционара* и *Зборника* од г. 1520“.[64] У споменицима и дјеловима споменика који представљају дубровачке прераде, чакавске особине и „необични икавски облици“ редовно се замјењују штокавским и јекавским, а у преписима с Бернардина умеђу се само нови јекавски облици. Никша Рањина је, према Решетару, најсигурнији свједок да су око 1500. године Дубровчани, а нарочито властела, говорили штокавски и јекавски.[65]

Према свему наведеном, прозна дјела показују да се у Дубровнику говорило штокавско-јекавски, односно да је најстарији дубровачки говор био штокавски (херцеговачки) и јекавски. Штокавски и јекавски су писани прозни дјелови који представљају преводе на дубровачки говор, потом дјелови преписани са три дубровачке прераде, а о штокавском јекавском говору свједоче и дјелови који су преписани са чакавске матице у којима се редовно чакавски и икавски облици мијењају у штокавске и јекавске уз задржавање (преписивањем) и чакавских икавских особина. Међутим, ни у једном прозном тексту нема „пјесничких чакавизама“, дакле, „пјеснички чакавизми“ (*ча*, *зач*, *ва*, *-л*, *ма*, *ѿва*) представљају (уз одређен и ограничен број примјера, који се понављају) манир, ушли су у пјеснички језик као имитација чакавских пјесника, а, изван њих, и језик пјесника је штокавски јекавски. У прозним дјелима, прије свега оним која су преписана са већ постојеће дубровачке прераде, нема „пјесничких чакавизама“, али има одређен број „устаљених чакавизама“ (различитих од „пјесничких чакавизама“), настали под утицајем црквеног језика (суфикс *-ѿ* у презенту, перфективни презент у футурском значењу, – то двоје се било „увријежило у читању библијских текстова у цркви).[66]

Након што је дао преглед најранијих споменика и, преко њих, језика Дубровника, Решетар закључује да за в р иј е м е п о с л и ј е М а р и н а Д р ж и ћ а не треба више доказивати да се у Дубровнику говорило штокавски и јекавски. То, према Решетару, „сасвим јасно доказују оба прозаиста из друге половице XVI. вијека, Базил Градић и Арканђео Гучетић“, тако да, „колико ја знам“, каже Решетар, „нема ни једног нашега ни страног филолога који би мислио да се је у то доба у Дубровнику говорило како су старији пјесници писали све до Гундулића а не онако како ти прозаисти што нијесу издавали претенциозна књижевна дјела за образованије људе него скромне побожне књиге за простији народ“.[67]

3.9. Решетар се осврће и на три књижице које су штампане к р а ј е м X V I в и ј е к а (два *Кр҃шћанска наука* и један *Начин како се има ѓовориѿи миса*). То су преводи од разних

[61] *Исѿо*.
[62] *Исѿо*.
[63] *Исѿо*, 29–30.
[64] *Исѿо*, 30.
[65] *Исѿо*, 30–31.
[66] *Исѿо*, 21.
[67] *Исѿо*, 33.

Дубровчана, без икаквих књижевних претензија, једна је штампана ћирилицом („по свој прилици више за околицу неголи за сами град“), а друге двије латиницом. Међутим, „међу том једном ћириличком ’сеоском’ књижицом и објема латиничким ’градским’ нема битних разлика у језику“,[68] писане су „чисто штокавски и чисто јекавски, јер то доказује да, барем крајем XVI. вијека, није било битних разлика међу говором ближе околице и говором града, па се стога може с разлогом мислити да је тако било откада се је Дубровник пославенио, јер су Славени и српскохрватски језик у њ долазили без икакве сумње редовно и понајвише из његове ближе околице“.[69] За *Начин* и за ћирилски *Наук* у натпису се каже да су преведени „у језик дубровачки“,[70] а за *Наук* се види да је преведен од Дубровчана за Дубровчане. Тиме је Решетар употпунио доказе, и, узимајући у обзир споменике различитог типа, показао какав је био најстарији словенски дубровачки говор: био је штокавски јекавски, како до XVI вијека, тако и потом.

4. Свој однос према језику Дубровника (за који је већ доказао да је од самих почетака словенске писмености и језика у Дубровнику – штокавски херцеговачки и јекавски) и његовом писму, Решетар је сажео у кратком закључку на самом крају (у посљедњем пасусу) приступне *Академске бесједе* од 7. марта 1940. године (за редовног члана примљен је на скупу Српске краљевске академије 16. фебруара 1940. године). Како он није био присутан, *Академску бесједу* је представио Белић, који каже да је као „најближи по научном раду“ замољен да прикаже „њену главну садржину“ и да прочита „из ње неколико одломака“.[71] Белић на почетку представљања Решетареве *Академске бесједе*, парафразира (приближно оригиналу) ово важно Решетарово становиште: „Он (тј. Решетар, J. C.) прати дубровачки језик од почетка XIII века све до данашњег дана и налази да је разговорни језик дубровачки одувек био херцеговачки. То је – народни српски дијалекат, ако ко дели српски језик од хрватског, или дијалекат српскохрватски за свакога коме су Срби и Хрвати један народ под два имена“.[72]

У рукопису који је Решетар предао као своју академску бесједу под називом: *Најстарији дубровачки говор, од Милана Решетара*, Решетар своју бесједу сублимира у посљедњем пасусу који гласи: „Из те објективне констатације (тј. да се у Дубровнику никад није говорило чакавски, J. C.) ја сада не изводим никаквих даљих закључака, јер су мени Срби и Хрвати један народ под два имена, па ја зато нећу никако рећи да се у Дубровнику није говорило хрватски него српски, али коме су Срби и Хрвати два народа, тај ће морати признати да је Дубровник по језику увијек био српски (истицање наше)“[73] (прилог бр. 1). Међутим, када је након рата, 1952. године објављена у Гласу Српске академије наука, академска бесједа под називом: *Најстарији дубровачки говор*, овај завршни дио једноставно је изостављен (прилог бр. 2).[74]

На полеђини (неисписаној, чистој) посљедњег листа рукописа приступне бесједе дописана је на самом дну стране (зеленим мастилом, прекрижено обичном оловком), другачијим рукописом од Решетаровог, Белићевим, донекле модификована ова завршна Решетарова констатација, и гласи: „Ја не идем даље од тога научнога резултата, а нећу никако да улазим у, на жалост, обновљени спор о српству и хрватству Дубровника, јер су мени Срби и Хрвати један народ под два имена, па ми је зато Дубровник српски и хрватски. Али ко дијели српско од хрватског мора признати да је Дубровник по језику увијек био српски“ (Касније дописано: „Ово је написао др. Александар Белић, али ни његов ни Решетаров закључак не налазе се у отштампаном тексту ове расправе. Б. Ковачевић)“ (прилог бр. 3).

[68] *Исто*.

[69] *Исто*, 34.

[70] *Исто*.

[71] *Годишњак СКА* L за 1940 (1941), 187–193.

[72] *Исто*, 188.

[73] Решетаров рукопис, Архив САНУ, бр. 14456, 52. – Испред овог цитата у рукопису налазимо реченицу, која је потом прецртана, али се може лако прочитати: „Ја сада с том тврдњом (тј. да се у Дубровнику никада није говорило чакавски, J. C.) не спајам никакве друге тенденције јер ми је сада и Београд исто тако хрватски град као што је и Загреб српски, али за оне што дијеле српско од хрватског ја ћу увијек тврдити да је Дубровник био и по језику увијек српски (истицање наше)“ (*Исто*).

[74] По свједочењу Петра Колендића Александар Белић је, највјероватније зазирући од политичких посљедица, одстранио свршетак Решетарове бесједе из издања у Гласу САН 1951. године. Решетаров рукопис је, потом, отуђен из Академијиног архива и у Дубровнику га је, пуком случајношћу, купио Бранислав Недељковић. Посредовањем Мирослава Пантића рукопис је враћен Академији. Послије двадесет година изворни текст свршетка је први пут објављен: Мирослав Пантић, *Приступна академијска беседа Милана Решетара о најстаријем дубровачком говору и њен (необјављени) завршетак*, Живот и дело академика Павла Ивића. Зборник радова са трећег међународног научног скупа Живот и дело академика Павла Ивића, Суботица – Нови Сад – Београд 2004, 21–33.

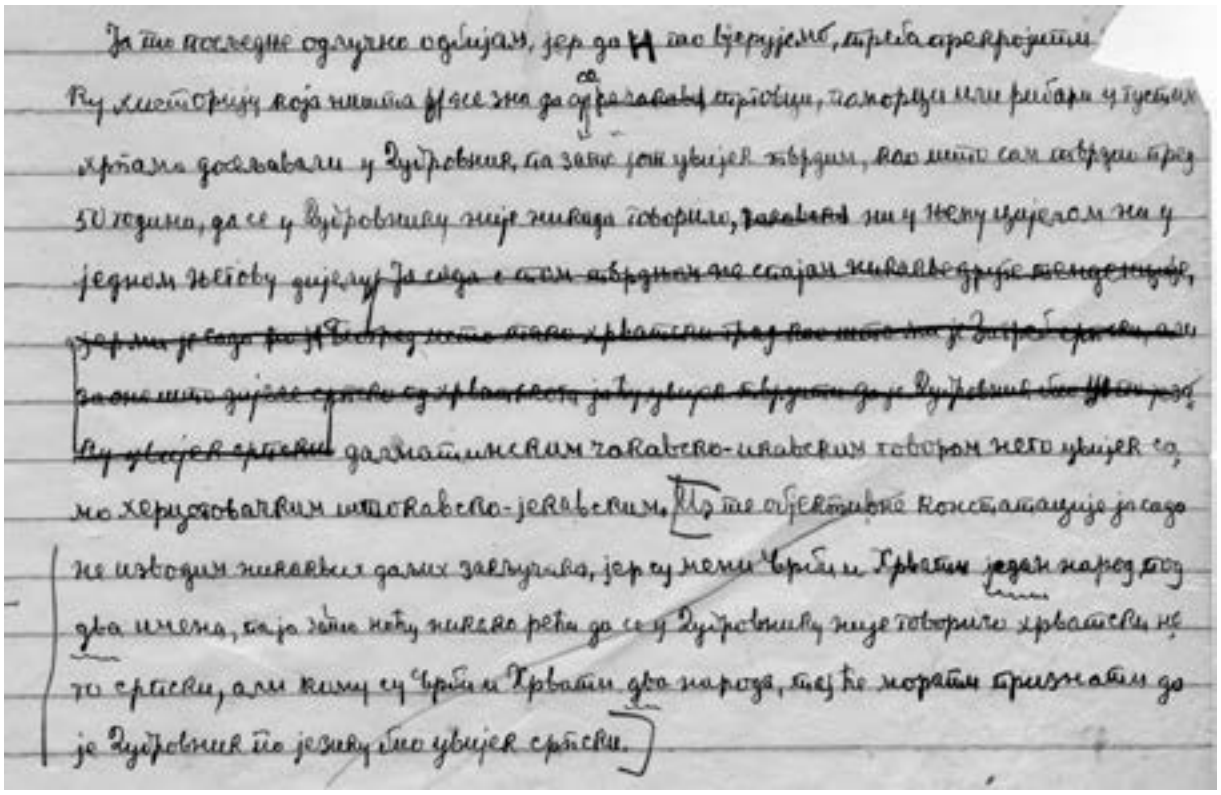

Прилог бр. 1

Ја то посљедње одлучно одбијам, јер да то вјерујемо, треба прекројити дубровачку хисторију која ништа не зна да су се трговци, поморци или рибари у густим хрпама досељавали у Дубровник, па зато још увијек тврдим, као што сам тврдио пред 50 година, да се у Дубровнику није никада говорило, ни у њему цијелом ни у једном његову дијелу, далматинским чакавско-икавским говором него увијек само херцеговачким штокавско-јекавским.

Milan Rešetar

Прилог бр. 2

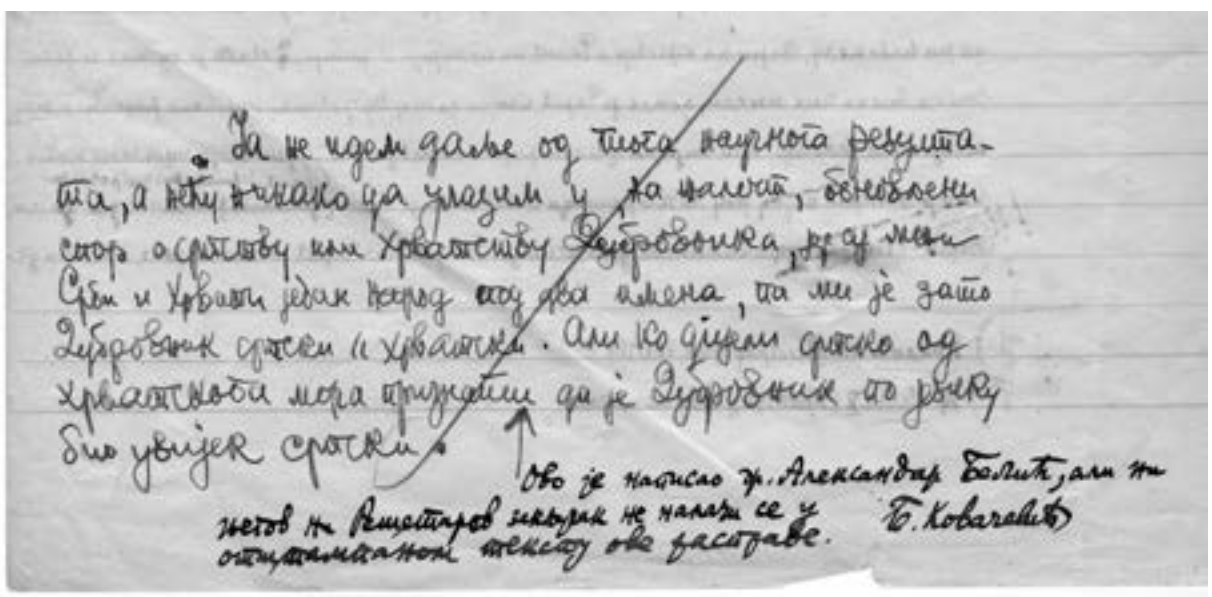

Прилог бр. 3

Слободан Реметић

МИЛАН РЕШЕТАР КАО ДИЈАЛЕКТОЛОГ

1. Српска дијалектологија, као и многе друге дисциплине, свој почетак дугује Вуку Караџићу, неуморном путнику који је, записујући казивања својих информатора, бележио и језичке особине, писао о српским дијалектима, усавршавајући постепено њихову класификацију. После Вука, у ери размаха и успона науке о језику, дијалектологију код Срба и Хрвата карактерише стагнација, јер Ђура Даничић и Ватрослав Јагић, двојица највећих у другој половини XIX столећа, нису били дијалектолози. Даничић је, додуше, оставио *Разлике између језика српскога и хрватскога*, у којима је, методолошки погрешно, актуелно стање у штокавштини поредио са језиком старих писаца чакаваца. Почетак двадесетог века доноси богату компензацију за пропуштено, јер су готово у исто време на дијалектолошку сцену ступила два будућа великана науке о народним говорима: већ зрели учени Милан Решетар, ерудита и полиглота, неприкосновени ауторитет у више научних дисциплина, и млађани Александар Белић, „централна личност наше дијалектолошке науке“,[1] водећи српски лингвиста прве половине XX века.

2. О значају дијалектологије као научне дисциплине бар код Срба довољно говори податак да су двојица највећих наших лингвиста, Александар Белић, члан свих словенских академија наука, и његов најдаровитији и најплоднији ученик Павле Ивић, члан осам, међу којима Америчке, Бечке, Српске и Руске, били првенствено дијалектолози и историчари језика, у чему им се, и по вокацији и по дометима, придружује гласовити Дубровчанин. Захваљујући пре свега овој тројци, а и њиховим следбеницима, прошло столеће се сматра златним веком српске дијалектологије.[2]

3. Историја се постарала да Александра Белића и Милана Решетара вежу посебне нити. Захваљујући првенствено, безмало искључиво њима двојици, прва декада XX столећа остаје упамћена као најплодотворније време српске и хрватске дијалектологије уопште. Најважније резултате, по правилу обимних теренских истраживања објављивали су готово истовремено, с тим да је знатно старији Решетар податке на терену почео прикупљати нешто раније. Статус неприкосновеног приоритета дијалектологија, и то у оном теренском, најважнијем пољу делања, у кругу њиховог интересовања баштинила је релативно кратко: код Белића прву деценију бриљантне наставно-научне каријере, а код Решетара сам крај XIX и почетак XX века.

Ако је сусрет Страхинића Бана и Стариша дервиша оцењен као најлепши људски сусрет у књижевности, онда је сусрет Александра Белића и Милана Решетара у дијалектологији најкориснији и најплодотворнији сусрет у једној важној језичкој научној дисциплини. Када је 1900. године светлост дана угледала, на немачком језику штампана, Решетарова књига *Српскохрватски акценат југозападних говора*,[3] њен аутор је имао 40 година, а Белић петнаест мање када је годину дана касније започео славодобитна истраживања говорног комплекса источне и јужне Србије. Прва деценија XX века остаће упамћена по драгоценој и плодотворној полемици двојице великана, чија ће, покаткад жустра размена мишљења око разних, по правилу крупних питања српске и хрватске дијалектологије водити сталним помацима, неретко крупним корацима у науци о народним говорима. Ванредно је поучна та њихова полемика, темељена искључиво на научним, стручним основама, покадшто и оштра и бескомпромисна, али увек академска, господска размена мишљења, сучељавање различитих погледа на статус, порекло, еволуцију чињеничног стања. Обојицу

[1] Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватскога језика. Увод и штокавско наречје*, Нови Сад (Матица српска), 1956, 9.

[2] „Из најмање три разлога. Као прво, почетком овог столећа дошло је до дефинитивног утемељења ове научне дисциплине у српској лингвистици, и то у оној форми која је у пуној мери значила адекватан прикључак најсавременијим истраживачким стремљењима тога ранга посматраним у европским и светским размерама. Као друго, у неговању и развоју ове дисциплине током целог 20. века узимали су учешћа, у већој или мањој мери, најпознатији наши лингвистички посленици тога времена. И као треће, остварени резултати – и квантитетом и квалитетом – увелико надмашују оно што је у наведеном раздобљу остварено код нас у главнини других србистичких и уопште лингвистичких дисциплина“ (Милан Драгичевић, Слободан Реметић, *Српска дијалектологија на почетку XXI века*, Филозофско-филолошке науке на почетку 21. вијека – проблеми и правци развоја, Зборник радова са научног скупа, Научни скупови књ. 2, Бања Лука (Филозофски факултет у Бањој Луци), 2001, 143).

[3] Milan Rešetar, *Die serbokroatische Betonung südwestlicher Mundarten*, Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, Schriften der Balkancommission. Linguistische Abteilung, I, Südslavische Dialektstudien, Heft I, Wien 1900, 4°, 222 ступца.

је красила спремност да, у контексту неспорних аргумената у рукама друге стране, одустају од раније заступаних мишљења, или, како Драгољуб Петровић подсећа да се Белић „често враћао ранијим темама, упорно заступао своја уверења, али и од њих с лакоћом одустајао пред силом јачих аргумената“.[4] Исти епитети пристајали би и Милану Решетару и захваљујући управо тим врлинама великих полемичара могао је Павле Ивић поводом Белићевог рада *Zum heutigen Stande der serbokroatischen Dialektologie*, објављеног 1910. године, написати: „Овај рад представља завршетак и круну дискусије која је трајала од 1905. год. Очевидан је велики напредак према Белићевим првобитним схватањима. Може се рећи да су концепције у науци о класификацији наших дијалеката еволуирале од 1905. до 1910. више него у целом ранијем или целом каснијем периоду“.[5] У тој славној декади српске и хрватске дијалектологије наука је, између осталог, из Решетарових руку, опет на немачком језику, добила још два обимна дела: *Штокавски дијалекат*[6] и *Српскохрватске колоније у јужној Италији*.[7]

4. Милан Решетар се у науку о језику уписао капиталним остварењима и пионирским корацима у неким областима дијалектологије. Интензивним теренским истраживањима угледни Дубровчанин се, по налогу Балканске комисије Аустријске академије наука, бавио између 1897. и 1907. године, а резултате тих испитивања објављивао је углавном у издању Балканске комисије и у часопису Archiv für slavische Philologie. Његов завидни дијалектолошки опус чини више тематских блокова. Први чине углавном обимни прилози, радови монографског карактера и обима, који доприносе стицању представе о штокавском дијалекатском мозаику. На том пољу Решетар потписује и пионирске подухвате синтетског карактера и озбиљне доприносе у упознавању штокавских оаза у дијаспори. Друго поље интересовања великог научника тиче се веома сложеног питања границе чакавског и штокавског наречја. Изузетан је Решетаров учинак у домену историјске дијалектологије, где челна места држе дефинитивни докази о изворном новоштокавском ијекавском профилу дубровачкога говора и становишта о пореклу шумадијско-војвођанског дијалекта.

5. Сами крај XIX века обележио је *Српскохрватски акценат југозападних говора*,[8] „дело које је отворило нове видике“,[9] дотад најобимнији и најзначајнији рад из домена дијалекатске акцентуације. Читаоца у уводном делу монографије чека преглед дотадашње оскудне литературе о прозодијским приликама у штокавштини и углавном успешан покушај одређивања типова и степена новоштокавског преношења, идентификовања путева настанка новоштокавске политоније. Тежиште рада је на систематском поређењу акценатских прилика у говорима Дубровника, Прчања и Озринића са Вуковим и Даничићевим акцентом, уз неретке драгоцене опсервације везане за прилике у другим штокавским говорним типовима (Пјешивци, Посавина, источна Босна и др.). И из данашње перспективе гледано, мора се одати признање добром одбиру говорних идиома за поређење. На једној страни дубровачки, новоштокавски говор херцеговачко-крајишког дијалекатског типа, а на другој типични представник архаичног зетско-сјеничког дијалекатског комплекса, са стањем блиским старосрпском, тзв. исходишном двоакценатском инвентару, полазишту каснијег новоштокавског преношења, процеса неједнако остваренога у штокавском говорном мозаику. Упознавање са приликама на простору данашње Црне Горе, пре свега у говору прчањских католика, аутору је значајно проширило видике, указујући на релативизацију судова о оштрој граници између чакавштине и штокавштине, успостављаној понајвише управо на прозодијској оси, јер се испоставило да је стар(иј)а акцентуација иманентна и неким штокавским идиомима. У методолошком поступку око обраде грађе уочљив је значајан позитивни искорак у односу на Даничића, оверен, између осталог, срећнијим опредељењем за излагање акценатских прилика код глагола[10] по временима, односно глаголским облицима (инфинитив, аорист, радни глаголски придев, трпни глаголски придев, презент, императив, прилог времена садашњег, имперфекат) а не по врстама. Монографију у којој предњаче врлине нису мимоишле

[4] Драгољуб Петровић, *Дијалектолошка истраживања Александра Белића (Поводом изласка из штампе његових Изабраних дела)*, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XLIV/1–2 (2001), 239.

[5] Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика*, 40.

[6] Milan Rešetar, *Der štokavischen Dialekt*, Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, Scriften der Balkancommission. Linguistische Abteilung, VIII, Südslavische Dialektstudien, Heft IV, Wien 1907, 4°, 320 стубаца (са две карте).

[7] Milan Rešetar, *Die serbokroatischen Kolonien Süditaliens Dialekt*, Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, Schriften der Balkancommission. Linguistische Abteilung, IX, Südslvische Dialektstudien, Heft V, Wien 1911, 4°, 402 ступца.

[8] Milan Rešetar, *Die serbokroatische Betonung*.

[9] Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика*, 37.

[10] Milan Rešetar, *Die serbokroatische Betonung*, 154–201.

ни извесне слабости. Са највишег места струке указано је на методолошки промашај око заједничког третирања[11] именица мушког и средњег рода,[12] стављања у исту раван типова (*отац* и *крило*; *свједок* и *вретено* и сл. Списку слабости се прикључује и одсуство текстова, репрезентаната говора истраживаних подручја.

6. Пригодна намена овога скромног прилога пружа прилику, можда и налог да се укаже на руку мајстора у домену по много чему специфичне и неочекиване појаве. На простору источнобосанског дијалекта, у говору католика Вареша, Фојнице и Крешева Решетару није, наиме, промакла једна прозодијска необичност: појава краткоузлазног акцента на месту очекиваног краткосилазног. Он наводи потврде: *о̀бје*,[13] *нѝшта*, *врѐћа*, *бра̀тја*, *су̀нце*, *о̀ртеви* (Нмн. од *о̀рат* "Schacht"). Не коментарише их („Ich kann aber nicht sagen, in welchem Umfange dies geschieht“), али подсећа на истородне Шурминове потврде из сарајевског говора: *нѐкӣ*, *нѐкаки*, *нѐкојӣ*, *нѝкада*, *ку̀т'а*, *ӣо̀споскӣ*, *нѐтјāк*, *јѐтина* („љетина“), *вѐликӣ*, *на̂јвѐћē*.[14] Са истом појавом на истом терену суочиће се и Далибор Брозовић пет и по деценија касније, прикупљајући језичку грађу за своју докторску дисертацију. Био је у недоумици да ли у Фојници чује *бра̀та*, *ја̀рца*, *ӣрѐбље*, *нѝшта* „али кад сам то чуо и од других испитаника и видио, да је и Решетар те исте или сличне ријечи нашао у Фојници, морао сам вјеровати своме уху. Појава је чак и шира него што је чуо Решетар“.[15] Иста појава уочена је и у говору височких муслимана.[16] У резултате дијалекатске интерференције, односно утицаја иноверних суседа, носилаца источнобосанског дијалекта, на говор Срба, најупутније је књижити тај „хиперузлазни или секундарни узлазни акценат“, који Џевад Јахић налази „и у српским говорима у рогатичком крају и на Гласинцу“.[17] Несумњиво је истородног порекла ова појава у околини Угљевика.[18] Павлу Ивићу су то „генетички нејасни примери са ` уместо ̏ на првом слогу (*шу̀ма*, *слу̀шā*)“.[19] Показало се, међутим, да на подручју источнобосанског дијалекта има идиома у којима није истрвена опозиција између двају старих кратких акцената у примерима типа *око* : *шума*, што је у говору муслимана Кладња и суседног села Плаховића довело до формирања шесточланог прозодијског система.[20]

7. Догађај у науци у доба појављивања свакако је представљао Решетаров *Штокавски дијалекат*,[21] дело које се понајвише темељи на резултатима ауторових теренских истраживања предузиманих нарочито у Црној Гори, затим у Боки, Босни и Херцеговини (највише дуж линије Неретва – Босна), те местимично по Славонији и северној Хрватској. Говори на простору Србије, укључујући и простор њених данашњих двеју покрајина, остали су изван домашаја Решетарових дијалектолошких екскурзија. Терен Босне и Херцеговине је у том погледу имао још једну врсту предности. Писању дела захтевног наслова претходила је, наиме, израда првог квестионара за прикупљање језичке грађе на терену.[22] Првенац ове врсте код нас садржи 150 питања, међу којима предњаче она синтетског карактера, замишљена и формулисана тако да обавештавају о више језичких особина. Највише их је из домена фонетике и морфологије, а знатно мање из области прозодије, синтаксе и лексике. Мањкавости и недостаци овога пионирског подухвата, предузетог пре Решетарових теренских

[11] *Исто*, 40–84.

[12] Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика*, 58.

[13] Акцентоване дијалекатске потврде у раду се, из техничких разлога, дају ћирилицом.

[14] Milan Rešetar, *Die serbokroatische Betonung*, 27.

[15] Dalibor Brozović, *Govor u dolini rijeke Fojnice*, Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik X (2012), 344.

[16] Naila Valjevac, *Govor visočkih Muslimana (akcenat i fonetika)*, Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik IV (1983), 301.

[17] Dževad Jahić, *Ijekavskoštakavski govori istočne Bosne*, Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik VIII (2002), 188.

[18] Веселина Ђуркин, *Лексика Угљевика и Забрђа*, Сомбор (Универзитет у Новом Саду, Педагошки факултет у Сомбору), 2006, 13.

[19] Narečja, *Jezik srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*, Enciklopedija Jugoslavije, Zagreb (Jugoslavenski leksikografski zavod „Miroslav Krleža“), 1988, 73 (Dalibor Brozović, Pavle Ivić).

[20] О томе: Слободан Реметић, *О шесточланом прозодијском систему у говору Кладња и околине*, Живот и дело академика Павла Ивића. Зборник радова са трећег међународног научног скупа Живот и дело академика Павла Ивића, Суботица – Нови Сад – Београд 2004, 651–660; Слободан Реметић, *Прозодијске одлике босанско-херцеговачких говора*, Годишњак за српски језик и књижевност XXII/9, Ниш (Филозофски факултет у Нишу) 2009, 445–452. – Мишљење да стари кратки узлазни акценат и стари кратки силазни нису изједначени ни у претходно наведеним крајевима, пре свега у простору између Криваје и Босне и у сливу Фојнице, где је прво и засведочена појава, верификовано је изричитом изјавом и признањем Далибор Брозовић у дискусији поводом реферата Слободана Реметића, *Прозодијске одлике босанско-херцеговачких говора*, поднетог на међународном научном скупу „Језик у Босни и Херцеговини“, који је, у организацији Института за језик у Сарајеву и Института за источноевропске и оријенталне студије у Ослу, одржан у Сарајеву септембра 2003. године. Испоставило се, дакле, да је међу дијалектолозима од реномеа ову појаву први уочио управо Милан Решетар.

[21] Milan Rešetar, *Der štokavischen Dialekt*.

[22] Milan Rešetar, *Pitańa o govoru prostoga naroda. Izdala Direkcija bos.-herc. zemaljskog muzeja*, Sarajevo 1897, 1–22.

испитивања, у пуној су корелацији са степеном тадашње (не)обавештености о приликама на терену. Квестионар је попуњавала локална интелигенција по насељима Босне и Херцеговине, из чега произилази и лако уочљива разлика у квалитету, прецизности записивања и поузданости материјала добијеног из руку ученог Дубровчанина и дијалектолошком послу невичних аматера. Подаци добијени из руку локалне интелигенције нису ни акцентовани, док је Решетарова грађа по правилу у складу са оценом да је он у домену акцентуације „веома поуздан, јер његово музикално и извјежбано ухо добро разликује и најмање нијансе мелодије гласа".[23] О значају упитника по коме су аматери прикупљали податке из свога локалнога говора прави суд је изрекао најмеродавнији да то учини: „Ова брошура задржава значај као наш први дијалектолошки квестионар и као сведочанство о стању науке у доба кад је настала".[24] Уз Ивићеву оцену домета једног пионирског подухвата само опаска да иза корпуса питања и њиховога методолошког устројства свакако стоји свест његовог састављача о степену језичке компетентности оних који треба да га попуњавају на терену. Уза све то још само подсећање да су та питања „састављена пре него што се Решетар потпуније упознао на лицу места са дијалекатском проблематиком".[25]

8. Први део књиге, интониран полемиком са Белићем, посвећен је груписању српско-хрватских дијалеката. Замерке млађем колеги не баштине увек статус научне утемељености. Пребацује му се изостављање кајкавштине из српско-хрватског дијалекатског, односно језичког корпуса, чакавско порекло штокавских икаваца, оспорава се теза по којој је шумадијско-војвођански дијалекат настао мешавином аутохтоне екавице и са стране (из источне Босне) унете икавице. Белићу се посебно замера негирање прелазног карактера призренско-тимочке дијалекатске зоне. Решетару је сметало и давање статуса посебне јединице косовско-ресавском дијалекту. Са највишег места струке већ је примећено да су „замерке неједнаке оправданости: има случајева где Решетар није добро разумео Белића, понегде је упао у противречности (случај косовско-ресавског дијалекта), а с друге стране Белић је доцније сам одустао од неких својих схватања, овде критикованих".[26] Уз примерену опаску да „Решетарово груписање штокавских говора не значи напредак према Белићевом из 1905" Ивић на истом месту не пропушта прилику да нагласи да је „полемика која је овде почела била ванредно плодна за нашу дијалектологију".

9. Решетар, да се подсетимо, штокавске дијалекте дели на две групе: на западну и на источну (косовско-ресавску), али, у складу са својим познавањем прилика на терену, усредсређује се на западну, коју дели на два подручја: западноштокавско (с изузетком зетског), називајући га „херцеговачко-сријемским" или северозападним дијалектом, и зетско или југозападно подручје (без дубровачког). У подели северозападног дијалекта, због испреплетаности прилика на томе широком простору, не влада се према судбини јата, односно јекавском, екавском, икавском изговору. У посебну, трећу групу северозападног дијалекта издвајају се икавски идиоми на западу подручја у средњој и северној Далмацији, Хрватском Приморју, Лици и у западним зонама Босне и Херцеговине.

10. Степен испитаности српског и хрватског дијалекатског комплекса није тада пружао упориште за прецизно представљање било које важније језичке особине, за повлачење било које дефинитивне изоглосе. Студија не оскудева местима врло сиромашног корпуса потврда за важну језичку особину, а и то неретко прати изостанак информације о месту бележења уочене појаве. Судбина јата, традиционално један од најважнијих стубова дијалекатске диференцијације, чини централно, грађом најбогатије и најзначајније, најбоље обрађено поглавље књиге.[27] И поред тога што „остале партије", по речима у изразу пословично одмереног, научног ауторитета, „носе често печат случајног", стоји и Ивићев крајњи суд: „У сваком случају овај рад који је у своје време значио огроман напредак у науци, задржаће своју вредност као илустрација тадашњег стања науке и као репертоар проблема".[28] Каснија истраживања донеће податке који изоштравају представу о дијалекатском комплексу, мозаику босанскохерцеговачког простора. Најозбиљније корекције у том домену време ће донети управо у домену рефлекса јата, ареала шћакавизма и прозодијске стварности.

[23] Mirko Deanović, *Milan Rešetar 1. II. 1860. – 14. I. 1942*, Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godine 1946–1948, knj. 54 (1949), 347 (некролог). – Несумњиво изврстан слухиста, свестан значаја владања и том страном језичких чињеница, као наставник српскохрватског језика, „увео је и новост учења акцента, а пазио је особито на чистоћу и дух језика и настојао је, да му ђаци што боље упознају повијест језика и књижевности" (*Исто*, 342).

[24] Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика*, 37.

[25] *Исто*, 37.

[26] *Исто*, 39.

[27] Milan Rešetar, *Der štokavischen Dialekt*, 59–90.

[28] Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика*, 39.

11. Ослањање на податке добијене из руку тадашње локалне босанске интелигенције повлачило је за собом, показало се, две врсте мањкавости: а) изостанак података релевантних за стицање дијалекатске слике испитиваног краја; б) навођење података сумњиве веродостојности. Са данашњим приликама на терену неретко је у колизији и везивање појединих диференцијалних дијалекатских црта за припаднике католичке и мухамеданске вероисповести.

12. Свођење африката на један пар (*ћ-ђ*) бележи се у муслиманским и католичким идиомима;[29] а данас се зна „да се највећа компактна зона губљења тврдих африката код Срба протеже од околине Какња [...], од десне обале ријеке Босне па преко височког краја до Сарајевског поља, Средњег и, изгледа, све до рубова Нишићке висоравни“.[30] Mutatis mutandis су и прилике у вези са везивањем шћакавизма за говоре муслимана и католика: „Diese *šća*–Sprecher sind abenso wie die *i*–Sprecher Katholiken oder (in Bosnien und der Herzegovina) auch Muhammedaner, aber keine Orthodoxen“. Усамљени појединачни шћакавизми могу се код православаца срести где су они у наглашеној мањини и где као такви местимично говоре „wie die Muhammedaner“. Опаска се илуструје неакцентованим ликом „*zvižđati* in Drecelj (Kladań)“,[31] несумњиво добијеним из руку локалне интелигенције. Сто година касније, када је говорна интерференција, у контексту неупоредиво снажније флуктуације живља тамошње вишеконфесионалне области (успостављање школског система, успон привредних активности и др.) ни у Горњем ни у Доњем Дрецељу, где је снимљено близу сто сати везаног говора изузетно поузданих информатора, шћакавизам тога домета није потврђен. Аутор ових редова сумња да би се *звижђати* могло чути и у говору муслимана околних села. Данас је, међутим, познато да постаје компактне, неретко простране, зоне Срба шћакаваца, потомака досељеника из старе Херцеговине, изворних ијекаваца штокаваца који ће „у новом окружењу временом постати шћакавци ијекавци или, пак, шћакавци икавци. Ови први покривају највећи дио некадашње Височке нахије“.[32] Најширег маха и најдубљег понирања су у зеничком и какањском крају, где се говори: *шћâ̄*, *шћѐне*, *пр̂ошћ*, *у̀шћа̄*, *пи́шћа̄*, *мо̀жђанӣ*, *звѝжђӯ* и сл.[33] Обимна језичка грађа прикупљена у говору лица која су у последњем рату привремено напустила своја огњишта показује да је „прави шћакавизам у примјерима типа *шћа̄*, *шћене*, *ушћа̄*, *пишћа*, *ӣодишће*, *звижђи* право грађанства стекао и у говору височких Срба, а језичка грађа прикупљена ових година показује да су *шћѐна̄г* стигла до Нишићке висоравни“.[34] Најновија теренска истраживања, пре свега снимање говора српских избеглица након последњег рата, изнедрила су и податак да „на више мјеста, обично на компактним подручјима, гл. *ӣоћи*, *̄ироћи*, *заћи*, *наћи* и сл. имају нејотоване облике презента (и императива и аориста)“. Реч је о потврдама типа: мо̂мци *го̂јӯ*, ако *ӣо̂јēш*, да *го̂јгē*, *ӣо́јги* и сл., у зеничком и какањском региону, и *го̂јгēш*, *га го̂јгӯ* и сл. у околини Бугојна.[35] Устаљеност оваквих облика у наведеним зонама далеко је од кишобрана Решетарове опаске: „Daß Orthodoxe in diesen Gegenden ebenfalls *najdem* usw. sprechen würden, scheint nicht vorzukommen“.[36]

13. Решетар икавизам у основи речи на тлу Босне веже за католичке и муслиманске идиоме, а данас се зна за десетине српских икавских села „не само у купрешком и дувањско-ливањском крају него и у области Бугојна“, Доњег Вакуфа, Травника и Јајца;[37] што заједно са другим особинама, пре свега шћакавизмом и једним паром африката, намеће једно озбиљно питање: да ли одсуство информације о високим дометима дијалекатске интерференције у говору пространих зона насељених мигрантима носиоцима херцеговачко-крајишког ијекавског новоштокавског дијалекта води закључку да утицај иноверних суседа на говор српског живља још није био тако изразит или сведочи о недостатку података о приликама на терену у доба истраживања Милана Решетара и његових сарадника из редова локалне босанске интелигенције? Да ли је могуће да су тамошњи православни Срби, из колевке несумњиво донете *лијēӯ мачку и клијешта* касније, тек након Решетарових испитивања, почели називати: *лијēпа мањка и клијешћа, лијēпа мачка и клијешћа, лиӣа мачка и клишта, лиӣа мањка и клишћа* и сл.? Коначном одговору на ово питање мораће претходити, сасвим је извесно, озбиљна комплексна истраживања.

[29] Milan Rešetar, *Der štokavischen Dialekt*, 131–132.

[30] Слободан Реметић, *Босански срӣски ӣовори у свӣлу дијалекаӣске инӣерференције (линӣвисӣички и социолинӣвисӣички асӣекӣ)*, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику LII/1 (2009), 156.

[31] Milan Rešetar, *Der štokavischen Dialekt*, 135.

[32] Слободан Реметић, *Босански срӣски ӣовори*, 156.

[33] Слободан Реметић, *О шћакавизму какањских и зеничких Срба*, Јужнословенски филолог LVI/3–4 (2000), 933–934.

[34] Слободан Реметић, *Босански срӣски ӣовори*, 156.

[35] Слободан Реметић, *Босански срӣски ӣовори*, 157; Слободан Реметић, *О шћакавизму*, 934–935.

[36] Milan Rešetar, *Der štokavischen Dialekt*, 137.

[37] Слободан Реметић, *Босански срӣски ӣовори*, 154–155.

14. У време Решетарових теренских истраживања није се знало за секундарно Ђ у ликовима типа *мер*, *меран* (посведочено у Жепчу)[38] и у кладањском крају (*мêр*, *ӣримéри*, *мéрђија*, *мјернòћа*).[39] Да је Решетар у самом Кладњу нашао поузданог сарадника, вероватно би струка тада сазнала да се у говору тамошњих муслимана говори *дијéте-дȕјета*, односно *дéте-дêта*, као што је добро обавештен о дативу једнине *ђету* у говору православаца из Зворника,[40] рубне зоне Бирча, чији говор карактерише систем: *дʷјéте*, ретко *ђéте*, а по правилу; *ђêта*, *ђêту*, *ђêтом*.[41]

15. Познато је да степен испитаности српског дијалекатског комплекса карактерише неуједначеност, за што одговорност сноси више околности. Садржај *Штокавскоӣ дијалекта* као да је наговестио дужу временску незаинтересованост управо за српске идиоме на простору Босне и Херцеговине и Хрватске. Иза чињенице да рад на испитивању српских говора у двема западним републикама ни у наше време није имао статус приоритетног задатка добрим делом стоје и последице „организационе структуре проистекле из (кон)федеративног уређења бивше заједничке државе“.[42] Историја се постарала да Срби у последњој декади минулог столећа привремено напусте простране области у Хрватској и Босни које пре тога нису језички истражене. Струка се нашла пред задатком да испитивањем говора избеглица васпоставља језичке тапије пространих зона на тлу Босне и Хрватске. Скроман степен испитаности западних српских говорних идиома стоји и иза необавештености о дометима дијалекатске интерференције на тим просторима, о ширини и дубини уплива говора иноверних суседа у језички систем Срба, носилаца херцеговачко-крајишког дијалекатског модела.[43]

16. Амбиција сагледавања штокавског наречја у што ширем контексту одвела је Решетара и у јужну Италију, да у области Молисе, у Кручу, Стифиличу и Мундимитру испитује икавски говор словенске оазе, настале досељавањем са далматинске обале. Пре штампања обимне монографије 1911. године[44] аутор први извештај о молиском говору објављује 1908. у часопису Anzeiger der philosophisch-historischen Klasse бечке Академије наука,[45] а проширену верзију истог текста године 1907. у дубровачком Срђу.[46]

Његова обимна студија[47] о резултатима истраживања говора у молишкој области је „не само лингвистички, већ и етнографски и историски рад“.[48] Сам опис говора темељи се на скромној количини чињеница. Општи утисак о недовољности језичке грађе само делимично ублажава богата збирка текстова[49] које је Решетар преузимао од својих претходника или их је сам прикупио на терену. Помало изненађује чињеница да је крајњи резултат несумњиво великог труда угледног стручњака пропраћен Ивићевом опаском да је „упркос доста детаљисаној дискусији лингвистички материјал молиског говора остао недовољно искоришћен за нашу науку. Остали су у сенци главни проблеми: нити је дата продубљенија анализа порекла насељеника, нити су из грађе њиховог говора извучени закључци о дијалекатском стању у првобитној постојбини у часу пресељења“.[50]

Прикупљена језичка грађа сведочи о дубоком и свестраном упливу већинског талијанског окружења у све поре живота и језика молишких икаваца: од поздрављања (углавном на италијанском), именослова до свих сегмената језичке структуре.[51]

[38] Milan Rešetar, *Der štokavischen Dialekt*, 74.

[39] Слободан Реметић, *О још једном незапаженом екавско-јекавском босанском говору*, Научни састанак слависта у Вукове дане 11/2 (1982), 183.

[40] Milan Rešetar, *Der štokavischen Dialekt*, 173.

[41] Слободан Реметић, *Босански српски говори*, 162.

[42] Слободан Реметић, *Српски дијалекатски комплекс – степен досадашње испитаности и даљи задаци*, Српски духовни простор, Зборник радова са научног скупа, Бијељина 29–30. октобар 1998, Бања Лука – Српско Сарајево (Академија наука и умјетности Републике Српске, Научни скупови, књ. 1, Одјељење друштвених наука, књ. 1), 1999, 278.

[43] О томе детаљније у: Слободан Реметић, *Босански српски говори*.

[44] Milan Rešetar, *Die serbokroatischen Kolonien Süditaliens Dialekt*.

[45] Milan Rešetar, *Die serbokroatischen Kolonien Süditaliens (Virläufeiger Bericht)*, Anzeiger der phil.-hist. Klasse der Akademie XV (Wien 1908), 3–17.

[46] M. Rešetar, *Slavenske kolonije u Italiji*, Срђ/Srđ VI/24 (Дубровник 1907), 1105–1127.

[47] Milan Rešetar, *Die serbokroatischen Kolonien Süditaliens Dialekt*.

[48] Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика*, 187.

[49] Milan Rešetar, *Die serbokroatischen Kolonien Süditaliens Dialekt*, 235–322.

[50] Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика*, 188.

[51] „Најприје се је њихов изговор, да тако речем, поталијанчио: када их први пут чујеш говорити, чини ти се да су Талијанци, који слабо умију да говоре нашки! Они наиме не изговарају више, као што ми изговарамо, сваки вокал јасно и потпуно, него неакцентоване вокале, особито ако су при крају ријечи, изговарају слабо и нејасно, тако да се не чује добро, који је баш вокал, често се вокал уопће и не чује; у томе Кручани иду даље од Филичана и Мундимитрана, јер су они у јачој свези са сусједнијем италијанскијем мјестима, па су зато и прихватили талијански изговор више од осталијех, а и примили су гдјекоју талијанску ријеч, за коју су остали још сачували стару славенску“ (M. Rešetar, *Slavenske kolonije u Italiji*, 1121).

17. На одсуству турцизама и присуству оних познатих штокавских иновација (примери типа *дан*, *маст̄*, *п̄ун*, *вуна*, *река* „рекао“, *да* „дао“ и сл.) Решетар закључује да су ти колонисти прешли у Италију крајем, или у другој половини XV века. Аутор је убеђен да су новоштокавски икавци дошли из макарског приморја, искључујући уједно могућност да се њихова колевка налазила на чакавским острвима, као и на копну северно од Цетине, где се, по Решетеровом уверењу, такође говорило чакавски. Ти „чисти икавци“ нису могли доћи ни из јужне („јужно од Неретве“) ијекавске Далмације. Мишљење да су преци молишких икаваца штокаваца живели „близу чакаваца“ заснива се на чињеницама типа *цриква*, *чриво*, *хижа* (кућа), на потврдама *j* < **gj (п̄реја*, *т̄уј)*; *је* > *ја* у *зајат̄*; *а* < *ь* у *зали*, *малин*; *вь-* >*ва* у *вазет̄* (узети); лексичким појединостима (немачке *шкаре* уместо *ножице*, *рехт̄ар* „судац“), као што словенска терминологија из домена воћарства (лексика у вези са *смоквом*, *маслином*, *лозом*) упућује на приморски појас. На макарско приморје упућује и податак да словенски Молижани, што је претходно уочио и др Смодлака, „нити говоре да су Хрвати нити да говоре ‘хрватски’; а да су дошли из сјеверне Далмације, они би сигурно знали за хрватско име, јер му је то стара колијевка“.[52]

18. Молижани су чисти икавци. Од осталих фонетских особина треба навести чување фонеме /х/ у свим позицијама, звучни парњак *ц* како у домаћим (*сунѕе*) тако и посуђеницама (*линѕун* „плахта“), прогресивну асимилацију сугласника (*сфит̄* „свијет“, *сфет̄* „свет“, *с фами* „с вама“), фонеме *т̄’*, *д’* (< јт, јд: *п̄от̄’*, *изад’*[е]). Не треба заборавити ни „драстичне вокалске редукције“ типа *крав* „крава“. Морфологија је поприште чувања старине, утицаја италијанског окружења и чување трагова некадашње близине са чакавцима. Вокатив је изједначен са номинативом (*брат̄*, *бог̄* „брате“, „боже“), локатив с акузативом (*на сфит̄* „на свијету“, *на руку* „на руци“), сачуван је стари Гмн. (*волов*, *рук*, *г̄усак*), нема проширења множине једносложних именица м. р. (*ножи*, *п̄оп̄и*), Д-И-Лмн. код свим именица је на *-ами* (дај јист *волами*, је га ујиј *зубами*, што јимаш на *руками?*). Италијански утицај стоји и иза губљења средњег рода, који је замењен мушким (*јим* „име“). Дјд. им. ж. р. изједначен је са акузативом (рец’ *моју сест̄ру* „реци мојој сестри“). Гмн. прид.-зам. деклинације има завршетак *-ихи*, а Д-Л-Имн. *-ими* (до *овихи* људи, с *овими* људами). Аорист је ишчезао, а имперфекат, „сасвим обичан облик“, гради се и од перфективних глагола (јена [један] дид стари *речаше*). У 1. и 2. л. мн. чувају се стари наставци *-хмо*, *-хт̄е* (*п̄исахмо*, *п̄исахт̄е*). Радни гл. прилог м. р. у јд. увек се завршава на *-а* или *-ја*: *река*, *видија*, *чуја*. Најдубљи уплив интерференције у лексици се подразумева,[53] а „синтакса се је прилично одржала непоремећена, али има и та по неколико ствари, што нијесу иначе обичне у нашијем штокавскијем говорима: питају без рјечице *ли* а међући скраћене облике на прво мјесто н. пр. *си г̄а видија?*; мјесто *неће да рече* итд. говоре *неће рече* (без *да*) итд.“.[54]

19. Подсећање на прозодијске прилике, с разлогом – на крају. „Али поред тога, што су се у погледу изговора вокала̄ доста поиталијанчили, у једној врло важној ствари остали су прави Славени, то јест у акценту: они наиме имају наша два акцента, слаби (узлазни) и јаки (силазни), и то од прилике на истоме мјесту, на којем га имају обично штокавци“.[55] Решетар се на терену суочио и са честом појавом двоструких акцената, које он обележава „међући знак на *оба* слога“ (*до̀бра̏*, *јѐзи̏ка*, *жѐне̂*, *лѐт̄и̂м* и сл.). По тој особини Молижани „стоје на оном интересантном степену, гдје старија акцентуација прелази у новију“.[56] Грађу за *Оп̄шт̄есловенски лин̄гвист̄ички ат̄лас у* Кручу (Acquaviva Collecroce) су 1968. године прикупљали Далибор Брозовић и Бруно Мериџи. У фонолошком опису говора[57] који је, на основу тада прикупљених података, урадио Д. Брозовић, стоји да инвентар прозодема обухвата три акцента: акут,[58] дугосилазни и краткосилазни и неакцентовану дужину и краткоћу. И шест деценија након Решетаровог теренског рада у Молизама „врло су чести двоструки акценти у разним комбинацијама“ (*си̏ни̏ц*[а],[59] *ре̏ст̄у̏*,

[52] M. Rešetar, *Slavenske kolonije u Italiji*, 1114.

[53] „Али гдје се најбоље види, под каквим су јаким утјецајем талијанскога језика, то су ријечи и фразе, и ми смо доиста на Приморју узели врло много ријечи из талијанскога језика, али опет тамо их је много, много више! особито за апстрактне појмове имају врло много талијанских ријечи, док су напротив за пољодјелство и уопће за тежачки посао, којим се највише баве, сачували готово саме старе славенске ријечи“ (M. Rešetar, *Slavenske kolonije u Italiji*, 1124).

[54] *Нав. мест̄о*.

[55] *Ист̄о*, 1122.

[56] *Нав. мест̄о*.

[57] *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom*, Sarajevo (Posebna izdanja ANUBiH, knj. LV, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 9), 1981, 393–398.

[58] Под акутом се у ствари крије генетски дугоузлазни акценат, те је реч о акустичком акуту, будући да је „сваки наглашени дуги узлазни слог акустички акут“ (Josip Lisac, *Hrvatska dijalektologija 1. Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*, Zagreb 2003, 55).

[59] Потврде, укључујући и акценат, из практичних разлога наводимо у стандардној ћириличкој транскрипцији.

ȍрӣх, *сӣдӣм*, *ôвцӓмᵘ*, *рêпӓц* „врабац“, *ру́кӓца*, *ко́шӣлᵃ*, с *пӣлẽч’ӓмᵘ*, *кӯпӣм*).[60] У грађи коју су прикупили Д. Брозовић и Б. Мерић „у сложеницама је могућ *staccato* изговор с три акцента: пӓ̀ркӯ́ч’ẽр ‘прекључер’“.[61]

20. Кругу тема из интересовања угледног Дубровчанина свакако припада и чакавштина. У његовој првој расправи о некадашњим и актуелним границама чакавског и штокавског наречја[62] препознаје се дух Вукових и Миклошичевих погледа и учења, по којима су чакавци Хрвати, док су сви штокавци етнички Срби. Решетарово бављење чакавштином треба посматрати у контексту његове најважније, животне теме: питање прошлости говора роднога му града, теме којом се континуирано бавио од ране младости до последњег дана дуге и више него успешне научне каријере. Важно је истаћи да се у тој првој расправи „налазе и први пут систематски изложени подаци о граници између штокавског и чакавског наречја [...] Драгоцена је анализа некадашње раширености чакавских особина у крајевима који су сада штокавски“.[63] Решетар с правом замера Даничићу што штокавске актуелне прилике пореди са језиком чакавских средњовековних споменика (XIII–XVI век), али је и њему с правом замерено што „пориче диференцијалну вредност цртама које су некада биле обичне у оба наречја, али их данас налазимо само у чакавском“.[64]

У истом броју Архива објављен је Јагићев осврт на Решетарове погледе. Уредник часописа с правом изражава сумњу у валидност суда о исконским оштрим границама, практично о јазу између штокавштине и чакавштине. Јагићева критика резултирала је и извесним ревидирањима Решетарових гледишта, чему је, додуше, понајвише доприносило његово искуство током дијалектолошких екскурзија, камо спада и већ помињано (т. 5) упознавање архаичних акценатских модела у говорима Боке Которске. Његова животна преокупација враћаће га још који пут чакавштини, углавном у вези са – за њега јамачно најважнијем питањем – односом *чакавшӣина* – *дубровачки ӣовор*, где гласовити Дубровчанин није ништа мењао током дугог и славног животног пута. Искључиво штокавску визуру дубровачкога говора видео је још 1889, па 1891. године у већ помињаном раду у Јагићевом Архиву и при томе мишљењу остао до последњег часа.

21. Дуги и изузетно плодни научни живот Милана Решетара обележен је, како је већ речено, и континуираним креативним интересовањем за прошлост свога родног града. Струци и прецима се одужио озбиљним прилозима, између осталог, из историје и културне историје старога Дубровника, града изузетне и славне прошлости. Његови судови о дубровачкој културној баштини углавном се сматрају коначним. У том смислу озбиљне користи има и српска (и хрватска) историјска дијалектологија. Централно место његовог занимања за прошлост вековима неретко једине слободне јужнословенске оазе свакако припада језичкој проблематици, а стигао је велики научник и да приведе крају послове свога оца, од кога је наследио богату збирку старих новаца Дубровачке републике. Збирку је ревносно допуњавао, учинивши је најпотпунијом колекцијом те врсте и на јавности дао *Дубровачку нумизмаӣику*.[65] На основу свестраног познавања дела дубровачких књижевника и садржаја осталих споменика древнога града, међу којима столују средњовековне повеље, добијане из руку дубровачких писара, „српских дијака“, међу којима је, поред приучених странаца, било и правих Дубровчана, и то не само из грађанског слоја него и оних из редова властеле, велики ерудита се најкомпетентније и могао изјаснити о језичкој прошлости свога роднога места, дајући тиме капитални прилог српској (и хрватској) историјској дијалектологији. Савршена упућеност ученика једнога Пере Будманија у тадашње говорне прилике роднога града, на другој страни, напросто се подразумева.

22. Већ је речено да је Решетар, као и Белић, на срећу струке, по потреби, суочен са снагом аргумената другачијег мишљења, одустајао од својих становишта. Чинио је то у вези са статусом, односно међусобним односом чакавштине и штокавштине, око рашчлањивања штокавског дијалекатског комплекса, око настанка појединих дијалекатских типова, као и у другим сличним приликама у важној националној језичкој дисциплини, којој су темеље управо ударили двојица највећих: Александар Белић и Милан Решетар. Узмака и мењања курса у погледу језичке прошлости роднога му града није било током пет деценија бављења питањима „такозване чакавштине“ у говорном и писаном језику Републике.

[60] *Fonološki opisi*, 396.

[61] *Нав. мес̄ӣо*.

[62] Milan Rešetar, *Die čakavšӣina und deren einsӣige und jeӣzige Grenzen*, Archiv für slavische Philologie XIII (1891), 93–109; 161–199; 361–388.

[63] Павле Ивић, *Дијалек̄ӣолоīија срȳскохрвашскоī језика*, 25.

[64] *Исӣо*, 36.

[65] Милан Решетар, *Дубровачка нумизмаӣика I–II*, Карловци 1924, Београд 1925.

У чакавским натрухама у књижевности појединих Дубровчана он је видео резултат опонашања песника далматинских, плод трагања за „вишим стилом“. По њему, најкраће речено, „дубровачки пјесници често су писали што нијесу говорили“, како стоји у Решетаровом писму В. Јагићу из Сплита 18. октобра 1890. године.[66] Своја чврста уверења о језичкој прошлости роднога града Решетар темељи на језику повеља,[67] за разлику од Јагића, који се приклања песницима.[68] О језику свога роднога града и ширег завичаја Решетар, најкраће речено, мисли исто у младости и на самом крају дуге, бриљантне каријере. Круна Решетаровог полустолетног бављења старим (а уз то и савременим) говором роднога града свакако је култна студија *Најстарији дубровачки говор*,[69] његова приступна академска беседа, коју је, уместо аутора, спречено болешћу да допутује у Београд, у Српској краљевској академији 7. марта 1941. године прочитао њен председник Александар Белић. У тексту обима 45 штампаних страна, на који ћемо се још осврtати у овоме раду, дат је језгровити сажетак полустолетног континуираног бављења великог научника језиком свога вољеног града.

23. У жучну полемику око питања да ли је први дубровачки језик штокавски или чакавски, а у контексту Миклошичеве теорије, по којој су сви штокавци Срби, а чакавци Хрвати, „са српске стране“ „уплео“ се и 29-годишњи Милан Решетар, као први стручњак који је у јавности правио разлику између језика старе дубровачке поезије и прозе. У задарском *Српском листу* 12. јуна 1889. године он самоуверено пише: „стара писма дубровачке републике и најстарије ствари састављене прозом у Дубровнику у средње доба наше књижевности писане су чисто штокавски, [...] и сами најстарији пјесници пишу штокавски, осим некијех чакавскијех осебина, којим су хтјели да разликују свој пјеснички говор од говора простог пука, а узели из чакавскијех књига. [...] Дубровчани нијесу никад били чакавци, јер је српски језик дошао у негда романски Дубровник из старога Захумља и старе Травуније, гдје се је увијек само штокавски говорило“.[70] Да се радило о питањима искључиво научне провенијенције, овакав почетак би са сцене вероватно склонио потребу даљег полемисања, што се, у вртлогу уплетених политичких побуда, па и политичких страсти, неће десити, те ће Решетар оно што је рекао у младости практично дословце поновити и на крају славнога и часнога пута, односно подсетити да се, што је рекао на самом почетку, и то у тексту полемичке природе, ипак „све више увјеравао о исправности те мисли, јер из сваке студије што сам затим у чисто научне сврхе и са строго научном методом посвећивао проучавању најстаријих дубровачких споменика, – из сваке се је све јасније видјело да се у Дубровнику, пошто се пославенио, није никад говорило чакавски, јер прави дубровачки говор представља у свако доба дубровачка проза а никако дубровачка поезија а нарочито не она из XV и XVI вијека“.[71] Што из стручне необавештености и неупућености у проблематику, што из (не)прозирних мотива политичке природе, на „кривој страни“ су се, дакле, свесно и(ли) несвесно нашли сви опоненти Решетаровом мишљењу. Било је то време активности на окупљању већине штокаваца католика у хрватску нацију, време хомогенизације спроведене добрим делом и уз помоћ прихватања Вуковог језика, „најјачег политичког потеза који је грађански Загреб икада повукао“,[72] импресивно мудрога решења, иза којега, по речима угледног хрватског језикословца, стоји „натјецање у крајевима за које није било у почетку јасно хоће ли се окупити око ове или оне националне језгре“.[73] Међу „крајевима“ са јаком просрпском струјом у то време је предњачио управо Дубровник, у коме, године 1890. „није било ниједног Хрвата“. Те године је „у Дубровнику и његових 14 ‘одломака’ пописано 11.177 житеља, од којих је 10.327 римокатолика, 546 православних, 1 унијат, 225 евангелиста и 79 Јевреја, при чему од њих 9.713 ‘говори у кући’ с р п с к и, 716 талијански, 19 словенски, 2 руски, 52 чешки, 6 пољски, 285 немачки и 384 мађарски“.[74] Изнете чињенице објашњавају

[66] А годину дана касније он пише у истом тону: „Сви су се пјесници XVI. вијека поводили за двама најстаријема, Ш. Менчетићем и Ц. Држићем, а ова су опет којешта заимали у Марулића, једно да иду за њим и у језику, а друго да се бар донекле одалече од говора простога пука“ (Милан Решетар, *И опет о „чакавштини“ у опће а напосе о „чакавштини“ у Дубровнику*, Нова Зета III/1 (Цетиње 1891), 6).

[67] „Што се најприје ћириличкијех листина тиче, то се ја све више увјеравам да су оне у главноме онако писане како што се је говорило српски баш у самоме Дубровнику“ (*Исто*, 4).

[68] „Док проф. Јагић више вјерује пјесницима него ли листинама, ја више вјерујем листинама него ли пјесницима“ (*Исто*).

[69] Милан Решетар, *Најстарији дубровачки говор*, Глас Српске академије наука CCI, Одељење литературе и језика, нова серија 1 (1951), 1–47.

[70] Милан Решетар, *Најстарији дубровачки говор*, 6.

[71] *Исто*, 7.

[72] Павле Ивић, *Српски народ и његов језик*, приредио Милорад Радовановић, Сремски Карловци – Нови Сад (Целокупна дела Павла Ивића V, Издавачка књижарница Зорана Стојановића), 2001, 192.

[73] Dalibor Brozović, *Na putovima našeg jezika i nauke o jeziku*, Kolo, n. s. I (CXXI) / 10 (1963), 613.

[74] Драгољуб Петровић, *Српски језички заперци*, Београд 2013, 48.

позадину Решетаровог континуираног бављења „решеним питањем“, честог, неретко и екстензивног, на први поглед непотребно до танчина подробног понављања већ практично саопштеног, његовог осврtања на ставове и тезе многих учесника у расправама, од анонимних и недораслих озбиљној научној проблематици до истинских научних ауторитета, какав је, примера ради, био „патријарх словенске филологије“.

24. Реагујући на расправу Марцела Кушара из 1889. године,[75] на прилог активног следбеника хрватске правашке струје, у коме се тврди да је првобитни дубровачки говор био чакавски икавски, Решетар свој текст, у коме је, до танчина прецизно, оспорио практично све Кушарове „чакавизме“, почиње речима: „У лањском програму дубровачке гимназије проф. М. Кушар наштампа расправу, којој је име ‘Чакавске особине у данашњем дубровачком дијалекту’. Ја је одмах радо и помњиво прочитах, али поред ријечи проф. Кушара остах при својој, бива да у Дубровнику нити је било нити има чакавштине“.[76] На крају расправе, у којој је аргументовано и таксативно побио све Кушарове наводе, Решетар притврђује свој основни суд: „Из овога слиједи даље да доиста садашњи дубровачки дијалекат, не само не поткрепљује мисао да се је у старије доба у Дубровнику говорило чакавски, већ напротив својом чистом штокавштином даје јак аргуменат, који потврђује мисао да се у Дубровнику увијек говорило штокавски – а то сам, уфам, доказао у трећему дијелу своје радње о чакавштини, који ће изаћи у идућој свесци Јагићева архива“.[77]

25. У текстовима по правилу полемичке природе Решетар је убедљиво доказао порекло „*пјесничких чакавизама*“ у делу дубровачких писаца. „Очевидно је дакле“, пише он, „да су ти пјеснички чакавизми били сасвим необични Дубровчанима што су у доба првих пјесника прозом писали оригиналне ствари, док су их пјесници јако употребљавали, и то је тако чврст закон да нема ни једног пјесника до средине XVI. вијека, па чак ни Гундулића, који не би имао, сад више а сад мање, тих пјесничких чакавизама, као што обрнуто нема ни једног оригиналнога прозног саставка, који би их и у најмањој мјери имао. Та велика и начелна разлика међу поезијом и прозом не може апсолутно бити случајна, то јест не може апсолутно бити да су у исто вријеме сви Дубровчани који су ма шта писали прозом сасвим занемаривали те пјесничке чакавизме, а да су их сви пјесници у обилатој мјери употребљавали – та се разлика не може друкчије тумачити него тако да су само једни писали како су говорили а да други нијесу, а тада мислим да се ни часом не може бити у двоумици представља ли поезија или проза прави дубровачки говор друге половине XV. вијека и прве половине XVI“.[78] Исто тако је доказао да писари и преписивачи службених докумената „углавноме пишу штокавски зато што се је тако говорило у Дубровнику а не из обзира на сусједне штокавце којима су Дубровчани писали“.[79] На истом месту Решетар духовито[80] примећује, пита: „Ако дакле н. пр. чакавског *зач* нема ни један једини пут у неколико стотина дубровачких оригинала и пријеписа што су писани за 300 година, то је сигуран знак да га није ни један Дубровчанин говорио, па се не може никако вјеровати да су га толики дубровачки писари и преписивачи за тако дуго вријеме савјесно сакривали а да се није ни једному од њих ни један пут измакло то чакавско *зач* што су га Дубровчани тобоже говорили а Менчетић и Држић чак тако често писали!“.[81] Овој бриљантној елаборацији проблема у целини додајем личну сумњу да је Ватрослав Јагић из само научних побуда код Шишка Менчетића и Џоре Држића стављао знак једнакости између језика којим су писали и језика којим су говорили.

26. На крају осврта на Решетарово бављење језиком роднога града – подсећање на необичну судбину текста његове приступне академске беседе, пре свега њенога краја, који је верно пренет у Годишњаку СКА,[82] где су штампани њени одабрани изводи, док је у тексту беседе штампане у целини,[83] из прозирних разлога, изостављен тај „спорни“, завршни, а у ствари најважнији пасус, чији садржај најпластичније дочарава позадину толиког интересовања за тему беседе, односно

[75] M. Kušar, *Čakavske osobine u današnjem dubrovačkom dijalektu*, Program č. k. velikog državnog gimnazija u Dubrovniku za školsku godinu 1888–9 (Dubrovnik 1890), 3–7.

[76] Милан Решетар, *Чакавштина у Дубровнику*, Нова Зета II/11 (Цетиње 1890), 3.

[77] *Исто*, 37–38.

[78] Милан Решетар, *Најстарији дубровачки говор*, 25.

[79] *Исто*, 8.

[80] Решетар је елегантно и духовито побијао мишљења и истинских ауторитета о учешћу чакаваца већ при стварању словенског народног насеља Дубровника, теорију о досељавању чакавске компоненте на тај терен. Доносиоци чакавског говора из Далмације по Вајану су, нпр., били трговци, по Белићу – поморци и рибари, а по Хенрику Барићу – радници и занатлије. По некима (Јагић, Ившић) чакавци су дубровачки староседеоци (Милан Решетар, *Најстарији дубровачки говор*, 37–45).

[81] *Исто*, 8.

[82] *Годишњак СКА L* за 1940 (1941), 189.

[83] Милан Решетар, *Најстарији дубровачки говор*.

истрајавање појединаца на теорији о чакавској основи језика Дубровачке републике. Године 2004. поново је објављен аутентични завршетак те чувене расправе: „Ја (...) још увијек тврдим, као што сам тврдио пред 50 година, да се у Дубровнику није никада говорило, ни у њему цијелом ни у једном његовом дијелу далматинским чакавско-икавским говором него увијек само херцеговачким штокавско-јекавским. Из те објективне констатације ја сада не изводим никаквих даљих закључака, јер су мени Срби и Хрвати *један* народ под *два* имена, па ја зато нећу никако рећи да се у Дубровнику није говорило хрватски него српски, али кому су Срби и Хрвати *два* народа, тај ће морати признати да је Дубровник по језику увијек био српски“.[84]

27. Решетарови судови о старом дубровачком говору сасвим су, најкраће речено, у складу са резултатима истраживања дубровачкога говора на синхроној равни, овереним, између осталог, трудом његовог професора Пере Будманија[85] и не тако давно објављеним обимним *Рјечником дубровачког говора*.[86] Захваљујући труду агилних Дубровчана одавно се зна за континуитет новоштокавског ијекавског дијалекта у Дубровнику и његовој околини. Зна се и да се „говори Дубровачког приморја издвајају врло изразитим цртама од свога херцеговачког залеђа“ и да „највише специфичности има говор самог града Дубровника и суседног Цавтата“.[87] Зна се и то да иза многих, углавном најважнијих особености, диференцијалних у односу на копнено залеђе, стоји вишевековни утицај идиома романске провенијенције, због чега се те црте називају адријатизмима. Ради се о особинама познатим приморским чакавским али и штокавским говорима, о појавама као што су: скраћивање дугог вокалног *р* (*цр̏ква*, *кр̏в*); изговор дугог *а* као *а*^{о} (*ја̂*^{о}, *хра́*^{о}*на*); финално *-м* > *-н* у наставцима (*гле̏да̄н*, *ру́ко̄н*); продирање *ј* на место сонанта *љ* (*ује*, *боје*); група *шк* (< *чк*) у случајевима типа *ма̏шка*, *ду̀бровашкӣ* и сл.[88]

28. Милан Решетар је струку озбиљно задужио и доприносом у расправама око решавања једног од највећих проблема српске историјске дијалектологије, односно о пореклу шумадијско-војвођанског дијалекта. Више пута, а и са највишег места, излазило се са мишљењем да је реч о резултату мешавине чисто екавске компоненте (косовско-ресавског дијалекта) с ијекавском или икавском. Ијекавска теорија рано је напуштена, док појава вокала *и* на месту гласа *ѣ* у неким фонетским ситуацијама и морфолошким категоријама стоји иза дуго заступане хипотезе о мешавини с икавцима. Икавске теорије деценијама се држао и Александар Белић, убеђен да су икавци на подручје Србије дошли из источне Босне, која је својевремено била икавска.[89] Истрајавање на таквом мишљењу темељило се, показаће се, и на погрешној перцепцији, односно идентификовању незамењеног јата (вредности *ẹ*) вокалом *и*.[90] Са Белићевим мишљењем није се сагласио Решетар, који је у србијанско-војвођанским икавизмима препознао резултате аналошких уопштавања и фонетског процеса, односно гласовне асимилације, посебно апострофирајући случајеве типа *сијати*, *гријати*.[91] Решетарову теорију прихватају П. Ивић и И. Поповић, с тим да је Ивић методолошки боље поставља поткрепљујући је и резултатима до којих се дошло након полемике двојице великана.[92] Управо накнадна теренска истраживања, обележена и

[84] Мирослав Пантић, *Приступна академијска беседа Милана Решетара о најстаријем дубровачком говору и њен (необјављени) завршетак*, Живот и дело академика Павла Ивића. Зборник радова са трећег међународног научног скупа Живот и дело академика Павла Ивића, Суботица – Нови Сад – Београд 2004, 32.

[85] Pero Budmani, *Dubrovački dijalekat, kako se sada govori*, Rad JAZU LXV (1883), 155–179.

[86] Михаило Бојанић, Растислава Тривунац, *Рјечник дубровачког говора*, Српски дијалектолошки зборник XLIX (2002), стр. 458. – У уводном делу књиге (стр. 9) стоји: „Говор Дубровника је штокавски ијекавски са карактеристичном мелодиозношћу, условљеном акцентом, дужином слога и бојом изговорених гласова. Припада четвороакценатском систему са изразитом тенденцијом помјерања акцента према почетку ријечи, чему подлијежу и позајмице из других језика, углавном из латинског или директно из италијанског, па се говори: *рѐпублика*, *ба̀рака*, *А̀мерика*, *Бо̀лоња*, *бѐлеца*, *а̀фе̄ра*“.

[87] Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика*, 138.

[88] *Нав. место*.

[89] А. И. Беличъ, *Діалектологическая карта сербскаго языка*, Отдѣльный оттискъ изъ „Сборника по славяновѣдѣнію“ II, 1905 (Санктпетербургъ 1906), 39–40; *Штокавски дијалекат*, Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка IV (ур. Ст. Станојевић), Загреб (Библиографски завод), 1929, 1076 (А. Белић); А. Белић, *Периодизација српскохрватског језика*, Јужнословенски филолог XXIII (1958), 9–10.

[90] А. И. Беличъ, *Діалектологическая карта*, 39–40. О томе, са историјом проблема, детаљније у Слободан Реметић, *О незамењеном јату и икавизмима у говорима северозападне Србије*, Српски дијалектолошки зборник XXVII (1981), посебно: 60–68; 78–85.

[91] О томе: M. Rešetar, *Zur Frage über die Gruppierung der serbokroatischen Dialekte*, Archiv für slavische Philologie XXX (1908), 615–618; M. Rešetar, *Slavenske kolonije u Italiji*, 14–17, 68.

[92] О томе у више Ивићевих радова, а најтемељитије у: Павле Ивић, *О неким проблемима наше историске дијалектологије*, Јужнословенски филолог XXI (1955–1956), 106–121, прештампано у: Павле Ивић, *Изабрани огледи III. Из српскохрватске дијалектологије*, Ниш, Просвета, 1991, 81–121).

вредним открићима и изненађењима, донела су необориве потврде исправности Решетаровог (и Ивићевог) мишљења. Показало се, између осталог, да је међуречје Дрине и Босне одувек било ијекавско, а откриће (на тлу северозападне Србије) простране области фонолошке индивидуалности старога гласа ѣ у основи речи, са практично свим икавизмима шумадијско-војвођанског типа, отклонило је све сумње у аутохтони развитак тога дијалекта.[93]

29. За имена двојице великана везани су практично и почеци српске дијалекатске лексикографије. Свест о значају лексичког блага, о полисемичности добро одабраних лексема на најбољи начин је оверена завршним поглављима њихових великих студија. Александар Белић је у регистру на крају чувених *Дијалеката источне и јужне Србије* на 110 стубаца донео 6209 речи, корпус знаначки одабраних чињеница, „искористив (чак и као полазна основа) за азбучник будућег, обједињујућег дијалекатског речника призренско-тимочких говора".[94] *Lexikalische Eingentümlichkeiten štokavischer Mundarten*, последње, III поглавље *Штокавског дијалекта*, обима 93 ступца, доноси богату збирку речи из народа, које је Решетар прикупио на терену или, пак, преузео из већ постојећих извора. „Лексичку грађу, коју је ту сабрао, Т. Маретић уноси у *Рјечник* Академије (почевши од слова М)".[95] О његовом односу према овом сегменту језичке структуре сведочи и завршних шездесетак стубаца студије *Српскохрватске колоније у јужној Италији*. Штета је што пракса са регистрима, односно избором лексичких чињеница, није постала верни пратилац дијалектолошких прегнућа бар већине српских и хрватских дијалектолога.

30. Милан Решетар, ерудита и полиглота, неприкосновени ауторитет у више језичких дисциплина, оставио је, најкраће речено, дубок траг (и) у српској (и хрватској) дијалектологији. Крупним словима у струку се уписао и по опредељењу да се најчешће бави крупним темама, синтезама када за њих није било довољно претходних појединачних истраживања. Његови радови носили су печат догађаја у дотичној научној области. Испитивање акценатских система у најархаичнијем (прчањски) и најпрогресивнијем (дубровачки) штокавском идиому бацило је ново светло на однос чакавског и штокавског наречја. За Решетара је везан и пионирски напор око утврђивања границе између штокавског и чакавског наречја. Изузетан је допринос угледног Дубровчанина у домену историјске дијалектологије. Време је потврдило исправност Решетарових полазишта око генезе шумадијско-војвођанског дијалекта, а његови судови о језичкој прошлости Дубровника сматрају се коначним. У више него успешном доказивању о искључиво штокавској визури језика роднога града, у полемици са савременицима, у дискусији дугој пола столећа, уверљиво је оспорио мишљење и најугледнијих ауторитета, међу којима и поставке В. Јагића, А. Белића, А. Вајана, С. Ившића, Х. Барића и др. Почетак XX столећа остаје упамћен и по изузетно плодној и конструктивној размени мишљења М. Решетара и А. Белића о важним питањима савремене и историјске српске (и хрватске) дијалектологије. Захваљујући тој, по много чему поучној полемици двојице великана, концепција о класификацији српских и хрватских дијалеката узнапредовала је од 1905. до 1910. године више него у целом ранијем или целом каснијем периоду.

[93] О томе, са релевантном литературом о целом проблему детаљно у: Слободан Реметић, *О незамењеном јату*, нарочито: 60–68.

[94] Недељко Богдановић, *Лексика у Белићевим* Дијалектима источне и јужне Србије, Годишњак за српски језик XXVI/13, Ниш, Филозофски факултет у Нишу, 2013, 105.

[95] Mirko Deanović, *Milan Rešetar*, 346.

Злата Бојовић

МИЛАН РЕШЕТАР КАО ИЗДАВАЧ ДУБРОВАЧКИХ ПИСАЦА

У богатом Решетаровом раду на језику на коме је писана дубровачка књижевност, на самој књижевности и културној историји, а то су биле области којима се читавог живота са подједнаком спремношћу и заинтересованошћу посвећивао, једно од најважнијих места заузима његово бављење критичким издањима дела дубровачких писаца. Дубровчанин родом и пореклом, са одличним познавањем живог језика и осећањем за посебности говора који је не само слушао, већ као филолог имао знања и одговорности да се бави његовим законитостима у књижевним делима, врло рано се суочио са нескладом који је био очигледан између изворних дела, од којих су многа била још у рукопису, и облика у коме су постајала доступна широком кругу читалаца у разним издањима.

Таква судбина је пратила дубровачку књигу из неколико разлога. Први је био у чињеници што Дубровник све до пред крај XVIII века није имао своју штампарију. Познато је да је отварање штампарије у Дубровнику непрестано било ометано још од почетка XVI века јер су примат у том послу веома брижно чувале млетачке штампарије. Објављивање дубровачких књига у италијанским и, ређе, у другим штампаријама, било је скупо, па је мали број књига, у односу на обимну оригиналну литературу која је настајала током неколико векова на народном језику, штампан у њима. И од тих књига већи део је објављен захваљујући меценама. Лакше су објављивана дела написана на латинском и на италијанском језику, од хуманистичких састава од краја XV века, преко научних, филозофских, естетичких, теолошких и других трактата, који су, истина је, често били везани за књижевност (Бенка Котруљевића, Николе Витовог Гучетића, Николе Наљешковића, Миха Моналдија, Марина Геталдића и др.) до анала/историја (Лудовика Цријевића, Мавра Орбина, Јакова Лукаревића и др.). Непосредни проблеми око штампања књига на латинском и на италијанском језику нису постојали, али када су издавана дела на народном језику, они су били велики.

Сва постојећа издања дубровачких књига на народном језику XVI, XVII и XVIII века јасно су откривала проблеме на које су наилазили најпре писци или преписивачи рукописа, а потом и штампари. Дубровачки писци су се образовали у хуманистичким школама, ређе при манастирима, у којима је, природно је, писмо било латиничко. Како у стандардној латиници и у италијанској латиници није било слова за неке гласове, и у писању и у штампи проналажена су графичка решења која нису увек могла да верно пренесу изворну ауторову реч, а самим тим и смисао и уметничку поенту коју је свака та реч у себи садржала. У недостатку правила, аутори, који често нису ни били свесни проблема јер је то била уобичајена пракса, своје писање су прилагођавали италијанској латиници, што је доводило до непрецизности, двозначности и нејасноће (употребљавало се: за глас *љ* – *gl*, за *њ* – *gn*; за *љ* и за *лј* – *lj*; *и* и *ѵ* су се, без устаљеног правила, читали и као *у* и као *в*, на пример: *ии* – *ув*; недиференцирана употреба латиничког слова *s* и за *c* и за *з*, што је на много места мењало значење неке речи или смисао реченице; недоследност у интерпретацији *дз*; произвољна и недоследна интерпункција и др.). Све те несређености још су биле уочљивије у штампаним делима. Такви недостаци су изневеравали изворни текст, што се одражавало на утисак о стварним особеностима стила, посебно на метрику, често на смисао, на свеукупну уметничку вредност књижевног израза.

И поред великог броја писаца, посебно оних за које је писање представљало необавезну забаву и који су се повремено бавили књижевним радом, који нису обраћали већу пажњу на језик, на ортографију, многи су били тога свесни и било је покушаја да се успоставе правила која одговарају језику и писму на којима је писана дубровачка књижевност. Иако та настојања нису дала резултате, указала су на многе недоумице, недоследности и проблеме са којима су се писци сусретали, а самим тим и на стање ортографије и других правилности у том језику. Дубровачки доминиканац, иначе добар познавалац рукописа, Рајмунд Џамањић (1587–1647), покушао је да, са разумевањем основних проблема, унесе реда у ортографију, иако је и сам знао колико је тешко то учинити. Саставио је 1639. *Наук за писати*

добро „latinskiema slovima rieci yesika slovinskoga koyiemse Dvbrovcani i sva Dalmatia kako vlastitiem svoyiem yesikom sluscij".[1] На самом почетку у обраћању читаоцу Џамањић је скренуо пажњу на чињеницу да „писаоци од нашега језика" који „ријечи наше пишу латинскијем словима" пишу произвољно („свак прије како му на памети доходи, нег како му разлог доводи") зато што не постоји „опћени наук којијем би се могли нашијенци служити за писати словима латинскијема ријечи од нашега језика". Разлог је у томе што је „наш" језик другачији, „он има особита слова којијем се његове ријечи пишу". Истицао је да „ми у овому језику двоје врсте од слова имамо", која су међу собом „различна", једна је створио Свети Јеролим, а друга Свети Ћирило (*Cirillo*). „Ну зашто тијем словима ми се Дубровчани и остали Далматинци у писанију од нашега језика не служимо, него словима латинскијема". Стога, према Џамањићевом мишљењу, нема ни међу старијим ни међу савременим „писаоцима од нашега језика" који су били „изврсни" у писању јер се нико није бавио правилима како би требало писати, што се „очито види толико у рукописијем колико у штампанијем либрима". Први и главни узрок је, по њему, био у небризи „од људи умјетнијех и знанијех", други у чињеници да у нашем језику постоје речи за које „Латини немају гласове" (односило се на гласове *ć*, *đ*, *lj*, *nj*, *š*, *ž* и на довијања у писању латиницом *ch*, *gh*, *gl*, *gn*, *sc*, *sc*, *dz*). У *Науку* Џамањић је предложио решења за те проблеме, али су они и даље остајали у језику.[2] Све је то поново наглашавао резигнираним тоном: „ми у наш језик ни легати, ни писати не умимо, нег све у латински". (Без обзира на разумевање проблема и настојања да уведе ред у писање, није схватао да га и сам није превазишао, што се види већ из наслова његовог *Наука* – D*v*bro*v*cani, slus*cij* и др.)

И поред Џамањићевих покушаја да се успостави „наук", и у писању и у штампању опстајали су и даље стари проблеми. Скоро читав век касније, један од најзначајнијих и најученијих дубровачких писаца, Игњат Ђурђевић, при крају своје списатељске каријере писао је о тешкоћама те природе. У посвети читаоцу уз религиозни спев *Уздаси Мандаљене п̄окорнице*, једно од најзначајнијих његових дела, чије је штампање надгледао 1728. у Венецији, показао је да је свестан проблема који онемогућавају да се књижевно дело појави у изворној, коректној форми јер нема „закона од уреднописанија алити *орт̄оīрафије*".[3] Подсетио је на судбину Џамањићевог „наука" – *уредбе од складноп̄исја* – који писци нису били у стању или нису имали довољно дисциплине да следе. Поновио је његову мисао да писци пишу „туђијем то јест латинскијем словима", и то „како ткому на ум доходи". Стога се он потрудио, будући да је веома држао до свог књижевног стварања, до књижевног израза и стила, да прилагоди писмо „с начином најобичајнијем нашега дубровачкога говорења" како би се у језику избегле непрецизности, двозначности (услед употребе истога знака за два гласа) и „еквивока од ријечи". У издању спева је спровео своја решења, доследно је применио знак („клобучац") за елизију, јасно је означио разлику у писању слова *i* и *j* (за разликовање претерита) и др. Ни он овим уједначавањима није обухватио све неправилности и ортографске проблеме. Признао је да је настојао на прецизности у оним случајевима који су уносили нејасноћу, а да се није обазирао на она места која су била јасна („гди не би прилике од замршења и тамности").

Када је крајем XVIII века основана у Дубровнику штампарија, њена намена је била да поред савремене литературе издаје необјављена дала дубровачких писаца прошлих векова, као и да понавља стара издања вредних књига, које се више нису могле ни набавити. Међу тим делима био је, као што је познато, *Осман* Џива Гундулића, први пут штампан 1826. године. И та нова издања умногоме су преносила старе недостатке, али су била важна јер је преко њих све већи део дубровачке књижевности постајао доступан ширем кругу читалаца.

Обимнија и темељнија истраживања рукописне и архивске грађе у другој половини XIX века отворила су нове просторе, до тада мало познате, а свакако неискоришћене, за проучавања дубровачке прошлости у целини. Потреба за издањима књижевних дела најбољих писаца, која су највећим делом била још у рукописима, довела је седамдесетих година XIX века до покретања едиције под насловом „Стари писци хрватски". У оквиру те едиције издавана су филолошко-критичка издања „старих писаца" према израђаним правилима, ослоњена на изворе, рукописе, стара издања, на текстолошке анализе, ортографска и језичка усаглашавања, на темељне предговоре и сл. И поред учешћа значајних филолога у

[1] *Nauk* је штампан у Венецији 1639; фототипско издање: *Rajmund Džamanjić, Nauk za pisati dobro*, Bamberg 1991. Издање је приредила Елизабет Ердман Панџић (Elisabet Erdmann-Pandžić).

[2] Ž. Muljačić, *Ortografske i ortofonske primjedbe R. Džamanjića u vezi sa realizacijom fonema (ž) u svjetlu fonološke analize*, Зборник за филологију и лингвистику XI (1968), 193–195.

[3] *Usdasi Mandaljene pokornize u spilli od Marsiglie spjevani po D. Ignaziu Gjorgi...*, In Venezia MDCCXXVIII. – Спев је М. Решетар критички издао у књизи *Djela Ińacija Giorgi (Igńata Đorđića)*, Stari pisci hrvatski XXIV, Zagreb, JAZU, 1918.

том послу, у првим књигама још увек није било коначних, добрих решења за постојеће неусклађености, непрецизности, недоследности тако да нека од тих издања нису била критичка у правом значењу тога појма.

Највећи број књига у едицији садржао је дела дубровачких писаца. Већ у другој књизи објављен је до тада нештампан обимни зборник дубровачке петраркистичке лирике, са почетка XVI века, који у литератури носи име по своме преписивачу, дубровачком аналисти Николи Рањини – *Рањинин зборник* (у највећем делу са песмама Џора Држића и Шишка Менчетића), а у следећим дела Мавра Ветрановића, Николе Наљешковића итд. У оквиру целе едиције по значају се издвајају књиге које садрже дела Марина Држића (седма) и Џива Гундулића (девета). Иако су се међу првим књигама појавила дела највреднијих аутора (Џ. Држића, Ш. Менчетића, М. Држића, Џ. Гундулића), што је било од великог значаја јер су на тај начин уведени у литературу обимни опуси стваралаца који чине окосницу ренесансне, једним делом и барокне књижевности, временом се показало да те књиге нису испуниле услове критичког издања. У време издавања тих првих књига озбиљно проучавање дубровачке књижевности још увек није било довољно развијено и није давало праве резултате. Све озбиљније трагање за изворном грађом и њено објављивање, као и откривање нових рукописа и преписа, који су имали прворазредну филолошку вредност, све шире упознавање са садржајем дубровачке књижевности, утврђивање великог броја погрешно приписаних ауторстава, што је мењало слику о најважнијим дубровачким писцима, нова компаративистичка истраживања, а нарочито развој историје књижевности током првих деценија XX века, природно су указивали на потребу за новим издањима. Заслугом Милана Решетара, делом и Ђуре Керблера, у распону од две деценије објављена су нова критичка издања Рањининог зборника (Решетар), дела Марина Држића (Решетар) и Џива Гундулића (Керблер, уз Решетарову сарадњу).

Милан Решетар је у оквиру својих бављења језиком, књижевношћу и културном историјом Дубровника, од самог почетка великим делом био усредсређен на проучавање рукописа и на издавање књижевних дела, и оних која још нису била штампана, и оних која до тога времена нису била добро представљена у поузданим издањима, било да је реч о књигама објављиваним у времену од XVI до XVIII века у италијанским штампаријама, било о новијим издањима, којих је било све више, не само у едицијама већ и у научној периодици. Јасно је било да се без потпуног увида у рукописе свих епоха, ћириличке и латиничке, од средњовековних до времена када је преовладала штампана књига, као ни без старих издања, не може поуздано судити ни о природи и развоју језика, ни о ортографији, нити се могу извлачити закључци о законитостима и о вредности књижевности. Пошто су стручно и зналачки припремљена издања једино могла да задовоље научне потребе, Решетар се, после многих других филолошких и књижевних послова, посветио ономе што је сматрао да је од највеће користи за науку – критичким издањима највреднијих дела дубровачке књижевности.

Од нарочитог је значаја било Решетарово трагање за ћириличким рукописима и захваљујући његовим издањима и проучавањима најстаријих језичких споменика ћириличке и латиничке провенијенције могуће је поуздано и утемељено говорити о језику, писму, стилу, о преводним поступцима, о чињеници да су управо ти текстови, (појединачни или зборници средњовековних текстова), који су у одговарајућем периоду настајали у исто време када и хуманистичка књижевност (писана искључиво на латинском), заслужни што се у њима сачувао континуитет народног језика, на који ће се, потом, надовезати књижевност ренесансе (на народном језику). Тим издањима припадају *Либро од мнозијех разлоīа, дубровачки ћирилски зборник од ī. 1520* (1926), *Бернардинов лекционар и њеīови дубровачки пређиси* (1933), *Дубровачки зборник од īод. 1520* (1933), *Два дубровачка језична сйоменика из XVI. века* (1938), *Срйски молишвеник од īод. 1512.* и *Двије службе од īод. 1552* (1938, заједно са Ђ. Ђанелијем), као и низ прилога који су пратили и анализирали та издања (*Језик срйскоīа Молишвеника од ī. 1512*, 1938. и др.). Од истог значаја је било и Решетарово заустављање над сваким изворним књижевним рукописом, над аутографима, преписима, над новим редакцијама, међу којима је, најчешће, препознавао њихово порекло, изворе, време настанка, понекад само на основу језика и графије, а потом, када су били адеспотни, трагао за идентитетом аутора и др. Велики број тих дела је објавио у оквиру књижевноисторијских прилога или као засебне целине (побожну драму *Како браīја йродаше Јозефа*,[4] четири дубровачке драме из XVII века[5] и др.).

[4] *Prikazaće kako bratja profaše Jozefa*, Građa JAZU 7 (1912), 238–304.

[5] *Четири дубровачке драме у йрози из краја XVII. вијека*, Зборник за историју, језик и књижевност српскога народа СКА, Споменици на српском језику, Сремски Карловци 1926, 15.

Добро упућен у нова открића рукописа, у нове студије и расправе о дубровачкој књижевности, обавештен о свему што се на пољу рагузеологије ради (о чему сведочи његова кореспонденција са савременицима, најбољим познаваоцима исте материје, препуна питања и одговора о језику, књижевности, рукописима, издањима и др.), дубоко је био убеђен да је неопходно извршити својеврсну ревизију застарелих и непотпуних књига и заменити их новим критичким издањима. У жељи не да исправља своје претходнике већ да сви објављени текстови, без обзира на то ко их је приредио, буду што је могуће тачније пренети и тумачени у новим издањима, још пре него што је предузео обимне радње око критичких издања, Решетар је указивао на недостатке и пропусте и у онима која су се појављивала у оквиру „старијех писаца дубровачкијех“.[6] А затим је прешао на критичка издања, која увек подразумевају велики и обиман рад на текстовима, разним редакцијама и рукописима. Том раду Решетар је у потпуности посветио последњих двадесетак година свога живота. Краће време их је припремао док је боравио у Загребу (до 1928), то се односило на припрему издања дела Игњата Ђурђевића, а највећим делом у годинама које је провео у Фиренци, у којој је умро 1942. Између 1918. и 1938. године објавио је четири критичка издања дела најважнијих дубровачких писаца, која представљају највреднији садржај дубровачке књижевности: Игњата Ђурђевића (1918, 1922–1926), Марина Држића (1930), Шишка Менчетића и Џора Држића и остале песме Рањиног зборника (1937), делимично и Џива Гундулића (у оквиру издања Ђ. Керблера).

*

У време када је Решетар приступио раду на критичким издањима, показало се да током скоро педесет година трајања едиције Старих писаца хрватских, у којој су већ објављени многи дубровачки аутори, још није било довољно спремног приређивача за обиман опус на народном језику Игњата Ђурђевића. „Последњи велики песник старога Дубровика“, аутор великог броја песама на народном језику, збирке песама на латинском и песама на италијанском, побожних и комичних спевова, по којима је био и најпознатији, *Уздаха Мандалијене покорнице* и *Суза Марункових*, препева целог Псалтира и друге поезије (*Муза Сичилијанка*), *Живота присветога Бенедикта* (у прози), расправа на латинским језику (о апостолу Павлу и др.), обимних списа на латинском језику (биографија дубровачких писаца и *Историје Илирије*) Игњат Ђурђевић је несумњиво спадао међу ауторе чије дело за приређивача представља велики подухват. У тај обимни приређивачки посао упустио се Милан Решетар и на критичком издању Ђурђевићевих дела на народном језику радио је читаву деценију. (Из кореспонденције се види да је већ 1916. увелико радио на прикупљању грађе.) Поделио их је у два тома: први је садржао поезију (*Пјесни разлике*) и спев *Уздаси Мандалијене покорнице*, а од пратећих текстова *Увод*, у коме је детаљно описао 60 рукописа поезије које је користио, десетак издања појединих песама и разних редакција; рукописе, редакције, издања и препеве на латински и на италијански језик *Уздаха Мандалијене покорнице*. Први део (књига XXIV) изишао је 1918. године.[7] За прву књигу Решетар није стигао да састави биографију, како је било уобичајено, јер је грађа коју је истраживао била преобимна. Писање биографије одложила су и нова сазнања која су га упућивала на кореспонденцију између Ђурђевића и Ђ. Матијашевића, на коју му је пажњу скренуо Петар Колендић, коју је тек требало истражити („јер ми у садашњим приликама није било могуће да у Дубровнику покупим потребите податке а особито да проучим Ђ[орђићеву] кореспонденцију која се тамо барем од чести сачувала“ – објашњавао је у кратком уводу).

У писмима која су Колендић и Решетар измењивали тридесет и пет година, Колендић је слао обавештења Решетару о И. Ђурђевићу и о преписци између Ђ. Матијашевића и Ђуревића, која баца светла на многе стране књижевног и културног живота Дубровника, и у којој се налазе важни подаци из Ђурђевићеве биографије. На основу ње, писао је Колендић, могуће је „за једно тридесет година лијепо пратити Ђорићев живот (8. 4. 1916)“.[8]

Започети рад на Ђурђевићевој биографији Решетар је наставио напоредо са припремањем друге књиге Ђурђевићевих дела, допуњавајући је на много места вестима које је садржала кореспонденција Матијашевић–Ђурђевић, [9] али и из других извора. У другој књизи, која је имала

[6] *Ispravci i dodaci tekstu starijeh pisaca dubrovačkijeh*, Rad JAZU XLI (1894), 1–31. Примедбе су се односиле на издање поезије Николе Наљешковића.

[7] *Djela Ińacija Giorgi (Igńata Đorđića), Pjesni razlike i Uzdasi Mandalijene pokornice*, Stari pisci hrvatski XXIV, Zagreb, JAZU, 1918.

[8] Писма Петра Колендића Милану Решетару (1906–1941) налазе се у Институту за књижевност ЈАЗУ.

[9] Због великог броја књижевноисторијских података, као и података о Дубровнику и његовој културној историји Решетар је ову преписку и објавио: *Pisma Igńata Đurđevića (Đorđića) i Dum Đura Matijaševića (Mattei)*, Građa JAZU XI (1932), 125–144.

два тома, континуиране пагинације (XXV, 1–2)[10] објавио је *Салтијер словински* (Ђурђевићев препис Псалтира), чије је штампање у Венецији 1729. надгледао сам аутор, и прозу – *Живот Светоī Бенедикта* (*Život prisvetoga Benedikta*) и неколико мањих састава. За све ове текстове користио је претходна издања и доступне рукописе, преписе и редакције. Осим тога што је у посвети *Салтијера словинскоī* садржан важан Ђурђевићев књижевноисторијски прилог са биографијама и широким представљањем рада математичара Марина Геталдића, филозофа Антона Меде, теолога Ђурђа Дубровчанина, једног од најзначајнијих песника Доминка Златарића, лекара Ђурђа Бањивија, па је то био вредан додатак и новом издању, оно је обогаћено низом изворних докумената о Ђурђевићу (биографије И. Ђурђевића које су саставили старији биографи, Цријевић, Растић, Златарић; анонимна генеалогија породице Ђурђевић, генеалогија коју је израдио Матијашевић, пишчева крштеница, неколико његових важних писама). Плод дугог истраживања живота и рада Ђурђевићевог била је обимна биографија, под насловом *Живот и рад Ињација Ђорђи (Ђурђевића)*, штампана 1926. године у другом делу девете књиге (XXV, 2) којом је заокруглио велики научни подухват критичког издања Ђурђевићевих дела. Сваки период његовог живота у биографији био је темељно истражен и за сваку недоумицу Решетар је тражио разрешење.[11] Животопис је обухватио порекло породице Ђурђевић, основне биографске податке, све битне преокрете у његовом животу (одлазак у Рим, ступање у исусовачки ред, повратак, прелазак у ред бенедиктинаца, прогонство у Италију, повратак у Дубровник, боравак у Падови, старање о штампању дела у Венецији и др.). Књижевни рад је Решетар пратио од поезије, по периодима по којима се природно разврставала, на народном, латинском и италијанском и препева, преко објављених дела, *Уздаха Мандалијене īокорнице* и *Салтијера словинскоī*, до Живота Светог Бенедикта, обимног историографског списа *Хистиорија илирска* или *Стварине илирске*, на латинском језику, рада на историји књижевности и теолошких радова.

И поред тога што је спремајући за штампу прву у другу књигу Решетар истражио све што му је било доступно, крајње савестан и акрибичан, он је и даље трагао за новим подацима, нарочито када су у питању дела која нису у потпуности била осветљена. Иако је већ објавио поезију у 1918. години, из преписке са Колендићем види се да се и даље распитивао за неке песме око којих су остале нејасноће. Тако је било са малим фрагментом, то јест почетком трагедије, који је објавио под насловом *Јудита*, како се јасно види из једног Колендићевог писма (Сињ, 2. марта 1922):

„Ништа мистериозно у случају с „Јудитом".

Ја сам Вам већ поодавно, мислим пре Вашег издања „Јудите", писао, како бих се заклео, да сам негде око 1905. у Фрањевачкој библиотеци у Дубровнику читао целу „Јудиту" и то по препису Рафа Радеље.

Кад сам добио Ваше издање, видео сам да га Ви нисте имали у рукама, па сам мислио да је то ркп. бр. 83 (199), што га Ви спомињете као неупотребљена на стр. XLIV. Тај рукопис сам онда имао у рукама, али то је препис фра Клемента Рајчевића. У њему је, збиља, прва редакција Ђорђићеве „Јудите" под натписом „Бетулија"."

Претпостављајући, на основу посредних података, да нејасноћа прати и поезију која је сачињавала Ђурђевићев песнички зборник *Муза Сичилијанка*, из кога је имао прилику да објави само две песме, и после издања наставио је да трага за њим.[12] У даљем истраживању грађе наишао је на низ нових података из Ђурђевићеве биографије, који му нису били познати када је припремао критичко издање, па је и њих објавио као допринос што потпунијем сагледавању личности овог знаменитог писца.[13]

Оцене Решетаровог издања „Ђурђевићевих дјела, што су српско-хрватски написана" биле су веома похвалне, што је било од значаја јер су њихови аутори били најбољи познаваоци дубровачке књижевности. Обе књиге је хвалио Колендић на више места у писмима. Винко Радатовић, који се и сам бавио рукописима Ђурђевићевих песама и објављивао их,[14] у опширном и детаљном приказу истакао је све добре стране Решетаровог издања, али је и додао низ нових појединости о рукописима, о редакцијама, о редоследу настанка појединих списа до којих је у својим истраживањима дошао.[15] У коначном суду истицао је да је

[10] *Djela Ińacija Giorgi (Igńata Đorđića), Saltijer slovinski i proza*, Stari pisci hrvatski XXV, 1–2, Zagreb, JAZU, 1922, 1926.

[11] На једно од његових питања такве природе – како је гласио облик пишчевог презимена, будући да је било разних варијаната, Колендић му је у писму од 8. априла 1916. одговарао „kako su Đorđića zvali njegovi savremenici kad ga nisu zvali Giorgi (čini se Bernardi – Giorgi ili tako nšto), meni se sve mete pod jezikom, kao da su ga zvali „Gjurgjić".

[12] *Dva priloga o Ignjaciju Gjurgjeviću (Gjorgjiću), 1. Muza Sičilijanka*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор 10, 1 (1930), 37–52, 64.

[13] *Исто*, *Isprave i dopune o životu i radu Gjurgjevića*, 60–64.

[14] *Nepoznate pjesme Ignjata Đorđića*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор VI, 1 (1926), 54–86.

[15] *Djela Ignjacija Džordži (Ignjata Đorđića)*, Zagreb, 1918 (Stari pisci XXIV), 1922 (Stari pisci XXV, 1) i 1926 (Stari pisci 1926), Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор X, 1 (1930), 120–130; X, 2, 278–288.

то прво критичко издање Ђурђевићевих дела и да је „у сваком погледу узорно“. У приказу Томе Маретића похваљен је Решетаров подухват чим се појавила прва књига. У свом осврту позитивно је писао и о Решетаровом издању и о Керблеровом издању Гундулићевих дела (то је било друго издање девете књиге Старих писаца хрватских, са Гундулићевим делима, из 1919), истицао је да су оба аутора унапредили издања тиме што се више нису држали правила старих издавача, Павића, Будманија, Ваљавца, али је критички указао и на неке ортографске недоследности код Решетара.[16] И помен овога издања у оквиру приказа Решетаровог критичког издања дела Марина Држића Драгољуба Павловића потврђивало је његову вредност: „Његово издање целокупних дела И. Ђорђића (Ђурђевића) [...] као и ово М. Држића, рађено је са ретким познавањем ствари и може служити као образац пословима ове врсте“.[17]

Застарелост првих издања петраркистичког канцонијера – Рањининог зборника, сабраних дела Марина Држића и Џива Гундулића, превазиђеност методологије критичких издања, велики број нових открића рукописа, редакција, преписа и старих издања, разоткривања заблуда о ауторству појединих дела, као и све већи број филолошких расправа о језику старих писаца, довели су до потребе да се нека од највреднијих дела поново приреде и штампају у критичким издањима. Одмах после издавања Ђурђевићевих дела Милан Решетар је наставио са припремањем и приређивањем нових (поновљених) издања (дела Марина Држића, *Рањининоī зборника* и Џива Гундулића)

*

Дело Марина Држића, као и његов животопис били су током неколико деценија стална тема Решетарових истраживања и студија. Основни разлог је свакако био у томе што је била реч о највреднијим остварењима дубровачке ренесансе и што су све Држићеве комедије писане у прози, па су стога саме по себи биле и језички споменици. Прво издање Држићевих дела, које се појавило у седмој књизи едиције „Стари писци хрватски“, 1875, приредио је Фрањо Петрачић. У ово издање су ушла сва она дела за која се тада сматрало да су Држићева. На основу нових истраживања и открића убрзо се показало да су се у том издању нашла туђа дела јер се Петрачић ослањао на непоуздане изворе, а да су изостала нека од Држићевих дела. Са сваким новим открићем (то се односило колико на књижевна дела, толико на Држићеву, до тада мало познату биографију) Петрачићево издање је губило на значају. Осим тога, Петрачић није добро познавао дубровачки говор, нити је добро читао рукописе, није био филолошки довољно спреман за тај посао, па је у издању из 1875. било небројено места која су била неразумљива или нетачно рашчитана. Како се нешто слично, али у знатно мањој мери, догађало и са првим издањем Гундулићевих дела, штампаних у деветој књизи „старих писаца“, па је друго издање, из 1919, у извесној мери поправило пропусте првог, природно је било, и потребно да се начини и ново критичко издање Држићевих дела.

Са великим искуством које је имао са критичким издањем Ђурђевићевих дела, Решетар је спремно приступио критичком издању Држићевих и изради исцрпне биографије. Међу великим бројем старих књига и рукописа, које је током година са библиофилском посвећеношћу сакупљао, у његовој приватној библиотеци налазила су се разна издања и рукопис са Држићевим делима. То је свакако била важна основа за ново поузданије издање. Као што је познато, једини сачувани рукопис са Држићевим делима (не свим) био је управо тај који се нашао Решетаровом власништву (сада се налази у „Решетаровој библиотеци“ у Прагу).[18] Иако од велике важности, постојање овог рукописа није било довољно за утврђивање стварног обима Држићевог опуса. Решетар је морао темељно да се посвети и свим оним делима која нису била Држићева, а издавана су под његовим именом, као и питањем трагедије под називом *Хекуба* која је изостала из издања Држићевих дела. Реч је била о два побожна приказања *Пород Језусов* и *Посветилиште Абрамово*, која су приписана Држићу, а то су биле драме Мавра Ветрановића, и о *Хекуби* која је два пута штампана под Ветрановићевим именом. Истина је да су у историји књижевности тада већ биле исправљене неке од тих великих омашки, али су за доношење коначних судова Решетару била потребна и многа додатна истраживања. Нарочито су му од користи била разјашњења која је добијао од Колендића у току рада на критичком издању. Колендић га је подсећао, на пример, 30. априла 1927, да је још у својој дисертацији, као и у једном старом раду објављеном у Боки још 1908 тврдио „да [*Abram*

[16] T. Maretić, *Dvije najnovije knjige „Starih pisaca hrvatskih“*, Ljetopis JAZU XXXIV (1919), 104–109.

[17] *Djela Marina Držića, Stari pisci hrvatski, knjiga VII, drugo izdanje. Za štampu priredio Milan Rešetar. U Zagrebu 1930*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор XII, 2–3 (1932), 216–219.

[18] Slovanská knihovna, Praha, *Rešetarova knihovna Ragusian*, Rukopisy, 337 (46), Stracci di prose e di versi, tolti dalla Comedie di Marino Darscich. Pjerin, Skup, Gjuho Kerpeta, Mande, Arkulin, Dundo Maroje.

= *Посветӣлиште̄ Абрамово*] није Држићев"; исто је тврдио, а показало се да је тачно да ни „Порођење" није Држићева драма. Пошто је разрешена недоумица око ауторства два приказања, на основу метричких анализа Милорад Медини и Колендић су све извесније видели у Држићу аутора препева Еврипидове *Хекубе* (преко посредног италијанског превода Л. Долчија), што је поуздано потврдио Колендић у раду *Срп̄скохрватски п̄ревод Долчеове Хекубе*,[19] а свој налаз касније још и обогатио новим подацима („Pomenuli su mi u Šibeniku da im nađem kupca, jedan rukopis Držićeve „Hekube" Lepo se u natpisu kaže Echuba Trayedia Marina Darxicchia Dubrovcanina [...] Ali što je najzanimljivije, u natpisu se kaže, da je „Hekubu" predstavljala u Dubrovniku „Družina od Bizara 29. januara 1559". 27. septembar 1931).

На основу свих дотадашњих анализа и открића која је дала књижевна историја Решетар је успоставио оквир Држићевог књижевног опуса, а унутар тога, према тада познатим чињеницама, хронологију издања, редослед настанка појединих драма и време њиховог извођења. То је био велики напредак у односу на прво издање. У ново критичко издање ушла су следећа дела: *Пјесни љувене*, *Венере*, *Ст̄анац*, *Тирена*, *Грижула*, *Манде*, *Скуп̄*, *Дундо Мароје*, *Аркулин*, *Џухо Крп̄ета*, *Пјерин* и *Хекуба*.[20] (Нека од ових дела, чији почеци, а самим тим и наслови, нису сачувани, помињу се у литератури и под другим насловима.)

На исти начин, претресајући и проверавајући све дотадашње изворе, архивске податке, написе и претпоставке о Држићевом животу, о коме је, у основи, било мало поузданих чињеница (и до данас су непознати велики периоди у Држићевом животу), уз нова лична истраживања Решетар је саставио пишчев животопис који је његову личност учинио ближом и јаснијом. Истражујући порекло и природу необичне ренесансне личности, на основу познатих података, авантуристичке потезе, боравке ван Дубровника, у Венецији, у Сијени, учешће у тамошњем позоришном животу и др. Решетар није сагледавао пишчеву биографију одвојено од књижевног стварања већ у светлу међусобне зависности између књижевног и позоришног рада и живота. Биографија, која је доносила до тада најпотпунију слику о Држићевом животу, допуњена је вредним прилозима – Држићевом биографијом коју је саставио Саро Цријевић (*Marinus Darsius*), на латинском језику, изводима из генеалогија породице Држић (*Darsa*) из постојећих генеалогија дубровачких грађана, изворним документима.

Поред успостављања целокупног Држићевог опуса, ново издање је било много боље од претходног и стога што је Решетар пажњу посветио језику и ортографији, исправном читању изворног рукописа (велики број погрешака у претходном издању, што је доводило до неразумевања или погрешног схватања Држићевог текста). Решетар је доследно исправљао интерпункцију, састављено писање речи, ортографски уједначавао писање појединих гласова (у чему, ипак, није увек могао да нађе право решење, што му је у полемикама замерано). Поред разних опаски о Држићу у оквиру других, посебно филолошких расправа, Решетар је, после критичког издања, писао у обимној студији о језику Марина Држића.[21] Ово издање је, и поред примедби, научна јавност одлично оценила јер је ценила целину подухвата. Речено је да „обележава значајан датум у развитку јужнословенске филолошке науке" и да сведочи о „великом успеху [...] у овој научној грани".[22] Драгољуб Павловић је у своме приказу истакао све добре стране издања, које „може служити као образац пословима ове врсте" задржавајући се на књижевноисторијским вредностима, и посебно нагласио велики допринос Држићевој биографији, коју је обогатило прво објављивање новооткривених Држићевих завереничких писама.[23] Писма је у Фиренци пронашао један од Држићевих биографа, Жан Дер, и уступио је Решетару да их објави. Уз уздржане примедбе и Петар Колендић је похвалним тоном писао Решетару:

„Zatekao sam Vaš poklon: raskošno izdanje Držićevih dela u savršenoj redakciji, kakovu ste samo Vi mogli dati [...] Ovde-onde ne slažem se s Vama, kao što mislim da nemate na nekim mestima prava ni u „Prilozima X", ali o tom ću Vam naknadno pisati s vremenom..." (Skoplje, 28. maja 1930)

Непосредно пошто су изишла Држићева дела, Жан Дер, коме је Решетар више пута захвалио што му је уступио за објављивање Држићева завереничка писма, пронашао је у дубровачком архиву још неколико нових вести о Марину Држићу и дао их Решетару. Решетар их је објавио, уз објашњење: „иако су то ситније ствари, кад се ради о Држићу, мислим да се морају изнијети на свијет".[24] То су били нови подаци о његовој служби

[19] *Srpskohrvatski prevod Dolčeove „Hekube"*, Izvještaj ć. k. kotorske gimnazije za šk. god. 1909–1910, Kotor 1910, 3–16.

[20] *Djela Marina Držića, drugo izdanje (sa dvije table)*, Stari pisci hrvatski VII, Zagreb, JAZU, 1930.

[21] *Jezik Marina Držića*, Rad JAZU 248: 111 (1933), 99–238.

[22] Отокар Колман, *Milan Rešetar, Djela Marina Držića. Drugo izdanje (sa dvije table), SPH, VII, Zagreb, 1930,* Јужнословенски филолог XI (1931), 241–273.

[23] Д. Павловић, *Djela Marina Držića...*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор XII, 2–3 (1932), 216–219.

[24] *Prilog biografiji Marina Držića*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор X, 2 (1930), 219–221.

и о породици који су свакако употпуњавали Држићеву биографију.

Заједно са оценама Решетаровог критичког издања и са каснијим додацима, успостављен је, колико се најбоље могло, текст Држићевих дела који је поуздана основа за сва каснија бављења стваралаштвом највреднијег дубровачког ренесансног писца.

*

Као што је због многих недостатака првог издања Држићевих дела Решетар непрестано радио на томе да их исправи, јер је знао да од тога зависи колико ће Држић бити схваћен и како ће се судити уметничким вредностима његових остварења, тако је се односио и према знаменитом *Рањинином зборнику* дубровачке петраркистичке лирике, с почетка XVI века. *Зборник* је објављен већ у другој књизи „Старих писаца хрватских", а приредио га је Ватрослав Јагић. Поред тога што је садржао више стотина песама најбољих песника ране ренесансе, богатство овог зборника је било у језику на коме је та поезија стварана. Како је из тог времена сачувано веома мало споменика ове врсте на народном језику, грађа садржана у више хиљада стихова била је вредна основа за сва филолошка истраживања, за препознавања законитости језичких, за испитивања метрике, стила, књижевног језика итд., и низ Решетарових филолошких расправа заснивао се на језичкој грађи овога зборника.

Прво, Јагићево издање, временом је застарело јер су нови рукописи или они које он није користио на разне начине оспоравали првобитни склоп овога издања. Како су ти рукописи у много чему били произвољни и несређени, песме измешане, продубљивало су питање ауторства низа песама (будући да су у зборнику многе биле без имена аутора), које, и поред свих каснијих истраживања и разрешавања појединачних недоумица, ни до данас није добило коначни одговор. Неједнаки по вредности, и поред тога што је Решетар користио најбољи, такозвани задарски рукопис, ти су рукописи различитим и несигурним ортографским решењима реметили изворну метрику, у њима су се губиле индивидуалне карактеристике неких песника, уносили су недоумице у значења речи, удаљавали књижевну реч од песничке слике којој је намењена. О свим тим проблемима Решетар је писао;[25] непрестано у жељи да најстарију поезију учини што јаснијом и блиском изворном облику и да у њој препозна законитости језика тога времена. О језику је расправљао и поводом полемике коју је водио Артуро Кронија критикујући старо Јагићево издање.[26]

Решетарово ново „сасвим преудешено" критичко издање *Рањининоī зборника* коначно је на најкоректнији начин представило најстарију дубровачку поезију на народном језику и суштину тога језика на коме је писана.[27]

*

Годину дана после *Рањининоī зборника* појавило се Решетарово ново издање Гундулићевих дела (треће издање девете књиге „старих писаца").

Гундулићевим делом у целини, посебно *Османом*, Решетар је био дуго заокупљен. У његовој личној библиотеци налазила су се најстарија издања *Османа*, два дубровачка, из 1826. и 1838, будимско ћириличко издање Јевте Поповића из 1827, дубровачка издања драма *Аријадне*, *Дијане*, *Армиде*, *Дубравке*, *Прозерпине уīрабљене* и неких песама из прве половине XIX века, неколико издања *Пјесни īокорних Краља Давида* и *Суза сина размеīноīа.* У својој збирци рукописа имао је три преписа *Османа*, два из XVIII века, од којих је један начинио дубровачки писац Антун Глеђевић, трећи с почетка XIX, као и препис осталих Гундулићевих дела, из пера Миха Џона Растића, из 1755. године. Пратио је литературу о Гундулићу, приказао је Јенсенову студију на немачком језику *Гундулић и њеīов Осман*;[28] Шерцеров чланак о Гундулићевом осмерцу,[29] анализирао Гундулићеву метрику,[30] откривао биографске податке (о песниковој мајци, о његовој сахрани).[31] Када се појавило друго критичко издање Гундулићевих дела, које је приредио Ђуро Керблер, 1919, пропраћено озбиљним критикама,[32] и Решетар је писао о њему веома опширно, будући да је предмет познавао знатно дубље од приређивача, у намери да сугерише шта би све ваљало дорадити и исправити, посебно

[25] *Autorstvo pjesama Raćinina Zbornika*, Rad JAZU 247: 110 (1933), 92–147.

[26] *Jezik pjesama Raćinina Zbornika*, Rad JAZU 255: 114 (1936), 77–219.

[27] *Pjesme Šiška Menčetića i Ǵore Držića i ostale pjesme Raćinina zbornika, drugo, sasvim preudešeno izdanje*, Stari pisci hrvatski II, Zagreb, JAZU, 1937.

[28] *Jensen A., Gundulić und sein Osman*, Archiv für slavische Philogie XXIII (1901), 274–275.

[29] Scherzer I., *Gundulićev osmerac*, Archiv für slavische Philogie XXVI (1904), 126–128.

[30] *Die Metrik Gundulić's*, Archiv für slavische Philogie XXV (1903), 250–289. – Објављено и у преводу Милоша Ивковића, *Гундулићева меīрика*, Просветни гласник XXIV (1903).

[31] *Wer war Gundulić's Mutter?*, Archiv für slavische Philogie XXXI (1910), 478; *Kojega je dana umro i gdje je sahranjen Gundulić*, Dubrovnik 26: 17 (1939), 1–2.

[32] Ал. Стојићевић, *Stari pisci hrvatski, Knjiga IX, Djela Điva Frana Gundulića, drugo izdanje, Zagreb, 1919*, Јужнословенски филолог II, 1–2 (1921), 136–147.

у критичком издавању *Османа*.[33] Објавио је и један обимнији, прегледни прилог о *Осману*,[34] у коме је дотакао све теме које су од важности за разумевање овога епа.

Ново, треће критичко издање Гундулићевих дела имало је своју предисторију. Подстицај за друго издање, како је писао његов приређивач Ђуро Керблер, није дошао из потребе да се сачини боље издање од првог из 1877. већ стога што је прво било распродато. Међутим, како је оно одиста било по много чему превазиђено (то се посебно односило на издање *Османа*), Керблер се заложио да то буде право критичко издање. На располагању је имао нове преписе *Османа* и других дела, у историји књижевности било је нових открића о Гундулићу, међутим, из разних разлога, Ђуро Керблер, који није био слависта, није испунио очекивања новога издања. То друго издање пропраћено је низом примедби и критика, па је аутор одлучио да приреди треће критичко издање. У приређивању је прилично одмакао, нарочито радећи на поређењу разних рукописа *Османа,* али га до смрти није завршио. Тада је Решетару, који је Керблеру, по његовим речима, „прокушаним савјетима уопће највише помогао“ 1931. године поверено да прегледа заостали рукопис Керблеровог издања и приреди ново.

У новом издању објављени су Гундулићева биографија, описи рукописа и издања свих Гундулићевих дела, драме *Аријадна*, *Прозерпина*, *Дубравка*, *Дијана*, *Армида*, препев псалама, *Сузе сина разметноīа*, *Осман* и још неколико песама. У додатку су објављене све четири допуне *Османа*, Соркочевићева, Златарићева, из будимског издања и Мажуранићева, као и неколико других прилога за које је Решетар иначе мислио да их треба изоставити. Новину је представљао додатак Решетаров о редакцијама и рукописима Гундулићевог „Османа“.

У предговору трећег издања,[35] Решетар је назначио које је измене вршио у Керблеровом тексту. Измене су се делом односиле на фактографске исправке везане за нека Гундулићу приписивана дела (*У смрт Марије Калиндрице*, превод два певања *Јерусолима ослобођена*, за која је већ раније утврдио да не припада Гундулићу). Доста је интервенција било у тексту *Османа*, будући да је постојање великог броја преписа, са разним изменама, додацима и понављањима, често стављало приређивача пред тешке проблеме за коју се варијанту определити („од варијанти [...] ја сам узимао у текст ону за коју сам ја, ма с којега разлога, мислио да најбоље одговара оригиналном тексту, па у томе погледу често одступам од Керблерова текста“). Унео је низ ортографских исправки и додатне белешке у коментаре. На крају је нагласио да за све варијанте узете из разних рукописа и издања „јамачи једино Керблер“, јер би свака накнадна контрола значила приређивање новог издања.

После овога издања Решетар је написао још једну студију о Гундулићу, то јест о главним особинама његовога језика,[36] прилог о песмама које су погрешно приписиване Гундулићу[37] и један осврт на сва Академијина издања *Османа*. Тиме је коначно завршено треће критично издање и Решетарово размишљање о Гундулићу и његовим делима, чиме је истовремено заокружен његов вредни рад и на критичким издањима дубровачких писаца.

Критичка издања дубровачких писаца која је Решетар приредио представљају један од највреднијих доприноса филолошким и књижевноисторијским проучавањима и тумачењима дубровачке књижевности.

[33] *Djela Dživa Frana Gundulića, Zagreb, 1919*, Slavia II (1923–1924), 138–153.

[34] *Гундулићев „Осман“*, Братство XVII (1922), 117–153.

[35] *Djela Điva Frana Gundulića, treće izdanje, za štampu priredio Đuro Kerbler, a pregledao Milan Rešetar*, Stari pisci hrvatski IX, treće izdanje, Zagreb, JAZU, 1938. Predgovor pregledavčev, VII–XIII.

[36] *Glavne osobine Gundulićeva jezika*, Rad HAZU 272: 123 (1941), 45–66.

[37] *Pjesme pripisivane Gundulići*, Rad HAZU 272: 123 (1941), 45–66.

Гордана Покрајац

ДОПРИНОС МИЛАНА РЕШЕТАРА ПРОУЧАВАЊУ ДУБРОВАЧКИХ ЗБОРНИКА И МОЛИТВЕНИКА

Готово целокупан књижевно-историјски и филолошки рад Милана Решетара био је оријентисан ка дубровачком наслеђу. Значајан допринос остварио је првенствено у области проучавања књижевних и језичких споменика који су се сачували у рукописима; трезвен и критички приступ нарочито се очитује у проучавању литургијских текстова, лекционара, мисала, луцидаријума и молитвеника, као и њихових преписа који су обиловали хришћанским мотивима и симболиком, са наглашеном моралистичко-дидактичком тенденцијом. „Иако су њихови садржаји, када је реч о литургијским делима, лекционарима, псалтирима, били општи, онда када су њихови преводи, преписи или редакције доспевали у руке свештеника или читалаца, постајали су део дубровачке културе тога времена“.[1] Посебан допринос расветљавању проблематике дубровачких молитвеника и ћириличко-католичких и латиничких зборника, пружају његова дела: *Задарски и Рањинин лекционар*;[2] *Приморски лекционари XV. вијека*;[3] *Либро од мнозијех разлоīа. Дубровачки ћирилски зборник од ī. 1520*;[4] *Бернардинов лекционар и њеīови дубровачки īрепīиси*[5] и *Два дубровачка језична сīоменика из XVI. вијека*.[6]

Најстарије штампане књиге намењене Дубровчанима биле су штампане ћирилицом; почетком XVI столећа католички свештеник Лука Радовановић користио је „машину за штампање и потребне калупе за ћирилска слова“.[7] Бавећи се питањем деловања „presbyteri sclavici“[8] у Дубровнику, Милан Решетар истиче да су ови „словенски попови“ у служби божијој употребљавали словенски језик, а у погледу азбуке пре ћирилицу него глагољицу; узео је у обзир могућност да су они из Далмације у Дубровник донели са собом глагољске књиге, међутим, никако није искључено да су дубровачки глагољаши употребљавали *ћирилске* рукописе који су постојали у њиховим црквама. Архивска грађа о најстаријим споменицима дубровачке књижевности на народном језику сведочи о деловању словенских свештеника презвитера, попут дум Николе Нигра из Дубровника, који је за собом оставио један „vagnilistar“, односно књигу-рукопис на српскохрватском језику, написан ћирилицом и намењен Дубровчанима. На основу података из дубровачког архива, Михаило Динић указује на католичке свештенике који су употребљавали ћирилско писмо и у цркви; ћирилске књиге се помињу у Дубровнику већ од 1329. године, а крајем XIV века оставља се опоручно један еванђелистар. Почетком XV века свештеник Иван, који није знао латински него само ћирилска слова, дошао је у бискупију у Гружу са својим мисалом: „Et ibi prefatus presbiter Juan examinatus, qui nescit, litteram latinum, sed illam que vocatur chiuriliza. Cui dictum fuit quod veniat die dominica cum suo misali ad palacium archiepiscopale“.[9]

Милан Решетар у *Приморским лекционарима XV вијека* доноси фрагмент еванђелистара писаног глагољицом (*Одломак сīароī словенскоī рукоīисноī евангелисīара из XV.*

[1] З. Бојовић, *Историја дубровачке књижевности*, Коло СКЗ CVI, књ. 711, Београд 2014, 13.

[2] M. Rešetar, *Zadarski i Rańinin lekcionar*, Djela JAZU XIII, Zagreb 1894.

[3] M. Rešetar, *Primorski lekcionari XV. vijeka*, Rad JAZU CXXXIV (1898), 80–160; CXXXVI (1898), 97–199.

[4] M. Решетар, *Либро од мнозијех разлоīа. Дубровачки ћирилски зборник од ī. 1520*, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа СКА, Прво одељење, Споменици на српском језику 15, Београд – Ср. Карловци 1926, IX–XVII.

[5] M. Решетар, *Бернардинов лекционар и њеīови дубровачки īрепīиси*, Посебна издања СКА XCIX, Философски и филолошки списи 23, Београд, 1933.

[6] *Два дубровачка језична сīоменика из XVI вијека*, приредили M. Решетар и Ђ. Ђанели, Посебна издања СКА CXXII, Философски и филолошки списи 32, Београд, 1938.

[7] П. Колендић, *Ћирилицом шīампане књиīе за дубровачке каīолике шеснаесīоī века*, Политика 8860 (11. јануар 1933).

[8] M. Rešetar, *Die Čakavština und deren einstige und jetzige Grenzen*, Archiv für slavische Philologie XIII (1891), 369. – Да је на територији републике Св. Влаха запажено деловање „словенских попова“ још у XIV столећу, сведоче подаци које о њима износи А. Вучетић у: *Slovinac* V (1882), 30 и *Srđ* V (1906), 741 (A. Liepopili, *Slavensko bogoslužje u Dubrovniku*, Rad JAZU 220 (1919), 30). – Михаило Динић истиче да је Петар Колендић доказивао како су се служили књигама писаним ћирилицом и да је „сенат добављао свећенике са стране („Dominus Radovan de Zara“) не да глагољају него да у несташици домаћијех словјенскијех свећеника народу по селима читају и тумаче јеванђеља, држе проповједи и обављају њеке сакраменте у народном језику“ (М. Динић, *Словенска служба на īериīорији Дубровачке реīублике у средњем веку*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор XIV/1–2 (1934), 50).

[9] М. Динић, *Нав. дело*, 56.

стољећа); овај „старински еванђелистар“ писан руком, пронашао је у библиотеци Доминиканаца у Дубровнику, а потиче с краја XV и почетка XVI столећа. Решетар сматра да је писац из дубровачке околине, али га чуди како у књизи нема „штења ни еванђеља“ за дан Св. Влаха. О овом Решетаровом открићу извештава крајем XIX столећа М. Милас, наводећи: „како књига нема почетка, нема ни имена, ни судећи по ријечима Червинијем,[10] рекао бих да се је звала баш овако, како јој је написано на свршетку, ако се одузме оно што се не би могло ставити у натпису књизи: „Svaršuju *pistule vangjelju i proročastva i blagoslovi koja se govore prieko svega godišta* na slavu boga i blažene gospodje i svieh svetieh i svetica božieh amen“.[11] У оквиру приморских лекционара из XV века, Решетар доноси и онај који је штампао фрањевац Бернардин Спљећанин на народном језику и латинским словима готског типа. Он истиче да је крајем XV столећа лекционар прва штампана књига у нашем Приморју, указујући на то да се у латинској цркви од XIV столећа уводи обичај читања лекција на народном језику; стога су ове књиге, које садрже у себи обе лекције (епистоле, односно посланице – највише из апостолâ и јеванђељâ), назване лекционари. Утврдио је да је *Бернардинов лекционар* три пута преписиван у Дубровнику и о овој проблематици детаљно излаже у посебној студији.[12]

Дубровачки ћирилски зборник од ī. 1520[13] доноси прилоге које је Решетар објединио из различитих глагољских рукописа XIV и XV столећа. Они указују на блиске везе Дубровника и Далмације у области црквене књижевности; такве релације показују такође десетак руком писаних (у раздобљу од XIV до XVI века) и штампаних латиничких и ћириличких официја,[14] два латиничка псалтира из XVI века, те два ћириличка преписа сплитског *Бернардинова лекционара* из истог времена и њима допуњени *Рањинин лекционар* из 1508. године. Милан Решетар у своме истраживању ћириличког зборника *Либро од мнозијех разлоīа* полази од резултата Ватрослава Јагића изнетих у расправи *Прилози к историји књижевности*, која је изашла 1868. године у IX књизи Кукуљевићевог *Архива*, а потом ју је користио и Даничић за своју *Историју облика* (1874). Решетар је зборник издао у целини – уносећи новине у дотадашње Јагићеве ставове – а налази се у архиву Југославенске академије у Загребу (под сигнатуром IV. a. 24).

Рукопис је писан „западном ћирилицом“[15] односно ћириличком минускулом која је у старије време била уобичајена у нашим крајевима у којима се писало овим писмом, како код православних, тако и код католика и муслимана. За разлику од Јагићевог става да је *Либро од мнозијех разлоīа* писао некакав босанско-далматински фрањевац, Решетар је – на основу извесних језичких особина – уверен да је „сав писан у Дубровнику“ и то несумњиво од стране Дубровчана, тј. дубровачких бенедиктинаца, које је народ звао „калуђерима“. „Одлучно тврдим да су били Дубровчани сва три писара (*A*, *B* и *C*), као што ћу у посебној студији то и доказати. Него, кад су они још у почетку XVI. вијека писали ћирилицом, не мислим да су били баш из самога града Дубровника већ из његове околице, гдје се је ћирилица много дуже држала неголи у граду“.[16] Овај зборник поред разних моралнофилозофских и легендарних чланака, садржи и текстове апокрифног и побожног карактера: разне молитве, попут *Захваљења Исукрстовоī*, *Чтенија Бернарда*, *Чтенија блаженоīа Аūустина*, *Чтенија светоīа Томе* и др. У спису је заступљена имплицитна синтеза мистичарске и схоластичке оријентације, садржана у платонистичким учењима Аурелија Аугустина, и аристотеловска у теолошким егзегезама из XIII века Томе Аквинског. Решетар доноси аргументе у прилог чињеници да су сви текстови пренети на дубровачки говор, иако „по својој прилици неће

[10] Овај еванђелистар помиње у XVIII веку Серафин Цријевић у својој *Chirographoteca Coenobij S. Dominici de Ragusio – Ordinis Praedica sive codices manuscripti, qui in bibliotheca eiusdem coenobii asservantur descripti, per materias digesti variisque animadver sionibus illustrati a fratre Seraphino Maria Cerva Ragusino Ordinis Praedicatorum, MDCCLI* (S. M. Crijević, *Dubrovačka biblioteka* I, priredio S. Krasić, Zagreb, JAZU, 1975, XXXV).

[11] M. Milas, *Starinski hrvatski Evangelistar*, Vienac, 33.19. VIII (1893), 531.

[12] M. Решетар, *Бернардинов лекционар*.

[13] M. Решетар, *Либро од мнозијех разлоīа*, IX–XVII. Непосредно након Решетаровог издања, овом проблематиком се у засебној студији бавио Артуро Кронија (A. Cronia, *Libro od mnozijeh razloga*, Rivista di letterature slave 4 (Roma 1927)).

[14] Служба (*officium*) у основи се односила на дужност клерика да моле. „У пренесеном смислу, тако се назива дио бревијара који се мора измолити у једном дану“ (*Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, uredio A. Badurina, Zagreb 1979, 433).

[15] Писмо којим је писана рукописна ћирилско-католичка дубровачка књижевност, Решетар назива „западном ћирилицом“, а дубровачко ћирилско-католичко окружење је већ у раном XVI столећу указало на потребу да се оснује штампарија, у којој ће се користити „De lettera schiava“. „Године 1511. оснива у Дубровнику штампарско подузеће Фрањо Ратковић (Мицаловић), који је био г. 1510. склопио уговор с пезарским накладником Ђироламом Сончином, да ће издати ћирилицом официј Мајке Божје, еванђеља, епистоле и Соилоквија св. Аугустина „in littera et idiomate serviano“ (*Jakov Ledesma i njegov „Nauk krstianski“ (1583)*, priredio Vjekoslav Štefanić, „Vrela i prinosi“, Zbornik za povijest isusovačkog reda u hrvatskim krajevima (1938), XXXII).

[16] M. Решетар, *Нав. дело*, XV.

бити ништа што је баш дубровачки оригинални рад".[17] На формирање дубровачког састава утицале су чакавско-глагољске и црквене ћирилске матице; с друге стране, има и утицаја црквених ћирилских матица, или превода са италијанског језика. Решетаров је став[18] да је народни говор Дубровника од самих зачетака – ијекавска штокавштина. Стари дубровачки споменици, истиче он, одликују се трослојношћу: дубровачко-чакавско-црквенословенском (потоњи је најстарији и ушао је у дубровачки текст – чији је слој најмлађи – преко чакавске матице).[19]

Бернардинов лекционар и његови дубровачки преписи[20] ставља у средиште пажње сам појам „лекционар" у дубровачком говору; он је испрва у XVI столећу био потребан за латинске, а не за глагољске цркве и мисе, јер је понестајало штампаних глагољских црквених књига, па су лекционар на народном језику попови глагољаши почели употребљавати уместо глагољског мисала. Словенска служба божија је у Приморју[21] и дубровачкој области постојала још у средњем веку, па се усталио обичај да се на латинској миси читају лекције и на народном језику; крајем XV века народни лекционар је овде био прва штампана књига. У другој половини XVI века се почело расправљати о лекцијама на народном језику. Пре овога раздобља су бискупи, који су били странци, изједначавали народни и црквенословенски језик; међутим, сада је задарски надбискуп – који је добро разликовао народни од црквенословенског језика[22] – увео читање лекција на народном језику. У разним приморским бискупијама био је „*прастари* обичај да се на латинској миси лекције говоре и српскохрватски".[23] Иако је половином XVIII столећа папа Бенедикт XIV забранио да се у приморским црквама на латинској миси говори *lingua vulgari*, Решетар истиче да ипак није прекинут „обичај да се у нашим католичким црквама епистола и еванђеље читају и на српскохрватском језику, као што ни понављане старије папинске забране нису уништиле словенску службу божију наших глагољаша".[24]

У Дубровнику се још у XIV столећу јавља лекционар на народном језику; такав један лекционар писан готицом у фрањевачком манастиру на Отоку близу Корчуле – тзв. *Корчулански лекционар* – нашао је Милан Решетар. Нешто млађи, *Задарски лекционар* из XV столећа, који се чува у фрањевачком манастиру у Задру, Решетар је издао 1894. године у Загребу под насловом *Задарски и Рањинин лекционар*.[25] Обичај да се лекције читају на латинској миси и на народном језику је у другој половини XV столећа из околине почео прелазити и у Дубровник; задржано је латинско писмо, а говор је, уместо чакавско-штокавског, прешао на штокавско-јекавски. Тако је настао *Рањинин лекционар* (Решетар га је издао заједно са *Задарским лекционаром*), који је 1508. године преписивао млади дубровачки племић Никша Рањина. У то доба су се у капелама дубровачких патрицијских кућа лекције на латинској миси говориле и на народном језику, „јер *славенске службе божје*, колико нам је познато, у граду Дубровнику није *никада* било!"[26] Касније је у околини Дубровника преовладала латиница. *Бернардинов лекционар*, који је у Венецији издао 1495. године „фрањевац Бернардин Спљећанин као прву нашу штампану књигу на народноме језику и латинским словима (готскога типа)",[27] трећи је по реду најстарији лекционар издаван за католичке цркве са латинском службом божијом.

Решетар показује како се *Бернардинов лекционар* у Дубровнику мењао услед преписивања, а преписиван је три пута – једанпут латиницом у *Рањинином лекционару* (не у целости) и два пута у целости ћирилицом: у *Дубровачком лекционару* и у *Лајпцишком лекционару*. За разлику од Рањине, који је преписивао за личну употребу (како би се за време божије службе у његовој домаћој капели преко латинске мисе се читала епистола или јеванђеље на народном

[17] *Исто*, XVI.

[18] М. Решетар, *Најстарији дубровачки говор*, Глас СКА CCI, Одељење литературе и језика, Нова серија I (1951), 1–44; М. Решетар, *Најстарија дубровачка проза*, Посебна издања СКА CXCII, Одељење литературе и језика 4, Београд 1952.

[19] Драгица Малић се слаже са Решетаром у ставу да су чакавизми и икавизми у Дубровнику само елементи истог књижевног језика (Д. Малић, *„Ватикански хрватски молитвеник" као потврда изворности дубровачке ијекавштине*, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XXXIII (1990), 251–256).

[20] *Лекционар Бернардина Сплићанина* је 1495. године био штампан под овим заглавним натписом: *Euangelia Ɛ epistole cum prephationibus Ɛ benedictionibus per anni circulum in lingua illirica feliciter expliciunt; emendata Ɛ diligenter correcta per fratrem Bernardinum Spalatensem. Impressum Venetiis per Damianum Mediolanensem. Anno D.MCCCCXCV die XII. Martii* (F. Fancev, *Vatikanski hrvatski molitvenik i Dubrovački psalter. Dva latinicom pisana spomenika hrvatske proze 15 i 16 vijeka*, JAZU Zagreb 1934, XXIX). Друго издање приредио је 1543. године Трогиранин Бенедет Зборофчић, а треће – 1586. године Трогиранин дон Марко Андриолић.

[21] A. Cronia, *M. R. Bernardinov lekcionar*, Atti e memorie della Società dalmata di storia patria 3–4 (Roma 1934).

[22] L. Jelić, *Fontes historici liturgiae glagolito-romane*, Krk 1906, XVI, 28.

[23] М. Решетар, *Бернардинов лекционар*, 4.

[24] *Исто*.

[25] M. Rešetar, *Zadarski i Raćinin lekcionar*.

[26] М. Решетар, *Бернардинов лекционар*, 7.

[27] *Исто*, 3.

језику), ћирилске преписе су израдили свештеници за јавну употребу у црквама. *Дубровачки лекционар* је од краја XVI столећа чуван у доминиканском манастиру у Дубровнику, а *Лајпцишки лекционар* се налази у Градској библиотеци у Лајпцигу.[28] Оба рукописа имају литургичку намену, о чему сведоче рубрике писане црвеним мастилом карактеристичним за мисале. Ћирилски преписи[29] *Бернардиновоī лекционара* у Дубровнику су значајни и стога, што одражавају промене које сведоче о правом дубровачком говору у првој половини XVI столећа; преписивачи су заправо уносили измене, јер су им поједини Бернардинови изрази били необични, па су их замењивали онима који су у њиховом дубровачком говору били једини познати. Решетар истиче да не може ни бити говора о томе да би у град могао доћи други говор осим штокавско-јекавског. Сва три преписивача *Бернардиновоī лекционара* су „окретали чакавско-икавски језик своје матице на штокавско-јекавски говор којим су у другој половици XV. вијека Дубровчани од искона говорили у граду.[30] *Лајпцишки лекционар* из Градске библиотеке у Лајпцигу (Leipziger Stadtbibliothek) описао је Аугуст Лескин,[31] повезујући га са другим сличним текстовима католичке и протестантске провенијенције. Међутим, Томо Маретић је у свом издању *Бернардиновоī лекционара* истакао да *Лајпцишки лекционар* „није друго него пријепис првога издања ове књиге (тј. Бернардина), смо су гдјекоји облици и гласови из чакавскога говора окренути на дубровачки“.[32]

Решетар је посебну пажњу посветио једном малом молитвенику на дубровачком говору, који потиче из 1512. године и представља најстарију српску књигу штампану ћирилицом. Иако је пре њега 1494. године штампан октоих, а годину дана касније и псалтир у штампарији на Цетињу – књиге свечане по изради (сложио их је монах Макарије „од Црне Горе“[33]) – дубровачки молитвеник из 1512. године има посебан значај; издао га је Дубровчанин Франческо (Фрањо) Ратковић[34] и „има према њима ту велику предност да је српски и по језику, док су обје Црнојевићеве књиге на чисто црквенославенском језику“.[35] На Решетаров предлог је Српска краљевска академија издала Ратковићев молитвеник, а рађен је у сарадњи са скриптором Ватиканске библиотеке Ћиром Ђанелијем (*Ciro Giannelli*).

Ђанели је у Ватиканској библиотеци пронашао дубровачки латинички рукописни мисал из 1552. године, у коме новину представљају две службе: *Муке Господинове* и *Муке Маријине*, значајне посебно са језичке стране, јер сведоче како се половином XVI столећа говорило у Дубровнику. Приредио их је за штампу под насловом *Двије дубровачке службе од ī. 1552*,[36] пруживши варијанте из његовог другог издања, као и из једног трећег Ватиканског молитвеника сачуваног у рукопису. С обзиром на то да *Двије дубровачке службе* потичу из 1552. године и јасно су датиране, пре њих су само два рукописа Никше Рањине конкретно хронолошки одређена. Рањинин Зборник песама из 1507. године и Рањинин Лекционар из 1508. године.

Бавећи се проблематиком ова два дубровачка језичка споменика из XVI века, Милан Решетар полази од два венецијанска издања католичког молитвеника писаног на српскохрватском језику, а штампаног ћирилицом; прво издање потиче из 1512;[37] друго из 1571. године;[38] а оба

[28] „Die Nachzeicnung der Umstände und des Weges, auf dem der unter der Signatur Slav. 4.2 geführte handschriftlische Kodex der Leipziger Stadtbibliothek in die ehemalige Bibliotheca senatoria civitatis Lipsiensis gelangte, ist für dessen äußere Geschichte nicht ohne besonderen Aufschluß“ (J. Schütz, *Das hand schriftlische missale illyricum cyrillicum lipsiense*, Bibliothecaslavica, Wiesbaden 1963, 1).

[29] За *Дубровачки лекционар*, који представља потпуни ћирилски препис *Бернардиновоī лекционара*, сазнало се тек у новије време; у каталог библиотеке доминиканског манастира га је половином XVIII века уврстио Саро Цријевић.

[30] М. Решетар, *Нав. дело*, 31.

[31] A. Leskien, *Das dalmatinisch-serbische Cyrillische Missale romanum der Leipziger Stadt-Bibliothek*, u *Berichte über die Verhandlungen der kön. Sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften zu Leipzig*, Philologisch-historishe Classe I–II (1881), 199–250. – Решетар каже да му је проф. А. Лескиен описао и штампао „неколико комадића из ћирилског пријеписа Бернардинова лекционара, који пријепис би начињен у другој половици XVI. вијека, дакле никако не иде у оквир моје радње која се бави лекционарима XV. вијека“ (M. Rita Leto, *Pisma Milana Rešetara u Arhivu JAZU*, Građa za povijest književnosti hrvatske 33 (1991), 351–352).

[32] *Bernardinov lekcionar*, priredio T. Maretić, Djela JAZU V, Zagreb 1885, XVII.

[33] *Два дубровачка језична споменика*, VII.

[34] Ово није непознато дело, јер о њему говори Фрањо Фанцев у делу *Ватиканскиī хрватскиī молитвеник и Дубровачкиī псалтир*. Фанцев доноси два слична латиничка дубровачка молитвеника – први је рукописни с краја XIV века, а други је штампан крајем XV века. Ратковић, односно Мицаловић је ускладио текст публикације, изузев језика; говор молитвеника је јекавски, са примесама икавизама. – Мицаловић је 1512. године штампао „у Венецији прву ћириличну књигу за католике, молитвеник, који је садржао *Офичје (Служба) блажене дјеве Марије* и петнаест молитава Свете Бригиде (З. Бојовић, *Нав. дело*, 11).

[35] *Два дубровачка језична споменика*, VII.

[36] *Двије дубровачке службе од ī. 1552*, у: *Два дубровачка језична споменика*, 143–199.

[37] Овај примерак се чува у Националној библиотеци (Bibliothèque Nationale) у Паризу, под сигнатуром *Réserve* B 5009, а припадао је ремском надбискупу Леонору д'Естампу који је живео на размеђу XVI и XVII столећа.

[38] О овоме издању, које му је Ђанели послао из Ватикана, извештава Ф. Фанцев – носи ознаку да је књига припадала извесном Маркантонију Таравасију (Ф. Фанцев, *Нав. дело*).

је прецизно – извевши компаративну анализу – приказао Марио Рок.[39] Српски молитвеник из 1512. године обједињује: *Офичје од блажене дјеве Маријe* (од 128 листова) и *Петнајст молитава свете Бричиде* (од 12 листова). *Офичје*, према Решетару, одговара латинском *Officium beate Mariae Virginis*, а стоји „на натписном листу другога издања *Офичје блажене Госпође*, па је можда тако било и у првом издању."[40] Српски молитвеник је штампан према „западној ћирилици", дакле, намењен католицима и муслиманима, а не православнима; није штампан правописом православних црквених књига какве су, на пример, штампане на Цетињу, попут октоиха из 1494. године и псалтира из 1495. године. Решетар поред сличности српског ћириличког молитвеника са западном ћирилицом, указује и на дистинкције. На пример, у ортографском погледу карактеристично је за западну ћирилицу, па тако и за наш Молитвеник, да се гласови *ћ* и *ђ* пишу словом ќ, с друге стране, новина је у Молитвенику то што се за вокално *р* у писању готово увек користи **ар** (према латиничким текстовима из средњег века). Упоредном анализом *Офичја* и *Молитава*, штампаних у Венецији, у којој су се у ренесанси књиге украшавале вињетама и иницијалима, индикативно је да су оба споменика израђена по примеру италијанских молитвеника; међутим, у *Офичју* су *рубрике* штампане црвеним словима, а молитве црним, док је у *Молитвама* све црно.

Молитвеник је, по традицији старих календара, украшен и сликама; уз назив сваког месеца стоји сличица са приказом посла који се тог месеца врши у пољу. Овај случај је аналоган примерима у западноевропској уметности, конкретно у минијатурама дворских илуминатора из XV века – браће Лимбург у молитвенику за војводу Жана ди Берија – *Très Riches Heures du duc de Berry.* Ради се о збирци текстова за литургијске часове у дану, која поред молитава и псалама садржи и календарски део са дванаест годишњих доба; у илуминирању се очитује утицај италијанског тречента и Тадеа Гадија,[41] а новина је то што су ликови у часослову насликани у оновременом, ренесансном костиму. Решетар примећује да су већег формата и лепше израђене слике резане у дрвету, у виду дубореза.[42] За разлику од *Офичја*, *Молитве* имају само једну слику са натписом – види се призор Свете Бригиде која се пред распећем шиба бичем. Колофони *Офичја* и *Молитава* сведоче да су штампани у „Млецима у штампарији Ђурђа (*Zorzi* је млетачки облик италијанског имена *Giorgio* „Ђурађ") Рускони (*Rusconi*)".[43] Штампани су у Венецији, јер у Дубровнику у то време није постојала штампарија, све до друге половине XIX столећа, иако је и раније било покушаја да се она покрене.[44] У вези са ћирилским писмом Решетар каже: „у самом Дубровнику ја бих рекао да је ћирилица уведена кад се је г. 1878 почео издавати журнал *Slovinac*, који је доносио и ћирилских чланака".[45]

Главни део Молитвеника је *Офичје блажене дјеве Маријe*, највећим делом преведен и усклађен са латинским делом *Officium beate Mariae Virginis*, али не у целости.[46] Решетар сматра „да је нешто збиља превођено са латинскога, али тако да се је преводилац, који је био вјешт црквенославенскому језику (поп глагољаш), гдје-гдје обазирао и на црквенославенски текст".[47] Оно што би се односило на преводе са латинског морало се, логично, односити на молитве, календар и песме својствене католичкој, а не источној цркви; на пример, молитве у Маријином офичју, у Офичју св. Крста, или пак, уз Давидове Псалме покорне. Дакле, Маријин молитвеник, у основи углавном писан глагољицом на црквеном језику, у латинској је редакцији пренет на латиницу, изгубивши директну везу са литургијским језиком словенске службе божије.

[39] M. Roques, *Deux livres d'heures du XVIe siècle en cyrlique bosniaque*, Revue des études slaves XIII (1932), 49–69.

[40] *Двије дубровачке службе од ī. 1552*, XIII.

[41] É. Faure, *Povijest umjetnosti – umjetnost renesanse*, Zagreb 1955. – Од све тројице холандских минијатуриста (Херман, Жан и Пол), Пол Лимбург, који је боравио у Фиренци, истакао се као један од првих мајстора са севера, који је проучавао античка и ренесансна дела примењујући их у своме опусу (F. Winkler, *Paul de Limbourg in Florence*, Burlington Magazine, 1930, 95).

[42] Има их дванаест са новозаветним приказима, попут: Благовести, Рођења Исусовог, Очишћења Маријиног, Окрунења Маријиног, Исуса на Крсту, као и старозаветних, на пример – Витсавеја и Давид.

[43] *Два дубровачка језична споменика*, XVIII.

[44] Решетар сматра да је Фрањо Ратков Мицаловић наш Молитвеник намењо првенствено дубровачким католицима, јер би православни (*in partibus Serviae*) зазирали због скорописа уместо уставног писма, народног језика уместо црквеног и садржаја који је својствен латинској а не источној цркви. Стога су у Дубровнику и његовим колонијама на Балкану биле потребне католичке ћирилске књиге (попут *Наука крстјанскоī истомаченоī у језик дубровачки* из 1583. године). Међутим, иако је дубровачки државни секретар Лука Примовић молио Сенат да оснује штампарију за латинске и евентуално грчке књиге (потребне православним калуђерима), таква одлука није донета до XVIII столећа.

[45] *Два дубровачка језична споменика*, XXI.

[46] Сегменти латиничких рукописа из XIV и XV столећа који потичу из Светог писма нису превођени са Вулгате, него потичу из глагољских црквених књига у којима је сачуван најстарији црквенословенски текст (према преводима са грчког из IX века); у складу са тим, Фанцев сматра да се у оваквим најстаријим латиничким споменицима налазе изразити трагови нашег глагољског текста (Ф. Фанцев, *Нав. дело*).

[47] *Два дубровачка језична споменика*, XXX.

Генеза нашег Молитвеника је испрва обухватала превод Маријиног офичја, потом Псалме покорне и Мртвачко офичје, и најзад, Офичје св. Крста и св. Духа. Рукописни Ватикански молитвеник сведочи о превођењу поменутих сегмената на дубровачки народни говор још у XIV столећу. С обзиром на то да су латинички Маријини молитвеници засебно постојали и крајем XIII столећа, на основу Решетарових истраживања произлази да је Маријин молитвеник у свом најстаријем облику уобличен у првој половини XIV столећа. Доказ да Молитвеник од године 1512. има сачуван латински оригинал пружа издање *Officium parvum B. Mariae Virginis*, штампано 1931. године у Мехелну у Белгији. Ово издање је Милан Решетар допунио снимцима издања *Officium Beate Marie Virginis* из 1503, штампаног у Кортемађоре у провинцији Пјаченца, а које му је доставио Ћиро Ћанели. Резултат његове анализе је показао да Молитвеник од године 1512. садржи све што и поменути белгијски *Официјум*, с тим што потоњем недостају *Офичје Св. Крста* и *Офичје Св. Духа*, а употпуњена су Ћанелијевим снимком *Официјума* из Кортемађореа.

Дубровачки Молитвеник од године 1512. у свом саставу има: *Календар*, *Офичје Маријино*, *Офичје Св. Крста*, *Офичје Св. Духа*, *Седам псалама покорнијех*, *Литаније Свих Светих* и *Офичје од мртвијех*. Засебну целину представљају *Молитве св. Бригиде*, а Решетар скреће пажњу на постојање извесних ванредних молитви. Ради се о молитвама из XIV века папе Гргура XI – *Молитве које учини св. отац папа Грīур* и *Молитве* за оне „који у немоћи падају од куге“, па ко је „узговори сваки дан богољубно али [или] носи при себи“, тај ће оздравити.[48] Подробна анализа језика и текста Молитвеника Решетара је учврстила у ставу да његови различити делови нису у исто време ни преписивани, ни преведени, ни редиговани.[49] Непосредна матица овога Молитвеника била је латиничка и на чакавско-далматинском говору, а дубровачки редактор је, издајући Молитвеник, задржана о „из поштовања црквенога текста, много трагова од тога језика, али је готово све облике чакавско-далматинске замијенио дубровачким“.[50] Стога је логично да се и у Молитвенику задржао понеки „дубровчанизам“, мада постоји много архаичних речи које се не могу чути у говору савременог Дубровника. Ипак, Решетар напомиње да је дубровачко све оно што се некад у Дубровнику говорило, а сада се више не говори. Сваки молитвеник је имао засебну матицу, а детаљном упоредном анализом ових текстова, установио је да се најстарији текст најбоље сачувао у српском издању од године 1512.[51]

Ћиро Ћанели у *Додатку* издања *Два дубровачка језична споменика из XVI. вијека*, које је са Миланом Решетаром приредио за штампу 1938. године, истиче допринос М. Решетара проблематици везаној за ћирилски молитвеник, који је 1571. године издао у Венецији Јакоб Баромић са Амброћом Корсом, а према првом издању из 1512. године. Ћанели указује на јасну Решетарову аргументацију у прилог чињеници ко је био издавач Баромић, што се коси са ставовима Марија Рока[52] о Македонцу или Бугарину Јакову, који је у другој половини XVI столећа у Венецији штампао црквене књиге за которског властелина Ј. Загуровића. Полазећи од Решетарове тврдње да је Јакоб де Баром заправо Јакоб Баромов син (или Баромић) са Крка, Ћанели пружа додатне податке којима је употпунио Решетарову аргументацију. Бавећи се језичким особинама Баромићевог молитвеника, Ћанели је показао да је Јакоб Баромић јекавске облике Дубровчанина Фрање Раткова Мицаловића заменио екавским и икавским облицима; осим тога, Мицаловићеве народне облике и речи Баромић је заменио црквенословенским. Допринос Ћире Ћанелија очитује се и у откривању околности да је један крчки глагољаш издао ћирилски молитвеник намењен Дубровчанима.

Ћанели је у оквиру овога издања, у коме сарађује са Решетаром, самостално приредио за штампу *Двије дубровачке службе од ī. 1552*;[53]

[48] Милан Решетар напомиње да се није могао наћи оригинал за *Молитву од болести и од куīе*, па је за њим трагао и Ћиро Ћанели по разним молитвеницима, не нашавши му ни трага, као уосталом ни у две посебне публикације: B. Sannig, *Collectio absolutionum, benedictionum, conjurationum, exorcismorum* (по римском издању од године 1842) и A. Franz, *Die kirchlichen Benediktionen im Mittelalter* (Freiburg im Bisgau 1909).

[49] Као основни глагољски текст послужило му је Берчићево издање (I. Berčić, *Ulomci Sv. Pisma*, Prag 1864–1871); посебно је консултовао и Вајсово прашко издање из 1916. године – *Psalterium paleoslovenicum croatico-glagoliticum*.

[50] *Два дубровачка језична споменика*, XLV.

[51] Решетар је текст Српског молитвеника од године 1512. верно прештампао, не вршећи корекцију погрешака у преводу. Само је у две ствари одступио од оригиналног текста: није правио разлику између облика словâ „б“, „в“, „к“ и „т“, јер су то различити облици истих слова; из типографских разлога морала се уместо западне ћирилице узети обична црквена ћирилица (за иницијале је употребио већа мајускулна слова; није задржао ни разлику у боји слова коју има оригинал, где су рубрике и велика слова црвена, а овде су, због објективних типографских разлога, замењена курзивном грађанском ћирилицом).

[52] M. Roques, *Нав. дело*, 49–69.

[53] *Двије дубровачке службе од ī. 1552*. – Ћанели је први у науци проговорио о овом рукопису, који се данас налази под бројем 22 међу словенским рукописима Ватиканске библиотеке. Римски научник Улисе де Нунцио је, у својству скриптора Ватиканске библиотеке, пред крај XIX столећа саставио један рукописни каталог словенских кодекса, међу којима је и овај, под ознаком *Cod. Slav.* 22 (В. Јагић, *Спомени мојега живота* II, Београд 1934, 297–298).

које је пронашао међу словенским рукописима Ватиканске библиотеке. Дубровачке службе су до почетка XX столећа (до 1914. године) припадале корпусу латинских рукописа, о којима није постојао каталог, па је и овај рукопис, који је први открио Ћиро Ћанели, превидео Фрањо Рачки сакупљајући важне податке о словенским рукописима, не само Папске библиотеке, него и осталих римских библиотека.[54] О двема службама из 1552. године не говори ни Ватрослав Јагић,[55] иако је истраживао словенске рукописе Ватиканске библиотеке.

Открivши *Двије дубровачке службе од ī. 1552*, Ћиро Ћанели је подробно описао рукопис, указавши да је сачуван у целости, да има 59 листова и на хрбату грбове папе Пија IX и кардинала библиотеке J. Б. Питра, као и своју старију сигнатуру: Vat. 9958. Овај добро сачувани молитвеник потиче из изворника који је писан „романском готицом". Прву службу, под насловом *Офичје од свēте муке Госпо̄дина нашеīа Исукрста̄*,[56] саставио је чувени црквени отац из XIII века Свети Бонавентура де Бањорећо, по поруџбини свога мецене Св. Луја IX (Побожног). Чињеница је да су се овако популарни црквени текстови често преписивали, а уобичајено је било да писари понешто изузимају и модификују по властитом укусу, мењајући стицајем околности и читав смисао појединих пасажа. Ћанели истиче да су потоњи издавачи овога молитвеника углавном прештампавали прећашње издање, не исправљајући искварене стихове; он при томе оцењује фрањевачко издање доста добрим. Међу кодексима које су фрањевци употребили, дубровачкој служби је најближи пергаментни рукопис из XV столећа, из Народне библиотеке у Фиренци, под сигнатуром – Fondo Baldovineti 201: „тај се рукопис готово свуда лијепо слаже са српскохрватским пријеводом у избирању и у диспозицији псалама, антифона и молитава, па и на неким појединим мјестима текста".[57] Ћанели је у Ватиканској библиотеци у циљу надокнађивања недостатака фрањевачког издања, пронашао три богато илустрована пергаментна рукописа из XV столећа, која се, у већој мери него фирентински, слажу са српскохрватским преводом. Он наводи сва три рукописа: Vat. lat. 5493, Ottob. lat. 2917 и Rossian. 106.[58]

Друга служба носи наслов *Офичје од муке блажене дјевице Марије*.[59] Обе службе су у средњем веку и ренесанси биле врло познате и омиљене побожне вежбе, које се налазе и у раскошно илуминираним рукописима, нарочито фирентинским.[60] *Офичје од муке блажене дјевице Марије* такође је често штампано под именом Светог Бонавентуре, односно њему је приписивано и то нејасно, јер је навођено да га је он „уредио". Будући да је сједињено са претходном службом у рукопису, а и предмет је врло сличан, преписивач је некритички мислио да је то дело Светог Бонавентуре. Сличан садржај обе службе навео је дубровачког редактора да их пренесе на дубровачки штокавско-јекавски говор. Ћанели запажа разлике у превођењу химни у обе службе – у првој је увек дат прозни, а у другој стиховани превод. Песме („пјесанце", односно „canticumi") састоје се из строфа од по четири осмерца, аналогно латинској матици: „тај је случај код химана, што долазе на лавде (О царице милосрдна), на часове (Исус[е], рођен од дјеве), на вечерњу (Од чисте мајке утроба) и на повечерје или комплиту (Ки лежа мртав у земљи), па и код псалама, којим почиње јутарња (Ходите, људи тер жене), који се опет у оригиналу састоји од деветераца тј. осмераца".[61]

Резултат Ћанелијевог истраживања *Дубровачких служби од ī. 1552.* је драгоцен, јер је расветлио битна обележја рукописа, која се у првом реду односе на чињеницу да нису директан превод са латинског, него прерада старијег превода, у другом дијалекту; приликом разних преписивања се увлачило много писарских погрешака, на уштрб метра и архаичних израза. Иако су стихови у матици везани римом, то није случај у ове две службе, што није слабост јер је,

[54] О својим истраживањима Фрањо Рачки говори у поглављу везаном за рукописе римских библиотека у *Књижевним обзнанама* (F. Rački, *Moje bilješke o rukopisih u rimskih knjižnicah*, Književne obznane, Rad JAZU XVIII (1872), 239–258). Трагајући за словенским рукописима, долазио је све време и у контакт са латинским, па је тако значајно његово откриће, у палати Барберини, најстаријег споменика црквене писмености у Далмацији (који је потом Ф. Фанцев издао под насловом *Ватикански хрватски молитвеник*).

[55] V. Jagić, *Archiv für slavische Philologie* XXV (1903), 1–47.

[56] У латинским текстовима носи наслов *Cursus de passione domini*, или *Officium crucis*.

[57] *Два дубровачка језична спо̄меника*, 153.

[58] *Исто̄*.

[59] Ћанели напомиње да у латинским оригиналима стоји *Cursus de compassione beate Mariae Virginis*.

[60] P. d'Ancona, *La miniature fiorentina (secoli XI–XVI)* II, Firenze MCMXV. – У ренесансној Италији се иконографска традиција развијала у контаминацији са византијским утицајима (нарочито у делима Симона Мартинија, Николе да Болоње и Лоренца Монака). Овакво сликање у малом формату и прецизно извођени сликарски радови са фигуралним приказом, који су у Дубровнику украшавали старе рукописе, одјек су италијанских – првенствено тосканских – утицаја, а пандани се очитују код Атаванта Фјорентина (сликао је бревијар Матије Корвина у Ватикану), Фра Анђелика и Сандра Ботичелија (илуминирао је ватикански рукопис Дантеове *Божанствене комедије* за Лоренца Медичија).

[61] *Два дубровачка језична спо̄меника*, 155.

подсећа Ђанели;[62] то случај и код Доминка Златарића, који је превод *Аминте* Торквата Таса изложио „у одријешен верас“. У прилог проблему превођења у слободном стиху, драгоцен је његов допринос у вези са још једним пронађеним рукописом, такође у Ватиканској библиотеци. Ради се о дубровачком мисалу из XVI столећа, који је Ћиро Ђанели први уочио, и презентовао његов превод.[63] Позивајући се на Решетарово расветљавање језичке стране молитвеника и његове „сигурне дубровчанизме“, Ђанели констатује да су ове две службе несумњиво преписане од стране Дубровчанина или Дубровкиње, што не значи да је и оригинални превод настао у Дубровнику. Дакле, на основу досадашњег проучавања закључујемо да је првобитно настао на чакавско-икавском далматинском подручју, па је тек потом прерађен од стране штокаваца у контексту некадашње Дубровачке републике. Ове две службе припадају завршном процесу приближавања правом разговорном језику (тзв. *штокавизирања*), па тако, по Ђанелијевим речима, доказују „штокавски карактер дубровачког пучког говора“. Временом се догодило да је у овим рукописима некадашња контаминација чакавско-икавских и штокавско-јекавских облика, својствена старијим молитвеницима, под утицајем књижевне традиције готово ишчезла, тако да је до краја завладало чисто дубровачко наречје.

Решетарова истраживања рукописних дела са стављањем акцента на текстолошке проблеме, указују да се још од средњег века у приморским католичким црквама на миси певају посланице и еванђеља на народном језику, како би народ који није разумео латински, спознао „лекције“ из Светог писма. У старија времена, конкретно у XIV столећу, приликом службе божије дубровачки „глагољаши“ су употребљавали ћирилске рукописе који су постојали у њиховим црквама на дубровачкој територији. Овде су ћирилски лекционари били употребљавани за латинску мису све до XVII столећа;[64] с обзиром на то да се након XIV столећа на подручју Дубровачке републике више не спомињу „славенски свештеници“. Ћирилске преписе лекционара који су имали литургичку намену израђивали су свештеници за јавну употребу у црквама; такав један пример представља и *Дубровачки лекционар* који се од XVI столећа налази доминиканском манастиру у Дубровнику. Дубровачка офичја односно службе настајала су као преводи из латинског у словенски језик, чувајући при томе у својој основи елементе старијих дубровачких текстова (такав је случај са службама Девици Марији). Да су приморски, па тако и дубровачки молитвеници са латинског превођени на народни језик, Решетар показује на примеру *Приморских лекционара XV. вијека*, а попови глагољаши су се могли при превођењу са латинског обазирати и на црквенословенске текстове, који су били превођени са грчког језика.

У предренесансном периоду у Дубровнику је била развијена глагољска књижевност, чија је генеза текла из литургијске књижевности моравско-панонске словенске цркве свете браће Ћирила и Методија, везујући се временом све више за цркву. Тако се разгранала црквена књижевност у позном средњовековљу, неопходна за одгој верника и ширење побожности. Милан Решетар у својим истраживањима показује да су молитвеници, псалтири, еванђелистари, лекционари и друге врсте, још у другој половини XV столећа у Дубровнику сведочили о развијенијој уметничкој књижевности од било ког другог далматинског центра. Дубровачка црквена књижевност је преко јужнодалматинских и босанскохерцеговачких области дошла и у непосредни дотицај са ћириличком писменошћу, о чему Решетар излаже поводом постанка *Рањининоī лекционара*. Бранко Водник такође потврђује „старинску везу између старе глагољске литературе и књига источњачких“.[65] Образованом дубровачком свештенству су била добро позната оба словенска писма – и глагољица и ћирилица – и након што је као званично писмо црквене писмености на народном језику преовладала латиница.

Изузетан допринос Милана Решетара проучавању књижевних и језичких споменика сачуваних у рукописима, очитује се и у критичком приступу литургијским текстовима и њиховим преписима, чиме је увелико расветлио проблематику дубровачких молитвеника и ћирилско-католичких и латинских зборника. Доказао је да су „словенски попови“ у служби божијој користили словенски језик, а у погледу азбуке пре ћирилицу него глагољицу; на основу архивске грађе утврдио је да су дубровачки глагољаши

[62] У прилог овој аргументацији, Ђанели се позива и на студију о Доминку Златарићу – A. Vaillant, *La langue de D. Zlatarić*, Paris 1928, 127.

[63] У слободним стиховима је сачињен и превод познате секвенце Св. Томе Аквинског на празник Телово, а сачуван је у дубровачком мисалу из XVI века, чији фрагмент износи Ђанели: „Хвал', Сионе, спаситеља, / хвал' воеводу и пастира / пјеснами веселијеми. / Колје можеш, толје хлепи, / јер славе не мож изрећи; / већа бо је од свијех“ (Ћ. Ђанели, *Нав. дело*, 156).

[64] Поред многобројних рукописа, у XVI столећу се појавила једна дубровачка ћирилицом штампана књига намењена католицима, а то је катехизам који је венецијански калиграф Камило Занети штампао 1583. године (P. Kolendić, *Mletački kaligraf Kamilo Zaneti kao štampar jednog dubrovačkog katekizma*, Zbornik Milanu Rešetaru II, Dubrovnik 1931, 265–269).

[65] B. Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti* I, Zagreb 1913, 30.

употребљавали ћирилске рукописе који су постојали у њиховим црквама. Први је открио одломак рукописног еванђелистара писаног глагољицом из XV века, у доминиканској библиотеци у Дубровнику, као и десетак руком писаних и штампаних латиничких и ћирилских служби из времена ренесансе; они сведоче о генези дубровачког народног говора, који је од самих зачетака представљао ијекавску штокавштину. Решетар је заслужан и за откриће лекционарâ на народном језику из раздобља XIV и XV века (*Корчулански* и *Задарски*), које је крајем XIX века издао под насловом *Задарски и Рањинин лекционар*. Они такође сведоче о заступљености народног језика штокавско-јекавског типа у дубровачким молитвеницима, као и о обичају да се лекције читају на латинској миси и на народном језику.

Бавећи се латиничким и ћирилским преписима *Бернардиновōг лекционара* у Дубровнику, Решетар је утврдио да су пренети са чакавскоикавског језика своје матице на штокавско-јекавски говор, којим су Дубровчани од искона говорили у граду. Посебну пажњу посветио је дубровачком молитвенику из 1512. године који је издао Дубровчанин Фрањо Ратковић, а за који истиче да је српски по језику; ово је, према Решетару, најстарија српска књига штампана ћирилицом. У сарадњи са Ћиром Ћанелијем објавио је *Двије дубровачке службе* из средине XVI века, а у њиховом истраживању пошао је од два венецијанска издања католичког молитвеника на српскохрватском језику штампана ћирилицом (*Офичје од блажене дјеве Марије* и *Петнајст молитава свете Бричиде*). Упоредном анализом указао је на сличности ћирилског молитвеника са скорописом, али и на извесне разлике у погледу ортографије. Утврдио је да је Маријин молитвеник у основи писан глагољицом на црквеном језику, а у латинској редакцији је пренет на народни језик, изгубивши тако непосредну везу са литургијским језиком словенске службе божије. Подробна анализа језика и текста *Молитава свете Бричиде* довела га је до закључка да је непосредна матица била латиничка и у чакавско-далматинском говору, а дубровачки редактор је приликом издавања Молитвеника чакавско-далматинске облике заменио дубровачким. Решетар је установио да се најстарији текст најбоље сачувао у српском издању из 1512. године. Према овом издању је уобличен ћирилски молитвеник издат у Венецији 1571. године. Решетар је тим поводом расветлио у науци до тада нерешено питање идентитета штампара Јакоба Баромића. У целости сагледан, књижевноисторијски и језички рад Милана Решетара на подручју дубровачких зборника и молитвеника указује на његов синтетички увид у проблематику којој је приступао као ренесансни човек, темељно и ерудитски, реконструишући најтананије појединости ради представљања јасних и аргументованих новина у истраживању.

Небојша Порчић

МИЛАН РЕШЕТАР КАО ИСТОРИЧАР ДУБРОВНИКА

У трећем тому *Енциклопедије српско-хрватско-словеначке*, штампаном 1928. године, Милан Решетар је представљен као „професор Универзитета у пенсији“ који се „бави највише српскохрватским језиком, његовом историјом, дијалектима и акцентологијом, старом дубровачком књижевношћу и у опште дубровачким старинама“.[1] Заиста, Решетар је у својству сарадника на том енциклопедијском пројекту, поред одредница о дубровачкој књижевности, позоришту и десетинама Дубровчана који су оставили траг на различитим пољима писаног стваралаштва, такође обрадио десетак превасходно историјских личности старог Дубровника и написао опширан приказ историје града.[2] Још једну потврду да су савременици овог рођеног Дубровчанина и вишеструког академика сматрали како филологом и историчарем књижевности тако и историчарем посебно посвећеним прошлости свог завичаја, пружа *Зборник из дубровачке прошлости Милану Решетару о 70-ој годишњици живота*, у ком су текстови приложени на дар јубилару груписани у исте три целине – историјску, књижевну и језичку.[3] Ипак, у каснијим енциклопедијским приказима и општијим прегледима Решетарове делатности његово бављење дубровачком историјом нема ни приближно тако истакнуто место.[4] Та околност може се тумачити као последица неумитног, па и објективног, суда времена, али у нашој представи о Решетару и његовој улози у истраживању дубровачке прошлости она ствара својеврсну празнину која завређује покушај попуњавања.[5]

Прецизно одређивање дела Решетаровог опуса у којем он наступа као историчар Дубровника нужно поставља проблем граница између филологије, историје књижевности и историје као сродних дисциплина склоних тематском преклапању и прожимању истраживачких приступа. Добар пример пружа обимна студија о дубровачким повељама из раздобља од XIII до XV века, коју је Решетар објавио у Јагићевом *Архиву за словенску филологију* 1894. и 1895. године.[6] Иако би историчар из њеног наслова најпре очекивао дипломатичку или историјскоправну анализу дубровачке документарне заоставштине тог времена, она у ствари користи богати фонд дубровачких ћириличких докумената као подлогу за филолошка истраживања која су, уосталом, аутору донела звање универзитетског наставника словенске филологије. Идентичан „неспоразум“ понавља се и са два рада о дубровачким документима и преписима који су доживели своја прва издања у збирци Љубомира Стојановића *Старе српске повеље и писма* 1929. и 1934. године.[7] Ипак, сва три наведена текста садрже драгоцене податке о институционалном развоју ћириличке документарне писмености у средњовековном Дубровнику и личностима њених главних носилаца, док расправе о односима између вишеструких примерака појединих докумената непосредно доприносе њиховој дипломатичкој анализи, обезбеђујући на тај начин филологу Решетару место међу историчарима дубровачке српске канцеларије и судеоницима у критичкој обради ове веома драгоцене скупине историјских извора.

С друге стране, велики број Решетарових радова из историје књижевности користи грађу и истраживачки приступ који се могу сматрати својственим историчарима. Овде у првом реду спадају просопографске цртице о старим дубровачким књижевницима – на пример, Решетар сведочанствима хералдичких извора потврђује

[1] *Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка* III, Загреб 1928, 762 (Александар Белић).

[2] *Народна енциклопедија* I, Загреб 1925, 660–667.

[3] *Zbornik iz dubrovačke prošlosti Milanu Rešetaru o 70oj godišnjici života prijatelji i učenici*, Dubrovnik 1931.

[4] Уп. Mirko Deanović, *Milan Rešetar*, Ljetopis JAZU 54 (1949), 336–352; Benko Horvat, *Prof. Milan Rešetar: povodom desetogodišnjice smrti*, Numismatika V (1953), 80–86; *Enciklopedija Leksikografskog zavoda* VI, Zagreb 1962, 416; *Enciklopedija Jugoslavije* VII, Zagreb 1968, 66–67; *Мала енциклопедија Просвета*, Београд 1978[3], 61; Maria Rita Leto, *Milan Rešetar*, Zagreb 1989; *Енциклопедија српске историографије*, Београд 1997, 621; *Zbornik o Milanu Rešetaru – književnom kritičaru i filologu*, Zagreb 2005; *Hrvatska enciklopedija* IX, Zagreb 2007, 301–302; *Енциклопедија српског народа*, Београд 2008, 950.

[5] Поред сразмерно детаљног прегледа Марије Рите Лето у првом сегменту њеног поглавља посвећеног Решетаровом опусу (*ibidem*, 33–40), посебан осврт на овај аспект његове делатности пружа само рад Славице Стојан у поменутом зборнику из 2005. године – Slavica Stojan, *Dubrovačka svakodnevica u književno-povijesnom radu Milana Rešetara*, 213–228.

[6] *Die ragusanischen Urkunden des XIII. bis XV. Jahrhunderts*, Archiv für slavische Philologie 16 (1894), 321–386; 17 (1895), 1–47 (бр. 28 и 30 у библиографији приложеној у овом зборнику).

[7] *Нове дубровачке повеље Стојановићева зборника*, Глас СКА 169 (1934), 121–166 (бр. 293); *Никша Звијездић, дубровачки српски канцелар XV. вијека*, Глас СКА 169 (1934), 167–209 (бр. 292).

породично порекло мајке песника Ивана Гундулића, подацима фирентинског дворског летописа датира његову песму посвећену тосканском војводи Фердинанду II, а на основу бележака из матичних књига умрлих и сахрањених отклања неке недоумице у погледу датума његове смрти и указује на највероватнију локацију његовог гроба.[8] Осим тога, историографски садржаји долазе до изражаја у прилозима посвећеним историји дубровачког позоришног живота, попут оног о популарној покладној маски „турици“ или о местима и начину одигравања позоришних представа, који почивају на подацима из одлука градских власти сачуваних у Дубровачком архиву, те писменим и усменим сведочанствима очевидаца, укључујући ту и сопствена сећања.[9]

Ипак, одређивање Решетара као историчара Дубровника почива на много чвршћим основама него што су то примена историографског приступа у бављењу књижевним феноменима или узгредна помоћ историчарима у проучавању дубровачких ћириличких докумената. Наиме, међу његовим објављеним текстовима налази се чак педесетак наслова посвећених темама из дубровачке прошлости ван области филологије и историје књижевности. Опсег тих тема, који је услед своје упадљиве разноврсности у *Енциклопедији српско-хрватско-словеначкој* обележен изразом „дубровачке старине уопште“, сам Решетар је прецизније одредио у два по концепцији и времену настанка врло блиска прилога из зрелог периода своје делатности – *Културне сличице из Дубровника средњег вијека* (1922) и *Из културнога живота старога Дубровника* (1923).[10] Ови наслови, који јасно упућују на поље културне историје, имају код Решетара донекле особено значење. Полазећи од запажања да су политичка и књижевна историја Дубровника „добро познате“ и да се „објема признаје важност и вриједност“, он као свој циљ наводи приказивање „културног т. ј. унутрашњег живота“ града.[11] Ово на први поглед необично поистовећивање културног и унутрашњег живота постаје разумљивије у светлости Решетаровог схватања да је Дубровник „основан као уточиште културе и цивилизације“, те да му је потоњи „политички развитак суседних земаља још јаче утиснуо тај карактер и то звање“.[12] Пошто је, дакле, Дубровник у целини својеврстан културолошки феномен, онда се и целокупни градски живот може посматрати као такав. Отуд у поменутим радовима место налазе теме као што су образовање, здравство, књижарство и штампарство, јавна и стамбена архитектура, покућство, луксузно занатство, музика, лов, игре и светковине, породични живот и обичаји, али и верски живот, судство, казнена политика, јавна безбедност, државно уређење и положај различитих друштвених група, од властеле до послуге и средњовековних робова.

Мада је ова „систематизација“ наступила тек дубоко у зрелом добу његовог стваралаштва, Решетарове историографске тежње почеле су да се испољавају знатно раније. Првим његовим историографским текстом о Дубровнику може се сматрати прилог у *Старинама* Југославенске академије за 1893. годину, у оквиру којег су објављена и кратко прокоментарисана два писана сведочанства о страдању града у „Великој трешњи“, разорном земљотресу од 6. априла 1667. године.[13] Формално блиска тада доминантном позитивистичком усмерењу историјских истраживања на догађајну историју, ова тема се такође сасвим добро уклапа у Решетаров културноисторијски приступ дубровачкој прошлости, као појединачно вероватно најзначајнији догађај за унутрашњи живот града у многовековном раздобљу његове самосталности. Отуд не изненађује што јој се и касније враћао – 1901. године, када се осврнуо на још једно драгоцено писано сведочанство очевица, и 1936, када је приказао деловање дубровачких органа власти у месецима после катастрофе,[14] док се 1929. године позабавио и низом мањих потреса који су узнемиравали становништво Дубровника у петој деценији XIX века.[15]

Занимљиво је приметити како је Решетар на сличан начин својим интересовањима подређивао још једну омиљену форму позитивистичке историографије – биографију. На почетак ове скупине његових радова може се ставити текст из 1899. године *Дубровачки попови у почетку*

[8] *Wer war Gundulić's Mutter?*, Archiv für slavische Philologie 31 (1910), 478 (бр. 110); *Које је године постала Гундулићева пјесма Фердинанду II?*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор 2/2 (1922), 180–183 (бр. 185); *Kojega je dana umro i gdje je sahranjen Gundulić?*, Dubrovnik XVI/17 (1939), 1–2 (бр. 309).

[9] *Dubrovačka „Turica“*, Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena 29/2 (1934), 79–80 (бр. 277); *Stari dubrovački teatar*, Narodna starina 1 (1922), 97–106 (бр. 188).

[10] *Културне сличице из Дубровника средњега вијека*, Српски књижевни гласник 6 (1922), 423–436 (бр. 187); *Iz kulturnoga života staroga Dubrovnika*, Jugoslavenska njiva VII/1 (1923), 367–372, 396–403 (бр. 196).

[11] *Iz kulturnoga života*, 367.

[12] *Исто*, 368.

[13] *Dva izvještaja o velikoj dubrovačkoj trešnji*, Starine JAZU 26 (1893), 27–32 (бр. 18).

[14] *Velika Dubrovačka trešnja po opisu holanckoga konsula u Smirni*, Dubrovnik X/46 (1901), 1–3 (бр. 57); *Prvo vrijeme u Dubrovniku poslije velike trešnje od god. 1667*, Novo doba XVIII/86 (12. april 1936), 13 (бр. 295).

[15] *Трешње у Дубровнику і. 1843–1845*, Glasnik Dubrovačkog učenog društva „Sveti Vlaho“ 1 (1929), 47–49 (бр. 245).

нашеīа вијека, који кроз низ биографских напомена даје групни портрет парохијског свештенства на простору бивше Републике у првим годинама аустријске власти.[16] Већ следеће године, кроз осврт на делатност дубровачког лекара из XVI века, португалског Јеврејина Амата Лузитанца, Решетар ће проговорити о здравственој култури Дубровника, па и суседних области под турском влашћу.[17] Исто тако, биографска скица о Томи Наталићу Будиславићу, требињско-мрканском бискупу с почетка XVII века, пружа му повод да се осврне на католичко словенско богослужење у дубровачкој области и међуконфесионалне односе уопште,[18] а цртице о фрањевцу Бенедикту Орсинију и доминиканцу Винченцу Комнину, објављене под карактеристичним називом *Два дубровачка швиндлера* скрећу пажњу на интересовање старих Дубровчана за генеалошка истраживања, укључујући склоност ка маштовитим родословним конструкцијама.[19] Тек се за рад о дубровачком надбискупу Рајналду Грацијанију, истакнутом припаднику фрањевачког реда из првих деценија XVI века, може рећи да представља прави биографски прилог који коригује сазнања о времену његове оставке и смрти.[20]

Далеко највећи број Решетарових текстова о историји Дубровника ипак се непосредно бави питањима из оквира одређеног његовим схватањем „културног т. ј. унутрашњег живота“ града. Настајући у раздобљу од почетка XX века па до последњих година Решетаровог живота, ови текстови обрађују неколико веома разноликих тема. Некима су посвећени само један или два наслова, попут поморства и културних веза са иностранством,[21] али за друге је јасно да су трајније привлачиле пажњу аутора, који им се враћао у више наврата. Штавише, за њих три може се стећи утисак да су програмски обрађиване, јер су јасно назначене у Решетаровим скицама за културну историју Дубровника из 1922. и 1923. године, а текстови који се њима баве настали су углавном у наредних неколико година. На пример, тема историјата градских грађевина начета је 1924. године прилогом *Слике сшароī Дубровника*, у којем се анализира веродостојност ликовних представа града, посебно оних из времена пре 1667,[22] а настављена текстовима о изгледу града 1590. године, дворани за заседања дубровачких већа, локацијама и називима градских тамница и здању кнежевог двора.[23] Исто тако, Решетар се у низу текстова објављених 1925. године позабавио најзначајнијим друштвеним групама у животу старог Дубровника – богатим пучанима окупљеним у братовштине лазарина и антунина[24] и, наравно, градском властелом. Поред демографског опадања властеоског сталежа и сукоба који су га раздирали током последња два века постојања Републике,[25] ауторову пажњу тада су привукла и словенска презимена дубровачких властеоских родова и њихових појединих огранака,[26] да би се у једином каснијем прилогу из оквира ове теме упустио у покушај идеалне реконструкције пописа градске властеле на основу спискова саопштених у делима дубровачких историографа.[27] Најзад, текстом из 1926. године о организацији градске управе након укидања старе Дубровачке републике у време француске окупације почетком XIX века[28] започиње група прилога посвећених унутрашњем уређењу Дубровника као још једном обележју његове културе у смислу који је том појму давао Решетар. У њу спадају опширан преглед историјата Великог већа, скупштине градске властеле, обогаћен освртом на чиниоце политичке културе као што су начини расправљања и гласања, рад *„Друīови“ млеūачких кнезова у Дубровнику*, посвећен једној од особености градског уређења из времена млетачке власти, као и коментар дубровачког закона о миразу из 1235. године, „најстаријег

[16] *Dubrovački popovi u početku našega vijeka*, Dubrovnik – kalendar za prostu 1899. godinu, Dubrovnik 1899, 68–73 (бр. 41).

[17] *Амаū Лузиūанац, дубровачки љекар XVI. вијека*, Бранково коло 6 (1900), 1237–1240, 1264–1266, 1301–1304 (бр. 49).

[18] *Toma Natalić Budislavić i ńegov „Collegium Orthodoxum“ u Dubrovniku*, Rad JAZU 206 (1915), 136–141 (бр. 151).

[19] *Dva dubrovačka švindlera iz 17-oga vijeka*, Dubrovački list II/10 (1925), 1–2 (бр. 208).

[20] *Contributo alla biografia del P. Rainaldo Graziani, ex-Generale dell'Ordine e Arcivescovo di Ragusa*, Archivum Franciscanum Historicum 24 (1931), 127–131.

[21] *Kapetan Jozo Orebić*, Dubrovnik X/7 (1901), 2; *Dubrovački brod XVI. vijeka*, Dubrovnik XVII/13 (1908), 1–2 (бр. 97); *Stari dubrovnik i njemački svijet*, Camilla Lucerna, Graz 1938, 133–139 (бр. 308).

[22] *Slike staroga Dubrovnika*, Narodna starina 3 (1924), 176–189 (бр. 205).

[23] *Kratka vijest o Dubrovniku iz kraja XVI. v.*, Dubrovački list IV/21 (1927), 2; *Dubrovačka „Vijećnica“*, Vjesnik Hrvatskog arheološkoga društva, 15 (1928), 43–48 (бр. 234); *Dubrovačke tamnice*, Glasnik Dubrovačkog učenog društva „Sveti Vlaho“ 1 (1929), 39–44 (бр. 237); *Sadašnji dubrovački „Dvor“*, Novo doba XVIII/86 (1936), 14 (бр. 296).

[24] *Antunini i lazarini*, Dubrovački list II/37 (1925), 1–2 (бр. 219).

[25] *Nova dubrovačka vlastela*, Dubrovački list II/13 (1925), 1–2 (бр. 208); *Salamankezi i sorbonezi*, Dubrovački list II/19 (1925), 1–2 (бр. 214); *Posljednji dubrovački vlastelin*, Dubrovački list II/25 (1925), 2–3 (бр. 215).

[26] *Slavenska prezimena dubrovačke vlastele*, Dubrovački list II/32 (1925), 2, II/33 (1925), 1–2 (бр. 218).

[27] *Поūис дубровачкијех власūеоскијех ūородица*, Glasnik Dubrovačkog učenog društva „Sveti Vlaho“, 1 (1929), 1–11 (бр. 242).

[28] *Početak dubrovačke općine*, Dubrovački list III/26 (1926), 1–2 (бр. 225).

споменика приватног живота у старом Дубровнику“, који Решетар користи да проговори о још једном сегменту своје културне историје – породичном животу и светковинама.[29]

Сасвим другачији случај од ових група текстова насталих после „систематизације“ из 1922/23. године представља четврта већа целина у Решетаровом бављењу „дубровачким старинама“ – нумизматика. Наговештено још 1905. године објављивањем уопштеног прегледа дубровачких новаца намењеног италијанским читаоцима,[30] његово интересовање за ту област изнедрило је током наредних петнаестак година још десетак прилога о новцу, медаљама и државним обележјима Дубровачке републике.[31] Пошто је овим текстовима промовисан у статус нумизматичког ауторитета на јужнословенском простору, Решетар је 1920. године објавио програмски чланак *Нумизматика у Југославији*, у којем је одредио оквире нумизматичког наслеђа нове државе, пружио преглед расположиве грађе и литературе и указао на правце даљих истраживања, позивајући пре свега на израду систематских прегледа и описа.[32] Део тог програма за који је био најпозванији да га лично спроведе Решетар је недуго затим и остварио објављивањем најобимнијег дела у свом целокупном опусу – *Дубровачке нумизматике*.[33] На преко 1100 страна подељених у два тома он даје не само подробну, богато илустровану дескрипцију и каталогизацију старих дубровачких кованица, него и историјат дубровачког новчарства и медаљерства, прилажући уз то опширне осврте на јавне и приватне печате, државна знамења, па и стари дубровачки систем мера. Његова продукција на овом пољу није посустала ни после ове велике синтезе – писао је прилоге на италијанском о дубровачкој ковници,[34] враћао се нерешеним питањима;[35] коментарисао нове налазе[36] и, мада већ дубоко у осмој деценији живота, убедљиво побијао тезе других истраживача о наводном ранијем почетку ковања појединих новчаних типова.[37]

Заступљена овако великим бројем објављених текстова из свих раздобља његовог радног века, Решетарова делатност на расветљавању историје Дубровника ван оквира филолошких и књижевноисторијских тема очигледно је почивала на живом интересовању и снажној мотивацији. Осим тога, она је имала чврсто упориште у непосредном додиру који је са споменицима те историје Решетар успоставио дословно од рођења. Тако у његовим текстовима о архитектонском комплексу Кнежевог двора читалац осећа ауторов посебан однос према том здању у којем је као син дубровачког градског поглавара Пава Решетара дошао на свет и провео своје дечачке године, док прецизност у предлогу убикације Гундулићевог гроба испод олтара фрањевачке цркве оставља утисак способности да се у сваком тренутку призове пред очи детаљна слика тог толико пута виђеног простора. Једнако значајна била је и његова блискост са другим сличним живим баштиницима дубровачке прошлости – на пример, потврду неких претпоставки које је изнео о тамницама у дворском комплексу и о суседном здању већнице пружио му је „стари пријатељ, савјетник Карло Зах, који је дјететом живио у стану под Вијећницом“.[38] Штавише, за поједине теме, попут пожара у Већници 1817. године, страха од земљотреса 1843–1845. или приказивања позоришних представа током прве половине XIX века, бројна Решетару позната казивања старијих дубровачких нараштаја употребљена су као усмени историјски извор.

[29] *Dubrovačko Veliko vijeće*, Dubrovnik – mjesečna ilustrovana revija, I (1929), 3–10, 60–68 (бр. 238); *„Drugovi“ mletačkih knezova u Dubrovniku*, Narodna starina 12 (1933), 126–130; *Najstariji dubrovački zakon o prćijama i pirovima*, Dubrava III/22 (1935), 3 (бр. 285).

[30] *Le monete della Repubblica di Ragusa*, Rivista italiana di numismatica e science affini 18 (1905), 215–230 (бр. 85).

[31] *Medalje Dubrovačke republike*, Dubrovnik XVII/52 (1908), 5–6, XVII/53 (1908), 3–4 (бр. 99); *Spomenice Dubrovačke republike*, Dubrovnik XVIII/2 (1909), 1, XVIII/3 (1909), 1 (бр. 108); *Pečat, zastava i grb Dubrovačke republike*, XVIII/30 (1909), 1–2, XVIII/31 (1909), 2–3, XVIII/32 (1909), 1–2, XVIII/33 (1909), 1–2, XVIII/34 (1909), 1–2, XVIII/35 (1909), 1–2 (бр. 106); *Rijetke novije dubrovačke medalje*, Crvena Hrvatska XX/83 (1910), 2–3 (бр. 115); *Das Münzwesen der Republik Ragusa*, Monatsblatt des Numismatischen Gesellschaft in Wien 8 (1910), 185–193, 202–207, 222–223 (бр. 114); *Zu den ragusaner Fälschungen von polnischen Dreigröschern der Stadt Riga*, ibidem, 233–234 (бр. 113); *Ein ungarich-ragusanischer Taler der Kaiserin Maria Theresia*, Monatsblatt des Numismatischen Gesellschaft in Wien 10 (1916), 113–117 (бр. 158); *Sammlung Rešetar*, ibidem, 153–155 (бр. 157); *Wie ist in der Numismatik der Begriff "Variante" aufzufassen?*, ibidem, 225–231 (бр. 159); *Staro dubrovačko poštenje*, Nova Evropa I (1920), 66–68 (бр. 170).

[32] *Numizmatika u Jugoslaviji*, Jugoslavenska obnova – Njiva 4 (1920), 776–779 (бр. 172).

[33] *Дубровачка нумизматика* I, Сремски Карловци 1924, II, Београд – Земун 1925 (бр. 201, 209).

[34] *La fine della zecca di Ragusa*, Rassegna numismatica 27 (1930), 1–7 (бр. 253); *La zecca di Ragusa nel Corpus nummorum italicorum*, Rassegna numismatica 33 (1936).

[35] *Ugarsko-dubrovački talir carice Marije Terezije*, Bulićev zbornik – naučni prilozi posvećeni Franu Buliću, Zagreb – Split 1924, 677–680; *Dubrovačka perpera od g. 1618*, Numizmatičar 2 (1935), 9 (бр. 283).

[36] *Tre medaglie poco conosciute di Ragusei*, Rassegna numismatica 30 (1933), 16–17 (бр. 272); *Još jedna dosad nepoznata dubrovačka minca iz XV. vijeka*, Numismatika 1 (1933), 9–11.

[37] *Najstarije dubrovačke mince*, Numismatika 2–4 (1934–1936), 65–69 (бр. 291); *Početak kovańa dubrovačkoga novca*, Rad JAZU 266 (1939), 149–170 (бр. 310).

[38] *Dubrovačka „Vijećnica“*, 47.

Ова нарочита веза са позорницом на којој се „унутрашња“ историја Дубровника одигравала и са многим њеним познаваоцима, па и сведоцима, давала је и још даје Решетаровим текстовима неку врсту подразумеване поузданости. Међутим, тај утисак интимне упућености истраживача у предмет не пружа веродостојну представу о Решетаровом бављењу дубровачком историјом. Откад је 1877. као седамнаестогодишњак отишао на даље школовање, он никад више није живео у Дубровнику – после наставничких положаја у Копру, Задру и Сплиту, готово три деценије провео је у Бечу, да би се после Првог светског рата преселио у Загреб, а после пензионисања у Фиренцу. Иако су ове средине представљале прворазредне центре историјских истраживања, када је реч о проучавању дубровачке историје, а нарочито њеног „унутрашњег“ сегмента, ниједна није могла да надомести пребогато врело података које се налазило у самом граду – стотине томова белешки о раду разних органа власти старе Републике сачуваних у дубровачком архиву. Углавном ускраћен за непосредан приступ том кључном корпусу грађе,[39] Решетар је податке за своје историографске текстове мањим делом црпао из тада ионако скромног фонда објављених архивских извора, знатно више из добро му познатих дела старих дубровачких писаца и других наративних сведочанстава о старом Дубровнику, а понајвише из своје личне збирке наслеђене или стечене грађе, чији је најзначајнији део представљало пет великих свезака са исписима из Дубровачког архива које је сачинио његов отац Паво.

Особености изворне подлоге Решетаровог бављења историјом Дубровника врло јасно долазе до изражаја у његовим текстовима. На пример, прилог *Из културнога живота старога Дубровника* заснован је на очевим изводима из „понајвише још неизданих и дослије слабо проучених записника о сједницама Великог већа и Сената“ и на списима Филипа де Диверсиса, Александра Ла Мера, Серафина Рација и Јована Равењанина, који су му тада као професору загребачког универзитета били лако доступни – прва два у издањима објављеним у Задру и Загребу, трећи као стара штампана књига, а четврти као рукопис у архиву Југославенске академије.[40] Неки други текстови показују још већу разноврсност – Тома Наталић Будиславић и његов труд око католичког словенског богослужења представљени су на основу Фарлатија, старих дубровачких писаца и очевих исписа, па затим доведени у везу са две оновремене богослужбене књиге, док је историјат Већнице дат на основу архивске грађе објављене у едицији *Monumenta ragusina*, архивских белешки које „нијесу још издане“, свакако извађених из очевих исписа,[41] личних сведочанстава, па и једне фотографије. С друге стране, немали број прилога настао је већим делом или готово у целини на основу једног извора. Такви су, између осталих, текстови о Амату Лузитанцу, који се темељи на дубровачком поглављу његовог списа *Curationum medicinalium*, дубровачком броду из XVI века, који почива на познатом одломку из списа Серафина Рација, изгледу града из 1590. године, који је забележен у путопису Холанђанина Јана Сомера, као и осврт на двојицу дубровачких „швиндлера“, који се осим њихових генеалошких списа изричито позива још само на некролог дубровачког доминиканског манастира. Посебно место у овој другој скупини заузимају оригинални анонимни списи из ауторове личне архиве, као што су од оца наслеђени доушнички извештај из 1819. године на ком је заснован прилог о дубровачким свештеницима тог доба, табеларни „попис“ дубровачких земљотреса из 1843–1845, и „опис“ употребљен у приказу дубровачких тамница, или пак сведочанства о Великој трешњи објављена 1893. године, до којих је очито сам дошао.[42] Што је посебно занимљиво, и рад о сликама старог Дубровника настао је на основу копија и оригинала из својеврсне личне колекције ликовних извора, за коју је Решетар сматрао да садржи „све важније, а у колико је мени познато, и већину слика из тог времена“.[43]

У светлости наведеног, корпус Решетарових текстова о историји Дубровника више не делује као сјајно обавештени поглед изнутра, него пре као импровизација завичајног ерудите чији домети остају у међупростору науке и популарног штива. Тај утисак појачава неспремност да се истраживања продубе ван круга непосредно доступних података, па чак и да се до краја искористе могућности које тај круг нуди – тако у раду о дубровачком уређењу из раздобља

[39] Током бечког раздобља Решетаровог живота, у царској престоници налазила се дипломатичка збирка дубровачког архива, али не и књиге бележака дубровачке канцеларије и нотаријата – уп. J. Гелчић, *Дубровачки архив*, Гласник Земаљског музеја у Сарајеву 10 (1910), 538–541.

[40] *Iz kulturnoga života*, 367–368.

[41] Решетар обично изричито саопштава да користи очеве исписе (на пример, у текстовима *Toma Natalić Budislavić*, *Попис дубровачкијех властеоскијех породица*, *Dubrovačke tamnice*, *Dubrovačko Veliko vijeće*, *Dubrovačka „Turica“*, *Prvo vrijeme poslije trešnje*, *Sadašnji „Dvor“*, итд.), али њихова употреба може се основано претпоставити и у другим прилозима у којима се позива на необјављене архивске податке (поред наведеног, такви су *Амат Лузитанац*, *Stari dubrovački teatar* и још неки).

[42] У раду Решетар за оба извештаја каже да се налазе „у мене“ – *Dva izvještaja*, 27, 30.

[43] *Slike staroga Dubrovnika*, 176.

млетачке власти Решетар с правом примећује да су регистри збирке *Monumenta ragusina* непоуздани, али не покушава да то надомести систематским прегледањем самог текста.[44] Најзад, ту су и примери истраживачке небудности, од којих можда најупадљивији пружа текст о турици – пошто је велики део текста посветио представљању „још једног много старијег свједочанства" о тој маски, које је пронашао у очевим исписима одлука већа за 1412. годину, Решетар на крају доноси додатак са напоменом да је „пошто је ово већ било написано" нашао да „већ Јиречек (*Staat und Gesellschaft im mittelalterlichen Serbien* III, 58) спомиње одлуку од г. 1412".[45]

При свему томе мора се, међутим, истаћи да ни сам Решетар није инсистирао на строгој научности већине ових текстова. Довољно је само запазити да је од преко тридесет овде поменутих прилога о историјским личностима, земљотресима, властели, грађевинама, уређењу и културним приликама уопште, једва трећина нашла своје место на страницама научних гласила или зборника, док су остали пласирани управо као популарно штиво, у локалним дневницима и недељницима, или у разним календарима, књижевним и општим ревијама, најчешће без другог научног апарата изузев узгредног спомињања употребљене грађе у самом тексту.[46] У ствари, може се рећи да је Решетар, свестан немогућности праве научне обраде тема које су га привлачиле без интензивнијег додира са архивском грађом, многе своје прилоге писао управо да би побудио шире интересовање – на пример, текст о изгледу старог Дубровника, објављен у *Народној старини*, непосредно и пригодно завршава речима да је „баш сврха овог чланчића да сврати пажњу и на ту страну наше народне старине".[47] Штавише, он је популарисао и сама архивска истраживања. Пошто је после Првог светског рата лично учествовао у враћању грађе Дубровачког архива коју су однеле аустроугарске власти, снажно се ангажовао око његовог што бржег отварања за кориснике, предлажући за његов смештај здање Кнежевог двора и захтевајући да му се прикључи део који је задржан у Београду.[48] Управо у том смислу, у закључку својих *Културних сличица* Решетар јасно саопштава како оне „према томе како су постале, не могу бити и нијесу каква исцрпна студија већ су фрагментарне биљешке којима хоћу само да покажем колико је још важних и интересантних вијести из наше прошлости сакривено у дубровачком архиву, те да је зато скрајње вријеме да се послије дугих седам и више година та богата научна ризница опет отвори науци".[49]

Са сличним научно-популарним приступом Решетар је започео и своје бављење дубровачком нумизматиком. Оно се поново заснивало на великом фонду изворне грађе у личном поседу – збирци од око 1500 комада дубровачких новаца и медаља коју је наследио од оца и поносно представљао као „неоспорно најпотпунију и најлепшу колекцију те врсте".[50] Поставши и сам страствени колекционар, Решетар се током наредне деценије оглашавао популарним текстовима о нумизматичким темама у дубровачким недељницима Дубровник и Црвена Хрватска, као и у стручније интонираним прилозима за бечку месечну нумизматичку ревију. Међутим, са постепеним ширењем његових општих знања о нумизматици и сталним увећавањем личне збирке,[51] у Решетару је сазрела идеја о систематском научном проучавању ове дисциплине која је на јужнословенском простору још била у повоју. Тако је он само две године након објављивања програмског чланка о стању и правцима развоја нумизматике у Југославији, који се по својој тежњи да подстакне интересовање може поистоветити са општим прегледима културне историје Дубровника из 1922. и 1923. године, постигао и крупан научни

[44] *„Drugovi" mletačkih knezova*, 129.

[45] *Dubrovačka „Turica"*, 80. Неколико примера суочавања Решетарових текстова са резултатима потоњих архивских истраживања нуди Slavica Stojan, *Dubrovačka svakodnevica*, 215–219, 226–227.

[46] Место објављивања није, додуше, сигурно мерило научности чланка. На пример, обимни и врло честим навођењем извора поткрепљени текст о Великом већу објављен је у два узастопна броја месечне илустроване ревије *Dubrovnik*, док се међу текстовима у научним издањима налазе како узорни историографски прилог о Рајналду Грацијанију тако и прилично неамбициозни осврт на дубровачке културне везе са немачким светом.

[47] *Slike staroga Dubrovnika*, 189. Препорука је могла да буде изречена на различите начине – говорећи о органима млетачке управе у Дубровнику Решетар дискретно примећује како „сада, када су издани и Статут и записници сједница разних вијећа из млетачког доба, могло би се много детаљније тај њихов рад приказати" (*„Drugovi" mletačkih knezova*, 128–129), док у прегледу јужнословенске нумизматике, пошто је изнео поређење са стањем у другим научним срединама, прекорно пита: „Треба ли да смо ми у свему увијек задњи?" (*Numizmatika u Jugoslaviji*, 779).

[48] *Dubrovački Dvor*, Rad II/22 (1920), 2 (бр. 167; прештампано наредних недеља у сплитском дневнику *Novo doba* и бечком *Jugoslavenskom listu*); *Dubrovački arhiv*, Nova Evropa I (1920), 194–199 (бр. 168).

[49] *Културне сличице*, 436. Потврду Решетарове посредне, али снажне везе са Дубровачким архивом пружа и његово појављивање као аутора одреднице о тој установи у *Народној енциклопедији* (том I, 657–659). Уп. такође његов текст у *Slavia* 8 (1930), 659–661 (бр. 254), у којем се осврће на рад Грегора Чремошника о најстаријим дубровачким архивским књигама.

[50] *Le monete della Repubblica di Ragusa*, 217.

[51] Године 1922. она је већ бројала близу 4000 јединица – *Дубровачка нумизматика* I, 605–608.

резултат на том пољу у виду свеобухватне обраде његовог дубровачког сегмента. Разлика у приступу можда се најбоље уочава на примеру употребе очевих исписа из белешки о раду дубровачких већа. Иако су они управо за нумизматичка питања били најпотпунији и најбрижљивије сачињени, јер се и сам Паво Решетар за ту област посебно занимао,[52] његов син је радећи на *Дубровачкој нумизматици* ипак налазио за сходно да „за нека мјеста ... за која ми се чинило да нису тачно издана“ замоли тадашњег директора Дубровачког архива Антонија Вучетића „да их испореди с матицом“.[53] Решетарови каснији нумизматички прилози такође су се без изузетка кретали у научним оквирима, пласирани у зборнику у част археолога Фране Булића и водећим домаћим и италијанским стручним годишњацима.[54] Ипак, свакако најупечатљивији пример односа према нумизматичким истраживањима пружа његово побијање очевих и Чремошникових ставова о почецима ковања дубровачког новца на страницама најстаријег гласила Југославенске академије – тада већ на крају осме деценије живота, Решетар је из Фиренце тражио од архива у Венецији проверу једног канцеларијског записа, консултовао Британски музеј око тумачења назива новца у путопису једног ирског ходочасника, док је за један податак из Дубровачког архива прибавио и фотографију коју је затим послао двојици ватиканских палеографа да независно један од другог изврше експертизу![55]

С обзиром на очигледну неуједначеност у Решетаровом начину бављења дубровачком прошлошћу ван круга филолошких и књижевноисторијских тема, намеће се закључак да су позније оцене, које га осим као филолога и књижевног историчара обично одређују још само као нумизматичара, прецизније, па и исправније, од става савременика који су у њему видели историчара Дубровника. Ипак, сам такав закључак био би у одређеном смислу неисторичан, јер не узима у обзир контекст у којем се овај сегмент Решетарове делатности одвијао. Делујући у време када су индивидуални квалитети још сразмерно лако могли да превазиђу тематске и методолошке особености појединих научних дисциплина, нарочито оних које повезује усмереност на проучавање прошлости, Решетар је ставио своје снажно интересовање, широко знање и интимни осећај за дубровачку историју у службу њеног проучавања. Свестан објективних препрека које су га онемогућавале да те своје тежње остварује у складу са строгим захтевима историјске науке, он се често опредељивао за популарнији приступ. При том, међутим, тај популарни карактер његових текстова није тежио да се постави као алтернатива у односу на научни, него да му осветљава и крчи пут. Заиста, у потоњем развоју историографије о старом Дубровнику, око многих тема на које је Решетар први или међу првима скретао пажњу, израсла је обимна научна библиографија у чијим се фуснотама, као својеврсним темељима, још наилази на неке његове „популарне“ прилоге. Из тих разлога, можда би најисправније било закључити да је цео Решетаров опус о дубровачкој историји, ако не словом, а онда мишљу која је иза њега стајала, у правом смислу историчарски.

[52] Део тих исписа је и објављен у његовом постхумно издатом делу о дубровачкој ковници – P. de Rešetar, *La Zecca della Repubblica di Ragusa*, Spalato 1891–1892.

[53] *Дубровачка нумизматика* I, XIII.

[54] Загребачка *Numismatika*, београдски *Numizmatičar* и римска *Rassegna numismatica*.

[55] *Početak kovanja dubrovačkoga novca*, 152, 167, односно 154–155.

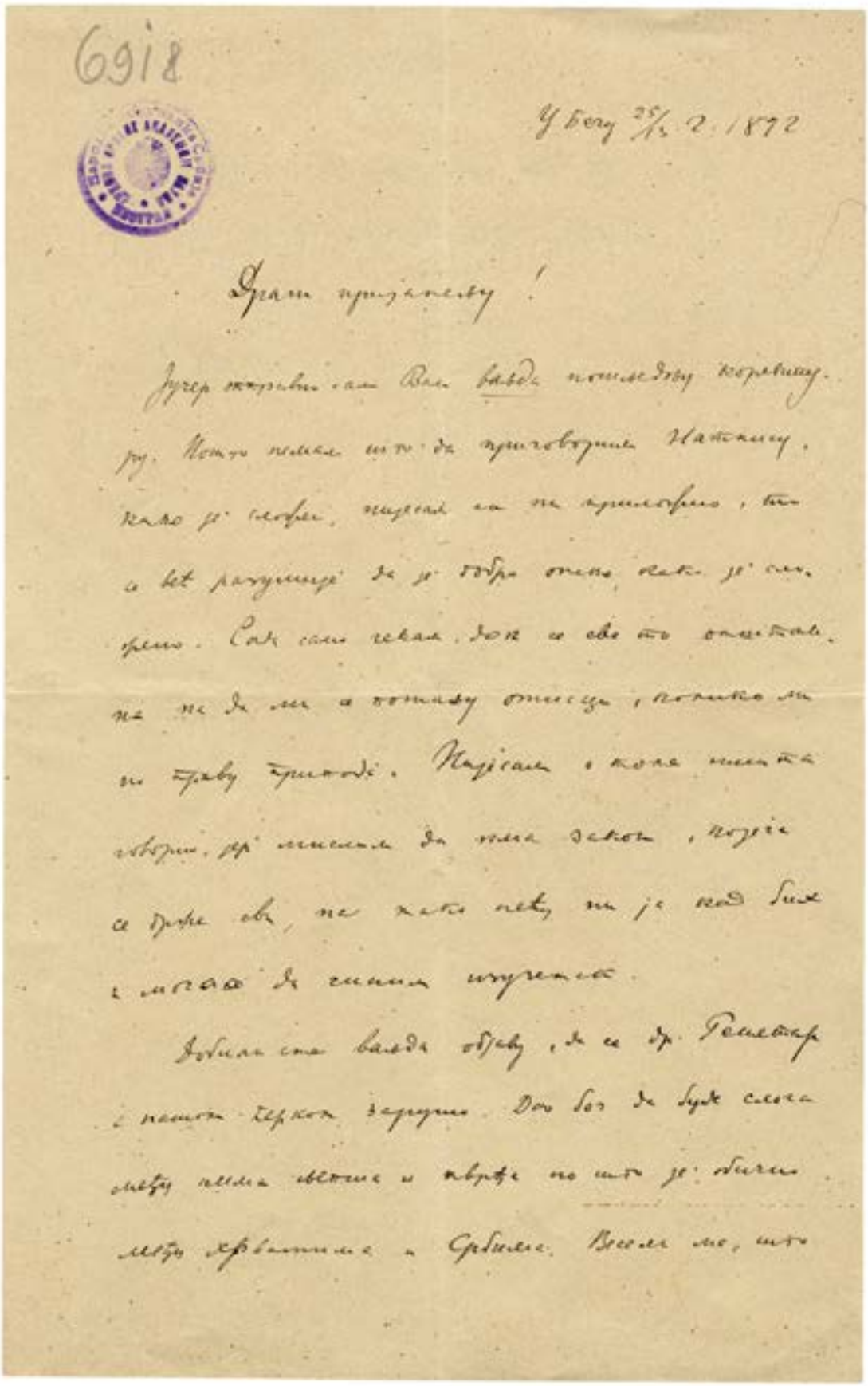

6918

У Бечу 25/13. 2. 1892

Драги пријанељу!

Зучер отправио сам Вам вљда пошљедњу коректу-
ру. Пошто немам што да приговорим Натпису,
како је сложен, нијесам ни приложио, то
се већ разумије да је добро онако, како је сло-
жено. Сад само чекам, док се све то отпитам-
на, па да ми се пошаљу отисци, колико ми
по праву приходе. Нијесам о тоне шта
говорио, јер мислим да нема закон, појеча
се тржа сви, па тако нећу ни ја код бих
и могао да чиним изучетак.

Добила сте вљда објаву, да се др. Решетар
с нашом Терком заручио. Дао бог да буде слога
међу њима љепша и тврђа но што је обично
међу Хрватима и Србима. Весели ме, што

1. Јагићево писмо Љубомиру Стојановићу (Беч, 25/13. II 1892) у којем му јавља о заручењу Милана Решетара и његове кћери, уз жељу „да буде слога међу њима љепша и тврђа но што је обично међу Хрватима и Србима“, и уз радост „што јој је суђен био тако вриједан човјек“ (Архив САНУ 6918)

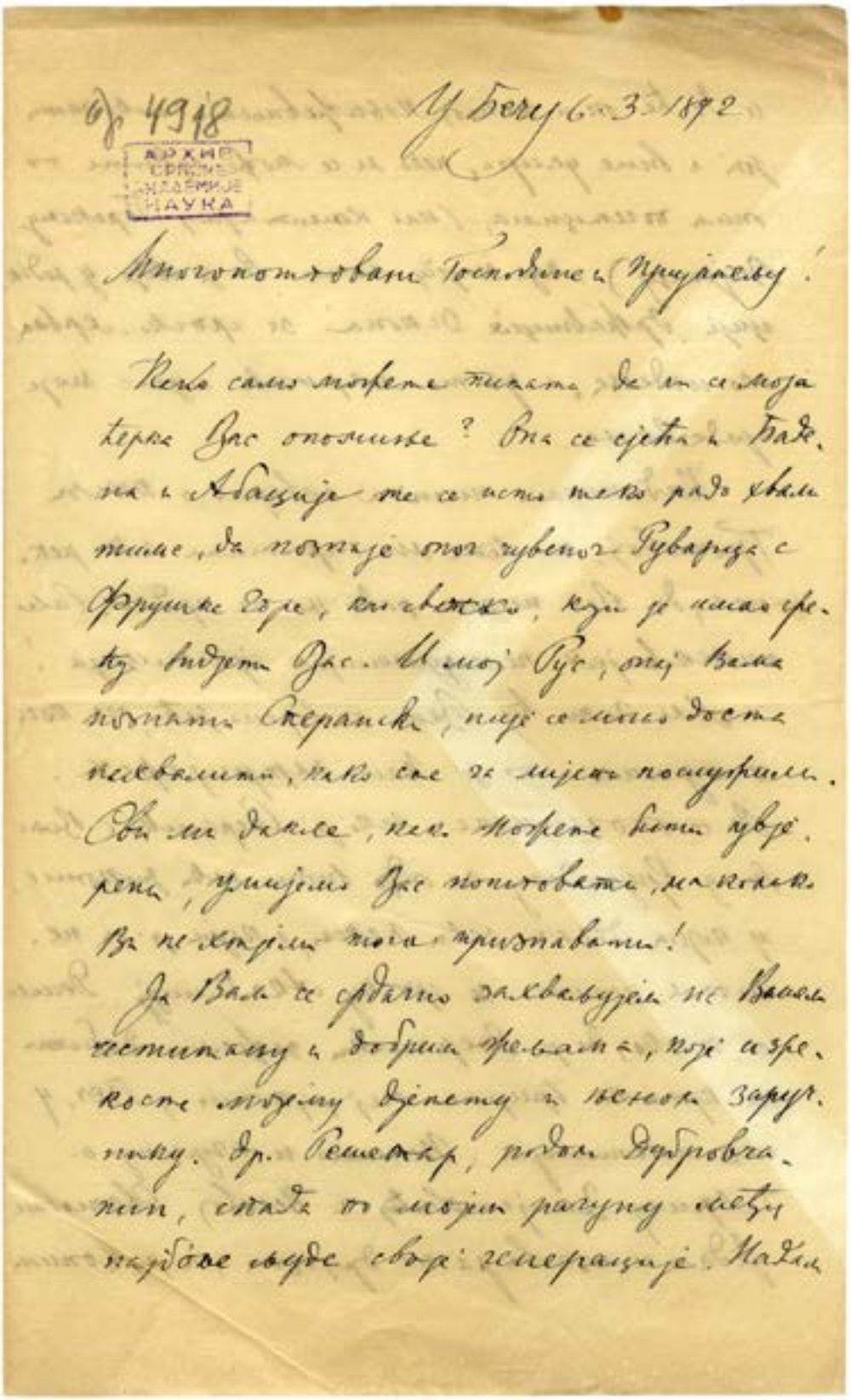

Др 4918 У Бечу 6-3-1892

АРХИВ СРПСКЕ АКАДЕМИЈЕ НАУКА

Многопоштовани Господине и Пријатељу!

Како само можете питати, да ли се моја ћерка Вас опомиње? Она се сјећа и Бадена и Абације те се исто тако радо хвали тиме, да познаје оног чувеног Руварца с Фрушке Горе, као свакако, који је имао срећу видјети Вас. И мој Рус, онај Вама познати Сперански, пише се мимо доста нахвалити, како сте га лијепо послужили. Сви ми дакле, како можете бити увјерени, умијемо Вас поштовати, на колико Ви не хтјели тога признавати!

Ја Вам се срдачно захваљујем на Вашем честитању и добрим жељама, које и зрекосте мојему дјепету и њеном заручнику. др. Решетар, родом Дубровчанин, спада по мојем рачуну међу најбоље људе своје генерације. Надам

2. Јагићево писмо Илариону Руварцу (Беч, 6. III 1892) у којем износи оцену да његов будући зет „др. Решетар, родом Дубровчанин, спада […] међу најбоље људе своје генерације“ (Архив САНУ 4918)

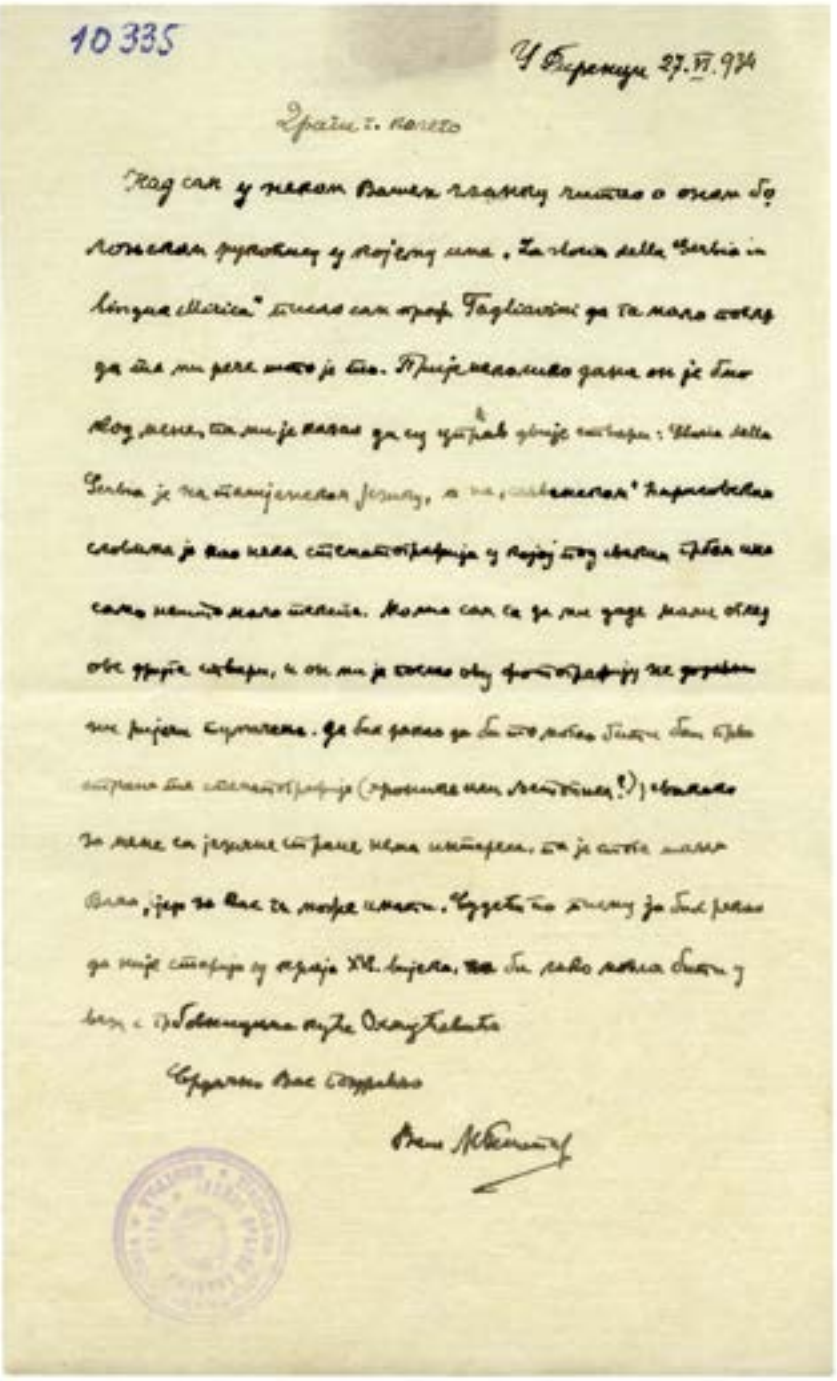

10335

У Биренци 27.VI.934

Драги г. колего

Кад сам у неком Вашем чланку читао о оном болоњском рукопису у којему има „La storia della Serbia in lingua Mirica" писао сам проф. Tagliavini да ти мало пошаљ да ти ми рече што је то. Прије неколико дана он је био код мене, па ми је казао да су управ двије ствари: Storia della Serbia је на талијанском језику, а на „славенском" Нарисовском словима је као нека стематографија у којој под сваким грбом има само нешто мало текста. Молио сам са да ми даде мали оглед ове друге ствари, и он ми је послао ову фотографију не додавши ни ријечи тумачења. Да бих рекао да би то могао бити бар прва страна та стематографија (хроника или летопис?) свакако за мене са језичне стране нема интереса, па је стога мала Вама, јер за Вас ти може имати. Судећи по писму да бих рекао да није старија у крају XVI. вијека, па би лако могла бити у вези с грбовницима куће Охмућевића

Срдачно Вас поздравио

Ваш М. Решетар

3. Решетарово писмо Николи Радојчићу (Фиренца, 27. VI 1934) у вези са болоњским рукописом у којем се налази *La storia della Serbia in lingua illirica*, као и о ћириличкој стематографији из XVI века, вероватно „у вези с грбовницима куће Охмућевића" (Архив САНУ 10335)

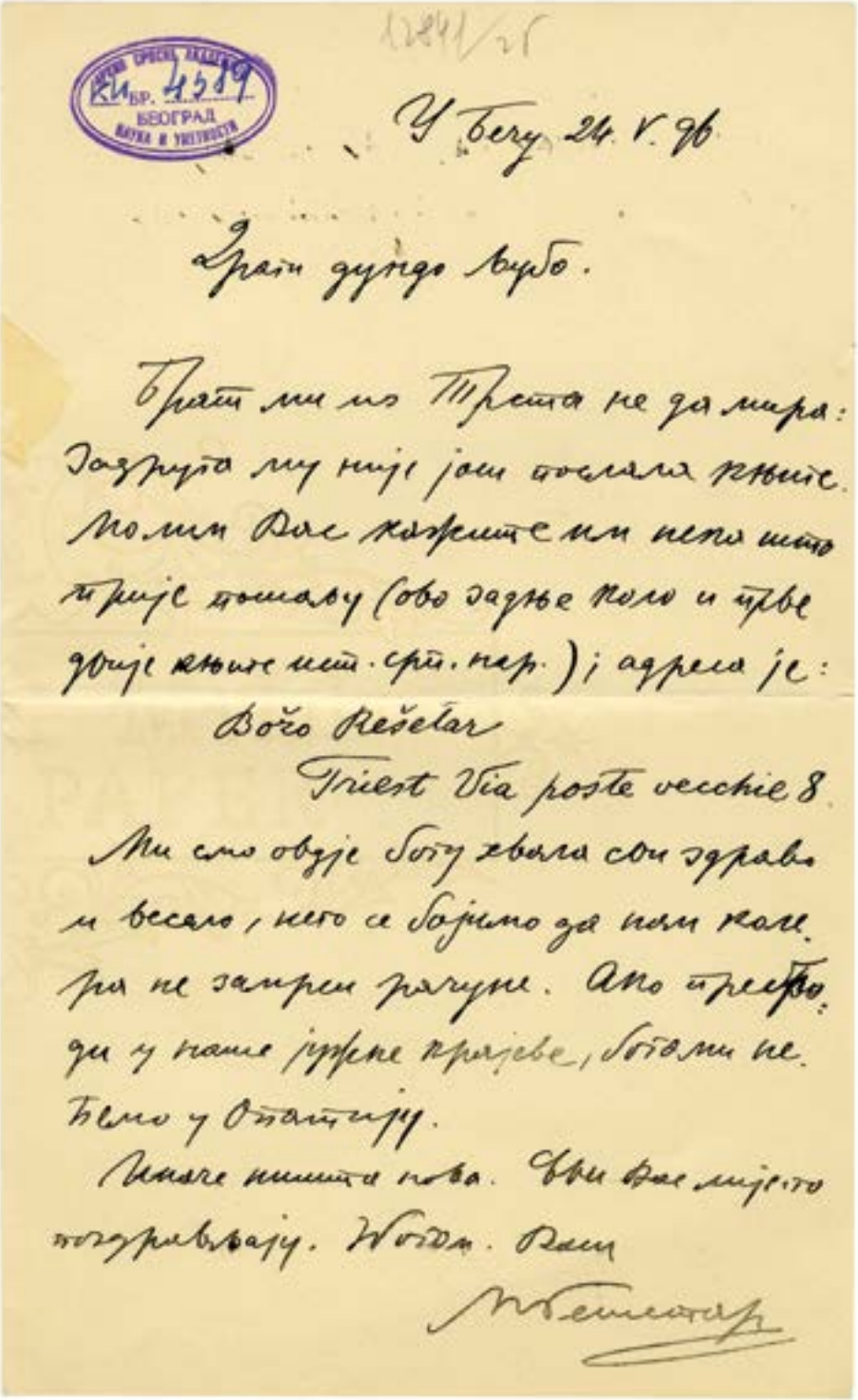

У Бечу 24. V. 96

Драги дундо Љубо.

Брат ми из Трста не да мира: Задруга му није још послала књиге. Молим Вас кажите им нека што прије пошаљу (ово задње коло и прве двије књиге ист. срп. нар.); адреса је:

Božo Rešetar

Triest Via poste vecchie 8

Ми смо овдје боту хвала сви здраво и весело, него се бојимо да нам коле-ра не замрси рачуне. Ако престо-ди у наше јужне крајеве, богами не. Бемо у Опатију.

Иначе ништа нова. Сви Вас мијесто поздрављају. Богом. Ваш

М. Решетар

4. Решетарово писмо Љубомиру Стојановићу (Беч, 24. V 1896) у којем га ословљава са „драги дундо Љубо“; он моли Стојановића да интервенише да Српска књижевна задруга што пре пошаље његовом брату, Божу Решетару, „задње коло и прве двије књиге ист[орије] срп[ског] народа“ (Архив САНУ 12841/25)

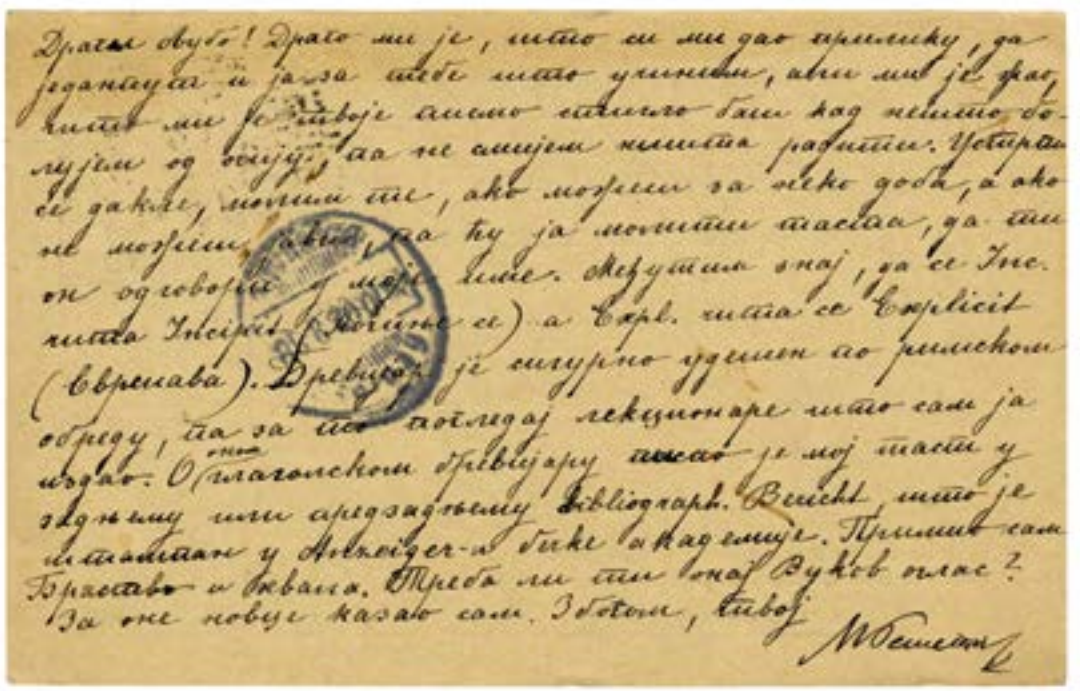

5. Решетарова дописна карта Љубомиру Стојановићу из познијег времена, када су развили пријатељство, у којој му пише о једном бревијару који је „удешен по римском обреду“, с молбом да се Љубо стрпи у одговору јер Решетар тренутно ‘болује од очију, па не смије ништа радити’ (Архив САНУ 13230)

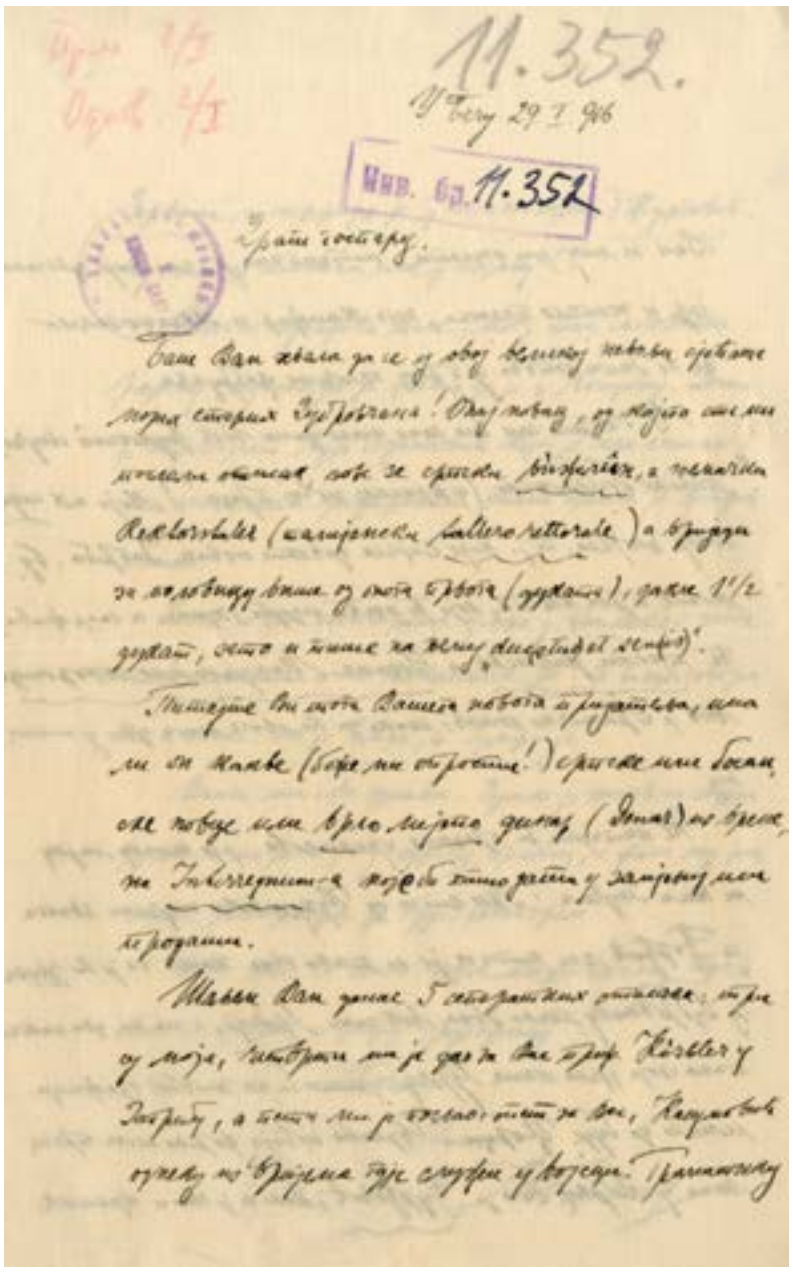

6. Решетарово писмо Тихомиру Остојићу (Беч, 29. I 1916), којем се обраћа са „драги госпару“, подстакнуто његовим слањем отиска дубровачког новца који се „зове […] српски *вѝжли̂н*“; у писму се расправља и о презимену песника који се у Дубровнику „звао […] само *Giorgi*, […], што би по његовој графици имало да буде *Џорџи*. Српска новија форма тога презимена у Д[у]бр[овни]ку била је *Ђурђевић*, […] а старија […] *Журīовић*; такође јавља радосну вест да је Цвијић „жив и да је у Лондону“ (Библиотека Матице српске 11352)

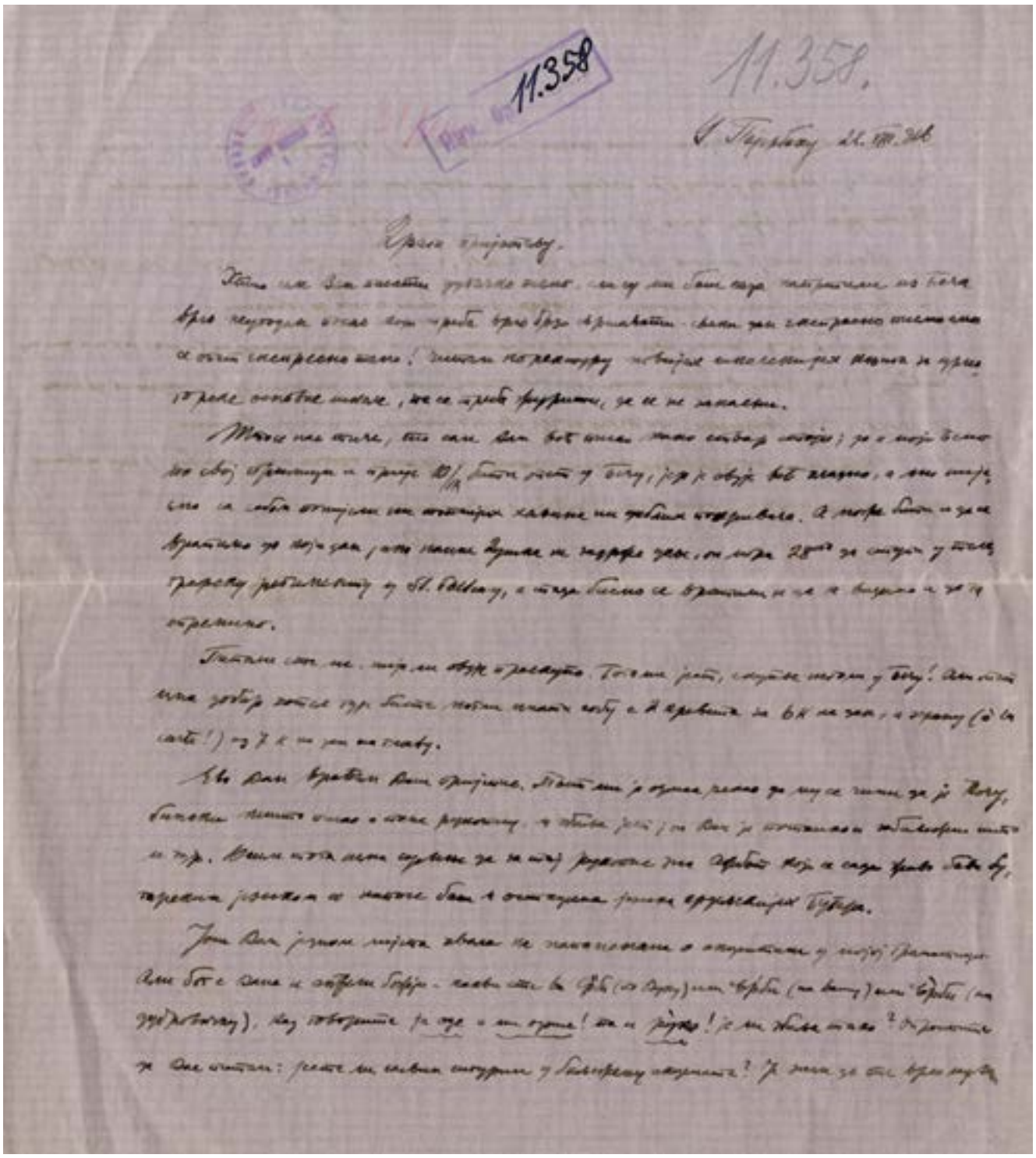

7. Решетарово писмо Тихомиру Остојићу (Пајербах, 22. VIII 1916) у којем, између осталог, захваљује „на напоменама о акцентима“ у његовој граматици; „Али Бог с Вама и анђели божји – какви сте ви Ср̀би (по Вуку) или Ср́би (на вашу) или Ср̀би (на дубровачку), кад говорите *ја оде* и *ми одоше*! па и *ру̀ка*! је ли збиља тако?“ (Библиотека Матице српске 11358)

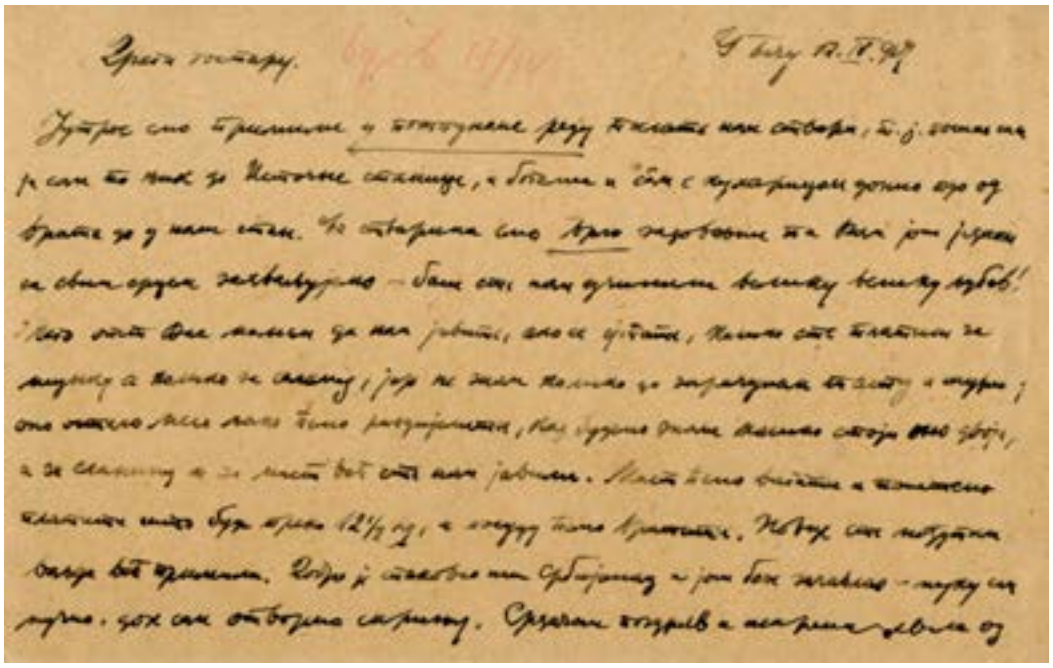

8. Решетарова дописна карта Тихомиру Остојићу (Беч, 12. IV 1917) у вези са шунком и саламом које му је недавно слао с осталим месом и меснатим производима за њега, таста и шурака, уз шаљиву констатацију: „Добро је спаковао наш Србијанац а још боље зачавлао – муку сам мучио, док сам отворио скрињу“ (Библиотека Матице српске 11375)

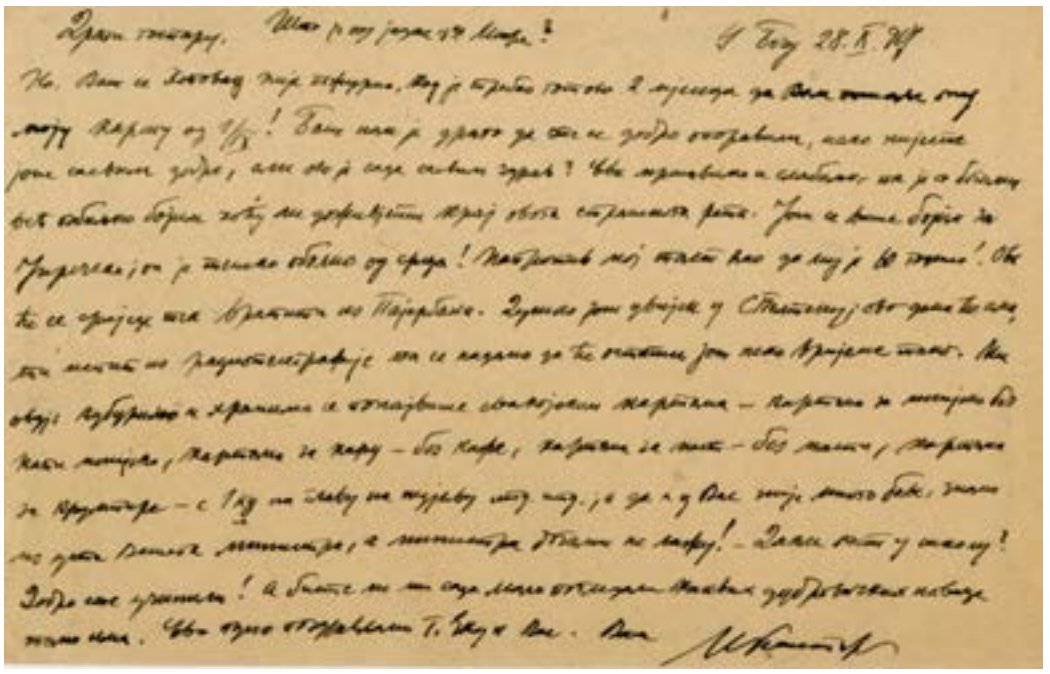

9. Решетар се жали Тихомиру Остојићу (Беч, 28. X 1917) на оскудицу у храни: „Сви мршавимо и слабимо, па ја се богами већ озбиљно бојим хоћу ли доживјети крај овога страшнога рата. Још се више бојим за Јиречека; он је тешко оболио од срца!“, али у целој тој ситуацији ипак га пита да му погледа „каквих дубровачких новаца тамо има“ (Библиотека Матице српске 11377)

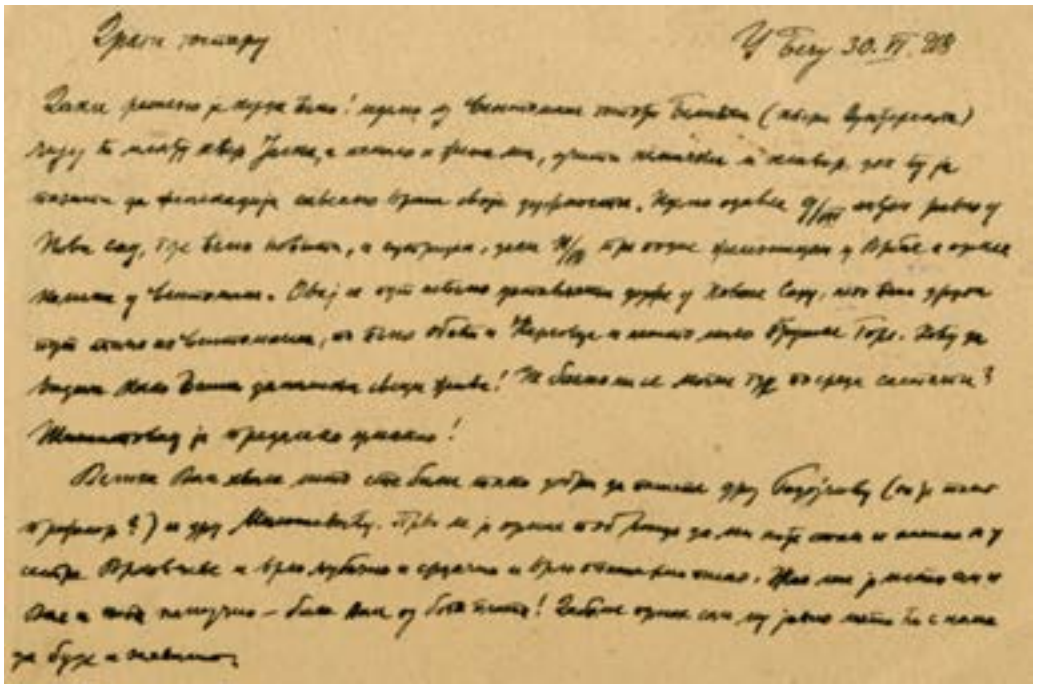

10. Решетар усхићено јавља Тихомиру Остојићу (Беч, 30. VI 1918) о своме породичном доласку у Сентомаш преко Новога Сада, где ће његова кћерка и жена давати часове немачког и клавира млађој кћерки госпође Белићке („кћери Дунђерског“), с предлогом да се сретну негде на средокрађи (Библиотека Матице српске 6390)

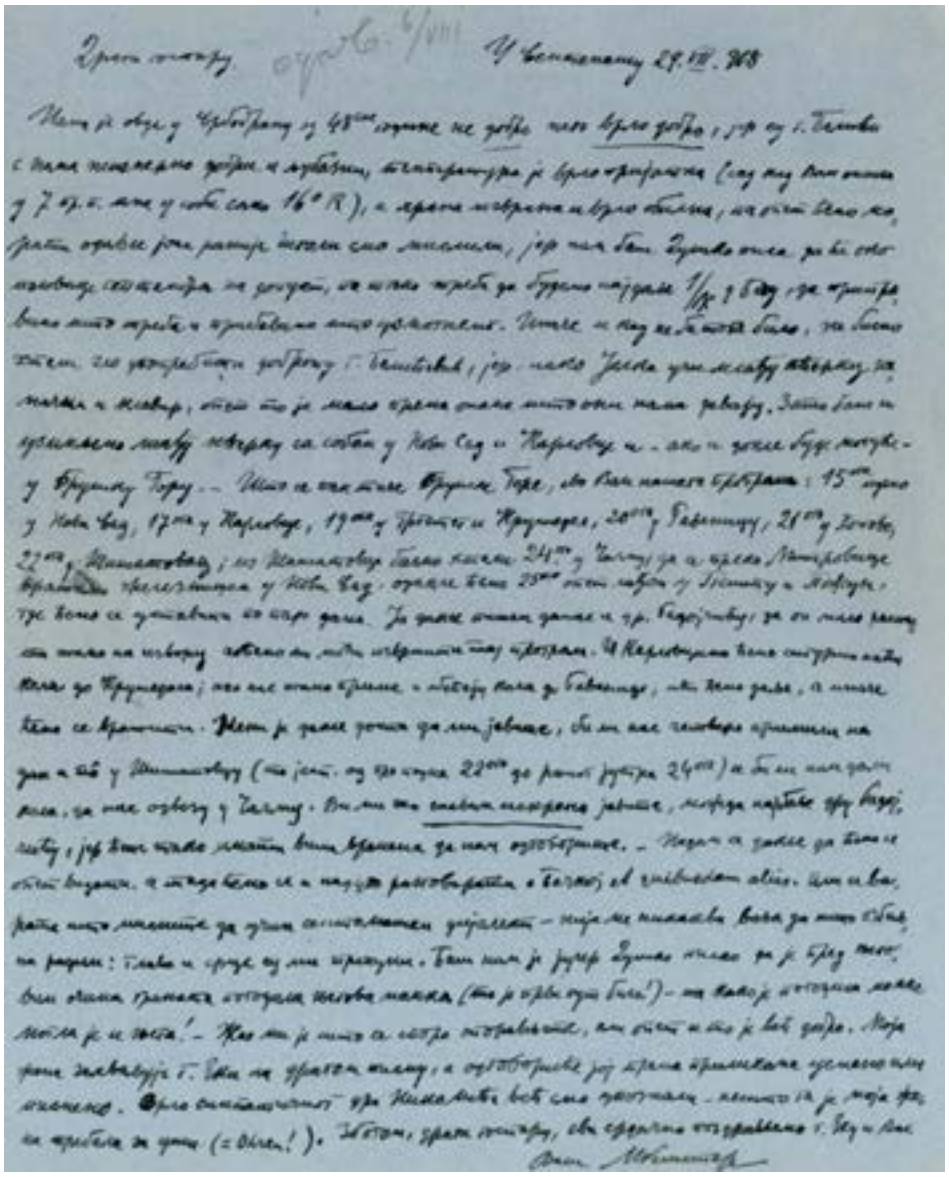

11. Решетар у веселом тону, иако је забринут за сина у рату, јавља Тихомиру Остојићу (Сентомаш, 29. VII 1918) да је његовој породици и њему „у Србобрану“ (тада незваничном имену!) „не *добро* него *врло добро*“ због изузетне доброте, љубазности и дарежљивости породице Белић према њима; радосно му саопштава план свога путовања у Нови Сад и фрушкогорске православне манастире (усред рата!) и назад (Библиотека Матице српске 6393)

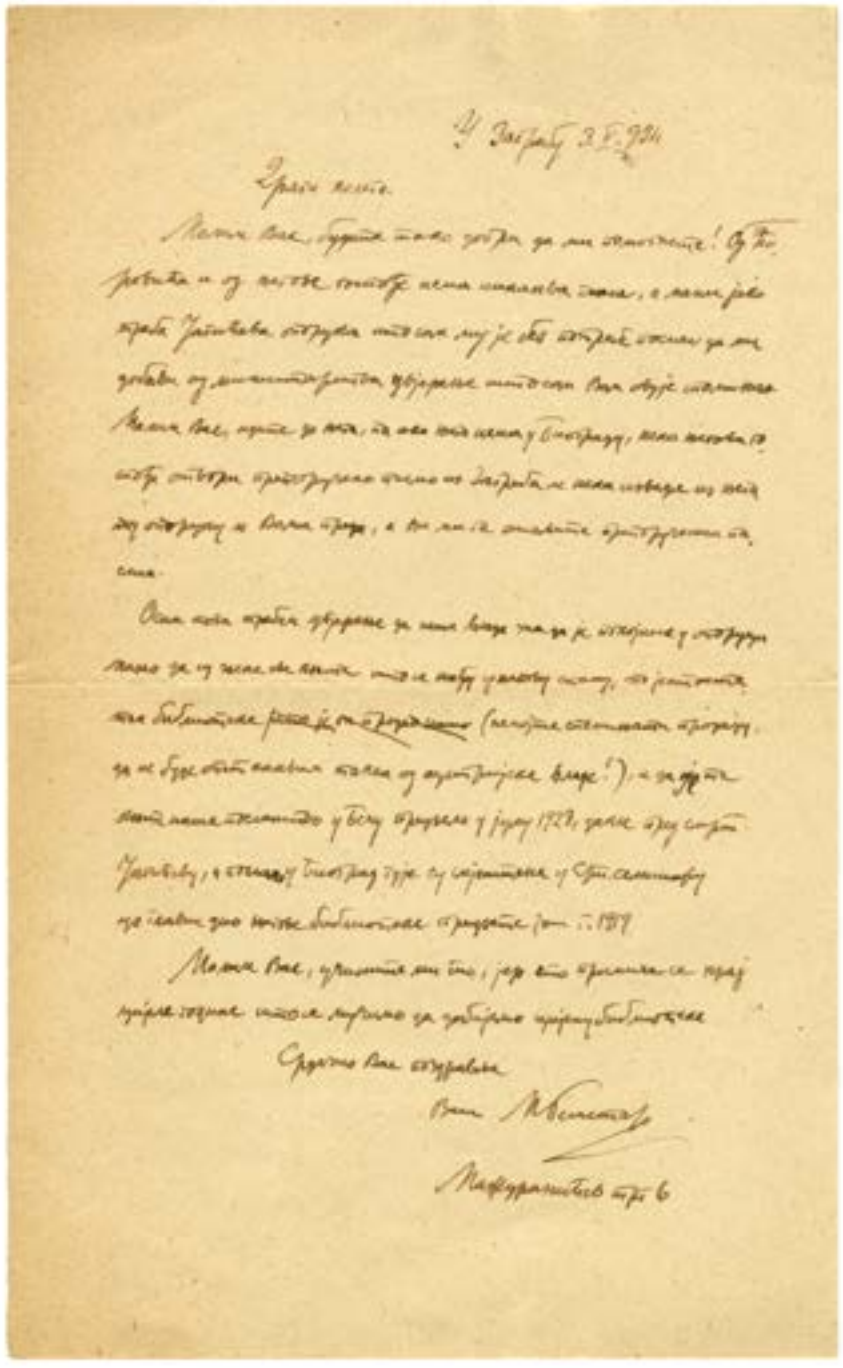

12. Решетарово писмо Станоју Станојевићу (Загреб, 3. V 1924) са молбом да од Ћоровића преузме Јагићеву опоруку у вези с његовим уступањем библиотеке ‘нашој влади’ и да му је пошаље, заједно с уверењем „да наша влада зна да је покојник у опоруци казао да су њене све књиге што се нађу у његову стану“, као „и да је те књиге наше посланство у Бечу преузело у јулу 1923, [...], и послало у Биоград гдје су смјештене у Срп[ском] семинару уз главни дио његове библиотеке преузете још г. 1919“ (Архив САНУ 11350/5)

13. Решетар извештава Светислава Цвијановића (Фиренца, 23. VII 1928) да је прешао у Фиренцу „на дуже вријеме“ да ради „у библиотекама и архивима за себе и за Српску академију“; издавач и књижар Цвијановић, иначе, у томе времену држи књижару у Кнез Михаиловој 35, у згради данашње Српске академије наука и уметности (Архив САНУ 11020/94)

14. Решетар се јавља Светиславу Цвијановићу (Фиренца, 12. X 1934) недуго по атентату на краља Александра Карађорђевића (9. X 1934), згрожен над тиме „што се догодило с нашим племенитим краљем“, љут што га је „та француска полиција […] баш послала на заклање“; помало га је и срамота да се „у овој великој жалости“ јавља с молбом да му Цвијановић пошаље из Београда корице друге књиге *Нашега језика* (Архив САНУ 11020/106)

15. Решетар моли Светислава Цвијановића (Фиренца, 1. III 1939) да му из Београда пошаље „препоручено, уз рачун и чек“ књигу Луја Бакотића *Срби у Далмацији*, у издању Геце Кона (Архив САНУ 11020/134)

AV 181/18

18 СРПСКИ НАРОД У XIX ВЕКУ 18
Уредник: СТ. СТАНОЈЕВИЋ
Уређивачки одбор:
ЈОВАН ЈОВАНОВИЋ, СЛОБОДАН ЈОВАНОВИЋ,
НИКОЛА СТОЈАНОВИЋ

Д-р ЛУЈО БАКОТИЋ

СРБИ У ДАЛМАЦИЈИ

ОД ПАДА МЛЕТАЧКЕ РЕПУБЛИКЕ ДО УЈЕДИЊЕЊА

ИЗДАВАЧКО И КЊИЖАРСКО ПРЕДУЗЕЋЕ
ГЕЦА КОН А. Д. – БЕОГРАД

16. Корице књиге Сењанина Луја Бакотића, такође Србина католика, *Срби у Далмацији од пада Млетачке републике до уједињења*, која је привукла Решетарову пажњу

Александар Милановић

МИЛАН РЕШЕТАР КАО ТУМАЧ И ПРИРЕЂИВАЧ ЊЕГОШЕВИХ ДЕЛА

1. Рецепција Решетаревих научних погледа на Његошев језик. Несумњиве су заслуге Милана Решетара за заснивање и развој његошологије. У десет издања *Горскоī вијенца*,[1] као и у другим научним радовима мањег обима, он је до 1940. поставио стабилне основе за даља проучавања и тумачења Његошевих дела, те језика и стила у њима. Нема потоњег тумача Његошевог књижевног дела који није цитирао Решетара, а неретко и полемисао са њиме. Готово као опште место може се прихватити суд Александра Младеновића да је Решетар „наш познати његошолог“.[2]

Само сасвим изузетно, баш као изузетак који потврђује правило, Решетарево име се прескакало при набрајању најзначајнијих његошолога: „Зато је најбоље да поменемо само имена неких аутора који су понајвише писали о језику ‘Горског вијенца’. То су, прије свега, Михаило Стевановић, Радосав Бошковић и Александар Младеновић, а прије њих Данило Вушовић“.[3] Да Драго Ћупић није био у праву при оваквој селекцији, најбоље сведочи управо увид у студије аутора на које се позивао, јер се и при њиховом најповршнијем читању увиђа колико су пажње посвећивали Решетаревим судовима.

Пре Решетаревих истраживања било је заиста мало литературе о Његошу, а на тада ретка релевантна дела прави пионир његошологије указао је у предговору свога канонског издања *Горскоī вијенца*.[4] С пуно разлога је Михаило Стевановић подсећао на давно време када су се предавачи морали у настави користити „јединим успешним и врло успелим коментаром Милана Решетара“.[5] У рецепцији Решетара као његошолога, чини нам се, запостављен је значај наведенога предговора, а акценат је по правилу стављан на његове коментаре Његошевих стихова у *Горском вијенцу*, као и на његове текстолошке поступке. Тако је и Стевановић указивао на то да је Решетар „први значајни и један од најзначајнијих коментатора Горског вијенца“.[6] Крајем XX века, Радмило Маројевић је метафорично констатовао како је сунце науке о Његошу „у Решетарево вријеме, округло педесет година, стално просијавало кроз облаке и измаглицу“.[7]

Надамо се да ће овај прилог показати да је наведени предговор, као и други Решетареви радови о Његошу, указао и на неке друге битне правце проучавања Његошевог језика и стила, којима су касније више ишли историчари књижевности него историчари језика.

2. Решетаров теоријско-методолошки оквир приређивања. Као један од пионира његошологије, а у време када текстологија још није била развијена као наука, Решетар је морао стварати теоријско-методолошки оквир за истраживање и приређивање Његошевог текста, као и за формат и садржај коментара уз текст, истовремено исправљајући грешке својих претходника, нпр. при транскрибовању графеме „јат“ и сл. Решетару је било веома стало до тачности Његошевога штампаног текста, те је сматрао да је примарна дужност приређивача да испрати све фазе објављивања, све до коректуре табака припремљених за штампу. Нажалост, намере су се и у то време понекад разилазиле са реализацијом, па о чувеном „државном“ тј. „голом“ издању *Горскоī вијенца* из 1926. године Решетар пише: „То кажем зато што у Држ. издању има нажалост подоста штампарских и коректорских ‘исправака’ што су управо погрешке, наиме својевољна одступања од мојега, па стога и оригиналнога текста. Морам наиме изјавити да сам ја за Д само дао голи текст, онакав какав сам мислио да треба да буде, а иначе ја са самим издањем нисам имао никаква посла, а нарочито нисам видио ни једне коректуре ни једног табака!“.[8]

[1] Милан Решетар, *Живот и рад Петра Петровића Његоша*, Горски вијенац владике црногорског Петра Петровића Његоша, Државна штампарија (десето издање с уводом и коментаром Милана Решетара), Београд 1940, LXIII.

[2] Александар Младеновић, *Прилози о Његошу*, Ваљево, Ваљевска штампарија, 1996, 150.

[3] Драго Ћупић, *Лингвистички огледи о Вуку и Његошу*, Београд, Научна књига, 1988, 161.

[4] М. Решетар, *Живот и рад Петра Петровића Његоша*, XLII–XLIII.

[5] Михаило Стевановић, *О језику Горскоī вијенца*, Београд, Српска академија наука и уметности – Научна књига, 1990, 3.

[6] М. Стевановић, *О језику Горскоī вијенца*, 8.

[7] Радмило Маројевић, *Горски вијенац: изворно читање*, Његошев гласник, књига 1, Никшић – Београд, Центар за информативну дјелатност – Унирекс, 1999, 161.

[8] М. Решетар, *Ново издање свих Његошевих дјела*, Јужнословенски филолог XV (1936), 217–218. У коментарима Решетар користи следеће скраћенице: Д за Државно издање, В за Вушовићево издање и J за издање браће Јовановић.

2.1. Аутентичност штампаног текста. На основу Решетарових коментара о наведеном издању које није – према сопственим речима – „ни удесио ни прегледао“, видљиво је било „његово извесно незадовољство издањем Његошевих дела, а међу њима и *Горскоī вијенца* 1926. године“.[9] Многи детаљи показују Решетареву посвећеност питању аутентичности приређеног штампаног текста у односу на аутограф: „У почетку од В има факсимил првих 30 стихова по аутографу *Шћепана Малоīа*. Ја нисам знао, а мислим да врло многи нису знали да има и тај Његошев аутограф“.[10] Следећи ову основну приређивачку замисао, у истраживању *Свободијаде* пошао је Решетар од рукописног текста, а не од Ненадовићевог приређеног издања, исправљајући при томе грешке у штампаном тексту:[11] „И за *Свободијаду* може донекле бити говора у аутографу, јер се у петроградској Јавној библиотеци чува њен рукопис што га је сам Владика прегледао и исправљао“.[12] И сам Решетар чинио је, међутим, при приређивању према аутографу грешке, које је касније увидео и исправио Вушовић.[13]

2.2. Текстолошке интервенције. Иако текстолошки аксиоми у србистици још нису били установљени, Решетар се трудио да пронађе праву меру у обиму и садржају коментара, свестан да се таквим напорима приређивача могу упутити и иронични коментари. Њих је луцидно предупредио духовитим именовањем, указујући на суштину приређивачевих напора:

„А и ово моје филолошко цјепидлачење неће бити на одмет, јер сваки, па и најмањи труд посвећен изучавању дјела нашега великога пјесника има своју вриједност, а можда ће моћи да буде од користи ономе који ће, надајмо се, скоро приређивати четврто издање свих Његошевих дјела“.[14]

Остављајући своје канонско издање Његошевог *Горскоī вијенца*, Решетар демонстрира научно поштење и пред научну јавност износи критике које је добио за претходни приређивачки посао. У дужем цитату који следи у тексту, Решетар указује и на друге аспекте приређивачког посла: увиђање неисплатљивости преобимних приређивачевих рукописа, тј. материјалне потешкоће које би они створили издавачу спремном на ризик, али и на суштинску природу и функцију („задаћу“) коментара. Ово друго посредно сведочи и о тадашњој рецепцији постојећих приређених издања Његошевих дела и погрешној визури критичара, који су приређивачки посао, и коментаре као његову срж, доживљавали више као есејистички, а мање као научни задатак:

„Ово се десето, а сигурно и посљедње моје издање *Горскоīа Вијенца* врло слабо разликује од деветога, јер нити сам ја могао да много мијењам у главним тачкама увода нити у тексту и коментару, а није ми ни са стране приговарано ни свјетовано да треба што мијењати. Једини је, колико ја знам, сада већ покојни Љуба Стојановић рекао неколико ријечи о деветом издању у цетињским *Запӣсима* год. III (1928), 305–306, највише зато да ми пријатељски ‘запрети’ да ће ‘неко други’, ако ја не хтједнем, издати *Горски Вијенац* с коментаром какав је он мислио да је потребит, то јест у којему ће се за сваки стих навести колико је за њ давано разних тумачења. На то сам му ја приватно одговорио да ћу ја радо приредити издање какво он жели, ако ми он нађе издавача за издање с тако огромним коментаром. Али Стојановић издавача нашао није, па тако и овога пута *Горски Вијенац* излази без ‘потпуног’ Стојановићева коментара, а и већ отприје с друге стране жељковано издање с ‘пјесничким’ коментаром није се још појавило – као да је задаћа коментатора да о пјесми пјесму пјева а не да што је могуће јасније, па макар каткад и ‘прозаички’, протумачи што је баш сам пјесник хтио да рече ондје гдје то није доста јасно казао“.[15]

2.2.1. Ортографске и интерпункцијске интервенције. Сасвим је природно то што је Решетар, лишен јасних текстолошких критеријума у првој половини XX века, вршио ортографске и интерпункцијске интервенције у Његошевом тексту у намери да Његошево дело приближи савременом читаоцу.[16] О (не)оправданости и (не)тачности Решетарових интервенција у Његошевом тексту писало се много, тако да је готово свака регистрована и прокоментарисана.[17]

И о овоме приређивачком поступку Решетар оставља опширан коментар, скрећући пажњу читаоцима да су потпуну тачност процеса ометали

[9] А. Младеновић, *Прилози о Његошу*, 147–148.

[10] М. Решетар, *Ново издање свих Његошевих дјела*, 227.

[11] Данило Вушовић, *О Његошевом језику*, Подгорица – Никшић, Октоих – Центар за културу Никшић, 2004, 32–33.

[12] М. Решетар, *Ново издање свих Његошевих дјела*, 229.

[13] Д. Вушовић, *нав. дело,* 33–34.

[14] М. Решетар, *Ново издање свих Његошевих дјела*, 232.

[15] М. Решетар, *Живот и рад Петра Петровића Његоша*, XLIII.

[16] Чине то и данас многи приређивачи, не остављајући, нажалост, најчешће никаквога трага о својим интервенцијама, осим штуре информације да су графијски и ортографски мењали тј. прилагођавали оригинални текст, најчешће дате у поговору или напомени приређивача.

[17] Александар Младеновић, *Књиīа о Његошу: студије и чланци*, Књижевне новине, Београд 1989, 211; М. Стевановић, *нав. дело*, 20, 21, 193; Р. Маројевић, *нав. дело*, 106, 175; Д. Вушовић, *нав. дело*, 217 итд.

различити фактори: а) недоследност Његошеве графије и ортографије; б) вишезначност појединих Његошевих реченица; в) Његошева непотпуна графијска еволуција од славеносрпске („предвуковске“) ка Вуковој ћирилици:[18]

„Текст се дакле у Д и В мора уопће слагати, јер В-ћ није требао Д да зна како се мора проводити модерна ортографија и интерпункција, као што ни ја за то нисам требао Ј. Али у детаљу може често бити, и има, и у једном и у другом делу несугласица, једно стога што је Владичина ортографија инконзеквентна, а друго, што се нека ријеч или реченица може на разне начине схватити. Не могу, наравски, овдје о томе надуго говорити, али је добро познато да за тачно преписивање Владичина оригинална текста највише то смета што он јест попримио Вуково *ћ* и *ђ*, али није његових *ј*, *љ* и *њ*, па се је помагао како је боље знао и умио (а филолог није био никакав!), и тако отежавао нама читање“.[19]

Решетар није пропустио да укаже и на разлике између Његошевог морфонолошког и Вуковог фонолошког (фонетског) ортографског проседеа, а посебно је истакао и примере у којима се проблем са чисто ортографског преноси и на ортоепски план, увиђајући дијалекатске специфичности Његошевог језика, али и његову тежњу ка наддијалекатском изразу:

„Ортоепско је питање и како се имају преписивати ријечи сложене са префиксима *без-*, *из-* и *раз-* кад за префиксом иде палатални сугласник. Његош по правилу оставља сибилант без промјене. И ја сам их редовно тако остављао, н. пр. у В *изњихаше* посв. 3, *разљути* В 188, *бесчестија* 2344“.[20]

Решетарове интерпункцијске и ортографске интервенције наилазиле су на различите коментаре. Данас је углавном општеприхваћен Младеновићев став о изменама Његошеве интерпункције: „М. Решетар је у праву када сматра, супротстављајући се мишљењу М. Шевића, да се мора интервенисати у Његошевој интерпункцији приликом издавања његових дела“.[21] Уосталом, сва значајна сагледавања Решетаровог приређивања Његошевих дела осврћу се на ортографске интервенције везане за састављено и растављено писање речи;[22] писање апострофа;[23] малог и великог слова[24] и сл.

2.2.2. Изговор јата. Посебно је, и данас, деликатно питање Његошевих екавизама. Не одбацујући ни претпоставку да су у питању накнадне интервенције приређивача, Решетар у Његошевим дугим слоговима /ре/ и /ле/ на месту примарног /rĕ/ и /lĕ/ види пре свега ортографске славенизме, тј. утицај руског и рускословенског писања. Он одбацује одговарајући фонетизам ових славенизама, те их пребацује у ијекавску форму:

„Како се ти ‘екавски’ облици у Његоша налазе понајвише у дугим слоговима послије сугласника *р* и *л*, то ја мислим – уколико их нису унијели екавци издавачи неких Његошевих пјесама – да су они књишкога поријекла, то јест да је Његош тако писао према руском и рускославенском, гдје често *ре-ле* стоји мјесто *рѣ-лѣ*, али да он нити је сам изговарао, нити тражио да његови читаоци изговарају те ријечи екавски. Ја сам их зато свуда окретао на јекавски изговор пишући *’је* или *је*“.[25]

2.2.3. Акцентовање. Стицајем разумљивих околности, за савремене његошологе свакако је најизазовније питање акцентовања Његошевог текста, будући да се у томе поступку првенствено морају укрштати недовољно истражени дијахронијски дијалектолошки параметри са синхронијскима, а потом и истражити – готово без икаквих материјалних доказа – сложени проблеми акцената славенизама, смештених при томе у контекст стиха. У појединим, ређим, ситуацијама Решетар је место коментара одређеног стиха читаоцу нудио само његов акцентовани запис. Када се такви Решетарови примери анализирају, види се да у Његошевим стиховима често имамо хомографе, чији смисао заправо зависи од необележеног акцента. Не чуди стога ни што је реаговања на рачун овога Решетаровог незахвалног посла, тј. акцентовања Његошевих примера, било релативно мало у односу на друге критичке коментаре.[26]

2.2.4. Транскрипција. Већ је указано на исправност Решетарових транскрипцијских решења у вези са графемом <ћ>.[27] Похвале на рачун појединих Решетарових транскрипција изнео је и Александар Младеновић, као у примеру

[18] „Мало се зна да је Његош само пјесму *Србин Србима на части захваљује*, коју је издао г. 1834 на Цетињу, наштампао сасвим Вуковом графиком и ортографијом, дакле и са *ј-љ-њ*, а само му се није дало да промијени *б* на *ѣ* у *србски*“ (М. Решетар, *Ново издање свих Његошевих дјела*, 228).

[19] М. Решетар, *Ново издање свих Његошевих дјела*, 218–219.

[20] *Исто*, 222.

[21] А. Младеновић, *Књига о Његошу: студије и чланци*, 114.

[22] Р. Маројевић, *нав. дело*, 49; Д. Вушовић, *нав. дело*, 225, 228.

[23] М. Стевановић, *нав. дело*, 189.

[24] А. Младеновић, *Књига о Његошу: студије и чланци*, 233.

[25] М. Решетар, *„Ново издање свих Његошевих дјела“*, 219.

[26] Уп. Р. Маројевић, *нав. дело*, 170; Д. Вушовић, *нав. дело*, 226.

[27] Д. Вушовић, *нав. дело*, 33. Исти аутор указује и на друга Решетарова транскрипцијска решења (нпр. на стр. 27, фуснота 4, и сл.).

дублетних решења *ер*/*јер* и *ере*/*јере*[28] или при бележењу дијалекатског /н/ место /њ/,[29] али је напоредо са похвалама изнео и неке замерке, везане за графематски статус интервокалског /j/[30] или дугог /-и/.[31]

2.3. Утврђивање ауторства и хронологије. Познато је да ауторство многих српских књижевних текстова из XIX века спорно, и то не важи само за оне који су потенцијално Његошеви. Сви приређивачи Његошевих дела морали су решавати и проблем ауторства непотписаних песама. Тако песму „Црмничани“ Решетар није сматрао Његошевом, али је Вушовић касније ипак уврстио у Његошев опус, истовремено испољавајући неслагање са Решетаром и у случају ауторства песама из *Огледала*.[32] С друге стране, Вушовић даје за право Решетару што је песму „Мрђен Злосретниковић“ (тј. „Мрђен Несретниковић“) третирао као Његошеву, као што је сматрао исправним и Решетаров суд да песма „Вечерња молитва“ није Његошева, нити песме из *Грлице*.[33]

2.4. Речник уз издање Горског вијенца. При састављању речника уз *Горски вијенац*, Решетар је применио диференцијални критеријум при селекцији лексема. Као параметар познатости лексема одабрана је, очекивано, потврђеност у Вуковом *Српском рјечнику*, без прецизирања о којем се издању ради:

„У овај сам рјечник узео све ријечи којих нема у Вукову рјечнику, а и многе што их у њему има за које мишљах да су мање познате у приморју, гдје језичко благо није тако богато као у унутрашњим крајевима. Узех пак у рјечник и све оне ријечи које су протумачене у бечком издању од г. 1876 и у издању браће Јовановића, јер се по томе види да су оне опет слабо познате у унутрашњим крајевима. – Звјездица * стоји уза сваку ријеч које нема у Вука, а из Вукова и академијскога рјечника пренио сам без промјене тумачење многим ријечима“.[34]

3. Рецепција Решетарових коментара. Коментаре трајном категоријом није сматрао ни сам Решетар. Мењао је суштину својих коментара и своја граматичка објашњења Његошевих стихова од издања до издања;[35] бескомпромисно трагајући за научном истином и нудећи модел по којем се истраживач може одрећи сопственог суда који сматра застарелим и погрешним. Није се либио да саслуша и усвоји утемељене критике, па је тако имао и „много респекта према примедбама које је на његова тумачења чинио Љ. Стојановић“,[36] али није усвојио све напомене свога првог критичара. Многи познији тумачи *Горскога вијенца*, додајмо, определили су се касније за Решетарова, а не за Стојановићева решења у објашњавању појединих стихова.[37] Стојановићеве сугестије Решетар је усвајао тамо где је их је сматрао умесним, као у примеру значења везника *е*[38] и сл. Велики респект Решетар је показао и према критикама Светислава Вуловића, чија је поједина другачија мишљења такође прихватао при својим изменама коментара.[39]

Ваља нагласити како су нека Решетарова тумачења Његошевих стихова прихватили безизузетно сви познији тумачи.[40] Експлицитне похвале на тачност Решетарових коментара нарочито су видљиве код Стевановића, који неретко њима даје предност у односу на коментаре Решетарових критичара,[41] додуше не без изузетка.[42] У исто време, Стевановић осуђује и поједине коментаре Решетарових опонената, „у којима је било и одвођења на погрешан пут“.[43]

Извесни Решетарови аргументи одбацивани су кроз нове синтаксичко-семантичке анализе неких конструкција, сагледаних у реченичном контексту стиха, на пример: „Решетарево тумачење, које Стевановић није успио да рехабилитује, одбацујемо из семантичких разлога – не може се природним сматрати конструкција у којој се нечији снови на некога збијају, глагол *збити*/*збијати* нема такве семантичко-контекстуалне услове употребе“.[44] За самога Стевановића, пак, још раније дискутабилно је било значење које Решетар одређује глаголској именици *плетење*[45], синтагми *тајни бесмртник*[46] и сл.

3.1. Решетарево недовољно познавање црногорске дијалекатске слике. Иако је био значајан дијалектолог који је „доста успјешно одредио положај наших дијалеката, проучавајући их

[28] А. Младеновић, *Књига о Његошу: студије и чланци*, 83.
[29] *Исто*, 95–96.
[30] *Исто*, 87–88.
[31] *Исто*, 89–91.
[32] Д. Вушовић, *нав. дело*, 234, 251.
[33] Д. Вушовић, *нав. дело*, 245, 257–259.
[34] М. Решетар, *Горски вијенац владике црногорскога Петра Петровића Његоша*, 145.
[35] М. Стевановић, *нав. дело*, 56; А. Младеновић, *Књига о Његошу: студије и чланци*, 243–244.
[36] М. Стевановић, *нав. дело*, 78.
[37] М. Стевановић, *нав. дело*, 78.
[38] *Исто*, 120.
[39] *Исто*, 97.
[40] *Исто*, 113.
[41] *Исто*, 17, 61, 69, 85, 109, 127, 150.
[42] *Исто*, 184.
[43] *Исто*, 10.
[44] Р. Маројевић, *нав. дело*, 174.
[45] М. Стевановић, *нав. дело*, 66.
[46] *Исто*, 24.

у синхронији и дијахронији“;[47] Решетар није до танчина познавао све црногорске говоре, као што је тако познавао, на пример, дубровачки говор. То је условило и одређене грешке у тумачењу Његошевог језика, нпр. у *Горском вијенцу*: „Решетар погрешно мисли да овде *марач* значи што и месец *март*. Истина је да Вук у Речнику вели да у Далмацији *марач* значи што и март, али у Црној Гори (па тако и у ‘Горском вијенцу’) *марач* је само *први дан марта месеца*“.[48] Вушовићеву исправку Решетаревог тумачења прихватио је касније и Стевановић.[49]

Недовољно познавање локалних говора највидљивије је у Решетаревом лошем детектовању фразеологизама и устаљених израза које је Вушовић прецизно издвојио и прокоментарисао, а потом закључио: „Све наведене примедбе на коментар г. Решетара, а вероватно би их се и још нашло, већином, несумњиво долазе само због недовољног познавања локалних израза и особина црногорских говора“.[50] Слагање са појединим Вушовићевим исправкама значења фразеологизама и других устаљених израза, на пример фразеологизма *под марамом*, исказао је Стевановић, додајући и нове примере Решетарових огрешења, на пример при тумачењу израза *Боґ ти братска*[51] или при тумачењу следећих примера: „Изрази *с ґлаве поґинути* и *на ґлаву поґинути*, које оба налазимо у *Горском вијенцу*, не значе исто, већ је први израз – једна лепа метафора домаћег порекла, а друго је прави русизам. И Решетар је свакако помешао та два израза кад у стиху: да чудно ли с главе погибосмо! (1967) тумачи као – ‘пропадосмо сасвим’“.[52] Исправном Решетаревом тумачењу значења руског израза *поґинути на ґлаву* (‘потпуно, сасвим изгинути’) Стевановић се у истој монографији вратио још једанпут, исправљајући опет омашку при утврђивању правог значења локалног израза *поґинути с ґлаве*, а то је ‘изгубити првака, једног од најглавнијих између нас’.[53]

С друге стране, Стевановић понегде само допуњава Решетарова објашњења значења израза: „М. Решетар је осетио да израз *не ваља се* када је на њега наишао у стиху: Не ваља се бити кукавица (185) – треба објаснити, па је, сасвим тачно, рекао: *не смије се*. Али, мислим, није довољно само толико рећи, него треба потпуније казати да *не ваља се* значи: не смије се, није допуштено, тј. није ред, није у обичају“.[54]

Не показујући нимало сујете и повређености, у чему се нарочито огледа научна величина, Решетар је отворено признавао своје грешке и исправност Вушовићевих исправки: „Тачно је и што В-ћ говори да у 10,7 треба читати *бјасниґе* (место *бљасниґе*) а не *б’јесниґе* (тј. *бијесниґе*) како је у Д. [...] Признајем и да нисам погодио што сам у 8,1111 окренуо *ґек* на *ґе*“.[55] Међутим, како је лако прихватао примедбе тамо где би увидео да није у праву, тако је бескомпромисно остајао при своме суду сваки пут када би осетио да су лингвистички аргументи на његовој страни, без обзира на величину опонентовог ауторитета.

4. Решетарове граматичке, лексиколошке и лингвостилистичке анализе. При изношењу граматичких судова о Његошевом језику Решетар је у анализу неретко укључивао не само српски већ и шири словенски контекст, који му је појачавао снагу аргументације, као у случају дериватолошке анализе појединих сложеница: „Напротив мислим да треба *пресґоладржеће* 2, 161 мијењати на *пресґолодржеће*, јер Владика воли таке састављене придјеве а увијек се држи чврстога правила да се од прве ријечи узимље основа на *о* – таких сложеница са *а* у средини (што би требало да буде генитив синг.) у славенским језицима уопће нема“.[56]

Из данашње перспективе Решетарова сажета лингвистичка запажања у предговору *Горскоґ вијенца*[57] могу деловати штуро и недовољно разрађено, али ваља узети у обзир ауторову намеру да у најкраћим цртама, синтетички, представи кључне црте Његошевог језика. Из тог разлога Решетар је кренуо у контрастирање Његошевог песничког израза са стандардним српским језиком, тј. у истицање онога „што особито удара у очи“[58] и углавном се тога правца и држао. Ова одступања у Решетаревом опису сведена су по пореклу у две групе: а) *дијалекґизме*, којима је посвећено неупоредиво више пажње и простора; б) *књишке архаизме*, тј. русизме и црквенословенизме, међу којима у опису и примерима указује на све типове – фонетске, морфолошке (обличке), лексичке и творбене.

[47] Д. Ћупић, *нав. дело*, 86.

[48] Д. Вушовић, *нав. дело*, 219.

[49] М. Стевановић, *нав. дело*, 102–103.

[50] Д. Вушовић, *нав. дело*, 224.

[51] М. Стевановић, *нав. дело*, 74, 122.

[52] *Исґо*, 176.

[53] *Исґо*, 199.

[54] *Исґо*, 62.

[55] М. Решетар, *Ново издање свих Њеґошевих дјела*, 229.

[56] *Исґо*, 223.

[57] М. Решетар, *Живоґ и рад Петра Петровића Њеґоша*, LIV–LVI.

[58] *Исґо*, LV.

Нису занемарљива ни Решетарова стилистичка запажања. Он жели да и селекцију лексике сагледа у контексту Његошеве поетике и поетичких утицаја. Тако високу фреквенцију античких онима тумачи као одсјај класицизма, и у њему препознаје – помало изненађујуће – директни утицај књижевног учитеља, предромантичара Симе Милутиновића Сарајлије: „Али се у томе погледу најјасније види утицај Милутиновићев у томе што је и владика нажалост врло често у својим пјесмама спомињао свакојака божанска и митска бића из старе грчке и римске митологије“.[59] Овакав суд, наравно, није могуће доказати, будући да је сва српска класицистичка поезија врвела од грчих и латинских имена, али ни одбацити, нарочито када се узме у обзир да је директни утицај учитеља на ученика генерално доста логичан.

Сагледавајући Његошев поетски израз у контексту Сарајлијиног, Решетар се осврће – сасвим у духу тадашње владајуће српске нормативне стилистике – и на (пред)романтичарско слободније одношење према фонетском склопу речи због версификацијских стега и на (пред) романтичарско лексикотворство, без имало симпатија за смеле песничке експерименте у српском језику: „Срећом није се владика поводио и за оном замршеном а често неразумљивом дикцијом Симовом, па није готово никада због стиха сакатио народне ријечи или ковао свакојаке нове, као што је то тако често радио Милутиновић“.[60]

Из позиције вуковца, Решетар не показује симпатије ни за класицистички славеносрпски језик у поезији Лукијана Мушицког. У Мушицком препознаје Његошев узор за творбу специфичних придевских сложеница, за српски народни језик нетипичних неологизама:

„Од Мушицкога је пак научио да пјева оде (премда није знао да им погоди спољашњи облик, јер није знао старе класичне метрике), па је од њега узео (иако се иначе у погледу језика, на срећу, није за њим поводио) ковање тешких састављених придјева нпр. *кола брзоштечна*, *славоносна војска*, *крвовидно трупје*, *кривосудна Венеција* итд.“[61]

Односу „нижег“ и „вишег“ стила, тј. односу фолклорног („народног“) и књишког (славеносрпског) језика у Његошевом песничком изразу Решетар се враћа још једном, препознајући класицизам и у метру и у лексици, помало поједностављујући и банализујући поетску функцију античких имена и њихове симболике: „*Свободијада* није испјевана на начин правих народних пјесама: у осмерцима је, а владика често у њој спомиње свакојака митолошка имена, да му пјесма буде ‘вишег стила’“.[62]

Док са једне стране утврђује утицај класицизма (првенствено поезије Лукијана Мушицког, али и Симе Милутиновића Сарајлије) на Његошев песнички језик, Решетар напоредо детектује и романтичарске импулсе, који му кроз језик народне поезије стижу од Вука Караџића и („опет“) Симе Милутиновића Сарајлије: „Осим тога је и Вук (опет уз Сима), како ћемо видјети, на њега утолико утицао што је скупљао и народне пјесме и пјевао пјесме на начин народних пјесама“.[63]

Коначно, још једно Решетарево стилистичко запажање заслужује посебан коментар, и то оно где констатује Његошев језик специфичног језичко-стилског „скривања“, тј. семантичког затамњивања садржаја који одударају од очекиваног хришћанског наука:

„А ако је гдје и њега тешко разумјети, то је готово само ондје гдје исказује мисли што се не слажу добро с науком хришћанске цркве, те се управо не би смјеле чути од православнога владике, па их је зато некако и скривао“.[64]

5. Његошеви славенизми у Решетаровим анализама. Не чуди што се М. Решетар скоро и не спомиње у монографији Светозара Стијовића о лексичком слоју славенизама у Његошевом језику.[65] Наиме, Решетара порекло, фреквенција и функција славенизама у Његошевим делима нису научно превише привлачили. Види се то и из предговора његовом канонском издању *Горског вијенца*, у којем све славенизме, без превише лингвистичког удубљивања, третира као рускословенизме, активиране под утицајем Симе Милутиновића Сарајлије: „Утицај Милутиновићев види се напокон и у спољашњем облику владичине поезије, јер се је за њим владика прије свега повео у томе што је писао народним језиком, али опет узимао гдјекоју ‘звучнију’ ријеч из руског црквеног језика“.[66] Истицање искључиво Милутиновићевог поетичког утицаја као валидне мотивације за Његошеву употребу славенизама у поетским текстовима сасвим сигурно није посве

[59] *Исто*, XXV–XXVI.

[60] *Исто*, XXVI.

[61] *Исто*, XXVIII.

[62] *Исто*, XXVIII.

[63] *Исто*, XXVIII.

[64] *Исто*, XXVI.

[65] Светозар Стијовић, *Славенизми у Његошевим песничким делима*, Сремски Карловци – Нови Сад, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 1992.

[66] М. Решетар, *Живот и рад Петра Петровића Његоша*, XXV.

исцрпно, а самим тим ни посве тачно. Баш као што је Његошеву црквену титулу владике истицао као пресудну за одређена свесна стилска затамњења, о чему смо управо говорили, морао је Решетар тај ванјезички фактор ауторове личности – њеног образовања, лектире, животнога пута и свеукупних назора – узети у обзир и при анализи порекла поетске лексике Његошеве. У трагању за мотивацијом, као подједнако битан фактор морао је Решетар нагласити и тематику и филозофску природу дела, којима је стилска узвишеност славенизама била најадекватнија, најприроднија. Овде Решетар као да није увидео да су славенизми Његошу омогућавали стилске нијансе којих није било у народној лексици. На пример, исте године када и Његош пише *Горски вијенац*, други српски песник, Јован Суботић, пише *Србску грамматику*, у којој наглашава: „Јер сасвим је друго, кад се каже: н а ј у ч е н и и м у ж, а друго је у ч е њ е ј ш и м у ж; друго је н а ј с л а в н и ј и с п и с а т е љ, а опет друго с л а в њ е ј ш и с п и с а т е љ“.[67]

На потенцијалне утицаје лектире при Његошевом усвајању славенизама Решетар је посредно указао нешто касније у тексту: „Од српских књижевника познавао је без сумње све што је боље било за његова времена, али опет само за Милутиновића и Мушицкога може се казати да су утицали на његов песнички рад“.[68]

Опет у духу вуковаца, Решетар још једанпут пише у негативном контексту о славенизмима у Његошевом песничком делу, истичући да они могу да „сметају“ (додуше, само ономе ко није вешт у рускословенском), а као контраст њима нуди се „народна сликовита дикција“:

„Али готово више неголи особине црногорскога језика оному који није вјешт славенскому црквеному језику сметају многе ријечи и многи облици које је владика узео нешто из црквенога а нешто из рускога језика, при чему је и оне прве узимао понајвише према руском изговору. Што су ријечи, то је такође протумачено у рјечнику, а овдје ће се само забиљежити неки руски црквени облици: *историческо* (историчко), *сочинитељ* (сачинитељ), *трагически* (трагички), *жертва* (жртва) и *жертвеник*, *член* (члан), *чест* (част) и *честан*, *воскреснути* (ускрснути) и *воскресење*, *состав* (састав), *љубов* (љубав), *распјатије* (распеће), *помјанути* (поменути), *престол* (пријесто), *свобода* (слобода); амо иде и што се каткада пише *-није* мјесто *-ње*, нпр. *знаменије*, *познаније* ит.д. мјесто *знамење*, *познање* ит.д.; амо се напокон може узети и *општи*, *свештен*, *освештати*, *обештати* мјесто *опћи*, *освећен*, *обећати*, па и *васкрснути*, *ваистину* мјесто *ускрснути*, *уистину*. Иначе је у Горском Вијенцу језик врло лијеп те нас својом чисто народном сликовитом дикцијом готово исто тако опчарава колико својом красном садржином“.[69]

Наведени дужи цитат заслужује више коментара. Прво, видљиво је да се Решетар не жели удубити у порекло славенизама. Свесно пропушта прилику да констатује да је у рускословенској именици *воскресење* Његош извршио творбено посрбљавање, замењујући црквенословенски суфикс народним. У исти ранг ставља лексику из руске и српске редакције старословенског језика. На основу Решетарових формулација само се наслућује да су облици *свештен*, *освештати*, *васкрснути* или *ваистину* у Његошево време, баш као и данас, били практично стилски немаркирани у народном језику. Све то говори нам да је М. Решетар у славенизмима видео лексички слој ниже стилске вредности, што је данас посве неодрживо.

На сличан начин Решетар је писао и о Његошевом избору ортографије: „Без сумње га је углед учитељев и утврдио да се до краја живота држи ‘славеносербске’ ортографије (зато му није било право када је његов Шћепан Мали г. 1850 издан Вуковом ортографијом)“.[70] Тачну исправку овог Решетаревог податка дао је А. Младеновић, истичући да се „Његош од тадашњег традиционалног писања добрим делом одвојио, бар кад је писао ГВ, нарочито у вези са усвајањем Вуковог принципа обележавања гласова *ћ*, *ђ*, *џ*“.[71]

Само изузетно је Решетар коментарисао туђе третмане славенизама у Његошевом делу, на пример Вушовићев: „Напротив, за *треск* П 9, 80 В-ћ има право; то је руска риеч с руским завршетком, а није српска – српски би било *тријесак*, како је слагар у Л 5, 198 ‘поправио’ моје *тр’јеск*, С истога разлога биће боље оставити без промјене и руски облик *блеск* С 8, 1032, како га је оставио В-ћ; а тако је руска ријеч и *вред* (штета)“.[72] О Ненадовићевом третману Његошевих славенизама М. Решетар је записао следеће: „Ја у Његошево *жертва* нисам никада дирао, а и Н има иначе увијек *свобода*, осим *Слободијада* у натпису“.[73]

[67] Јован Суботић, *Србска грамматика*, 1847, стр. 158, § 114 [рукопис].

[68] М. Решетар, *Живот и рад Петра Петровића Његоша*, XXVII.

[69] *Исто*, LVI.

[70] *Исто*, XXV.

[71] А. Младеновић, *Књига о Његошу: студије и чланци*, 94.

[72] М. Решетар, *Ново издање свих Његошевих дјела*, 220.

[73] *Исто*, 228.

6. Закључак. У овоме раду покушали смо скренути пажњу на неке мање коментарисане аспекте Решетаревог приређивања и тумачења Његошевих дела и језика и стила у њима. Исцрпна историја рецепције Решетарових коментара Његошевог језика, која би обимом далеко пробила очекиване границе оваквог прилога, вероватно би показала да не постоји нити једна његова реченица, тј. нити једна теоријско-методолошка поставка, конкретна интервенција у тексту или коментар, који касније нису прокоментарисани у сада већ веома обимној његошолошкој литератури.

Добро је позната истина не само у науци: најтеже је пионирима попут Решетара, док су критичари у неупоредиво лагоднијој позицији – имају шта да критикују, имају и сва потоња сазнања, и неограничено време да о свему добро размисле. И тумачи и вредновatељи Решетарове мисли о Његошу имали су сва потоња сазнања до којих је филологија дошла, као и друге сродне научне дисциплине (историја, антропологија, социологија и сл.). Многе од изнесених примедби несумњиво су на месту, а неке од њих отворено је признавао и Решетар. Без обзира на њихов број и снагу аргумената, неће се утишати „Решетарев, заслужено стечени, глас истакнутог његошолога и првог значајног коментатора Горског вијенца“.[74] Заслужио је то будући да „остала су на снази многа првобитна Решетарева решења, која је он у своме првом коментару дао“.[75] И не само у коментарима, додајмо на самоме крају, већ и у приређивачким тј. текстолошким поступцима у многобројним издањима која су допринела – што никако не смемо заборавити – да и Петар Петровић Његош у историји српске књижевности и културе добије заслужено високо место.

[74] М. Стевановић, *нав. дело*, 44.
[75] *Исто*, 10.

Саша Недељковић

МИЛАН РЕШЕТАР У ДУБРОВАЧКОЈ ШТАМПИ

Милан Решетар, један од најугледнијих Дубровчана XX века, већи део живота провео је у другим градовима, оставши увек у чврстим везама са Дубровником. Дубровачка штампа пратила је Решетарове научне успехе и повремено је објављивала његове научнопопуларне и културноисторијске прилоге. Тако је у „Дубровнику, календару за просту годину 1899." објављен Решетаров чланак *Дубровачки попови у почетку нашега вијека*, а у „Дубровнику" из 1901. чланак *Капетан Јозо Оребић*.[1] Чланак *Велика дубровачка трешња по опису холанцкога консула у Смирни* објављен је у „Дубровнику" из 1901. године.[2]

Поред прилога̂ Милана Решетара у дубровачкој штампи су објављивани и чланци о његовим научним радовима и признањима које је добијао. Дубровачки часопис „Срђ" донео је 1902. године белешку да је у првој свесци XXIV књиге Јагићева „Архива за словенску филологију" објављено пет чланака Милана Решетара – о оригиналу Лукарићева превода *Атаманте*, о Златарићевом *Аминти*, о најстаријим приморским црквеним песмама и о португалском преводу Марулићеве књиге, како ју је објаснио крижевачки библиограф Мирко Брејер. Решетар је пронашао оригинал из 1579. године, који је Лукарић превео, а чији је аутор италијански песник Ђироламо Зопјо (Girolamo Zoppio). Говорећи о Златаревићеву *Љубомиру*, Решетар је потврдио Будманијево мишљење да је српски превод најстарији.[3]

„Срђ" је објавио и белешку да је Петроградска академија наука изабрала доцента на бечком универзитету др Милана Решетара за свог дописног члана.[4]

„Срђ" је такође известио да је у првој свесци јубиларног XXV тома „Archiv für slavische Philologie" изашла расправа професора Решетара *Die Metrik Gundulić's*, у којој Решетар показује шта је код Гундулића самосвојно, шта наслеђено од старијих дубровачких песника, а шта представља утицај италијанске књижевности, и констатује да су Гундулићева *Дијана* и *Армида* драмске сцене.[5] У часопису „Срђ" објављена је белешка да је у „Просвјетном гласнику" изашао превод Решетарове расправе *Гундулићева метрика*, која је претходно била објављена у Јагићеву „Архиву за словенску филологију".[6] „Срђ" је такође донео белешку да је др Милан Решетар постављен на универзитету у Бечу за „изванредног професора славистике особитијем обзиром на српски језик и књижевност",[7] а у истом часопису објављен је и Решетаров чланак *Славенске колоније у Италији*, у којем је он изнео резултате својих истраживања о колонијама у јужној Италији и свој одговор на питање одакле су ти Словени дошли. С њима се први сусрео Медо Пуцић у Напуљу, а шири интерес за њих пробудио је др Јосип Смодлака. Решетар у томе раду наводи да су га Смодлакини чланци подстакли да посети те словенске колоније и да тамо проведе један месец. У своме раду он такође доказује да су ови Словени у јужну Италију дошли из Макарског приморја.[8]

У листу „Дубровник" из 1908, Милан Решетар је објавио чланак *Дубровачки брод XVI. вијека*, а у броју 52. и 53. *Медаље Дубровачке републике*.[9] У истом листу објављен је Решетаров чланак *Споменице Дубровачке републике* као и чланак *Печат, застава и грб Дубровачке републике*, у којем се расправља о главним симболима старог Дубровника. Решетар ту заступа мишљење да је Дубровник још у време Византије имао свој печат, јер је Дубровачка општина самостално склапала уговоре са суседним српским владарима и италијанским градовима. Док су Дубровчани били под влашћу Угарске радије су користили заставу Светог Влаха него угарску заставу, али је, како констатује Решетар, Дубровник добио грб од угарског краља.[10]

[1] Milan Rešetar, *Kapetan Jozo Orebić*, Dubrovnik X, 7 (17. februar 1901), 2 (бр. 66 у библиографији у овом зборнику).

[2] Milan Rešetar, *Velika dubrovačka trešnja po opisu holanckoga konsula u Smirni*, Dubrovnik X, 46 (17. novembra 1901), 1–3 (бр. 57).

[3] *Kulturne vijesti*, Срђ – Srđ I, 9 (16. maja 1902), 419.

[4] *Biļeške*, Срђ – Srđ II, 3 (16. februara 1903), 142.

[5] *Biļeške*, Срђ – Srđ II, 8 (30. aprila 1903), 382.

[6] *Biļeške*, Срђ – Srđ II, 15 (16. avgusta 1903), 727.

[7] *Biļeške*, Срђ – Srđ II, 24 (31. decembra 1903), 1168.

[8] Milan Rešetar, *Slavenske kolonije u Italiji*, Срђ – Srđ VI, 24 (31. децембра – decembra 1907), 1105–1127 (бр. 94).

[9] Milan Rešetar, *Dubrovački brod XVI. vijeka*, Dubrovnik XVII, 13 (1908), 1–2, *Medalje Dubrovačke republike* Dubrovnik XVII, 52–53 (1908), 2–6, 3–4 (бр. 97, 99).

[10] Milan Rešetar, *Spomenice Dubrovačke republike*, Dubrovnik XVIII, 2 (1909), 1, XVIII, 3 (1909), 1 (бр. 108); *Pečat, zastava i grb Dubrovačke republike*, Dubrovnik XVIII, 30 (4. maja 1909), 1–2, XVIII, 31 (7. maja 1909), 2–3, XVIII, 32 (11. maja 1909) 1–2, XVIII, 33 (14. maja 1909) 2, XVIII, 34 (18. maja 1909), 1–2, XVIII, 35 (21. maja 1909) 1–2 (бр. 106).

У „Дубровнику“ из 1920. Решетар је објавио чланак *Дубровачки Двор*. Када је после Првог светског рата враћен у Дубровник део старог дубровачког архива који су аустријске власти однеле из Дубровника 1914, Решетар се изненадио да су домаће власти избациле из Двора оно што су затекле од архива. Није знао шта да ради са 84 велике шкриње. Са дозволом цивилне и војне власти, део старог дубровачког архива ипак је враћен у Двор. Поводом предлога да Кнежев двор у Добровнику постане Краљев двор, Решетар је заступао мишљење да Двор у Дубровнику треба оставити Дубровчанима.[11]

На молбе дубровачких друштава (Југословенског академског клуба и Народне женске задруге), Милан Решетар је почетком двадесетих година XX века држао предавања у Дубровнику, о чему је извештавала дубровачка штампа. Југословенски академски клуб је одржавао седнице у просторијама соколског друштва, Слоге и Дубровачког радничког друштва, где је приређивао и предавања. Милан Решетар је ту одржао предавање „О књижевном и пучком говору у Дубровнику“. На позив Народне женске задруге Милан Решетар је 4. маја 1920. одржао предавање у дворани Соколског дома „О културним приликама у Дубровнику средњега вијека“ као дванаесто јавно предавање које је та задруга организовала.[12]

У листу „Дубровник“ из 1924. објављен је први део чланка *Дубровачка вијећница*. У „Дубровачком листу“ из 1925. изашао је чланак *Два дубровачка швиндлера из 17-ога вијека*, а у „Дубровачком листу“ из 1926. чланак *Почетак дубровачке општине*.[13] У „Дубровачком листу“ објављени су чланци *Антунини и лазарини*, *Нова дубровачка властела*, *Саламанкези и сорбонези*, *Последњи дубровачки властелин* и *Славенска презимена дубровачке властеле*.[14]

У ревији „Дубровник“ објављен је рад *Дубровачко Велико вијеће*. Под влашћу Венеције избијали су сукоби између кнеза и Великог већа. У раду се истиче да је касније Велико веће било врховна власт у Дубровнику и да је у њему била сабрана пунолетна властела. Власти нису имале тешкоћа само са опадањем броја властеле него и с њеним односом према дужности коју су имали. На пример – нису долазили редовно на састанке Већа, а приликом гласања неки би се устезали да убаце куглицу у једну или другу посуду. Због тога је уведена глоба за оне који нису долазили на састанке Већа. Решетар се у томе раду бави и питањем броја чланова Великог већа, чији је број у различитим временима опадао и растао.[15]

У часопису „Дубрава“ објављен је Решетаров чланак *Најстарији дубровачки закон о прћијама*. Решетар је тај закон из 1235. сматрао за један од најстаријих сачуваних дубровачких закона. У име прћије се невести није могло дати више од 200 перпера. Могло је да се пирује само оног дана када је младожења водио невесту својој кући. Закон није вредео за онога који је узимао девојку изван Дубровника.[16]

И по одласку у Италију Милан Решетар је одржавао контакт са Дубровником и сарађивао са листом „Дубровник“. Поводом преноса посмртних остатака др Франа Кулишића 5. новембра 1937. у овоме листу објављен је Решетаров чланак у којем је писао о контактима са својим некадашњим ђаком истакавши, поред осталог, да Франо Кулишић није могао да добије место суплента у дубровачкој гимназији јер је био одушевљени Србин, па се уместо тога примио уређивања Богишићеве библиотеке у Цавтату. Изгубивши наду да ће добити место у дубровачкој гимназији или у архиву, тражио је и добио је место у цетињској гимназији. По повратку у Дубровник Кулишић је постао секретар дубровачке Матице српске, а по објави рата Србији био је ухапшен као „политички сумњив“. До 3. децембра 1914. држан је у затвору у Шибенику без истраге и оптужнице против њега, после чега је био пуштен са обавезом боравка у једном месту у Горњој Аустрији. У интернацији је наставио да прима плату од дубровачке Матице српске.[17]

Решетар је у листу „Дубровник“ објавио чланак *Којега је дана умро и гдје је сахрањен Гундулић*. Поводом вести о проналаску Гундулићева гроба Решетар се обратио књижевнику оцу Урбану Талији, који се у *Народној Свијести* бавио тим питањем. Он му је на сва питања опширно

[11] Milan Rešetar, *Dubrovački Dvor*, Rad 22 (17. aprila 1920), 2 (бр. 167).

[12] *Jugoslav. Akad. Klub*, Rad 40 (21. avgusta 1920); *Два предавања ун. проф. Дра Милана Решетара*, Rad 25 (8. maja 1920), 3.

[13] Milan Rešetar, *Dubrovačka vijećnica*, Dubrovnik II, 31 (1924), *Dva dubrovačka švindlera iz 17-oga vijeka* Dubrovački list II, 10 (1925), 1–2, *Početak dubrovačke općine*, Dubrovački list III, 26 (1926), 1–2 (бр. 207, 225).

[14] Milan Rešetar, *Antunini i lazarini*, Dubrovački list II, 37 (1925), 1–2; *Nova dubrovačka vlastela*, Dubrovački list II, 13 (1925), 1–2; *Salamankezi i sorbonezi*, Dubrovački list II, 19 (1925), 1–2; *Posljednji dubrovački vlastelin*, Dubrovački list II, 25 (1925), 2–3; *Slavenska prezimena dubrovačke vlastele*, Dubrovački list II, 32, (1925), II, 33, (1925), 1–2 (бр. 219, 208, 215, 214, 218).

[15] Milan Rešetar, *Dubrovačko Veliko vijeće*, Dubrovnik mjesečna ilustrovana revija I (1929), 3–10, 60–68 (бр. 238).

[16] Milan Rešetar, *Najstariji dubrovački zakon o prćijama*, Dubrava III 22 (1935), 3 (бр. 285).

[17] Milan Rešetar, *Iz pisama pok. Frana Kulišića*, Dubrovnik XXIV, 48 (24. decembar 1937), 1–2.

одговорио. У свом чланку Решетар је тврдио да гроб није пронађен и да је Гундулић сахрањен под великим олтаром.[18]

Лист „Дубровник“ је такође доносио вести о признањима које је Милан Решетар добијао за свој рад. Поводом именовања Милана Решетара за почасног доктора Фирентинског универзитета у „Дубровнику“ је истакнуто да су културне и научне установе Загреба, Београда и Љубљане „са једнаким симпатијама поздравиле промоцију Др Решетара.“ Дубровачка општина одлучила је да се поводом именовања др Решетару поклони сребрни кип Светог Влаха. На иницијативу Дубровачког радничког друштва све дубровачке културне и националне установе упутиле су Решетару заједничку посланицу, коју му је, на свечаности додељивања почасног доктората у Фиренци, предао секретар Дубровачког радничког друштва Јаша Милославић, као делегат Друштва. Декан Филозофског факултета у Фиренци Салми истакао је значај издања *Срӣскоӣ молит̄веника*, који је, као прву књигу штампану ћирилицом на српском народном језику, објавио у Венецији Дубровчанин Франо Мицаловић 1512. године, и који је, уз пратећу студију, 1938. године донео у транскрипцији Милан Решетар у Посебним издањима Српске краљевске академије. Решетар је захвалио дубровачким културним и националним установама писмом у коме је истакао: „Ја у том поздраву из мога драгог родног Града видим и признање да сам увијек, премда понајвише, нажалост издалека, радио за наш Дубровник и његову славну прошлост и да сам тим заслужио да ме моји суграђани још увијек сматрају правим и „старим“ Дубровчанином и по мишљењу и по осјећају, а не само по годинама.“ Захвалио је и др Антуну Буцонићу и Општини дубровачкој.[19]

Милан Решетар и Марко Мурат изабрани су 16. фебруара 1940. године за редовне чланове Српске краљевске академије. Тим поводом дубровачке културне и националне установе упутиле су свечану честитку академику Решетару у Фиренцу, а посебна делегација је посетила сликара Марка Мурата и честитала му избор. У честитки се истиче: „Одлука Краљев. Српске Академије Наука са којом Вас уводи међу своје редовне чланове бесмртнике, изазвала је у нама осјећаје поноса и среће, јер у њој видимо не само заслужено признање једном великом духу и узорном научном реденику него и још један доказ више да вјечни културни капитали старе Словинске Дубраве представљају у овом часу и гаранцију за њену будућност. Честитајући Вам избор, молимо Вас и овом пригодом да вјерујете у наше старо пријатељство и поштовање које гојимо за Вашу личност као човјека, и као научника и Дубровчанина.“[20]

На поздравни телеграм Матице српске дубровачке Милану Решетару, поводом његовог избора за редовног члана Српске краљевске академије, Решетар је одговорио: „Најтоплије захваљујем „Матици Српској“ мојега незаборавнога роднога Дубровника, што се је сјетила мене врло старога Дубровчанина, који сам се врло млад одбио у туђ свијет. [...] али се веселим, вјерујте ми, ради нашега Дубровника више него ли ради себе, а особито ми је мило што је та иста почаст дата г. Марку Мурату – још једном Дубровчанину из броја *ст̄арих бораца Срба кат̄олика, који изумиремо.*“[21] У истом броју „Дубровника“ је истакнуто да из „одлуке Краљевске Српске Академије наука, највеће наше научне установе, да у коло својих редовних чланова уведе два еминентна претставника старе Српске Гарде, видимо још један увјерљиви знак обнављања старих духовних веза по којима је Дубровник и за вријеме дугог ропства успјевао да сачува своје словинско достојанство и све оно што га је чинило великим и привлачним за читав Славенски Југ и за читав културни свијет“. Представници српских и југословенских друштава у Дубровнику писмено су такође честитали избор за дописног члана историчару Јорју Тадићу.[22]

Име Милана Решетара се помиње у листу *Дубровник* и поводом 36. годишњице смрти Антуна Фабриса, где се констатује да он „као млад наставник није могао доћи никако на катедру умних професора и ријетких родољуба: Будманија, Зоре, Кастрапелија и Групковића у Дубровник, као ни сви остали честити Срби Дубровчани: Решетар, Кулишић, Радуловић и Колендић“.[23]

У „Гласнику Дубровачког ученог друштва ‘Свети Влахо’“ објављена су три Решетарова чланка: *Поӣис дубровачкијех власт̄еоскијех ӣородица*, *Дубровачке т̄амнице*, *Трешње у Дубровнику ӣ. 1843–1845*. У раду *Поӣис дубровачкијех власт̄еоскијех ӣородица* Решетар је писао

[18] Milan Rešetar, *Kojega je dana umro i gdje je sahranjen Gundulić*, Dubrovnik XXVI, 17 (29. aprila 1939), 1–2 (бр. 309).

[19] *Stara slovinska garda – Naš ponos*, Dubrovnik XXVI, 28 (15. juli 1939), 1, 2.

[20] *Dubrovačke vijesti*, Dubrovnik XXVII, 11 (16. mart 1940), 4.

[21] *Zahvala Gospara dr. Milana Rešetara*, Dubrovnik XXVII, 10 (9. mart 1940), 4. *Dubrovačke vijesti*, Dubrovnik XXVII, 11 (16. mart 1940), 4.

[22] *Duh našeh starog Pjemonta i Slovinske Dubrave*, Dubrovnik XXVII, 10 (9. mart 1940), 1; *Dubrovačke vijesti*, Dubrovnik XXVII, 11 (16. mart 1940), 4.

[23] *Uspomeni Antuna Fabrisa o 36 godišnjici smrti 14 ov. mj.*, Dubrovnik XXVII, 40 (Kotor–Dubrovnik 12. oktobra 1940), 1.

о значају и заслугама дубровачке властеле што је Дубровник вековима био културни центар на читавом Балканском полуострву истичући: „Дубровник [...] има да у првоме реду захвали својој властели што су тако мудро њим управљали. Сасвим је дакле оправдано да се нарочито ми Дубровчани с поштовањем и са захвалношћу сјећамо наше старе властеле – ми, њихови негдашњи кметови, њих, наших негдашњих господара". У чланку *Дубровачке тамнице* Решетар је изнео своје истраживање у изворима где су се налазиле тамнице у Дубровнику. У чланку *Трешње у Дубровнику ī. 1843–1845.* истакао је да је мало који град у Европи страдао од земљотреса као Дубровник. Међу папирима свога оца нашао је забелешке о земљотресима из 1843–1845. Осим тога, њему је у гимназији др Иван Аугуст Казначић причао о својим доживљајима током тих земљотреса. Тиме је допунио писце који су раније извештавали о земљотресима у Дубровнику.[24]

Милан Решетар сарађивао је и са дубровачким листом „Црвена Хрватска", који је 1910. донео његов чланак *Ријетке новије дубровачке медаље*.[25]

Милан Решетар био је један од најистакнутијих Дубровчана у првој половини XX века. Већи део живота провео је у другим градовима оставши увек у чврстим везама са Дубровником. Током четири деценије био је присутан у дубровачкој штампи како својим научним прилозима из широког круга историјских и филолошких тема, тако и чланцима који су били објављени њему у част. Као што прегледана грађа показује, Решетарове везе са дубровачком штампом биле су разноврсне и осветљавају његову привржености Дубровнику и велики углед који је у свом родном граду имао.

[24] Milan Rešetar, *Popis dubrovačkijeh vlasteoskijeh porodica*, 1–11, *Dubrovačke tamnice*, 39–44, *Trešnje u Dubrovniku g. 1843–1845*, 47–49, Glasnik Dubrovačkog učenog društva „Sveti Vlaho" 1 (1929) (бр. 237, 242, 245).

[25] Milan Rešetar, *Rijetke novije dubrovačke medalje*, Crvena Hrvatska 83 (1910), 2–3 (бр. 115).

СРПСКИ МОЛИТВЕНИК

СРПСКИ МОЛИТВЕНИК ИЗ 1512. ГОДИНЕ

Српски молитвеник представља најстарију књигу штампану ћирилицом на српском народном језику. У славистику га је увео професор Париског универзитета Марио Рок, описавши га у *Ревији словенских студија*, заједно с млађим издањем исте књиге.[1] Како запажа Милан Решетар, књига је већ раније навођена у библиографским прегледима штампаних молитвеника из париских јавних библиотека и млетачких илустрованих издања (Париз 1907). Ово „откриће“ подстакло је Милана Решетара да се обрати Српској краљевској академији с предлогом да се књига изда, поглавито због њене важности за историју српског језика. „Истина, још прије ње штампан је г. 1494 октоих а г. 1495 псалтир у штампарији што је на Цетињу подигао зетски војвода Ђурађ Црнојевић“, резоновао је тада Решетар, „али мали молитвеник [...] има према њима ту велику предност да је српски и по језику, док су обје Црнојевићеве књиге на чисто црквенославенском језику.“ У кратком времену остварио се наум науци преданог Решетара који у једном даху наставља: „Зато треба да смо искрено захвални Српској краљ. академији која је одмах и радо прихватила мој приједлог да се ова књига опет изда, и није жалила трошка да добави фотографску репродукцију цијеле књиге (по којој је приређено ово ново издање) и да даде направити репродукцију многих страна и свих слика из ње.“ Истодобно скриптор Ватиканске библиотеке Ђиро Ђанели, проналазач Ватиканског молитвеника, открио је у Ватиканској библиотеци дубровачки латинички рукопис с двема службама из 1552. године који је, такође као посебно важан за историју српског језика, и тематски и временски близак новопронађеном молитвенику, придружен Решетаровом издању.[2]

Књига је, како се саопштава у првом колофону, штампана у Венецији код Ђорђа Русконија из Милана „по мајстору Франческу Ратковићу из Дубровника“ (127a), односно по „Франческу Раткову Дубровчанину“ у другом (140a). Из овакве формулације није довољно јасно да ли је „Ратковић само слагао књигу а можда и резао слова, евентуално и бордире и слике“ или и „нешто више“. Решетар на основу познавања ширих прилика у италијанском штампарству тога времена закључује да је Франческо Ратковић и мајстор који је радио на самој књизи, издавач и дистрибутер који је под одговарајућом погодбом реализовао овај посао у Русконијевој штампарији. Своје мишљење Решетар подупире широм логиком ствари, али и важном чињеницом да је под првим колофоном отиснут властити Ратковићев симбол, „штит раздијељен двоструким широким појасом с црвеним љиљаном у горњој половици а у доњој с двоструким крижем под звијездом и међу двије звијезде, при дну којега је монограм FR, а то су прва слова имена Франческа Ратковића а никако Зорзи Рускони“.[3]

Решетар је у основним потезима реконструисао читаву историју која је водила штампању ове знамените књиге, и која јој је била намена. Наиме, почетком XVI века јављају се прва настојања да се за дубровачке католике штампају словенске књиге.[4] Франческо Ратковић је најпре 28. септембра 1510. године склопио уговор

[1] Mario Roques, *Deux livres d'heures du XVIe siècle en cyrillique bosniaque*, Revue des études slaves XII (1932), 49–69.

[2] Милан Решетар, [*Предговор*], Два дубровачка језична споменика из XVI вијека, Посебна издања СКА, CXXII, Филозофски и филолошки списи, 32, Београд 1938, VII–VIII.

[3] Милан Решетар, *Српски молитвеник од г. 1512*, Два дубровачка језична споменика из XVI вијека, XVIII.

[4] Свештеник Лука Радовановић у своме тестаменту из 1502. године оставља другом свештенику Павлу Вукашиновићу штампарски прибор „de lettera schiava“, али нема других вести о томе (Милан Решетар, *нав. дело*, XIX). Дубровачки племић и канцелар Лука Примојевић обратио се 1514. године Сенату с молбом да му се одобри штампање словима каква су била уобичајена код „калуђера рашке вере у њиховим црквама“ (*in lettere rassiane al modo, che usano li callogeri dela religione rassiana in loro chiesie*), као у Црнојевића штампарији, „која сви хвале и цене“ (*di simile lettere, che haueano comenzato Zarnoeuichi, che per tuto era laudata et apreciata*). Вид. Const. Jireček, *Beiträge zur ragusanischen Literaturgeschichte*, Archiv für slavische philologie XXI (1899), 431–434;

с познатим јеврејским штампаром, Јеронимом Сончином у Пезару, у којем је било предвиђено штампање „Официја свете Марије“ (*Officium s. Mariae*), што је „без икакве сумње иста ствар што и наше *Офичје блажене* (или *свете*) *гјеве Марије*“, као и штампање јеванђеља, посланица и монолога светог Августина „на писму и језику српском“ (*in littera et idiomate serviano*). Због овог експлицитног самоназвања Милан Решетар је, без двоумљења, ово у наредним годинама остварено дело назвао „Српским молитвеником“. Поменуте књиге биле су намењене дубровачким католицима у самом граду и у њиховим колонијама по Србији (*illos hic Ragusij et in partibus Seruiae*). Православни би од њих, иако истога језика, па и писма, како Решетар оправдано сматра, ипак „зазирали“, пре свега због њиховог другачијег садржаја;[5] а можда још и више од нешто слободнијих ликовних представа које одражавају дух новога времена који је завладао у Западној Европи (сензуалније приказивање нагог људског тела). Писмо, ипак, за њих не би било проблем јер су га користили и једни и други у међусобној преписци и у свакодневном животу. И не само то, канцеларијским брзописом су писане и црквене књиге код православних Срба, што Решетару пре осам деценија није могло бити познато. Довољно је илустративан пример Минеја Стефана Доместика, насталог око 1450. године (Музеј Српске православне цркве у Београду, број 50).[6] Почетком тридесетих година XX века Петар Колендић је скренуо пажњу на нешто млађи латински уговор који је раније објавио Карел Ковач, управник Дубровачког архива (1911–1914), склопљен 31. јула 1511. године између Франческа Раткова Мицаловића (*Franciscus Ratchi Mizalovich*) и Петра Ђурђева Шушића (*Petrus Georgii Susich*).[7] Из уговора се види, о чему такође Решетар извештава, да је Мицаловић требало да уложи сопствени рад (управо „себе самога“), чиме се посредно потврђује да је радио као мајстор у штампарији. Јасно је да је Франческо Ратков Мицаловић, очито добро упознат са штампарским вештинама, озбиљно покушавао да покрене властита ћириличка издања за потребе својих суграђана, све док то у сарадњи с Ђорђем Русконијем није и успео.[8]

Док је Решетар радио на *Српском молитвенику* био је познат само један његов примерак у Народној библиотеци у Паризу (*Bibliothèque nationale de France*), заведен под сигнатуром *Réserve* B 5009. Књига је раније припадала ремском надбискупу Леонору Дестампу (Léonor d'Estampes, 1589–1651), да би средином XVIII века доспела у ову париску библиотеку. Пошто примерак није потпун – недостаје му спољашња дволисница првога табака, тј. први и осми лист, Решетар га је допунио текстом из млађега издања (1571).[9] У опису се ослонио на прецизне податке које доноси Марио Рок: књига је штампана у малој осмини, а садашње димензије су јој (после незнатног обрезивања), 152 × 102 мм; прва целина од 16 табака са 126 листова (првобитно 128) представља неку врсту Часослова (*Офичје од блажене гјеве Марије – Officium beatae Mariae Virginis*), а друга целина од три полутабака са 12 листова јесте мања молитвена збирка (*Петнајст молитава свете Брициде – Quindecim orationes sanctae Brigittae*); књига у збиру има 138 (првобитно 140) папирних листова, отиснутих у два наврата (прва целина 2. августа, а друга 10. августа 1512), с намером да буду обједињени, као молитвени зборник.[10] Основни текст штампан је црном бојом, а поједина слова, иницијали, речи, симболи и наслови црвеном бојом. Књига је богато украшена нарочитим оквирима испуњеним разноврсним мотивима, посебним сликама и иницијалима. За њено штампање сачињен је типографски устав делимично стилизован према западном ћириличком брзопису у избору појединих словних облика; у већини случајева то је ипак обична ћирилица, изведена у туђини,[11] само према једном нацрту, с личног рукописа

Лазар Чурчић, *Видови и огранци раног словенског штампарства*, Пет векова српског штампарства 1494–1994. Раздобље српскословенске штампе XV–XVII в., Београд 1994, 22.

[5] Милан Решетар, *нав. дело*, XIX–XX.

[6] Димитрије Богдановић, *Развој ћирилског писма у Србији до XV века*, Студије из српске средњовековне књижевности, Коло СКЗ, XC, књига 599, Београд 1997, 158–159.

[7] Karl Kovač, *Über Bücher und Bibliotheken im alten Ragusa*, Mitteilungen des k.k. Archivrates, Bd. I, Wien 1914, 274–275; Petar Kolendić, *Mletački kaligraf Kamilo Zaneti kao štampar jednog dubrovačkog katekizma*, Zbornik iz Dubrovačke prošlosti Milanu Rešetaru. O 70oj godišnjici života (Rešetarov zbornik), Dubrovnik 1931, 269, нап. 13; Петар Колендић, *Ћирилицом штампане књиге за дубровачке католике из 16 века*, Политика 8860 (11. јануар 1933), 1–2.

[8] Милан Решетар, *нав. дело*, XX.

[9] *Исто*, XII.

[10] Mario Roques, *Op. cit.*, 52; Милан Решетар, *нав. дело*, XII–XIII. Како Решетар запажа, „премда су те двије ствари двије самосталне типографске јединице (свака има своје табаке, своју сигнатуру, свој натпис и свој колофон [поговор]), ипак се нису тек случајно састале, јер су штампане у истој штампарији, истим словима и на истом папиру, за истога издавача и у исто вријеме [...], па су сигурно те двије ствари и издаване као једна књига, иако су можда (као што је у сличним случајевима у старије вријеме често бивало) и свака за себе улазиле у трговину“ (Милан Решетар, *нав. дело*, XIII).

[11] Из практичних разлога се, на пример, користи постојеће, приручно латиничко v за рачвасто ч, и ротирано за 180° по усправној оси за регресивно л, попут примарног великог „ламбда“.

обликованог у једној традицији.[12] Оваква писмовна трансформација вероватно је урађена према већ постојећем књижном хибриду,[13] поглавито због усаглашавања с остварeном типографском нормом у српском црквенословенском штампарству тога времена (у рускословенским књигама се рано устаљује други тип ћирилице), иако су се у литератури (због појединих брзописних решења) износила другачија мишљења.[14] Пресудан је избор за статичан, монументалан тип слова која се слажу у правилне квадратне модуле,[15] при чему само слово ꙁ пробија уобичајену висину, прелазећи „дволинијску схему".[16] Неколико слова имају сталне брзописне облике, а неколико „двојаке, уставне и брзописне". Зато Петар Ђорђић говори о „комбинованој уставно-брзописној ћирилици".[17] У времену конституисања српског штампарства (прелаз XV–XVI века), овде нема на типолошкој равни ничега необичног – у оба случаја, и у штампаним књигама за православне и у књигама за католике по истим начелима се припрема словна гарнитура; разлика је само у реализацији, у складу с посебностима њихових рукописних богослужбених предложака.[18] Стога не чуди истовремено присуство слова „ѣрв" (као једине праве „посебности" у Молитвенику), заосталог у дубровачком залеђу из старијих времена, када је било заједничко свим српским крајевима,[19] и њему „несагласних" пређотованих лигатура ѣа и ѣє, зацело даљим пореклом из рашке школе. Касније ће се останак на специфичном избору неколицине брзописних облика осетити као посебност западних штампаних књига, чему је, једним делом, узрок понављање словних гарнитура у другом издању Молитвеника 1571. године. Вредни проучавалац старе српске штампе Лазар Чурчић је, такође, закључио да „слична ћирилица [...] касније у католичкој штампи [...] није била никако њено генерално опредељење, него се доста примењивала и ћирилица србуљског типа, започета на Цетињу".[20] На први поглед најкрупнију разлику ће, заправо, представљати изостављање надредних знакова, али ни то не важи увек.[21] Тек ће књиге Матије Дивковића и других босанских фрањеваца учврстити ту тенденцију и утисак који данас преовлађује да се у старом католичком штампарству на српском језику користио стилизовани брзопис. Појавиће се, међутим, разлика у избору брзописних форми, па чак и дијалекатска варијација (Матија Дивковић се служи јекавицом, каснији фрањевци претежно икавицом), тако да непомућено унутрашње јединство ипак изостаје.[22]

Језик *Српскоī молитвеника* је, како је то показао Решетар, штокавски, српски, издвајају-

ћи четири важне особине које обједињују читаву књигу: „углавноме исту графику и исти правопис; готово чисти јекавски изговор; глас *ђ* за праслав. *dj*; дјеломице рефлекс *уо* за вокално *л*. Истовремено, Решетар је нагласио да „језик у разним његовим дијеловима није јединствен, већ да их треба прије свега одијелити у двије групе – у прву, у којој има много трагова од црквенославенског језика, и у другу, у којој таких трагова, може се

[12] У исто време тај „нарочити" тип ћирилице присутан је на ширем западнојужнословенском простору у свакодневној употреби, као писани израз народног језика, што му одузима од посебности.

[13] Димитрије Богдановић примећује да се „једна врста хибрида, брзописно-књишког, где се већ може говорити о полууставу, али са још непрерађеним, непосредним облицима канцеларијског брзописа, налази [...] у Хиландарском зборнику бр. 476, из последње четвртине XIV века. „Посебно је занимљиво" што је једно овако „ситно, вертикално, квадратно" писмо „примењено у писању зборника исихастичког садржаја", али у таквим зборницима је „полууставно писмо скоро без изузетка овладало" (Димитрије Богдановић, *нав. дело*, 159). Слично усаглашавање брзописних форми с уставном подлогом видимо у дубровачким ћириличким рукописним зборницима из XV и XVI века, *Либру од мнозијех разлоīа*, *Дубровачком лекционару* и *Лајīцишком лекционару* (за слике в. Петар Ђорђић, *Исīорија срīске ћирилице*, Београд 1971, 445–448, сл. 249–251).

[14] Уп. нап. 4.

[15] Већ у Црнојевића штампарији Макаријев штампарски слог не пресликава у свему ресавски устав свога времена, иако с њиме чини природну целину, него тежи „монументалнијем (а тиме и архаичнијем), вертикалном дуктусу, тек с понеким, системски уклопљеним брзописним обликом" (Виктор Савић, *Записи шīампāра свешīеномонаха Макарија. Језик, īисмо и īравоīис*, Српско језичко насљеђе на простору данашње Црне Горе и српски језик данас, Никшић 2012, 160–161, нап. 9).

[16] Петар Ђорђић, *нав. дело*, 191.

[17] *Исīо*; уп. Милан Решетар, *нав. дело*, XIV–XV.

[18] Како истиче Петар Ђорђић, „у свим нашим старим штампаним књигама налазимо у основи исти уставни тип ћирилског писма какав је био у рукописним црквеним књигама из истог времена". Он још запажа да „словни облици" тих књига „нису уједначени", али да је „та неуједначеност мања [...] у штампаним књигама" (Петар Ђорђић, *нав. дело*, 189).

[19] Уп. добро познат пример у *Оснивачкој īовељи манасīира Хиландара* Симеона Немање 1198. године (Петар Ђорђић, *нав. дело*, 252, сл. 24).

[20] Лазар Чурчић, *Видови и оīранци раноī словенскоī шīампāрсīва*, 22. – *Наук крсīјански* шпанског језуите Јакова Ледезме штампали су браћа Анђело и Иван Загуровић у Венецији 1583. године „уставним типом ћирилице какав је био и у књигама на српскословенском језику, једино слово; има брзописни облик" (Петар Ђорђић, *нав. дело*, 192). То није изузетак јер ће се у Венецији и Риму „за католике Босне, Далмације и Дубровника, а [...] касније – и за поунијаћене ускоке у Жумберку и другде" штампати „књиге и србуљском ћирилицом" (Лазар Чурчић, *нав. дело*, 22).

[21] Шиме Будинић у књизи *Сума наука хрисīијанскоīа* (!) Петра Канизија, штампаној 1583. у Риму при Конгрегацији за ширење вере користи читав комплет надредних знакова столећима већ присутних у српскословенској књизи (за слику в. Петар Ђорђић, *нав. дело*, 485, сл. 290).

[22] Петар Ђорђић, *нав. дело*, 192–194; Лазар Чурчић, *нав. дело*, 22.

рећи, нема".[23] Пажљивом анализом он долази до закључка „да непосредна матица нашега Молитвеника није била писана ни црквеним језиком ни глагољицом него чакавским говором и латиницом".[24] Дубровачки редактор је „задржао [...] из поштовања црквенога текста, много трагова од тога језика, али је готово све облике чакавско-далматинске замијенио дубровачким", пребацујући их на властити дијалекат у којем има и препознатљивих „дубровчанизама".[25]

У садржају Молитвеника доминирају делови који су обични у латинском Официју (служби) блажене Дјеве Марије, али нису једини. То су Календар за читаву годину (2–13), Молитве светог папе Гргура (14–15а), Молитва за оболеле од куге (15б–16а), Маријин официј (17–75а), Официј Светога крста (76–79а), Официј Светога Духа (80–83а), Седам псалама покорних (84–92а), Литанија свих светих (92а–100а), Официј за мртве (101–126); Молитве Свете Бригите (129–140а).[26] Између микроцелина и неких од крупнијих потцелина налазе се илустрације (16б, 24б, 34б, 38б, 42б, 46а, 49б, 55б, 75б, 79б, 83б, 100б, 129а), а у два наврата доносе се и штампарске забелешке – колофони, о чему је већ било речи (127а, 140а).

У међувремену пронађена су још два, непотпунија примерка Молитвеника, оба без Молитава свете Бригите. Први се чува у Кодрингтоновој библиотеци на Колеџу „Свих душа" у Оксфорду (The Codrington Library of All Souls College), где се води под сигнатуром q: 14: 9.[27] Други примерак се чува у Библиотеци Џона Малена на Америчком католичком универзитету у Вашингтону (Mullen Library at The Catholic University of America); стара сигнатура му је Z 232.[28] Само у њему постоје недостајући листови из Париског молитвеника, први и осми. Показало се да је Решетар и овде, као и у раду на целој књизи, био у праву када је извршио реконструкцију преузимањем одговарајућих делова текста из Баромићевог издања из 1571. године.[29] Међу њима на тим местима нема крупнијих разлика. Главне разлике према овоме издању (M²) утврдио је Ћиро Ђанели, који се још послужио и трећим рукописом Ватиканског молитвеника (B³, Vat. sl. 21). Оне су додате уз Решетарово издање.[30]

Друго сачувано издање Мицаловићевог Молитвеника из 1571. године приредили су у Млецима Јакоб Баромић (накобь дѥ баромь) и Амброзио Корсо (а⟨м⟩брожо корьсо),[31] уз разлике мањега домашаја. Ранији текст је знатније проширен само у случају навођења целовитог *Оченаша* наместо првобитног инципита, језик је накнадно усаглашаван с црквенословенским науштрб народног израза, мењана је и ортографија, донекле је поједностављен графијски инвентар, смањени су формат и обим књиге, декорација је сведенија и типографски упрошћенија; напред је додат један лист с ћириличком азбуком и молитвама *Здраво Марија* и *Оченаш*. Овога пута књига је обликована као недељива целина јер су *Молитве* пребачене испред *Офичја* и задржан је само један колофон (на крају књиге). Интересантно је, међутим, да су наново искоришћени сви стари клишеи из *Офичја* за посебне илустрације, али су се слова морала изнова резати и лити, истина по моделу првих.[32] По мишљењу Ћира Ђанелија књига је непосредно прештампана с другог нешто млађег, данас непознатог издања.[33] За издање из 1571. године сазнало се још на почецима славистике, када га је Добровски поменуо у својој словенској граматици,[34] али је у домаћу науку први пут уведено 1911. године у књизи *Хрватско-српска књижевност у Босни*

[23] Милан Решетар, *нав. дело*, XLI.

[24] *Исто*, XLIV.

[25] *Исто*, XLV–XLVII. Подробно о језику овога споменика в. Милан Решетар, *Језик српскога Молитвеника од г. 1512*, Глас СКА CLXXVI, Други разред 90 (1938), 171–239.

[26] Милан Решетар, *нав. дело*, XXXIV. Овакав садржај показује да се ради о молитвеној збирци из које су се Богородици Марији могли молити обични хришћани, али и свештеници, калуђери и калуђерице, сваки дан. Док је бревијар „био канонска књига официјалне службе божје за свећенике", дотле је „*Офичје* у првоме реду намијењено лајицима и женскињу" (*исто*, XXVIII).

[27] Његове старе ознаке су d. d. 22 и D. D. 14. 9. Открио га је Џон Симон Габријел Симонс 1963. године. Подробно га је описао и читав историјат представио Јевгениј Љвович Немировски (Евгений Немировский, *Оксфордский экземпляр венецианского* ѡфичіе свєтє днєвє марнє *1512 года*, Slovo 41–43 (1991–1993), 241–248).

[28] Уочио га је Норман Цигар 1999. године, а идентификовала Аница Назор (Anica Nazor, *Dubrovački ćirilski molitvenik iz 1512. godine*, Hrvatska revija XII/4 (2012), 11).

[29] Ево тих Решетарових речи: „На првоме је листу сигурно био само натпис на предњој страни, док је стражња страна без сумње била празна као што је и у другоме издању, а на 8. листу био је сасвим сигурно мјесец јул календара" (Милан Решетар, *нав. дело*, XII).

[30] Ћиро Ђанели, *Варијанте*, Српски молитвеник од г. 1512, 111–142; в. VIII, XLVII, LXIV–LXVI.

[31] О њиховим именима и нарочито о Баромићевом пореклу в. Милан Решетар, *нав. дело*, XXIV–XXVII; Ћиро Ђанели, *исто*, LXIII–LXIV (сматра се да је он био чакавац и свештеник глагољаш). За Амброзија Корса Дејан Медаковић је утврдио да је Сиракужанин који је одраније успоставио пословне везе са српским књижарима (*Графика српских штампаних књига XV–XVII века*, Посебна издања САН, CCCIX, Одељење друштвених наука, 29, Београд 1958, 34–35; уп. Лазар Чурчић, *Штампани венецијански „Молитвеник" из 1571. године Библиотеке Матице српске*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор XXVI/3–4 (1960), 289, нап. 4).

[32] О свему в. Милан Решетар, *нав. дело*, XXII–XXIV.

[33] *Исто*, LXIV–LXVI.

[34] J. Dobrowský, *Institutiones linguae slavicae dialecti veteris*, Vindobonae 1822, XLIV–XLV.

и Херцеговини Драгутина Прохаске.[35] Сачувано је више примерака: у Бечу, Сарајеву, Ватикану, Паризу, Вилњусу и Новом Саду.[36]

И после представљених издања, приређиваних на страни, Дубровник ће, из више разлога, чекати на своју прву штампарију неколико столећа, све до 1783. године. По запажањима Милана Решетара, прве ћириличке књиге за Дубровчане поново ће бити отискиване тек у XIX веку: Матија Бан ће у Београду 1847. године штампати *Воспитатељ женски*, а Антун Казначић у Задру ћирилицом и латиницом 1849. *Поздрав патријарху српскому господину Јосифу Рајачићу*. У самом граду ћирилица ће се појавити у штампи, по Решетаревом сведочанству, тек 1878. године у неким чланцима листа *Slovinac*.[37]

Јасмина Грковић-Мејџор, Виктор Савић

[35] *Das kroatisch-serbische Schrifttum in Bosnien und der Herzegowina*. Von den Anfängen im XI. bis zur nationalen Wiedergeburt im XIX. Jahrhundert, Zagreb 1911, 96–97; Милан Решетар, *нав. дело*, XXI–XXII.

[36] Mario Roques, *нав. дело*, 49–50; Милан Решетар, *нав. место*; Лазар Чурчић, *нав. дело*, 288–289.

[37] Милан Решетар, *нав. дело*, XXI.

ИЗВОРНА СВЕДОЧАНСТВА

I

Колофони у Српском молитвенику из 1512.

Ꙋ ѡвомꙋ ѥ ѡфичью сви мисеци | ѡфичьѥ· ѡдь блажене госьпоѣе | офильѥ ѡдь с(ве)тога карьста | офичьѥ с(ве)тога дꙋха | седамь салама | с летаниа|ми. | офичьѥ | ѡдь марьтви|ехь и мьнѡго лѥ|пихь разьли|чихь мѡ|лита|ва·

Српски молитвеник (1512), 1а

Шаньпанѡ ꙋ бнецнехь ꙋ зѡрьзи | рꙋськѡни изь милана по мещьрꙋ фр|аньчеськꙋ ратькѡвиѣꙋ изь дꙋбрѡ|вника· ꙋ .ч·ѣ·і.в· лѥть на. в· | Агѡсьта миесеца·

Српски молитвеник (1512), 127а

Шаньпанѡ по мещьрꙋ франьчеськх | ратьковꙋ дꙋбровчанинꙋ. ꙋ. чѣів. | лиеть на ·і· агоста миесеца·

Српски молитвеник (1512), 140а

II

Уговори Франа Мицаловића из дубровачке архивске грађе

Die XII februarii 1502.

Ego Franciscus, filius olim Ratchi Mizalovich confiteor quod super me et omnia mea bona pro dote et perchivio Lignussa filie quondam Pavli Antoevich aurificis uxoris mee habui et recepi a tutoribus dicte Lignusse videlicet ser Petro Jac. de Lucharis, ser Orsato Bl. de Zamagno, ser Pasquale Nic. de Restis, ser Antonio Mar. de Goze et ser Jacobo Ni. Sar. de Bona ac Thomasina relicta dicti quondam Pauli michi dantibus et solventibus de pretio venditionis domus dicti quondam Pauli posita ad Plateam quam emit Johannes Miloradovich ut constat ad dictum venditionem de qua apparetur venditionibus cancelarie 1501 die III novembris a carta 55 pro dote et perchivio predictis ducatis auri centum triginta et exagia auri quiquaginta. Quam dotam habui et recepi secundum ordines et consuetudinem Ragusii ...

Lib. dot. not. 10, 45.

(Војислав Ј. Ђурић, према: Дејан Медаковић, *Графика срӣских шӣамӣаних књиӣа XV–XVII века*, Посебна издања САН CCCIX, Одељење друштвених наука 29, Београд 1958, 61, нап. 180)

Die ultimo julii 1511.

Petrus Georgij Susich ex una parte et Fransciscus Ratchi Mizalouich ex alia parte cum Dei nomine simul contraxerunt societatem et collegantiam inter eos duraturam ad voluntatem partium, in qua societate dictus Franciscus ponit personam suam et partitum factum cum magistro Hieronimo Soncino, impressore librorum in Pisauro per cyrographum subscriptum testibus diei vigesimi octavi septembris 1510 in Rechaneto, pro officiis Sancte Marie, evangeliis, epistolis et soliloquiis Sancti Augustinj stampandis in littera et idiomate serviano pro quantite, pretio et amontantia contentis in dicto cyrographo et pactis, modis et conditionibus ipsius cyrographi, quod est in manibus dicti Francisci. Et dictus Petrus posuit usque ad presentem diem ducatos auri centum octo, computatis ducatis octuaginta duobus quos ambo acceperunt in credentiam in plumbo et pro quibus ambo sunt obligati, tamen omnes sunt, ut dixerunt, de ratione dicti Petri et omnes sunt in manibus dicti Francisci, sicut idem Franciscus dixit et confessus fuit, cum quibus sit obligatus et ita promisit dictus Franciscus ire pro dicto negocio partiti ipsius cyrographi expediendo et expeditus redire Ragusium cum dictis libris et illos hic Ragusij et in partibus Seruie vendere et finire cum omni avantagio sibi possibili pro utilitate presentis societatis. Lucri autem secuturi medietas sit dicti Petri et alia medietas dicti Francisci et idem intelligatur et sit de damno, si quod sequeretur, quod Deus avertat. Hoc declarato quod apotheca quam alter eorum conduxerit ad affictum a communi ad proximos incantus intelligatur nomine amborum in presenti societate. Et sit obligatus dictus Franciscus cum omnibus suis bonis dicto Petro ad omnem eius voluntatem et in fine presentis societatis dare et ostendere bonam et rectam rationem administrationis sue presentis societatis et de monte solvere debitum per eos contractum. Et in fine dictus Petrus debeat

extrahere suum capitale et quicquid supererit de lucro vel damno id totum debeat inter ipsas partes dividi per medietatem.

(Die XXV septembris 1511 Petrus Georgij suprascriptus ibi presens dedit et cessit et potestatem plenariam renunciavit Marino Jo. de Nale, presenti et acceptanti, de societate suprascripta et omne jus et actionem quod et quam in dicta societate habet, ponens dictum Mari|num in locum suum et faciens ipsum procuratorem tanquam in re sua propria cum pleno jure et amota omni exceptione juris et facti. Promittens dictus Petrus solvere debitum suprascriptum ducatorum octoginta duorum suprascriptorum in dicta societate de quibus relevat ipsum Marinum ab solutione dictorum ducatorum 82 in totum et in parte; in omnibus autem partibus et conditionibus dicte societatis ponit dictum Marinum in locum suum ad plenum, exceptis dictis ducatis 82, promittens suprascriptus Petrus supra et omnia sua bona conservare suprascriptum Marinum cessionarium sine damno et manchamento. Renuntiando. [Прецртано])

Et statim suprascriptus Marinus cessionarius reddidit et retrocessit suprascriptam potestatem suprascripto Petro, presenti et acceptanti, reponens et restituens ipsam in locum pristinum suprascripte societalis et ideo suprascripta cessio cassa fuit de voluntate suprascriptorum Marini et Petri.

Diversa Notarie 89 (1510–1512) fol. 126.

(Михаило Динић, *Три документа о Офичју штампаном ћирилицом 1512 години*, Историски часопис II за 1949–1950 (Београд 1951), 112–113; уп. Karl Kovač, *Über Bücher und Bibliotheken im alten Ragusa*, Mitteilungen des k.k. Archivrates, Bd. I, Wien 1914, 274–275)

Die XVIII septembris 1512.

Franciscus Ratchi Mizalouich ad interrogationem Giuri Sussich, creditoris sui ibi presentis, confessus fuit quod tres capse librorum stampe conducte Ragusium in nomine dicti Francisci sunt dicti Giuri, quarum unam dixerunt jam pridem conductam de libris in idiomate latino repositam in turreta ad molum et duas adhuc esse in navigio ante portum in idiomate sclavo, cum quibus nunc venit dictus Franciscus; et ideo dictus Franciscus ipsas capsas et earum libros consignavit et consignat dicto Giuro, presenti et acceptanti, tanquam res proprias ipsius Giuri.

Diversa Notarie 90, fol. 95.

(Михаило Динић, *нав. дело*, 113)

Die 20 augusti 1513.

Ego Franciscus Ratchi Mizalouich, iturus de presenti ad partes et loca Turcorum, confiteor quod super me et omnia mea bona habui et recepi a Giuro Sussich officia quinquaginta ligata et fornita ex officiis in littera et idiomate Serviano, stampatis anno transacto nomine societatis inter me et Petrum, filium dicti Giuri, super quibus dictus Giuro fecit expensam de non mediocri quantitate pecuniarum, que official quinquaginta debeo vendere in dictis partibus prout melius potero et totum extractum consignare dicto Giuro et bonam rationem dicte venditions; et si illa non potero vendere promitto reportare et consignare dicto Giuro. Et si secus facerem, quod sim obligatus dicto Giuro dare et solvere duc. auri viginti ad voluntatem suam sub pena etc. Renuntiando etc. Hec autem carta etc. Judex et testis ut supra. [Прецртано.] [Са стране:] Die primo settembre 1516 extracta et data Giuro creditori contrascripto. Ideo etc.

Debita Notarie 90 (1513–1514) fol. 54.

(Михаило Динић, *нав. дело*, 113–114)

III

Недовршени запис на француском језику у примерку Српског молитвеника из Библиотеке Матице српске из 1571.

Le savant père Le Long, qui a écrit ce qui précède auroit du distinguer la langue illyrienne de la langue Servienne ou Sorabe du moins pour les Caractères.

La langue Esclavonne a près de So.[rabes] Dialectes. On se sert dans cette langue tantôt des Caractères inventés par un certain Jerôme, différent de St. Jerôme, et qui s'appellent illyriens;

Tantôt des Caractères Cyrilliques, inventés par St. Cyrille, Apôtre des Esclavons, dont les Russes font une partie. Ce livre est en Caractères Sorabes ou Serviens, dont l'ancien Russe approche beaucoup, ainsi que le Russe moderne que l'imperatrice Catherine 2. a porté à sa dernière perfection; les Russes actuels n'entendent pas l'anciens livres de leur liturgie.

On voit à la fin, que ce livre fût imprimé (en 1571) à Venise de Barom et ...

(Лазар Чурчић, *Штампани венецијански „Молитвеник" из 1571. године библиотеке Матице српске*, ПКЈИФ, XXVI/3–4, 1960, 290)

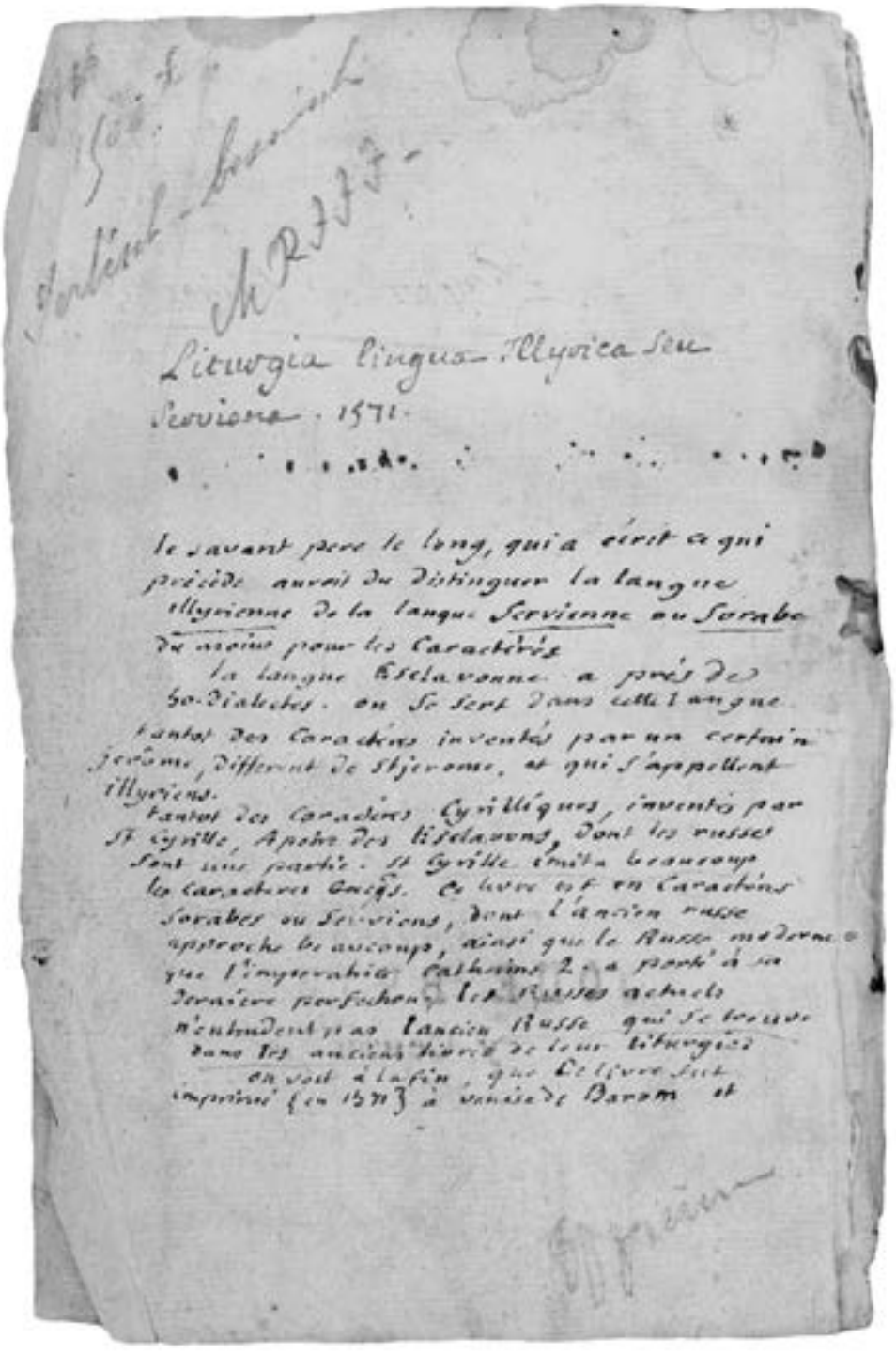
Liturgia lingua Illyrica seu
Serviana. 1571.

le savant pere le long, qui a écrit ce qui
précède aurait du distinguer la langue
illyrienne de la langue Servienne ou Sorabe
du moins pour les Caractères
la langue Esclavonne a prés de
50 dialectes. on se sert dans cette langue
tantot des Caractères inventés par un certain
Jerôme, different de St Jerome, et qui s'appellent
illyriens.
tantot des Caracteres Cyrilliques, inventés par
St Cyrille, Apotre des Esclavons, dont les russes
sont une partie. St Cyrille emprunta beaucoup
les Caracteres Grecs. Ce livre est en Caractères
Sorabes ou Serviens, dont l'ancien russe
approche beaucoup, ainsi que le Russe moderne
que l'Imperatrice Catherine 2e a porté à sa
derniere perfection. les Russes actuels
n'entendent pas l'ancien Russe qui se trouve
dans les anciens livres de leur liturgie
on voit à la fin, que ce livre fut
imprimé (en 1571) à venise de Baron et

Запис на француском језику у примерку Српског молитвеника из 1571, Iб (Библиотека Матице српске Р Ђр I 6.1 (РР Хр I 1.1.1) – 199059)

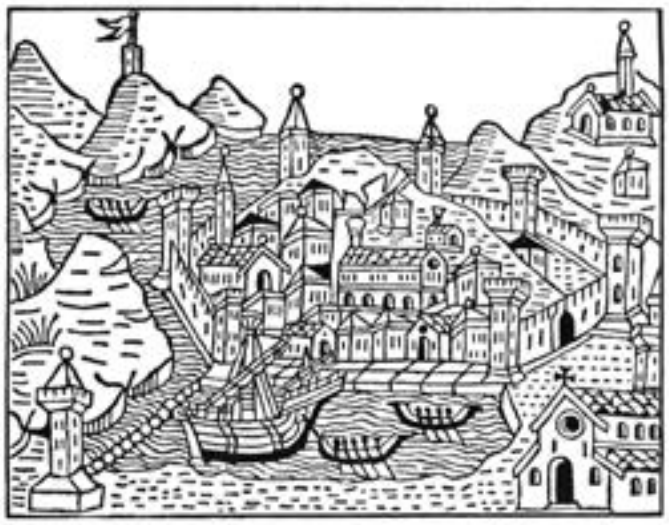

Слика Дубровника, око 1481 (Решетарова збирка, у публикацији: Dr. Milan Rešetar, *Slike staroga Dubrovnika*, u Zagrebu 1924, 3, бр. 1)

Слика Дубровника на кипу Св. Влаха, између 1481. и 1485 (Dr. Milan Rešetar, *Slike staroga Dubrovnika*, 5, бр. 3)

Слика Дубровника, око 1590
(Dr. Milan Rešetar, *Slike staroga Dubrovnika*, 7, бр. 5)

Слика Дубровника, 1638 (Библиотека Матице српске, CXV-2 101;
уп. Dr. Milan Rešetar, *Slike staroga Dubrovnika*, 8, бр. 6)

Бранка Иванић

ЛИКОВНИ УКРАС ШТАМПАНОГ ЋИРИЛИЧКОГ ДУБРОВАЧКОГ МОЛИТВЕНИКА ИЗ 1512. ГОДИНЕ

Од године 1469. када је Јован из Шпајера (*Speyer*) увео штампање књига у Венецији, она је постала центар у који су се са свих страна Европе окупљали радници на том пољу, тако да се током XV века може набројати преко 200 познатих млетачких штампара од којих су неки, као А. Мануцио (*Manuzio*) дошли до светског гласа подигавши штампање књига до високог степена савршенства.[1] Дубровачки ћирилички молитвеник штампан је у Венецији 1512. године,[2] у тренутку када се овај град налазио у тешкој политичкој и војној ситуацији. У то време је деловање Камбријске (*Cambrai*) лиге (1508–1523), основане да би се осујетиле превелике амбиције Млетачке републике, већ ушло у своју другу фазу, јер је 1510. папа Јулије II, један од оснивача ове лиге, променио савезништво, забринут због превеликог јачања Француза у Италији. Овај рат је Млетачку републику довео у тежак положај и она је морала да се трајно одрекне експанзионистичких циљева у Падској низији.[3] Неке млетачке земље је чак, 1512. и 1520. године окупирала француска војска. Ове догађаје и њихов утицај на области са друге стране Јадрана описује познати дубровачки историчар хуманиста, бенедиктинац, Лудовик Цријевић Туберон (1459–1527), истина, у делу објављеном тек 1790. године.[4]

Недаће нису зауставиле привредни, економски и културни живот овог великог града, мада су могле да проузрокују неке проблеме и промене плана. Издавач Молитвеника штампаног ћирилицом за потребе католичког богослужења прво је, као што је познато, имао договор са штампаром Јеронимом Сончином (*Hieronimo Soncino*).[5] Издавач, Франческо Ратков Мицаловић је, даље, са Пером Ђурковим Шушићем, јула 1511. склопио уговор о формирању друштва на неограничено време, у које је Мицаловић уложио свој рад (*personom suam*) и уговор склопљен са штампаром Јеронимом Сончином у Пезару 28. септембра 1510. године, по којем је овај требало да штампа Офичја свете Марије, јеванђеља, епистоле и монологе (*soliloquia*) светог Августина „in littera et idiomate serviano", док је Шушић улагао 108 златних дуката. Мицаловић је имао обавезу да књиге које буде штампао Сончино транспортује и продаје у Дубровнику и по Србији (*in partibus Serviae*). Требало је у ту сврху да отвори и држи дућан у Дубровнику. По томе што се у 108 дуката уложених од Шушића, рачунало 82 дуката у олову, могуће је да је Мицаловић требало да то олово употреби за резање и ливење ћириличких слова. Није познато зашто је, тек годину дана од како су Мицаловић и Шушић започели посао са штампаријом Сончино, објављена књига Офичиј свете Марије, штампана у Венецији код Ђорђа Русконија (*Giorgio Rusconi*) у августу 1512. године.[6] Други документ представља писану изјаву Ратковићеву од 18. септембра 1512. да два сандука књига „in idiomate sclavo" донета у Дубровник, као и један сандук књига „in idiomate latino" приспео пре тога, припадају породици његовог партнера Шушића. Трећа вест говори да је Мицаловић, пред свој пут у Србију, августа 1513. примио педесет примерака Офичја од Ђуре Шушића да их прода на путу. Посредно се дознаје да је цена једне књиге износила око 0,4 дуката.[7]

Не може се, за сада, утврдити како је дошло до одступања од уговора са Јеронимом Сончином. Породица која ће се касније назвати *Soncinos* побегла је из Шпајера у време када су, општим едиктом 1435. године, протерани Јевреји тог града. Уз помоћ Франческа Сфорце, војводе од Милана, населили су се у Сончину (*Soncino*), граду у северној Италији, узевши име тог града за своје породично име. Породица се у раним 1480-тим почела бавити штампом, ускоро проширивши посао у многе северне и средњоиталијанске градове, као и у Солуну и Цариграду. Штампали су

[1] Mirko Breyer, *Prilozi k starijoj književnoj i kulturnoj povjesti hrvatskoj*, Zagreb 1904, 2.

[2] Anica Nazor, *Hrvatski ćirilički molitvenik iz 1512. godine*, Filologija 62 (Zagreb 2014), 18.

[3] Slaven Bertoša, *Cambraiska liga (1508–23)*, *Istarska enciklopedija*, Zagreb 2005.

[4] *Enciklopedija Jugoslavije*, II, Zagreb 1982, 687; Alica Bačeković, *Ludovik Crijević Tuberon: Komentari o mojem vremenu*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2001, LXXXVIII str. + 341 str.; *Ludovici Tuberonis Dalmatae Abbatis Commentarii de temporibus suis*, Zagreb, 2001, LXXI str. + 327 str., Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine 59–60 (Zagreb 2004), 246.

[5] Михаило Динић, *Три документа о Офичју штампаном ћирилицом 1512. години*, Историски часопис 2 (Београд 1949–1950), 109–114.

[6] Михаило Динић, *Три документа о Офичју*, 109–110.

[7] Михаило Динић, *Три документа о Офичју*, 110.

како књиге на хебрејском, тако и на латинском и италијанском језику, као што су дела хуманизма, италијанска књижевност, хришћанска теологија и државни документи.[8] Да ли је Мицаловић, односно Ратковић сам успоставио контакт са Ђорђом Русконијем (*Georgio de Rusconi*, *Zorzi di Ruschoni*) или не, тек издавач и штампар из Милана, активан у Венецији 1500–1522. године, пошто се оженио припадницом познате млетачке породице Бафо (*Baffo*), на крају је био извршилац овог посла. Рускони је био познат по изванредним курзивним словима, а издавао је и ћириличке књиге.[9] Не зна се да ли је штампао и неке друге такве књиге или се овај податак односи само на Дубровачки молитвеник из 1512. године.

Током XIV века Офичиј Пресвете Богородице, књига часова, заменила је Псалтир као популарну побожну књигу за лаике намењену свакодневном читању.[10] Часослов се развио из Псалтира током касног XI и раног XII века, при чему је свих 150 псалама требало прочитати током једне недеље према утврђеном распореду. Часови Богородице или мала служба Богородици састојала се од молитава које су пратиле псалме, чији се број смањио на 37. Крајем XIII века часови Богородице су формирани као једна књига којој је придодат календар.[11] Молитвени приручник типа *liber horarum* чији је основни садржај Часослов или дневна молитвена служба у част Богородици (*Officium beatae Mariae Virginis*) јесте књига која се на латинско-католичком Западу пуно читала и која је током XV и XVI века доживела велики процват.[12]

Молитвеници, молитвени приручници, *horae*, могли су бити најфинији рад у скупом материјалу и техници, или су могли бити опремљени јевтинијом техником и тако доступни ширем кругу читалаца. Штампани часослови требало је да надокнаде скупоцене, брижљиво илуминиране рукописе и зато су неки бивали отиснути на пергаменту и богато опремљени сликама и украсним оквирима на свакој страници. Један део накнадно је и колорисан. Техничка израда дрвореза врло је брижљива и фина, а обликовање је површно. Главни нагласак је често на споредном детаљу, и на украсном деловању облика.[13] Средиште ширења књиге часова било је северозападна Француска и, нарочито, Париз. Биле су проширене по Италији, нарочито у Венецији (насловљене *Officium romanum*). Све до почетка XVII века тај тип молитвеника је био најпопуларнија побожна књига за лаике, редовно читана у манастирима и служила је као приручник по којем се пратило прописано молитвено читање службби, псалама и лекција.[14]

Садржина *horae* укључивала је календар, јеванђеоска читања, часове Богородици, часове крста, часове Светога Духа, молитву *Obsecro te*, молитву *O intemerata*, покајне псалме, литанију и службу мртвима. Сваки одељак је имао ликовну представу која је требало да служи у медитативне сврхе. Уколико су били илустровани, календари су садржавали циклус слика зодијака и одговарајућих месечних радова. Уз јеванђеоска читања постављан је ауторски портрет, често унутар иницијала, ретко на целој страни. Као језгро *horae*, часови Богородице су добили по једну композицију на целој страни испред сваког од осам канонских часова. Календар, покајни псалми, литанија и служба мртвима за књигу часова преузети су из Бревијара.[15]

Дубровачки ћирилички молитвеник из 1512. године садржи све главне делове, који се обично налазе у латинском *Officium beatae Mariae Virginis* (ad usum Romanum) наведене на насловном листу: Календар (*сви миесеци*); Маријин офичиј (*Офичьје. Одь блажене їоспоѣе*); Офичиј Светога крста (*Офичьје одь свѣтоїа карьста*); Офичиј Светога Духа (*Офичьје свѣтоїа Духа*); Седам псалама покорних с литанијама свих светих (*Седамь салама покорьнихь с летаниами*); Офичиј за мртве (*Офичьје одь марьтвиехь*); Молитве (вероватно папе Гргура XI, 1370–1378) (*и мьноїо льепихь разьличихь молитава*). Петнаест молитава свете Бригите придодате су тако да Офичиј и Молитве могу бити две самосталне типографске јединице јер свака има властите араке, сигнатуре, насловну страницу и властити колофон. У сваком колофону Франческо Ратковић означен је као мештар. Молитвеник је штампан на папиру и има укупно 140 листова (вел. 15,2 цм × 10,2 цм). Штампа је двобојна,

8 http://www.library.upenn.edu/exhibits/rbm/petrarch/petrarch_print.html.

9 Mario Roques, *Deux livres d'heures du XVIe siècle en cyrillique bosniaque*, Revue des études slaves, tome 12, fasc. 1–2 (1932), 56–57, н. 4; http://edit16.iccu.sbn.it/scripts/iccu_ext.dll?fn=13&i=72.

10 Alfred William Pollard, *Early Illustrated Books. A History of the Decoration and Illustration of Books in the 15th and 16th Centuries*, London, 1917 (2012), 175 [EBook #39845].

11 Lesley T. Stone, *From chapel to chamber: Liturgy and devotion in Lucantonio Giuntas Missale Romanum, 1508*, (2005), 23 (GraduateTheses and Dissertations.http://scholarcommons.usf.edu/etd/878).

12 Anica Nazor, *Hrvatski ćirilički molitvenik iz 1512. godine*, 17.

13 Milan Pelc, *Ilustracije u tiskopisima Dobrića Dobrićevića (Boninus de Boninis)*, Radovi Instituta povijesti umjetnosti 24 (2000), 153 н. 35.

14 Anica Nazor, *Hrvatski ćirilički molitvenik iz 1512. godine*, 17.

15 Lesley T. Stone, *From chapel to chamber*, 23–25.

црно-црвена. Црвене су боје углавном рубрике, упутства, главни празници у Календару и заглавља сваког месеца. Штампан је западном ћирилицом. Друго издање Молитвеника објављено је 1571. године, такође у Венецији. Помишља се да издање из 1571. године није прештампано директно по оном из 1512. године, него са неког, сада непознатог издања овог споменика, начињеног између 1512. и 1571. године, мада је то мишљење оспорено.[16]

Познато је више рукописних латиничких молитвеника дубровачке провенцијенције на хрватском или српском језику. Међу њима су Ватикански, писан око 1400. године уДубровнику или његовој околини, намењен неком женском манастиру и окрњени Други ватикански дубровачки молитвеник с краја XV или почетка XVI века, за који је утврђено да му је најсличнији штампани ћирилички Молитвеник из 1512. године по распореду делова, као и по преводној и текстуалној редакцији. Сматра се да је Молитвеник из 1512. директно пренет с рукописног Другог ватиканског дубровачког молитвеника.[17] Колико су молитвеници били књиге које су све више улазиле у посед нижих сталежа говоре бројни примери од којих су многи настали личним трудом појединца, због жеље за поседовањем и коришћењем ове књиге, како током богослужења тако и самостално. У питању су: Задарски молитвеник, Бернардинијев, Рањинин, несачувани Молитвеник Шишка Ђорђића, сви настали током XV и првих година XVI века.[18] Познат је и Молитвеник, раније приписан Марку Марулићу, који је вероватно за себе, из разних извора, средином XVI преписала редовница неког манастира у Сплиту или околини.[19]

Ови руком писани молитвеници најчешће немају ликовних украса, изузев Ватиканског који је писан романском готицом на пергаменту, украшен иницијалима с минијатурама. Позната су, наравно, раскошна штампана латинска издања молитвеника дубровачког издавача Добрића Добрићевића (*Boninus de Boninis*): *Officium divine et immaculate Virginis Marie* украшена дрворезима (Lyon 1499, 1500. и 1501).[20] Током XV века раскошно украшене штампане копије рукописа књиге часова су произведене у Француској у великом броју. Француски издавачи постигли су своје најзначајније успехе штампањем ове књижне врсте.[21] Држећи се правила француских штампаних молитвеника тога доба, и Добрић је своје издање богато украсио дрворезним илустрацијама. Свака страница је украшена дрворезним оквиром. На почецима поглавља Часослова отиснуто је и шеснаест самосталних дрвореза нешто већег формата. Дрворезни су оквири сложени од неколико делова који могу да се комбинују по вољи. То су уже украсне траке (летвице) с флоралним орнаментом и ширим тракама с одељцима са приказима светитеља или композицијама са приказима догађаја из свете историје које се понављају без обзира на садржај текста.[22] Бордура странице обликована на овај начин названа је *criblé*.[23] На одговарајућим местима у дну стране приказане су и сцене пољских и кућних послова из календара.[24] За овај Офичиј се сматра да се штампарска књижна илустрација овде у пуној мери приближава својим рукописним, илуминираним узорима.[25]

Након Добрићевог, дубровачки штампани ћирилички Молитвеник је једини раскошно украшен дрворезима. Свака страна је, осим насловних, у књизи уоквирена бордурама састављеним од орнамената самих или у комбинацији са животињским или људским фигурама. Календар за сваки месец има сличицу с приказом радова који се обављају у пољу или кући. Уз то има дванаест слика, које, заједно с оквиром, заузимају читаву страницу, а смештене су пред почетком важнијих делова Офичја. Слике приказују: Благовести (сл. 1), Сусрет Марије и Јелисавете, Христово рођење, Благовест пастирима, Поклоњење света три краља (сл. 2), Очишћење Богородице (Обрезање Христа), Бекство у Египат, Крунисање Богородице, Христово распеће, Духови, Давид и Витсавеја, Лазарево васкрсење. На почетку Молитава свете Бригите представљена је ова света у пози самобичевања пред Христовим распећем. Књигу одликују и украсни иницијали. Између календара и служби Офичја представљено

16 Anica Nazor, *Hrvatski ćirilički molitvenik iz 1512. godine*, 23; Dragica Malić, *Suodnos tiskanoga Ćiriličkoga dubrovačkog molitvenika i rukopisnoga latiničkoga Drugoga vatikanskog*, Hrvatska ćirilična baština, Međunarodni znanstveni skup povodom 500. obljetnice tiskanja prve hrvatske ćirilične knjige, Zagreb 2012, 35.

17 Dragica Malić, *Suodnos*, 33.

18 Milan Rešetar, *Primorski lekcionari XV. vijeka*, Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 134 (Zagreb 1898), 80–160.

19 Dragica Malić, Zašto tzv. *Marulićev molitvenik nije Marulićev?*, Colloquia Maruliana XIII (2004), 16–17.

20 Milan Pelc, *Ilustracije u tiskopisima Dobrića Dobrićevića*, 146–148.

21 Alfred William Pollard, *Early Illustrated Books*, 175.

22 Milan Pelc, *Ilustracije u tiskopisima Dobrića Dobrićevića*, 147.

23 Lesley T. Stone, *From chapel to chamber*, 23, н. 67.

24 Milan Pelc, *Ilustracije u tiskopisima Dobrića Dobrićevića*, 147.

25 Milan Pelc, *Ilustracije u tiskopisima Dobrića Dobrićevića*, 153, нап. 35.

Слика 1

Слика 2

Слика 3

је властито обележје издавача: штит раздељен двоструким широким појасом с црвеним љиљаном у горњој половини, у доњој је двоструки крст под звездом између две звезде. При дну је латинички монограм FR.[26] Интересантна је појединост да је цео картуш обавијен кожним ременом на којем је једноставна копча. Није запажен, изгледа, један монограм на страни 15^{v} на којој је Молитва против куге састављен од слова T и латиничког слова D. При дну монограма је и мали полумесец. Ликовно обележје имају и завршне стране на којима се, типично за XVI век, последњи редови текста обликују у виду троугла или друге геометријске форме.

Свака страна, осим насловних у Дубровачком молитвенику оивичена је украсним оквиром, што говори да се дубровачки издавач веома потрудио да публикује књигу која ће привлачити раскошним украсом. Бордуре око ивица стране разликују се међусобно по делу стране на којем се налазе. У горњем делу орнаментална трака је доследно увек најужа. Доња трака је знатно шира. Усправне траке се, са лепим смислом за меру, такође разликују. Траке уз унутрашњи део стране су уже од оних које су постављене на спољашње рубове страна Молитвеника. Украсни мотиви распоређени су према овим групама. Узане горње траке сачињене су најчешће од једног централног цвета уз који су симетрично постављени други мањи или у виду једноставних низова цветова и листова уплетених гранчицама и волутастим стабљикама. На доњој, широј траци смењују се широки кантароси из којих се помаља вегетација са афрониранim лабудовима и симетрично постављени крупни цветови у богатом растињу. Усправна ужа трака носи украсе сличне онима заступљеним на танким хоризонталним летвицама, мада се јавља и спирална двочлана трака која се пење уз страну по једној танкој стабљици. На дну ових трака могу се поставити и вазе и урне са растињем. Широки вертикални орнаменти су најразноврснији. Понекад се на ивицама нижу вертикално постављене нише у којима стоје или клече анђеоске или светачке фигуре, или су у тракама анђели са музичким инструментима, *putti* и мале шумске животиње поређани у низове у разноврсним позама, окружени бујним лишћем. Међутим, ни орнаментално богатство није тако велико као што се чини на први поглед. Реч је, како је примећено начелно за декоративне оквире на страницама раних штампаних књига, о невеликом броју украсних плочица и летвица чијим се међусобним комбиновањем постиже утисак богате разноврсности. Важна је суптилност линија, чистота и оштрина отиска и склад слика и украсних летвица са текстом.[27]

Широки оквири на страницама раних штампаних књига имали су развојни пут. У почетку, имајући за узор раскошне рукописне молитвенике и моду средине XV века, у француским штампаним издањима последње четвртине века ови рубови испуњени су, како је речено, нишама са композицијама призора из Светог Писма, ликовима сибила и пророка, приказима Плеса мртвих, или фантастичних облика биљног и животињског света и жанр-призорима. Њихова главна драж није толико у композицијама колико у орнаментици, у декоративним оквирима сваке поједине странице. Најбоље француске *horae* су све биле објављене током последње деценије XV века. Из истог времена и у истом маниру опремљени су Офичји које је издао Добрићевић на самом почетку XVI века у Лиону. Већ око 1505. године тај стил се мења, већим упливом немачких издавача и резбара. Наступила је промена укуса, стари француски дизајн био је замењен репродукцијама немачких радова потпуно неодговарајућих француском типу и орнаменту. Заједно са овим дошла је замена виђета и сцена лова, ренесансном траком сачињеном од стубова, херувима и вегетације.[28] Италијански штампари већ крајем XV века почињу да употребљавају украсне рамове сачињене већином од преплета, цветних гранчица, ваза, делова архитектуре, постављају се гирланде и картуше које би накнадно биле попуњене грбом власника књиге.[29]

Календар заузима први део Молитвеника. За сваки месец уписани су празници, а главни су штампани црвеном бојом. У врху стране уз велики црвени иницијал M постављени су мали призори. Мотиве из природе и свакодневног живота на приказима месеци у Молитвенику представљају прецизне и конкретне представе људских послова или разноноде уз растиње, плодове и животиње у складном такту раста и кретања као у природи. Мада изузетно скромним ликовним средствима и једноставним композицијама, детаљно је предочена стварност простора, помоћу елемената пејзажа и мртве природе, као што је унутрашње уређење, оруђе или алат.

[30] Ljiljana Mokrović, *Neki giottovski elementi i odjeci gotičkoga humanizma na minijaturama Hrvojeva misala*, Slovo 56–57 (2006–2007), Zagreb 2008, 356–357.

[31] Compost et kalendrier des bergiers Paris: Ги Маршан (Guy Marchant) за Жана Пети (Jean Petit), 10 Sept. 1500. Сигнатура: Douce 161 (Bodleian Incunables). Вероватно рано у поседу Николе Бушеа (Nicolas Boucher, 1528–1593) бискупа Вердуна. (http://istc.bl.uk/search/record.html?istc=ic00057000)

Наративност и дескрипција, поступци типични за касноготички ликовни сензибилитет, одликују сцене календара у Молитвенику. У њима се открива лепота и једноставност као одраз Божјег стварања и присуства. [30]

Интересантан је начин уклапања сличица из календара у целину странице. Призори су постављени увек у десни горњи угао стране. У рукописним и штампаним молитвеницима, одељак који заузима призор из календара решаван је на безброј начина. У најраскошнијим, познатим, рукописним и штампаним часословима слике месеци заузимају целу страну, а у некима је призор месеца смештен у иницијал. Што се тиче поставке месечног призора у врху стране и према сажетом приступу укупној теми, са Дубровачким молитвеником показује одређену сличност један, штампан у Паризу 1500. године.[31]

Након што је описан годишњи циклус, у Молитвенику наступају дневне молитве, распоређене по часовима. Њихов дневни и недељни распоред који укупно чини службу, утемељио је свети Бенедикт из Нурсије (*Nursia*, 480–543). У Правилу светог Бенедикта прописано је време и редослед дневних молитава у монашкој заједници. Дневне молитве су подељене на осам канонских часова: јутрење пре свитања (02.30 h), хвалителни на свитање (05.00 h), први час (06.00), трећи час (09.00), шести час (12.00), девети час (15.00), вечерње у сумрак (16.30), и *completorium* (павечерица) пре вечерњег повлачења (18.00). Ова популарна манастирска служба прихваћена је широм католичке цркве током средњег века.[32] Сваки час је имао мистичну везу са неким догађајем у животу Богородице и Христа: Хвалителни је указивао на посету Марије Јелисавети, први час на Рођење, трећи на Поруку пастирима, шести час подсећао је на Поклоњење мудраца, девети на Христово обрезање, вечерње на Бекство у Египат, *completorium* (полуноћница) на Успење Богородице. Супсидијарни или додати часови обележавају страдање. Садржина књиге часова била је постепено проширивана.[33]

Одељци из јеванђеља у Часослову, који почињу првом главом Јеванђеља по Јовану, били су илустровани представом страдања светога. Испред Покајних псалама постављала се композиција Витсавејино купање или Уријина смрт. Литанија Свих светих је илустрована малим композицијама, уметнутим у текст. Уз Службу мртвима у раније време се постављала композиција Три жива и три мртва, којој је прво била придодата композиција Богаташ и Лазар, да би је касније потпуно потиснула. Могу се наћи и слике Страшног суда, Полагања у гроб. Своје место нашле су и две композиције којима се слави евхаристија – на једној анђео подиже пехар, друга представља Визију светог Гргура Римског, распетог Христа на олтару. Часови који обележавају страдање најчешће су приказани Распећем, Проналажењем Часног крста или Силаском Светога Духа.[34]

Композиције које илуструју часове у Дубровачком молитвенику из 1512. одговарају канонском редоследу по избору композиција. Коришћени су предлошци блиски кругу сликара Андреје Мантење, манир који је био распрострањен у целој, нарочито северној Италији.[35] Композиције су симетричне, особе које присуствују догађају неупадљиво осликавају хијерархију личности насликаних у првом плану, са снажним осећањем за монументално. Уклопљене су у исте раскошне оквире као и све друге стране књиге, осим насловних.

За изглед дубровачког штампаног молитвеника, према знатним међусобним сличностима, велики значај морао је имати *Officium beatae Mariae Virginis*, књига часова *ad usum Romanum* (сл. 3), коју је издавач Лукантонио Ђунта (*Lucantonio Giunta*) штампао у Венецији с великим успехом 1501. године.[36] Лукантонио Ђунта, рођен у Фиренци 1457, преселио се у Венецију 1477. да би се прикључио породичном послу издаваштва и трговине књигама. Издаје под својим именом и штампарским знаком, црвеним фирентинским љиљаном међу својим иницијалима. Умро је 1538. године оставивши 406 издања која су публикована током педесет година његовог рада. Падовански минијатуриста Бенедето Бордон (*Benedetto Bordon*) био је Ђунтин најважнији уметник, који је, пре него што се специјализовао за дрворез, радио као илуминатор званичних докумената и књига издавача Алда Мануција. Јаков из Стразбура (*Strassburg*) идентификован је као резач Ђунтиних дрвореза.[37]

[32] Lesley T. Stone, *From chapel to chamber*, 23, н. 67.

[33] Alfred William Pollard, *Early Illustrated Books*, 175.

[34] Alfred William Pollard, *Early Illustrated Books*, 176.

[35] Milan Pelc, *Ilustracije u tiskopisima Dobrića Dobrićevića*, 144–174.

[36] Lesley T. Stone, *From chapel to chamber*, 6.

[37] *Ibid*, 14.

[38] *Ibid*, 27.

[39] *Ibid*, 15–16.

[40] Студија Lilian Armstrong, *Woodcuts for Liturgical Books Published by Lucantonio Giunta in Venice, 1499–1501*, Word and Image I, no. Jan-June (2001), није ми била доступна.

[41] Lesley T. Stone, *From chapel to chamber*, на више места.

[42] http://www.enotes.com/topics/st-birgitta-sweden.

О величини подухвата овог издавача сведочи Ђунтин Антифонар (*Antifonario*, 1499), највећа и најграндиозније литургијска књига штампана у XV веку. Између 1495. и 1500. Ђунта је објавио пет издања књиге *Officium beatae Mariae Virginis*, од којих се ни једно не може, по квалитету штампе и илустрација, мерити са издањем ове књиге из 1501. године. Издање је имало тринаест новонаручених композиција на целој страни, које је за резање био припремио Бенедето Бордон. *Officium* је штампан на веома квалитетном велуру уз употребу *criblé* ивица на свакој страни, према француској традицији.[38] Касније исте године издао је *Missale romanum* за који је употребио девет дрвених блокова и *criblé* оквире са издања *Officium*-а. У сродном облику штампан је још један Мисал 1507. године за припаднике монтекасинског реда (*Missale congregatio casinensis*) и још један *Missale romanum*, 1508. године.[39]

У овом тренутку није могуће видети све композиције отиснуте у *Officium beatae Mariae Virginis*, из 1501. године.[40] Захваљујући истраживању Ђунтиног издања *Missale romanum* из 1508. године, табеларном прегледу назива композиција свих напред наведених Ђунтиних литургијских књига као и неколиким репродукцијама, могуће је сагледати, делимично, поклапања између композиција из Ђунтиног *Officium beatae Mariae Virginis*, из 1501, односно из Ђунтиног издања *Missale romanum* из 1508. и оних у Молитвенику из 1512. године. Од укупно дванаест композиција које украшавају Офичиј дубровачког *Молитвеника* из 1512, године, једанаест се тематски поклапају са композицијама које су штампане у Ђунтином Офичју 1501. године.

Композиција Благовести коју је за резање припремио Бордон и која је штампана у Офичју (1501), Мисалима 1501, 1507, и 1508, а 1503. године украшавала је и Дела (*Opuscula*) светог Бернарда из Клервоа (*Clairvaux*), оснивача цистерцитског реда.[41] Ова много пута поновљена композиција представља Богородицу под сводовима цркве, у простору који је по средини одређен једним стубом који придржава сводове. Она клечи на клецалу, прекинута у читању молитвеника отвореног пред њом. Анђео прилази са леве стране носећи гранчицу љиљана у једној, у гесту благослова другом руком. Финоћа резбе уочава се на наборима тканине која лако и лепршаво прати кретање анђела. У позадини се види богато разуђен простор цркве и затворена врата. Камене плоче на поду појачавају перспективни приказ (сл. 3). У Дубровачком молитвенику композиција је слична, постављена обрнуто. У простору, сличном мада једноставнијем и мање изражене дубине, у којем се понавља исти стуб под лучним сводовима као на Бернардовој композицији, исти камени под, анђео и Богородица у истом положају постављени су супротно – анђео, нешто усправнији и одевен не у ваздушасту, него у дугачку хаљину преко које је туника, можда ђаконска, прилази са десне стране (сл. 1). Види се да је композиција Благовести из Ђунтиних издања пренета и поједностављена.

Такође, композиција Поклоњење краљева у Ђунтином Офичју из 1501. године (пренета у Мисал, 1508) показује сличности са истоименом композицијом у Молитвенику из 1512. године. У делу млетачког издавача призор је постављен у широки отворен простор пресечен ближим и даљим брдима у маниру северноиталијанске и трансалпинске уметности перспективе (сл. 4). У првом плану је група грађена постављањем три фигуре у троугао. У средини је фигура најстаријег краља са турбаном на глави у рукама, пред грудима држи затворену посуду. Десно седи Богородица са Христом на крилу, иза ње је свети Јосиф. Са леве стране, клечећи у погнутом ставу други свети краљ пружа Богородици скупоцену посуду са поклопцем. Изнад њега, групу затвара, такође са поклоном у руци, трећи краљ. Још две фигуре у другом плану представљају пратњу светих краљева. У Молитвенику, малим преинакама је простор затворен и претворен у неку врсту дрвене лође (сл. 2). Уместо пространих долина, у позадини су коњаници из пратње краљева. Сачувана је троугаона градња слике и смањен број учесника у догађају у првом плану. Велику међусобну сличност на обе композиције показују фигуре најстаријег светог краља. Процес симплификовања узора види се још на композицијама Рођење Христово и Распеће у оба посматрана молитвеника.

Занимљива је и веза ових Ђунтиних издања и Молитвеника која се уочава на оквирима страница. У Ђунтиним књигама поштован је француски манир, употреба оквира *criblé* на спољашњем рубу стране. На доњем рубу у Ђунтином Офичју из 1501. приказане су групе анђела, *putta*, у разним позама. Ове анђеоске фигуре се појављују и на рубовима Дубровачког молитвеника. Декоративни систем употребљен при конципирању изгледа појединачне стране Дубровачког молитвеника налази се на средини између рубова *criblé* и ивица књиге украшених

[43] Alfred William Pollard, *Early Illustrated Books*, 112.

[44] http://www.britannica.com/topic/flagellation.

[45] Mario Roques, *Deux livres d'heures du XVIe siècle en cyrillique bosniaque*, 67, сл. 5; о звезданом небу, Branka Ivanić, *Starry Sky on the Icons of St. Euthimius of Orthodox Museum in*

Слика 4

Слика 5

Слика 6

Слика 7

бильним и другим пригодним мотивима. Сећање на рубове *criblé* у Дубровачком молитвенику чувају вертикално нанизане појединачне фигуре или парови под сводовима. *Putto* који јаше птицу, лабуда или гуску исти је у Ђунтиним издањима и у Молитвенику. Прилагођавање развијенијег узора ограниченијим могућностима општи је утисак о графичком украсу ове књиге. Осим наведених сличности, уочавају се готово идентични бильни орнаменти у горњим уским и унутрашњим уским летвицама (сл. 8).

Веза примећена између Ђунтиног Офичја из 1501. и Дубровачког молитвеника из 1512. године је значајна за познавање уметности ране штампе и пословних веза које су Дубровчани успостављали у Венецији. Треба подвући да је породица Ђунта у то време била једна од водећих у штампарском послу и да сличност која се опажа у наведеним споменицима, као и подаци познати из писаних извора, говоре о добрим везама које је имао Мицаловић у Италији, као и о његовом укусу и жељи да Дубровнику и колонијама Дубровчана по читавом Балканском полуострву понуди књиге које су штампане и украшене по последњој моди.

Молитве свете Бригите су придодате уз Офичиј блажене Богородице према избору издавача, који је свакако имао у виду жеље потрошача. Света Бригита је била утицајна фигура у религиозном и политичком животу Европе у XIV веку, остваривши измирење Цркве и секуларних снага. Света Бригита је рођена у Шведској око 1303. године у породици крупне аристократије, 1316. удата и родила осморо деце, од којих је једна кћи потоња света Катарина Шведска. Обудовела 1344, одлучила је да остатак живота посвети Богу. Повукла се у цистерцитски манастир у Алвастри (*Alvastra*) а 1349. отишла је у Рим, да помогне у ширењу Божјег имена и да помогне повратак Папства из Авињона (*Avignon*) у своје седиште у Риму. Такође, посредовала је при окончању сукоба међу краљевима Француске и Енглеске, познатог по имену Стогодишњи рат. Основала је монашки ред у част Богородице (*Bridgettines*) и добротворне установе (*Ordo Sancti Salvatoris*). Умрла је након повратка са ходочашћа у Свету земљу 1373. Канонизована је 1391, а од 1396. године је покровитељка Шведске.

Књижевна дела свете Бригите састоје се од многих издања и превода њених Откровења (*Revelationes*) у осам књига (последња је додата постхумно). Откровења садрже описе око седам стотина религиозних визија (највише Христа и Богородице, као и Јована Крститеља, Бога Оца, анђела). Њени списи одражавају једноставност стила и побожну послушност аутора према примљеној речи Божијој. Књиге хронолошки прате живот ове свете и мистична искуства која стиче визијама од којих су неке моралне природе, о разлозима за зло и патњу, медитира о политичким темама и питањима, а њена визија цркве у Риму је критика лоших појава у Цркви. Појава њених молитава и дрворез свете Бригите не указује на посебну популарност шведске светице на Балкану. Молитве свете Бригите које јој је у визији изговорио сам Христос су доста широко дистрибуиране у касном средњем веку и, преведене на различите језике, редовно укључиване у књигу часова и другу молитвену литературу. Одражавају позносредњовековну традицију медитације о Христовој страсти, и структуриране су око седам последњих Христових речи. Извор налазе у Писму, патристици, као и традицији обожавања Христових рана.[42]

Дрворез приказује свету Бригиту како врши покору у тренутку најоштрије аскезе (сл. 5). Света, одевена у раздерано монашко одело, клечи пред малим олтаром на којем се налази Распеће, замахујући палицом на којој се налази више бичева. Испод хабита се виде делови торза наружени ранама. Сцена се одвија у капели или соби коју осветљавају два мајушна прозора и стаклено кандило. Композиција има украсни оквир састављен од једноставних геометријских облика. Концепција композиције, тамна позадина и украсни оквир потичу из фирентинске традиције. Приказ свете Бригите, простор, елементи ентеријера и поза наликују на сличну представу Савонароле (*Girolamo Savonarola*) у његовом Трактату (*Trattato circa il reggimento e governo della città di Firenze)*, штампаном 1495. године (сл. 6).[43] Примена самобичевања, мада забрањена одлуком папе Клемента VI, 1349, и на сабору у Констанци (*Constance*, 1414–1418) и даље је препоручивана верницима[44] и истраживање ове појаве могло би да олакша трагање за пореклом ове композиције. Ипак, у издању из 1571. године овај дрворез замењен је новим, дискретнијим, у којем је приказана света како молитвено клечи са упаљеном бакљом у рукама, пред Распећем смештеним у отворен простор на чијем се крају, у позадини налази кастел или манастир. Ноћни призор осветљен је многобројним крупним звездама.[45]

Kecskemét and of the Virgin with the Crucifixion in the National Museum in Belgrade, Apulum 51, Alba Iulia 2014, 187–196.

[46] Dejan Medaković, *Die venezianische Graphik des späten 15. Jahrhunderts und deren Nachhall im serbischen Buchdruck*, Südost-Forschungen 17 (Berlin 1958), 109; Dejan Medaković, *Stari srpski drvorez*, Beograd 1964, VI; С. Мандић, *Још три плоче старог дрвореза*, Зограф 3 (Београд 1969) 61.

[47] Михаило Динић, *Три документа о Офичју*, 111.

Офичиј блажене Богородице штампан у Дубровнику 1512. и 1571. године је у потпуности ренесансна књига по својој ликовној опреми. Уз елементе ренесансе који се само спорадично и у детаљу појављују у српској књижној уметности, као што је то случај са инкунабулама штампарије на Цетињу, ова је књига једини потпун пример овог стила употребљеног у књизи штампаној ћирилицом. Мада су уочени поступци поједностављивања богатијег предлошка, књига показује вештину и добар укус у обликовању графичких решења. Ниједан примерак који је вероватно донет *in partibus Serviae* није дочекао наше доба и утисак је да ова привлачна књига није никако утицала на неку од српских књига или штампаних листова сачуваних до данас. Изузетак чини једна штампана икона из села Согељ коју је приметио Дејан Медаковић (сл. 7). Лист на којем је отиснута икона подељен је са три усправне преплетне траке. Хоризонтално су отиснута по два украса на врху и дну странице и два по средини, делећи лист на четири дела. Приказана су четири попрсја: Христос Пантократор, Богородица са дететом, свети Петар и свети Павле. Водоравно постављени „орнаменти на четвороделној дрворезној икони из Согеља настали су директним копирањем ренесансних оквира у ћирилском Молитвенику Дубровчанина Ратковића Мицаловића, штампаном 1512. године у Венецији."[46]

Како напомиње Михаило Динић, „немамо за сада ни једног податка који би нам објаснио зашто се Франческо Ратковић у колофонима назива мештар".[47] Једном приликом он је забележен као *Franciscus Ratchi Mizalovich sensalis* (овлашћени посредник).[48] Према једном архивском податку из 1502. зна се да је био ожењен Лињушом, ћерком чувеног ренесансног медаљера и златара Павла Антојевића, који је у Италији био познат као *Paolo Ragusei*.[49] Око 1520. помиње се *Giovani de Ratcho Librarouich*, свакако брат Франческов. Ово презиме указивало би на то да се породица бавила књижарством.[50]

Његов отац, Ратко Вукосалић зван Мицаловић (*Ratscho Vuchossalich detto Mizalouich*), помиње се у дубровачким архивским књигама од 1485. до 1491. године.[51] О Ратку Вукосалићу има и других података. Помиње се међу трговцима иначе познатим по везама с Турцима, а који су се бавили откупљивањем робља од Турака, као што су Јаков Бунић, Живан Припчиновић, Иван Сирчевић.[52] Већ 1470. учествује у размени заробљеника у једном случају као пуномоћеник познатог трговца Живана Припчиновића,[53] уз кога ће бити и наредних неколико година. Октобра 1473. године агенти (*procuratores*) Ивана (*Johann*) Припчиновића, Ратко Вукосалић и Ђурађ Припчиновић, подигли су тужбу због напада који су Власи Пилатовци, од којих су неки именовани, учинили на Ивана Припчиновића.[54] Интересантно је да се један од тужених презива Вукосалић, па није искључено да је и Ратко Вукосалић био припадник катуна Пилатоваца, чији су припадници насељавали крај око Билеће где је Живко Припчиновић био успоставио многе пословне везе.[55]

Забележено је како Ратко, који је као Живанов „емин" продавао његово олово, није платио дуг од 3000 дуката. Због тога је султан послао чауша у Дубровник са захтевом да се прода Раткова имовина и преда чаушу. Како су се касније одвијали догађаји није могуће тачно утврдити, јер недостају записници одлука Већа умољених у периоду од октобра 1478. године, па све до јула 1481. године.[56] Ови су догађаји вероватно повезани са кризом Припчиновићевих послова, која је тих година доживела врхунац, јер су Живанова дуговања као закупца царина према Порти износила више од 11000 дуката. Ратко је свакако превазишао проблеме јер се његово име, како је речено, појављује у архивским књигама током целе наредне деценије, док је Живан Припчиновић заједно са

[48] Михаило Динић, *Три документа о Офичју*, 111, н. 6: Deb. Not. 72 (1516–1518), fol. 202.

[49] Дејан Медаковић, *Графика српских штампаних књига XV–XVII века*, Београд 1958, 61, са литературом о Павлу Антојевићу.

[50] Михаило Динић, *Три документа о Офичју*, 111, н. 7: Test. Not. 33 (1519–1524) fol. 73.

[51] Михаило Динић, *Три документа о Офичју*, 111, н. 5: Lamenta de foris 54 (1491), fol. 117; Div. Canc. 84 (1485–1486), fol. 140', 166': Ratchus Vuchossalich dictus Mizalouich, видети: Div. Canc. 85 (1486–1487), fol. 54; Div. Canc. 86 (1487–1489), fol. 145'.

[52] Ignacij Voje, *Ekonomske veze između Dubrovnika i Dalmacije u XV stoljeću*, Radovi 10, Institut za Hrvatsku povijest, (Zagreb 1977), 388.

[53] Иван Божић, *Дубровник и Турска у XIV и XV веку*, Београд, 1952, 335; Muamer Hodžić, *Iz života jednog dubrovačkog trgovca i „diplomate" u Bosni: Živan Pripčinović (?–1479)*, Behar, dvomjesečni bošnjački časopis za kulturu i društvena pitanja, 2l/ 108 (2012), 58.

[54] Esad Kurtović, *Vlasi Pilatovci*, Travaux, t. 3 (histoire, histoire de l'art, archeologie), Faculte des lettres et des sciences humaines de Sarajevo, Sarajevo 2014, 307: (09. 10. 1473), DAD, Lam. de for., sv. XLIII, f. 266v.

[55] Bogumil Hrabak, *O hercegovačkim vlaškim katunima prema poslovnoj knjizi Dubrovčanina Džívana Pripčinovića*, Glasnik Zemaljskog muzeja (Sarajevo 1956), 29.

[56] Muamer Hodžić, *Iz života jednog dubrovačkog trgovca i „diplomate" u Bosni*, 56.

[57] Muamer Hodžić, *Iz života jednog dubrovačkog trgovca i „diplomate" u Bosni*, 55–57.

сином био у Дубровнику погубљен 1479. године, не само због неликвидности већ и због других неприлика које је створио Републици.[57]

Појава Ратковићевог Молитвеника као дела штампарске вештине дели судбину сличних подухвата на Балкану. Мада је ретко који штампарски подухват пружио више од два до три издања, свако се појавило на видној и знатној степеници вештине. Осећај мере и графичка решења примењена да би се рукописна традиција прилагодила новом медију и прелазак на мањи штампарски формат говоре да су на Балкану људи били прожети духом новог доба. Дрворезне плоче, виђете, летвице и слова за које се повремено уочи да су из једне штампарије прешле у другу говори о њиховој вредности као ресурсу за нови рад и о везама међу штампарима које су се одржавале током више деценија.

Слика 8

Драгана Јањић

СЛУЖБА СВЕТОГ КРСТА И СЛУЖБА СВЕТОГ ДУХА У ЋИРИЛИЧКОМ ДУБРОВАЧКОМ МОЛИТВЕНИКУ ИЗ 1512. ГОДИНЕ

Ћирилички молитвеник из 1512. године је заправо *liber horarum*, тј. часослов (богослужбена књига која представља мањи зборник молитава предвиђених за дневни богослужбени круг). У манастирском и парохијском животу часослов је једна од основних богослужбених књига. Часослов свакако користе и верници, а не само свештенство и монаштво. Идеал хришћанског богослужења је и била циклична молитва, која се заснивала на коришћењу псалама, библијских песама и делова Светог писма, којима су се временом додавале и разне химне и молитве.[1] Ово је подједнако важило како за источну, тако и за западну црквену традицију. Свакодневне службе нису само вид личног израза вере, већ су за вернике од суштинског значаја, будући да су повезане са целокупним животом Цркве. Молитва слави тајну спасења, које је за човечанство остварио Христос.[2]

Ћирилички молитвеник је штампан у Венецији, 1512. године, у штампарији Ђорђа Русконија (*Giorgio Rusconi*), на папиру. Штампање је завршено у августу исте године. Молитвеник садржи 140 листова папира (Офичје садржи 128 листова, док молитве свете Бригите садрже 12 листова). Молитвеник није писан уставном ћирилицом, којом су пре њега штампане књиге у Ободској штампарији, и којом је касније у Венецији књиге штампао Божидар Вуковић.[3] Писан је пак ћириличким скорописом, тј. западном ћирилицом. Како је у самом његовом називу наглашено, намењен је Дубровчанима.[4]

Два дела молитвеника (Офичје и Молитве свете Бригите) представљају једну књигу, односно једну типографску јединицу штампану у два засебна дела (Офичје је одштампано 2. августа 1512, док су молитве свете Бригите одштампане 10. августа 1512). Могуће је да су ова два дѣла, како наводи Решетар, свако за себе улазила у продају.[5]

У колофонима оба дела молитвеника даје се име Франческа Ратковића. У помињању уочавају се и мале разлике, пре свега у забележеном презимену. Наиме, на крају Офичја наводи се Франческо Ратковић, док се на крају Молитава свете Бригите помиње Франческо Ратков. На основу уговора из 1511. године закључује се да је његово презиме било Мицаловић, а име оца Ратко (*Franciscus Ratchi Mizalovich*). Он је био *мешта̄р* (мајстор) који је слагао књигу, уз вероватноћу да је и резао слова. Милан Решетар сматра да је његова улога у том послу била знатно већа, тј. да није само помагао својом руком око књиге режући и слажући слова, већ и да је он преузео трошкове њеног издавања и обавезу да је разноси по нашим крајевима.[6]

Када се обрати пажња на унутрашњу композицију, уочава се подела Молитвеника на неколико делова: 1) календар (тј. месецослов – списак светих по месецима у којима се прослављају); 2) две приступне молитве; 3) Маријина служба, подељена по богослужбеним циклусима у току године; 4) Служба Светог крста; 5) Служба Светог Духа; 6) Покорни псалми; 7) Служба за мртве; 8) Молитве свете Бригите.

Молитвеник је доживео и друго издање 1571. године, које је, такође, штампано у Венецији.

Служба Светог крста

Служба Светог крста се налази на четвртом месту у Молитвенику (иза календара, две приступне молитве и Маријине службе). На почетку текста дата је рубрика, у којој се говори о овом официјуму, изреченом, наводно, од стране папе Ивана.

[1] Arturo Elberti, *La Liturgia delle Ore in Occidente*, Roma 1998, 207.

[2] Robert F. Taft, *La liturgia delle ore in oriente e occidente*, Roma 2001, 403.

[3] Решетар ову књигу назива Српским молитвеником, док га је савремена хрватска наука, однедавно назвала Хрватским ћириличким молитвеником. Издање: Милан Решетар – Ћиро Ћанели, *Срп̄ски молитвеник од ī. 1512*, Два дубровачка језичка споменика из XVI вијека, Београд 1938, XV.

[4] Милан Решетар, *Језик срп̄скоīа Молитвеника од ī. 1512*, Глас СКА CLXXVI, 90 (1938), 174.

[5] Милан Решетар, *Срп̄ски молитвеник од ī. 1512*, XIII.

[6] Милан Решетар, *Срп̄ски молитвеник од ī. 1512*, XVIII; уп. Михаило Динић, Три документа о офичју штампаном ћирилицом 1512 године, *Истѡриски часѡпис* II (1949–1950), 109–111.

У Офичју Светог крста за крст налазимо изразе *карст* и *криж*. *Карст* се помиње пет пута, док се *криж* појављује само једанпут. Такође, срећемо осам пута и име Господње као *Исукарст*.

У молитвама се ставља акценат на Христову жртву. Христос је у јутарње време од ученика био остављен и предан судијама који су га потом издали, продали и мучили:

> Ѡтьца мꙋдросьти. исьтина божаствена. бог и-чьловѥк иесть. би ꙋ-вриеме ютарьне. ѡдь знаниехь ꙋченикѡвь тꙋтако ѡсьтавлень. ѡдь жꙋдиꙗ изьдань продань и-мꙋчень.[7]

У целокупном тексту Офичја Светом крсту наглашени су Христово страдање и Христове муке. Посебне песме (молитве), које су предвиђене за часове (први, трећи, шести и девети), управо су главни наглашаваоци значаја Христовог страдања. Молитве Офичја Светог крста заправо су описи тренутака из Христовог страдања који су се догодили у врло прецизно одређене периоде дана, а које је касније Црква почела обележавати у склопу дневног богослужбеног круга.

У молитви првог часа говори се како је Христос кривим сведочењем одведен Пилату, бијен по врату, везан за руке и попљуван:

> Ꙋ-Вриеме парьвѡ пѡведень би исꙋсь ка пилатꙋ кривомь свидѡчьбом ꙋ-мьнога осьваћань. повратꙋ биень рꙋке-мꙋ везане. лице божѥ поплꙋвано. светлость небеська ꙋгѡдьна.[8]

У молитви за трећи час се наглашава да је Христос разапет у трећи час дана, претходно поруган и обучен у црвену свилу, са постављеном круном од трња на глави, те да је као такав до места страдања носио крст:

> Разапьни ꙋпиꙗхꙋ о-трети дио дне. порꙋгань. обꙋѡчень ꙋ-свитꙋ царьленꙋ. глава негѡва набѡде-се крꙋнѡмь тарьновомь. карьсть носи на-рамꙋ на-миесьтѡ ѡдь мꙋке.[9]

За шести час, молитву прожима тренутак када је Христос распет на крсту и заједно са разбојницима стављен на муке. Дали су му жедном да пије оцат и жуч, и као јагње је узео грехе људи и био поруган, иако је био Бог:

> Ꙋ-Вриеме шесьтѡ исꙋс бии карьстꙋ прибиень. и-бии с-разьбоиниьци ѡдьлꙋчень на мꙋкꙋ. жедань жꙋочи и-ѡцьта бии напѡиень. ꙗганаць гриехе ꙋмива чловиекь и-бѡгь такѡ порꙋгань.[10]

У молитви, предвиђеној за девети час, каже се како је Господ издахнуо изговоривши „Ели Ели, лама забатани",[11] Оцу је предао своју душу, а „витез" је копљем пробио његово ребро. Потом, земља се потресла, док се сунце помрачило:

> Ꙋ-Вриеме деветѡ гѡсьподинь изьдаше ꙋпиюће ели ели лама-забатани ѡцꙋ дꙋшꙋ приеда. Ребра негова сꙋлицом витезь прѡбоде. земьла-се тадаи пѡтресе и-сьꙋѡоьце помарьча.[12]

Читав официјум је посвећен Светом крсту, и са те тачке гледишта чини се логичним да се говори о страдању и мукама Христовим. Са друге стране, када ове молитве упоредимо са молитвама које се читају у православној цркви, приметићемо извесну разлику. И у православној цркви се говори о Христовим мукама и страдању, али се увек у оквиру тога помиње и Васкрсење. То се најбоље уочава у служби на Велики петак, када се обележава Христова смрт. У петнаестом антифону, који се пева на јутрењу Великог петка, каже се:

> Дне́сь виси́тъ на дре́вѣ, и҆́же на вода́хъ зе́млю повѣ́сивый: вѣнце́мъ ѿ те́рнїѧ ѡ҆блага́етсѧ, и҆́же а҆́гг҃лѡвъ ц҃рь: въ ло́жнꙋю багрѧни́цꙋ ѡ҆блача́етсѧ, ѡ҆дѣва́ѧй н҃бо о҆́блаки: заꙋше́нїе прїѧтъ, и҆́же во і҆орда́нѣ свободи́вый а҆да́ма: гвоздьмѝ пригвозди́сѧ жени́хъ ц҃рковный: копїе́мъ прободе́сѧ с҃нъ д҃вы. покланѧ́емсѧ стр҃те́мъ твои̑м хр҃тѐ: покланѧ́емсѧ стр҃те́мъ твои̑м хр҃тѐ: покланѧ́емсѧ стр҃те́мъ твои̑м хр҃тѐ, покажѝ на́мъ и҆ сла́вное твоѐ воскр҃нїе.

(Данас виси на крсту, Онај који је земљу на водама основао, трновим венцем се крунише Онај који је цар анђела, у лажну царску хаљину се облачи Онај који је небо обукао облацима, ударце прима Онај који је у Јордану ослободио Адама, ексерима се прикива женик Цркве, копљем се пробада Девин син: клањамо се страдањима Твојим Христе, клањамо се страдањима Твојим Христе, клањамо се страдањима Твојим Христе, покажи нам и Твоје славно васкрсење).[13]

[7] Милан Решетар, *Срӣски молитвеник од ī. 1512*, 61.

[8] *Ibid*, 62.

[9] *Ibid*, 62.

[10] *Ibid*, 62.

[11] *Ibid*, 62.

[12] *Ibid*, 62.

[13] Јован Живковић, *Зборник црквених песама, псалама и молитава с тумачењем значења мање познатих речи и с изводом из типика*, Сремски Карловци 1913, 453.

Теолошки је веома важан крај ове богослужбене песме, где се три пута понавља „клањамо се страдањима Твојим Христе", али се у финалној позицији молитве додају, а тиме и наглашавају речи „покажи нам и Твоје славно васкрсење". И у осталим богослужбеним песмама налазимо повезане крст и васкрсење, јер управо Христова крсна жртва добија смисао само и једино васкрсењем. На недељном јутрењу, по шестом гласу пева се:

> Кр҃тъ тво́й гд҃и, жи́знь и воскр҃нїе людемъ твои҃м є҆́стъ, и надѣ́ющеся на́нь, тебѐ воскр҃шаго бг҃а на́шего пое́мъ: поми́лꙋй насъ.
>
> (Господе, крст Твој јесте живот и васкрсење Твојим људима; надајући се у њега, певамо Тебе васкрслог Бога нашег: помилуј нас).[14]

Или на недељном јутрењу, по осмом гласу (хвалитне стихире), пева се:

> Пострада́лъ є҆сѝ кр҃то́мъ, безстр҃тный бж҃ество́м, погребе́нїе прїѧ́лъ є҆сѝ тридне́вное, да на́съ свободи́ши ѿ рабо́ты вра́жїѧ, и҆ ѡ҆безсме́ртивъ ѡ҆животвори́ши на́съ хр҃тѐ бж҃е, воскр҃нїемъ твои́мъ чл҃вѣколю́бче.
>
> (Пострадао си крстом, нестрадални божанством, прихватио си тродневно погребење да нас ослободиш од робовања ђаволу, и обесмртивши животвориш нас, Христе Боже васкрсењем Твојим, човекољупче).[15]

Управо је над Христом извршена, по римском закону, срамна казна, смрт на крсту, коју је он претворио у победу. Проклетство се, како каже Лоски, претворило у благослов.[16] Крштењем се нови хришћанин погружава у смрт како би са Христом заједно и васкрсао. У животу сваког хришћанина „крст и васкрсење сачињавају двоједну стварност, двоједну истину, двоједну силу Спасовог Богочовечанског домостроја обожења".[17] Без крста нема ни васкрсења. И управо је васкрсење то које крсту и страдању даје потпуни смисао, односно спо̏знају да је животворним крстом откривено спасење (73. канон Шестог васељенског сабора).[18]

У Офичју се моли да Бог живима подари помиловање и милост, а мртвима покој и отпуштање грехова, док се за Цркву моли мир и право јединство[19].

Служба Светог Духа

Служба Светог Духа се налази одмах иза Службе Светог крста. У рубрици се наводи да је ово офичје написао папа Бенедикт.[20] У овој служби ставља се акценат на силазак Светог Духа на апостоле у педесети дан од Христовог васкрсења. Доста је наглашено и давање милости Божје самом верном народу, као што је био Дух Свети, иначе дат и апостолима:

> Све‿мѡги виечьни боже даи намь овꙋи славꙋ и-милость дꙋха светѡга. кою-си ꙋченикѡмь даѡ твоимь ꙋ-дань ѡ҆ь педесеть дана.[21]

Свети Дух се моли да дође и одбрани и ослободи од зла оне који га у молитви призивају:

> Приди дꙋше свети десниьце божіе парьть криепѡсти дꙋховьна. нась ꙋбрани и-сьлѡбоди ѡ҆ь‿а-сьвиехь зала. да-намь не-наꙋди дꙗвао паклени допꙋщеньіе[мь] и-сьлобоћеніемь дꙋховьниемь.[22]

Овде налазимо паралеле и сличност са молитвом Светом Духу у православном богослужењу, у којој се исто тако моли да Дух Свети дође и усели се у нас и да нас очисти и од сваке нечистоте и да спасе душе наше:[23]

> Цр҃ю̀ нб҃ный, ᲂу҆тѣ́шителю, дш҃е и҆́стины, и҆́же вездѣ̀ сы́й и҆ всѧ̑ и҆сполнаѧ́ѧй, сокро́вище бл҃ги́хъ и҆ жи́зни пода́телю, прїидѝ и҆ всели́сѧ въ ны̀, и҆ ѡ҆чи́сти ны̀ ѿ всѧ́кїѧ скве́рны, и҆ сп҃сѝ бл҃же дꙋ́шы на́шѧ.

Молитва која се у оквиру овог официјума предвиђа за први час говори о Господу Исусу Христу, и набраја најважније моменте његовог овоземаљског живота (да је рођен од Деве, умро, сахрањен, и васкрсао, тј. по васкрсењу се јавио својим ученицима).

[14] *Октоихъ*, 2, Москва 1906, 94/r.

[15] *Октоихъ*, 2, Москва 1906, 231/v.

[16] Владимир Н. Лосский, *Очерк мистического богословия восточной Церкви – Догматическое богословие*, Москва 1991, 283.

[17] Јустин Поповић, *Догматика православне цркве*, III, Београд 1978, 703.

[18] Никодим Милаш, *Правила православне цркве с тумачењима*, 1, Београд–Шибеник 2004, 560–561.

[19] Милан Решетар, *Српски молитвеник од г. 1512*, 61.

[20] Овде се мисли на папу Бенедикта XII (1334–1342). Mario Roques, *Deux livres d'heures du XVIe siècle en cyrillique bosniaque*, RÉS XII (1932), 64.

[21] *Ibid*, 65.

[22] *Ibid*, 66.

[23] Јован Живковић, *Зборник црквених песама*, 543.

Ѡ҆-Диевичьне ѹтробе исѹкарсть. бии роћен. прѡпеть. ѹмьрѡ. и-покѡпань и ѹськарьснѹвьши ѹченикомь-се своимь ѹказа темьпао дѹха ствѡга ѹченикѡмь бии дань.[24]

Посебно је занимљива реч „темьпао", која потом следи, јер уноси двоструку могућност тумачења. Решетар је ту ставио знак узвика и једну фусноту, у којој скреће пажњу на постојање разлике у односу на друго издање Молитвеника, које је штампано 1571. године у Венецији. Наиме, у другом издању стоји „тѥмь подаѡ".[25] Према томе, постоје две могућности тумачења: где може бити реч о „темьпао" од латинског *templum* 'храм' или се пак ради о „тѥмь подаѡ", како наводи Решетар да стоји у другом издању, односно „њима дао". Ако се ослонимо на ту другу могућност значења „њима дао", из тога може произаћи схватање да је Христос помазан Светим Духом, јер само име Христос (грч. Χριστός) значи 'помазаник', тј. онај који је помазан. У другом случају, ако бисмо се ослонили на прву могућност значења 'храм' тумачење би било да Христос представља храм у коме обитава Дух Свети, кога он приликом свог Вазнесења обећава ученицима, а кога је пак послао у педесети дан по Васкрсењу, односно десети по Вазнесењу. Овде би могло доћи и до продубљеног тумачења да Свети Дух бива потчињен и Сину (јер у њему обитава као у храму), што би могло да се интерпретира као помињање *filioque*.

Дакле, Христос је тај који, овде, шаље Светог Духа својим ученицима. И у православној химнографији се јасно напомиње да Господ Исус Христос шаље апостолима Духа Светога, којим они пак освајају васељену, односно да се преко Сина Свети Дух шаље у свет. У православној химнографији није случај, као што је случај у овом Молитвенику, да се заједно са моментима из Христовог овоземаљског живота спомиње и слање Светог Духа,[26] док се, са друге стране, у молитвама које се читају на Педесетници на вечерњу то помиње:

Тебѣ̀ мо́лимсѧ, и҆ тебѐ про́симъ, вл҃ко чл҃вѣколю́бче, ѻ҆ц҃а̀ гд҃а и҆ бг҃а и сп҃са на́шега і҆и҃са хр҃та̀, на́съ ра́ди чл҃кѡвъ, и҆ на́шегѡ ра́ди сп҃се́нїа сше́дшагѡ съ нб҃съ и҆ вопл҃ти́вшагосѧ ѿ дх҃а ст҃а́гѡ и҆ мр҃і́и присноде́вы и҆ пресла́вныѧ бц҃ы...

чл҃вѣколю́бче, ѹ҆слыши ны̀, во́ньже по вознесе́нїи гд҃а на́шегѡ і҆и҃са хр҃та на нб҃са̀, и҆ сѣдѣ́нїи ѡ҆деснꙋ́ю тебѐ бг҃а и҆ ѻ҆ц҃а̀, низпосла̀ ст҃а́гѡ дх҃а на ст҃ы́ѧ ѹ҆ченкѝ и҆ а҆пл҃ы...[27]

(Теби се молимо и просимо од Тебе, Господару човекољупче, од Оца Господа и Бога и Спаситеља нашега Исуса Христа, који ради нас људи и ради нашег спасења сиђе с небеса и прими тело од Духа Светога и Марије увек девојке и славне Богородице...

Човекољупче, саслушај нас у који год Те дан зазовемо, а нарочито у овај дан Педесетнице, у који Господ наш Исус Христос, пошто се узнесе на небеса и седе с десне стране Теби Богу и Оцу, посла Светога Духа на своје ученике и апостоле...")[28]

Лично својство Светог Духа јесте да он исходи од Оца. Отац преко Сина шаље Светог Духа. „боље је за вас да ја одем, јер ако ја не одем Утешитељ неће доћи к вама; ако ли одем, послаћу га к вама".[29] Вера у Духа Светог, као треће лице Свете Тројице, дефинисана је на Другом васељенском сабору, 381. године у Цариграду, док је Трећи васељенски сабор у Ефесу, 431. године, својим 7. каноном забранио било какво мењање већ донетог Символа вере.[30]

Проблем о исхођењу Светог Духа и од Сина (израз *filioque* – значи „и од Сина") јавља се на Западу, крајем IV и почетком V века. Услед јаког утицаја аријанства, желело се нагласити божанство Сина, тиме што се декларисало да је Син примио од Оца све, а тиме и могућност учествовања у исхођењу Светог Духа. У томе је велику улогу одиграо и афрички ретор Марио Викторино, који је дефинисао Светог Духа као узајамну везу између Оца и Сина.[31] Такође, велику улогу у одређењу *filioque* имали су и Иларије из Поатјеа и Августин Хипонски.[32] Августин је говорио да Дух исходи од Оца *principaliter*, тј. од Оца као принципа и извора, и од Сина као из једног принципа (*tamquam ex uno principio*).[33]

[24] Милан Решетар, *Срӣски молитвеник од ī. 1512*, 65.

[25] *Ibid*, 130.

[26] Јован Живковић, *Зборник црквених ӣесама*, 539–547.

[27] *Ibid*, 547–548.

[28] Иринеј Ћирић, *Недеља свете Педесетнице – ӣразничне службе*, Нови Сад 1942, 363.

[29] Јн 16, 7.

[30] Никодим Милаш, *Правила ӣравославне цркве с тумачењима*, 1, 265–266; 298–300.

[31] Marius Victorinus, *Adversus Arium*, I, 47, 31–33; IV 16, 25–28, *Traittés théologiques sur la Trinité*, I, SC 68, Paris 1960, 330, 546.

[32] Ilario de Poitiers, *La Trinità*, II, Roma 2011, VIII, 12; XII, 55; 71–73; 311–312.

[33] Edward Farrugia, *Filioque*, Dizionario enciclopedico dell'Oriente cristiano, Roma 2000, 303.

На овај начин Бог је једна суштина, а три Лица. Дакле, поистоветивши суштину са Богом, при том Лица представљајући као својства, Августин је дао предност суштини из које извиру Лица као другостепени елементи. На основу овога Августин даје предност Сину у односу на Светога Духа и сматра да Син заједно са Оцем представља извор Светога Духа – *Filioque*.[34] Августинова теологија, која је преко Франака постала теолошко упориште Запада у супротстављању источном богословљу, стварајући велике богословске проблеме, остала је камен спотицања између две Цркве.

> *Sic ergo eum genuit, ut etiam de illo Donum commune procederet, et Spiritus sanctus spiritus esset amborum.*[35]

Иако је сабор у Ахену, 809. године, у већини био за *filioque*, папа Лав III је, 810. године, наредио да се у базилици светог Петра поставе две урезане сребрне таблице са Никеоцариградским символом вере без додавања *filioque*. Папа је то учинио, како сведочи и натпис, из љубави и ради одржања православне вере.[36]

Код православних у Светој Тројици свака личност има своје персонално својство: Отац је нерођен, Син се рађа од Оца и Свети Дух исходи од Оца. Стога, постоји једно начело у Светој Тројици, а то је Отац. За православне *filioque* је било неприхватљиво, јер се на тај начин уводе два начела у Свету Тројицу и тиме руши њено јединство. Сходно томе, у Светој Тројици не могу да постоје два или три почетка или узрока, већ само један, а то је Отац. Јер, у супротном, уколико би постојала два или три почетка, тј. узрока, онда би била два или три Бога, а не један.[37] Стога су се источни оци противили схватању о превасходству суштине у односу на личности, истичући да ј е д а н Б о г ј е О т а ц; један Бог није једна безлична суштина. Дакле, то је личност Оца, а према томе можемо рећи да је Бог једна суштина, а три Лица.[38] Светоотачка традиција тврди да где год је Син присутан, ту су и Отац и Свети Дух, и где год је Свети Дух, ту су присутни и Отац и Син. Другим речима, уколико уклоните Тројицу, Бог не постоји, јер једини начин да постоји Бог јесте: као Тројица.[39]

Тема опроста

У рубрикама које се налазе на почетку оба офичја, која смо видели, стоји индикација да ко год изговори ово офичје у време када је предвиђено, има одређени временски период опроста. У Служби Светом крсту стоји: „*тко-годѥ рече ѡве риечи сваки дань на-врѥме своѥ има прощеньѧ тисѹћа годища*",[40] док је у служби Светом Духу „*тко-га рече иедьномь на-дань з-девѡциномь три тисѹћа и-четарьдесьти дана има прощенѧ*".[41]

Појам опроста (индулгенција) својствен је западној цркви. Своје порекло води из средњовековног права, тачније из царских амнестија, које су вршене на Васкрс, а о којима пак имамо помена у Теодосијевом кодексу *De indulgentiis criminum* (CTh. IX 38).[42] У почетку су се упоредо са овим изразом користили и синоними *pax*, *donatio*, *condonatio*, *remissio*.[43]

У историји цркве, у VI и VII веку, бивало је случајева да је одређена особа преузимала на себе епитимију друге особе. Постојала је и пракса замене одређене епитимије неком другом. Уместо строгих постова или молитава, неки су их мењали милостињом или ходочашћем у Јерусалим или Рим или на гроб светог апостола Јакова Зеведејева (Сантјаго де Компостела у Шпанији).[44]

Од XI–XIII века почињу да се јављају и *litterae remissionis*, тј. разрешне грамате, које су давали римске папе, папски легати, или епископи или пак игумани. Важан период развоја индулгенција био је у време крсташких ратова, када су папе влашћу светих апостола Петра и Павла давали разрешење од епитимије и отпуштали грехове. И Први латерански сабор (1123), у свом 11.

[34] Јован Зизјулас, *Догматске теме*, Нови Сад 2009, 243–244.

[35] S. Augustinus, *De Trinitate*, XV, 17, 29, PL 42, Paris 1845, 1081.

[36] Јустин Поповић, *Догматика православне цркве*, I, Београд 1932, 196; Јован Зизјулас, *Догматске теме*, 239.

[37] Јустин Поповић, *Догматика*, 196.

[38] Јован Зизјулас, *Догматске теме*, 147–160, 246; Јован Зизјулас, *Еклисиолошке теме*, Нови Сад, 2010, 136–138; Георгије Флоровски, *Твар и тварност*, Теолошки погледи, 1–4, Београд 1991, 69–78.

[39] Јован Зизјулас, *Христос, Свети Дух и Црква*, Теолошки погледи, 1–4, Београд 1991, 90–91; Јован Зизјулас, *Догматске теме*, 150.

[40] Милан Решетар, *Српски молитвеник од г. 1512*, 61.

[41] *Ibid*, 65.

[42] „Ob diem paschae, quem intimo corde celebramus, omnibus, quos reatus adstringit, carcer inclusit, claustra dissoluimus. Adtamen sacrilegus in maiestate, reus in mortuos, ueneficus, siue maleficus, adulter raptor homicida communione istius muneris separentu", *Code Théodosien* IX, 38, 3, *Code Théodosien I–XVI, Code Justinien, Constitutions sirmondiennes*, II, SC 531, Paris 2009, 184–193; Pierre Adnès, „Indulgences", DS, VII–2 Paris 1971, 1713–1728; Etienne Magnin, *Indulgence*, DTC, VII–2, Paris 1923, 1594–1636.

[43] Михаил С. Иванов, Елена В. Казбекова, Владимир В. Тюшагин, *Индульгенция*, Православная Энциклопедия XXII, Москва 2009, 632.

[44] Михаил С. Иванов и др., *Индульгенция*, 633.

канону, говори о индулгенцији витезова, који су се борили у Светој Земљи. И Бернард Клервоски је употребљавао термин индулгенција, у значењу ослобођења од епитимије за све грехе који су исповеђени скрушеним срцем.[45] Исто тако, папа Иноћентије III је на Четвртом латеранском сабору (1215), објављујући нови крсташки рат, изрекао да ће сви исповеђени греси онима који буду учествовали у походу, бити опрошени.[46] То је касније и било потврђено и на Првом и Другом лионском сабору (1245. и 1274).

Велики утицај на богословски развој индулгенција дао је Анселмо Кентерберијски. Он је сматрао да се греси не могу тако лако опростити, већ је неопходан и један вид казне. Тома Аквински је заступао мишљење да је из Божје милости дошла и могућност да се ослободи од временске казне. Управо је сам Господ поверио Цркви да везује и разрешава грехе и та власт кључева (*potestas clavium*) омогућава и ослобађање од кривице и вечне казне за грех. Папа Климент VI је, 1343. године, званично прогласио учење о бесконачним заслугама Христа, Богородице и светих, које чува Црква, а које су поверене Петровом наследнику да њима руководи.

Црквени ауторитет преко индулгенције (посредством неког доброг дела или молитве) из црквене ризнице даје вернику разрешење пред Богом од временске казне, сразмерно одређеном добром делу или молитви коју је учинио.[47] Како говори Тома Аквински, верник, тражећи опрост, врши апелацију заједничким црквеним добрима (добрим делима) како би могао касније да отплати свој дуг.[48] Током времена долазило је до великих злоупотреба у вези са индулгенцијама, па су оне и продаване.[49]

Дубровачки ћирилички молитвеник је, како се и види по молитвама које се у њему налазе, намењен католичком црквеном подручју. Његов велики значај није само у томе што је штампан ћирилицом, већ свакако и у томе што је једна од најстаријих ћириличких штампаних књига. Вредно је помена и то да је овде у питању прва књига која није штампана црквеном уставном ћирилицом.

Истовремено, многе молитве које се налазе у овом молитвенику су веома сличне молитвама које се користе у православној цркви. Међутим, ако је којим случајем било покушаја да се искористи међу православним живљем у Приморју (будући да је писан ћирилицом), он сигурно није наилазио на олако прихватање од стране православних, јер се по много чему одмах запажало да се ради о католичком молитвенику. Најочитије је било видети већ у самом садржају да постоје службе и официјуми који се не држе у православној цркви. Довољно је било, исто тако, видети календар (месецослов) који се у самом Молитвенику налазио, и увидети имена многих светих који се у православној цркви не славе. У складу с тим, у самим службама користе се многи латински изрази, који се пак у православном богослужењу и међу православнима, не користе. У раду смо показали и да у двема службама (Светог крста и Светог Духа) постоје теолошка учења која су типична за Католичку цркву (*filioque* и индулгенције), а која су несагласна са православним учењем. Истина, учење о *filioque* није експлицитно наведено, али се под одређеним условима може назрети. Индулгенције су, с друге стране, очито наведене у поглављима обе анализиране службе.

[45] S. Bernardus Clarae-Vallensis, *Epistula CCCLXIII*, PL 182, 567: „Suscipite crucis signum, et omnium pariter, de quibus corde contrito confessionem feceritis, indulgentiam obtinebis".

[46] *Expeditio pro recuperanda Terra Sancta*, Mansi 22, 1067: „plenam suorum peccaminum, de quibus veraciter fuerint corde contriti et ore confessi, veniam indulgemus".

[47] Charles Journet, *Teologia delle indulgenze*, Milano 1966, 51.

[48] *Ibid*, 48.

[49] У новије доба индулгенције су формулисане од стране папе Павла VI, (*Indulgentiarum doctrina* од 1. јануара 1967. године) и у Кодексу канонског права из 1983. године (канони 992–997). Постоје два типа индулгенције: потпуна и делимична. Канон 992. дефинише индулгенцију као ослобађање од временске казне за грехе чија је кривица већ опроштена. Другим речима, даје се опроштај вернику под одређеним условима преко Цркве, од блага које су учинили Христос и светитељи. *Codice di Diritto Canonico e leggi complementari comentato*, Roma 20044, 660–661.

Вања Станишић

ЋИРИЛИЦА ДУБРОВАЧКОГ МОЛИТВЕНИКА ИЗ 1512. ГОДИНЕ

Дубровачки молитвеник, као и знатан део католичко-протестантске ћириличке штампе, најавио је напуштање старога ћириличкога књишког типа писма – устава (полуустава), који је, будући тесно везан за црквенословенски језик, заједно с њим касније био и напуштен. У тренутку своје појаве, ћирилица дубровачког молитвеника била је, пак, графички преседан који је одударао од дотадашње ћириличке штампе. У првом реду одступало се у језичком погледу: била је то прва штампана књига на нашем народном језику, а такав језички израз имао је књижевни статус у то доба само у нашој католичкој средини, чији је репрезентативни представник била управо дубровачка општина. Као што је познато, такав језички израз имао је и своју особену графичку форму – наше старо пословно писмо, чији ће штампани облик постати узор, модел и симбол много познатије католичке ћириличке штампе у Босни.

Први проучавалац Молитвеника, француски професор Марио Рок (M. Roques) најавио је ово дело следећим речима: "Deux livres d'heures du XVIe siècle en cyrillique bosniaque".[1] Такав је назив – *cyrillique bosniaque* – био широко распрострањен технички назив за ову врсту писма, али се не може применити на писмо дубровачког молитвеника. Разлоге за његову непримењивост разјаснио је Милан Решетар још 30-их година прошлог столећа објашњавајући специфичне одлике ћирилице дубровачких књига тога времена:

> "Српски молитвеник штампан је ћирилицом, али није уставним словима и правописом православних црквених књига којима су прије њега штампане на Цетињу г. 1494 и 1495 и којима је послије њега, од г. 1519, Божидар Вуковић, опет у Млецима, издавао православне црквене и побожне књиге. Наш Молитвеник нема уопће никаква посла ни с цетињским ни с Божидаревим издањима, већ износи дјеломице свој тип ћирилских слова који је удешен према ћирилском скоропису (западној ћирилици) којим су се тада писале код нас ствари што нису намијењене ни православној цркви ни православној вјери, па је зато скоропис био ћирилско писмо што су редовно употребљавали наши католици и муслимани".[2]

Сам назив *cyrillique bosniaque* Милан Решетар подвргао је био критици још 1933. године аргументима који су у много чему запечатили оправданост његове употребе:

> "Врло је пак обична ствар да се наш скоропис зове «босанским писмом» или «босанчицом», што није никако оправдано, јер он нити је постао у Босни, нити је био на Босну ограничен. Скоропис се код Славена најприје јавља баш код нас и тек доцније код Бугара и Русâ – код нас најприје у канцеларији српских владара, и то већ за владавине Стефана Првовенчанога [...], па се је отада даље писало скорописом у свим нашим крајевима гдје се је уопће писало ћирилицом, те зато и у Босни и Херцеговини, у Дубровнику и у Пољици код Спљета. Име «босанско писмо», «босанска ћирилица» или «босанчица» оправдано је само утолико што су наш стари скоропис употребљавали за штампање књигâ само Бошњаци католици (од почетка XVII. вијека) и што се је он до нашега времена сачувао само у Босни и Херцеговини".[3]

Имајући пак у виду како се наше средњовековно пословно писмо, за које Решетар користи изворни палеографски назив *скоропис*,[4] нужно мењало и даље развијало у турско доба на тлу Босне и Далмације, он је у наставку предложио друго "географско име" за овај тип писма:

> "За то писмо, дакле, није никако оправдано босанско име, а ако га хоћемо прозвати неким географским именом, онда је опет много боље да га зовемо «западном ћирилицом», како га је, ако се не варам, први прозвао Јагић, које

[1] Revue des études slaves XII (1932), 49–69.

[2] *Српски молитвеник од г. 1512*, Ново издање приредио М. Решетар [IX–142], у: *Два дубровачка језична споменика из XVI вијека*, за штампу приредили М. Решетар и Ћ. Ћанели, Посебна издања СКА, књ. 32, Београд 1938, XIV.

[3] М. Решетар, *Дубровачки зборник од год. 1520*, Посебна издања СКА, Философски и филолошки списи, књ. 24, Београд 1933, 122.

[4] Који је у нашој палеографији касније хиперсрбизиран у *брзопис* – упор. В. Станишић, *О "српској дипломатској минускули" још једном*, Путевима српских идиома. Зборник у част проф. Радивоју Младеновићу поводом 65. рођендана, Крагујевац, ФИЛУМ, 2015, 336.

> је име утолико оправдано што се је скоропис употребљавао до краја XV вијека највише, а послије тога готово само у нашим западним крајевима".[5]

Решетарову временску аргументацију подржао је потом и Владимир Мошин, који је ипак био склон да за овај месни развој ћирилице у турском периоду (XVI–XVIII в.) задржи већ устаљени технички назив *босанчица*.[6]

Као што је то убедљиво показао Решетар у своме критичком издању дубровачког молитвеника, ћирилица у томе споменику је особеног типа јер "износи дјеломице свој тип ћирилских слова" који је само "удешен према ћирилском скоропису". Слова су, очигледно, специјално прављена за ону средину у којој је скоропис био домаће писмо. Само што је у овоме штампаном облику тај скоропис, чија је суштинска одлика минускулни четворолинијски карактер, доследно убачен у уставни (мајускулни) дволинијски систем, те оставља утисак уставне стилизације скорописног типа писма. Тај ће приступ касније углавном бити поновљен и код Матије Дивковића, који, за разлику од Молитвеника, већ прави разлику између верзала и курента. Поменуту стилизацију потврђују следећи примери:

1) Слово ѧ је класично скорописно с вертикалним стаблом, које, ипак, не излази изван двеју линија (то важи и за Дивковићево *а* у куренту, док је његов верзал био преузет из широко популарне протестантске ћирилице Франциска Скорине)[7]. Исти је случај и са словима ѧ, ꙗ, ѱ, код којих су постоље и репови увучени и стоје на доњој линији, услед чега *ц* личи на савремено *ч*, док се ово друго, давно изгубивши своје постоље, спустило на доњу линију и добило графички облик латинског V (помоћу којег је овде и било означено). Сличну модификацију доживела су и слова ж, ѕ, од којих је прво, обликом скорописно (направљено од два *с*, леђима спојеним за стубић, који у скоропису излази у горњи и доњи међупростор) уједначено развучено свим својим крацима између двеју линија, док је друго, пак, скорописно само својом ортографском применом, будући да је у скоропису постало једина ознака за /у/, док му је сам облик овде постао уставан – увучено је, на уставни начин, између двеју линија.

2) Према Ђорђићу, Молитвеник је штампан "комбинованом уставно-брзописном ћирилицом" намењеном за подручје, на којем су се дуго употребљавала оба типа ћирилског писма.[8] Као најупечатљивији доказ за то помињани су двојни облици слова б/ѣ, в/ⷢ, т/ⷮ, у једном делу текста такође уставно и скорописно к/ⷦ. Међутим, ово алографско варирање, помешана употреба старијег уставног и млађег скорописног облика, имала је у самом скоропису ослонац и оправдање у стилском раздвајању наслова или потписа од основног текста, као и у општим одликама млађег скорописа с краја XIV века,[9] а овде је то могло остати само одјек и успомена на графичке прилике у самом скоропису, које у овоме штампаном облику нису више имале никакву улогу. Зато су потом и напуштене: Дивковић је задржао скорописне облике за *б* и *в*, а уставни за ⷢ.

3) Древно структурно укрштање устава и скорописа у Босни и Дубровнику представља заједничка употреба ђерва ћ, на једној, и јотованих лигатура ѩ, ѥ на другој страни. Они припадају различитим правописним школама. Прво слово, с којим "започиње историја српске ћирилице",[10] наслеђено је из најстарије српске писмености, која је од XII века остала да живи у босанској уставној ћирилици. Што се тиче јотованих лигатура, оне су у наше западне крајеве дошле са скорописом – српском дипломатском минускулом.

4) Својеврстан одјек скорописне традиције представља и једна месна, у неку руку дубровачка црта – особени облик лигатуре ѩ са скраћеним првим делом, готово претвореним у дијакритику (ᵻѧ). Такво писање лигатуре ѩ среће се у још неким споменицима XVI века с тога подручја:

[5] М. Решетар, *Дубровачки зборник*, 123.

[6] V. Mošin, *Ćirilski rukopisi Jugoslavenske akademije*, tom I, Zagreb 1955, 10; L. Nakaš, *Jezik i grafija krajišničkih pisama*, Slavistički komitet, Sarajevo 2010, 17–19. Назив «западна ћирилица» за овај регионални развој ћирилице показао се неодговарајућим и зато што би се и географски и типолошки тај назив могао применити на целокупну српску ћириличку писменост од Повеље Кулина Бана до Вуковог Српског рјечника, упор. В. Станишић, *"Босанска буквица" и Вукова ћирилица*, Вук Стефановић Караџић 1787–1865–2014, Научни скупови САНУ, Одељење језика и књижевности, књ. 27, Београд 2015, 105–114.

[7] О протестантској ћириличкој штампи упор. П. Ђорђић, *Историја српске ћирилице*, Београд 1971, 192; Л. Чурчић, *Видови и огранци раног словенског штампарства*, Пет векова српског штампарства 1494–1994. Раздобље српскословенске штампе XV–XVII в., Београд 1994, 15–23.

[8] П. Ђорђић, *Историја српске ћирилице*, 191.

[9] У овом смислу графичке прилике у дубровачком молитвенику могле би да представљају одјек познатих прилика у нашој писмености где је почетком XV в. дошло до обнове уставних форми знакова у пословном писму – упор. запис Стефана Црнојевића на Светостефанској хрисовуљи из 1496. (В. Савић, *Запис Стефана Црнојевића на Светостефанској хрисовуљи краља Милутина*, Октоих 1–2 (Никшић 2011), 35), а за босанске прилике L. Nakaš, *Jezik i grafija*, 24–25.

[10] П. Ђорђић, *Историја српске ћирилице*, 64.

у *Лајпцишком лекционару* и у једном делу *Либра од мнозијех разлоīа*,[11] а у потпуну дијакритику претворено је у запису Стефана Црнојевића на Светостефанској хрисовуљи из 1496, који и другим својим одликама показује тесне везе с поменутим типом скорописа у Дубровнику.[12] Али је сама појава далеко старија и шира. Сличан се облик лигатуре ꙗ с несразмерно кратким првим делом може видети још у Милутиновој канцеларији, као и у списку знакова муслиманских крајишничких првака из XV–XVI века.[13] Чињеница да је баш такав алограф тога знака у овој књизи изабран за основни штампани облик говори о нарушавању симетричне повезаности међу јотованим лигатурама, што ће ускоро довести и до рушења статуса ових графема у ћириличкој писмености наших муслимана и католика.

Неке ортографске одлике

Примери се наводе према Решетаровој пагинацији, али је опис графије захтевао да се, за разлику од његове транскрипције, овде примени транслитерација уз верно чување свих алографских варирања.

Писање ѡ и о је "без икакве разлике и то у свим дијеловима".[14] По црквенословенској традицији пише се ѡ редовно за предлог (понекад и префикс) "од" као ѿ и само у неколико случајева обичним о где су језичке прилике наметнуле другачије рашчитавање – народно "ода-": одась□акє напасьти (139ᵇ).

У вези с писањем ь, Решетар уопштено спомиње како се оно "редовно пише на крају ријечи послије сугласника, али уз многе изузетке гдје га тамо нема".[15] Такође, одјек црквенословенске ортографије могло би да представља и његово често писање, "али без икаква правила", између сугласника, упор. примере за напред поменуте случајеве: исьпра□и г҃нє ꙋожє мои прид тобомь пꙋть мои, ꙋлагѡсьло□и госьпѡдинє (115ᵇ), помоѣникь иизьꙋа□итєль (116ᵇ). Тај знак, међутим, правилно и редовно долази као ознака неизвршеног новог јотовања на морфемном споју: ѵфаньѥ, приказаньѥ, спасєньѥ (116ᵃ).

Јат (ѣ) је остало само као варијанта лигатуре ꙗ. Тај знак је, дакле, остао маркер старијега (глагољског) правописа који се у овом споменику меша с млађим (лигатурним) правописом: ꙋꙋста моѣ, свархꙋ броѣ (116ᵃ), иѣ ѿьговорим (115ᵇ) – насупрот говорꙋ ꙗ дѥла моѣ (59ᵇ).

Међу "излишним и сувишним словима"[16] Решетар спомиње и щ које, међутим, доследно и економично обележава штокавску групу /шт/, што је, такође, стара графичка традиција наше писмености. Овде је важна његова напомена како "нема сумње да се она није читала као *ћ* или *шћ*, као у глагољици, него као *шт*, како се је увијек изговарала у Дубровнику". У једном броју случајева щ се налази "мјесто нашега нормалнога *ћ*"[17] и то само у партиципима садашњег времена, који представљају црквенословенско књижевно наслеђе, на пример исьви живꙋщи (21ᵇ), ꙁавєꙁашєсє ꙋсьта гѡ□орєщих нєпра□ьдꙋ (26ᵇ), ись□а движꙋщасє навѡдахь (29ᵃ), книжьника барьꙁо писꙋщєга (59ᵇ) поред народних штокавских облика вєсєлєѣисє, ꙋꙁимаюѣє рꙋкѡвєти свѡѥ (47ᵃ), да видєѣє исꙋкарста (53ᵇ).

"За гласове *ђ, ц, ј, љ* и *њ* Молитвеник се понајвише помаже на познати начин старијих ћирилских споменика".[18] При томе, слово ѣ служи за обе штокавске африкате *ћ-ђ*, док се *ц* у то време очигледно још није било фонолошки довољно издвојило, о чему сведоче примери његовог бележења помоћу *ч* у примерима типа кривомь свидѡчьꙋомь (77ᵃ) као и ꙋричида за итал. *Brigitta / Brigida*.

При обележавању вокалских спојева с јотом користе се наши средњовековни ортографски модели: и [-j, ji]: ꙋожє мои, покѡи виєчни; кѡи хоѣє (116ᵇ), као и ꙗ / ѣ, ѥ, ю, али пада у очи алтернативна употреба ѥ / иє (у рефлексима прасловенског ѣ), или само є (после *о*): мѡє, кѡє. Решетар, међутим, није нашао неко гласовно оправдање за раздвајање ѥ / иє у рефлексима ѣ, што, по његовим речима, само на први поглед личи на наше односе дугога и краткога рефлекса јата.[19] То је, по свему судећи, у свим случајевима била гласовна вредност [ие], о чему би могли да говоре и следећи примери: по мишьлєнѥмь т□оѥмь, нєхтѥ чꙋти (116ᵃ), иѥтє хлиєꙋь (47ᵇ), кѡиємь ниє ꙋроꙗ (116ᵇ), нєголѥ прѥбио (139ᵇ).

[11] М. Решетар, *Дубровачки зборник*, XV; П. Ђорђић, *Историја српске ћирилице*, 191. О датирању Лајпцишког лекционара у другу половину XVI в. упор. V-T. Barbarić, *Lajpciški lekcionar i njegovi «predlošci»*, Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje 37/1 (2011), 1–28; исти, *Nove spoznaje o Lajpciškom lekcionaru*, Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje 38/1 (2012), 1–18.

[12] П. Ђорђић, *Историја српске ћирилице*, сл. 158; упор. В. Савић, *Запис Стефана Црнојевића*, 35.

[13] Упор. таблицу знакова српске дипломатске минускуле епохе краља Милутина (В. Станишић, *"Босанска буквица"*, 114), као и спискове знакова из муслиманске крајишничке преписке у књизи Лејле Накаш (L. Nakaš, *Jezik i grafija*).

[14] М. Решетар, *Језик српскоīа Молитвеника од ī. 1512*, Глас СКА CLXXVI (Београд 1938), 176.

[15] *Исто*, 177.

[16] М. Решетар, *Језик српскоīа Молитвеника*, 178.

[17] *Исто*, 200.

[18] *Исто*, 178.

[19] *Исто*, 179.

У складу с ортографском традицијом старије српске редакције и у овом споменику влада неразликовање *л-љ : н-њ* уз крајње ретке случајеве лигатурне ортографије (181). Па ипак, поред примера као што су кѡи лꙋби спасеньѥ (116ᵇ), сꙋдишь лꙋдемь вапра□ьдꙋ (26ᵇ), наютарьнꙋ (17ᵃ), кланамсе те⊡и (14ᵃ), госьпѡдьна ѥсть ꙁемла (21ᵇ), ина речешь име немꙋ (69ᵃ) може се наћи и покоји пример као што је ⊡лагословьлѥна кьћи (28ᵃ), или чак у истом пасусу: истꙋпи икралꙋи наспрам кралѥваньѣ твѡѥга (59ᵇ). Ретки примери с млађим лигатурним обележавањем мекоће потврђени су углавном за *ље*, док је за *ља* обичнији био стари ортографски начин с ѣ: ва неволѣхь □аꙁвахь (39ᵇ), сними силне сприестолѣ (54ᵇ). Што се тиче мекога *њ*, још је Решетар указао на понеки пример млађега глагољско-италијанског ортографског модела: исьпꙋненьѥ ѣнеѥ [ње] (21ᵇ), раѣнень (131ᵃ) Разлог за избегавање лигатуре ѥ (као и одсуства лигатуре ѩ) у овим случајевима биће њена улога као рефлекса јата [ие], као и претежног маркера одсуства јотовања сонаната [л, н] на морфемној граници (без обзира да ли их раздваја ь): помишленѥмь, приказаньѥ (116ᵃ), вѥчьниемь ꙁащиѣеньѥмь (55ᵃ), беꙁаконѥ велѥ (57ᵃ), како млѥкосаць на матерь свою [тако ꙋꙁдашь на дꙋшꙋ мою] (57ᵇ); како трава наꙁидꙋ коѩ перво иꙁри□еньѣ ѡсахне (56ᵇ); наглась моленьѣ мѡѥга (57ᵃ).

Вокално *р*, како је то Решетар показао, редовно се бележи "новијим приморским ар", уз понеки пример "обичнога црквеног" рь, као и "старијега приморског" ер: ꙋсарьцꙋ, дарьжаше, терпесе (трпезе).

Иако је Решетар споменуо како графема ђерв ѣ служи за обе меке африкате, у посебном одељку о сугласницима говори само о *ђ*.[20] Очигледно зато што му је у првом плану било дијалекатско разграничење домаћег штокавског рефлекса јотовања *di̯ од књижевних чакавских наноса, као што је нпр. *порођенје*, нпр. дѡпороѣеньꙗ хрисьто□а (67ᵃ) према роист□о (39ᵇ) (за цсл. рождьство) "који се је облик сигурно зато сачувао у дубровачкој редакцији, јер је порођење Исусово велики црквени празник у чије се име дуго није хтјело дирати". Ђерв је у овој књизи равноправна ознака за обе штокавске африкате *ђ-ћ*, како изгледа, с процентуалном превагом вредности безвучнога *ћ*, због веће учесталости облика с рефлексом *ti̯ (kti). Неки примери: чекамь докле доѣе (115ᵇ), ѿьаньѣела (14ᵃ), натьварьћи небеськои (29ᵃ), васьхѡѣеньѥ т□оѥ (40ᵃ), ѥдина меѣꙋ свиеми (53ᵇ) наспрам на помоѣь мѡю, ищꙋѣите (116ᵇ), х□алеѣи иблагосливьлѣюѣи (37ᵃ), дѥтиѣа своѥга (54ᵇ), нѡѣи идьни (28ᵃ), или чак у истој реченици: слиши кѣи и□иѣь (59ᵇ). У томе је ова књига озваничила не толико двојну употребу ђерва колико превагу његове млађе вредности *ћ*, остварену још у босанским повељама XIV века.[21]

Особена ћирилица католичко-протестантске штампе, која управо започиње с дубровачким молитвеником и која упадљиво одудара од црквене ћирилице (и црквенословенског) језика у православним штампаним књигама, очигледно сведочи коме је таква литература била намењена. То је разјаснио такође Решетар описујући детаље уговора око издавања Молитвеника склопљеног 1510. између инвеститора Петра Ђурова Шушића и мештра Франа Раткова Мицаловића, по којем је Молитвеник требало штампати "in littera et idiomate serviano", а потом га продавати у Дубровнику и по Србији.[22] Тим поводом Решетар је правилно закључио како је "много вјероватније да је Мицаловић овај наш Молитвеник намијенио у првоме реду дубровачким католицима неголи православним «in partibus Serviae», који би сигурно зазирали од те књиге и због словâ (скорописа мјесто устава) и због језика (народнога мјесто црквенога) и нарочито због садржаја (каквог нема у православној цркви)".

Другачију намену илуструје језуитска ћириличка штампа, која започиње 1583. *Сумом наука христианскога* задранина Шиме Будинића ("истумаченом из латинскога у језик словински") и *Науком карстианским* ("истомаченим у језик дубровачки") браће Загуровић из Котора.[23] Њихова црквенословенска ћирилица, а делимично и језик били су заиста намењени и православнима «in partibus Serviae», па и шире. Будинићев пансловенски језички израз у XVII веку поновиће Рафаел Леваковић својим *Азбуковидњаком словинским* 1629. штампаним глагољицом и ћирилицом. Народни језички израз Загуровића поновиће 1630. босански фрањевац Стјепан Матијевић својим *Исповједаоником* ("пренесеним у језик босански"), који је у своме уводном обраћању "къ щиоцꙋ карстѩнскомꙋ" истакао како је своју "књижицу" издао "нанꙋтканѥм" самог Рафаела Леваковића. По свему судећи, Леваковићева улога се

[20] М. Решетар, *Језик српскога Молитвеника*, 197.

[21] Упор. нпр. у повељама бана Стефана Котроманића (из 1323) и бана и потом краља Твртка (из 1367. и 1376) [П. Ђорђић, *Историја српске ћирилице*, слике 191, 194 и 196]. Исти се односи налазе и на стећцима XV века, међу којима се може наћи и по који пример с обе вредности ђерва, као у натпису Рађа Галчића из околине Требиња (а се лежи раѣь галчиѣ на с□оѣѡи на племенитои) [H. Kuna, *Srednjovjekovna bosanska književnost*, Forum Bosnae, Sarajevo 2008, 316].

[22] *Српски молитвеник од г. 1512*, XIX–XX.

[23] О католичкој и протестантској ћириличкој штампи упор. такође Л. Чурчић, *Видови и огранци*, 21–24.

ту пре свега огледа у избору црквенословенске ћирилице, по чему Матијевић одступа од домаће скорописне ћирилице какву су иначе неговали босански фрањевци. У том смислу, ћириличка штампа босанских фрањеваца, која започиње 1611. с Дивковићевим *Науком карстианским* ("ꙁанародь сло□ински"), била је, попут дубровачкога молитвеника, пре свега намењена за духовне потребе домаћег пука – "колико ꙁаредо□никє, толико ꙁасвиєто□ћнє ћлиꙋдє".[24]

Као што је већ било речено, гашењем црквенословенског језика код православних Словена напуштена је и црквена (уставна) ћирилица. С тим у вези, азбучна реформа Петра Великог 1710. године може се упоредити идеолошки и графо-лингвистички с дубровачким молитвеником. На првом месту Петрово чувено западњаштво надахнуто је било католичко-протестантском западном културом, која је кроз његову реформу постала космополитски модел за подражавање. Иако се обично у први план истиче како је Петрова "гражданска" ћирилица била "преоденута у немецко рухо",[25] тј. обликована по угледу на латинску антикву, она је у основи такође скорописна – пословно, грађанско писмо – замишљена као графички израз нове, грађанске Русије, чији је званични језик постао "живи" (народни) руски језик. Постоје чак и одређене типографске паралеле у неким латиноидним графичким решењима. "Протопетровска" штампарска решења у Молитвенику представљају нпр. латинско V које служи за *ч* и *л* и такође један исти знак за *ю* и положено ⊓ – баш као што су у Петровој реформи латинско n, m узети за имитацију ћириличких скорописних *п̄*, *т̄*. Најважнију типолошку сличност, пак, представља космополитизација писма – његово издвајање из своје примарне културне средине и стварање графичких претпоставки за настајање културнога комонвелта, по чему су и латиница и ћирилица данас познате у свету.

[24] У овом контексту треба разликовати верску припадност од етничке свести, које су у протеклим вековима биле знатно другачије од данашњих прилика на просторима бивше Југославије. О трагањима за етно-језичким опредељењем свога књижевног израза у круговима српско-хрватских католика у томе времену упор. J. V. A. Fine, *When Ethnicity Did Not Matter in the Balkans:* A Study of Identity in Pre-Nationalist Croatia, Dalmatia, and Slavonia in the Medieval and Early-Modern Periods, University of Michigan Press, 2006 (нарочито IV и V поглавље његове књиге "Perceptions of Slavs, Illyrians and Croats 1500 to 1600", 171–275; "Perceptions of Slavs, Illyrians, and Croats in Dalmatia, Dubrovnik, and Croatia Proper, 1600 to 1800", 276–456).

[25] Э. А. Якубовский, *Петровская реформа кириллического письма*, Культурное наследие России и перспективы мирового социокультурного развития. Материалы Всероссийской научно-практической конференции, Екатеринбург, 27–29 февраля 2008 г. Часть II, Екатеринбург 2009, 391.

Пѡунїе ѡфиуи свете анѓе
ле марїе позѣвѡнїе свѣще
чѧкое римьске прѣзѣсве
тлѣнїе. Зарадѣ марїа мілостїн пї
и гдь стьбомь. Напїшатлѣнїх. Вєрась.

Ѡспоанне хсне
мое ѡшѡѡрнї
ѡговорь. Нустѣ
мої нївѣсте хв
ѧлх твоѥ. Вє
рась. Боженапо
мощь моѥ нѣсто
ѡ.р. Гѡсьпоан напѡмощь моѥ по
спѣшїсе. Слава ѡцїх нсннїх нах
їх сѹетомх. Якѡ бнн хпоѵсѣшѧ
сѧлѧ нвѣзѧѧ нсѣвнеке вѣѡмѣнь.
Ѧ мєнь. Ѧлїлѹіа. Зѣнѡѡ кєсть алле
три желѧде прильпшѧѧан жєнѧ

Пѡунїе ѧсѣьѧесь.

Бѡже напѡмощь моѥ
нѧсьпон. Гѡсьпоан
напѡмоѧн монон пос
пѣшїсе. Слѧѡѣ очї
нсннх нахїх свѣтомх. Якѡ бнн
хпѡѵсѣѧ нсѣѧ нѣѡѣѧ нѣѡнеке
вѣѡмѣнь. Ѧ мєнь. Ѧлїлїфоніа. Ѵ з
несеѣ кєсть. Псѣѧмь.

Ѡспоанѣ крѣпкїе нѣѧ
пѡшїсе ѡсїхѵе ѡбѣѵесе
гдь ѡѧ сѣѧх нпрнепѡчѧ
се врнепоспѣно. Нзѣто хпѣѡѣраѧ
сѧѡх зємьѧх кон нєгчнєтьсе вѣѡѣ
ѥвн. Гѡспоѣ прнєсполь тѡѣ во
же. ѡѣтолѣ нѧѡѡнеке тнн нєсн.
Вѣзѣѧѡнгоше рнеке госпоан. вѣз
ѧвнгоше рнеке глѧсе сѡѣѥ. Вѣзѣ

Слободан Павловић

ФОНОЛОШКИ СИСТЕМ СРПСКОГ МОЛИТВЕНИКА ИЗ 1512. ГОДИНЕ
Трагом Решетарових истраживања

1. Увод. *Ср̄ски молит̄веник* је прва сачувана штампана књига на српском народном језику, чији је први део (од 1. до 125. стране) публикован у Венецији 2. августа 1512. године, а други део (од 127. до 138. стране), као додатак 10. августа исте године. То је српски превод „латинског молитвеника *Officium beatae Mariae Virginis*, који је све до почетка XVII. вијека била најпопуларнија побожна књига за лаике".[1]

Цео посао штампања *Молит̄веника* планиран је готово две године раније, како показује трговачки уговор откривен у Државном архиву Дубровника,[2] а склопљен 31. јула 1511. године између Петра Ђурђева Шушића (Petrus Georgii Susich) као финансијера и Франческа Раткова Мицаловића (Franciscus Ratchi Mizalovich) као штампарског зналца, поменутог у колофону *Молит̄веника*. Из уговора се сазнаје да је Франческо Мицаловић још 28. септембра 1510. године са пезарским издавачем Јеронимом Сончином договорио штампање богородичних служби, јеванђеља, епистола и монолога Светог Аугустина (*pro officiis Sancte Marie, evangeliis, epistolis et soliloquiis Sancti Augustinj stampandis*) на српском језику и писму (*in littera et idiomate serviano*), како би их потом продавао у Дубровнику и по Србији (*hic Ragusij et in partibus Seruie*).[3] Своју идеју Франческо Ратков Мицаловић остварује августа 1512. године у венецијанској штампарији Ђорђа Русконија (Zorzi Rusconi) штампањем прве књиге на српском народном језику. По обављеном послу, већ 18. септембра 1512, Мицаловић из Венеције у Дубровник доноси два сандука књига на нашем језику (*in idiomate sclavo*) и један на латинском (*in idiomate latino*) и испоручује их Петровом оцу Ђуру Шушићу (Giuro Sussich), о чему такође постоји сачувана потврда у дубровачком архиву.[4] Већ наредне године, 20. августа 1513, Франческо (Ратков) Мицаловић с Ђуром Шушићем склапа нови уговор, по коме од свог пословног партнера преузима педесет примерака *Молит̄веника*, штампаног претходне године српским језиком и писмом (*officia quinquaginta ligata et fornita ex officiis in littera et idiomate Serviano, stampatis anno transacto*), како би их распродао по Турској (*ad partes et loca Turcorum*).[5]

Од овог првог издања *Ср̄ског̄ молит̄веника*,[6] колико је познато, остала су очувана три примерка – најпотпунији се чува у Француској националној библиотеци (Bibliothèque Nationale de France, Réserve B 5009),[7] док се крњи примерци без Молитава Свете Бригите чувају у Кодрингтоновој библиотеци Колеџа Свих душа у Оксфорду (The Codrington Library – All Souls College, D. D. 14: 9),[8] и у Библиотеци Џон Мален Америчког католичког универзитета у Вашингтону (Mullen Library – The Catholic University of America, Z 232).

Милан Решетар је на основу париског примерка првог издања *Ср̄ског̄ молит̄веника* начинио транскрибовано издање које је 1938. године објавила Српска краљевска академија.[9] Почетни (први) и завршни (осми) лист првог табака допунио је ватиканским примерком другог издања. Исте године објавио је ортографску, фонетску и морфолошку анализу језика овог споменика.[10] Као и у осталим случајевима, Решетарово истраживање је врло поуздано и исцрпно, тако да србистици преостаје испитивање непроучених језичких нивоа – првенствено лексичког и синтаксичког. Како за зборнике споменичког типа

[1] *Ср̄ски молит̄веник од ї. 1512*, Два дубровачка језична споменика из XVI. вијека, Београд 1938, XXVIII (Милан Решетар).

[2] Уп. Karlo Kovač, *Über Bücher und Bibliotheken im alten Ragusa*, Mitteilungen des k.k. Archivrates I (1914), 274–275; П[етар] Колендић, *Ћирилицом штампане књиге за дубровачке католике из 16 века*, Политика 8860 (1933), 1–2; Милан Решетар, *Ср̄ски молит̄веник*, XIX–XX; Михаило Динић, *Три документа о Оф̄ичју штампаним ћирилицом 1512 ѿдине*, Историски часопис 2 (1951), 109–114; Евгений Немировский, *Оксфордский экземпляр венецианского* ѡфичіе свѣтѣ днєвє маріе *1512 года*, Slovo 41–43 (1991–1993), 242–243.

[3] Михаило Динић, *Три документа*, 112.

[4] *Исто*, 113.

[5] *Исто*, 113.

[6] Друго издање *Ср̄ског̄ молит̄веника* штампано је у Венецији 1571. године – в. Милан Решетар, *Ср̄ски молит̄веник*, XXI–XXIII.

[7] Милан Решетар, *Ср̄ски молит̄веник*, XII; Евгений Немировский, *Оксфордский экземпляр*, 243.

[8] Евгений Немировский, *Оксфордский экземпляр*, 245.

[9] Милан Решетар, *Ср̄ски молит̄веник*, 1–142.

[10] Милан Решетар, *Језик ср̄ског̄ Молит̄веника од ї. 1512*, Глас СКА CLXXVI (1938), 171–239.

није прикладно припремати обимније студије (што би синтаксичка или лексиколошка анализа свакако изискивала), за ову прилику се даје преглед фонолошког система *Срӣскої молитвеника* према теоријско-методолошким принципима које је поставио Павле Ивић за потребе фонолошког описа српских говора обухваћених *Оӣштесловенским линӣвистичким атласом*.[11] Тиме се структуралним приступом аргументује утврђена дијалекатска и језичка припадност *Срӣскої молитвеника*, али и образлаже Решетаров избор наслова за овај споменик, утемељен између осталог и на свести његових издавача, Дубровчанâ Франческа Раткова Мицаловића, Петра Ђурова Шушића, те његова оца Ђура Шушића да су публиковали књигу „in littera et idiomate Serviano" да би је продавали „hic Ragusij et in partibus Seruie". Грађа је ексцерпирана из париског примерка првог издања, разуме се уз ослонац на поменута Решетарова фонетска истраживања.

2. Вокализам. Вокалски систем *Срӣскої молитвеника* чини пет класичних вокала и два дифтонга /и͡е/, /у͡о/, при чему други показује јасну тенденцију ка монофтонгизацији, што би се могло представити следећим вокалским троуглом:

и				у
	и͡е		у͡о	
	е		о	
		а		

Функцију силабеме имало је и вокално /р̥/. О фонолошком статусу и фонетској природи појединих вокалских фонема могуће је изводити само индиректне закључке, и то 1) на основу степена доследности дијахронијске везе с одговарајућим вокалом из исходишног система, добијеног након прве етапе развоја српског вокализма,[12] 2) на основу ефеката који дата јединица изазива у синтагматским низовима и 3) на основу статуса који та јединица има у хронолошки и просторно блиским споменицима.

Силабеме /а/, /е/, /о/, /и/, /у/ и /р̥/ воде порекло првенствено од идентичних јединица исходишног система, што не треба посебно илустровати. У историјскофонолошком смислу значајно је, међутим, истаћи свођење једне фонолошке јединице на другу. Такве промене представљене су дијахроним изводом.

и ⇐ ѣ 1) Икавска рефлексација јата фонолошки је условљена:
– испред палаталног сонанта /ј/ (лꙋбавью гриꙗньꙗ 76'.15,[13] сви кои сиють 122'.8);
– испред вокала /о/ добијеног од сонанта /л/ на крају слога (исьпѡвидно 12.4, хотно 64.16, на погибно 83.6, прѥневолно се 89.8, повелно 102'.3, жꙋдноськога 133.5);
– испред сонанта /л/ коме следи континуант јата (билиегь 13'.5, 134.2), где се вероватно ради о међуслоговној дисимилацији;[14]
– спорадично у финалној позицији код прилога (ѡвьди 20.6 наспрам иньдѥ 95'.14, гдѥ 16.12), где икавизам може бити условљен спојевима типа *овди је*;
2) Аналошки условљени икавизми срећу се:
– у дативу (к правои покори 93.13) и локативу једнине (ꙋ сили твѡиои 49'.11) именица старе **ā*-промене угледањем на одговарајуће именице **i̯ā*-промене;
– спорадично у дативу (кланам се теби 12.8, приближи се мени 13.2) и локативу једнине (вазьвеселеть се ѡ теби 34.16, сазићи ꙋ мени 86.1) личних заменица угледањем на одговарајуће енклитичке форме;
– спорадично у локативу множине именица старе **ŏ*-промене (ꙋ гарьклꙗнихь нихь 28.15, ва ѥзицихь 28.17, ꙋ дьворихь 49'.1, ꙋ грѥсихь 120'.12) угледањем на именице **i̯ŏ*-промене;
– спорадично у инструменталу једнине (ꙋзьвраћашь намь светимь пороћенѥмь 29.15), генитиву (благосьлѡвите дꙋси и дꙋше праведнихь г|д|на 26'.14, како говѡриль ѥсть ꙋсьти светихь 29'.16), дативу (пѥсань свимь светимь неговим синовомь 27'.18), инструменталу ([свезати] рꙋчьними ѡкѡвьми железьними 28'.2) и локативу множине (хвалите г|д|на ва сьветихь негѡвихь 28'.5) тврде заменичко-придевске промене мушкога и средњега рода према одговарајућим облицима меке промене;

[11] Павле Ивић, *Расӣраве, стӣудије, чланци. 1. О фонологији*, Сремски Карловци – Нови Сад 1998, 599–710.

[12] Уп. Павле Ивић, *Расӣраве*, 345, 615. О пореклу фонолошких јединица исходишног система в. *исто*, 617–618, с тим што треба имати у виду чињеницу да су у српском, тј. штокавском исходишном систему извршене предисторијске промене /ę/ > /е/ и /ǫ/ > /у/, на којима се не треба посебно задржавати.

[13] У *Срӣском молитвенику* уместо гриꙗньꙗ пише приꙗньꙗ, што је по М. Решетару грешка – уп. Милан Решетар, *Језик срӣскої Молитвеника*, 189. У оваквом фонетском окружењу очекиван је фонолошки икавизам, како то показују текстови М. Држића, на пример: *koxiuh ko ie grie* 12'.9 Marino Darscich, *Stracci di prose e di versi, tolti dalla Komedie di Marino Darscich* [фотографски снимци преписа из средине XVI века чувају се у Народној библиотеци Чешке републике у Прагу под сигнатуром М. III. 8].

[14] Уп. Митар Пешикан, *Староцрногорски средњокатунски и љешански говори*, Српски дијалектолошки зборник XV (1965), 105.

– у корену глагола *вѣдѣти* аналошким угледањем на глагол *видѣти* (исьпωвидно 12.4, исьпωвидѥньѥ 129'.2);
– у инфинитивној основи глагола чија се презентска основа завршава на вокал /и/ (благоволише 87'.3, тарпити 55.1, притарьпила ѥсть 128'.7);
– у префиксу *при-* добијеном од *прѣ-* угледањем на примарни префикс *при-* (приображеньѥ 1'.18, прибиваньѥ 35'.5 према прѥбиваеть 35.2, присьтωли 38'.10 према приесьтоли 39.6 и сл.);
3) Напокон, јављају се и лексички икавизми механички преузети из предлошка (ва викь вика 27'.2, липота 58.5, чривω 72.12 и сл.).

и ⇐ е 1) Спорадично се у посуђеницама романско /е/ затвара у српско /и/: (диликано [итал. *delicato*] 128'.15, кωмьплита [лат. *completa*] 54.1).[15]

и͡е ⇐ ѣ 1) Дифтоншки развој старог затвореног /ę/ као континуанта јата регистрован је у следећим старосрпским коренским морфемама:[16] *болѣз-* (болиєзань 134.15, болѥзань 106.9, болиєзни 119'.7, болѥзьни 99.12, болѥжьниви 50.10), *болѣст-* (болѥсьти 115'.10), *бѣг-* (прибѥгохь 89'.7, побѥгьнꙋ 113.11), *бѣд-* (биеде 99.13), *бѣл-* (биеле 15'.1, ꙋбиелꙋ се 85'.13, ꙋбѥлишь 120'.18), *бѣлѣг-* (билиегь 13'.5, билиеге 137.1), *бесѣд-* (бесѥде 18.9, бесиеда 50'.14), *видѣ-* (видиети се 102'.7, видѥти 87'.8, невидиеньꙗ 110'.6, невидѥне 92.18, видиенихь и невидѥнихь 130.4), *врѣд-* (вриедьна 13'.1, врѥдьне 12.1, ꙋвриедишь 68.11), *врѣме* (вриеме 33.1, врѥме 16'.14, вриемена 76'.11, врѥмена 65.3), *вѣд-* (ꙁапωвиедь 18'.6, ꙁаповѥди 133'.5, исьповиеданью 24.2, исьповѥданьѥ 60'.3, исьповиедати 49'.7, исьповѥданте 62.4, приповиедаше 29.6, приповѥдаше 79.17), *вѣк-* (виекь 18'.9, вѥкь 16'.6, виечьна 29.11), *вѣньц-* (виенаць 122'.9), *вѣр-* (виерниемь 31'.15, виернꙋ 18'.4), *вѣст-* (навиести 18.8, навиещеньѥ 3'.12, навѥщꙋюћи 31.2), *вѣт-* (ꙁавѥть 30.4, сьвѥть 48.17, свѥтованьꙗ 97.6), *гнѣв-* (гниевь 54.4, гнѥвь 113'.1, прωгниѥваеть 42.2), *горѣ-* (неиꙁьгориелꙋ 71'.8), *грѣх-* (гриехь 85'.2, грѥхь 107'.8, гриешьници 54'.1, грѥшьника 12'.18, сагриешихь 106'.12, сагрѥшихь 108'.1), *дрѣв-* (дриева 27'.8), *дрѣм-* (вадриемьлет 38.7, ꙋꙁьдриѥмьлеть 38.6), *дѣв-* (диева 1'.10, дѥва 2'.4, диевьства 39'.2, дѥвице 25'.8), *дѣл-* (диелω 132'.3, дѥло 97'.13, дѥланьꙗ 31'.11), *дѣл-* (понедиельникь 17.9, недѥлꙋ 17.8, раꙁьдиеленьиемь 72.7), *дѣт-* (диѥтиѣьци 48'.15, дѥтиѣа 52.17, дѥтиѣьци 63'.1), *ждрѣб-* (ждриеби 42'.1), *желѣ-* (желиеле 102'.14, желѥли 97'.7), *звѣзд-* (ꙁвиеꙁьде 17'.2, ꙁвиеꙁьдномь 24.11), *зрѣ-* (ꙁриети 107.9, приꙁьриети 119.6), *колѣн-* (кωлѥна 49'.5), *крѣп-* (криепакь 19'.10, крѥпакь 106.2, криепостью 23.13, крѥпостью 58'.16, окрѥпи 135.15), *лѣв-* (лиева 48'.14, лиѥва 49.13), *лѣз-* (иꙁьлиеꙁенью 13.10, ꙋлиеꙁешь 13.14), *лѣп-* (лиепа 35.9, лѥпа 29.1, лиепωта 17.14, лѥпωтꙋ 23'.10), *лѣпи-* (прилиепише 110'.1), *лѣт-* (лиета 122'.10, лѥта 16.15), *млѣк-* (млиеко 108.7, млѥкосаць 55.16), *мѣр-* (беꙁьмиерьнω 131'.3, ꙁамѥрао 112.17, иꙁьмѥрити 130.11, смиерьно 131.5, смѥрьне 121.2), *мѣсец-* (мѥсец 1.1, миѥсець 16'.13), *мѣст-* (миесьтω 74'.3, мѥсьто 107'.15), *плѣн-* (плиень 34.5), *пѣв-* (припиевамь 106.15), *пѣсьн-* (пиесаньца 44'.9, пѥсаньца 29.9), *рѣз-* (обрѥꙁаньѥ 1.6, прирѥꙁань 123.13), *рѣк-* (риеке 23.18), *рѣч-* (риечи 18.9, рѥчи 129'.17), *дрѣш-* (одрѥши 51'.11, раꙁьдрѥши 87'.17, дриешить 101'.2), *свѣд-* (свиедочтво 38'.8, свѥдочасьтво 18'.3, свѥдока 129.3), *свѣт-* (свиеть 16'.17, свѥть 120.8, свѥтовьниехь 98.6), *свѣт-* (свиетьла 18'.7, просвиетьли 25.7, просвѥтьли 108'.3, свѥтлость 51'.15), *слѣд-* (слиеди 47.13, слѥди 15'.4, наслѥдить 110.3, слиедити 77.6), *слѣп-* (слиепимь 51'.6, слиепьце 101'.3), *снѣг-* (сниегь 27'.5, сьниеꙁи 26.11), *спѣ-* (поспиеши се 23.4, посьпѥши 15.13), *срѣд-* (сриедꙋ 2'.13, посьрѥдь 114'.5, ꙋсьрѥдь 138.12, сриетоста се 34'.7), *стрѣл-* (стриеле 45'.11), *старѣ-* (остарѥше 83.3), *сѣд-* (сиедеѣи 12'.14, сѥди 48.10), *сѣм-* (беꙁьсѥмена 71.18, сиѥмена 45.15), *сѣн-* (сиено 86'.18), *сѣн-* (сѥнь 112'.13, сѥни 108'.13, сиенью 130.5), *трпѣ-* (тарьпиевь тарьпиехь 114.1), *трѣб-* (триебоваше 129'.16, потриебьно 83.14), *тѣл-* (тиела 52'.17, тѥла 7.8), *тѣсьн-* (тиесьне 133.3), *тѣх-* (тиешеѣи 128'.12, ꙋтиешити 132.12, ꙋтиешно 132.1, ꙋтѥшила 108'.15), *умѣ-* (раꙁꙋмѥ 18'.15, раꙁꙋмиева 115'.3), *хлѣб-* (хлиебь 45'.7, хлѥбь 116.9), *х(о)тѣ-* (похотиеньѥ 50.16, хотѥти 86.16), *цвѣт-* (цвиеть 63'.15), *цѣл-* (исьцѥли 115'.14,

[15] Уп. Žarko Muljačić, *Dalmatski elementi u mletački pisanim dubrovačkim dokumentima XIV st. Prilog raguzejskoj dijakronoj fonologiji i dalmatsko-mletačkoj konvergenciji*, Rad JAZU 327 (1962), 308–310.

[16] Издвојени корени нису прасловенске реконструкције већ морфеме добијене након предисторијских фонолошких промена на српском језичком простору.

нсцнели 115’.2), *цѣн-* (прнецненена 48’.12), *чловѣк-* (чловнекь 17’.3, чловнекь 46.8, чловнечаскомѫ 39’.4), *чрѣв-* (чрнева 48’.1).

2) Идентичан развој регистрован је и у префиксу *прѣ-* (прнебнва 49.5, прнебнвати 49.10, прневниле 25’.17, прнемѫдри 29.12, прнесьтоле 2’.9, прнестола 61.14, прнчнсте 33.11, прнчнсьте 44’.12), те у предлозима *прѣд* (прнедь 129.18, прнедь 117’.10), *прѣз* (прнеза 15.3), *прѣма* (прнема 50’.17).

3) Дифтоншки континуант јата чувају и наставачке морфеме:

– у дативу (пѡкланам се тебне 74.16, к менне прнде 101.1, ѡ|д|ьговорнм тебе 113’.7) и локативу једнине (ѫ тебне се сварьшн 97.14, ствѡрн ѫ менне 121.5, капла не осьтане ѫ тебе 135’.14) личних заменица;

– у локативу множине именица старе **ŏ*-промене (ѫ псалмнехь 15’.12, ѫ ѯстнехь 20.4, пѡновн пѡ ѫдехь мѡнхь 121.6);

– у инструменталу једнине (блажена небеськнемь пѡсьлом пѫна дѫхомь светнемь 17.1, прндь прншастьемь г|д|нновнемь 63.8, с чнсьтемь теломе слѫжнмо 97.16), генитиву (досьтѡпанемь ... свнехь светнехь 20.10, конаць земьле н морьсцнехь длнна 122.11, пѡда нега ѫ рѫке непрнятель неговнехь 95’.2), дативу (мѡлнтьва врнедьна ѡснема 13’.1, сьлава сна есть свемь светнемь неговнемь 28’.4, к невольннемь грнешнпкоме показаѡ есн 131’.5), инструменталу (донла есн нега светнемн прьсн 29.13, мнлостн бога нашега кнемн нась похода 30.16, кралѫ нада сьвемн светнемн 135.15) и локативу множине (бнехѫ ѫ мѫках таманнехь 120.1, ѫ сьмартьнехь грнеснхь внѡ 137.14) тврде заменичко-придевске промене мушкога и средњега рода;

– у имперфекту глагола I (днехѫ 45.14, недехѫ 87.11, кѫннехѫ 87.10), односно II Белићеве врсте (зовнх 83.4), те код глагола *бити* (бнехѫ 120.1, внехѫ 49’.1).

ѥ⇐и 1) Вероватно под утицајем венецијанског адстрата и(ли) далматског супстрата фонетска секвенца [йр] факултативно прелази у [*ѥ*р] (пьсальтнерн 28’.12,[17] пасьтнерѫ 12’.17[18] наспрам псальтнрн 28.9, пасьтнра 123.13).

2) Континуант јата аналошки се могао ширити и на наставачке морфеме истискујући примарно /и/:

– спорадично у локативу множине именица старе **i͡ŏ*-промене (на морнехь ѡсьновао ю 19.14, ѫкрашена ѫ полнехь 21’.7, прнбнвають ѫ коньцнехь 122.17) угледањем на именице **ŏ*-промене;

– спорадично у инструменталу једнине (спасемо се . нсѫкарьстомь г|д|номь нашнемь 46’.18, снединнтн се · с нанвншиннемь корѡмь 138’.4), генитиву (не ожестѡчните сарьдаць вашнехь 16.10, виднмь небеса дела парста твонехь 17’.1, сьтопе ногѫ моюехь 112.18), дативу (пѡдан нашь рабомь твонемь 52’.14, мнрь твон дан нашнемь врнеменомь 31’.8), инструменталу (отьворн мнлость са оци нашнеми 30.3, сѫзданн моюемн ... полню 82’.3, юдиця своюемн хннѫ чннахѫ 103’.17) и локативу множине (нзьлнта ю мнлость ѫ ѫстнехь твоюхь 20.3, нне мнра ѫ косьтехь моюхь 83’.18, ако юсть неправьда ѫ рѫкахь моюхь 105.17) меке заменичко-придевске промене мушкога и средњега рода према одговарајућим облицима тврде промене.

ѥ⇐е 1) У коренској морфеми *корен-* етимолошко /е/ прелази у секундарно /ѣ/, па потом на српском југозападу у дифтонг /*ѥ*/ (кѡрнень 71’.11, ѫкѡрненнхь 21.4, наспрам корена 69.3, кѡреные 20’.8).[19]

2) Под утицајем венецијанског адстрата и(ли) далматског супстрата могло је доћи до појаве секундарног јата пред сонантом /р/ од вокала /е/, чак и у затвореном слогу, што је потврђено само у посуђеници лат. *tertia* (тнерьцѫ 69’.4, тнерьцѫ 99’.11).

е⇐ѣ 1) Кратко јат иза сонанта /р/ спорадично прелази у вокал /е/ (времень 36.9, згорешнмн 37’.10, обастрсть 83’.8, срстеные 18.17).

2) Екавски рефлекс јата јавља се и у префиксу *нѣ-* као иницијалном сегменту неодређених заменичких прилога (некада 105.9 поред ннекада 84’.14),

3) Напокон, и *Срйски молитвеник* зна за известан број лексичких екавизама (болежьнивн 45’.7, железьнмн 28’.2, заседенью 137.3, светьлѡсть 75.12, телес 33.10, телесь 37.11, 44’.12, 55’.4, хлебь 50.10).

[17] Уп. стсл. псалътъирь – Р. М. Цејтлин, Р. Вечерка, Э. Благова (ред.), *Старославянский словарь (по рукописям X–XI веков)*, Москва, 1994, 556. Југозападно српско псалтиерь могло је бити извођено од грчког ψαλτήριον, или латинског *psalterium*.

[18] Уп. стсл. пастъирь – Р. М. Цејтлин, Р. Вечерка, Э. Благова, *Старославянский словарь*, 443.

[19] Прасловенски лик се реконструише као **korenь* – уп. Олег Трубачев (отв. ред.), *Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд. Выпуск* 11: **kopьсь–*kotьna(ja)*, Москва 1984, 62–65.

а ⇐ ə 1) Вокал /а/ потиче од старосрпског /ə/:
– у корену речи (бєзьдань 133'.8, вась 34.8, даждь 71'.3, дань 20.2, лажь 103.6, мачь 106.4, пришадь 64'.13, ꙋшадь 66'.4, тан 16.1, 16.5, тамьна 37'.13, частьна 29.2, частью 17'.7 и сл.);
– у суфиксима *-ан-* (болєзань 84'.18, дивань 23'.5, жєдань 132.18, нєпорωчань 19.1, силань 19'.11, страшань 60.18 и сл.), *-ак-* (крнєпакь 19'.10, чєтварьтакь 17'.9, тєжакь 106'.16, сладакь 109'.9, пєтакь 57.6, почєтакь 15.15 и сл.), *-ац-* (внєнаць 122'.9, жєтєлаць 54'.8, конаць 122.11, младєнаць 1.9, сꙋдаць 106.1, тьвωраць 20'.5, ꙗганаць 71'.17 и сл.);
– у префиксу *са-* (саꙁьдатєль 20'.4);
– у предлозима *ка* (ка мьннє 101.2) и *са* (са кнєзи 49.9, са мьномь 13.15);
– у позицијама где је секундарно старосрпско /ə/ настало као средство разбијања финалне сугласничке групе састављене од опструента и сонанта након губљења крајњег полугласника (варьгао 87.14, вєтарь 112'.4, дмитарь 9'.13, огань 61.15, павао 1.14, пакаω 12'.8, пєтарь 6'.16, рєкао 134'.14, сєдамь 79.13, єсамь 21.2 и сл.).

а ⇐ ø 1) Секундарним вокалом /а/ у речима страног порекла разбијају се финалне сугласничке групе (вєрась [*versus*] 15.5, барьнарадь [*Bernardus*] 7'.7, лꙋнарадь [*Leonardus*] 10.11 и сл.).
2) Вокал /а/ јавља се као континуант слабог полугласника изгубљеног у предисторијском периоду развоја српског језика:
– у случајевима аналошког ширења основе с јаким полугласником, чиме су уклањане вишечлане консонантске групе (данась 16.9, ꙁмаєвє 27'.4, лажива 114.12, тащини 19'.1 и сл.);
– у суфиксима *-аст҃в-* (вєличаства 55'.13, отачаства 60'.6, мьножаствꙋ 104.2) и *-аск-* (дивичаска 16'.15, чловнєчаскомꙋ 39'.4);
– у префиксу *са-* упркос губљењу слабог полугласника (сабира 54'.9, саборища 102.12, сакрихь 114'.9, сатвори 99'.2, сахьрани 12'.18 и сл.), поготово уколико основа почиње фрикативом (сажєжємь 59.12, саꙁиѣєть 45'.1 и сл.).[20]
– у предлозима *са* (са оцємь 17.5, са вєсєльємь 23'.15, са юнотами 27'.13, и сл.) и *ка* (ка помоѣи 23.4, ка абрамꙋ 30.5, ка нєꙁикꙋ 37'.8 и сл.) и у случајевима када они као проклитике нису чували полугласник, што је понекад мотивисано избегавањем геминатских спојева (са сꙋꙁами 45.13, ка гωсьпωдинꙋ 69'.7).

о ⇐ -л(-) 1) Сонант /л/ на крају слога по правилу прелази у вокал /о/:
– у српским речима (вєома 105.3, вєоми 60.18, даω 43'.8, дно 75.17, иꙁвєо 119'.2, исьпωвидно 12.4, маω 113.6, пєпєω 50'.15, пєчаона 117.1, прионꙋшє 87.3, прωгьнаω 89.5, споменꙋо 52.18, ткаоца 123.14 и сл.);
– у посуђеницама (аньѣєωська 129'.10, апосьтω 6.16, априо 4.2, дꙗвао 79'.16, капитꙋω 69'.1, паваω 6.12, пакаω 12'.8, тємьпао 79.1, ωтарь 121'.12).

у͡о ⇐ л̥ 1) Вокално /л̥/ спорадично се рефлектује у дифтонг у͡о:
– често уколико је /л̥/ било дуго (иꙁьдꙋобє 106.10, мꙋоньє 26.14, обꙋокꙋ 119.2, ωбꙋωкошє 122'.13, пꙋокь 87'.12, 94.4, пꙋока 105'.10, пꙋокꙋ 28.10, 93'.8, 15'.16, 96'.9, пꙋокомь 105'.12, пꙋоковь 29'.15, пꙋоть 110'.15,[21] ω|д|ь сꙋоꙁа 99'.4, сꙋонцє 26.13, хꙋоми 26.18, 27.8 и сл.) и
– ређе уколико је /л̥/ било кратко (вꙋонꙋ 50.15, жꙋочи 65'.10, обꙋωчєнь 75.14,[22] пꙋона 63.16, пꙋоти 107.6, пꙋотєни 107'.3, сꙋоꙁє 116'.11).

у ⇐ л̥ 1) Вокално /л̥/ могло се рефлектовати у вокал /у/:
– често уколико је /л̥/ било кратко (вꙋховьна 103'.7, дꙋбина 54'.14, дꙋбоки 133'.8, дꙋго 130'.3, дꙋготꙋ 23.8, жꙋчи 12.16, иꙁьмꙋꙁао 108.7,[23] испꙋнєнью 42'.15, испꙋнєнє 60'.17, исьпꙋнєна 71'.3, исьпꙋни 24'.8, исьпꙋнили 41'.11, исьпꙋнить 48'.6, кꙋнє 19'.2, кꙋниєхꙋ 87.10, кꙋнꙋть 25.4, мꙋчєни 6'.2, мꙋчєникь 2'.5, мꙋчєнь 74.16, мꙋчєньє 92'.14, напꙋнєниєхь 35'.7, напꙋнєньємь 39'.3, напꙋни 112'.11, напꙋнила 84.9, пожꙋдиєньє 132'.2, пожꙋдєномꙋ 134'.2, попꙋꙁьнꙋтьꙗ 99'.5, пꙋна 15.4, пꙋнꙋ 134'.3, пꙋти 84.10, сꙋꙁє 136.4, сꙋꙁами 45.13, ꙋпꙋѣєньꙗ 92'.8 и сл.) и
– ређе уколико је /л̥/ било дуго (дꙋжьна 80'.6, жꙋдєѣє 80.9, жꙋдишь 80.8, жꙋдєни 113.7, исьпꙋнаюѣє 76'.5, мꙋньє 61.17, мꙋчах 83.3, ωбꙋчє 23.11, обꙋчєнь 129.10, пꙋковь 56.6, пꙋть 134.9, свꙋчєнь 129.9, свꙋчєньє 98.7, сꙋньцє 21.17, сꙋньци 18.12).

[20] Вокал /а/ јавља се и у префиксима који нису садржали полугласник (иꙁабрано [стсл. иꙁбьрати] 18.3, иꙁагнань [стсл. иꙁгънати] 135'.2, раꙁапьни [стсл. распѧти] 75.16 и сл.).

[21] У дубровачком говору акценат је био *п̄у̂т̄*, *п̄у̏т̄и* – уп. Милан Решетар, *Језик срп̄ског̄ Молит̄веника*, 195.

[22] У дубровачком говору акценат је био *обу̀чен*, према Милану Решетару, *Језик срп̄ског̄ Молит̄веника*, 195.

у ⇐ о 1) Адаптацијом посуђеница романско (венецијанско или далматско) /о/ спорадично се затвара у српско /у/ (девоцнꙋнѡмь [итал. *devozione*] 76'.12, доктꙋр [итал. *dottore*] 8'.17, ѡкьтꙋбарь [*ottobre*] 9'.1, ѡрьсꙋла [итал. *Orsola*] 9'.8).[24]

Наведене промене резултирале су формирањем стабилног вокалског троугла у коме је свака силабема предњега реда имала одговарајући парњак задњега реда (/и/ ~ /у/, /и͡е/ ~ /у͡о/, /е/ ~ /о/). Ипак, у време настанка *Срӣскоӣ молитвеника* овај се систем почиње осипати – за разлику од стабилно позиционираног дифтонга /и͡е/ његов задњи парњак /у͡о/ почетком XVI столећа улази у завршну фазу монофтонгизације. Наиме, силабема /у͡о/, настала дифтонгизацијом старијег затвореног /ọ/ као континуанта /л̥/ како би се обезбедила његова фонолошка посебност у позицији између високог /у/ и средњовиског /о/,[25] монофтонгизује се асимилацијом друге отвореније компоненте према првој затворенијој дајући затворен резултат, тј. вокал /у/. Тај се процес прво дешава под краткоћом, а потом и под дужином.[26] Дифтоншко /и͡е/ као континуант затвореног /ẹ/, тј. старосрпског јата било је знатно виталније од дифтоншког /у͡о/ вероватно због више учесталости јата у односу на вокално /л̥/. Монофтонгизацијом задњег /у͡о/ ремети се системска равнотежа, што је један од битних разлога касније префонологизације предњег /и͡е/ под дужином у фонетску секвенцу [ије], а под краткоћом у [је]. У *Срӣском молитвенику* још увек нема трагова овој појави ни на ортографском ни на синтагматском плану.[27] Наиме, у овом споменику и дуго и кратко /и͡е/ бележи се диграмом ⟨ѥ⟩, односно графијским комбинацијама ⟨нѥ⟩, односно ⟨нє⟩ без јасних ограничења. С друге стране, издвајањем фонетске секвенце [је] као континуанта кратког /и͡е/ створио би се услов за реализовање јекавског јотовања, које у *Срӣском молитвенику* није потврђено.

3. Консонантизам. Промене српског исходишног консонантизма[28] у *Срӣском молитвенику* нису биле ни приближно тако далекосежне као оне у сфери вокализма. Консонантизам формиран у предисторијском периоду развоја српскога језика измењен је у свега три детаља, и то дефонологизацијом палаталног сонанта /р'/ и вероватном фонологизацијом звучних африката /s/, односно /ц̣/, преко романских посуђеница. Овај би се систем могао представити на следећи начин.

сонанти				опструенти			
в			м	п	б	ф	
	л	р	н	т	д		
ј	љ		њ	ц	s	с	з
				ћ	ђ		
				ч	ц̣	ш	ж
				к	г	х	

Све фонолошке јединице консонантског система воде порекло првенствено од идентичних јединица исходишног система, што није потребно посебно илустровати. Историјскофонолошки значај има, међутим, промена једне фонолошке јединице и(ли) фонетског низа у другу фонолошку јединицу, што се предочава дијахроним изводом.

р ⇐ р' 1) У *Срӣском молитвенику* нема поузданих ортографских трагова чувања палаталног сонанта /р'/, што би упућивало на његово једначење с непалаталним /р/ (бꙋрань 27'.6, лаꙁара 107'.12, море 62'.9, отворень 103'.16, пасьтира 123.13, створена 29.17, царꙋ 103.5,[29] цесара 29.18 и сл.).

[23] У зависности од тога да ли се ради о глаголу *измýзати* или *ѝзмусти*, што није јасно из контекста, вокал /у/ може бити дуг или кратак.

[24] Уп. Žarko Muljačić, *Dalmatski elementi*, 308–310.

[25] Уп. Павле Ивић, *Расӣраве*, 384–385.

[26] Код Држића нема више трага старом дифтонгу /у͡о/ – уп. Marino Darscich, *Stracci di prose*, obuku 20'.23, puk 27.7, sunꙁe 3.5 и сл.

[27] Већ у записима Држићевих текстова из средине XVI столећа има назнака дефонологизације дифтоншког континуанта дугога јата на фонетску секвенцу [ије]. Наиме, мада се у овим записима континуант и дугог и кратког јата по правилу бележи графијском комбинацијом ⟨іе⟩, извесно је „да је Д. у доста великом броју случајева бројио дуго – као два слога у стиху" – Milan Rešetar, *Jezik Marina Držića*, Rad JAZU 248 (1933), 134.

[28] Уп. Павле Ивић, *Расӣраве*, 309, 615–616. О пореклу фонолошких јединица исходишног система в. *исто*, 618–619, с тим што треба имати у виду чињеницу да је у српском, тј. штокавском исходишном систему извршена предисторијска промена /t'/ > /ћ/ (изузимајући групу [št'] у већини штокавских говора) и /d'/ > /ђ/ (изузимајући групу [žd'] у већем делу штокавштине). *Срӣски молитвеник* показује притом одлике типичног старосрпског консонантизма, будући да осим промене /t'/ > /ћ/ (обраћеньѥ 1'.12, посьвећена 21.2 и сл.) и /d'/ > /ђ/ (гѡсьпоћнно 3'.12, пороћеньѥ 6'.11, мећꙋ 18.1, тꙋћнєхь 18.17 и сл.) нема поуздане ортографске потврде за одступање од уобичајене штокавске измене [št'] у [шт] (карьщеньѥ 1.11, навнєщеньѥ 3'.12, прѡщеньѣ 12.6 и сл.). За рефлексацију групе [žd'] нема потврда. Управо стога Решетар истиче да је „међу старим дубров. споменицима, М[олитвени]к најконзеквентнији у погледу (примарног) гласа *ђ*" – Милан Решетар, *Језик срӣскоӣ Молитвеника*, 197.

[29] „Меки падежни наставци или суфикси за творбу речи не морају ишчезнути у случају губљења мекоће *р*" – Павле Ивић, Вера Јерковић, *Правопис срӣскохрватских ћирилских повеља и писама XII и XIII века*, Нови Сад 1981, 66.

р⇐ж 1) Фонетска секвенца [же] прелази у [ре] у старој партикули *же*, а по изузетку и у презенту глагола *моћи* (ѥре 16'.5, нищѡре 106'.5, ꙋгодити не моремѡ 46'.16).

н⇐м 1) У посуђеницама /м/ спорадично прелази у /н/, чак супротно правилу о једначењу сугласника по месту творбе (коньплитꙋ 65.4, сетеньбарь 8.1, циньбалих 28'.15, щаньпано 138.14).

н⇐л 1) У корену *знамен-* назално /н/ супституисано је ликвидом /л/ (ꙁламеньѥ 9.18, ꙁламенѡвана 36.6, ꙁламенꙋю 36.9, ꙁламеновало 118'.14).

њ⇐н 1) По Решетаровом мишљењу италијанско /н/ прелази у српско /њ/ у српским изведеницама од глагола *mancare* (сманькаше 86'.15, поманькаю 88.14).[30]

б⇐в 1) У именици *врѣме* иницијално /в/ спорадично прелази у /б/ (бриеме 76'.1, брѥме 84.3, наспрам вриеме 33.1, врѥмена 65.3), што се тумачи потенцијалом сонанта /р/ „да изазове појаву оклузије у једној првобитној констриктиви".[31]

ф⇐пв 1) Примарно несловенски лабиодентални фрикатив /ф/ у српским речима могао је настати асимилацијом од сугласничке групе [пв] након испадања слабог полугласника, што је потврђено код глагола *уфати* и његове изведенице *уфање* (ꙋфати 101.8, ꙋфающихь 31'.1, ꙋфаю 42.13, ꙋфан 117'.5, ꙋфаньꙗ 55'.14, ꙋфаньне 76'.3 и сл.).[32]

ф⇐f 1) Стабилан фонолошки статус фрикативном /ф/ обезбеђују бројни романизми (фелиҷь 1'.1, фреварь 2.1, фаꙋсьтно 2'.2, иоꙁеф 3'.6, бонифациѡ 5'.1, ѡфиҷьѥ 15.1, аньтифани 17.7, фоньтано 132.15 и сл.).

д⇐ø 1) Сугласничка група [жр] разбија се убацивањем опструента /д/ (ждриеби 42'.1).[33]

ц⇐ч 1) У старосрпској групи [чр] фонема /ч/ спорадично прелази у /ц/ (царьвомь 118.12, царьленꙋ 75.18).
2) Романско /ч/ у посуђеницама спорадично је супституисано африкатом /ц/ под венецијанским утицајем (виньценьцно 1'.9, лꙋциꙗ 11.17, цецилиꙗ 10'.9, цинамѡмь 21'.9, феце [итал. *feccia*] 114.5 и сл.).

s⇐ꙁ 1) Присуство африкате /s/ може се условно илустровати италијанским посуђеницама у којима је – по Решетаровом мишљењу – изговарана ова фонема (лаꙁара 107'.12, наꙁаьреть 66'.1).[34]

ћ⇐јт 1) Сугласничка група [јт] даје /ћ/ као резултат прогресивног јотовања (имашь дѡћи 13.13, доћи хоћꙋ 137.5, ми допꙋсьтишь ... наћи 130.7, остаѥ поћи 117'.17).

ђ⇐јд 1) Африката /ђ/ прогресивним јотовањем настаје од групе [јд] (доће 113'.6, доћꙋ 134'.2, доћоше 134'.13, наћоше 99.14, наће 132.1, поће 76.13, проће 132.8, проћоше 133'.11).

џ⇐ǯ 1) Алофонски статус [џ] добија једначењем сугласника по звучности као дистрибутивном последицом губљења слабог полугласника још у предисторијском периоду развоја српског консонантизма (сарьчбе 34.9, сарчьбꙋ 34.11, свидѡчьбомь 75.9), да би му статус фонеме у *Срӣском молитвенику* обезбезбедиле романске посуђенице (женарь 1.1, маж 5.1, жꙋнь 6.1, жиганть 18.15, бричида 127.2).[35]

4. Закључак. Структура вокализма и консонантизма *Срӣскоӣ молитвеника* недвосмислено открива његову вернакуларну припадност источнохерцеговачком дијалекту с почетка XVI столећа, пре дедифтонгизације, односно дефонологизације јата, којом ће бити промењена структура вокалског троугла, и пре реализације новог и јекавског јотовања, којима се стварају услови

[30] Милан Решетар, *Језик срӣскоӣ Молитвеника*, 206–207. Уп. Marino Darscich, *Stracci di prose*, niscto nam ne magnka 21.26.

[31] Павле Ивић, *Срӣскохрватски дијалекти – њихова структура и развој. Прва књига: Општа разматрања и штокавско наречје*, Сремски Карловци – Нови Сад 1994, 142. Уп. Marino Darscich, *Stracci di prose*, brieme ie kola vodit 5.7.

[32] Уп. стсл. пъвати – Р. М. Цейтлин, Р. Вечерка, Э. Благова, *Старославянский словарь*, 557.

[33] Уп. стсл. жрѣбии – В. Р. М. Цейтлин, Р. Вечерка, Э. Благова, *Старославянский словарь*, 220–221.

[34] В. Милан Решетар, *Најстарија дубровачка проза*, Београд 1952, 52. Од српских речи ова би се фонема можда могла тражити у лексемама ꙁора 35.8 и иеꙁерѡ 124.1. Наиме, у овим речима африкату /s/ ортографски спецификује преписивач Држићевих драмских дела средином XVI столећа – уп. Marino Darscich, *Stracci di prose*, prie ꙁore 15.20, prit k ieꙁeru 3'.28. Фонема /s/, и уколико се јавља у српским речима као континуант фрикативног /з/, везана је, дакле, за позиције у којима је од вокала /р/ одвојена једним вокалом – уп. Павле Ивић, *Срӣскохрватски дијалекти*, 142.

[35] О фонетској вредности графема ⟨ж⟩ и ⟨ч⟩ у романским посуђеницима в. Милан Решетар, *Језик срӣскоӣ Молитвеника*, 205.

за ширење система африката у делу херцеговачких говора. Осим тога, на основу низа говорних појединости, којима се, по правилу, не мења структура фонолошког система, али које дају специфичан вернакуларни тоналитет, јасно је да *Српски молитвеник* испољава особености дубровачког говора, чија је источнохерцеговачка дијалекатска основа бојена интензивним утицајем далматског супстрата и италијанског (првенствено венецијанског) адстрата.[36]

Није, разуме се, ни могло бити другачије будући да је дероманизација примарно далматског града под Срђем текла управо под утицајем српског окружења. Ослањајући се на истраживања К. Јиричека, И. Синдик подвлачи да је управо жена била спона посредством које је дубровачко залеђе поступно језички асимиловало један примарно романски град, закључујући да је мешање словенског и романског елемента почело већ у X веку, те да властела у XIII веку већ говори оба језика, да би после 1296. године словенски елеменат надвладао романски.[37] Језичка србизација града интензивира се од XIV столећа ширењем граница Републике Светог Влаха на српско приморје. Ваља се подсетити чињенице да је краљ Душан 22. јануара 1333. године уступио Дубровчанима цело приморје од Стона до Дубровника.[38] Уз плаћање одговарајуће новчане надокнаде (500 перпера годишњег трибута) Дубровник се обавезао „да ће дозволити слободно богослужење православном становништву које остаје на тој територији", што је врло брзо било прекршено.[39] Крајем друге деценије XV столећа број српског живља (дакле, изворних говорника источнохерцеговачког дијалекта) додатно се повећава укључивањем Конавала у састав Републике. Наиме, Сандаљ Хранић Косача у јуну 1419. године уступа свој део Конавала с људима и земљиштем Дубровнику (за 12 000 дуката и годишњи трибут од 500 перпера), да би им крајем маја 1420. године препустио и другу половину Конавала насилно преузету од властеоске породице Павловића.[40] Ове етничке промене доприносиле су и социолингвистичким променама, па средином XV века рагузејску варијанту далматског језика говори само властела и то на већима и на суду.[41] Паралелно с продором источнохерцеговачког дијалекта у Дубровник у граду се стабилизује и назив *lingua seruiana*. Свој источнохерцеговачки говор Дубровчани (укључујући разуме се и оне Србе који су се ширењем граница Републике на српско окружење нашли под њеним суверенитетом) називају српским језиком,[42] те ни не чуди што Франческо Ратков Мицаловић и његови пословни партнери Петар Ђурђев Шушић и Ђуро Шушић код венецијанског штампара Ђорђа Русконија штампају *Officium beatae Mariae Virginis „in littera et idiomate Serviano"*. Овом је књигом ваљало задовољити побожне потребе католика српскога језика *„hic Ragusij et in partibus Seruie"*, па и духовне потребе етничких Срба који су након ширења Републике на област од Пељешца до Дубровника и на област Конавала – оставши без потпоре свог православног свештенства – прихватали верски идентитет града Светог Влаха.[43] Овим историјско-политичким, културолошким и језичким фактима србистика мора прилазити с научном озбиљношћу, што значи да их треба разматрати „без настојања да садашње друкчије околности вештачки пројицирамо у прошлост – а и без покушаја да у име некадашњице имплицирамо било шта у погледу садашњице".[44] Овим Ивићевим речима тешко да би се шта могло додати или одузети.

[36] Романски супстрат, односно адстрат могао је фонолошки стабилизовати одређене алофоне, као што су [s], односно [ų], али су се сличне појаве дешавале и на осталим деловима српског језичког простора, под различитим језичким утицајима.

[37] Илија Синдик, *Дубровник и околина*, Српски етнографски зборник 38 (1926), 89–100.

[38] Уп. Сима Ћирковић, *Срби у средњем веку*, Београд, 1995, 135.

[39] *Освајачка политика краља Душана*, Историја српскога народа, I, Од настарији̯их времена до Маричке битке (1371), Београд 1981, 512 (Божидар Ферјанчић).

[40] Сима Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, Београд 1964, 247–248. После вишегодишњих турбуленција од средине априла 1452. године Конавли су, уз турско посредовање, у трајном поседу Дубровника – Сима Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, 303.

[41] Žarko Muljačić, *Dalmatski elementi*, 340, 346.

[42] Павле Ивић, *Изабрани огледи II. Из историје српскохрватског језика*, Ниш 1991, 207–222.

[43] Уп. Божидар Ферјанчић, *Освајачка политика*, 512.

[44] Павле Ивић, *Изабрани огледи*, 222.

ПРЕСНИМЉЕНА ИЗДАЊА

Приредили Јасмина Грковић-Мејџор и Виктор Савић

РЕШЕТАРОВА ПРИСТУПНА БЕСЕДА У СРПСКОЈ КРАЉЕВСКОЈ АКАДЕМИЈИ

Саопштено на скупу Српске краљевске академије 7. марта 1941. године

Л4456

Најстарији дубровачки говор

од

Милана Решетара

Приступна академска беседа 7-III-1941 год

Л4456

Најстарији дубровачки говор

од Милана Решетара

1.– Најстарији дубровачки говор управо је онај романски (новолатински) дијалект што се је за вријеме римскога господства развио на источној обали Јадранскога мора и тамо се сачувао, у неким приморским градовима и отоцима, и пошто је наш народ заузео те крајеве. Како су Славени врло рано, то свој прилици већ од прве половине VII. вијека, почели улазити у те градове и прелазити на те отоке, то су они у њима сустопице и потискивали тај стари романски говор, што се у науци обично зове „далматски"*, јер се је највише говорио у Далмацији, премда је обухватао на сјевер и истарске отоке, нарочито Крк, а на југ и приморске градове сјеверне Арбаније. Далматски је говор био, чини се, у себи прилично једноличан и надовезивао се је на старе истарске, па даље на фурланске и ладинске говоре, а толико се је разликовао од талијанскога језика да га неки романисти, а међу њима и Meyer-Lübke, не сматрају талијанским дијалектом већ засебним романским говором[1].

2.– Изузевши малени град Крк на отоку истога имена, за сва остала мјеста, у којима се је сачувао далматски говор, послије славенске најезде, он нам је врло слабо познат, а врло нам је слабо позната и хисторија његова шишчезавања и пропадања, јер се је он у свим тим мјестима утисио давно прије неголи је код нас, и уопће у научном свијету, настао интерес за овакова језична curiosa. Напротив у Крку, који је увијек стајао далеко од сваког већега културног средишта с друкчијим говором, далматски се је говор уздржао све до друге половине XIX. вијека, па се у то доба нашло неколико људи који су биљежили његове ријечи, реченице и кратке текстове, а нашло се је и учењака који су га проучавали. За крчки говор знамо, што је врло ријетка ствар у хисторији језика, у који је баш дан изумро — изумро је 11. јуна 1898 када је

---

1) Професор туринскога универзитета М. Бартоли, који је о овом говору написао капитално дјело Das Dalmatische у 2 књиге (Беч 1906), зове га од неко доба „предмлетачки" (prevenето), хотећи сигурно тиме казати да је то талијански дијалект што се је говорио на источној обали Јадранскога мора прије неголи су, од XV. вијека даље, Млечићи увели свој млетачки дијалект.

умро посљедњи човјек што га је знао, а не може се рећи што га је говорио, јер није више имао никог око себе с ким би га могао говорити. А ни тај човјек није га научио ~~од својих родитеља~~ у разговору са својим родитељима, јер су они с њим говорили млетачким дијалектом, а говорили су међу собом далматски баш кад су хтјели да их син не разумије. Али је син, прислушкујући, мало помало разумијевио и памтио, те га је Бартоли ~~(в. стр. [illegible])~~ (в. напом. 1) срећом још затекао жива и тако могао, највише с његовом помоћи, реконструирати у својему великом дјелу далматски говор.

За сва остала мјеста имамо врло мало језичног материјала, а ни за једно не знамо када се у њему није више говорило далматски. Релативно још највише знамо за Дубровник, премда се и за њ језични материјал своди на четири ријечи, што их је г. 1440 забиљежио у Дубровнику један учитељ Талијанац, и на ријечи што су из далматскога говора прешле у дубровачки сряскохрватски дијалект — није се сачувала ни једна побожна пјесма или молитва, ни једно писмо или тестаменат! Боље смо обавијештени о нестајању далматскога говора у Дубровнику. Још до средине XV. вијека добро се је држао у јавном животу (у градским вијећима и у уредима), али га је у приватном животу (у кући и у званње) био већ замијенио наш језик. Него се је наш језик почео увлачити чак у сједнице врховне власти — сената, који је стога г. 1472 одлучио да се у свим градским вијећима смије говорити само или „нашим старим дубровачким језиком" или талијански, а не смије „славенски", — а то у доба када су можда већ били весело пропјевали први пјесници на народном језику! Али већ 20 година тај проскрибовани „славенски" (пјесник) био је у официјалним списима зван „наш језик", а у првим годинама XVI. вијека, када су већ изумрли стари сенатори од г. 1472 и њихови вршњаци, само се је спомињало да се некад у јавном животу говорило „старим дубровачким језиком", али га говорио није више ни ~~[illegible]~~, иако га је можда још памтио који стари властелин. Јер то је, може се рећи, сигурно да се је стари романски говор најдуже сачувао код властеле што су се, док су могли, најјаче опирали продирању Славена и њихова језика у романски Ragusium. 2)

2) За нестајање далматског говора у Дубровнику в. потање ~~Бартоли~~ Bartoli, Das Dalmatische I, 217 и д.

3.– Најстарији је дакле дубровачки говор овој романској језик што је у граду Дубровнику живио некако до раскрића средњега и Новога вијека. Али се ја не мислим овдје бавити тим мртвим језиком него најстаријом фазом нашега живога језика откада је почео улазити у Дубровник, докле је ово г. 1500 сасвим овладао. То је велики комад времена – преко 900 година! – за које та прву половицу до краја XII. вијека о Дубровнику знамо врло мало а о српском језику у њему не знамо ништа, јер за тај вријеме нема ни из Дубровника живих језичних споменика на нашему језику. Тек од почетка XIII. вијека почињу се јављати наши језични споменици који су писани у Дубровнику. То су понајвише официјална писма (повеље) о односима Дубровника са сусједном српском господом која су редовно писани састављачи у дубровачкој државној канцеларији, али их има и велики број што су састављени изван Дубровника а у њему су само преписани. Тако је наш најстарији језични споменик, познати уговор од г. 1189 међу босанским баном Кулином и Дубровником, у истом доба и најстарији дубровачки споменик, који нам је сачуван у преписцу из почетка XIII. вијека. Први је дакле дубровачки акт уговор Дубровника с краљем Владиславом (од г. 1234/35), али он нам је вјерода сачуван само у (дубровачком) преписцу, тако да ће најстарији оригинални дубровачки акт бити писмо, опет краљу Владиславу, од г. 1238/40. Одатле даље све се све јаче јављају дубровачка српска писма са српским владарима, господом и приватним лицима – све до пропасти српских независних држава у другој половини XV. вијека. Али већ за 100 година раније Дубровник је почео дописивати на нашему језику са својим новим сусједом – са Турцима: његово је најстарије писмо једному турском кадији од г. 1396, па разним другим чиновницима а најзад и царевима од Мурата II (г. 1430 до 1451) до Сулејмана II (г. 1520–1566). У тоне дугом низу „турских" писама последње је од г. 1536 Лири-бегу, санџаку и господару земље Херцеговине", које му није послано него је остало у дубровачком архиву. Али већ су за Бајазита II (г. 1481–1512) почеле долазити у Дубровник царске заповиједи и на турском језику са српским преводом, а послије Сулејмана II чини се да је сасвим престала српска кореспонденција с турским царевима – бар се није ништа сачувало.*

* Једини случај на Цариду Селима II, који је српску писао на српском до њ. Забиљежио Ћ. Мутапчић спомиње у Гласу Српске Краљевске Академије, свеска 87.

старих

Има далеко велики број језичних споменика што су писани, дје ломице само преписани у Дубровнику, али дубровачког говора од почетка XIII. вијека до почетка XVI.ог, јер се је обћенито мислило да није писано дубровачким говором све оно што је писано ћирилицом, којом су искључиво писани сви ти споменици, а која је у граду Дубровнику била у сваком употребе. Али ово мишљење није било оправдано (§. 18).

4. Интерес за оно што је писано и како је писано у Дубровнику побудио се још онда кад је Илирски покрет у Хрватској побудио и интерес за нашу прошлост а нарочито за дубровачку литературу XV.-XVIII. вијека, те су се почела издавати нека главнија дјела оних старих дубровачких пјесника. Колико је и каквих (појединих) пјесама од старијих дубровачких пјесника донијела Јавор Даница (од г. 1835 даље) и загребачко Коло (од г. 1842 даље), шта у овај час не могу казати, али је најприје Матица Илирска г. 1844. напоне и у цјелини издала Гундулићева Османа. Него Осман, у језичном погледу, није побудио на себе особиту пажњу, јер, пошто је сваки мало образовани читалац могао и морао опазити да у њему има много необичних, па чак старинских облика и ријечи, исто је свак у Гундулићеву језику видио онај исти штоковско-јекавски говор што је Илирски покрет проглашио заједничким књижевним језиком свих „Илира" — и казкаваца и чакаваца, и екаваца и икаваца. Стварно се је проширила тек су се почеле износити на свијет пјесме оних старијих од Гундулића, и то најприје у Словјанској антологији Медо Пуцића (Бечу 1844), пак у загребачким издањима Пјесни разлике Јунка Раниње (г. 1850), Дјела Јунка Златарића (г. 1852/53), Текућа и Посвећенија Аврамова Мавра Ветрановића (г. 1853)[3], напочетак пак отпада је Кунићевић у Невењу за г. 1855 почео издавати своје Пјеснике хрватске XV.ог и XVI.ог вијека. Није нашим било потребно да се не забави да се језик тих пјесника доста разликује од језика Гундулићева Османа, па је то као први констатовао (већ сам Кунићевић у хрватској биографији Шишка Мелећанина (г. 1454-1527) пред

3) Треба знати да је Текућа Марина Држића.

+ И ћирилски писмо као и друге сл. старе списе су писали српски бег — Ћирилом. — Бли, Dal FOR у 1593 години

14456

његовим изабраним пјеснама: „Писао је чистим кајкавским, као сви његови суврем. у Дубровнику и по Далмацији, али касније пре писивачи његових пјесама мјесто кајкавске ријечи ča ријеч misto, остављ ши штоа у неких пјесама мјести ča о посвуда све остале форме кајкавског на ријечја";[4] то укратко понавља за Јорју Држића (т.1461-1501): „...његове пје сме писане кајкавским кајречјем".[5] За претећа пјесника, Мавра Ветранови ћа, који је без из XVI. вијека (послије т.1482-1576), тако каже: „Најстарији рукопис Посветилишта Авраамова писан чистим кајкавским кајречјем, до чим је новији претис Венеције, од неког потписивалца, замијешан са штока кавским и кајкавским".[6] Према језичним питањима Кукуљевић није никакав ауторитет, па сам навео његово мишљење о језику дубровачких пјесника XV. и XVI. вијека, јер се је од њега покренуло питање о најстаријему говору Дубровника, а иначе би било сасвим излишно доказивати да ти пјесници нијесу писали чистим ка кавским кајречјем и да нијесу тек познији преписивачи њихово чисто кајкавско кајречја мијешали са својим штокавским. Има више смисла навести неке Кукуљевићеве ријечи из друге свеске његових Пјесника хрватских, у којој је говори више ништа о језику. Ку појединих пјесника него уопште рекао: „... видимо из језика ужитнијех пјесама да су стари Дубровчани (у већој мјери) слиједили језик пјесника далматинских, доцнијих су новији пјесници далматински опет слиједили Дубровчане".[7] Како не мо же бити сумње да „слиједити" за новије далматинске пјеснике значи „подражавати (имитовати)", тако мислим да се у истом смислу мора узети (за ријеч) и када Кукуљевић говори да су стари дубровачки пјесници у језику „слиједили" да матинске. То би значило да је он промијенио своје мишљење о „чистом" ка кајкавском кајречју, а тада се и разумије зашто он послије тога не говори ништа о језику ку пјесника XVI. вијека. Али та Кукуљевићева палинодија остала је незабиљежена, док се је

---

4) У сепарату (Загреб 1858) из Невена за г. 1857, стр. II.

5) О.с. 75.

6) О.с. 46.

7) У сепарату (Загреб 1856) из Невена за г. 1855, стр. 22.

добро цијанили његово прво мишљење да су најстарији дубровачки пјесници писали чистим чакавским наријечјем што су та тек познији преписивачи кварили мијешајући га са штокавским.

5. Тако је остало при крају Вукуљевићеву мишљењу крај нам цијенав што се је с тога пуном филолошком стрegom дотакао овога питања. Тад је наиме Јагић г. 1868 издао је Прилоге к историји књижевности[9], а у њима и подосто Ломана из ћирилског дубровачког Зборника од г. 1520[9]. он је добро опазио да језик Зборника знатно одступа у неким карактеристичним стварима од језика најстаријих дубровачких пјесника који му је био већ врло добро познат из загребачких издања а нагосе по томе што је већ тада орешкова
да он сам спремао издање пјесама оборје првих М. Менчетића и Ђ. Држића[10] У том зб.
ако само се је знало да се је у дубровнику ћирилица
~~прије једне године посније изашао на свијет~~ употребљавала једино само у дому
сивању дубровачке владе са сусједном господом, па се зато Јагић није могао одлучити
да одмах да је Зборник писао Дубровчанин[11], па је једно стога што је рукопис писан ћири
лицом, а друго што му се језик знатно разликује од Менчетићева и Држићева, дошао
до закључка да га није могао писати Дубровчанин. Он је без сумње тако мислио, али је
у Прилозима рекао само ово: „Писац бијаше, како се из књиге види, следбеник западне
цркве, заиђело некакав босанско-далматински фратар, онаков реда човјек као
што каснije Дивковић. Пословић итд." (стр. 68). Јагић даље није хтио вјеровати да
је Дубровчанин писао Зборник, премда на посљедњој страни (у поговору) вели: „У Ду
бровнику би написано овај либро", и премда се на листу 89b жали свака срећа „овамоји
нашему граду Дубровнику". За што своје мишљење Јагић није имао каквијех
јачих разлога не доказа.

Послије Јагића Лескин (Leskien) г. 1881 изнио је у јавности један други ћирилски дубро
вачки споменик и из њега издао неколико одломака.[12] Тај сам прави писао није него ћир

9) Das dalmatinisch-serbische Missale romanum der Leipziger Stadtbibliothek у „Berichte der phi
lol.-histor. Classe der K. sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften", 1881. I. II.

11) Зборник је углавном писан од неколико руку, в. увод К издању стр. XII и д.

10) Изашле су на свијет г. 1870 као II. књига Старих писаца хрватских Југославенске академије.

9) Ја сам га као и цијелини издао г. 1926 под насловом „Либро од многијех разлога - Дубровачки
ћирилски Зборник од г. 1520 као XV. књигу I. одјељења „Зборника за историју, језик и књижевност
8) У IX. књизи Кукуљевићева Архива. српскога народа" наше Академије.

ЛИ456

лекционар, што је доиста главни дио мисала који садржава лекције (лекаде) из Светога Писма што се сваки дан читају на misi (katoličkoj liturgiji). За тај Лајпцишки лекционар Лескин је исказао мишљење да је писао Дубровчанин, мало је језиком ближи Зборнику од г. 1520 него остали најстарији пјесници

По разликама у језику није тако ни Маретић (који је први констатовао да је Лајпцишки лекционар преписан с Бернардинова латиничког лекционара штампаног г. 1495) нити сматрао да ће се у својему новом издању Бернардинова лекционара да су у Лајпцишком лекционару „гдјекоји облици и гласови из говора свога (Бернардинова) говора овренути на дубровачки" (стр. XII), а тиме је и Маретић пристао уз Лескиново мишљење да је Лајпцишки лекционар дубровачки споменик.

Три су дакле одлична слависта била противнога мишљења у питању који споменик може бити дубровачки а који не може. Јагићу Зборник тако није могао да буде, а Лескину и Маретићу Лекционар јест могао, премда се оба ова споменика у језичном погледу међу собом углавноме добро слажу а тако једнако разликују од прва три пјесника. При тоне радило се је о питању може ли се признати да су писани дубровачким говором споменици тако чисто штокавски, какви су ћирилски Зборник и ћирилски Лекционар, код у језику најстаријих пјесника има невелико видних особина у којима се ови пјесници слажу с чакавским дакле латинским споменицима а отступају од тих дубровачке ћирилске прозе.

6. То питање, које је требало да буде и остане чисто филолошко, скренуло је скоро на политичко поље, јер се је питање, јесу ли стари Дубровчани били штоковци или чакавци, према познатој теорији Вука и Миклошића да су чакавци Хрвати а штокавци Срби, само собом претворило у питање јесу ли стари Дубровчани били Срби или Хрвати, па се је о томе интензивно, а често и страствено, расправљало у многим нашим, понајвише политичким новинама. Споменућу само да сам се са српске стране и ја ухватио у ту полемику, а то

Ученик

Јагић што сам у јавности за прво правио разлику међу језиком старе дубровачке књиге и прозе[13], „старе писма дубровачке републике и најстарије списи састављене

13) Јагић говори у својему Архиву XIII, 389, да му је у томе смислу говорио Будмани (можда већ г. 1867 кад су се нашли у Дубровнику), па је врло лако могуће да сам и ја о томе чуо и примио од мога незаборавнога учитеља.

* Бити 1868 год. Јагићу Књижевник I, стр. —

прозом у Дубровнику у средње доба наше књижевности писана су чисто штокавски, ... и сами најстарији ојекавски пишу штокавски, осим неких чакавизама, који су хтјели до развијају свој ојекавски говор од говора простога пука, а уз ли штокавских књига". На сам стога и тврдио да „Дубровчани нијесу никад били чакавци, јер је српски језик дошао у наше родоначелни Дубровник из старога Захумља и старе Травуније, гдје се је увијек само штокавски говорило".[14] Па иако сам то рекао прије 50 година, и то у поленичком чланку, опет сам се све више увјеравао о истини тих мисли, јер из свих студија које сам затим учинио нашле сврхе и са строго научном методом посвећивао проучавању најстарији дубровачких споменика, – из свега се је све јасније видјело да се ж у Дубровнику, поштено се је говорило, пи је никад говорило чакавски, јер прави дубровачки говор претставља у свако до ба дубровачка проза а никако дубровачка поезија а нарочито не она из XV.^{te} и XVI. вијека.

7.—Најприје сам се у својој расправи о чакавштини и њеним границама[15] (на стр. 361-385) позабавио питањем о старом дубровачком говору и дошао до резул тата да ојекавци XVI. вијека нијесу никако говорили како су писали своје пје сме, јер не само сва дубровачка проза њихова времена него и њихови прозни пре говори и посвете пред њиховим пјесмама чакавске ријечи тако отступају од ије. само ијекавска пјесничка ријеч што се још дубровачка проза разликује од дубровачке поезије истога времена. Пјесници XVI. вијека знали су прихватити, али само за своје ојекавске пјесме, језик обојице пјесника XV. вијека Менчетића и Држића. Што се још тиче ове двојице ја сам доказивао двоје: прво, да ни они не пишу чакавски него штокавски, уз примјесак само оних особина које су они преузели из говора далматинских чакаваца; затим сам особине ијекавске у прво ме ред врло ријетке уа и врло обичне зао (ријетко што и зашто), са превлатавање чакавског изговора, редовно чување гласа ѣ на крају слога (нпр. реава, чинија ријетко реоа, чињо), обилан вокализам (ријетко узети) и (ријетко) јотовање глас ов (ријетко ц), а требало је још додати врло обичне сажете облике мо. тво итд (нпр. сто моја, своје итд.). У другом [illegible] ред[illegible]

15) Die čakavština und deren sämtliche und jetzige Grenzen у Јагићеву Архиву, књ. VIII (1884).

16) Задарски Српски Лист од 12. јуна 1889.

114456

тих „чаравизама" (јер се ни за њихови изговор ни за Ђ сигурно на врају слова не може казати да су искључиво чаравска особина) говори за Марулићеву чаравизму, ући мислим да су њих двојица почели састављати пјесме на народном језику тек пошто је Марулић био добар примјер.

У овом првом чланку особито сам јако истицао да Левакопар, пошто је г. 1508 почео латиницом писати мајци дубровачки властелин Никша Ранина, у кући своју дјецу (у 430 левација од њих 480), који дакле представља дубровачку редакцију њиховог примјерка, поријекла чаравског Левакопара, није задржао ни један од оних чаравизама што их налазимо у пјесмама најстаријих пјесника, него се врло лијепо слаже са свим осталим прозним производима XV. вијека. Како је пак Ранина био млађи савременик Мавчетићев (било му је преко 30 година кад је Мавчетић г. 1527 умро), дубровачки властелин и тко је врло вјешто да он, преписујући већ прије по чаравизовани дио Левакопара (са 430 левација), није унијео никаквих пјесни чаравизама; напротив, кад је преписивао остала 50 левација, пошао су узе тие из чаравског Бернардинова левакопара, ок је врло често дао латинско-чаравске облике окретао на дубровачко-штокавске. Зато сам налазио да је Ранина одличан и одлучан свједок како се је у Дубровнику говорило у вријеме тих пјесника, јер како сеје он сам родио тек ов. г. 1495, али можда и нешто раније, његови су родитељи били сам вршњаци оболице првих пјесника, па није никако по чуде да је међу Ранином и његовим родитељима била у језику толика разлика колика је међу њим и пјесницима.

8. Послије овога првога општенитога чланка о чаравизмима, у којему сам, пошто се користе Дубровника Шиге, изнио настојао да се прави стари дубровачки говор има отражити не у пјесмама већ у прози, само сам систематски бројао чаравизме старе дубровачке споменике који су прозом писани. Најприје сам узео најстарије, који нијесу чаравизми књижевни производи, тј. неке ћирилске повеље што су [illegible] писане или преписиване у Дубровнику (в. стр. 63) (3). Уз оригиналне дубровачке повеље и писма узео сам и дубровачке у опће преписане недубровачке исправе, јер су дубровачки преписивачи, који хотимице а који нехотице, многе недубровачке облике окретали на дубровачке, па је зато врло тешко када из каквог преписа знамо и његов оригинал с којим га можемо испоређивати. Тако је постало моје друго чланке о

дубровачким повељама XIII–XV. вијека[16], у којему сам стао на становиште да се не доваде за вођу од тих писара и преписивача није дубровачким — можемо слободно[ипак] да они тако јесте, и да онијех језика[говорили] главнине тиме истовјетни зато што се је тако говорило у Дубровнику а не из обзира на сусједне области којима су дубровачки писари. Та ако би се такви обзир могао претпоставити за биелина што је дубровачка влада управљала српској господи изван Дубровника, не би се нигдје могло разумјети зашто и дубровачка влада и појединци дубровачки — ако се је у Дубровнику говорило чакавски! — сваки опет чисте штокавски и у биелина и списима што нијесу имали да изађу изван Дубровника[ипак] су требали да дођу у руке само дубровчана. Ако дакле н. пр. чакавској зар нема ни један једини пут у невољико стотина дубровачких оригинала и пријеписа што су писани за 300 година, тако је сигуран знак да није ни један дубровачки говорио, да сте нам некако вјеровали да су сви толики дубровачки писари и преписивачи за тако дуго вријеме савјесно сачували и да се није ни једном од њих, ни један пут изгнавши чакавске зар нису сутра[дубровачки] у Дубровнику говорили а Менчетић и Држић чак тако често писали!

2. — Да су писари дубровачких повеља били збиља Дубровчани, могао сам доказати само за прву двојицу што се у самих повеља по имену спомињу у броју половини XIV. вијека (т. 1313–1347). Обојица су дубровачка властела, па сам одатле изводио да су били тадашње дубровачки властели неки писари из прве половине XIII. вијека у који је повеља јесте врло поуздан, јер су у то доба властела без сумње били још Романи што су још слабо српски знали (v. § 2). За друга два писара — Ивана Пармезана (т. 1348–1363) и најважнијега између њих Руска Христофоровића (т. 1392–1431), — којим је обојицом отац био Талијанац, изнио сам да су научили српски од мајстора дубровчанина, а за Рускова наследника Никшу Звијездића (т. 1430–1455), који по важности иде одмах за Руском, мислио сам да је по свој прилици Дубровчанин, јер обично Никша (за Никола) посве обични дубровачки. Касније је Јиречек могао много више да рече о дубровачким канцеларима у својему раду о дубровачкој државној канцеларији[17]. Он је хтио још једнога отрепка бла-

V (1903 и 1904), о српској[17] Die mittelalterliche Kanzlei der Ragusaner у Јагићеву Архиву, књ. XXV и XXVI

канцеларији у овој држ.[18] Die ragusanischen Urkunden des XIII–XV. Jahrhunderts у Јагићеву Архиву, књ. XVI и XVII (1894 и 1895).

стеванина Рођ се г. 1312 и 1319 спомиње као државни српски писар, а у погледу поријекла српских канцелара изнио је да је Никола Бијелић (г. 1363-1367), тако прозван по матери Бијели, био по њој калуђерац Парменовић. Али је најважније што је новао констатовао, вала да је Никша Звијездић био уистину прави дубровачки грађанин и далеки рођак Ђорђе Држића. С друге стране Јиречек је утврдио да канцелар Видоје Тодоријић (г. 1387-1390) није био дубровачки него Которанин, а ја сам за њега, за претходнике Марође Никшића (г. 1379-1387) исказао сумњу да ни он није био дубровчанин.[18] А и за неке државне и приватне писме ја сам доказао да нијесу писана од дубровчана, а за неке друге исказао сумњу да ли их писао, или преписао, дубровчанин.[19] Али је још важније што сам изнио да је међу писарима приватних писама било и чакаваца, само што они нијесу били дубровчани! Тако је сигурно био чакавац из Далмације поп Вито је г. 1493 близу Сплита писао један акт, који је настојао да пише штокавски и јекавски,[20] а поп Радован писао је г. 1392 ћирилицом и чисто чакавски, настањен у Жупи одакле до дубровника, али он је био пореклом из Задра[21] – а да не бисмо то знали, ко се не би зачудио да се је у то доба Жупа до дубровника говорило чисто чакавски? Изузетно је дакле било и српских канцелара који нијесу били дубровчани, и појединих државних и приватних писама који нијесу били писани, или преписивани, од дубровчана, али то не може оборити правило да су писари и преписивачи редовно били дубровчани и писали дубровачким говором.

10.– Ако сам рекао да су повеље и писма писани дубровачким говором, нијесам хтио рећи да је у њима тај говор чист – напротив, то се одмах види да је у њихе језик под јаким утицајем црквенословенског, од графике и орфографије до синтаксе и рјечника. Али то је за средњовјекне ћирилске (и глагољске) споменике врло обична ствар у свим нашим крајевима. Може се тачније испитивати по утицају са стране и у погледу наших особина на народнога језика, али то досада није истражено. Ја сам само напоменуо да је канцелар

---

21) Глас 169, 163 и д.

20) В. мој Дубров. Зборник од г. 1520, стр. 169-170.

19) Глас 169, за државне повеље стр 135, 139, 140, 142, 143, 148, 152 а за приватна писма стр. 157 и д.

18) Глас 169, 135.

(v. § 9)

у својим пријатељским (оригинала његових писама)

Парнезан (v. сл.) [illegible] дошао је на мисао да [illegible] своју повезати се за босанским приповедачима повела[illegible] 22) Желио је да на знак како би се могло [illegible] што се у [illegible] Парнезан не слаже ни с једним другим канцеларом, на старијим их мајци. 23) Анализа језика дубровачких повела, исабина, није дала много особина за које би се могло рећи да су за њих карактеристичне, али их нема ни једна (нити) а најважнија је свакако релативно велики број словенских талијанских ријечи. 24) А не може се ни рећи да у дубровачким повелама има какве особине народног језика за које би се могло установити да [illegible] ријечи која је која повела [illegible] сама у народном језику живјели (или) није могла бити, ако се изузму старији народни облици који односни писари нијесу више говорили, али су их ипак употребљавали, не зато што су архаизми народног говора, него зато што се налазе у књижевном језику за који се они боље. Тако нпр. реда Вуково задржава л на крају слога (дал нијесте дао) или Никша вокално л (плин нијесте пуон - пун), док они нијесу хтјели задржати облике дал и плн, који су прије њихова времена били облици и нашега језика, те су ове облике узели из књижевнога језика. Костославићу треба да за овај свој [illegible] каже [illegible] за сан у њему за које особито важне гласове (ѣ, ѣ, вокално л и ѣ) показао како се они налазе у дубровачким латинским и талијанским актима, 25) то сасвим, јер се је недавно приповедало да се досиље није нико сјетио дати цијели. 26)

II. У овом чланку о дубровачким повелама хтио сам се обазирати само на оне које су биле [illegible] издане у познатим зборницима Миклошића, Шуфлија и Јиречека, а касније сам се у два маха [illegible] на повеље [illegible] које су послије тога издане, и то најприје на оне које је Јиречек додао као прилог својему чланку о дубровачкој књижевној историји. 27) Тај нови прилог Јиречеков важан је, јер многе повеље

24) Zur ragusanischen Literaturgeschichte у Јагићеву Архиву, књ. XXI (1899).

26) Slavia X, 493.

25) У Јагићеву Архиву XVII, 34 и д.

24) Јагићев Архив XVII, 41 и д.

23) Парнезан са у тоне не слаже ни са својим наследником и тко који [illegible] Ником Бијелу њемачки и ли се је звала (језавски) Бијела, па су зато и оба њена сина [illegible] сигурно језавски, [illegible] је зато сам Бијелић на једном актуу себе писао Nicha de Biele, а и други га је звао Nichus de Biele (Гласник X, 34). Потрешио је сам у Бојановића, стр. 102), па нико Бијелић, док је у Јиречека

22) В. мој Дубров. Зборник од г. 1520, стр. 173.

V Истина; али за већу сигурност ће сам моћи бити фотографију и на њој се сасвим јасно види Бијела, које је сам Бијелић својему Nicha de Bieli, потписао сасвим сигурно Бијелић.

ЛИНК6

Од свих приватних писама што су сигурно писани од Дубровчана за друге Дубровчане или за дубровачке власти, од њих је најстарије 18 шестанаестих из г. 1458–1512, па 7 осталих писама из г. 1505–1530 и правилних једног слободног грађанства из XV. вијека. Може се доћи рећи да су сви ови приватни списи сачувани за живота Менчетићева и Држићева, а међу њима је особито важан шестанаести што је још у граду ћирилични писмо г. 1512 грађанин Ђ. Алиграбић, а г. 1517 преписао, обоје ћирилични, латински грађанин и државни канцелар Лука Прибојевић. Осим тога сви су ови приватни списи сачувани у оригиналу. Ови приватни списи нису се сигурно били познати већином су преписивани у државној канцеларији, где им је сигурно, бар донекле, мјесто мијењано. Још је једна средњовјековних нових Држићевих списа међу њима шестанаеста писана у Ватикану а још један у Јагићеву код Ватикана, а 2 су писма сигурно писана од Дубровчана, тако да добијамо на броју од 11 списа по којима видимо како се је у другој половини XV. вијека у Ватикану писало, како није сигурно да се је баш тако и говорило (в. § 13). Још је један списак Држићев био издао нешто раније — најстарији српски латинички шестанаести од г. 1512, а он у Гласнику у којему је објавио и неке сличне ћириличке биљешке из прве половине XV. вијека а неке латиничке вратиле исправе сједоваца од г. 1423 до краја XV. вијека. Те биљешке и тим исправама доиста не спадају к списима, али су за нас једнако споменици као и списи.

12. — Ја сам ове нове Држићеве биљешке узимао доиста у обзир у својему раду о Збор нику од г. 1520, али ће исто бити добро да се опет на овоме реде неке напоменуте. Оне су за нас сви важни, јер су, како је већ речено, готово сви из времена првих преписа и сачувани у оригиналу. Али нарочито су важни они што су писани у самоме Дубровнику, наиме већ споменути ћирилични шестанаести од г. 1512 и латинички од г. 1524, па латинички исправе, јако се свима користити само од онога ријеци. Најзнатније ресаните су ове ћириличке биљешке, које су руком добре млађе властеле у једној судбеној књизи, јер се је још брзо интересантно да су млада властела у првој половини XV. вијека у латинској писаној књизи за писивали у довољној биљежака српски (а не романски) и ћирилицом (а не латиницом), али

2) Der ragusanische Dichter Š. Menčetić u Jagićevu Arhivu sv. XIX (1897) str. 56–57.

1) Glas 169, 155 i d.

је најважније то да се једна биљешка састоји од 2 потпуна стиха дванаестер. од с двоструким сроком, односно једној половини (а то је најобичнији стих старијих дубровачких пјесника). То је наше очевидно доказ да је тај стих и тај метар био познат најраније у Дубровнику у првој половини XV. вијека, дакле још прије него ли се Марулић (рођен) тако да је стихе Јеремејевим начином обрађивао главни родови с којега сам прије рекао мислио да су се Менчетић и Држић повели за Марулићем дође ли у језику, и преузели од њега и стих и метар. 30)

Вз. — Ови се исти Јеремејеви текстови могу врло добро упоредити с Менчетићевим и Држићевим пјесмама, па ако најприје гледамо како они стоје према пјесничким карактеристикама, онда између њих двојице су писани баш у граду Дубровнику, одмах ћемо констатовати да у њихових карактеризама нема — нема ни по ни зар, ни л на крају слога, ни ма, тво штиђ, ни вадећи него само шт, зашто -о, моја, твоје штиђ, и узевши у обзир у погледу изговора вокала и има неких колебања; нема ни дочетка ни у оба пјесника ни у пјесмама ни у пјесничким пјесмама, према свима текстовима, гдје би дакле могло лако да буде; у њима налазимо само неколико обичних 31) облика, који су управо и њихови карактеристични и обични у дубровачком говору, према (Необичних) карактеристика налазимо само једно у ћирилским биљешкама и у латиничким исправама, наиме ре у биљешкама смирно, жустичић (од тал. giustizia) ус смерно, у стиховима сриђи и њих (у њима једина 2 примјера за то), у исправама 3 пута чловик и 1 пут чловик ус где, нијесам и 3 пута дјетић у једин у броју писаних пјесничких текстова добро се слажу они који су писани у Венецији, јер нема ни у њима неких пјесничких карактеристика, а само у погледу изговора и они донекле одступају за чудо у томе не одступа (Јеремејев) др. што је писао тобе глоболом из Задра који (је сам) он је био већ у Венецији или Дубровнику примио јеромејевску

31) Осим обичних и карактеристичних облика наћи ћемо одмах у свим карактеристичним биљешкама (и ако број и облици нијесу у дубровачком говору (и по облику сличан: обим-онди, ђ друг доли, годи, шкаро ... ими, брз-брзо, синфонија основне основе = изворни, сродни облици); сви они нијесу карактеристични, већ само „необични“, о којима је говорио Ившић Збирник од г. 1520, стр. 167 и д.

30) Али истог нијесмо да је била нека веза баш међу Менчетићем и Марулићем, јер ми је тешко вјеровати да је Менчетић нашао у самостаналној једној својој пјесми (прву од „пјесни о Исусу“) онај комбиновани метар који је Марулић саставио, а тек двије су не самосвојне али два стиха међу собом везана у средини и на крају него се и друга строфа свима дјетић на јавља ни прва строфа једној дјетићу. Могло би дакле лако бити да је Менчетићева „пјесан о Исусу“ (која и садржајем добро пристаје Марулићевој поезији) постала тако је Марулићева Јудита издана г. 1521 прије, а други пут г. 1523 од једног дубровачког за инкунабула! А одговарало би још Менчетићевој лакоћутљивој нарави што је сачувао једну пјесму него тај пјеснички метар тако обиљежио.

1445/0

говору, — нешто описмењавају 8, 10 и 11 броја, од 28 ијекавских облика, имају само по 1 или 2 облика „(мису) изјети". То је доказ више да је овај писар преписивао ијекавски текст, а не један истим писар, јер би вјерно не само тај, него се рекло, писати ијекавски не само и ортографију, него и особине у језику, које се налазе у ијекавским текстовима, да се за ијекавског писара једнако једновно ије (н. ф. Јрицује, ијрива). Откуда је овај ијекавац у Ватину у другој половини XV. вијека? Сада се у Ватину говори јекавски, па би најлакше било помислити на говједа из ијекавског дијела околине Ватина који је однах до Ватина. Али овој мисли противи се чињеница да у тим ијекавским списима из Ватина нема неких врло карактеристичних особина садашњега ијекавског дијалекта са Ватину: овај има редовно ије у мјесто ј, нпр. мјесто шиљ, -а и -ија мјесто -ао и -ило (рекā, видијā), basetim,[33] а у 3 списка шестанаестог столећа (од ије) написано само у пр. 10 од 2 пуно има и јурју, али ово свакако није једна од ријечи у којима у старој дубровачкој прои можемо наћи ије мјесто ј.[34] Овај данас много је писано ије ијекавске стране из Ватина није ни ијекавац, Ватин није штокавац ијекавац, али откуда? Кад не бисмо имали из истога времена још више списа из Ватина, могло би се мислити да се је у Ватину, гдје се сада говори јекавски, у другој половини XV. вијека говорило (као данас у Сарајеву) још ијекавски, али не ијекавски као на Ватину него штокавски. А када тај писар није био Ватинац, нити Ватин у то доба ијекавски, онда треба рећи или да је он у Ватин дошао из неког штокавског краја (могло би се мислити на поморско приморје гдје се такође говори шиљ а не ијиљ), или треба признати и ово као свједоче да је негдје на дубровачкој периферији било обичајно што је говорио претежно ијекавски или једновлито ијекавско-јекавски (исп. § 27).

* 14. — Око 200 нових турских повеља и писама из дубровачког архива издао је још у Брухелеа у XXIII. и XXIV. књизи (г. 1911 и 1914) Гласника Земаљског музеја у Сарајеву, али само су ове повеље сва писане од турских султана и од разних турских власти и чиновника, а само су три писане од дубровачке владе и једно писато је преписано у дубровачкој канцеларији, па се нијесам требао нашао обазирати на њих. Много затим је још врло велика збирка повјерења повјерења Љубе Стојановића

[33] В. моју Збирку од г. 1520, стр. 190 и д.

[34] Рад Југослав. академије 103, 63 и д.

задатку да приреди издање свих сачуваних старих српских повеља и писама, од којих је именом изашла прва књига Стојановићева издања (у два дијела г. 1929 и 1934), која обухвата све повеље и сва писма која су писана од дубровачке власти и од дубровчана или су њима писана. Тој књизи Стојановићева Зборника додао сам два чланка[34], којима се допуњује мој чланак о дубровачким повељама у Јагићеву Архиву (I. стр. 9 и д.). У првом чланку, послије обимите назналости не баш повољне оцјене издања[35], нарочито сам настојао да утврдим, колико сам то могао без увида оригинала, од кога су и када су писани они дубровачки оригинали, а особито они дубровачки пријеписи за које се не спомиње писар по име а нијесу сачувани ни у познатим збирцима Руварцу и Никшићу ни у ма којим државне канцеларије него у појединим засебним комадима. При томе утврдио сам, колико сам могао, и констатацију да једно писмо без писарева имена јесте или није писано од исте руке која је писала други диплом с писаревим именом, а ради ове једнакости или неједнакости писама која се на неким ~~рукописима~~ ни у овом издању није могло се ни у једном од сваког појединог. Напослетку сам констатовао важност броја 27[36], а то је дубровачка редакција уговора склопљеног г. 1254 између дубровника и хумских жупана Радосава, од којега нам је уговора било ~~сачувано~~ до сада познато само хумска редакција; дубровачка је писана потпуним српским језиком, без икакве од

---

34) Под „број…", ако нема какве друге ознаке, разумијем увијек повељу или писмо које се од односног броја налази у Стојановићеву Зборнику.

35) Треба да поштено признам да сам, кад сам писао ону оцјену, посве заборавио да је у II. дијелу на стр. VI. сасвим јасно казано да исправке, које се за оба дијела налазе на стр. 491–528, није прегледао проф. Кушљаник према Стојановићеву рукопису него проф. Применетал према оригиналима који се чувају у дубровачком архиву, и да је те исправке провјерио управник архива проф. др. Тр. Јухелка. Одатле сиједи да су свеколике исправке Стојановићевих потписника и да се оне не могу ни на колико ма ставити потписницима самим на терет, већ само онима који су задржани у Београду.

36) Она су изашла у 169. књизи Гласа: Нове дубровачке повеље Стојановићева Зборника и Никша Жупанић, дубровачки српски канцелар XV. вијека.

1456

(нст. 59).

Дубровчанина Домака, по свој прилици властелина (стр. ...). А вајке је и ово што сам, како мислим, тачно утврдио за сих посљедњих 9 повеља Никше Збориће писао српски канцелар Пасковје Примојевић (г. 1482–152?), који је био на добре пратњеве руке, па како ми може бити добар свједок како се говорило у Дубровнику (Бан) Менчетићево доба. Напротив, надам се да сам за неколицину писана (писано) би казао, како су писали људи дубровачке владе или Дубровчани, да нијесу писана или преписали од Дубровчана. Интересантни су примјери за то пр. 815 (уговор Дубровника с царем Мурадом II од г. 1442), који, чини ми се, је састављен у царе дубровачке, није писан ни у Дубровнику ни од тадашњих српских канцелара Никше Звијездића него у Једрену по њ. царском двору, по свој прилици од неког Турчина. А још је интересантнији пр. 1075 (тестаменат Жупчанина од г. 1392) што је за њега писао турски чаковски, који сматрам из Задра (стр. ...). (в. 59).

Све нове дубровачке повеље и пријеписи врло се добро слажу с онима што су раније издаване а који сам језик је прошао у Јагићеву Архиву; и оне дакле показују да се у Дубровнику говорило штокавски и редовно јекавски, а нарочито ни у њима нема оних јесничких чаковизама што их Менчетић и Држић тако воле. Осим тога сам се забавио горе споменутим Примојевићем, који је био баш вршњак Менчетићев (умрли су обојица г. 1527 од куге). Од њега нажалост немамо ни једне оригиналне повеље него само пријепис неколико турских (српски писаних) фермана, али како упоређивањем од њих двају и у оригиналу, тако се по тим Примојевићевим пријеписима јасно види да је он био баш штокавац јекавац који у своје пријеписе није уносио никаквих чаковизама, па ни оних јесничких чаковизама вршњака Менчетића и Држића.

Него, као и код нових Јиречекових списа имају 3 тестамента из Котора што нас изненађују својом готово чистом икавштином (в. 613), тако и код нових Ковачевићевих списа 3 оставштине из истог краја. Могло би донекле бити само случај што мањи пр. 1065 има само 3 икавска облика а још мањи пр. 1061 такође само 3 икавска (икавски остатци) и дубровачког порекла, али код свега другога против случајности говори што је Иво Стјепановић. Случајност је баш искључена код пр. 1044 (писмо од Истријских грађа) што су га 4 дубровачка „братимина" г. 1490 из босанске Средњице писали дубровачкој влади, а које од 19 необичних икавских облика има их само 12 јекавских, дакле је претежно икавски. Ја сам зато

мислио (стр. 159 и 162) да су она 2 моја писма можда писали исказују с Рада (што би за Пр. 1061 могло лако да буде, јер Стипановић свједоци за нешто што је било у Енохову) док сам за Пр. 1044 узимао да је писмо писао један од четворице, који је такође био с Рада мијењао оба изговора, или први који се од њих спомиње, Павао Марина Гучетића који је био властелин и образован човјек, већ је доводио за исказивање првих чесника. Али морам признати да је то тумачење било само за невољу, — нико би најбоље било казати да је то писао у Боканској Крајини исказав Бошњак с јужнобитним изговором, — свакако не може се доказати да је у томе једном писму сачуван изговор који се противи свеку основу што је записано (не преписивано!) у Дубровнику за вријеме првих чесника.

15. — У чланку о Никшин Звијезди мислио сам додати неколико нових вијести о његову животу који у Јиречека нема, али је главно што сам мислио истаћи многе његове још непознате пријатеље с његовим већ познатим пријатељима да сам лакше могао тачно констатовати што је тадању дубровачку канцеларију тражању лако му прве половине XV. вијека било необичном недубровачким поводама што је он преписивао. А да се је то могло учинити заслуга је Стојановићева који је, уз не колико нових оригиналних Никшиних повеља, издао све његове пријатеље повеља што су већ биле издане у оригиналу, или је бар фас њихове варијанте од оригиналних писама. Пак се нови Никшини пријатељи налазе готово сви у његову Зборнику,

---

38) Мило ми је што сада могу казати нешто више о Никшином Зборнику, но Јиречек, ни Стојановић нијесу готово ништа рекли. Ја сам већ у Јагићеву Архиву XII. 335, дакле и не видјевши га, да су за писања Никша, његов насљедник Маринко и још један оригинални писар, док је Јиречек говорио о само два писара а Стојановић се не може сигурно рећи је ли он мислио да су 3 писара или четири писара. Захваљујући обавијестима што ми је љубазно дао управитељ архива проф. Др. Фрухељда, могу сада казати да су Зборник писали само три руке — Никша (првих 68 комада), Маринко (друга 2) и трећи, по мојему мишљењу Павлов Приморјевић (посљедних 9 комада). Надаље сада знамо да је Зборник овако састављен: сприједа су 2 листића папира на којима је рука из почетка XV. вијека почела латиницом преписивати прву повељу Зборника (Пр. 54), а затим иде на 119 листова која мекта сам Зборник: листи 1 је празан, а на л. 2-19 је алфабетски регистар (у облику краћих регеста) свих повеља што су у Зборнику преписане и тако обзирном реду властеле и лица што су издавали повеље; овај је регистар писан око г. 1470. Листи 20 и 21 остали су празни, тако да се прва повеља почиње на л. 21, одакле даље до л. 113 иде 68 Никшиних повеља, на л. 113-115 обје Маринкове, а на л. 115-119 9 Павлових. Послије л. 119 нема даље ништа.

38) У Јагићеву Архиву XXVI, 206-207.

37) Чекам још сигурно је ли овај Павао Марина Гучетића био збиља властелин; Гучетићи су доиста сијара властеоска порода, али ми је тешко вјеровати да се он дао употребити међу „пратиоце" и „слуге и послушнике" владике, како он говори у писму ће Де зову; зато је лако могуће да је он био незаконити син властелина Марина Гучетића и као такав хоће, што је врло често бивало, очево презиме а да није био властелин.

1945/6

и тонајвише су од недубровачких повеља, али их има и од дубровачких! (13 дубровачких, 6 самога Никше и још једна). Истоређивање ових нових Никшићких пријеписа с њиховим оригиналима (нешто мањег обима пријеписа, за које није сачуван оригинал, био је већ Мијлошић издао) показује да је Никша често мијењао облике и ријечи оригинала, и тако да је увијек своје пријеписе у језичном погледу приближавао својим оригиналним повељама и својему матичавскоме говору, а није никада своје пријеписе какве чакавизме, ма и од оних ијекавских које је у његове списе унио, а тобоже и говорили, чули је, свиши. А што више једна или (нарочито у вези са или у потврду повеље) и вас- мјесто у- ју-, као што чакавизам него „чисто" писање према ћирилске изворне језику, из којега је знао Никша и своје пријеписе још једнако облик једначио што је народан.

Једини у погледу ијекавских облика треба признати и да их у Никшићким пријеписима и има више него у његовим оригиналима, и то не само зато што Никша често задржава ијекавски облик који је нашао у својој повељи, - а то не би много значило, - него и зато - а то много више значи - што је једнако јасни ијекавски облик и једно које слово ѣ замјењивало ијекавским облицима. Да вам се овдје мало радије о ријечима које је Никша могао преузети из чакавских ијекавских босанских повеља, могла би се, бар донекле, тако примјетити та разлика у погледу чакавизма међу Никшићким оригиналима и пријеписима, кад он не би отворено на ијекавски изговор и само обичне ријечи као бесида, дви, далиш и сл. Али се друге стране то само по себи да још ијекавске налазимо код Никше, који је иначе чисти јекавац, само у неким његовим пријеписима повеља што су или претежно ијекавске или бар мјешовито ијекавско-јекавске, па се не могу бојати да је Никша говорио јекавски кад је писао своје оригиналне повеље а да је говорио само-ијекавски кад је преписивао туђе.

16. - Велику важност Рапчићева Лекционара, што га је млади дубровачки племић Никша Рапчић почео г. 1508 преписивати, ја сам довољно истицао већ у својој расправи о чакавштини уопће, јер је он био најстарији датирани познати дубровачки споменик писан прозом и латиницом. Рекао сам то онда само по томе што је Јагић у својој Историји облика донио нешто облика и из њега, па сам тако за тако каснији приредио за штампу, а издала га је Југосл. академија у расправи и издању које сам се

49) Zadarski i Rapićev lekcionar (Загреб 1894). Задарски лекционар писан је чисто чакавским говором а латиницом хрватске врсте, око средине XV. вијека у Задру (где је на њему и његово околиште.

, бавио ми највећом жељом Левизионар, што сам учинио у засебној расправи, у којој сам упоредно приказао језичну страну наших најстаријих левизионара – за даревића из прве половине XV. вијека, штампаног Бернардинова од г. 1495 и Вашкинић 43 са моја почетка XVI. вијека[44]. Што се тиче њихова текста ја сам изразио мишљење, и на неколико примјера то показао, да су та три левизионара у главноме само три разне редакције једног истог чакавског изворника, за који сам тада мислио да је као што је с латинском једна од тих редакција, и баш сам тумачио што у изворнику има много изразова од изразито словенског језика и духа. Напоље за Вашкинић левизионар већ сам у чланку о чакавштини био рекао да у њему треба разликовати два дијела – главни (са 430 левизија), који представља дубровачку редакцију старијега од латинског левизионара, и други много мањи дио (са 50 левизија), који је преписан из Бернардинова левизионара. Него ако што сам то боље проучио, дошао сам, у овој расправи о левизионарима, до резултата да су у Вашкинићу левизионару изразито три дијела: 1) сасвим дубровачка редакција P^1 (са око 380 левизија); 2) P^2 (са око 50 левизија) што је преписан из Бернардинова; 3) P^3 (са око 30 левизија), што је у дубровачку преведен с латинског прилично слободно. Нема сумње да Вашкинић није био редактор дијела P^1, него да је он само преписао с матице у којој је дубровачка редакција била већ проведена и која је могла бити доста старија од ње, свакако барем од средине XV. вијека. Напрстив за P^2 можемо сасвим сигурно казати да је постао послије г. 1495, јер се по неким цитатима нађеним у њему задржане, сасвим јасне види да је преписан с издања од те године а не по којему старијему рукопису Бернардинова левизионара. За дио P^3 можемо баш потврдити да је постао послије дијела P^2, јер у њ иду и допуне неких левизија што су преписане из Бернардина. А што се тиче питања је ли Вашкинић не само преписао цијели левизионар (што свакако јест) него и први превео P^2 и P^3, то сам у овој расправи о левизионарима напоменуо мишљење да то није био он, али сам касније језично-јавих разлога за то да вјерујем да је то био збиља Вашкић[42]. Али и ако којег не би вјеровао да је то тако, тај мора свакако бар признати да је неки дубровачки међу г. 1495–1508 преписивао нешто из Бернардина и доцније нешто превођао с латинске.

---

[42] В. моју Бернардинов левизионар, стр. 10.

[44] Ријечки левизионари XV. вијека у Раду Југосл. академије, књ. 133 и 136 (Загреб 1898).

Л4456

Вулгаше, то је за нас важно да видимо како је Ранина (или неки други, непознати дубровачки) у P^2 мијењао Бернардинов чакавски текст. Зато је много важнији дио P^3, јер он није под утицајем изворнога језика, односно ни ћириличке писме, а није ни дубровачка прерада једног од матичних текстова, како мисли ред. P^1, – да о P^2 и не говоримо, и како мисле сви осталн који спомињу ову комедију Марина Држића; – једном ријечи P^3 је најбољи примјер дубровачке прозе који је писан чистим дубровачким говором.

17. – По коме пише Ранина у дијелу P^3 својега Лексикона? Чисти штокавски и јекавски, без икавских тјесничких или других који чакавизама и без икавског у 3у. дробовима необичној икавској облика! А с тиме се врло лијепо слаже што Ранина ни у главноме дијелу P^1 није задржао ни додао ни једног тјесничког чакавизма, осим што је, по свој прилици, само задржао а није додао, подоста необичних икавских облика. Напротив врло је често у P^1 задржао два чакавизма за које се може рећи да их сви тјесници никако немају – суфикс -ti у 3. сингл. и плур. презента и презенски перфективних глагола у футурном значењу (у главним реченицама), али обоје је тако пуно штокавскому говору да се не може ни најмање сумњати о томе да је Ранина у тим примјерима вјерно задржавао што је у старијој дубровачкој редакцији било преостало од чакавске наслоге. Са P^3 и P^1 слаже се врло добро и P^2 утолико што он врло често тјесничке чакавске облике замјењује штокавским, али где Бернардин изузетно има чакавске облике што су иначе редовно штокавски, никада не узима чакавске, већ такође искључиво с краја слога облика дијекавских: *moja* итд., *ča* узеби не узима *voda* – *ľ* без промјене, тј. чакавске облике *mâ* итд. не мијења, него као где Бернардин и изузетно који екавски облик Ранина *ča* никада не замјењује икавским и неодлучно *ča* задржава или *ča* замјењује јекавским. Ранина је дакле сигурно говорио онако како је писао у P^3, а мијењао у P^2, а лако се разумије да је, преписујући P^1, задржао готово све оне облике који нијесу као били обични у штокавском дијалекту, какви су нпр. сва горе споменута чакавизма, или се није од њих или су се много чешће у дубровачку говорили, какви су необични икавизми у P^1. Чињеница је одлучно доказ да је дубровачки властелин Никша Ранина био чисти штокавац јекавац и да је он, иначе врлина пјесника, највољи свједок да се у дубровачку у другој половини XV. вијека говорило како је он говорио, а не како су други тјесници писали. Иначе, како је сасвим сигурно да Никша био дубровачки грађанин и властелин, требало би доказати да [illegible] с изузетком чакавски

Лекционар није у P^1 окренут на дубровачки говор, да Рањина у P^2 није мијењао Бернардинов текст према дубровачкоме говору и да није P^3 преводио на дубровачки говор. Како ~~[illegible]~~ ћемо видјети (в. § 38), Јагић је ~~[illegible]~~ збиља мислио да је ~~[illegible]~~ Рањинин лекционар преписан с ћирилице, ~~[illegible]~~ (да кажемо) матица која није била састављена за град Дубровник, или бар не за дубровачку властелу. ~~[illegible]~~

18. – Послије Рањинина лекционара приредио сам за штаму и друго дубровачко књижевно дјело у прози на које сам се позивао у своме чланку о чакавштини, то јест Дубровачки ћирилски зборник од г. 1520 (в. напом. 9). У приступу сам утврдио да су сам текст – осим неких познијих додатака што не стоје ни у каквој вези са садржајем књиге – писале 3 разне руке, а да је четврта рука додавала неке натписе и још неке ситнице, и да је баш она довршила књигу те написала поговор, по којему знамо да је Зборник писан, управо довршен, 20. маја 1520 у Дубровнику. У приступу сам исказао и мишљење да су сва та 4 писара Дубровчани, и да је главни писар А био можда с отока Мљета близу Дубровника, и да је уопће Зборник био писан и састављен у бенедиктинском манастиру на томе отоку. О Зборнику сам потанко расправљао у засебној књизи,[43] у којој сам говорио у првоме дијелу о постанку, садржају и о изворима Зборника, а у другоме о његову језику. У I. дијелу сам доказао да у ономе што је писао први и главни писар А, т. ј. у $З^1$, треба разликовати 2 дијела: у првоме дијелу $З^{1a}$ разни су чланци који претстављају дубровачку редакцију чакавско-глагољских а можда и неких црквено-ћирилских текстова, док су у другоме дијелу $З^{1b}$ чланци који су директно преведени с талијанскога језика на дубровачки говор. Надаље сам показао да су и чланци што је у дијелу $З^2$ писала друга рука В по свој прилици такође преведени с талијанскога, док у дијелу $З^3$, што је писала трећа рука С, има чланака и који су дубровачке прераде ~~[illegible]~~ глагољских или ћирилских тек-

---

[43] Дубровачки Зборник од год. 1520, издала наша Академија год. 1933.

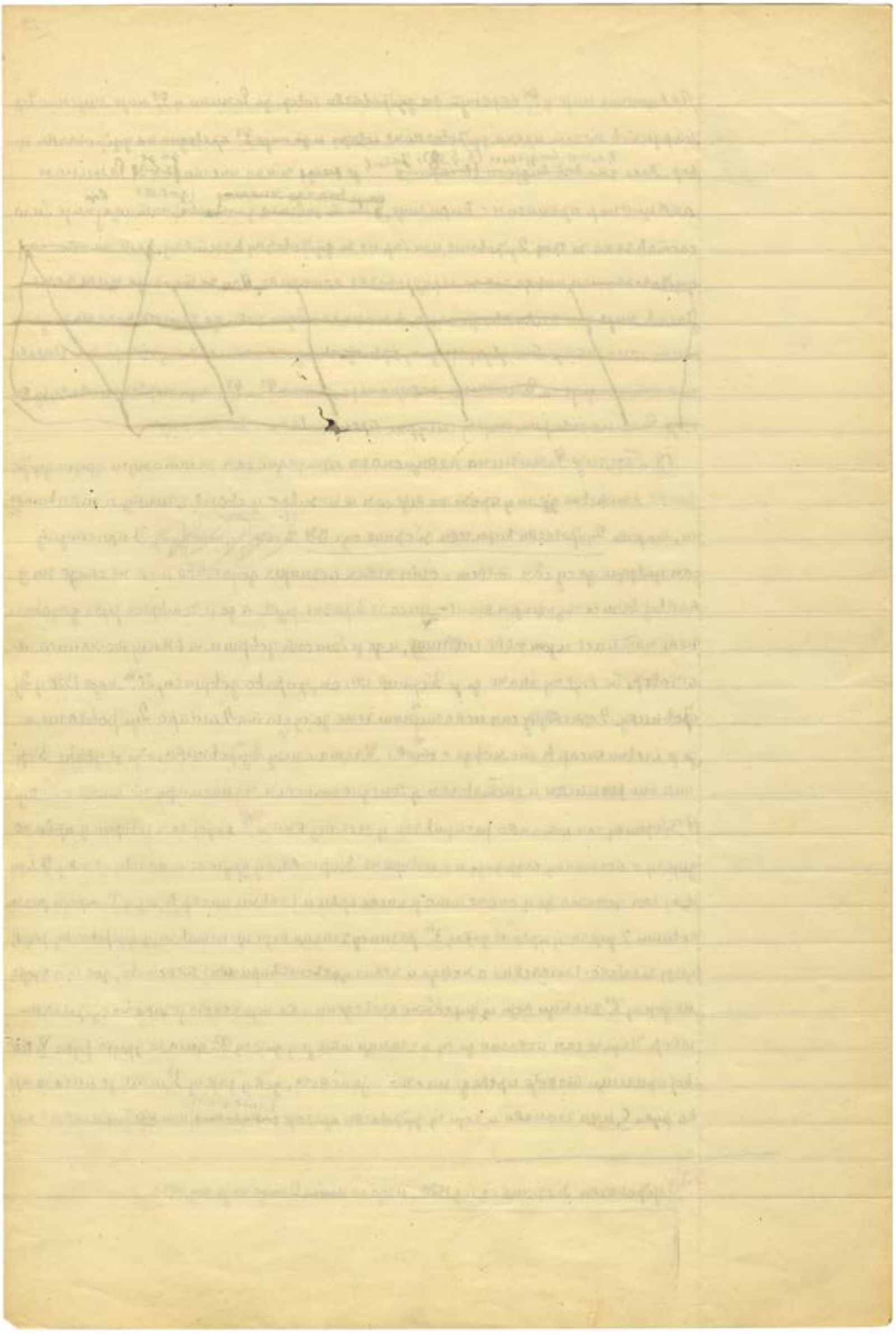

14956

сложи а и који су преведени можда с талијанског или латинског. Најчешће
бар (сф. Ис и д.) мисли да је писар Б био можда Млечанин, али Тиш/потврђује
твр̃дњу да су сва четири писара Зборника била Дубровчани. И стална признаје
да ће они прије бити из околице него ли из самога града, јер му је било вјероватно да
би се у граду ћирилицом писало обично књижевно дјело. [illegible] четири ћирилска
писара да ово исто сарађују. А доиста почетка (премда било ријетких
XV. вијека ћирилица се је употребљавала и у граду: у првој половини XV. вијека влада
власјела пишу свакојаке биљешке, тор и неке стихове, ћирилицом (v. § 12);
часник, који г. 1445 моли владу да се смије вратити „у град где се је родио", пише ћири
лицом (Мр. 1059); извјестан трговац пише г. 1512 у граду свој тестамената ћирилицом, а г. 1517
ћирилицом је преписује латински вандељар (v. § 11). И од оних дубровачких тр
вала мало су у XV. вијеку и у првој половини XVI. писали влади само ћирилско писма
и примали од ње опет само ћирилске одговоре, иако су била, а можда и већина, трговци,
јер је трговина увијек више у рукама грађана него сеоска. Зато је врло вјероватно
да нова латинична књижевност, која тако брзо ни у граду истиснула употребу ћирилице.

19. — У другом дијелу књиге о Зборнику приказаће се његове језичне особине, при чему ћу
више с једне стране тачно имати на виду разлика међу његовим писарима а с друге
поређивао језик Зборника с језиком повеља од средине XV. вијека даље и с језиком
Ранчинина Левизионара. При крају књиге (одстр. 290 даље) приказаће ми резултате
тога проучавања и поређивања, из којима се види да међу три писара има стварних
разлика, али да се и разлике и подударности међу собом добро слажу, а добро се слажу и с
већина онога што су им временом подвлиске и с Ранчинином левизионаром. И Зборникови
писари пишу давле родно мушкарци и женски, а само у глаголима имају и средњи
рода с њихове мањине у 3^{1a} и 3^{3} лица им се врло ријетко по који њихови облик
као имао им се, било посредно према њихове мањине, непосредно,
много чешће по облика и по који мушки облик. Али најчешћих њихових облика
женски у Зборнику, осим што у писара А и С има врло ријетко, а у писара В релативно
но нешто чешће, као којирнеобични изузеци. У врло отрканом обсегу на
је се дао она два њихова облика што су у претрпљеном дијелу Р! Ранчинина левизионара
као обични: супине -ти налази се само 3 пута у претрпљеном, перфективни у футурном
значењу, али само у претрпљеним дијеловима, тако да су то сигурно трагови од њихове

Обичним зовем њихове облике који нису обични ни у једном у језику
којему су обични, примјери као [illegible]

(ијекавске) мањине. Само у дијелу 3^{12}, који је директно преведен с талијанског (о обућарима који чине половину цијелога Зборника), нема апсолутно никаквих чакавизама, ни ијекавско-екавских облика, док у ранијему Ранинину лекционару дио 9^{3}, који је директно преведен с латинског језика, врви од чакавизама. Исто тако преписивачка чистим дубровачки градски говор, какав налазимо и у Зборнику дио 3^{12}, који је директно преведен с талијанског, претежно чисти чакавски дубровачки говор, ако се неће признавати градски, дакако екавски. У језику осталијех Зборникових нема какве нитковљ чим би се он битно разликовао од оригиналног дијела Лекционара, док се оба та оригинална дубровачка дијела подједнако разликују од „чакавско"-икавског писања старијих пјесника.

20. У књижарији дубровачке старине иде и Дубровачки лекционар, који се чува у Јоакимовићевој библиотеци у Дубровнику. О њему је у јавности најприје проговорио проф. М. Милас у Требевићу Цвијети од г. 1893, где је изнио само 2 реченице и изразио мишљење да је писан „негдје из околине дубровачке". Ја сам тада у својему раду о дубровачким пријеписима Бернардинова лекционара доказао да је то најстарији пријепис прва Бернардинова издања (од г. 1495) Бернардинова лекционара и да је пријепис извршио главни писар А Зборника од г. 1520, и то по свој прилици прије г. 1520 а блиске години 1495 неголи овој другој. Као у Ранинину лекционару дио 9^{2}, који је исто тако преписан с прва Бернардинова издања, тако нам је и ћирилски дубровачки лекционар врло добро дошао, јер и по њему, и то у много већему опсегу, сасвим јасно видимо што је у Бернардиновој језику било нашему преписивачу необично и тако је он све то мијењао, па сам зато у споменутом раду показао којим смјером иду његове промјене. Изгледа да што год је мијењао, све иде за тим да се дâ мјешовита чакавско-икавска особина замијенити дубровачким штокавско-јекавским. Каракови, пак, ни Ранина у дијелу 9^{2}, који је преписао за Бернардина, тако овој преписивач (као писар А Зборника) не проводи ту замјену конзеквентно, али свакако строжије од њих. Узгред кажимо да је и у овом ћирилском преписцу, као у Ранине у 9^{1} и 9^{2}, врло често задржан суфикс -ъ у презенту и корективни презенат у футурном значењу, по чему се види како се је то двоје било удомаћило у читавој књижевној

4) Бернардинов лекционар и његови дубровачки преписи, изрази г. 1933 Српска академија.

1956

текстова у њима. Али за нас није толико важно што је њихов Левакинар остало од чаковске напитке колико што у њ није ушло; а није у њ ушло ни једно једино ново или друго које чаковских ријеч које би било могло да буде. Ни у њему дакле, као ни у оригиналу не дијелу P³ Рапшинина левакинара, - и даље спомињемо то и зато, ниједа не спомињемо Чернаризова облик изданија чаковска, ни васелја, - ни на нити изданија, - ни мода нити

Левакинар је надаље важан и зато што су у њему преведене рубрике и неке молитве које су у првом изданју Чернаризма остале на латинском језику. Рубрике су преведене директно с латинског, по свој прилици од самога преписивача, на чисто штокав, сасвим једноставан говор, без икавских чаковизама и само с ијекавска обилно према неколико ијекавских. Молитве напротив преписане су с неком стварју ћирилског, из којега је остало досада видних трагова од ћирилског језика, а ни молитве без икавских чаковизама ~~нису с једном икавском обликом~~. И ове су рубрике дакле, доиста маленим примјер најстаријег ћирилског дубровачког прозе, који је откривен из нешто година из којих су оригинални дијелови P³ Рапшинина левакинара и Зборника с којима се оне врло добро слажу сложене отступајући од прије објављених. Што се још сада може, остаје да се језичне прилике изнесене у одјељку Левакинару и у преписаном дијелу P² Рапшинина левакинара одговарају тачно правом дубровачком говору око г. 1500.

21. У најновије вријеме изашло је на свијет неколико дубровачких споменика у прози, од којих ћу најприје споменути ћирилски Молитвеник што је г. 1512 у Млецима издао дубровчанин Франческо (Фрањо) Фатков (или Фаткович) Мицалović, а од којега сам приредио ново издање[45] и већ прочитао језик[46]. У уводу ћу изложити мишљење да сам јасно доказао да је ћирилски молитвеник дубровачки споменик не само по језику изговору него и по језику, и да је у прво ред био намијењен дубровчанима, а за у Дубровнику, што је био сасвим и сигурно ћирилски Нагуч православни који је нешто касније (г. 1583) био штампан „у дубровачкам језику" (в. § 35). У уводу сам назвао нестајао његову важност што се тиче текста; у њему нашле има много више

Од се је сачувао само један егземплар у Народној библиотеци у Паризу; одатле

45) Два дубровачка језична споменика из XVI вијека, за штампу приредила М. Решетар и Ђ. Даничић, издала г. 1938 Српска академија; сад су ћирилски Молитвеник од г. 1512 у једа редакцији и ~~Двије службе од г. 1552~~ Двије дубровачке службе од г. 1552 у редакцији Ђ. Даничића.

46) Језик Српског Молитвеника од г. 1512 у Гласу, књ. 176 (г. 1938).

трагова од старије дубровачке редакције неколи их има у латиничким Молитвеницима, чак и у најстаријему између њих (у једном Ватиканском), премда је овај збор за 100 година старији од нашега ћирилскога, тако да се може слободно рећи да је у њему још најбоље сачувана првашња дубровачка редакција.

У чланку о језику браћког молитвеника констатовао сам да међу његовим разним дијеловима има неких разлика у ортографији и у појединим језичним особинама које, премда су понајвише доста незнатне, ипак су толике и такве да се по њима јасно види да није један исти човјек редиговао цијелу књигу него су тај разни дијелови у разно доба од разних дубровчана с далматинске обале преписани на дубровачки говор и преписивани. Ја разликујем бар 7 таких дијелова, наиме тако и Молитвеник, још више него Зборник од г. 1520, вјероватно једнако вјероватно писани у дубровачкој околици, а можда и у граду, тј. људи који су преписивали и читали овакове особине ћирилске а латиничке књиге. Али иако има разлика у језику разних дијелова, ипак је у свима истин. штокавско-јекавски говор дубровачки. Има доиста појединих чакавизама, који иначе нема у старој дубровачкој прози, па зато и нема сумње да су у њ преписивачеве мисли. Него нема – а то је много више значајно – ни у Молитвенику, већини ових јасних чакавизама; чак и ијекавских облика врло је мало, а сасвим у једном дијелу, који је најстарији у језичном погледу, налазимо да се мијеша на крају слога -о и -л, на пр. ču-ću и va-vaz, и само у њему, природно узети, тј. у најстаријем, за је редактор тога дијела и тие облике задржао преписивачеве матице. Осим значења пак што овај Молитвеник има као један од најстаријих споменика дубровачке прозе, он је још и за нас врло знамените стога што је прва књига која је штампана ћирилицом а српским језиком, јер оне неколике књиге које су прије г. 1512 штампане ћирилицом за наше православне већ су биле писане црквенословенским језиком.

22. – Ако се за ове три дубровачке ћирилске књиге – Зборник од г. 1520, Лекционар из исте године са четири XVI. вијека и Молитвеник од г. 1512 – може с разлогом мислити да су биле написане у околини а не баш у граду, то се не може мислити за латиничке споменике које су до сада објавили проф. Ванчев и др. Јагић, јер је то сигурно да се у околини дубро-

---

47) Vatikanski hrvatski molitvenik i Dubrovački psaltir, za štampu priredio prof. M. Vančev – Dodatak: Najstariji štampani hrvatski molitvenik, za štampu priredio M. Giro Ljonnelli; izdala g. 1931 Jugoslavenska akademija.

1145b

вићкој ~~ћирилици~~ латиници није употребљавала у оно вријеме кад су ови споменици писани, то јест прије средине XVI. вијека. Осим тога ја сам доказао[48] да је књижарији између тих (Franjevački Valvanski hrvatski molitvenik) писан за једног члана, по свој прилици женског, дубровачке властелске породице Буће, чији грб је у бојама насликан на првој страни. Францискањев Молитвеник из Ватиканске књижнице је рукопис можда из самога краја XIV. вијека, а најранији из самога почетка XV.; Ранелијев је пак примјерак, којему жалосно фали натписани лист, по свој прилици преписан око г. 1495 (вјероватно Бернардинов лекционар).

У истој библиотеци има и други, још један ~~ћирилични~~ рукописни Молитвеник, одкојега је Ранић издао одломак и фотографију, мислећи да је из краја XV. вијека, али је Ранели доказао[49] да је он преписан с ћирилског Молитвеника од г. 1512, и то не баш по самом првом издању од те године него по другом сачуваном и нама сасвим непознатом изданју, с којега је и преписан овај други ватикански рукопис и према којему је уједно друго сачувано ћирилско издање од г. 1571. Ранели је ~~на једном месту~~ то[50] и све варијанте међу првим ватиканским рукописом с једне стране и другим рукописом и издањем од г. 1571 с друге стране. Дубровачки примјерак Ранић је пак издао по једном сватом рукопису Универзитетске библиотеке из прве половине XVI. вијека, мада је доказано још млађим рукописом Франсеканске библиотеке у Дубровнику, тако да за ово наше питање можемо употребити само онај дио текста који је сачуван у Универзитетском рукопису. Напротив могу се у истину скроз врло добро употребити и фрагменти рукописни Ватикански Молитвеник, јер по њему се види да је преписано још године г. 1512, а тако и ~~ћирилске~~ ~~штампане~~ одломке Ранелијеве, које он с правом мисли да су преузете с тако ~~сад~~ ~~нађени~~ у њима од ~~тог~~ млађе остали врло слаби остатци, то тако и ~~ћирилске~~ ~~штампане~~ одломке јасно показују тако се ~~ћ~~ у средини XVI. вијека у Дубровнику још говорило а тако није

од г. 1552, које је Ранели нашао у једном Ватиканском рукопису, а

23.– За ове нове латиничке споменике Ранић је у својој вриједној књизи донио не само издатке, него и ~~ћирилске~~ ~~штампане~~ одломке, тако уопште сви до сада познати дубровачки споменици овог рода, само дубровачке прераде тих текстова, који су опет преузети са изворног старословенског превода грчког оригинала. То је још доказао Ранели за штампани

[50] U.c., стр. 111 и д.

[49] U.c., стр. LXIV и д.

[48] Дубровачки споменици XVI вијека, стр. XXVII и напомене.

Ватикански молитвеник а касније и ја за Молитвеник од г. 1512, по стогодишњем, ре се Ранцев у својему уводу није могао бавити оваким двама споменицима што нијесу још би ли издани када је његов увод био већ штампан. Не рачунајући двије друге Ватиканске ћирилске молитвенике, који је директно сродан с ћирилском од г. 1512, изнашао је Ђурђевића Молитвеник овога времена — арбанашки Ватикански, Вабилански штампан г. 1495 и ћирилски од г. 1512. Али је доста непознати који његов однос у сва три Молитвеника а за се одмах сваки јасно види да то нијесу никаква три разна превода, па било с на која језика, него да су то само три разне ђурђевићеве редакције једнога истога хаваиског текста. Ова три разна споменика у пређашњој арбанашкој хаваиској књизи с једне стране ђурђевићеву говору а с друге латиничкој Вулгати, уколико друго није било већ извршено у хаваиској матици.

Због оних латиничких споменика није се досада нико бавио, а само је Јагић констатовао да међу првим и другим дијелом штампаног Ватиканског молитвеника (латиничког споменика) нађу неке ситне разлике у ортографији. Ја хоћу овдје рећи да ови (латинички споменици) не представљају исте су нам доказали остали споменици о којима је довле било говора, то јест да — осим неких хаваиских облика, за које се мора узети да су преузети из хаваиских матица — ни у њима нема оних карактеристичних дјесничких хаваизама ча-за, -л, васети, мађ., са

Први Ватикански рукопис има, уз редовно -а, у првој половини изузетно а другој 1 пут и -ѵ. Осим тога

мо штампани први Ватикански први рукописни и штампани молитвеник имају врло много хаваиских облика (штампани нешто мање него рукописни), а неки су и у њима дале у мањини. Насротив и ови споменици имају често у библијским текстовима она два (29) хаваизма што су и у Левицопарина готово обични, а који се не налазе у оних тје, слика, то јест суфикс -ш у 3. лицу презента и перфектним пређеним у футурском значењу.

24. — Говорећи о питању о квантитету у ђурђевићеву говору, ја сам највише сва упрао пажње споменике који су у ђурђевићу писани од почетка XVII. вијека до средине XVI., али чему сам се нарочито обазирао на неке особине којим се језик тих споменика разликује од рукописа дјесника из друге половине XV. вијека и прве половине XVI., а то су радње претерита или јаке употребе хаваиског изговора, за и зач, — а на крају сло гл, васети, глобе са жетви облици као ја тје, што се налазе код тих дјесника и у ха ваиским споменицима, а не налазе у ђурђевићеву прозном или стварног времена, па их је зато звао дјесничким хаваизмима. Њиховим новим прозним споменицима мало се издаје на скупоћи, свеђ ови се тек повећују, а особито је важно да је

(за времена старих одјесенских
лих одјесничких чаравизама сасвим просто све што Дубровчиву свеш
вљено, а није у њему преправљано или прелисивано, простиру дуге ове јавна и ја
вашна писма, па у Дубровчиву непосредно преведени дијелови Ранинина и Вици
ћева Лекционара ћирилског Зборника. Па су сви Дубровчани, који су све ти пис
ма, слушали у Дубровнику ове одјесничке чаравизме и сами их говорили, то би бар по
једнод од њих бар једнод пут написао ја или зар, мâ нпд., — и на крају слова или
ваземи, али ни један ни један једини пут! Само што се ћирилске чаравизма изнова
ра има нешто колебања, то је поменуто у §8. Индиректно ово исто потврђује ово
што је у Дубровнику директно преписано оригиналне чаравизме, а ни је онај дио Ра
нинна лекционара што је преписан из Бернардина, изворно је преписан тако свом
цијели један ћирилског Лекционара. И Ранинна врло често, а онај Лекционара
готово редовно, замјењују Бернардинове чаравизме обичне дубровачким ијекав
ским, али ни један ни други нијесмо у ни једном који одјесничка чаравизма, премда
би обојица имали врло често прилику да то чине, а сигурно би бар који пут и у
чили, кад би ови одјеснички чаравизми били обични у дубровачком говору.

Очевидно је дакле да су ови одјеснички чаравизми били сасвим необични Дубровчанима
ма ипак су у доба старих одјесника кроз писане оригиналне ствари, док усмене
одјесници јавно употребљавали, и то је тако чврсти закон да нема ни једног одјесни
ка до средине XVI. вијека, па готово до Гундулића, који већ не би имао, сад више а сад ма
ње, ових одјесничких чаравизама, наиме тако обрнуто нема ни једног оригиналног
а кроз њега састављена којих и у најмањој мјери нема. Чврста и начелна разли
ка међу поезијом и прозом не може апсолутно бити случајна, то јест не може апсо
лутно бити да су у исто вријеме сви Дубровчани који су нешто писали кроз сасвим
занемаривали ове одјесничке чаравизме а да су их сви одјесници у обичном мје
ри употребљавали — та а разлика не може друкчије тумачити него тако да су
само једни писали како су говорили а да други нијесу, а тада мислим да се ни то
сам не може бити у двоумици представља ли поезија или проза прави дубровач
ки говор друге половине XV. вијека и прве половине XVI.

Б. Неки одјесничких чаравизама налазимо тек у оним споменицима који су
израђени с чаравених вина, али и тако у врло ограниченој мјери. Тако за глаго
ле облике мâ, твê итд. (мјести моја, твоје итд.) нема ни у њима никаквих тра

Л4456

мјера, а нема их чи за-зар, осим што се у штампаном Ватиканском молитвенику само 1 пут налази (на стр. 282), Sazni, које је сигурно требало читати Sazzi (јер каже), а дубровачки преписивач није ни разумео ни слијепо преписао, и што [redacted] (као и једну) ријеч. И иначе само у једном од 7 дијелова Христова молитвеника (стр. 17-35) мијења се на крају слова -e и -i и има 1 пут bazebim пред редовима узети, а у једном осталих 6 нигда се не -e и узети. Осим тога још се само у првој половини Христа Ватиканског рукописа налази изузетно ne -i али само 1 пут. Већ по томе што Ватиканска молитвеник, који је 100 година старији од Христова, претставља у погледу гласа и на крају слова млађи степен у језичном развитку, види се како не одговара правилу изговору него већој или мањој консервативности односно редактора при преписивању. Иначе слова Христа: редактору прве половине Ватиканског молитвеника није смета ло боје -l, а још мање је сметало редактору онога једног дијела Христа који се једини одважио да 1 пут задржи и важим, али ни један ни други није на ће говорио, као што сви дубровачки редактори једнако много воле говорити него су преузимали из својих иначавских матица: [illegible]

26. — У пјесничке [illegible] 51) иначавске облике, особито када се у је дном стиховању или под једном пјесма јављају у толиком броју да мијењају цијели вид једног пјесничког јеначавског дијалекта, за такве ја зовем пјесничким иначавизмом прије њега иначизам Ш. Менчетића а још више чисти иначизам Ђ. Држића, који не налази иначавског ослона у прозним [illegible] и њихова времена. 52) Нешто за комбиновање [illegible] не с рефлексу вокала у [illegible] ријече времена првих пјесника упућујући на оно мјесто где се о њему детаљно разлаже, 53) а овдје само [illegible] да су новеле XIII. вијека још сасвим резовно иначавски, а дјеломично [illegible] у збирци XIV. вијека има доста иначавских и нешто иначавских [illegible] али један јеначавски, Пуско, с. 1382-1436) показује нешто правилније, али опет [illegible] да се види да му је јеначавски изговор још [illegible] него језик (с. 1430-1455) одличног јеначавца с врло [illegible] Али већ из с. 1430 имамо и прву

---

53) В. моју рад Најстарије дубровачка проза.

52) Али кад се ради о пјесничком језику [illegible] није [illegible] обично пријелаз да узме само иначавски или само јеначавски [illegible] обично [illegible] да узме један или други

51) Више ја разлику под „необичним" иначавским облицима в. на страну [illegible]

11456

дубровачку повељу у којој се за ѣ пише искључиво ие (око 400 пута!) с једним јединим изузетком — у облику ријечи непоколибим; а у латинским актима државне канцеларије налазе се лична и мјесна имена само са е за ѣ у XIII. вијеку, па тако још често и у XIV. ст.; али у томе се вијеку већ јављају и облици са ie и са i, и то јекавски као правило од г. 1344 даље, а икавски као изузетак од г. 1322 даље.

За вријеме првих дјесника била су три српска канцелара — Маринко Цвјетковић (г. 1455-1474), Марoje Пришчић (г. 1474-1482) и Паскоје Примојевић (г. 1482-1527), од којих је посљедњи умро исте године и у истој страшној кузи као Менчетић. Цвјетковић је писао јекавски уз само 2 необична икавска облика,[52] а и Примојевић је био чист јекавац.[53] Од Пришчића пак имамо само 2 преписа — једног царског фермана (бр. 841) и једнога писма Ахмета Херцеговића (бр. 955); у првоме се за ѣ пише е, а у другоме ие, па је по свој прилици тако било у оригиналима; али Пришчић није ни једно ни друго мијењао на и, по чему се може мислити да је и он био јекавац. И неке повеље што су писала два сина Примојевића од г. 1517-1550 чисто су јекавске, па и у њима се само 1 пут окрњеви цар апострофира ријечима вишњеганим царево,[54] гдје је из поштовања необичан икавски облик као фиризми! Може се дакле рећи да је за вријеме првих дјесника државна канцеларија била готово сасвим јекавска, при чему треба истицати да су Примојевић и његова оба сина били из добре грађанске куће, која је г. 1667 узета међу властелу.

27. Од приватних списа врло је важно да су чисто јекавска оба тестамента из г. 1519 и 1524 што су писани баш у граду (в. § 12); у граду су још писани крајем XV. вијека неки врло кратки искази свједока, у којима налазимо пар екавско-јекавских, али и пар икавских облика (в. § 13). Сви су остали приватни списи писани изван Дубровника и понајвише слани у Дубровник. Понајвише су и они јекавски, тако неколико трговачких писама из г. 1505-1550 што је издао Јиречек (в. § 13) и опет неколико писама што је издао Чадјановић, али у овим посљедњим имају и 2 необична икавска облика.[55] Но с том иначе опћенитом јекавштином приватних списа неки се списи не слажу! Писмо

55) Глас 169, 160 и д.

54) О. с., стр. 152-153, и Јагићев Архив XXI, 537.

53) Глас 169, 145.

52) Јагићев Архив XXII, 364.

...

У да је ријеч ра... / ...зумјеш како је ... / Биће ... Ж(в) ... / ... (стр. ...)

У Како би се ово ... / ...могло евентуално ... / ...државити в стр ... / ...

28.— У оној једној необичних икавских облика врло се мијешају фонду с државном ... / ...цијом и с већином приватних самих оригинални дијелови књижевних дјела ... / ...који су у Дубровнику директно пренесени на дубровачки говор, дакле ...

Ранинина лекционара (в. стр. ...) (в. § 16), Зборника (в. стр. ...) (в. § 19) и рукописа ... / ...хирилског Лекционара (в. стр. ...) (в. § 20). У ових дијеловима или нема или има врло мало необичних икавизама: нема их никако у Ђ, у хирилском само 3 пренаселила ... / ...на ријечи, а нису ... осим једног дијела Зборника нема их више од 5-6 — дакле готово ... / ...наш и власителин Ранина жена необичних икавизама, а ... хирилски, односно говорећи, ваљада из ... / ...околице а не из града, нема их! А да је Ранина био збиља чисти јекавац, ... / ...тврђује се тиме што он, преписујући дио ... из Бернардина, 15 пута мјесто Бернар, ... / ...ријечи узимље другу у којој је вокал ѣ, па је слободно могао узети јекавски ... / ...облик „околице" или икавски „градског говора", па свих 15 пута узимље јекавски.

29.— Другојаче је у преношењу икавских текстова! У њима има доиста врло ... / ...необичних икавизама, у којој више а у којој мање — релативно још највише (16 ... / ...примјера) у најмањој и најмлађој, тако јесте у Џиџе Држићу од г. 1532, — али, с једнаким сјеном

[56] В. мој Бернардинов лекционар, стр. 44.
[57] В. мој Зборник од г. 1520, стр. 170.

[58] Ђ. Јас 169, 162.
Бернардин 1 стр. 159-160.
Јас 164, 159, 160. Ријеч ... / ...Марина Држића, ... / ...

Лучбо

изузетком, није их толико да се то не би могло рећи за једну сваку средину сваког правилно језавски изговор а ријетки изузетак икавски. Зато ја и мислим да не може бити о томе двојбе да је велика већина тих необичних икавизама у дубровачким преписима задржана из чакавских чашића, као што је безикавске сумње задржан и суфикс -ић у 3. сингл. и плур. и перфективни презенат у футурном значењу, - што је пројело дубровнику, већ од времена кад су почеле опадати чакавске црквене и побожне књиге, оцјењено као нечакавско обиљежје тих књига и њихова језика, као нечакав свечанији језик, па је зато и дуго задржавано у преписима.

Од прилика овога времена прави изузетак само штампани Вашмански молитвеник, у којему су језавски и необични икавски облици готово једнако бројни (двије трећине за једну трећину тих других за двије петине тих примјера), а то је разлог због којега се, према онome што смо довле видјели, морамо јако чудити. Истина, могло би се указивати на оне прилике самог који су или чисто икавски или већином (в. § 27), али мислим да то није потребно, јер то може лако да буде само јаче задржавање свечанијега икавскога говора и да језавског, које сам овај молитвеник. Међу његовим првим и већим дијелом и другим а мањим има неке знатне разлике у ортографији, које доказују да је сваки био имао свога редактора, а то се потврђује још и тиме што се оба дијела разликују и с погледом вокала ъ: у другоме је релативно много мање икавских облика – само ½. Видимо да је то зависило од већег или мањег конзервативносца односно редактора при преписивању чакавске матице, а неће одговарати велика разлика у изговору, јер у старом рукописном Вашкавском молитвенику налазимо опет други размјер међу језавским и икавским облицима. Тај сложени упрао не иде у овај један овим необичних икавизама, јер, будући писан око г. 1400, постао је око 50 година прије него су се стари јатовци и родили, али је добро да знамо како и у њему стварно стоји. У њему је број језавских облика много јачи неголи у штампаном, јер их нађемо за преко ⅔, док их у овоме другоме молитвенику има тек мала половина. Па и тај размјер у рукописном Молитвенику биће такође само израђај редактора конзервативнијега а не његова једнакија изговора, јер бисмо онда морали претпоставити да је мијешање једних и других облика било постепено тако, да је једна половина говора са старије икавштине на млађу језавштину, а тада бисмо опет морали очекивати да ће у старијему споменику бити више икавских облика неголи у млађему, док напротив епископски Молитвеник, који је око 100 година старији од Вашкавског, икавизама је много слабији.

30. Прије би се могло рећи да се исказивања у оба ова Молитвеника (реална) разлика у изговору дугих и краћих слогова. У оба споменика наших у дугим слоговима јекав сам је изговор размјерно јачи него у краћим, али опет у разној мјери: рукописи, који свуда имају преко 2/3 јекавских облика, дакле преко 2 пута колико јекавских, налазе у дугим слоговима има 7 пута толико јекавских облика колико икавских, а штампани Молитвеник, који (необичних) јекавских мало више од половине (3/5) свих примјера, у дугим слоговима има 3½ пута толико јекавских облика колико је у њему икавских. И у овом погледу дакле старији је Молитвеник јачи јекавац од млађега! Је ли то аревалвирање јекавизама у дугим слоговима настало случајно или по неком, и ако несвјесном нагону? Ако наше није оно прво, онда би могло бити да су оба редактора бољем изговарала јекавске облике у дугим слоговима (где је икавски изговор и сасвим (филолошки) неуки човјек јасније чује икавски изговор, но му зато и више смета. Тешко је наћи згодно тумачење за ову појаву, али се она не може никако довести у директну везу са сличном мјешавином у крајњих тјесакова, уколико је код њих икавизам (Ж. Ерфић, који (изван сфере!) тобоже чисти икавац, не долази ни тамо у обзир) и Ш. Меничић, код којега има те мјешавине, постоји баш супротивно од оба (јекавских) Молитвеника: у дугим слоговима има 5 пута толико икавских облика колико у краћим, а у краћим готово пуна 2 пута! Може ли се мислити да је и он нешто оно што су евентуално чинила оба редактора Молитвеника, али у обратном смјеру, тако јест да је, прикривајући свој јекавски изговор, обрадије чинио у дугим слоговима где се тај изговор јасније чује?

31. Ћирилских примјерака с једне јекавске матице имамо само два – један Ранинин (на лекционара и ћирилски лекционар који су оба преписана с Бернардинова од г. 1495 и у којима се врло често, у ћирилском лекционару (Ж. §23) готово редовно, јекавске особе не заједнују с икавским, никада се ова не упуштају у сјеченицу с икавизама, ако га нема у изворнику (в. стр. 28). Ј Наносе се мјестимице икавских облика у дугим слоговима врло јасно чује јекавски, а обратно није могло да буде, јер у Бернардина јекавских облика готово нема. Али ако нема јекавских има екавских као седеам, веран иако, па је за изговор преписивача врло карактеристично што они у Бернардиновом екавизме редовно остају као јекавски изговор а никада као икавски. [58]

60 58] В. моју Бернардинов лекционар, стр. 45-46.

14456

Али од Н. Ранине нијесмо још један опријечак који за овољетање нијесмо
игнорирати, а то је његов опријечак од г. 1507 и даље баш писано баш Ш. Монтекућко
и Ђ. Ђрфети, и још неких пјесника у његовој познатом Зборнику од г. 1507 и даље.
Него у погледу необичних икавизама Ранинин Зборник нам не помаже у оноликом врло ве-
ликом броју случајева гдје је ријеч с вокалом ѣ изван срока, јер ми никако не знамо
како су те ријечи биле баш сами пјесници, ни што је и колико је Ранина ту мијењао,
па се може само још рећи да су чести или једнаки обици мјесним икавски и обрат-
но. Напротив Зборнични нам помаже у оном много мањем броју случајева гдје је ријеч са ѣ у сре-
ду који захтијева да се чује или јекавски или икавски облик. У бин примјерима Ра-
нина врло често (209 пута) узимље пробив срока јекавски облик а много ређе икав-
ски (37 пута), па би се то могло рећи да је Ранина био одлучан јекавац а не
то слабији икавац. Али то не би било тачно, јер кад он, преводећи један дио Лекционара,
не употребљава ни један необични икавизам, а препишујући један други дио Зборни-
ковље јекавизме оврће само на јекавске и унеће нове ријечи са ѣ само у јекавском
облику, не може бити никакве сумње да је он говорио чисто јекавски а никако мјеша-
но јекавско-икавски. Што је дакле у броју случајева окренуо пробив срока
јекавски облик на икавски, тако је без сумње чинио што је можда већ прије знао, а свакако видио
препишујући пјесме своје Зборнике да су икавски облици врло чести пјесницима, па их
је он додавао и у пробив срока и изван срока. Иначе таквих погрешака против срока
било је и у Ранинином майшу које је он из не преузео. [A7]

32 Што је дакле у прије пјесника састављено прозом у Дубровнику писано је
без пјесничких јекавизама и понајвише јекавски: тако пишу сви државни канцелари, на-
рочито Монтекућкић вршиоци дубровачки трговци Пасков Примојевић и његови синови;
тако пишу и приватни списи, а нарочито ћирилски тестаменти од г. 1512 и латински
ки од г. 1520, тако Ранина у оригиналном дијелу свога Лекционара и оригинални дио ћи-
рилског Лекционара и Зборника од г. 1520. И у дубровачким преводима понајвише с
јекавске особине сливају се с икавским облицима осим на икавске и јекавске, а у пјесничким
Бернардина умјесто се само нови јекавски облици. Остају одатле једноставности
само неке ријечи писане изван самога Дубровника - Завештаника и Дубровачког
(кратка слова
уврштена)

61 [54] B o свему томе Рад Југослав. академије, књ. 255, 81 и д.

писане у Стону (за обје биљешке то доиста није сигурно), и једно писмо од 4 прид. из Босне (в. § 13), али на како се иначе то тумачити, то стоји да нам је Никша Рањина најсигурнији свједок да у око г. 1500 Дубровчани, а нарочито властела говорили штокавски и јекавски. Истина, и у оригиналној прози тога времена налази се, осим обичних јекавских и дубровачких икавизама, а то нам потврђују и по којим ријечма државне повеље и приватна писма из времена прије првих пјесника (из којега друге оригиналне прозе немамо), али то не може изврнути дубровачки јекавски говор у икавски, нити може уништити тврдо свједочанство Никше Рањине. Стога ја мислим да с потпуним правом можемо и морамо тврдити да пјеснички икавизми и (изван спора!) Менчетићев претежни а Држићев готово чисти икавизам првих пјесника нијесу били особине тадашњега дубровачкога говора, него да су се у томе први пјесници поводили за чакавским књижевним језиком, који је из Далмације, сигурно најкасније у XV. вијеку, допирао у Дубровник с разним црквеним и побожним књигама, а касније и с којекаквим пјесмама и пјесницама. За њима су се поводили и пјесници XVI. вијека док није у средини тога вијека Марин Држић, синовац пјесника Џоре Држића, сасвим јасно показао како се је у Дубровнику говорило а како се је писало — говорило се је штокавски и јекавски, како је 50 година раније говорио Никша Рањина и како су говорили сви Дубровчани у Мариновим прозним комедијама (и како је говорио и сам Марин а сигурно и његов стриц Џоре!), а писало се је како је у својим лирским пјесмама писао и Марин (а још више Џоре!) с много пјесничких чакавизама и с одлучно претежном икавштином.

33. „Пјеснички чакавизми" нијесу све чакавске особине што се налазе код Менчетића и Држића — има их још доста велики број,[60] али како оне нијесу заступане већим бројем примјера, то и упадају мање у очи, па зато и није вриједно на опсежније их спомињати, тим више што готово ни једна не приказује какву битну карактеристику чакавскога говора. Него треба се обазрети на двије, иначе за тај говор битне особине које се налазе и код првих пјесника, али их ја ипак не бројим у пјесничке чакавизме, јер се оне могу наћи и у старијој прози, а то су вокал а (мјесто ǝ) за прасл.

60) Рад Југослав. академије, књ. 255, стр. 183 и д.

14456

вешево ę, и ј (*мјесто* ѣ) за *праславенску* групу *дј*. *Мјесто* ę *налази* се само у инфинитивној основи глагола *јести* (*уз-ести*), чији се нормални *штокавски* облик *јешти* налази у *неким српским и босанским говорима*, али се *одчакавског* облика *јати* у *дубровачким* споменицима налазе само облици сложени с *предлогом*, *што* потврђује се *при-а врло* ријетко с *којим другим*: *пријати* (*ирачити*) имају *Вуково* и *Вукова Завјетна*, *као Лекционари Вашиванског рукописа* и *шапчани*, *Данилин* и *ћирилски*, *па ћи-рилски Молитвеник*, *обрађени* *моји* *неки* споменици, *изузев* *Конзулара* *Вегтор* и *Зборник*, *жбе*, а *по 1 пут* *једини Данилина* и *одређени* *ћирилски Молитвеник*. *Већ* *што* се *тако а мјесто* ę *налази* *у разних* *свједока* *сложено само* *под -јати*, *показује да* *то* *не може* *бити* и *случај* *него да је* *то* *живи* *само основано у њихову изговору*. *Тако* *јасно* *хијели* *уз-јети* *једино* *у* *између* *њих*, *што су прераде с чакавских предложака*, *не би се живако* *то могло узети* *ни за оба канцелара који нијесу били ни под каквим чакавским утицајем*. *Осим* *тога*, *а то је врло важно*, *Н. Зборник* *преписује* *пријати своје матице* *са пријати*, *а не* *то значи и то што* *Вазил Градић*, *који је* 1561 *написао оригинал у прози*, *која је сасвим* *оригинална*, *има* *завојех* 2 *пута* *опет* *само пријати*, *а у преписима* *Вегтор* *дијелова* *Лекционара* *пријати* *доцније* *замјењује* *глаголом* *примити*, *али се* *понегдје* *пут* *задржава* *у обе* *пријетиси* *Вернардинова* *-јати*; *док се у осталим* *крајевима* *готово без изузетка* *мјесто* ę *налази* *и*.

Зн. *У* *нешто* *ширему* *области* *јавља се у облику чакавско* ј *мјесто* *штокавског*, *али* *опет* *само у неколико ријечи*: *рајсаво*, *Јурај* *с његовим дериватима*, *госпоја*, *међу* (*у међу*) *и у честици -је* (*у такође шће*). *Рајсаво има само ћирилски Молитвеник у жа-чкоме*. *Један облик* (*Бобиће*) *је преузет из чакавске матице*. *Јурја* и *Јурију имају већ* *готово* *XIII. књиге*, *а Јурај* *готово* *друге половине XV. и* *Зборник*; *госпоја* *је јавља најприје* *код Николе Њиједића*, *па у Пр. 1080 и 2 пута у оригиналном дијелу Зборника*; *врло се ријетко налази међу*: *по 1 пут у Пр. 1081 и у оригиналном дијелу Зборника и ћирилски Лекционар га је* *1 пут* *задржао*; *а неколико пута се налази и код Градића*; *За такође имам само 1 сигуран примјер из оригиналног дијела Зборника*, *док у 3 примје-ра у ћирилском Лекционару и у Псалтиру* *такође матице преписивач и преправљач* *нигдје* *су* *сачувани као* *што је* *Митлитинин* (*нескопрински рер*). *Мало је дакле примјера*, *али у свима*

---

1) *В. моју Вернардинов лекционар*, *стр. 48.*

осим оних из прерађених дјелова Вранчићева Лексикона и Зборника те из Псалтира,
добро посвједочени, јер су из споменика што нијесу под утицајем чакавских Наталија (ни правописнога језика). Мо-
жемо зато вјероватни да су и ти примјери са ј мјесто ђ збиља узимани из живога говора;
а то се јако потврђује тиме што тога ј налазимо у истим ријечима у којима га има
и прве пјесме
(ру)наиче у Господа, међу и пестима -је [61]; а имена Ђурађ итд. у њих нема.

Врло је тешко разумјети како се је у дубровачком говору XV. и XVI. вијека имао тај осамље-
ни облик (при)јати, па је нећу да овдје поновим оно што сам већ на другом мјесту казао[62]. Напро-
тив за ј мјесто ђ што се доневле може: рођство је чакавски облик црквенога рождьство (са ј мје-
сто жд), што је преписано из чакавске матице; Ђурађ је име популарнога свеца, а и Господа
је можда била мајка Богородица (Госпођа, како се је иначе звала у старије вријеме у Дубровнику),
а касније је пренесено то име на отмену женску. Ту би тада била три црквена израза, у којих су мо-
гли лако пријећи у дубровачки говор. Али облике међу и -је ја мислим да треба схва-
тити као и (при)јати, и за све ће ипак бити најбоље мислити да нијесу касније пре-
шли у дубровачки говор из чакавскога (као прави чакавизми) него да су из-
вирна били такође у дубровачком говору те су тако преко граница чакавскога говора за-
хватили и дубровачки и сигурно још неке сусједне штокавске крајеве, јер сасвим чисто оштје-
чених граница међу дијалектима нема — има их само међу језичним особинама.
А зашто се је у дубровачком говору ~~мјесто ђ~~ прасловенско ђ развило у ј само у (при)-
јати а дј у ј само у међу и -је, мислим да ће тешко когод моћи да ваљано протумачи.

35. За вријеме послије Марина Држића не треба више доказивати да се је у Дубровнику говори-
ло штокавски и јекавски, кад то сасвим јасно доказују оба прозаиста из друге половине XVI. вијека,
Никша Градић и [illegible] Гучетић, тако да, колико ја знам, нема ни једног јамачно ни строгог фило-
лога који би мислио да се је у то доба у Дубровнику говорило како су старији пјесници писали, све до
Гундулића а не онако како ти прозаисти што нијесу издавали претенциозна књижев-
на дела за образованије људе него скромне побожне књиге за простији народ. Па и-
пак ја ћу се још укратко осврнути на три малене, прозом писане књижице што су шта-
мпане крајем XVI. вијека, а које немају ама баш никаквих књижевних претензија, јер су то
два Кристанска наука и један Начин како се има мисао говорити — све троје пријеводи

---

62) В. мој Зборник од г. 1520, стр. 181 и д.

61) Рад Југослав. академије, књ 255, стр. 113.

Л 14436

српских преводилаца, од којих ни један није стварно своја имена. А сви ти[ме] се[ме] исти инкипи, разликовали се[ме] одмах видјети. Једновремена преведени, међу собом врло лијепо слажу а напротив, бар у погледу језика, знатно се разликују — много више него се може мислити — и од будућих и од његових вршњака и насљедника, који су или, бар родовно, ли већ органски остале средњовјековне XV. и XVI. вијека. Ствар мислим да се може слободно рећи да ниједна нема ни у једном инкипиранк ни у садашњему дубровачком дијалекту, што није било ни у дубровачком говору крајем XVI. вијека, или тада није било, да ако се у већој или мањој мјери налази у будућих и осталих средњовјековних XVII. и XVIII. вијека, то су једноставни архаизми. Важно је пак што је једна од ових инкипиранка штампана ћирилицом? наиме одмах видјети, међу тим једном (дакле по свој прилици више за овозему, не толи за трг); ћирилицом српском" инкипиран и обична латиница „градски" нема битних разлика у језику.

За сад бит ће 1901 наково издао[63]. Језик који се јима обичат и дотјерање од Мике Антунова из Ловрета[64] и језик дубровачки", што је први пут изашао у Венцу г. 1592. Обе је Наука крстјанска обј штампано проф. Вјекослав Штефанић у Загребу, и то г. 1938, Наука крстјанска ... изд[ање] стопочено в језику дубровачкоме" (крај), „Штампано в Млецији на тиштиве Бафта[65] Бај у Млецима г. 1583, а латинички г. 1940 „Dottrina Christiana ... tradotta di lingua Italiana in lingua Schiava ... In Venetia MDLXXVIII", а мој на стр. 3 је наш натпис „Рођена Наука Крстјанскаи"[66]. За Наука је дакле у натпису изрично казано да је преведена „у језик дубровачки", али се по језику сасвим сигурно види да је латинички Наука преведен од дубровачкога за дубровачке. Весма је важно што се је још г. 1583 објетала потреба да се Крстјанскаи Наука штампа ћирилицом „на дубровачкоме језику", а за ово наше штампање још је важније што је у ћирилицом („српској") Науци истин говор који је у оне латиничке („градске") инкипиране, то јест чисто штокавски и чисто јекавски, јер што говоре да, бар крајем XVI. вијека, није

---

[63] Ђ. с., бр. 10 (1940).

[64] Vrela i prinosi (Сарајево), посебно издање бр. 2 (1938).

[65] На тако исто на посљедњој страни књиге „Ricratti celebrandi et Latina in Illyrican linguam conversa" види се да је „илирску језик" латински језик. То је једини мени познати примјер да је који дубровачки, или у оно доба који српски језик (наш данас) био латински језик, старим дубровачким је он био „римски" језик, јер ни у Трагу јужнославенске академије, књ. VII. (је „латински" био талијански.

Било битних разлика међу говорима овогпоља и говора града, па се сама мора с разлогом мислити да је тако било откада се је Дубровник пословенио, јер су Словени и срествар= ваштви језик у њ долазили без икакве сумње редовно и понајвише из њихове најближе об= лиже.

36.—Како су ове три књижице писане за 14 година (г. 1572-1586) све су три писане од Дубров= чана, тако се не може очекивати да ће међу њима бити великих разлика у језику. И уистину нуважних разлика нема, али сигурно у каком следу двију особина долазе Конавоканто= сво-сти на крају ријечи остаје у Нагињу (г. 1592), из врло ријетке изузетке, редовне без изузетка, напротив у броју Науед у књ. Науду (г. 1583), а нарочито у Јамбуковом (г. 1578) броју понајвише крајње -ти, како је данданас у Дубровнику правило. Друга је особина што у 1sg. pr. зам= јенице и придјева обе књиге имају редовно нормални завршетак -ијем (овијем) а Ка= гић новије -ијем (овијем). Поглеће се види да се је у Дубровнику крајем XVI. вијека још то= борило и -ти и -ћ, и -ијеми и -ијем, да је редак писац вазда једно и једно друго. Карактер= истично је опет за Нагиња да он никада нема глагољског аориста изашло у његову књ. узимљ, а врло често у глаголеви аорист садашњих перфективних глагола, ори= јечу га опет више пута врло радо, нпр. узнеће, стиснеће (врло често узмуће, стиснуће). Ова= кова разлика се дакле види да је и језикових књижица јамачених простому народу доволно за= висно од мудрованога и самовољнога њихових писаца.

Него вредније је да видимо у чему се ове књижице слажу, јер ће нам то бити од= бар тијем да просудимо одговарају ли нека особина језику Гундулића и његових насљед= ника правоме стању дубровачкога говора народнога. И ту прије свега треба истаћи да су све три књижице чисто јекавске, [illegible] само се у тип. Науду налази 3 необична изу= зећа облика крилосљед и слиједе 33. Наиме ова сполачном да и флексивни завршци са= дају гласе -ије (-ијем, -ије, -ијеш), и када је пред њ глас j (мојијем итд.), а једини је изузетак ако са и за њ (а то није исправно!) особних, опћих у тип. Науду 27.

Нема у њима, тако се разумије, ни икаквих других прекомјерних завођења; [illegible] да је ијекав и ускоћи, а само један пут вазети, и тако у тип. Науду 25 (у молитви!), нема ни чи= јатих него само примјери, а и од оних врло ријетки случајеви гдје и у стварној прози може бити ј жртвом нека ни једна ријеч у свима само неки и главом ће у Нагиња. Науду и

14486

Госпођа (уз Госпа). Кад се дође [бади] да се само у ћирил. Науку [завршај] 3 необична и чудна облика и само у жену на 1 крај „чешки" завршетак -ин (мјесто -ијен) и вокатив (мјесто -ине), као човјек и нехотице помисли да ћирилични Науч [директно] мјесто „истомачен", тј. врло дебео с врашкета", тј. латинска ријеч на „чудноватој језик" тешко да је прерађен с „многимо-чакавске матице? То је за „Летаније" на стр. 28-31 изван свако сумње, јер се то види по разним знаковима, од којих ћу споменути само искључиво чакавски облик једрав 30 мјесто штокавског једра. Али и у осталим дијеловима стоји Науч ипак једнога стилог који нас једно упућује на чакавску матицу, па ћу и од тих навести само једној пони-ћошће (доље-ићи), што за ипак једноји чакавац а нема ни један Загорчанин, док за Науч зна на 6 разних мјеста (стр. 1. 7. 9. 11. 27. 32). 67)

Зато. За неке облике који код Будинића и осталих пјесника прве половине XVII. вијека нису знали и један старији и један млађи завршетак биће добро да се зна какви су у оним вр. мијенама. Именице мушког и средњег рода имају у loc. sing. врло ријетко завршетак -и (као у сни), а у дев. ја и оне и женске на -а имају редовно завршетак -ā уз један једини изузетак сакраменат: -ȕ у латин. Науку (уз 3 пута: сакраменат); заменице и придјеви у dat. sing. м. и ср. рода немају никада суфикс -м дативни, док у loc. sing. имају већ[редовно] суфикс -м локативни; глаголи у инфинитиву мијењају завршетке -ти и -ћи, -ти и -ћ, али задржавају без промјене завршетак -сти; у глаголском прилогу садашњем завршетак је само -ћи (нема ни -ће ни -ћ) и у прошлом (у ба Науча, Начин га нема) само -вши (нема ни -вше ни -в). Најосе сам склоњен да облицима осталих заменица дође ли[се]ђозаде-ј само под овој (особито овој јесте), овој, онај, такој и под прилога одаје овђе, а иначе мислим да има још само на овоме у латин. Науку 88; жена сам ни вако сај (мјесто овај), а и крајни облик ки (мјесто који) ријетко се налази, али ипак има 3 пута у ћирил. Науку а 7 пута у Начину, па мислим да се је ипак још много пута у народу.

Нећемо даље потрудити ако узмемо, гдје се језик пјесника ~~прве половине~~ [код пјесника] XVII. вијека не слаже с језиком ових простонародних књижица, да су то пјесници или језични архаизми који се у дубровнику нијесу никада или нијесу више говорили.

---

67) Зато Никша Ранина, преписујући једну легенду из Бернардина, мијења његово пони своји даве (Рад 255, 129). За будућу ћирилички Лекционар под је прилог. редовно сачуван, али без ће мјеста само у мањем броју случајева (8 пута) а понајвише је окренут на уобичајено-свак сни облик пони (14 пута). Св. мој Бернардинов лекционар 46). За чудо у Ђурђевићу Загорчанин Академије обоја трећа жена никаква ки под роке ки под роки(ће).

38. — Ја сам морао довле износити главне резултате само мојих радова на ње-
њеним питању о најстаријему говору дубровника. Јер се осим мене није нико друго
специјално бавио овим питањем. Ни не налазе наших учењака приповједа-
ча своје мишљење о томе предмету, а нас ће Јагић у својему доцнијему р расправу
главну о говаштинама. 68) Осим тога рано се има схватити однос говаљскога дијалекта
према штокавскоме и њиховим главним карактеристикама, при чему Јагић са-
свим тачно јако истиче да говаљски дијалекат није једнисавен, па да у Дубровнику није мо-
рао бити основан говор је у сјеверним говаљским крајевима, он говори најбише о томе
како се је говорило у Дубровнику у XV. вијеку, далле у вријеме обојице најстаријих пје-
сника, а да не помиње пјеснике XVI. вијека, по чему се може мислити да је признавао
барем тачност моје доказивања да ови нешто млађи пјесници нијесу говорили рано су пи-
сали нити рано су писали прозаисти нешто раније, далле штокавски и јекавски а без
пјесничких говаљизама што их налазимо прозаистима. Према томе сигурно и Јагић призна-
вао да и ове пјеснике XVI. вијека одалечити од свог правог говора повођени се за III.
Менчетићем и Ђ. Држићем, тако да управо треба само видјети рано је Јагић мисли
да су говорили ова двојица. У томе погледу он није знатно прешао ни оно што је од-
лучно тврдио да су ова пјесника говорила рано што су и писали, налазећи да не ди-
казују противно ни ћирилске повеље и писма, ни латинички Лекционар Никше Ва-
жића, ни ћирилски Зборник од г. 1520, јер је језик дубровачких повеља имитација
језика ерчевих и босанских повеља, да је Лекционар преписао доиста дубровачки хра-
ћанин, али с ћириличке предлошке. Која је била писана за дубровачку околицу а чији је језик
тај тражени задрфки, а да је сигурно и Зборник писан за околицу некаку је писан ћи-
рилицом. Зато је Јагић питао, није ли аристократски елеменат свих дакле латинских
родова, узевши дакле и дубровнике, био у ужим односима међу собом неголи с плебејским,
становништвом околице? Те је мислио да би тачније истраживање могло показати
и да су дубровачки патрицији говорили старијом, конзервативнијом језиком, који је био
же стајао разним говаљским особинама неголи језик плебејаза, просјека народа. Најзад
рији пјесници дубровачки били су такође патрицији."

39. Ја сам своје становиште изнио, 69) да се сам за државне повеље довољно да може бити
~~нетачно, да се не може мислити на дубровницу~~

70 68) Einige Bedenken aus Anlass der vorhergehenden Abhandlung Dr. Resetar's у XIII (1891) књизи
71 69) У плиљу И опет о говаљизама у овом а каснее о „говаљизми" у Дубровнику у 7. броју
једнинске Нове Зетте од г. 1891.

ЛЧЧЅЬ

Донекле баке имитацију ~~Сигурна повеља за Бисер~~ (в. § 8), али би се никако не могле вјеровати за тисна што су Дубровчани писали својим властима или онима А за Банишин левизионер нитки су наведени, нитки се могу навести и ваки разлози с којих би се могло, некоме вребало мислити да је претиснем, једино само Његов главни дио Ѕ[1], с ћирилице; би се не рек само онако рећи, да би се ~~Дубровчанима~~ Дубровчанима из града у околицу брло јак сједок ~~Дубровачки~~ за шаторавско-јекавски говор града Дубровника у доба ~~Дубровачке~~ шаторавско-икавске прве тјесниза Ако је дино за Зборне Јавић ина вакада врло да ће биће ~~Дубровачке~~ писан за околицу него за град врендa се не може рећи да не може бити писан за град само зато што је писан ћирилицом (в. § 11). Није ми баш јасно зашто Јавић биће нијесу ли дубровачке властеле бар у ужем односу с властелом далматинском него са својим простим народом. Би су односи били врло слаби да нијесу могли да у језичком погледу утичу на дубровачку властелу: нитки су могли задрети ни увезрити ~~Дубровачке~~ словенске романског Дубровника, нитки су могли, прекомирове ~~Дубровачке~~ шаторавско-јекавског баса ово него, ~~Дубровачке~~ једни у ~~Дубровачке~~ шаторавско-икавски говор далматински. За неваван стварни и конзервативни говор дубровачке властеле доћи у другој половини XV. вијека њихови односи с далматинском властелом нитки нам што помажу нитки одмажу. Зато ако хоћемо вјеровати да су властела говорили старијим језиком, треба претпоставити (а зашто узимље рас могућно) да се је у доба старије времене говорило ово Дубровнику шаторавско-икавски, па је тај говор ушао у град и у њега ушао старији романски језик Зато да је шаторавско-јекавски говор ушао из Херцеговине и Поруј обухватио мало помало околицу, па просвети народ, док су властела још до трећих тјесница сачували у својему говору и у тридама још мисто трагова старијега далматинскога говора.

Да су властела могли бити чувари неког старијег језика може се лако вјеровати, ваш вашке што и они биле последњи који су у Дубровнику још до краја XV. вијека чували старији романски језик (в. § 12), али да су (стотово у исто доба!) чували и старији шаторавски, или бар полушаторавски говор од млађега шаторавскога, тако је сасвим невјеродостојно. Прије свега ови су тјесници употребљавали за шаторавски говор врло карактеристичну ~~ча~~ ча, доиста врло ријетку, али врло честу зар, а ћирила да изнесе у Приморју до Пелиша сјеверне сурјаве Пелиша а но моју до отока Хвара и Виса где у данашњим ~~ча~~ чакавским говорима ~~ча~~ ча и зар, тако да је дубровачко-зар одијељено од далматинскога

та с једне стране цијелим Макарским приморјем од Цетине до Неретве а с дру-
ге стране котарима пољичким Рама и отока Коруле и Ластова, који су невели-
ким карактеристичним цијелом везани с чаковским дијалектом, али
баш ча и зар немају знакова. Та ако би се могло мислити да су у Макарском при-
морју за вријеме босанске и турске господства штокавци замијенили чаков-
це или бар њихово што-запад створије ча-зар, то се не може мислити за Рам, Коруг-
лу и Ластово, за које крајеве историја знаша не зна за икаве јаве хрватске и није
нигде споменовано. Ако се дакле само данданас не чује ча-зар, нашим се
зна да се је икада чуло ни писало, то значи да га није никада ни било,
јер кад су се сачувале многе друге видне особине, а нарочито, на Рами и Ко-
чули, икавштина, било би се сачувало и ча-зар. Ова је крилатица дакле за Јаги-
ћева хипотеза с а у т с х т о н о с т и некој, макар слабијој чаковизми у Будмо-
шкој није никако основана. Сасвим је пак сигурно да није никако тачна
тврдња Јагићева да су најстарији пјесници били властела — то је било до кр-
ајне XV. вијека само Менчетић, на којега је Јагић вођаша највише и мислио, а
остали нијесу били властела — ни Поре Дрижић, Менчетићев у пјесништву друг а мож-
да и претходник, ни Весрановић и Чубрановић, ни Зимановић и Гуре-
сић, ни Наљешковић и Марин Држић, а тек је г. 1563 ступио у коло дубро-
вачких пјесника, као друштвластелин, Динко Ранина. Уз Менчетићево
доба назовимо га књижевном силом као другога властелина Никшу Ранину
— онога властелина Којићевић јасно доказује да су у Менчетићево доба и са-
ма властела говорили штокавски и јекавски! Јагићева хипотеза није
дакле основана ни што се тиче претпоставке да су баш дубровачка
властела сачувала неки старији и конзервативнији (чаковском домаће
близи) говор.

40. — Ној Јагићевој мисли да су дубровачка властела сачувала старији, зрелији
је чаковски, дубровачки говор, реао бих да у најновије вријеме најзнат. и проф. Ш-
мић кад говори[70] да једна чаковско-ијекавска ријеч која је ушла[ор] у дубровачку
преради ијекавски Зборник од г. 1520, „доказује да је хрватска ијекавска писмо-

12 [70]) Прота југослав. академије (1932), III/10.

са сјевера долазила и Дубровчанима, у којих се под њезиним утјецајем, колико
жије већ прије под утјецајем чакавске Далмације извршено и само славизирање
дубровачке исконски романске властеле, развио најстарији дубровачки пјеснички
зик језик." И Шимић даље држи да се најстарији дубровачки пјеснички језик развио под
утјецајем далматинске чакавске средине, а тек под утицај
не може друго значити
него да су најстарији пјесници примали у свој дубровачки језик штокавизме из
далматинског чакавског језика, другим ријечима, да су ти пјесници писали како нијесу го-
рили, па иако Шимић се са мном у језичкој ствари и обично слаже, а може се слаго
и у погледу језичних особина што су најстарији пјесници преузели из чакавског
говора. Али као хипотезу он дозвољава и могућност да је већ прије овог утицаја
чакавске средине на најстарији дубровачки пјеснички језик, под утицајем чакавске Да-
лмације извршено славизирање дубровачке исконски романске властеле. Судећи да
сам Шимић подвлачи ријеч „власт ele", што ће
он ипак сигурно хтјети рећи да су под утје-
цајем чакавске Далмације била славизирана само власт ela а не цијела дубровачка, за
што се
ће
исто разумјело да су пјесници власт ele употребљавали неке чакавизме (само у пје-
сништву или и у обичном говору?). Као смо видјели, најстарији дубровачки пјесници
нијесу били власт ela осим Менчетића, али остављамо то; него није ни јасно зашто
како Шимић мисли да се је славизирање власт ele извршило под утицајем чакавске
Далмације. Што се времена тиче он мисли да је то требало да буде прије инвазије
утицаја, а онда би то било најраније прије средине XV. вијека, а зашто ли онда власт
ela говорити још и у пјесмама романски? У вијенцима и судовима јесу још, бар донекле,
чак
још до друге половице XV. вијека (v. §2). Зато је теже разумјети како би се могло
само власт ela славизирала под утицајем чакавске Далмације. То није онако лако
(v. §2)
као што је мислио Јагић (v. §2), да нам је ствар била у главном реду политичких, па и других
односа и веза међу дубровачком и далматинском власт elом (боље је тако рећи него
међу чакавском Далмацијом), али веза нијесу никако биле такове да би могле уби-
цајати на домаћи језик дубровачке власт еле. Можда је Шимић мислио на женидбене
везе (а, ако се не варам, нешто је тако и спомињао), па би оне једнобитну могле утицати
на домаћи говор власт еле, кад би
биле
у њу велики број, али тих је изнад свега
сумње да су се у Дубровнику власт ela (иначе и сви грађани!) врло рано женили Дубровки-
њама а врло, врло ријетко странкама. Требало би далеко више јаких аргумената за дал-

се могло вјеровати да се дубровачка властела нијесу славизирали под исквучивим утицајем народа међу којим и с којим су живјели.

11. — Ако је Јагић мислио да су модерна дубровачка властела задржала старији чакавски говор, који је можда некада (негда допирао) дошао искључиво Дубровнику, а и Ившић бар допушта да су се бар властела негда романска досељеника, под утјецајем чакавске Далмације, обилније дуже дубровачки „чакавизан" доводили у везу с властелом, француски слависта Вај јан (Vaillant) тражио је да то на сасвим други начин протумачи. У својему чланку о ду (Најопширније у Пројевачком књижевном језику[71]) он каже да се је Дубровник досиста досељењем од ју седне шћокавске Херцеговине, али у XV. вијеку створила се је, под утјецајем чакав ске Далмације, полународна чакавска средина, те су тражани дубровачки — Романи, Словени шћокавци или славизирани — дуго времена одевали своје одјеле чакав ски, јер је, због трговачких веза с далматинским чакавским градовима, врло вјеро ватно, ако је језик средњега Поља био херцеговачки, да је језик луке (ад. Грушка) био чакавски; говорило се је чакавски и у самом Дубровнику, али вијести имамо о томе мало допуштају нам само да констатујемо да се је чакавштина употребљавала само у литерарне сврхе, и то с ограничењем на поезију (стр. 250-251). У томе ће бити Вајанову мишљењу има нешто истине, али се не може примити без приговора.

Сигурно је наиме да су из Далмације заједно с православним и католичким књигама до. шли у Дубровник само православно и католичко одјеће, али није нимало сигурно да су зато, и католичке и православне, остале, да се је у XV. вијеку у Дубровнику створило полународно зиље и полународне градске пјесме. Важан је ово пункт без сумње вриједан на познавање „средњега пјесништва", али је још једно питање — ако и је Јагићева мисао на народну", које су умјешане међу пјесме Ш. Менчетића и Ђ. Држића, одмакла и на пријеговове ћирилске списове (в. стр. [illegible]), али баш ови посљедњи доказују да за ову врсту поезије дубровачки нијесу требали да иду у школу Далматинцима. Тако се нешто може и тако допустити, али се не може никако вјеровати да су ове по средњевјековне пјесме тако побиљавиле Дубровник, да су дуго вријеме сви грађани — и Ро мани, и шћокавци, и славизирани (као су балада и посљедњи Романи) — подједнако пјевали. Још се мање може разумјети и одобрити Вајаново мишљење о језику којим се је у XV. вијеку говорило. Разумије се само по себи да се је у источном дијелу Пољу Пољана говорило као и данас херцеговачки, а и сада свуда на Пољу, па и

71) Les origines de la langue littéraire ragusaine у Revue des études slaves IV (1924), 222 и д.

1445b

онда разумије да се је тамо говорило херцеговачки, код Вајан мисли да је славизирање Дубровника дошло од Херцеговине. Али зашто би било вјероватно да се је „због трговачких веза с далматинским чакавским градовима" у Пружу говорило чакавски? Могу ли трговци што појединце долазе у један град на неко вријеме, па из њега одлазе, или се у њему појединци стално настањују — могу ли они промијенити његов језик? Ја сам увјерен да би Вајан био у великој неприлици да имену је ма у којој земљи на свијету гдје се је нешто тако догодило! То може да буде само ако се туђи елеменат усели у толикој маси да прикрије, пак себи асимилира старосједиоце; али би Вајан био у јоји много већој неприлици да какогод оправда да су се у Пружу старосједиоци почакавили под притиском једне масе трговаца чакаваца што су се у њ доселили из Далмације. Иначе не знам којим језиком Вајан мисли да су говорили старосједиоци у Пружу? Јоји романским или већ српскохрватским? Не слаже се надаље што Вајан тврди „да се је чакавски говорило и у самоме Дубровнику" (велико предграђе Пиле не спомиње!), па одмах додаје „да се је чакавштина употребљавала само у поезији" — дакле се је само писала.

42. — По други пут се је Вајан осврнуо на стари дубровачки говор у својему дјелу о Д. Златарићу[72]. У првој половици XV. вијека Дубровник је био под утицајем далматинско-млетачке цивилизације; далматински елеменат је превлађивао на цијелој источној обали Јадранскога мора. Од Далматинаца Дубровчани позајмише свој пјеснички језик, и тај језик нађоше и присвојише крајем XV. вијека први умјетни пјесници; то је био далматински чакавско-икавски говор, без сумње већ много помијешан с дубровачким (стр. 33). Па опет на другом мјесту: Чакавски говор треба да је у XV. вијеку за доста дуго вријеме био културни језик образованих Дубровчана, који су од њега узели и неке ријечи и облике, а нарочито икавизам. Али у XVI. вијеку само поезија чува дјеломице чакавску традицију, од које су прости и чисти говорни језик и проза (стр. 185).

У дјелу о Д. Златарићу Вајан је дакле сасвим промијенио своје мишљење како се је у XV. вијеку говорило у Дубровнику: нема више говора о томе да би се говорило чакавски у Пружу па чак и у самоме Дубровнику; далматински чакавско-икавски говор је Дубровнику туђ, а дошао је у њ као књижевни језик што су га пак прихватили и први пјесници. Довле је дакле Вајаново излагање сасвим тачно, јер одговара чињеницама. Напротив рекао бих да је Вајан ишао предалеко казавши да је чакавски говор био за доста дуго вријеме

---

72) La langue de D. Zlatarić 1 (Париз 1928).

~~Ta dosta dugo vremena~~ vulgarni jezik obrazovanih dubrovčana XV. vijeka, ~~ako mu „vulgarni jezik" znači naprosto~~ mjesto nego „književni jezik." Jer ~~kakvim drugim~~ sa čim se na početku ovaj vulgarni još upoređivanju izvan književnosti? u razgovoru s kakvim „višim" sredstvima, kao što su u drugoj polovici XIX. vijeka razgovarali obrazovani dubrovčani koji su bili prošli kroz same talijanske škole? ili sa govorom dalmatinskih čakavaca književnika djela, koji prije kraja XV. vijeka nije još ni bilo? Zadovoljno se dalje da reći da je u XV. vijeku čakavsko-ikavski govor bio uvedan u dubrovnik kao književni ~~jezik~~, upravo kao ijekavski jezik, ali ne zaboravimo da je bio „već mnogo pomiješan s dubrovačkim" štokavsko-ijekavskim, kako da upotrijebimo opet riječi da je ovaj općenarodni jezik XV. vijeka bio dubrovački narodni govor s nekoliko dalmatinskih čakavizama.

Ali ima ~~nešto~~ u ovome drugom mišljenju Vajanovu nešto s čime se ne mogu nikako saglasiti: To Vajanu obrazovani dubrovčani, kojima je još prije svih pjesama čakavski govor bio vulgarnim jezikom, uzeše iz toga svoga vulgarnoga jezika ne ~~li~~ riječi i oblike, a narodnome čakavizmu, koji su prosti ljudi govorili govor u prvoj XV. vijeka. Ali odakle oni znaju kako su govorili obrazovani dubrovčani prije prvih pjesama? Gdje su ~~im~~ ~~bijesti~~, gdje dokumenti? Nema ništa! Zato je sigurno mnogo sigurnije da se reče da su te riječi i oblike, a narodnome čakavizmu, uzeli u dubrovački književni govor prvi pjesnici, koji su nam pjesme sačuvane a u kojima zaista nalazimo riječi i oblike, a narodnome čakavizmu što su preuzeti iz čakavskoga govora.

43. — Vajanovo prvo mišljenje da su se u dubrovnik doseljeni čakavci iz Dalmacije ~~prezreli~~ i ~~bolji~~. U onoj je prvoj svojoj raspravi ~~on~~ mislio o ovome pitanju. Prva mu je ta misao izgleda[73] vrlo jasna. Kako je na sigurnome dokazano da je dubrovački jezik XIII.–XV. vijeka književni ili književno obrađivani štokavski, „nesumnjivo je također da su stvaraoci osnovnoga srpskohrvatskoga narodnoga pjesništva u Dubrovniku i Dalmaciji i iz udaljenih čakavskih krajeva bilo sve dijalekatski i poneki stalni ikavizam (n. pr. srb- = sr-) i po koja druga crta dubrovačka (sriće, tim i sl.)." Tačnije je to svoje mišljenje Bogišić[74] izrazio nešto kasnije; uzimajući ovaj sud u obzir i dubrovački književni jezik: „Iako je nesumnjivo dalekosežno da je karakter dubrovač-

74) Naš jezik IV (1936), 3-4.

73) U Šemekinovu Zborniku (g. 1931), strana

14456

kог говорног језика од почетка био хунски или херцеговачки, што је сасвим и природно, што је баш било нетачно и несувисло и природно да је део дубровника према коме морао бити насељен рибарима и поморцима и из чакавских далматинских крајева. Само тако можемо објаснити неке старе чакавске црте дубровачког говорног језика ... У току XII и XIII вијека к. словенски или херцеговачки карактер постаје осетан .... Али је несувисло и у томе херцеговачком говору дубровника било реминисценција и у изговору и у речи и у [illegible] конструкцији и из говора невазних рибара и помораца из средине ... И баш зато што је у дубровнику разговорни језик био херцеговачки, дубровачки су племићи врло често почели писати далматинским језиком измешаним са чакавским дијалектом, а то нису зато што су из чакавских елемената хтјели направити књижевну врсту и зато што је чакавски књижевни језик био тих времена једини наш народни језик, који им се чинио [illegible] чакавски књижевни језик, који им се чинио [illegible] дијалекте] језика, него су га мијешали с чакавским и зато што је било „осећало да им је тај (чакавски) језик био сасвим близак и свој. Још је у ушима њиховим звучала мелодија из уста невазних рибара и поморца."

44. — Ја сам изнио главне мисли Белићеве од ријечи до ријечи, јер знам који важности има у овоме питању баш његово мишљење. Та иако морам рећи да се нажалост не могу сасвим сложити с овим мишљењем. Јасно је наиме да Белић полази с гледишта да треба наћи објашњење за „неке старе чакавске црте дубровачког говорног језика". И он каже као такве црте „неке старије ијекавизме (а као примјер даје оријешити орѣ-) и оријати (мјесто орјешити)," и сл." Ја сам желио знати које још чисто чакавске црте лик налази у дубровачком говорном језику, али нијесам то нигдје запазио, а било би добро да је то у својему чланку истакао, јер орјати је један изузетак, примјер а ијекавизам није сасвим сигурно чакавска црта (као што чакавац и ијекавац и екавац и, на пример, јекавац, зашто не може бити под простијем изговора и под утицајем); јер старијим ијекавизмима има и под утицајем екавизма, а свакако орѣ- (мјесто орѣ-) није добро изабран примјер, јер је то може бити мијешање орѣ- с орѣ-, а ијекавизам мијешања има вриједности и под утицајем екавизма.

Него није главна ствар које су и колике су црте старе дубровачког говора, да. Ако старе дубровачке црте, које треба објаснити — главна је ствар да их има, и да се у тим стварима слажем с Белићем, па и да у те црте убројим (орјати и под утицајем

(v. § 34)

ријечи ј мјесто ђ (в. сар. 5), да би се бавада још нашлого нашло, – Главна је сварка се има шо тумачити, и шу се Белић и ја не слажемо. Ја мислим да је шо дјело мучно преиспитање неких језичних особина из чакавске шерминологије у неке одјеке крајеве, Белић напросшо мисли да су их чакавци донијели из Далмације у Дубровник. То је било и прво Вајаново мишљење, само што су жену доносиоци чакавског говора из Далмације били трговци, док су Белићу поморци и рибари, шо је према шоме Вари најпросшије трговце у (белиш) лучу Груди, а Белић поморце и рибаре у дио града крај мора или у предграђу. Нешто подвлачећи да у Дубровнику жена ни дијела града крај мора ни предграђа ~~није би~~ шешко би Мило бити згодно да се у њу најпросшији помор. ци и рибари, али хоћу сам још напоменуши да је и ова Белићева шврдња слабо основа на. Прије свега шешко је ~~докаже~~ доказаши да су чакавци егзистенцијали већ при сшварању основ ног срйскохрвашског народног насеља Дубровника, јер се је шек шада народно нас ељ ~~почело~~ почело сшварашти врло рано, сигурно пошпуно чим су ~~Словени~~ Словени сшигли од зидове (у Дубровнику) романског Раденика, шада чим се шекли овуда ~~ширити~~ ширити у Дубровнику, одакле су шек уназ ли мало помало у романски град и босанске шуме. Наше се је насеље дакле сварало мало помало од доласка VII. вијека даље, а шо сварање у доба када је Дубровник био већ знашан мален градић који није могао асимилирашти досељене поморце и рибаре да се у њ не досељују.

45. А шврдња је да се досеље у врло великом броју ако је њихов говор шако широко и дубо ко укоријењен у дубровачком иначе шокавском говору. Кад су женшо од жеља слушали и примили чак орне ијекавизме у другој шеловини XV. вијека. Јер по Белићу у шоку XIV. и XV. вијека херметизирани карактер дубровачког говора престаје опсш, „али је несум њиво и у шоме херметизираном говору Дубровника било реминисценција и из говору и у ритму и у шананој акцентуацији и изговора невадашњих рибара и по морџа из предграђа", да су зашо и орни ијесшини „почели писаши домаћим језиком измешаним са чакавским" не само под ушицајем далмашинског књижевног уз ора него и сшога шшо је у њима било и „осећање да им је шај језик сасвим блиског и дра гоме је у ушима њиховим звучало женшова мелодија из успа невадашњих рибара и помораца". Шшо је могао бишти „изговор" ших невадашњих рибара и помораца, нисам да знам – несумњиво чакавски изговор, али шшо би морао бишти њихов ријечки и од

јака акцентуација и мелодија, искрено ћу казати, тога ја нисам, па ни тога нијесам свјестан, ~~да~~ ћу зато искрено казати и ово: ако се мора признати да при стварању дубровачког говора учествовали и чакавци, и да је њихов утицај на тај говор био врло јак да се је у доста јакој мјери осјећао још и другој половини XV. вијека, ја доиста не признајем ни једно ни друго, - ја ћу онда бих радије признао да је бјеловарска Јагићева хипотеза да чакавизам није био дубровнику унесен већ у дубровнику него да се је у њему нашао стварно се је дубровник почео славизирати, ~~па~~ када је чакавски говор већ ~~нашао~~ ~~било~~ ~~му требало да~~ ~~дубровник, да је стао чистити пред херцеговачким а да се је најприје сачувао не~~ ~~него послије неке године дошавши да се онда против свега дубровачка проза - вала~~ само под влашћу, јако је Јагић мислио, већ
~~да би Шишић овде крива мисао~~ под свих образованих људи, док је у току XV. вијека и под њих запријело штокавско-јекавски херцеговачки говор,

И проф. П. своја допуштања/могућности да је у основи старије дубровачке књиге чакавско-икавски говор, чим каже[75] (преводим с француског): „Међутим иако је могућно да се претпостави да се чакавски говор дубровачки, прије почетка књижевне ере, није био ништа друго него нека врста чакавско-икавског говора више или мање измијењеног." Иако је дакле Вагић изнио мишљењу да је најстарији говор дубровачке књиге био чакавско-икавски, иако је био тако опрезан да рече да то треба још доказати.

Сасвим ново становиште у овом питању заузимље проф. Х. Барић[76]) „Тим (тј. што каже да је залеђе Дубровника било српско) нећу да рекем да није било и чакавског елемента, нарочито радничког и занатлијског у Дубровнику; ово је рекао који је свој старији чакавски или штокавски; али нема сумње да је и овај посљедњи био неупоредиво јачи, тј. јачи по броју, а и економски јачи, и да је он дао печат романском Дубровнику свој неизбрисиви словенски лик." И Барић даље мисли да је један дио фундуре, већи становништва говорио чакавски, али док су Јагић и његови донекле и Шишић мислили на властелу, Вари на трговце а Бели на поморце и рибаре, сваки је од њих и рекао нешто баш на њих мисли, дотле је Барић нашао да су у Дубровнику нарочито радници и занатлије били чакавци, али није ни једном ријечи отправдао ово чудно своје мишљење нити нам је открио тајну како су ти радници и занатлије били (Јагић-Шишићеви) дубровачки становници или (Вари-Белићеви) далматински досељеници. Па док нам Барић све то не рече, мислим да

---

76) Прилози XVI (Београд 1936), 166-167.

75) Revue XI (Праг 1931), 493 у напомени.

Ја не идем даље од тога научнога резултата, а нећу никако да улазим у, на жалост, обновљени спор о српству или хрватству Дубровника, јер су мени Срби и Хрвати један народ под два имена, па ми је зато Дубровник српски и хрватски. Али ко дијели српско од хрватскога мора признати да је Дубровник по језику био увијек српски.

Ово је написао гр. Александар Белић, али ни његов ни Решетаров закључак не налази се у отштампаном тексту ове расправе. Б. Ковачевић

нам се не треба даље обазирати на ње његове ријечи.

Ђ. И тако сам прегледао и ја сам о најстаријему говору дубровачкоме и шта су други о томе писали. Ја сам увијек имао за циљ да докажем: прво, да прави старо дубровачки говор треба тражити у прози а не у поезији, а да зато оне језичне особине којих нема у прози а има их у поезији, и које су дубровачке него су их пјесници преузели из чакавског књижевног језика, с чијих ја и зовем „пјесничким чакавизмима“, у које кад што броји и одлучно превлађивање необичних икавских облика, којих у млађега савременика старих пјесника, властелина Никше Балића, живога нема, – једном ријечи да пјесници писали како нијесу говорили. Зох је Јагић одлучно одбијао ону моју тврдњу, Вајани Белић, а донекле и Ившић, уз ну су пристајали, али у нечему се на велико од мене разликују. Ради се о тумачењу неких особина старе дубровачке прозе које реду или се могу звати чакавизмичи, јер се иначе налазе редовно у чакавским дијалектима, а ја сам сваког од пјесника само у 1 примјеру (тражити и 2 пјесника само у 4 примјера дубровој, госпоја, међу и такође, а по Белићу и неки обични икавизми. Зох ја мислим да се Јагић, госпоја и обични икавизми могу и друкчије тумачити, дотле Белић, а донекле и Вајани да су ти прави или нетрави чакавизми довољни да се закључити да је старије дубровачке пјесништво било чакавски и да су од њега ти чакавизми ушли у дубровачки народни говор, а по Белићу и у дубровачки пјеснички језик.

V, и сигурно још други

Ја ипак посљедње одлучно одбијам, јер да и по Јагићу, треба претпоставити у историју која нијема да су чакавски пјесници, поморци или рибари у тудјим крајима досљедавали у Дубровник, па зато још увијек тврдим, као што сам тврдио прије 30 година, да се у Дубровнику није никада говорило, чакавски ни у њему цијелом ни у једном његову дијелу. Ја сада с тим тврдњом не слажем никако више ~~~~~, јер ми је сада по Јагићу чисто било хрватски прије но што ми је Јагић српски, али оно што дијеле српско од хрватског Јагић сматра да је Дубровник био прије у њему српски~~~~~ далматинским чакавско-икавским говором него ијекавско, херцеговачким штокавско-ијекавским. Ја ове објективне констатације за сада не изводим никаквих даљих закључака, јер су неки Срби и Хрвати један народ под два имена, па зато нећу никако рећи да се у Дубровнику није говорило хрватски не то српски, али коју су Срби и Хрвати два народа, овај ће морати признати да је Дубровник по језику био увијек српски.

Преглед садржаја

Бр. ~~Загматски језик~~ Стр.

1.-2.- Загматски језик 1

3.- Ћирилске повеље XIII.-XV. вијека 3

4.- Илирски покрет и Кукуљевић 4

5.- Јатић г. 1868 6

6.- Полемика о чакавштини дубровачкој 7

7.- Чланак о чакавштини 8

8.-10.- Чланак о повељама 9

11.-13.- Новије Јиречекове повеље 12

14.- Трухелкине повеље и Стојановићев зборник 15

15.- Чланак о српском канцелару Никши Звијездићу 18

16.-17.- Рањинин лекционар 19

18.-19.- Зборник од г. 1520 22

20.- Ћирилски лекционар 24

21.- Ћирилски молитвеник од г. 1512 25

22.-23.- Латинички споменици издани од Ранцева и Ђанелија 26

24.-25.- Пјеснички чакавизми у прози 28

26.- Необични икавизми у ~~прози~~ повељама 30

27.- " " у приватним списима 31

28.- Необични икавизми у књижевним дјелима 32

29.-30.- Необични икавизми у прерадама 32

31.- Необични икавизми у приједлима 33

32.- Закључак о необичним икавизмима 35

33.- Вокал а за праслав ę у прози 36

34.- јмјесто ђ у прози 38

35.-37.- Три прозна споменика из краја XVI. вијека 38

38.-39.- Јатић г. 1891 о чакавштини у Дубровнику 42

40.- Ившић о томе 44

41.-42.- Вајан (Vaillant) о томе 46

43.-45.- Белић о томе 48

46.- Скок и Барић о томе 52

47.- Завршетак

ОРИГИНАЛ ПРИСТУПНЕ АКАДЕМСКЕ БЕСЕДЕ МИЛАНА РЕШЕТАРА

Архив Српске академије наука и уметности број 14456

У Архиву Српске академије наука и уметности чува се у Историјској збирци под бројем 14456 рукопис приступне академске беседе Милана Решетара. Беседа је писана мрким мастилом с местимичним исправкама у црвеној и плавој боји (истом руком) на папиру с линијама појачаним графитном оловком. Постоје и примедбе писане графитном оловком. Листови су великог формата, величине 313 × 212 мм. Поред волантне насловне стране од истога папира с подвученим заглављем „Најстарији дубровачки говор од Милана Решетара“ и графитном забелешком „Приступна Академска беседа 7–III–1941 год“, сачувана су сва 53 попуњена листа с празном полеђином. Могуће је да су слободни насловни лист и 53. нумерисани лист (са садржајем) некада чинили једну дволисницу. На полеђини 51. листа налази се прерада Решетаровог закључка изведена зеленкастим мастилом, пренета у *Годишњаку* СКА L за 1940. годину (1941, 189).

Милан Решетар је изабран за правога члана Српске краљевске академије 16. фебруара 1940. године. У његовом одсуству извод из обимне академске беседе прочитао је председник Академије, Александар Белић, 7. марта 1941. године (извод је одштампан у *Годишњаку* СКА L, 187–193). После Другог светског рата у измењеним друштвенополитичким околностима, старањем Александра Белића, уз скраћивање Решетаровог закључка, објављена је његова беседа под истим насловом (*Глас* САН CCI, Одељење литературе и језика, нова серија 1, Београд 1951). Том приликом је у заглављу наведено да је беседа примљена на седници Академије философских наука 31. октобра 1938. године, а да је прихваћена за штампу на седници Одељења литературе и језика 12. јуна 1951. године. Ни Решетаров ни Белићев закључак прилагођен читању на свечаној седници нису одштампани, изузев једне реченице о припадности дубровачког говора коју је слободно формулисао Александар Белић и преведена је у резимеу на француски језик (*Годишњак* СКА L, 188 – *Глас* САН CCI, 46).

Под непознатим околностима рукопис беседе је однет из Српске академије наука. Откупио га је у Дубровнику Бранислав Недељковић и рукопис је враћен Академији 1981. године. Тада је уочено да он није објављен у својој оригиналној верзији. Аутентичан свршетак беседе на 52. листу први је рашчитан објавио Мирослав Пантић (*Приступна академијска беседа Милана Решетара о најстаријем дубровачком говору и њен (необјављени) завршетак*, Живот и дело академика Павла Ивића. Зборник радова са трећег међународног научног скупа Живот и дело академика Павла Ивића, Суботица – Нови Сад – Београд 2004, 21–33). Овде доносимо целовиту Решетарову беседу на свих 108 страна, с насловном страном и садржајем.

СРПСКИ МОЛИТВЕНИК

Према снимцима Српске краљевске академије из 1938. године

1.a

B 801. Réserve

Ѹѡ□ом ѡфнѵью с□н мнесеци .
ѡфнѵы. . ѿь ѡлаѫене госпоѫе .
ѡфнѵье . ѡдь светога карьста .
ѡфнѵье светого дѹха седамь саль
ма слетанками . ѡфнѵье ѡдь марь
твиехь имьного лепихь иразьлиѵи
хь молитава . молитаве света .
ѡрнѵнда иже молашесе ѹчарькви ✠

M. D. LXXI.

XXXI

2.a

1

Мѣсеч
жена
рь и
ма ани. ла. а
лѹне. л.

А ѡпрѣзанье гн҃овѡ. а.
ѡ ѡкьтава ст҃ога стѣпана. □.
в ѡкьтаѡа ст҃ога ивана ѡанге. г.
г ѡкьтава ст҃ихь млаѧѥначь. ѧ.
ѧ є.
є Карьѡенье гн҃е. ѕ.
ж Ст҃и симиѹнь пророкь з.
ѕ и.
ѡ ст҃и павао парѡи ремета. ѳ.
□ і.
г аі.
ѧ ві.
є ст҃и иларио иремияно биск. гі.

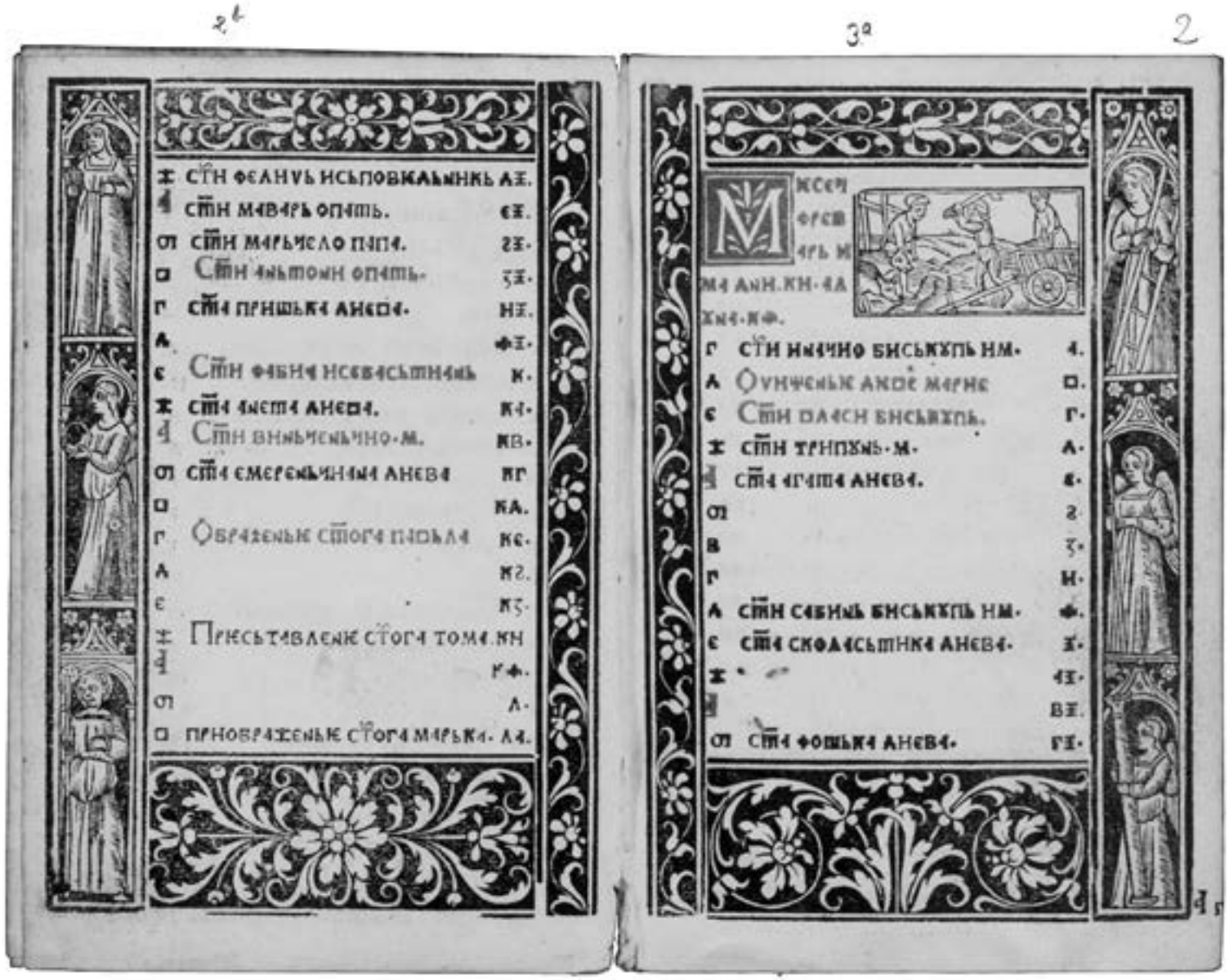

2b

ѯ СТИ ФЕЛИѴЬ ИСЬПОВѢДЬНИКЬ АѮ.
ѱ СТИ МАВАРЬ ОПАТЬ. ЄѮ.
ѿ СТИ МАРЬЧЕЛО ПАПА. ЅѮ.
ѻ СТИ АНЬТОНИ ОПАТЬ. ЗѮ.
г СТА ПРИШЬКА АНЕВА. НѮ.
д ѲѮ.
є СТИ ФАБИА ИСЕБАСЬТИАНЬ К.
ж СТА АНЕТА АНЕВА. КА.
ѕ СТИ ВИНЬЧЕНЬЧИО·М. КВ.
ѿ СТА ЄМЕРЕНЬЧИАНА АНЕВА КГ
ѻ КА.
г ОБРАЖЕНЬЕ СТОГА ПАВЬЛА КЄ.
д КЅ.
є КЗ.
ѯ ПРЕСЬТАВЛЕНЬЕ СТОГА ТОМА. КН
ѱ КѲ.
ѿ Л.
ѻ ПРИОБРАЖЕНЬЕ СТОГА МАРЬКА. ЛА.

3a 2

МЕСЕЧ
ФРЕВ
АРЬ И
МА ДНИ. КН. АЛ
ХНА. КѲ.

г СТИ ИНАЧИО БИСЬКУПЬ НМ. А.
д ОУНЩЕНЬЕ АНОЕ МАРИЕ ѻ.
є СТИ ПЛАСИ БИСЬКУПЬ. Г.
ж СТИ ТРИПУНЬ·М. Д.
ѕ СТА АГАТА АНЕВА. Є.
ѿ Ѕ
в Ѕ.
г И.
д СТИ САБИНЬ БИСЬКУПЬ НМ. Ѳ.
є СТА СКОДАСЬТИКА АНЕВА. Ѯ.
ж АѮ.
ѱ ВѮ.
ѿ СТА ФОШЬКА АНЕВА. ГѮ.

ѱ г

3b

□	СТ҃И ПАЛЕНЬТИНЬ БИСЬКУ. ИМ.	АЗ.
Г	СТ҃И ФАУСЬТИНО. М.	ЄЗ.
А	СТ҃А ЮЛИАНА АНЕПА МУЧ.	ЗЗ.
Є	СТ҃А КОНЬСТАОТИНА АЮВА.	ЗЗ.
Ж	СТ҃И СИМЕОНЬ МУЧЕНИКЬ.	ИЗ.
҂	СТ҃И БАРЬБАТЬ БИСЬКУПЬ.	ФЗ.
Б		К.
В	СТ҃И СЕДАМЬАЕСЕТ НАЕВЕТ. М.	КА.
Г	Приесьтолю ст҃ога петра.	КВ.
А	Пость.	КГ.
Є	Ст҃и матиа апосьто.	КА.
Ж		КЄ.
҂	Знано юсть да хпарвх сриє	КЗ.
Б	ах посьветомь матию юсх	КЗ.
В	кватро темьпора.	КИ.

4a

3

Мѥсеч
мара
чь и
ма ани. ла. ла
хна. а.

Г	СТ҃И АЛБИНЬ БИСЬКУПЬ.	А.
А		□.
Є		Г.
Ж	СТ҃И ЛУЧИО ПАПА МУ.	А.
҂		Є.
Б		Ѕ.
В	Ст҃и томась ѿь аквина	З.
Г	СТ҃И АПОЛОНИО МУЧ.	И.
А	Ст҃ихь. М. МУЧЕНИКА.	Ф.
Є	СТ҃И УГО АРХИБИСКУПЬ.	Ѯ.
Ж		АЗ.
҂	СТ҃И ГАРЬГУРЬ ПАПА	ПЗ.
Б		ГЗ.

4b

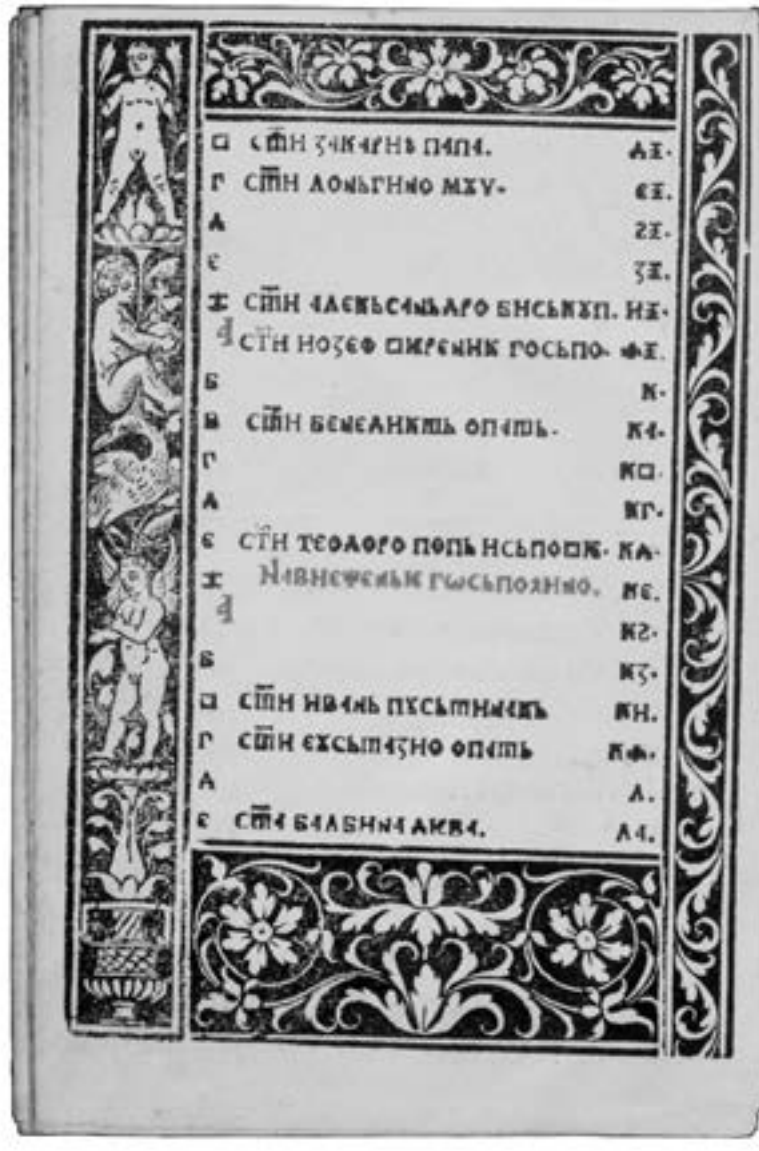

□	СТИ ЗАКАРИЯ ПАПА.	АЗ.
Г	СТИ ЛОНЬГИНО МУЧ.	ЕЗ.
А		ЗЗ.
Е		ЗЗ.
Ж	СТИ АЛЕКЬСАНЬДРО БИСЬКУП.	ИЗ.
҂	СТИ ИОЗЕФ ПИРЕНИК ГОСЬПО.	ФЗ.
Б		К.
В	СТИ БЕНЕДИКТЬ ОПАТЬ.	КА.
Г		КП.
А		КГ.
Е	СТИ ТЕОДОРО ПОПЬ ИСЬПОПЕ.	КА.
Ж	НАВИЕФЕНЬЕ ГОСЬПОЯНИНО.	КЕ.
҂		КЗ.
Б		КЗ.
□	СТИ ИВАНЬ ПУСЬТИНАКЪ	КИ.
Г	СТИ ЕУСЬТАЗИО ОПАТЬ	КФ.
А		Л.
Е	СТА БАЛБИНА ДЕВА.	ЛА.

5a

4

МИСЕЧ АПРИ О И МА ДНИ. А. АЛЖ НА. КФ.

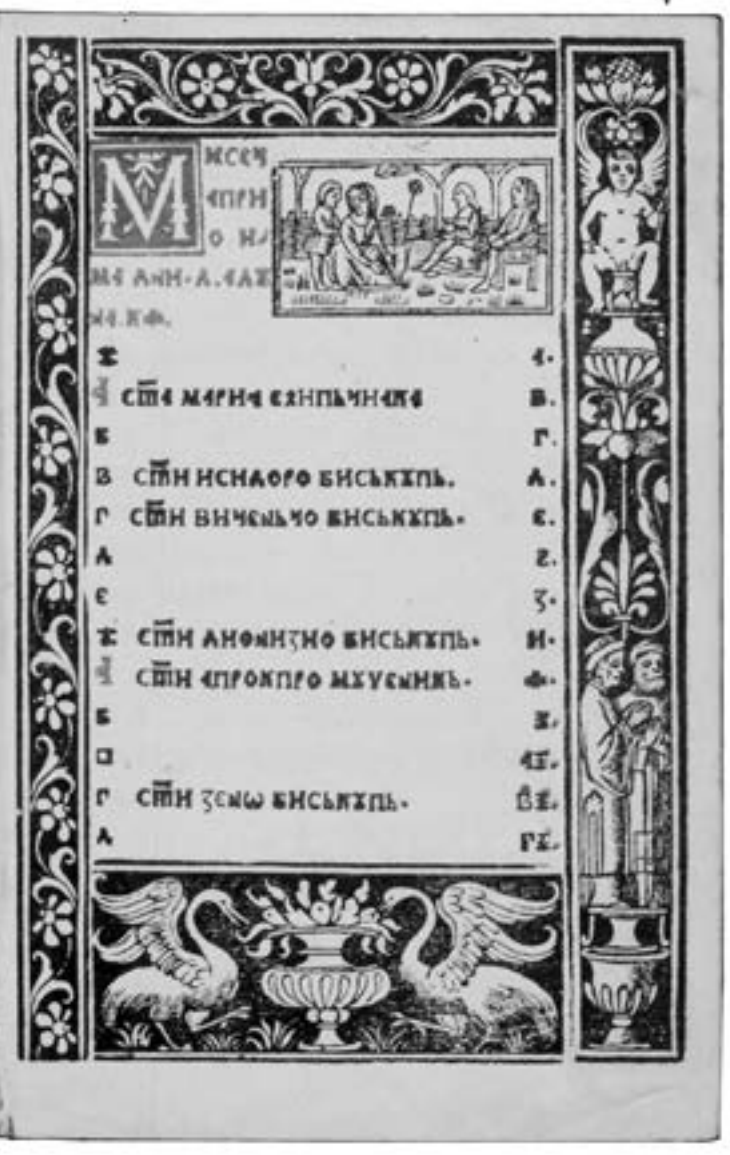

Ж		А.
҂	СТА МАРИА ЕЯИПЬЧИНА	В.
Б		Г.
В	СТИ ИСИДОРО БИСЬКУПЬ.	Д.
Г	СТИ ВИЧЕНЬЧО БИСЬКУПЬ.	Е.
А		Ѕ.
Е		З.
Ж	СТИ ДИОНИЗИО БИСЬКУПЬ.	И.
҂	СТИ АПРОКПРО МУЧЕНИКЪ.	Ф.
Б		Х.
□		АЗ.
Г	СТИ ЗЕНО БИСЬКУПЬ.	ВЗ.
А		ГЗ.

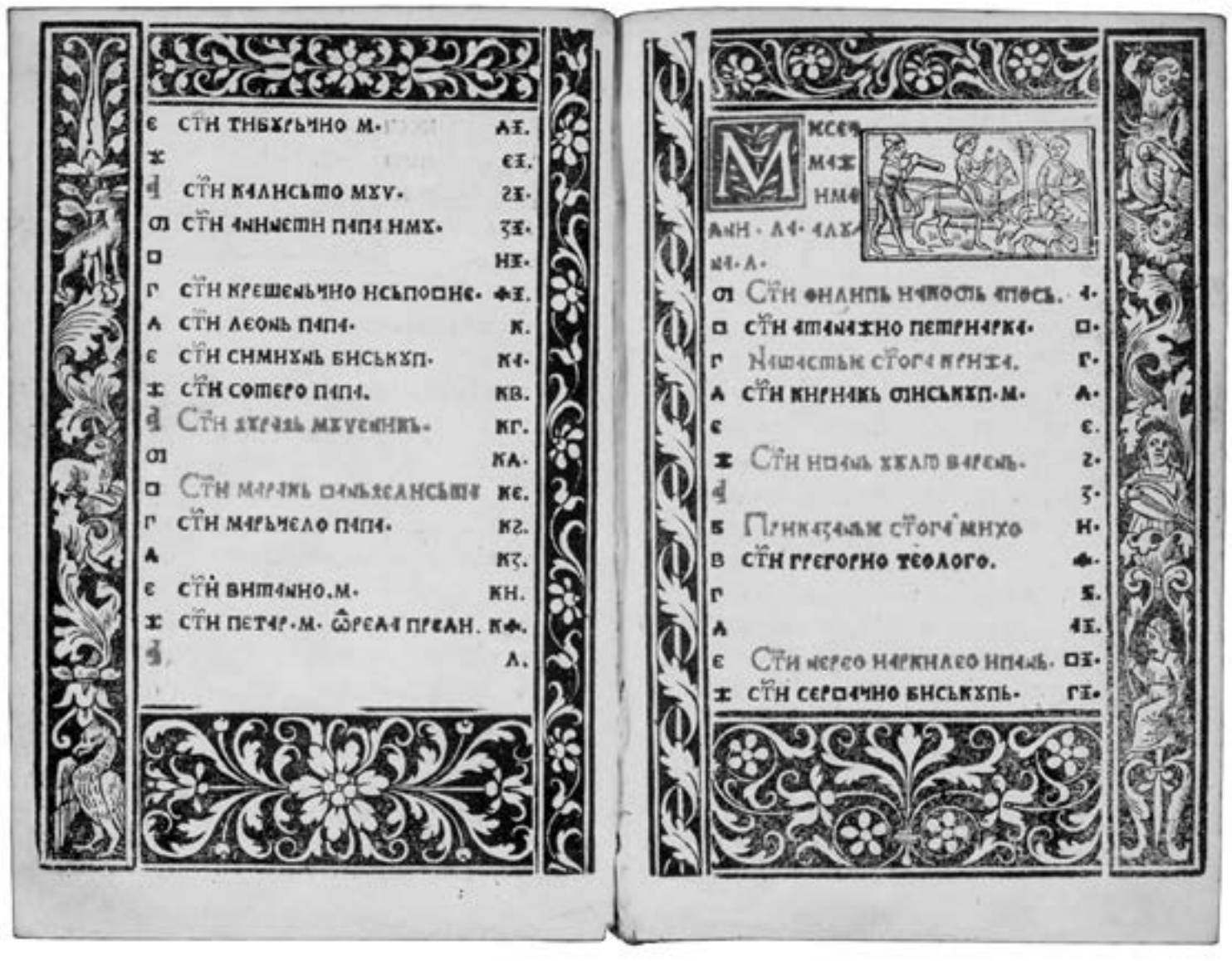

є	СТ҃Н ТНБХРЬЧНО М·	АІ.
ж		єІ.
ѕ	СТ҃Н КАЛНСЬТО МХУ·	ЗІ·
ѕ	СТ҃Н ѦННѢТН ПАПА НМХ·	ѕІ·
□		НІ·
г	СТ҃Н КРЕШЕНЬЧНО НСЬПО□НЄ·	ѳІ.
А	СТ҃Н ЛЄОНЬ ПАПА·	К.
є	СТ҃Н СНМНХНЬ БНСЬКУП·	КА·
ж	СТ҃Н СОТЕРО ПАПА.	КВ.
ѕ	СТ҃Н ХРАЗЬ МХУЄНИКЪ·	КГ.
ѕ		КА·
□	СТ҃Н МАРНХ □АМЬЗАНСЬКИЙ	КЄ.
г	СТ҃Н МАРЬЦЕЛО ПАПА·	КЗ.
А		КЅ.
є	СТ҃Н ВНТАЛНО.М·	КН.
ж	СТ҃Н ПЕТАР·М· ѠРЕАЯ ПРЕАН.	КѲ.
ѕ		Л.

	МСЄ҃Ц МАЖ НМА	
	АНН · АѲ· ѦЛХА	
	ЯА·А·	
ѕ	СТ҃Н ФНЛНПЬ НАКОСЬ ЄПОСК.	Ѳ·
□	СТ҃Н ѦТАНАЖНО ПЕТРНАРКА·	□·
г	Нашастьк стога нгнжа.	г·
А	СТ҃Н КНГНАКЬ ОПНСЬКУП·М·	А·
є		є·
ж	СТ҃Н НПАКЬ ХВАЛ ВАГЕМЪ·	ѕ·
ѕ		ѕ·
Б	Пнкаѕаньк стога мнхо	Н·
В	СТ҃Н ГРЕГОРНО ѲЄОЛОГО.	Ѳ·
г		І.
А		ІА.
є	СТ҃И МЕГЕО НАГКНАЄО НПАЖЬ.	ОІ·
ж	СТ҃Н СЕРОАЧНО БНСЬКУПЬ·	ГІ·

6b

ꙗ	СТИ БОНИФАЧИНѠ·М·	АІ·
ѡ		ЕІ·
ѻ	СТИ ХѠАЛЬАФ ѠИСЬКѸПЬ·	ЗІ·
г		ЗІ·
а		НІ·
е	СТА ПОТЕНЬЧИАНА АНЕѠА·	ѲІ·
ж		К·
ꙗ		КА·
ѡ	СТА АОМИТИЛА АНЕВА·	КѠ·
ѻ		КГ·
г		КА·
а	СТИ ХРЬѠАНЬ ПАПА ИМХѴ·	КЕ·
е		КЗ·
ж		КЗ·
ꙗ	СТИ ЖЕРМАНО ѠИСЬКѸПЬ·	КИ·
ѡ		КѲ·
ѻ	СТИ ФЕЛИЧЕ ПАПА ИМХѴ·	Л·
г	СТА ПЕТРОНИДА АНЕВА·	ЛА·

7a

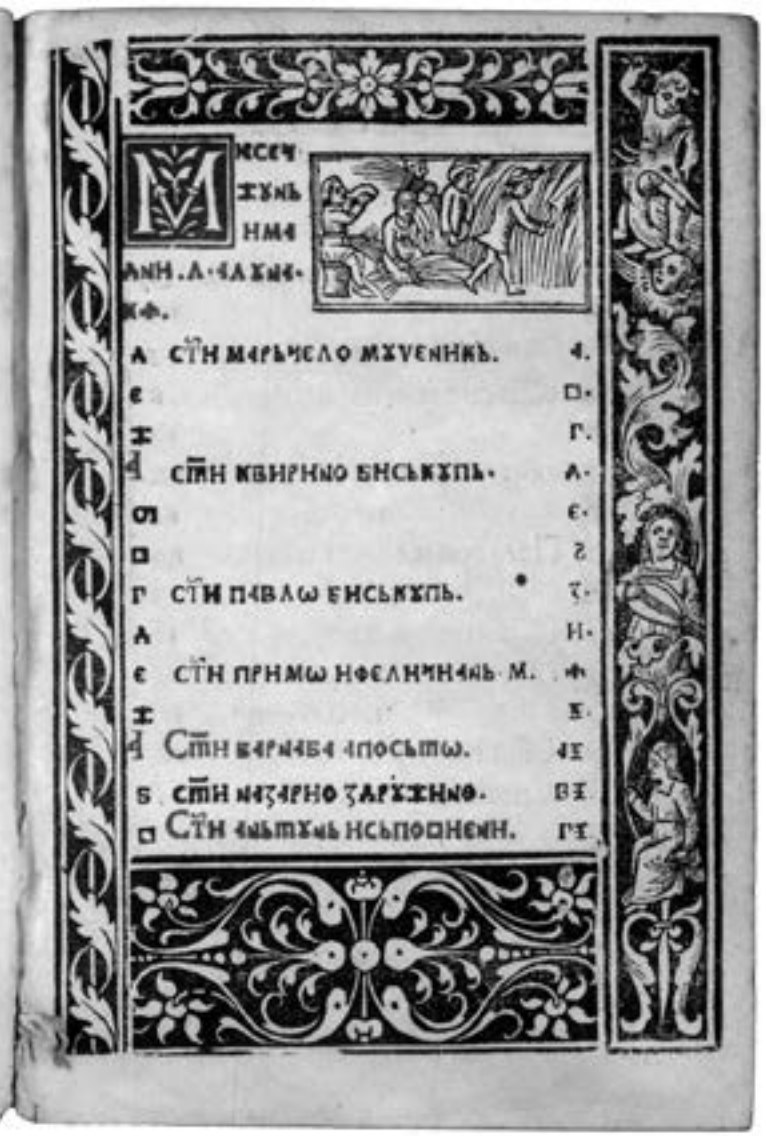

6

	МЕСЕЧ ЖѸНЬ ИМА АНИ·Л·АЛѸНА· КѲ·	
а	СТИ МАРЬЧЕЛО МѸЧЕНИКЬ·	А·
е		Ѻ·
ж		Г·
ꙗ	СТИ КВИРИНО БИСЬКѸПЬ·	Л·
ѡ		Е·
ѻ		З
г	СТИ ПАВЛѠ БИСЬКѸПЬ·	З·
а		И·
е	СТИ ПРИМѠ ИФЕЛИЧИАНЬ·М·	Ѳ
ж		Ѯ·
ꙗ	СТИ БАРНАБА АПОСЬТѠ·	АІ
б	СТИ НАЗАРИО ЗАРѸЖИНѲ·	ВІ
ѻ	СТИ АНЬТѸНЬ ИСЬПОѠНЕНИ·	ГІ

8a

Мѥсець . Люло имѧ дни . лѧ .
алꙋна . л .
ж ѡкьтава стога ивана карь . а .
а похоженьѥ госьпожно елиза . в .
ѕ г .
в стн ꙋльдарико бискꙋпь . д .
г рꙋка ѿь стн власи . є .
д ѡкьтава стога петра и павьла ѕ .
є стн ловьвренаць и петарь . з .
ж и .
а стн зенонє мꙋченихь . ѳ .
ѕ і .
ѕ стн пиѡ папа имꙋченикь . аі .
г ві .
д стѧ марьгарита дневѧ . гі .
є стн ераклио бискꙋпь . ді .

8b

ж єі .
а стн ѥѱакио бискꙋпь . зі .
б стн алекьшио исьповедь . зі .
в иі .
г стн арьсенио ремита . ѳі .
д стн илиѧ пророкь . к .
є стѧ марьгарита дневѧ . ка .
ж стѧ мариѧ маньдалена . кв .
а стн аполинаре бискꙋпь . кг .
ѕ посьть . кд .
ѕ стн ѧкоѕь апосьтоль . кє .
г стѧ петька дневѧ имꙋчени . кѕ .
д стн паньталеонь . мꙋчени . кз .
є стѧ марьта . кн .
ж стн аѕьдонь исенень . кѳ .
а л .
б стн фаньтино исьповедь . лѧ .

7b

г ст҃и елиѕео профета аѯ.
д ст҃и вилъ имоаесьто. еѯ.
е ѕѯ.
ж ст҃и авито поп исъпоиеа. ѕѯ.
ѕ иѯ.
ѕ фѯ.
и ст҃и сильвериѡ папа. к.
г ка.
д ст҃и паулино бискупь. ко.
е пость. кг.
ж Породенье ст҃ога ивана і ка.
ѕ ке.
ѕ ст҃и иоане паулѡ мѹч. кѕ.
и ст҃и кресеньчио бискупь. кѕ
г пость. кн
д Ст҃и петарь ипаоаѡ. фк.
е Споменутье ст҃ога павла. л.

9a

7

Мѣсеч
агѡ
сть
има ани. ла. а
лѹна. л.

и Сѹзаньство ст҃ога петра. а.
г ст҃и стѣпань папа. в.
д Нашасьтѣ тѣла ст҃ога стѣпа. г.
е Ст҃а гѡсьпода ѿь сниега. д.
ж прѣ ображеньѣ госьподинов. е.
ѕ ѕ
ѕ ст҃и аѡнаѡ мѹченикь. ѕ.
и ст҃и романь мѹченикь. и.
г ф
д Ст҃и мовреначь лѹченикь. ѯ.
е ст҃и тибѹрьчио сѹсана. аѯ.
ж Ст҃а клара аиева. вѯ.
ѕ гѯ

5

ѳ	сѧ сѣн єѫєвно попь нсьпо□.	аѯ.
в	Ѯ҃ѕшистьк сѣ гѡсьпоѕ.	єѯ
г		ѕ҃.
а	ѡкьтаѳ ѿь сѣогѧловрнєѳ	ѯѯ.
є	сѣн ѧгапнпь мхѵєнькь.	нѯ.
ж	сѣн ахаѡвнкь бнськхпь.	ѳѯ.
ѕ	сѣн свгрьмгѧаь опѧть.	к.
ѳ		кѧ.
□		кѳ.
г	сѣн тимоѳєо арх.	кг.
а	пость.	ка.
є	Сѣн свгрьтоломнь єпось.	кє.
ж		кѕ.
ѕ	сѣн рхѳѡ мхѵєнькь.	кѯ.
в	Сѣн ѧгѯсьтнпь внськхпь	лн
□	Ѯськѵєпьк гаѵвє сѣ нвѧ.	лѳ.
г	сѣн ѳєлнѕ ѧаѧѵкьто мхѵ.	л.
а		лѧ.

Мєсѧ
сєпѕ
нь б҃ѧ
ь нмѧ анн. а
ѧахѧ. а.

є	сѣн. □ѯ. спратк мхѵєнкѧ.	ѧ.
ж		в.
ѕ		г.
в	сѣн мѡнсє прокѧ.	а.
□		є.
г	сѣн ѕакарь прокѧ.	ѕ.
а		ѯ.
є	Порожєньк сѣє госьпоѕ.	н.
ж	сѣн горьгонѳ мхѵ.	ѳ.
ѕ		і.
ѳ		ѯі.
□	сѣн снгѡ внськхпь.	ві.
г		гі.

10b

А	Просьлаоленьѥ ст҃а крижа.	АѮ.
Є	ст҃и никомеано мхѵ.	ЄѮ.
Ж		ЗѮ.
Ѕ		ЗѮ.
Ѡ	ст҃и ѡеторь корѡна мхѵ.	ИѮ.
О	ст҃и чнхвариѡ бискхпь.	ФѮ.
Г	пость.	К.
А	Ст҃и матио апосьто.	КА.
Є		КВ.
Ж	ст҃и линио папа имхѵ.	КГ.
Ѕ		КА.
Ѡ		КЄ.
В	ст҃и чиприань бискхпь.	КЗ.
Г	Ст҃и кхзьма иламчнь.	КЗ.
А		КИ.
Є	ст҃и микаѥле арьканьѫело.	КФ.
Ж	Ст҃и ѥронимь аокьтхр.	Л.

11a

9

Мѥсеч
ѡкь
тхѡ
арь има анн
ла.алхна л.

Ѕ	ст҃и ремиѧно ѡискхпь.	А.
Ѡ		В.
В	ст҃и каньанао мхѵ.	Г.
Г	Ст҃и фр ньѵеськѡ.	А.
А		Є.
Є	ст҃и магно бискхпь.	Ѕ.
Ж	Ст҃и сарьѧь ибакь мхѵ.	З.
Ѕ		И.
Ѡ	ст҃и анонизиѡ мхѵеникь.	Ф.
О		Ѯ.
Г		АѮ.
А	ст҃и єхѱакиѡ попь.	ВѮ.
Є	Зламеньѥ приликє гн҃е.	ГѮ.

Ѯ	СТ҃И КАЛИСЬТИ ПАПА ИМХУ.	АѮ.
Ꙗ		ЄѮ
Ѻ		ЗѮ.
Ѿ	СТ҃И ФЛОРЕЧЬЧИИ БИСЬКУПЬ.	ЗѮ.
Г	СТ҃И ЛУКА ПАНЬЯЕЛИСЬТА.	ИѮ.
А		ѲѮ.
Є	СТ҃И МАЖИМИ МУЧЕНИКЬ.	К.
Ѯ	СТ҃А ѠРЬСУЛА ДЕВА.	КА.
Ꙗ		КѠ.
Ѻ	СТ҃И ТЕОДОРИ ПРЕСЬБИ.	КГ.
Ѿ		КД.
Г	СТ҃И ГРИЗАНЬТО ИДАРИО МУЧ.	КЄ.
А	СТ҃И ДМИТАРЬ МУЧ.	КЗ.
Є	ПОСТЬ.	КЗ.
Ѯ	СТ҃И СИМИУНЬ ИГОДА АПОСЬ	ИК.
Ꙗ	СТ҃И ЗЕНОВИИ ПРЕСЬБИ.	КѲ.
Ѻ	СТ҃И ЗЕНОѠНО ИЗЕНОВИА.	Л.
Ѿ	ПОСТЬ.	ЛА.

М	КСЕЧ НОПО МЬѠ ЕРЬ МИА ДНИ Д. АЛУНА. КѲ.	
Г	ПРОСЛАВЬЛЕНЬЕ СВИЕХ СТ҃ИХ.	А.
А	СПОМЕНУТЬЕ СВИХЬ МАРТВ.	Ѿ.
Є		Г.
Ѯ		Д.
Ꙗ	ЗАКАРИѢ ѠТАЧЬ ИВАНЬ БАТИ.	Є.
Ѻ	СТ҃И ЛУНАРАДЬ ОПАТЬ.	Ѕ.
В		З.
Г		И.
А	ДЕДИКАЧИО САЛВАТО.	Ѳ.
Є		Ѯ.
Ѯ	СТ҃И МАРЬТИНЬ БИСЬКУПЬ.	АѮ.
Ꙗ	СТ҃И МАРЬТИНЬ ПАПА.	ѠѮ
Ѻ		ГѮ.

12b

ⲟ	ст҃и сєрапионє мхѵ.	ⲁⲝ.
г	ст҃и фєличє мнськѹпь.	ⲉⲝ.
ⲁ		ⲍⲝ.
є	ст҃и гарьгѹрь мнськѹпь.	ⲍⲝ.
ⲝ		ⲏⲝ.
ⲁ	ст҃а єлизамєта хлѡвича.	ⲫⲝ.
ⲟ		к.
в		ка.
г	ст҃а чєчилиꙗ ꙗнєпа имхѵ.	кⲟ.
ⲁ	ст҃и клємєнть папа имхѵ.	кг.
є		кⲁ.
ⲝ	ст҃а катарина ꙗнєпа.	кє.
ⲁ	ст҃и пєтарь мнськѹпь.	кѕ.
ⲟ		кз.
ⲟ	ст҃и сатѹрьнино мхѵє.	кн.
г	пость.	кⲫ.
ⲁ	ст҃и аньарнꙗ апосьто.	л.

13a

11

Мисєч
лєчє
мьба
рь има ꙗни.
ꙗ. алѹна. а.

є	ст҃и каньꙗнаѡ мхѵ.	а.
ⲝ	ст҃а самина ꙗнєва.	ⲟ.
ⲁ	ст҃а мнбиꙗна ꙗнєва.	г.
ⲟ	ст҃а марьбара ꙗнєва имхѵ.	ⲁ.
в	ст҃и сава опать ниьспов.	є.
г	ст҃и никола бискѹпь.	ѕ.
ⲁ	ст҃и амьброжь бискѹпь.	з.
є	зачєтьѥ ст҃є госьполє.	и.
ⲝ		ⲫ.
ⲁ		ⲝ.
ⲟ	ст҃и ꙗмашько папа.	ⲁⲝ.
г	ст҃а лѹчиꙗ ꙗнєва имхѵ.	гⲝ.
в		вⲝ.

13b

е		ЕХ.
ѕ	СТИ МЕЛЕРИИ БИСЬКУПЬ.	ЗХ.
ꙁ		ЗХ.
ѳ		ИХ.
ѳ	СТИ КЛЕМЕНЬТИ ПРЕСЬБИ.	ѲХ.
г	ПОСТЬ.	К.
д	СТИ ТОМА АПОСЬТО.	КА.
е		КѲ.
ѕ	СТИ СЕРЬХХАИ ИСЬПОѲНЕДЬ.	КГ.
ꙁ	ПОСТЬ.	КД.
ѳ	РѠИСЬТѲѲ ГНА НАШЕГА.	КЕ.
ѳ	СТИ СТЕПАНЬ ПРОТЬМАРТИ.	КЗ.
г	СТИ ИВАНЬ АПОСЬТО. ИВАНЬЯ.	КЗ.
д	СТИ МЛАДЕНЬЧИ. М.	КИ.
е	СТИ ТОМА АРЬХИБИСЬКУПЬ.	КИ.
ѕ		Д.
ꙁ	СТИ СИЛЬВЕСТАРЬ ПАПА.	ДА.

14a 12

Молитьве много врѣдьне коѥ
хуини стии ѡтачь папа гарьгурь и
допусьтии свакѡи карьѱенои дѹ-
ши ткѡбисе исьпѡѡнано икаѣѡ
ѡсьсѡнихь грѣха засьвако реченьѥ
приль мѹкомь ѡѡжномь има прѡ
щеньѣ. ѯд. тисѹѧ гѡдищѧ.

Гне исѹкарьсте кланам
се тебѣ насьветомь кр
ижѹ расьпеть тарьновѹ
кѡрѹнѹ насветои главн носеѧи мо
лимь тебе дасьпети крижь твои
слободи мене ѡьаньѧела пѡраже-
нога. Оуе нашь.

Ѡ гне исѹкарьсте кланамьсе те-
би насьветомь крижѹ раненѹ жѹ-
ѵи сѡчьтомь напоѥнь молимь те
бе дасьвете ране твѡѥ бѹдѹ лѥкь

14b

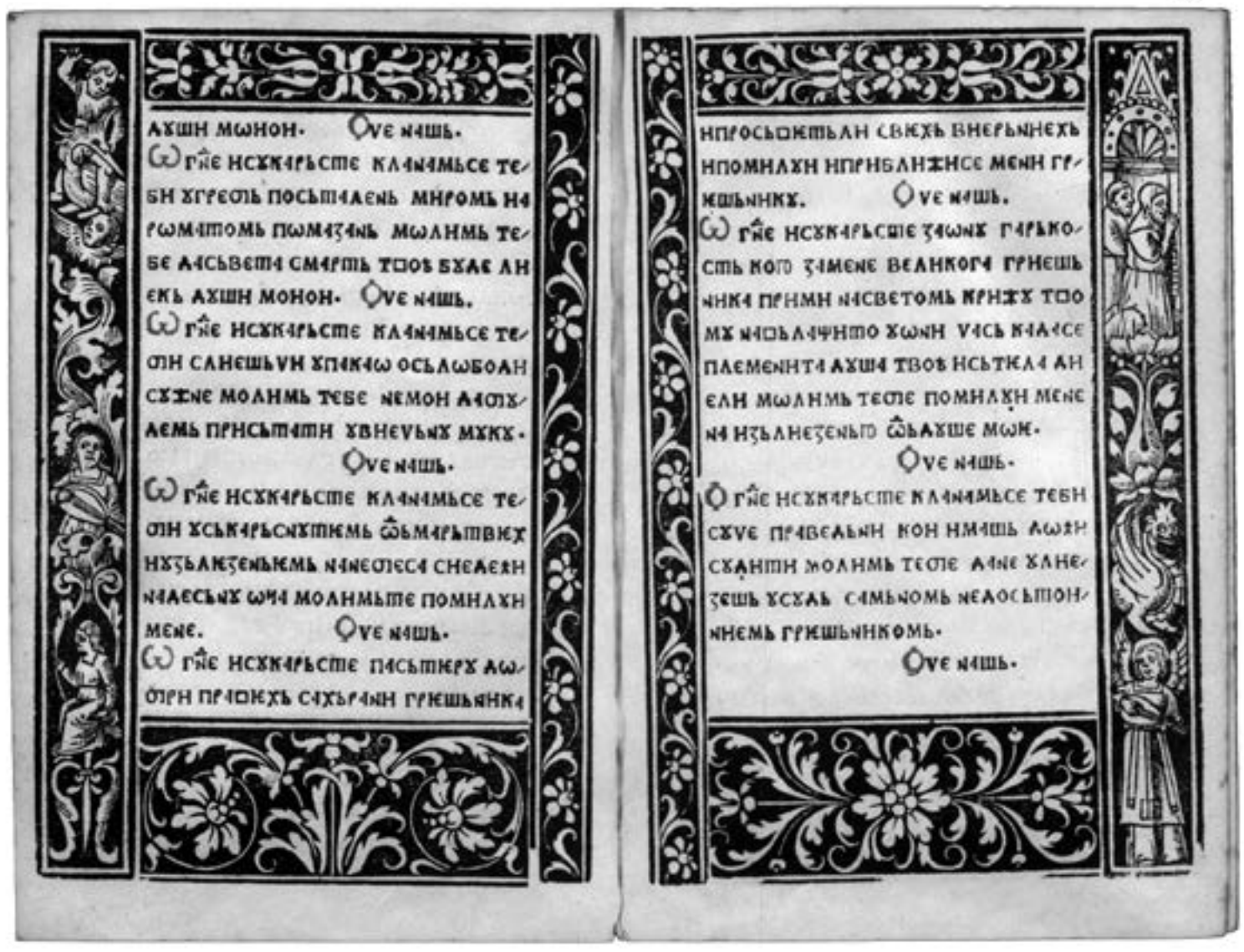

ДУШИ МѠИОИ. ОУЕ НАШЬ.

Ѡ ГН҃Е ИСУКАРЬСТЕ КЛАНАМЬСЕ ТЕ-
БИ УГРЕСТЬ ПОСЬТАДЕНЬ МИРОМЬ НА
РѠМАТОМЬ ПѠМАЗАНЬ МѠЛИМЬ ТЕ-
БЕ ДАСЬВЕТА СМАРТЬ ТВОѢ БУДЕ ЛИ
ЕКЬ ДУШИ МОИОИ. ОУЕ НАШЬ.

Ѡ ГН҃Е ИСУКАРЬСТЕ КЛАНАМЬСЕ ТЕ-
СИ СЛИЕШЬУИ УПАКАѠ ОСЬЛѠБОДИ
СУЖНЕ МОЛИМЬ ТЕБЕ НЕМОИ ДАСТУ-
ДЕМЬ ПРИСЬТАТИ УВИЕУЬНУ МУКУ.
ОУЕ НАШЬ.

Ѡ ГН҃Е ИСУКАРЬСТЕ КЛАНАМЬСЕ ТЕ-
СИ УСЬКАРЬСНУТЮМЬ ѾЬМАРЬТВЮХ
ИУЗЬЛЮЗЕНЬЮМЬ НАНЕСТЕСА СИЕДЕЯИ
НАДЕСЬНУ ѠЧА МОЛИМЬТЕ ПОМИЛУИ
МЕНЕ. ОУЕ НАШЬ.

Ѡ ГН҃Е ИСУКАРЬСТЕ ПАСЬТЮРУ ДѠ-
БРИ ПРАВЮХЬ САХЬРАНИ ГРЮШЬНИКА

15a

13

ИПРОСЬВЮТЬЛИ СВЮХЬ ВИЕРЬНИЕХЬ
ИПОМИЛУИ ИПРИБЛИЖИСЕ МЕНИ ГР-
ЮШЬНИКУ. ОУЕ НАШЬ.

Ѡ ГН҃Е ИСУКАРЬСТЕ ЗАѠНУ ГАРЬКО-
СТЬ КОГО ЗАМЕНЕ ВЕЛИКОГА ГРИЕШЬ
НИКА ПРИМИ НАСВЕТОМЬ КРИЖУ ТВО
МУ НАВЬЛАЩИТО УѠНИ УАСЬ КАДАСЕ
ПЛЕМЕНИТА ДУША ТВОѢ ИСЬТЮЛА ДИ
ЕЛИ МѠЛИМЬ ТЕСТЕ ПОМИЛУИ МЕНЕ
НА ИЗЬЛИЕЗЕНЬГО ѾЬДУШЕ МѠЮ.
ОУЕ НАШЬ.

О ГН҃Е ИСУКАРЬСТЕ КЛАНАМЬСЕ ТЕБИ
СУУЕ ПРАВЕДЬНИ КОИ ИМАШЬ ДѠЯИ
СУДИТИ МОЛИМЬ ТЕСТЕ ДАНЕ УЛИЕ-
ЗЕШЬ УСУДЬ САМЬНОМЬ НЕДОСЬТОИ-
НИЕМЬ ГРЮШЬНИКОМЬ.
ОУЕ НАШЬ.

15b

Молитьба приедьна ѡ нием кои
ѹнемоѧи падаю нѡ кѹге ткою ѹзго
пори свакѹ дан боголѹбно или но
си присеми хоѧега гнь оздравити.

Е

По би
лиегь
таѹ ✠
ѹкомѹ синѡви
можи ѥсѹ ми
ли ѡзьдрапьле
ни носьлѡмоѧе
ни мише ѡьзле
немоѧи ткопада ѹнои нѡь смарти
ненадне ✠ сти могь ✠ сти ѣкос
ть ✠ сти неѹмарьли ✠ сахраните
ль ѡьста имаи милосарьдие ѡь
нась ✠ ти коиме ѥси створно и
маи мимосарьдѥ ѡь мене ✠ аѧнѡ

16a

14

сь ✠ теось ✠ тера граматонь ✠ ме
сиась ✠ паньтонь ✠ сабаоть ✠ а
донаи ✠ еманѹель ✠ ѡсьлободи
ме ѡь ѹѹме ✠ и ти сти сабасьта
не витеже сти по моленью кое ѹѹ
ини племе твоѥ ѡьлѹнмарьдие
миосьлѡмоѧена ѡьсмарти ѹѹмь
не ✠ осьломоди твога слѹгѹ ни
колѹ ѡьѡвѡгаи нѡьнепричтела
пакленога. Вер. Моли занась сти
себастиане. ѡ.г. Да достоино вар
шимо обслѹжение христово.

Ѡ свемогѹѧи пиеѹни боже кои за
моление стога сабастана ослободи
велик народ ѡѹѹме помолению сто
га рока и блаженне дѥ пе марѥ и сви
ехь светих ѡѹѹме нѡсвике смеѧе
осломоди нась. Амень.

16.b 17.a 15

Оуниѥ ѡфиѵѥ свете аниѥ
ѡе марѥ позаконѹ свете
ѥаркѡе римьскѥ прѥзасве
годиѡе. Здрава марѥа милости пѹ
на гн҃ь стбомь. Натѡтарьнѹ. Верась.
Осподинѥ ѹсне
мѡѥ ѡтѡѡриш
ѿговорь. Нѹста
моѧ навѥсте хв
алѹ тѡѡ. Ве
рась. Боже на по
моль моѡ на сто
ѿ.г. Гѡсьподи на помоль мѡѡ по
сьпѥшисе. Слава ѡчѹ и синѹ и аѹ
хѹ сѡетомѹ. Како бии ѹповѥталь
сада и вазда и ѡ вѣкѥ ѡѥломань.
А мечь. А лелѹѧ. Знанѡ ѥстѣ а на
три недѣле прилъпѡкладаи ѥнма

ѥ говорити. ѱ аллилуиа. аминь аллилуиа ѥ сѣдѣше како прилучисѧ семиѥмь
ангѣлоборцемь имѧ ѥстѡ. ѱ аллилуиа. ве
лика кон нѣкыихъ слава. Вечѣ.
С лѡма тебѣ господи краль вѣкъ
ѥ слѡве. Вечѣ. Здравѣи марие.
Ѡтьговоръ. Здравѣи маръ. Псалмъ.
Пѣснь приходѧщимъ господи
поѧ неплѣнѣнымѡ сѡгъ
спасителѧ нашемѹ ѡбѣщ
мимо ли е неговѡ хѵсповѣдаѧщѣ
нѣпщалъмнехъ вѣкаѥнѣнымѡ кнемъ
Ѡтьгоспорь. Здравѣи марие. ѱко бо
гъ велѣвъ гдь нѣчаль велѣкъ мла
сѣмн сѡги ѱко не Ѡбрѣщетъ гдь
пѣсни сѡщѣ кре вѣрхѵ нег нсх
сѡн коньми земьае нѣнсѣе гѡр
ѡнь вѣщтъ. Гдь сповѡмь. Б кѡ

ѡгѣ есть море нѣщѣ стѡрѣ
нсхъ ѡснѡвасьта рѵки негове пре
ѣще поклѡнѣмосе нпрѣпѣанмѡ
прѣаьсѡга плѣѵнмѡ прѣаьгоспо
ѣномь кѡн сѣворѣ нась ире тѣ
есть гдь сѡгъ нашь ѣми пхѡкь не
гось нѡвьѣе пѣше негосе. Здравѣи
марѣе мѣлосѣи пхѵи гдь стѡбомь
ѣмась ѣкѡ глась негось хслѣши
пе не ѡжестѡчѵнѣте сарьа ѣчь вѣши
ѣхъ кѣѡ вапрогнѣсѣнь то пѡлѣевѣ
чьскѵшоньч хпѵстѣнѣ глае нсьѵсн
ше мене ѡми вѣши нслѣкснѣеме н
внакше акла мѡнч. Гдь сповомь
ѵ стварьести акта блѣгъ сѣнхъ
гѡах ѡвомѵи ирекохъ ѡсѣ гнѣх
заѣаетъ сарьчемь иѡѣи хнсьтѣнх
метютьчше пхтѡвь моехъ конми

18b

19a

17

клєхъсѧ хгнєсѣх мѡкємь нрєнохь ꙗ
ко хлєзѣ хпокѡи мои. ☧ аѵѡ мѧ
рнѣ мнлѡсти пхнѣ гѣ спѡсѣмь.
С лѡвѣ ѡтѣх нснѣх наѣхъ свєтлмх
кѡо бнн хпочєшникъ слаѵ нѡ☧аѵ н
вѣкъ вѣкомѣнь. ꙗ мєнь. Гѣь сто
ѧѡмь. ☧ аѵѡ маѵнѣ мнлѡсти пх
нѣ. Гѣь спѡбѡмь. Слкан пксмнь.
Ѡгѣ ☧емлѣ мѡре нѣєсто
упѣкнєть клнѣпѣтьсє нпѵн
повєлѣ сѵє ствѵрн ство
рєшєгѣ ☧лѣпоръ мѵрнє нѡсн. К омх
сѣѡньчє мнєссчь нсьѣ слаѣжєть
хврємє сѣоє пѡлнѣ нєпслѣѡмь
мнлостьѣ анвнѵсѣѣ хтробѣ. Бла
жєнѣ хпрѡѡпѣ мѣтн аѵрѣ коє внш
нн мхаѵрнь сѣнєть рѣкѡмь аѵрже
пѡькроѣомь хпрпсле ☧ѣтвѡрєнь бн

Ѳ лѧжєнѣ нєпслєськнємь пѡсьлом
пхмѣ аѣхомь свєтнємь жєлѣнь к☧н
комь кон ѵчрьвомь нслнть кєсть.
С лвѣ тєсѣн гѡсьподн кѡн родєн
єсн ѡ̂ь анєѳє сѣочємь наѣхѡмь
свєтнємь хокѵьѳ внєке. ꙗ мєнь.
Сни три псѧлмн нѧньтнѣнни нсъ
нже пксанн гѡоросє хнєлкѣх нх
повєлнельнкъ нхѵєпокрѣтнѣ. ꙗ
тнѣнѣ. Б лѧжєнѣ тни. Псѧлмь.
Ѳсьподн гѡсьподнѣшь
колнко ѵѣльно кєсть нмѳ
твоє пѡсѳѡн ☧емьлн.
ꙗкѡ х☧несєнѣ кєсть вельѣ лнепѡ
тѣ твоъ сѣрьхъ нєпслєсь. Н ☧хсть
мѧѧєнѣнь нсѣснѣхнєхь свѣрьшнѡ
єсн хвѧлѵ нєпрнѣтєль твоєхъ рѧ
ѧ рѧ☧рѵшншь нєпрнѣтєлѣ нмѣсьнн

кѣ. Ѧ ѡ внанмь несмєсѣ аіелѣ пѣг
стѣ пѿонєхь · міесєчѣ нзѿнєзьаєкє
тн ѡсьноѿѣ. Ѱѡіє уловнєкь кре сп
оменѣшь негѣ нлн снмьулѡвіечсь
кн кре пѡхоаншь негѣ · Хмілносн
негѣ мідлємь унюмь ѡмьчьєлѡѿ
слѣѿомь нучстьго крхнносн негѣ
нпѡсѣавносн негѣ свѣрхх аіелѣрх
мх пѿонхь · Свѣ скрбшносн пѡаь
ноѕн негоѿє ѡвьіе нволн нсѿѣ но
ѱє нсюштн польске. Птнце несме
сьіе нрнєє морьсєе ке прихоає стѣ
ѕе морьске · Гѡсьпоан гѡсьпоан
нашь кѡлнео ухаьно кєсть нме тво
к пѡсьѿон ѕемьлн. Слаѿѣ ѡчх н-
снмх нахх свѣтомх · Якѡ сінн
хпочелн нсѣаѣ нѣчьаѣ нвѣонеке
вікѡмань. Ѧ мень. Ѧмьтнфнѣ Бла

жєнѣ тин мехх жєнѣмн нблѧженн
плоль хтьрове тѿѡк · Ѧ нтнфѡнѣ
К якѡ мнрѡ йѕѣспрѣно. Псалмь.

Ѩбесѣ нсьповнеаѣто сла-
вх сложьто нсьтѿорєнькѣ
рхх негѿонєхь нѣвнєѱѣк
тварьхх · Ѧ нмь дневи ѡь рнгчеть
рнєчь нюдь ѡѡзн нѣѿнестн рѧѕм
Ѧ несх рнєчн нн сѣєсѣає конхь нес
лншетьсе глѣсн нмхь · Гѡсьвон
ѕемьлн нзнає глѣсь нмхь · нконьчн
све ѕемьле рнєчн нмхь · Ѯ сумьчн
пѡлохн село свѡк нтѣн чко же-
нмкь нсьхоає нзьлѡжьнме сѿок ·
Ѯ ѕьрѣаѡвѣсе чшѡ жнгчнть теян
пхть сѿон ѡтпочелѣ несѣсь нсь
холь негѡвь · Н сретенькнегѡѿѡ
аовѡньчѣ несѣсь ннн кєсть кѡн х-

крѣпѣе топѣлнѧ негосѧ. ѕ҃ѧ
гоудоваѧ непорѹчен ѡбращѧе ах
ѡе. сѫдѣаѹчѣство гоудо҃ѣе мха
рость внегѫ пѡдѧ маѳанскѣмь.
Оправѣданиѧ гоудоваѧ прѧ
веселѧть сердца ѕ҃пѡвнеаѣ гоудо
ваѧ свѣтѣла иѕ҃ѣаѳлѣѧ прѡсви
сѣаѧе ѡчи. Страхъ гоудоваѧнов
свѣть прѣбываѣть хонекь вне
ка ѡправѣданиѧ гоудоваѧ правѡ
сѹдиѧсама собѣ. Вожделенѧ сва
ѫ ѕ҃лата и камень прѧнарагоѧ нсъ
лада пиве меда нсата. Иѕ҃ѧтѡ рабъ
тво҃и сохранитъе ва хѣдно мно
го. Грѣховъ плаенье ткѡ разѹме
ѡвѣдѧѣѧ мѡнехъ оунсътѧме
нѡ тѧѣнехъ пѡѱеан раста твоега
Ткомѧ несѫдах ѡдолѣѣти тѧан

не порѡчѧ бѫдѫ ноунѱсе ѡ҃ѣгрѧ
ѣха велиа. И бѫдѫ васпѧгослѡ
вленье гѡвѡренья хсъта мѡнѫ
имѧшѣленье срѣѧ мѡга прѧѣтѡ
сломь ваѕ҃ѣаѧ. Гѡсѣподь помѡѣь
ника мое ниѕ҃ѣѣивителѫ мое. Сда
ва ѡчѫ. ѧ мѣтѳѡѧ. Ако мнро и
ѕ҃ѧсрано аѧѧ ксѧ бонѫ слатъѣосѣ
шѧ свѣта богѡроданье. ѧ мѣтѳѡѧ
Прѧѣ ложѣнѧѡмь. Псалмь.
Осъподѣѧ есть земѣа
ннсъхненье ѧнее ѡбѣто
ка земѣа. нсъвнѫвъшѧ
на но. ѧ ако тѧ наморнехъ ѡсъно
ваѡ есть ннѧрнекахъ ѫгѡтоѡно
есть. Ѣ ако ѫѕ҃наѥ нагорѫ гоудоѵа
нѫ. нѧѧ тко стѧне намѣестѫ сѡеѡо
мь неговѫ. И еповѣѧѧь рѫкѧмѧ н

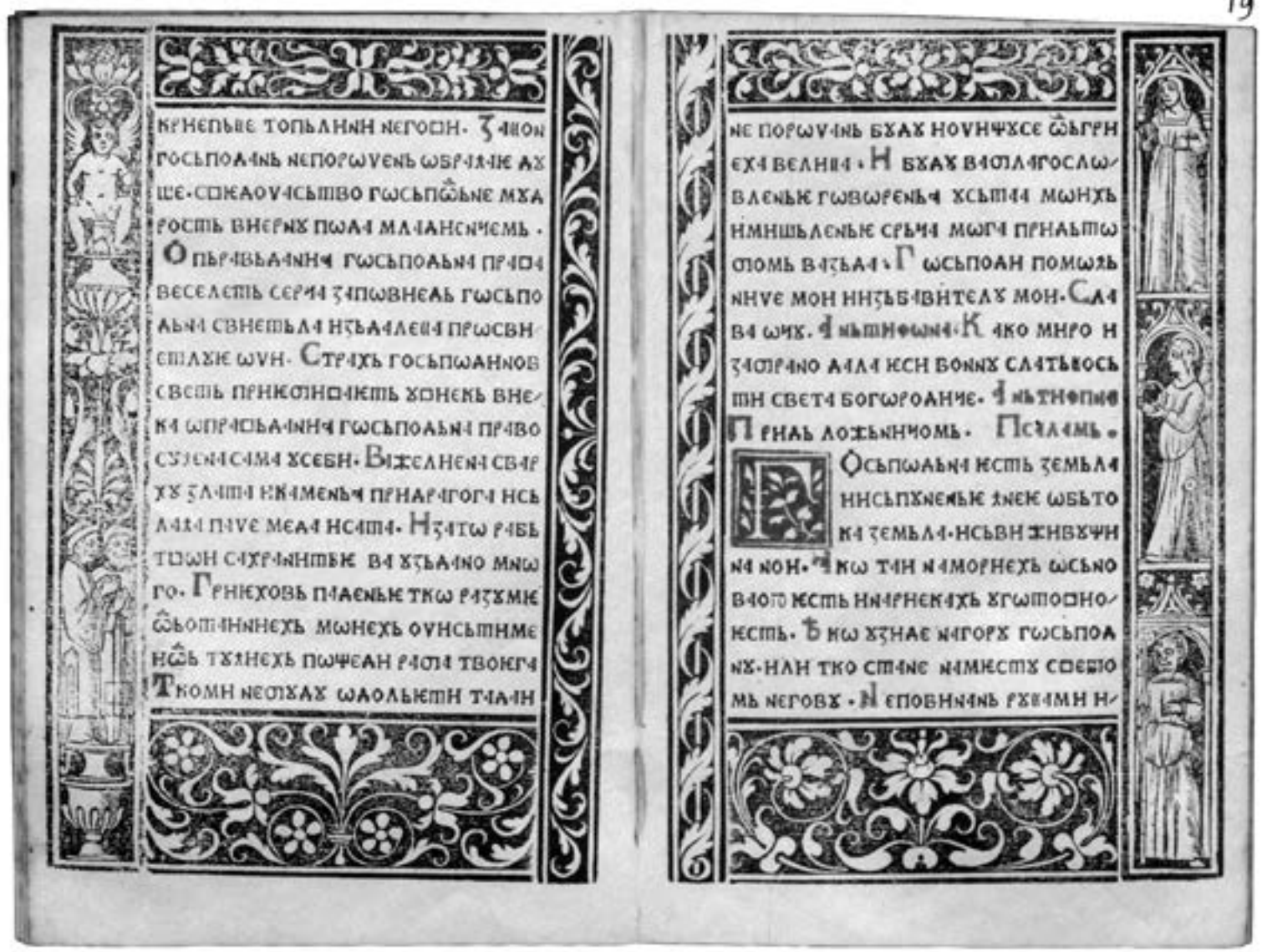

УНСТЬ СѢРЬЧЕМЬ КН НЕХЗЕ ХТѢѰНИ
АХШХ СВѠѲ НИЕКЗНЕСЕ ХНЬ СЛЕНО К
БЛНЖЬНЕМХ СООЮМХ. Т ѢН ПРМН БЛ
ГОСЬЛООЬЛЕНЬЮ ѠГ҃Ч НМНЛОСТЬ Ѡ
БѠГЧ СПНСНТЕЛЧ СОѠЕГЧ. Се ЮСТЬ
РОЛЬ НѰХЗНЕХЬ Г҃Ч НѰХЗНЕХЬ ЛНЧ
БОГЧ ЧКѠЗѠѠЧ. Х҃ЗЬМНТЕ ВРѢТЧ КН
ЕЗН ВѢШЧ НЬѲНГЬЮХТЬСЕ ВРѢТЧ ВЮ
УЬЧ НХННАЕТЬ КРѢЛЬ СЛѢВЕ. Тко СЧ
И ЮСТЬ КРѢЛЬ СЛѢОЕ ГѠСЬПОЬ КРН
ЕПНѢ НСНЛЧНЬ ГѠСЬПОЬ СНЛЧНЬ Х҃З
БОП. В Х҃ЗЬМНТЕ ВРѢТЧ КНЕЗН ВѢШЧ
НЬЬВНГЮХТЬСЕ ВРѢТЧ ВНЕѴЬЧ НХНН
АЕ КРѢЛЬ СЛѢВЕ. Т ЮѠ СЧ ЮСТЬ КРѢЛ
СЛѢВЕ ГѠСЬПОЬ СНЛЧНЬ ТѢН ЮСТЬ
КРѢЛЬ СЛѢОЕ. С ЛѢВЧ ѠЧХ. ҀЬТНФО
НѴ. П РНЬ ЛОЖЬННѲОМЬ СЕН АНЕОЕ
ѴЕСЬТНТЕ НЧМЬ СЛѢТЬКЕ ПНЕСЬНН

ХВЧЛЕНЬЧЧ СЕ ѰОСЕ ПНШЕ Ѡ҃Ь НЗЬЛО
ЛЧ ГѠѲОРНСЕ СОЧКН ЧЧНЬ РЕЛОМЬ КЧ
ЮЮ НЧПНСЧНѠ ПОѴНЧЕ. Вѣрась. Н ЗЬ
ЛНТЧК МНЛОСТЬ ХХСТНЕХЬ ТѲОЮХЬ
Ѡ҃Ь ГОВѠРЬ. Т ѠГЧ РЧАН ОЛЧГѠСЬ
ЛООНТЕ ЕѠГЬ ХВНЕКЕ. Р СѴН ѠЛЬАН
Ѳ ѴЕ НЧШЬ. В ѣрась. Н ЕХѲЕЛННЬЧСЬ
ХНЧПЧСТЬ. Ѡ҃Ь ГОВѠРЬ. А ЧНЗЬОЧ
ВН ЧСЬ Ѡ҃ЬЮЕ ПРНЧЗЬНН. О ЛЧГОСОВ
О МОЛКЬЮКМЬ НАОСЬТѠЧ
ЮКМЬ БЛЧХЕЮЕ МЧРЮЕ АЙЮ
ОЕ НСОНСХЬ СОЕТНЕХ ПРН
ВЕЛН ЧСЬ Г҃Ь ХЮРЧЛЕПЬСТВО ЮЕБЕС
КѠ. Ч МЕНЬ. П ОВЕЛН ГОСЬПОЛН БЛЧ
ГѠСЬЛООНТН. О ЛЧГѠСЬЛѠѠЬ.
Н ЧСЬ СПОРѠЛОМЬ МНЛОСЬТНѲНЕМ
ОЛЧГѠСЬДОВН АНЕОЧ МЧРНЧ. Ч МЕН.
Утеньк. Пѣсньѳ.

Сьвнхъ пшюч нсьнхъ н
хаосьтшѣньіѣ гшсьпоан
новх прнсплхах · Мнан
пшолелье нрєvе менн сѧзьантель
нтьшврѧчь сонхь·нкон сѧзьан ме
не пшvнмх хсьмєнн мшнон· Н рєvе
менн хѵвосѣн прнсплхан нх нѕѧспѧ
нмхь мшнхь хсьтн кшрєньѥ· Т нн
гшсьпоан пшмнлхн нісь · Ѻ шгх
хѡлѧ·ѡ̂ь гшворѣ· С дето нмєпш/
рочьнш анєвьствo конѥмнтє хѡ
лѧмн пшхьвѧлх нєѡнємь· Ѯ рє кш
гѧ нєбєсѧ шбхѵтн нємогѧх тнн вѧ
хтьробх прнчѧлѧ нсн· Вєрсь· Б лѧ
женѧ тнн мєхх женѧмн нслѧженн
плшль хтьросте тѡое· Ѯ рє кшгѧ
нєспєсѧ ·

Ѵтєнье Архгѳ.

Тѧкон хсншнх хтьвнрдє
нѧ нсѧмь нѕгрѣлх посьвє
женѧ· тѧкожє покончьсє нх
нєрѳзѡлнмн шбьлѧсть моѧ· Н ѕкш/
рнєнихьсє хлѕлєхъ vѧстьнєхъ нх
vѧсьтнєхъ сторѧ мшѥгъ лшсьточ/
нье нєгѡѡ нх нсьпѕнєньіѣ свєтнх
хлѣрьжлнье моє · Мн гшсьпшлн
помнлхн нісь· Ѻ шгх хвѧлѧ· ѡ̂ь
говогъ· Блжєнѧ нсн мѣрнє йоч гн̂ѧ
нослѧ нсн творьѧ свнєхъ· Г оан
ѧ нсн кнтє стборн нѕонєкн прє
спхаєшь анєвѧ· Вєрсь· Ѕ ѧрнвѧ мѧ
рнь мнлосьтн пѕѧ гн̂ь спосюмь·
Г оанѧсн· Вєрсь· П обсѧн гось
поан слѧгось ѧ оснтн · Слѧгось
лов·ѧ невомь мѧшєрѣ поан нѧм
гн̂ь спсєньє нмнрь·ꙗ мєнь ·

23b

24a

22

Ѵтенье Третие.

Како чедарь ѹзвишена бих
ѹлиманѹ и како ѵепресь
на гори сионскѡи. Како
палма ѹзвишена есамь ѹкадеси. и
како насаженье рѹже ѹерихѹ. Како
маслина ѹпрашена ѹполиехь. и ка-
ко липиень ѹзнесена михь прибѡ-
дахь. Ѹстранахь каѡ чинамѡмь
и малсамомь ароматизанье вонѹ
дахь млагѡ ѹханье. И каѡ мирѡ
изабьрано дахь бонѹ благо ѹханьа.
Тии госьподи помилѹи нась. Бо-
гѹ хвала. Ѿьговорь. Збожьна ѹис-
тинѹ еси света дневѡ марие ись-
ваке хвале дѡсьтѡина. Ере исто-
ме изиде сѹньче прабедьно исѹка-
сть могь нашь. Верась. Моли за

лѹди насьтои за редовьнике прѡ-
си за обьеть женьски иѹ-
ють сви твоѡ помоль. ко
и годье ѹтѹѡ твое
свето спомен
тье. Ере
истебе
изи-
де
сѹонь
че праведь
нѡ исѹкарьсть
могь нашь. Слава
ѡчѹ исинѹ надѹхѹ светѡ
мѹ. И сѹкарсть могь нашь.
Поѵине на лавьдесь.

24b

25a

23

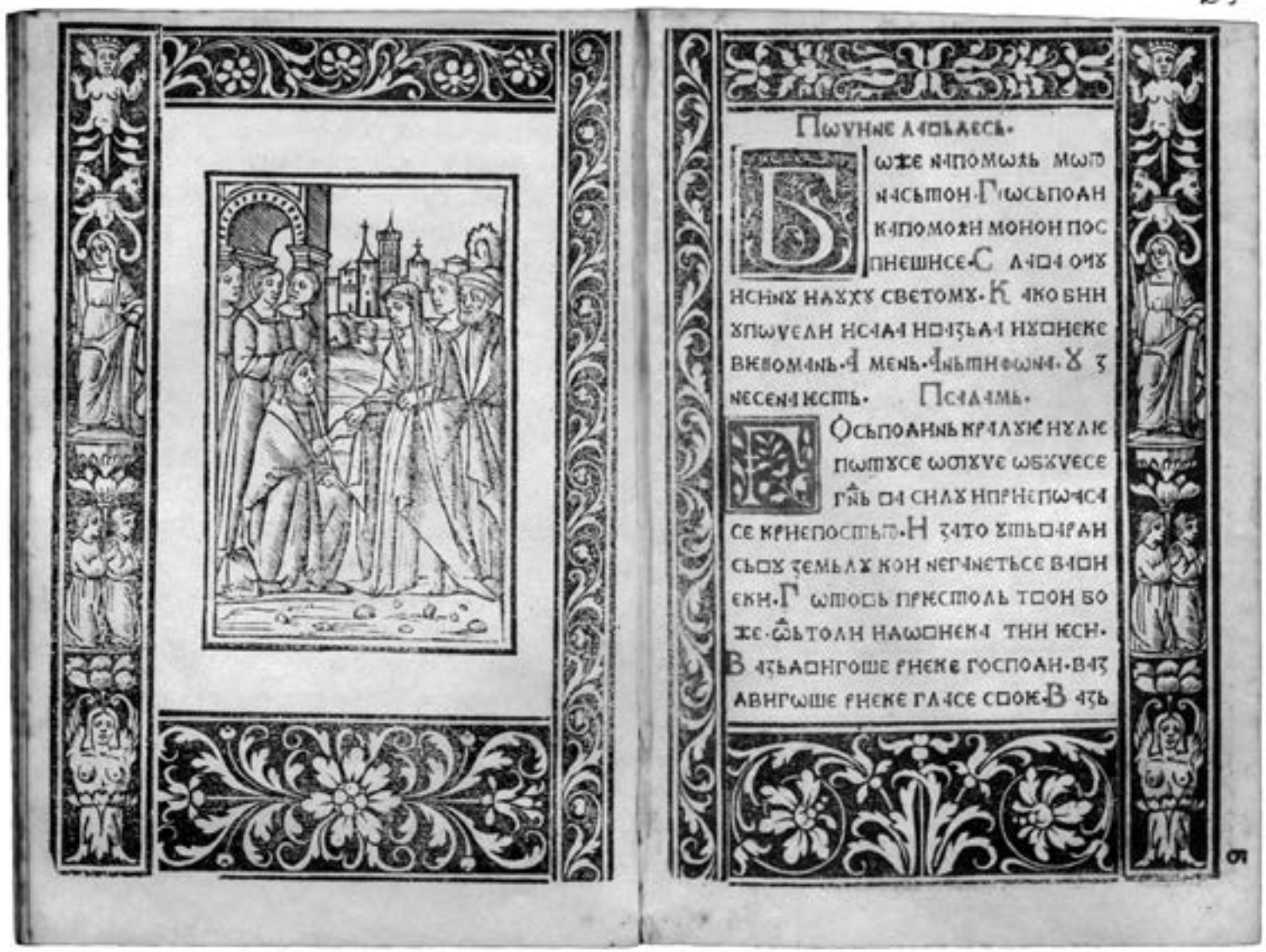

Пωѵнне лаѡьаесь.

Бωже напомωль мωѿ
насьтон. Гωсьпоан
капомоли монон пос
пнешисе. С лаѡа очу
исину наѹху светому. К ако бни
ѹпωѵели исаѧа иѡазьаа иѹѡнеке
вѥкомань. А мень. Аньтифωна. Ѹ з
несена ѥсть. Псаламь.

Осьпоаннь кралуѥ нулѥ
пωтусе ωѡтуѵе ωбуѵесе
гнь ѡа силу ипрнепωаса
се крнепостьѿ. Н зато утьѡаран
сьѡу земьлу кон негаѵетьсе ваѡн
еки. Г ωтоѡь прѥстоль тѡон бо
же. ѿьтоли наωѡнека тни ѥси.
В азьаѡнгоше рнеке господи. ваз
авнгωше рнеке гласе сѡоѥ. В азь

25b

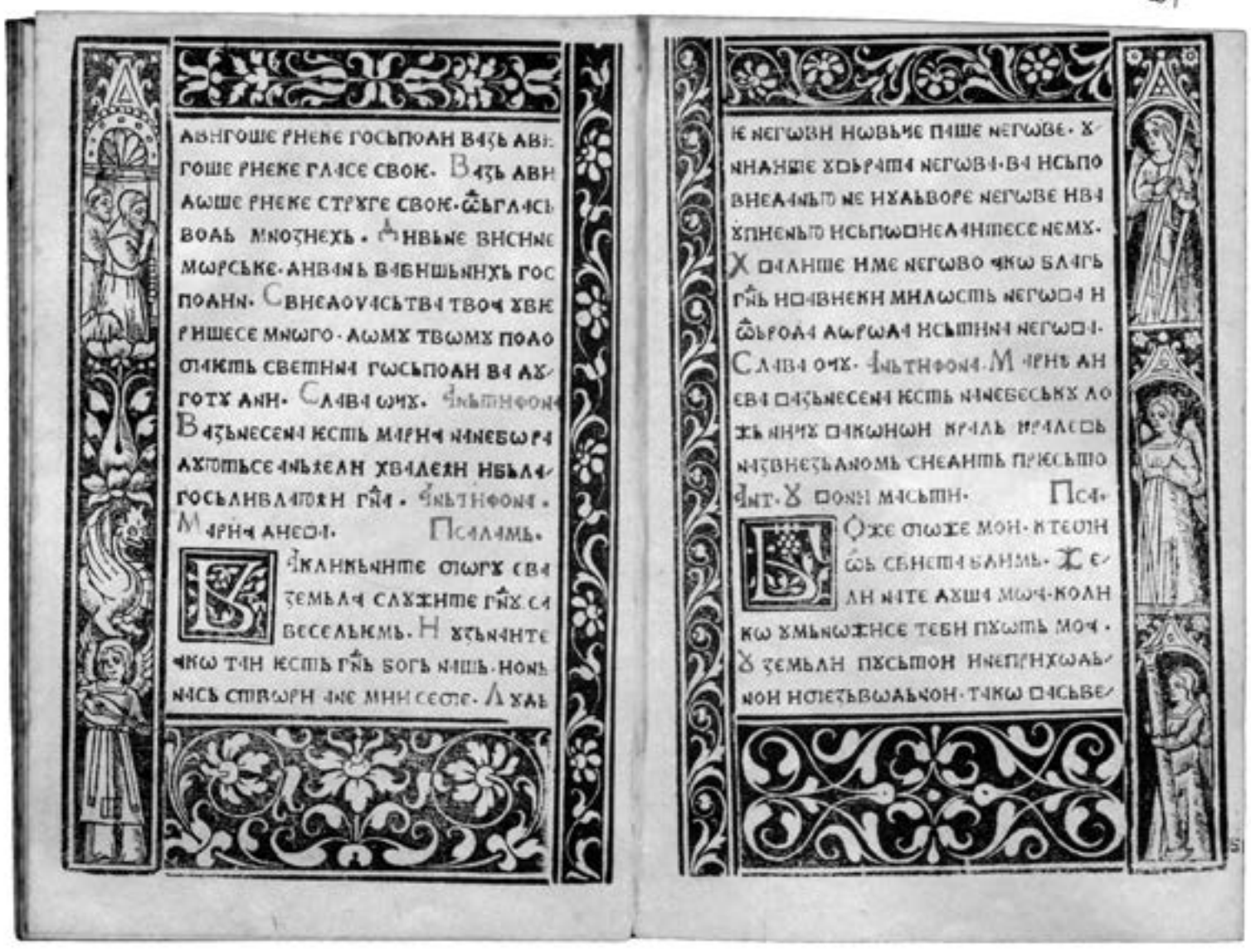

Авигоше риеке госьподи вазь ави-
гоше риеке гласе своѥ. Вазь ави
дωше риеке стрꙋге своѥ. Ѿь глась
воль мнозиехь. Дивьне висине
мωрське. Дивань вабишьнихь гос
подин. Свиедоуасьтва твоѧ ꙋвѥ
ришесе мнωго. Дωмꙋ твωмꙋ подо
баѥть светина гωсьподи ва дꙋ-
готꙋ дни. Слава ωчꙋ. Аньтифона
Вазьнесена ѥсть марѧ на небωра
дꙋютьсе аньѯели хвалеѯи ибьла-
госьливлаѯи гн҃а. Аньтифона.
Марѧ диеда. Псаламь.

Ваклиньните бωгꙋ сва
земьлѧ слꙋжите гн҃ꙋ са
весельѥмь. Иꙋзьнаите
ѧкω таи ѥсть гн҃ь богь нашь. Ионь
нась створи ане мии сесте. Лꙋдь

26a

24

ѥ негωви нωвьче паше негωве. Ꙋ-
нидите ꙋдьрата негωва. Ва исьпо
виеданьѭ не иꙋдьворе негωве ива
ꙋпиеньѭ исьпωдиедаитесе немꙋ.
Х далите име негωво ѧкω благь
гн҃ь и давиеки милωсть негωда и
ѿьрода дωрωда исьтина негωда.
Слава очꙋ. Аньтифона. Марѣ ди
ева дазьнесена ѥсть на небеськꙋ ло
жь ничꙋ дакωнωи краль крадедь
на звиезьдномь сиедить прѥсьто
Ант. Ꙋ дони масьти. Пса.

Бωже бωже мои. к тебѣ
ѿь свиета блимь. Же-
ли на те дꙋша мωѧ. коли
кω ꙋмьнωжисе тебѣ пꙋωть моѧ.
Ꙋ земьли пꙋсьтои и не прихωдь-
нои и безьвωдьнои. такω дасьве-

26b

ТИЕМЬ ЧПИХЬСЕ ТЕБИ. ДА ВИДИМЬ
СИЛУ ТВОЮ ИСЬЛАПУ ТВОЮ. ЂКѠ
БѠЛА ЄСТЬ МИЛѠСТЬ ТВѠЧ ПАЧЕ
ЖИВОТА ИУСЬНЕ МѠЄ ПѠХВАЛИТИ
ЖЕ ТЕБЕ. ТАКѠ БЛАГОСЬЛѠПЬЛУ
ТЕ ВАЖИВОТИ МОЄМЬ. ИУИМЕ ТВО
Є ПАЗЬАВИГЬНУ РУКЕ МѠЄ. ТАКѠ
ТУКА ИМАСЬТИ ИСЬПУНИСЕ ДУША МО
Ч ИУСЬНАМА РАДОСЬНИЕМА. ВАСЬХВА
ЛЕТЕ УСЬТА МѠЧ. ЧКѠ ПѠМИНАХЬ
ТЕ НАПѠСЬТЕЛИ МѠИОИ ИВА ЮТАРЬ
НАХЬ ПОУУСЕ НАТЕ. ЄРЕ БИИ УУИНЕН
ПОМОЖЬНИКЬ МОИ. И ПОДЬ КРОВОМЬ
КРИЛАА ТВѠИХЬ ВАЗЬРАДУЮСЕ. ПРИ
ОНУ ДУША МОЧ ЗАТОБѠМЬ. МЕНЕ ПРИ
Ч ДЕСЬНИЧА ТВОЂ. ОВИИ ПА ИСЬТИ
НУ УТАЧАДИ ПА ЗИСЬКАШЕ ДУШЕ МѠ
Є. ДА УНИДЕТЬ ВА ПРИЕИСЬПОДЬНА

27a

25

ЗЕМЬЛЕ. ПРИЕДАДЕТЬСЕ ВАРУЧИ ОРУ
ЖЬЮ ЄДЬНАЧИ СЛИСИЧАМИ БУДУТЬ.
КРАЛИ УЗЬПЕСЕЛИТЬСЕ ѠБОЗИ. И
ПОХПАЛИТЬСЕ СВИ КИ КУНУТЬСЕ НИ
МЕ. ЄРЕ ЗАВЕЗАШЕСЕ УСЬТА ГѠПОРЕ
ЩИХЬ НЕПРАПЬДУ. МОЖЕ ПѠМИЛУ
И НАСЬ. И БЛАГОСЬЛѠВИ НАСЬ. И ПРОС
ВИЕТЬЛИ ЛИЧЕ ТВОЄ НА НАСЬ. И ПОМИ
ЛУИ НАСЬ. ДА ПѠЗЬНАЄМѠ НАЗЕМЬ
ЛИ ПУТЬ ТВОИ. И ВАСЬВИЕХЬ ЄЗИКЬ
СПАСЕНЬЄ ТВОЄ. И СЬПѠВИЕДЕТЬ
СЕ ТЕБИ ЛУДЬЄ БОЖЕ. И СЬПѠВИЕ
ДЕТЬСЕ ТЕБИ ЛУДИ СВИ. ВАЗЬВЕСЕ
ЛЕТЬСЕ И ВАЗЬРАДУЮТЬСЕ ЄЗИЧИ. Ч
КО ТИИ СУДИШЬ ЛУДЕМЬ ВА ПРАПЬ
ДУ. ЄЗИКЕ НАЗЕМЬЛИ ИСЬПРАВЬЛАШ.
И СЬПѠПИЕДЕТЬСЕ ТЕБИ ЛУДЬЄ БО
ЖЕ. И СЬПОПИЕДЕТЬСЕ ТЕБИ ЛУДЬЄ

Пс. 66

27b

28a

26

сон· земьлѧ дасть плодь сѡѡн·
Ѡ благосьлѡвить нась богь· богь
нашь· ѡ благосьлѡвсть нась ѡ богь·
и убоѥтьсе него свнь коньчи земь
ле· С лаѡа ѡчу· Какѡ ѡни упѡ
ѵели исаѧ и вазьдѧ и бавиеки ви
екоманъ· Ѧмень· Ѧньтифана· Ва
вонѡ масьтии твоихь теѵемо дѥ
ѡниѥ вазь лубишете вельми· Ѧнь
тифонаа Блажена кѧни· Псалам
Благосьлѡвите сва дѥ
ла гн҃а· госьпѡдина· хва
лите и пьрѥвазьносите
него ваѡиеке· Благосьлоѡите
аньѧели гѡсьпоѧьни гн҃а· благось
лѡвите небеса гн҃а· Благосьлѡв
вите воде исьва коѧ приевише не
бесь суть гн҃а· благословите све

силе госьпѡьне гн҃а· Б лагосьло
вите суоньче имѥсечь гн҃а· благос
лѡѡите зьвѥзьде небеське гн҃а· Б
лагѡсьлѡѡите дѧжьди и роса гос
пѡдина· благѡсьлѡѡите сваки
духь божи гн҃а· Б лагосьлѡвите
ѡган изьнои гн҃а благосьлѡѡите
зима и лѥто гн҃а· Б лагѡсьлѡѡи
те росе исьлане гн҃а· благѡсьлѡѡ
ите мразь исьтудѥни гн҃а· Б лагѡ
сьлѡѡите леди исьниези гн҃а· бла
госьлѡвите нѡди и дьни гн҃а· Б ла
госьлѡѡите свѥтьлѡсти и тьме
гн҃а· ѡ благосьлѡвите муоньѥ и ѡ
бьлачи гн҃а· Ѡ лагѡсьловите зе
мьлѧ гн҃а· хвалите ѡазьносить не
га ваѡиеке· Б лагѡсьлоѡите гѡ
ре и хуоми гн҃а· ѡ благѡсьлѡвите

28.b

свꙗ прозебаѭщꙗ наземьли гѡсьпо
дꙗнꙗ. Благосьлѡвите исьтоѵь
ничи гн҃ꙗ. благосьлѡвите мѡрꙗ и
рнеке гн҃ꙗ. Благосьлѡвите чити
исьпꙗ авижѹщасе навѡдꙗхь гн҃ꙗ.
благосьлѡвите све птиче небес
ке гн҃ꙗ. Благѡсьловите сѡи ско
ти изьвиери гн҃ꙗ. благѡсьловите
синобе ѵловиеѵаськи гн҃ꙗ. Бла-
госьловить изьꙗрꙗель гн҃ꙗ. хва-
лить ипрѥвазьносить негꙗ вапне
ке. Благѡсьловите попѡпе гос
подьни гн҃ꙗ. благѡсьлопите раби
гѡсꙗподьни гн҃ꙗ. Благосьлѡпи
вите дѹси идѹше праведнихь гн҃ꙗ
Благѡсьлопите свети нѹмиле-
ни сарьчемь гн҃ꙗ. Благосьловите
ананиꙗ азариꙗ имисаѥль гн҃ꙗ. хва-

29.a

27

лите негꙗ вавиеке. Благосьлѡ
вимѡ ѡчꙗ исинꙗ идѹхꙗ светѡгꙗ
хвалимѡ ипрѥ вазьнѡсимѡ негꙗ
вавиеке. Благѡсьловьлень ѥси
госьпѡди натьварьѫи небеськои
хпалѥнь исьлавань ипрѥвазьне-
сень вапнеке. Аньтифонꙗ. Бла-
госьловьлѥнꙗ кьѫи тии ѿь гн҃ꙗ ѥ
ре тобомь плодь живота примис
мѡ. Ант. Лиѥпꙗ ѥси. Псалмь.

Хвалите гн҃ꙗ снебесь. хва
лите ивавишьнихь негꙗ
Хпалите негꙗ сѹонче и
мѥсечь хвалите негꙗ све звиезьде
исьпѥтьлость. Хвалите негꙗ не
бесꙗ небес иподе све ке прѥвише
небесь ѥсѹть да хпалеть име гн҃е
ѣкѡ тꙗи реѵе исьтворенꙗ ѥсѹть.

ωмь повелѣ҆ нсѣзѣа҆шесѧ. Пω-
ложне вавнеке нвавнкь внка· по
веленьѥ посѣшавн ннепрнена҆ѣть
Ѯ валнте гн҃а ѡѣземьле· змѣкоѥ
нсьвн безъа҆нн· Ѻгнмь грѣаь сиѣ
егъ голоть наѯѣ бѣрѣмь·кон тво
рѣть слωвω неговω. Гωре нсьвн
ѯѯомн арнеоѧ плоа҆ωвйшѧ нсьоп
чсальн· ѕвнерн нсьвн скотн·змн
ѥ йпьтнче перьнште. Крѣан зе-
мальсин нсьоп ахалье·кнезн нсь-
ве сѯалье земальске· Мѣан нан
еоп сѧ гноштмн а҆ѯѣоа҆лѣть нме
гωсьпωалье·чкω оѣзънесено ѥсть·
нме неги кланнги· Нсьпоонаѣмь
ѥ негωоо нанебеснехь нн҃земьлн·
нозънесешь рогь пѯωкѧ своегѧ·
Пѣсань свнмь соетнмь неговнм

снѡоѯомь нѣзърѣельсѧ немьлхаем
прнблй҆ѯѧгоѱнмсѧ немх. Вась по
нте госьпωаеоп пѣсань нов҃х хвѧ
лѣньѥ негово вѧ чркввѧхъ светнх
Вѧѣзъвеселнтьсѧ нѣзърѣвнль ωсь
творе҆ѱнмь негѧ·нснѡове снѡовлн
вѧѣзърѣа҆хѱтьсѧ ѡкрѣа҆х соокмь·
Вась҃ѯѧлѣть нме негωво вѧ тнм
пнн·н псѣальтнрн а҆ѧ поѱтть немх
Ѣкω блѧговолнть гн҃ь пѯоих сво
ѥмх· нвѧѣъѥсеть крѡтьке оѧ
спасенье· Вѧѣзърѣа҆хѱтьсѧ прне-
полобьнн ѯсьлѧоп нѯѣъоеселѣть
сѧ нѧ ложнх соонх. Нѣъносень
ѧ бѡжьѧ ѯгарькланнх нних нмь-
ун оборах осьтрн оарѯкѧх нних
Створнть ωсьветх вѧ ѥѯнинх
нпокарные валхаехь· Соезѧтн

Ж-149

мире нихъ пхотьми нсл҃ньнее нихъ
рхуьнми wкwньми желѣзьнми
дасьтворить вынхъ сѫдь напи-
сань сьлоⷭ сн҃ч есть соимь соет
немь неговнемь. Хоⷭлнте гⷭ҃а оⷭ
съветнхъ негwонхъ. хвалнте не
г҃а мтьоⷭрьян крипосьти негwве
Хоⷭлнте него҃ вясналхъ негоⷭех
хвалнте него҃ попрнемьногомь ве
лнчасьтох негwвх. Хоⷭлнте не
г҃а вгласх трѹбьномь хоⷭлнте
него҃ вапьсалтнерн нвгѫсьлехъ
Хоⷭлнте оⷭ тнмьпанн нлнчн х-
валнте него҃ вѣ съпрѫнѫх нwрьган
нхъ. Хвалнте него҃ оⷭчнньбѣлнх
лобьрw глсьнхъ хоⷭлнте него҃
вѣ чнмьбѣлнхъ сѣ оⷭськланчнемь
сочкw анхнньк лѣ хоⷭлнть гⷭ҃а.

Слава wнх. Ѱальмфона. Лепѣ е-
сн нчастьна кьзн неprzwлнмьскѣ
страшьна какw стлнобъ ѫасьтхпъ
хкрашена. Капнтхлw.

Вънанешетъ кѣрн сновь-
скенпрѣ блѣженх прнпо
внелшетъ кралнне пw
хвалншетъ. wъговорь. Оⷭ wгѫ
хоⷭлѣ. Пѣсаньча.

Прнсьлаⷭьна гwсьподе
внеуьна нальѕонезьлѣ-
мн. кнше сѧзьѣа прнемх
арн аонлѣ есн негѣ светнемн пръ
сн. Ѱ w ѣоьгѣ ѕлwуесьтѣ wъхнь
тнн хѣьорѧѧшь нѣмь светнмь по
роѣенѣемь аѣхоанмо веѣе ѕонезаь
свнетьлн небеськн wблокъ стоо
рена ѣсн. Тнн чесарѣ оншьнегѣ

ѥсн аворъ нвратн свнетн прнесъ
внетьлн жнвотъ анъ анєдомь-
ѥзнин нзъбдоьлєнн рлахнпхсе ·
Слдоу тебн госьподн кн роднль
се ѥсн ѡ̂ъ анєдє слочємь нахом
соетнємь вдонєчьнє внєкє · ѧмєн
Вєрнсь Блжєнн тнн вжєнихъ ·
ѡ̂ъ говорь · Н слдгосьловьѥєнь
плѡ̂ъ' хтьровє тдок · ѧнътнфонѧ ·
Оглжєнн богороднце · Псалмъ
Лгосьловлєнь гн̂ь богъ
нзърлєлонъ ѥре стоѡрн
нзъбдвлєньѥ лхаємъ со
ѡнмъ · Нхзъвнже рогъ спнсєньд
нмъ бдломх ддонад ошьрокд соо
ѥгд · К ако годѡрнль ѥсть хсьтн
соетнхъ жн ѡ̂ьонєкд ѥсхть прѡ-
роковъ ѥговнхъ · Спнсєньѥ ѡ̂ъ ѥ

пднчнтєль нашнєдъ ноарьнь сон-
ехъ ѥєнвнаєѱнхъ нлсь · Ѳтьоо-
рн мнлость слочн нашнємн нпо-
мєнх здокть соетн соон · К лєть
вомъ кономъ клєтьсе кдврдмх о
нх нашємх дднисе нємь · Ѧдѡ̂ьст
рлхд нєпрнтєль нашнєхь нзъбдвь
лєнн слхжнмѡ ѥємх · Вд соетн-
нн нвд прдобан прндьнмь / свє
анн жнооткд нашєгд · Н тн ѡтрѡ
ѵє пророкъ вншьнєгд нарєчєшьсє
прнаєшьбо прндь лнчємь гн̂овнм
хгѡтшѡодтн пхтє ѥгоое · Ѧ дтн
рдзмь спнсєньд лхаємъ ѥгоонм
бд ѡсьтдвьлєньѥ грѣхоъ ннхь /
Мнлосрдьд рдан нмнлостн бо
гд нашєгд / кнємн нлсь похоан нсь
тнєухян нзъонснмь · Просьоѣть

АНТИН СѢ КНСТОѢ ХТЬМАХЪ·НВАСѢ
НИ СМАРТЬНѠН НИАПРАѠНТИН ѠШГЕ
НАШЕ НАПХТЬ МИРАНЬ ·С ЛАѠАѠЧХ
НСНИХ НАѲХХ СѢПТОМХ· ЧЬПТНФО
НА·К ЧКѠ БНИ ХПОѴЕЛН· Б ЛАѢЕНА
БОГОРОАНИЕ АНЕѠО МАРНѢ МАРЬКВО
ГѠСЬПОАННОВА СѢПТНѠ АѲХА СѢЕ
ТА САМА СЛЕЗЪ ПРИАНКЕ ХГѠАНАА Ѣ
СИ ГѾХ НАШЕМХ НСХКАРСЬТХ·МѠЛН
ЗА ЛХАН НЧН ЗАРЕАѠѠЬНИКЕ ПРѠ/
СИ ЗА ОБѢТЬ ЖЕНЬСКИ ПОЛЬ·Г ОСЬ
ПОАН ПОМНАХИ·К ЧРСЬТЕ ПѠМНИ/
АХИ·Г ОСЬПОАН ПОМНАХИ·ВЕРАС
Г ѠСЬПѠАН ХСЬАНШИ МѠАНТЬѠХ
МѠѾ ·ѠѾЬ ГѠѠѠРЬ · Н ВАПНАНЬЕ
МѠЕ КТЕБИ ААПРАСТЬ ·П ѠМѠ/
АНМѠСЕ·

МѠАНТЬѠА·

ВѠЖЕ КОИ ѠЬ СЛАЖЕНЕ МА
ГНЕ АНЕВЕ ХТРОБЕ СЛѠѠ
ПОАНТЕАХ НАѠЖѰХПѢХИ ПИ
ЕЛО ПРИАТИ ХОТНАЬ ЖСИ·ПОАИ МО
АЬБЕННКОМЬ ТѠОНМЬ·АА КОГО ОА НС
ТНИХ БОГѠРОАНИХ ОЖРХЖЕМО· НЕЖЕ М
ОЛЕНЬЖЕМЬ ХТЕБЕСЕ ПОМОЖЕМО·Т Н
ЕМЬЖЕМЬ ХРИСТѠМЬ ГОСЬПОАННОМЬ
НАШНЕМЬ·А/ МЕНЬ·А НТНФОНА·З АСЬѠ
ЕТНХЬ·С ТН БОЖН СѢН МОЛИТЕ ЗА
НАШЕ СѢНХЬ СПАСЕНИЕ·В ЕРАСЬ· В Е
СЕАНТЕСЕ ОГѢХ НРАЖНТЕСЕ ПРАОА
НИ·ѠѾ ГОѠѠРЬ· Н САѠОНТЕСЕ СОН
ПРАОН СЬРЬМЕМЬ·П ОМОЛНМѠСЕ·

МОЛИТЬВА· 4·

ЗЧЮТН ГЙ АХАН ТѠОЖЕ Н
АПОСЬТѠЛОВЬ ТВОНХ ПЕ
ТРА НПИВЬАА НАРХТНХ

33b

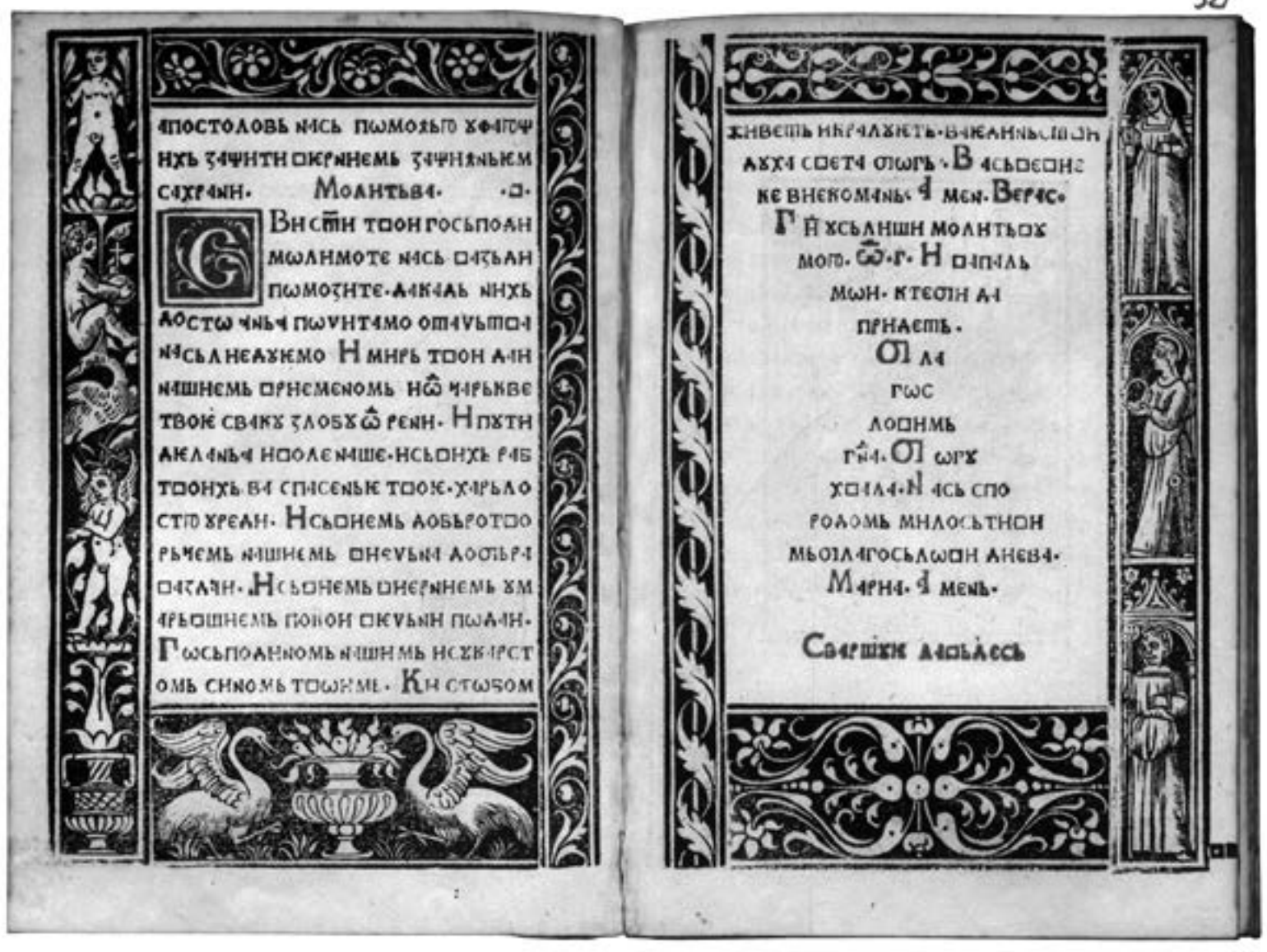

ꙗпостоловь нась пωмоѧьго ꙋфаго
ихь ꙁаѱити оѥрниемь ꙁаѱиѧньѥм
сахрани. Молитьва. ·о·

Свисти тои госьподи
мωлимоте нась оꙁьди
пωмоꙁите. ꙗкаꙗь нихь
достωчньꙗ пωѵитамо отаѵьтоꙗ
насьлиедꙋѥмо Имирь тои дан
нашиемь оѵиеменомь иω чарьквe
твоѥ свакꙋ ꙁлобꙋ ω рени. Ипꙋти
дѥланьꙗ иоолеиаше. Исьоихь раб
тоихь ва спасеньѥ тоѥ. харьло
стю ꙋреди. Исьоиемь добьротоо
рьчемь нашиемь оиеѵьни доѡьра
оꙁдаи. Исьоиемь оиерниемь ꙋм
арьошиемь покои оѥѵьни пωдаи.
Гωсьподиномь нашимь исꙋкарст
омь синомь тоωимь. Кистωбом

34a

32

живеть икралꙋѥть. ваѥдиньстои
дꙋха соета ѡгь. Васьоеоие
ке виекомань. Амен. Верас.
Гй ꙋсьлиши молитьоꙋ
мого. ω. г. Иоапаль
мωи. ктеѡи да
приѧеть.
Ѡла
гωс
лоимь
гна. Ѡгꙋ
хоала. Нась спо
родомь милосьтиои
мьѡлагосьлωои диева.
Марна. Амень.

Сварщꙋѥ даоьлесь

34б

35а

33

Поуине вриеме парьво верась.

Ѡже напомоѯр мѡго
насьтон. Гѡсьподи
ка помоѯ монон пось
пиешисе. Слава очу
исину наухѹ сѡетомѹ. Какѡ ѡти
ѹповели исада иваѕьда ивапиеке
пекомань. А мен Алелуа. Пиѥсань

Помени спасеніе стѡори
телѹ. ако ѿ нашего тел-
ес ѿ прієѵисте диве рои
стѡа обьраѕь приаль ієси. Мариа
мати милосьти мати смилопана
тии нась ѿ давьла ѕаѱити нѹпри
еме смарьти прими. Слава тебе
госьподи ки родильсе ієси ѿьдие
пе саочемь наухомь сѡетимь ва
нуьне пиеке. А мень. Аньтифона.

35.b

Вазъ несена ѥсть. Псаламь.

Боже даиме тоѥ спасена
ме ѹчини. и паси ли тоо
нои сѹдиме. Може ѹсь
лиши молитвѹ мою. ѹшима при
ми риеѵи ѹсть моихъ. Ѣако инѡс
транъчи ѹсьташе сѹпротиѡь мени.
и крие пьчи ва зиськаше дѹше моѥ.
и не придьложише бога придьсо
бѡмь. Єво бог помагаѥтьми и
гн҃ь ѥсть застѹпьникь дѹше моѥ.
Вазьврати злаа непрїѧтелемь мо
ѥмь. и ва правди твоиои пѡтьрие
би нихъ. Вѡломь соетимьтеби.
исьповиемсе теби имени твоѥмѹ
ѥре благѡ ѥсть. Ѣкѡ ѿьасвакѡѥ
печали избавилме ѥси. и на непри
ѧтели моѥ позьрие ѡко твоѥ. Са

36.a

34

ва очѹ исинѹ наѹхѹ соетомѹ.
Псаламь.

Плагосьлоѡноси госьпо
ди землѹ твоѥ изврати
ль ѥси плиень ѧковаль
ѡ пѹсьтиоси безаконьѥ лѹди тв
оихъ. пѡкриоеи свегриехе нихъ ѹ
кротиль ѥси гнивь твои васъ. и па
зьоратильсе ѥси ѿгнива сарьѵбе
твоѥ. О брати нась боже спасите
лю нашь. и ва звратн сарѵьбѹ тоѥ
ѿ нась. Ѥ дали паѡике прогнивае
тсе на нась. или прѡсьтрешь гнивь
тоои ѿ рода вароль. Б оже тии об
ратившесе живишь нась. и лѹдьѥ
тоои да пазьвеселетьсе ѡтеми.
Ѣ ви намь гѡсподи милость тоо
ю. и спасеньѥ тоѥ дани намь. ѹ сь

ΛΗШХ ЧО ГЄЧЄТЬ МЄИ ГНЬ БОГЬ ЮА-
ΛΗ ГЄЧЄТЬ МИР ЧЄЛΛΑΗΧ СВОЮ· Ны
ΨПРИСПОΛОБЬНЮ СВОЮ· НЯЧ ѠБРАТОУ
НХЬСЄ СΛΡЬЧЄМЬ КЧЕМХ· ЎНСЬТНЧХ
БΛΗЂХ ЄСТЬ·БОЮУНМСЄ НЕГЧ СПАСЄЧ
Ю НЕГОВО ВѦХСЄΛΗТИ СΛΑВХ ВѦЂЄМ
ΛХ ЧΛШХ· МΗΛОСТЬ ННСЬТНЧЧ СРИ
ЄПОСТΛСЄ· ПРΛВЬΑЧ НМИРЬ ѠБΛΛΧБИ
СТΛСЄ· НСЬТНЧЧ ѺЂЂЄМЬΛЄ НСЬШЄ
КΛЧ ЄСТЬ· НПРΛВΑЧ СЧЕБЧ ПОГΛЄΑΤΙ
НЂΛΤΟ ГѠСЬПОΑЬ ΛΑСТЬ БΛΑГОСТЬ
НЂЄМЬΛЧ ЧЧШЧ ΛΑСТЬ ПΛѠΑЬ СВОИ·
ПΡΑѠЬΑЧ ПРИΑЬЧНМЬ ΗΑЄТЬ·НПѠЛО
ЖИТЬ ѠЧ ПХТЬ СТОПЄ СВОЮ· СΛЧ
ΟЧОЧХ НΑΧΧХ СВЄТОМО· ПСΛΛМ·

ВΛΗТЄ ГЧЧ СВИ НЂНИЧ·
ХΟЧΛΗТЄ НЄГЧ НСЬОИ ΛХ
ΑЬЮ· ЂЖѠ ХТОЧРЬΑΝСЄ

НΑЧΑСЬ МΗΛОСТЬ НЕГОВЧ ННСЬТНЧЧ
ГѠСЬПОΑЬЧ ПРЮБНВΑЧЄТЬ ВΑВНЕКЄ·
СΛΑВЧ ѠЧХ· ѱЬТИФОНЧ·ВΑЂЬНЄСЄ
ЧЧ ЄСТЬ МΑРНЧ НΑЧЕБѠ РΛΑХΨТЬСЄ
ΑΝЬΑЄΛΗ ХΟΛΛЄΧΗ НБΛΑГОСΛΑВЬΛΑ
ΓΟΧΗ ГЧЧ· Капитхо.

КΟЧЄСТЬ ѠВΑИ КОЧНСЬХО
ΑΝ КΑКО ЂОРЧ ХСЬТΑГОΑΗ
ΛНЄПЧ КΑКѠ МЖСЄЧЬ· НЂΛ-
БΡΑΝЧ КΑКѠ СХОΝЬЧЄ· СТΡΑШЬЧ КΑКО
СТΑΝОПЬ ЂΑСТХПЬ ХΡΑШЄΝΑ, ѺЖ-
ГХ ХΟΛΛΑ· Вερась· СПѠΑОСΗΝМЄ
ХВΑΛΗΤΗ ТЄСПЄ ΑΝЄѠО ПРНЕСОЄТЧ
ѺЬ ГОѠОРЬ· А ЧΗΜΗ СΛΑХ ПРОТΗВЬ
ВΡΑГОМЬ ШВОΝЄМЬ· ГОСПОΑΗ ПОМ
ΝΛΧΗ· К ΡΗСЬТЄ ПОМΝΑΧΗ· ГЧЧ ПО
МΝΛΧΗ· Вερась· ГЧЧ ХСЬΛΝШИ МО
ΛΗТЬОХ МѠЮ· ѺГОВОРЬ· Н ВЧ-

37b

пал мѡи к тебѣ да прилетъ. Пѡ
молимосе. Мѡлитва.

Боже кои ди ѡчаськꙋ
полачꙋ блаженє мариє
ꙋ кои ѡн прибиваньє из
абрати хотилъ єси. Ади прѡсимо
дасьвоиємь нась зачиѧєньємь на
пꙋнениєхъ и на слаѧєнихъ створиш
неє памети. К и живешь и кралꙋ
єшь ва вѣкє вѣкомань. А мень.
Аньтифона. Ѿ светихъ. С пети
ѡжи сѡи молите за наше свиєхъ
спасеньє. Верас. Веселитьсе ѡ
гнѣ и радꙋитесе праведьни. Ѿго
ворь. Ѧсьлавитесе сви прави сер
чемь. Пѡмолимосе.
Мѡлитва.
Сьлиши нась ѡже спа

38a

36

сителꙋ нашь. И апостѡлоѡь тво
ихъ петьра и павьла и арꙋзихъ апо
столоѡь тѡих нась застꙋпи пѡ
моѧьми кихъ даль єси вѣрьниєм
ѡтити ꙋчениємь. Мѡлитьва
каѥ ниже написана и зламенѡѡана
чарьвениємь писмѡмь и чиго насѡа
рьси ѿ ѡтарнє и говѡриꙋ насьѡар
си ѿ дасѡихъ ѡремень касе зламе
нꙋго ꙋсемь ѡфичьго. Мѡлитва.
С ѡи свети твѡи гѡсподи
мѡлимоте нась
ѡазьда пѡ
мози
те.

BIBLIOTHEQUE ROYALE

Сварьшꙋє парьвиаиѡ.

38b

39a

37

Пωѵнне ѡрнеме третье.

Боже напωмоль мωгонасьтωн. Г ѝ ка пωмоли монон пωсьпиешисе. С лава ωчу исину наѹху соетωмѹ. К акω би ѹпоѵели исаа ноѕьаа квапнеке пнекωманѹ. А мсиь. А лелѹь.

Поѵнне пнисаньча

С Пωмени спасенье створителѹ ѣко ѿ нашего телесь. ѿ приѵнсьте роистоа ωтраѕь прнѣль ѥси. М арнѧ мати милости мати смилованьѧ ти нась ѿь аѧола ѕаѱити нѹвриме смарьти прими. С лаоа тестиги ки рωанльсе ѥси ѿь аневе. [illegible]

Оученїе · ѱ мнѣ · ѱитфωнїе ·
Марїа Анева. Псалмъ.

Кѵ гдⷭ҃ѹ кдⷭ҃а вⷭ҃ неволѣхъ
ѻ҃ц҃ѕвахъ · нхсьлншамє ·
Гⷭ҃и нꙁьбавн ахшх мωѹ
ѡ҃ъ хсть непрⷭ҃вєльнхъ · нѡ҃ъ нꙁн/
кⷭ҃ ꙁло ѻ҃нѻⷭ҃ · Щ о аⷭ҃тьсє тєѻнн
нлн ѱо прⷭ҃ложнтьсє тєѻнкⷭ҃ не
ꙁнкх ꙁлωбланохъ. Стрлє хꙁьмох
ногⷭ҃ нꙁѻѱрєнє сазгорєѱнмнхгьлн
пѫстнцємн · О нмє менн крⷭ҃ прн
шасьтвнє мωѥ хꙁⷭ҃ланлосє кєсть
ѻ҃сєлнхьсє вⷭ҃сєлⷭ҃ тмьнⷭ҃ мнωго
ахщⷭ҃ мωѹ ѻ҃пнн жлосьнⷭ҃ · В ⷭ҃ онь
кмн кн нєнѻ҃нлє мнрь ѻ҃ωрⷭ҃хъсє
сⷭ҃мьюмь крⷭ҃тѡ · С лⷭ҃вⷭ҃ ѡчⷭ҃ нсн
нх нахъх сѻєтѡмⷭ҃ ·

Псалмъ.

Вꙁь аѻнгохъ ѡvн мѡнє
кⷭ҃ горⷭ҃мь · ѡ҃ъ кдⷭ҃а прⷭ҃/
аєть помохь мѡⷭ҃ · П ѡ
мохь мѡⷭ҃ ѡ҃ъ гⷭ҃а · кн стѡврн небо
нꙁємьлх · Нєлт васметенье коѹ
тѻѻ кн хꙁьарнємьлєть кн vзвⷭ҃
тєѻє · С є нє вⷭ҃арнємьлєт ннхсь
нєть · кн vзвⷭ҃кєть нꙁⷭ҃евнлⷭ҃ · Гⷭ҃ь
сⷭ҃хранцт тебє гⷭ҃ь пѡкровь тѻѻн
свⷭ҃рьхъ рѹкє асснє тѻѻк · ѯ аьнє
схоньчє нєжєжєт тєѻс · нцмнєсвⷭ҃
нѡкѻ · Гⷭ҃ь сⷭ҃хранцт тєѻє ѡ҃ъ лас
вⷭ҃кѻгⷭ҃ ꙁалⷭ҃ сⷭ҃хранцтьⷭ҃ ахшх тѻѻѹ
гⷭ҃ь · Гⷭ҃ь сⷭ҃хранцт вхсьхѡдєнье
тѻѻк · ннсьхѡдєнье твоє ѡ҃ъ сєлн
нαєрн аѡвнєкⷭ҃ · С лⷭ҃вⷭ҃ ѡчⷭ҃ нсн/
нх нахъх сѻєтⷭ҃ ·

Псалмъ.

40b

Ѣазвеселихсе ѡрекѹщиех
мени вадомь гѡсьподан
идемо. С тѡѥще биехѹ
нѡге наше да апорнехь тоѡихь ѥ
рѡзолиме. Ѥ рѡзолиме киси зи
дань какѡ градь. кѡга приѵесьтѥ
нега дакѹпѥ. Т амѡбо вазидѹть
кѡлина. гн҃ода свиедоѵтво израй
лово исьповидатисе име господ
немѹ. Ѥ ре тѹи сиедѹть присьтѡ
ли насѹде. сиедѹть дадѡми давид
ови. П росите кѡа мирьна ѥсѹт
ѥрѹзолимѹ. нобилье лѹбещимь
те. Ѡ ѹди мирь васили тоѡнои
нобилье датѹрниехь твоихь. Б р
атье мѡѥ рьди. и ѡлижьниехь мо
ѥхь гѡворахь мирь ѡтеѡи. Д ѡ
ма радиг гн҃а бога нашега вазискахь

41a

39

лѡбьра теѡи. С лава оцѹ исинѹ и
дѹхѹ свѣтѹ. К акѡ би ѹпоѵели
и ньтифона. Мариа диева вазьне
сена ѥсть на небеськѹ ложьничѹ ва
кѡнои краль крадиемь назьвиезь
дномь сиедит приесьтоли.

Капитѹлѡ.

Н Такѡи васионѹ ѹтвардѣ
на ѡтихь ива градѹ пѡсь
вѣдена. такожере поѵинѹх
ива ѥрѹзолими обьласть моѣ. Ѿ
говор. Ѡ огѹ хвала. В ерась. Из
лита ѥсть милость ѹѹсьнахь тво
ихь. Ѿгѡворь. Т ѡгарадиг благѡ
сьлови теѡе богь ѹвиеже. Г н҃ пѡ
милѹи. К арьсте пѡмилѹи. Г н҃
помилѹи. Пѡмолимосе.

Молитьва.

г

41в

Боже ки спасенье вѣчьнѡ
га радѧи блаженѣ марѥ дѣ
евьства напѹненьѥмь ка
ѵловнеѵаскомѹ родѹ плате пода
о ѥси. подаи дѧю занась ѵѹѥмомо
леѣе пѡкоиои бѹдемѡ дѡстоини
творча живота примити гн҃а наше
га исѹкарьста сина твоѥга. Амен
Аньтифона. засьвете. Свети сто
жи сви молите занаше свихь спа
сенье. Верась. Веселитесе ѡгн҃ѹ
ирадѹитесе праведьни. Ѿьговорь
Исьлавитесе сви прави сарчемь
Помолимосе. Мѡлитва.

Зафити гн҃и людѧи твоѥ.
и апѡсьтоловь твѡихь
пѡмолью ѹфающихь пе
тьра и павьла. и дрѹзихь апѡсьтѡ

42а

40

лѡвь твѡихь пѡмѡлью ѹфа
ющихь вѣчьниемь за
щиленьѥмь са
хьрани.
Друга Мѡлитьва.
Сѹи свети твои гѡсьподи
мѡлимоте нась вазь
дѥ пѡмозите.
Ищи ѡвѹ
Мѡ
литьвѹ
насьварси
ѡдьютарьне.

Сварьшѹѥ приеме третьѥ.

42b

43a

41

Пωѵнне вриеме шесьто азовесе
секьста. Верась.

Боже напомωлъ мωю
насьтои. Гн҃ка помо
ли мωнои пωсьпиеш
исе. Слава ωчу иси
ну науху свету. Какω бии ѵпωѵе
ли исада ивазьда нувиеки виекω
мань. А мень. А ледуа. Пѥсаньча.

Помени спасенье створи
телу. ѣкω ѿьнашиехь те
лесь ѿь приѵисьте ане
ве рωисьтва ωсьразь прмно ѥси.
Марѵа мати милосьти. мати сми
лованьѧ шии нась ѿьдавьла зашти
ти. нувриеме смарьти прими. Сла
ва теби гн҃ки родносе ѥси ѿьдне
ве саочемь наухомь светимь ѵв

1 F

43b

44a

42

кѹлнє внєкє. ⁂. мєнь. ⁂. мѣтнооу҃ю.
ѵ вонѵмаєѣтн. Псалмь.

Тєбн авгохъ ѡѵн мок
кн прнстнвшь нанєслєсн
єхъ. Єво какο слѹгѣ. хр
кнхъ гѡсподє свѡє. Какѡ ѡѵн р
бє хрѹкнхъ гѡсьпѡхє свѡє. тнкѡ
ѡѵн нашє кѣ гѣх сногх нашємх. ан
кѡлє пѡмнлѹє нась. Пѡмнлѹн
нась гѣ пѡмнлѹн нась. кресьмо м
ногѡ нсьпхнйлн пѡнижєньѣ. Єре
мнѡго нсьпхнйлнсє кєсть ѧшѣ нѣ
шѣ злобє нпѡгѣрьѣєдѣньѣ охолнх.
Слѣвѣ ѡѵх. Псалмь.

Єгѡ якѡ гѣь бхє хнсь.
лрєѵє сѣѣ нъръкєль. не
гѡ якο гѣь бхє хнсь. к
ѣлѣ хсьтѹнхть лѹанє нѣнсь жн

внєхъ пѡжьлѹлнсѹн нсь. К ѣл
прѡгнѹнєвѣтьсє сѹрьвѣ нихъ нѣ
нсь. тхтякѡ волѣвнсь пѡшопн
лѣ. Пѡшокъ прнлє ахшѣ нашѣ. тх
тякο прнлєть ахшѣ нашѣ воах не
пѡсьшонмх. ѧ хшѣ нашѣ кякѡ птн
чѣ нъъбквьлєнѣ кєсть ѡѣьоѵѣчь лѡ
вєѱнхъ. ѡѵьчѣ скрхтнлєсє кєх. н
мн нъъбквьлєнн кєсьмѡ. Пѡмоѣь
чшѣ хнмє гѡсьподьнє. кн створн
нєсло нъємах. Слѣвѣ ѡчх нснмх
наххх свєшх. Псалмь.

Кн хфлю хгѣѣ какο горѣ сн
фньскѣ нєгѣчєтьсє хонє
ке кѡн прнвнѣчєть хнє
розолнмє. Гѡрє ѡколо нєгѣ. нгѣь
хѡколо лханн свѡнхъ ѡѣсєлн н
аєрн ашвнєкѣ. кѡ нєосьтквнть

44b

гнь шибикꙋ грѣшьника свархꙋ ж
рнеби праведьнихь. да непросьтрꙋ
праведьничи ꙋбезаконьѥ рꙋкꙋꙋ св
ѡихь. А ѡбростворн гнь. дѡпри
емь ипрабиемь сарьчемь. Иклана
ѩхисе пѡдьзавезаньѥ. поведеть гнь
створещиемь безаконьѥ. ир на
изьраела. Слава оуꙋ. Аньтифона.
Ꙋблагомь ѡпонаньѩ масьти тво
ихь теѵемо идьѥвиче ꙋзьлꙋбише
те веѡми. Капитꙋо.

Нꙋкѡриенихьсе ꙋлꙋдехь
ѵастьнихь пѡга мѡѥга
дѡстоѧньѥ негѡвѡ. иꙋ
исьпꙋненьѩ светихь ꙋзьдаржаньѥ
мѡѥ. Ѡьгѡвѡр. Пѡгꙋ хвала.
Верась. Плажена тии ꙋженахь.
Ѡьгѡвор. Иплажени плѡдь ꙋт

45a

43

рѡбе твѡѥ. Гн помилꙋи. Карь
ще помилꙋи. Гн помилꙋи. Ве
рась. Гн ꙋсьлиши мѡлитьвꙋ мѡ
ѩ. Ѡьгѡвор. Изьваньѥ мѡѥ кте
пи дапридѥ. Пѡмолимосе.

Мѡлитьва.

Пода просимь милосарда
ни пѡже слабосьти на
шои пѡмоѧь. даки све
те пѡгѡродиче спомиманьѥ поѵи
тамо. мѡлитьвами неѥ пѡмоѧьѩ
ѡьнашиехь безаконн даизьбавимо
се ѡисꙋкарьстꙋ гѡсьподинꙋ наше
мꙋ. Амень. Аньтифѡна. Засьве
тихь. Свети сви молите занаше
свих спасеньѥ. Верась. Весели
тесе ꙋгѡсподинꙋ ирадꙋитесе пра
ведьни. Ѡьговор. Нисьлавитесе

45b

46a

44

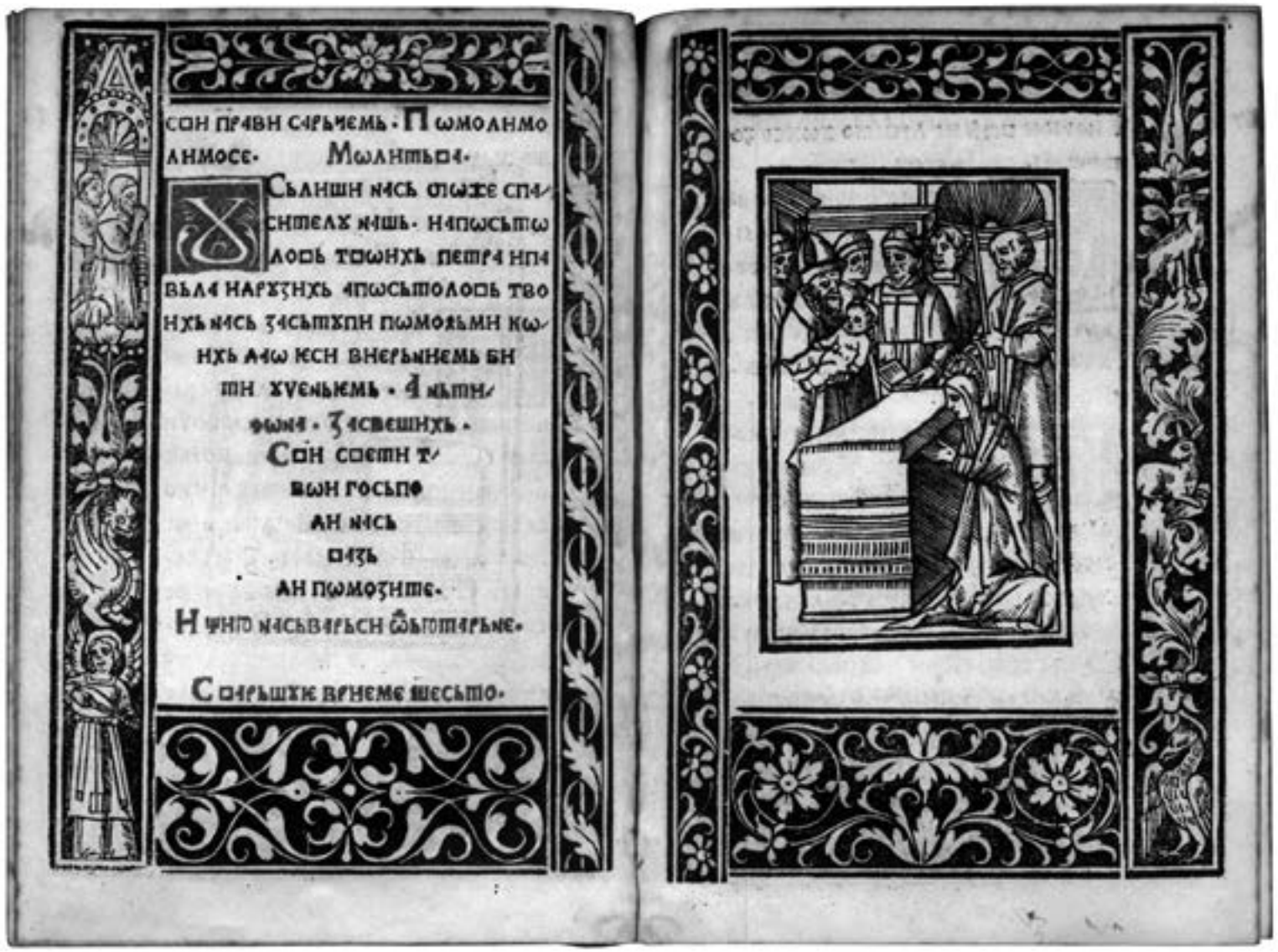

Сон прави сарьчемь · Помолимо
лимосе · Молитьба ·
Услиши нась Боже спа-
сителу нашь · Напосьто-
лоць твоихь петра и па-
вьла и арузихь апосьтолоць тво-
ихь нась засьтупи помольми ко-
ихь дадо ѥси внерьниемь би-
ти ученьѥмь · А ньти-
фона · Засвешихь ·
Сон соети т-
вои госьпо
ди нась
оазь
ди помозите ·
И щиго насьварьси ѿьготарьне ·
С барьшѥ вриеме шесьто ·

Пѡунне прнеме десто вѡкресе зо
де нѡнѣ. Версь.
Ѻже напомощь моѥ нѣ
сьпон·Гй кѣ пѡмозн
мѡнон пѡсьпнешнсе·
Слдѣ очѝ нснѫх нах
хх светъ·Кѣкѡ бнн хпоvеvнснѣ
ѧ нвазьлѣ нзвнекн онекѡмань·
ѣ мень·ѣ леляѣ. Пнесаньмѣ.
Ѻ менн списенье ствѡ
рнтелх вкѡ ѡньчшнехъ
телесь·ѡь прнеvнсьте
анеое ронсьтоѣѡбразь прнмно к
сн·М ѣрнѣ мѣтн мнлосьтн·мѣтн
смнлованьѣ·тнн нѣсь ѡьязвлѣзѣ
ѱнтн нхврнеме смѣрьтн прнмн·
Слдѣ тебн гй кн рѡаносе ксн ѡ
аневе сѣ ѡчемь наххомь соетнмь

звнеvьне онеке· ѣмень· ѣ нъшнфо
мѣ· Красьнѣ нанепѣ. Псалмь·
Кѣ ѣлѣ хзьврѣтн гѝь панень
снонѣ·хvннн бнеьмѡжѣ
кѡ хпнешенн· Тѣлѣ нсь
ѩнлѣсе кс хрѣлѡсьтн хсьтѣ нѣ
ѡѣ·нѣзнкь нѣшь оеселѣ· Тѣлѣн ре
кхть хнѣзнинхь·хзоелнvѣосе кстъ
гѝь шнѝмн· ѫ зьвелнvѣосе кстъ
гѝь створнтн снѣмн·хvнненн кесь
ѡовеселѣянсе·ѫ звршнт гѝь пан
нь нѣшь какѡ пѡшокь погомь· Кн
нкѣ сасхзѣмн хрѣлѡсьтн пѡжь
ѩ· Нахѱн нанехх нплѣнѩхсе·
меххе снѣмѣнѣ своѣ· Нахѱесто
ѡрнахть срѣлосты хзнмлоѕе рѧ
кѡветн свѡѥ· Слдѣ ѡчѝх нснѫх
Псалмь.

Негω ꙗко гдь сѣзиждеть гра
де. зꙗмдь трꙋдѧтьсѧ кто
зиждꙋщиꙗ негѧ. Негω ꙗко гдь
оукоѧть грѣѧ. зꙗмдь сѧдѧ кто оукѧ
негѧ. Зꙗмдь есть сѧмь потрꙋдѧе
ѧщихь. хсьтѧщихсѧ крщаемыѣ. кто
нѣте хлѣбь сѣдѧщихь. Ка
ко ѧчть люблѧщимь бѣдныѣ сѧмь
щвоꙗ хосьпожныѣ гощьподьне. сѣ
ноу плѧтіе плѡдь хтросе. Ка
ко стрѣле врꙋчи сильнаго. тако сы
нове ѿбрѣщѧтисе. Блаженъ мꙋжь
кто исьпълни волѫ своѥ ѿбьщихьне
посрамѧщесе. ꙗко ѩзыковѡрѧ не
прїѧтелемь своимьпрѣтѧщихъ. Сла
вѧщихъ. Псалмь.
Блаженъ сѣдъ кто сѣщесе
гдⷭ҃ꙗ хѡдѧ поꙋтїехь

негѡвнехь. Трꙋдъ рꙋкъ тоихь
сѣдѧговѣщѧешь. сѣдѧжень ксѣ на
лобрѡ тесѣ сѣдѧе. Жена тоѫ ко
ко лозꙗ плодовїта. вьсьтрѣщихь ло
ма твоегѧ. Сынове тоихъ како мла
ѧнке ѿьмасьлѣщѧ. ѡколо терпесе
тоихъ. Свѡ тако сѣдѧгословитьсе
сѣ влодѣкь сѣѧнь. кѡнсе бон гдⷭ҃.
Сѣдѧгословѧ тесѣ гдⷭ҃. ѿсѣѡщѧ.
ихъзрѣшь лѡзьрѧ крꙋзалемь. све
ѧнѣ жѣзотꙋ твоегѧ. Нонѧшь сѣ
ноу сѣновь тоихъ. мирь сварѣ
ѩзрѧилѧ. Славѧщихъ ксѣ. ѣнь
тифонѧ. Красьѣ нѧнепѣ ксѣ кѧѣ
ерѡзолѣмьскѧ спрѣщѣ ѧко сѣ
новь засьтꙋпь хрѣщенѧ.

Кѵпитоф.

48b

Ѹсьтранахъ ѣкѡ чинамом
ибалсамомь аромати за
ньѥ ѡнѹ дахь благоѹх
аньѧ. Ѿьговѡр. Ѡгѹ хвала. В
ерась. Пѡ породѹ днеѡ ѵисьта
прибиласи. Ѿьгѡвор. Ѡгорѡ
дниѥ молисе занась. Гй помилѹи
Карьсте пѡмилѹи. Гй помилѹи
Верась. Гй ѹсьлиши мѡлитьѡѹ
мою. Ѿьговор. Изьваньѥ моѥ кт
еѡи дапридѥ. Пѡмолимосе.

Мѡлитва.

Рабомь тѡоимь мѡлѹте
гй грнехе ѿьпѹсьти ки
тебн ѿь днела нашихь
ѹгодити немоpемѡ. родителниче
сина твоѥта гѡсьпода нашега. да
спасемосе исѹкарьстомь гномь на

49a

47

шиемь. А мень. А нѣтифона. Зас
ѡетихь. Свети божи сви моли
те занаше свихь спасеньѥ. Верас.
Веселитесе ѹгнѹ и радѹитесе пра
ѡедьни. Ѿьгѡѡор. И сьлаѡитесе
сѡи прави сарьчемь. Пѡмолимо
се.

Дрѹга. Молитва.

Ѡдаи мѡлимоте свемѡ
гѹди ѡѡже. да ниедьни
емь нась недѡпѹсьтишь
смедѣмь стрепетати. коѥ ѹапось
тольскои исьповиеди камени ѹт
варди. Слиеди дрѹга. Мѡлитва.
Сѡи стн тѡои гй молимоте нась
вазьди пѡмозите. И щиѡ насьвар
си ѿьѡтарне.

Сваршѹѥ вриеме деѡетѡ.

49b

50a

48

Пωѵнне. Веѵерна. Верась.

Боже напомоль мого на
сьтои. Г҃и капωмоли
монои посьпиѥшисе.
Слава очь исиньнаѵ
хь свешь. Ꙗко оини ѵповели. и
сала ивазьла нѵвиеке виекомань.
А мень. А лелуа. Аньтифона. Кала
биеше краль. Псаламь.

Рѥве гн҃ь гн҃ѵ мωѥмь. сѥ
ли овьлесиѵ мене. А око
ле положѵ непрѧтеле то
оѥ. пωдьножьго ногама. Ш ибикѵ
силе твоѥ пωшьлет гн҃ ѿьсиона.
игосьпωдѵѥшь пωсьрнеали непрѧ
тель тоихь. С тоѕомь олѧли
ѵасьтво ѵлаиь силе твоѥ. ѵсьвѥт

лωѧѣхъ сѡетнхъ·нзъѵрневѣ прнѯе
ѧнчне рωанхъте· К лесе гⷭ҃ь нме
хськѣсе· тн есн попь хонекн пω
реах мелкнседекоѳх· Гⷭ҃ь ѿьѧесь
нхе твоѳ·сѧкрхтнть хаѧнь гнневѣ
сѡокгѣ чре· Є хант нзнкомь нсь
пхнть пѣаемьѣ·нськрхшнть глѧ
ое · нѧземьлн мноземь· Н сьпото
кѣ нѧпхтнн пнкеть тωгѧчѧан хзъне
сеть глѧох· С лѧоѣ очх· ѳньтнфо
нѣ· К ѧаѣ бнше крѧль нложеньнчн
сѡонон мѧсть моь прнемненемѣ ѧѣ
ѳонх олѧгω хѧнньѣ · ѳньтнфонѣ ·
Л невѣ неговѣ· Псѧлмь

Вѧлнте анкетняьчн гⷭ҃ѣ
хвѧлнте нмѥ гⷭ҃е· Ѳ х/
ан нме гⷭ҃е олѧгослоѳь
лено·ѿьселн нѧѡпекѣ·ѿьсхон

чѣ нсьтокѣ аерн лѡзѧпчѧѣ· хвѧле/
но есть нме негово· В нсокъ нѧль
сѡнемн· нзнчн гⷭ҃ь · нчѧльнесѣсн
слѧоѣ негоѣ· Т ко есть кѧкѡ гⷭ҃ь
ѳногь нашь· кн нѧѳнснчхъ прнебн
ѳѣ·нчѣ смнренѣ глеѧѣ нчнесѣх нчѣ/
землн· Х зъявнзѧчьнеѿьземьле кн
ѱеть нѡгѣ·нѡьгчхсѣ хзъѳнгчх х/
ѳногωгѣ· А ѧпосчан негѣ сѧкнезн ·
сѧкнезн пхокѣ сѡокгѣ · К н прнебн
ѳѧѣн унин неплоальчх· хѧѡмх мѣ/
тере снчѡвь ѳеселеѳесе · С лѧоѣ
ѡчх · ѳньтнфонѣ · Л нневѣ негѡвѣ
пѡаь глѣвомь мономь наесьнчѣ
неговѣ обхнмнме· ѳньтнфонѣ· У ч
гчѣ ксѣмь· Псѧлм·

Зъѳеселнхсе орекхѱнхъ
менн · хаомь гⷭ҃ѣнь нае/

51b

мо. Стоѥѧе биехꙋ ноге наше. ꙋдь
порихь твоихь ѥрꙋзѡлиме. Ѥрꙋ
зѡлиме киси зиданъ какѡ градь.
кога приѵесьтѥ нега ѥсть ꙋнемь.
Тамѡмо ꙋзидꙋть колѥна. колѥ
на гн҃а. спидоѵасьтѡ изьраѥлово.
исьповѣдатисе именꙋ гн҃емꙋ. Ѥ
ре тꙋи сиѥдꙋть приѥстоли насꙋ
де. сѣдꙋть ꙋдѡмꙋ дапидовꙋ. Про
стите кѡ ѡмирꙋ ѥсꙋть ѥрꙋзоли
мꙋ ѥѡбилье любеѱимьте. Мꙋ
ди мир ꙋсили твѡиѡи. ѥѡбилье
ꙋторниехь тѡихь. Мратие моѥ
ради и млиѫьниехь мѡихь гоѡѡ
рахь мир отеми. Дѡмаради гн҃на
бѡга нашега. ꙋзиськакь дѡбра те
би. Слава ѡчꙋ. Аньтифона ѵар
на ѥсамь ꙋкрасьна кѧи ѥрꙋзолим

52a

50

ска. тѡга ради ꙋзлюбиме краль ꙋ
ѡедеме ꙋлоѫьничꙋ сѡѡ. Аньтифо
на. Ꙋ ꙋре зима минꙋ. Псаламь.
Ѥгѡ акѡ гн҃ь сазиѧеть
дѡмь. заманъ трꙋдесе
ки зиѧꙋ нꙋ. Ѥгѡ акѡ
гн҃ь ѵꙋвать градꙋ. заманъ мди ки
ѵꙋѡ нега. заманъ ѥсть вамь ѡтер
неѡати. ꙋсьтаните пѡсѣденьѡ ки
млаговасьте хлебь болѥѫьнивн.
Када дате лꙋмленикѡмь вашѥ
емь сань ѡѡ доѡстоѧньѥ гѡсьпода
не. синѡве плате плѡдь ꙋтрѡме.
Какѡ стриеле ꙋрꙋчи сильнѡга.
такѡ синѡѡе ѡ҃ьрекꙋтисе. Бла
ѫень мꙋѫь ки исьпꙋни похотиень
ѥ своѥ ѡ҃ьнихь. непостидитьсе ка
да ꙋзьгѡвори непрїѧтелемь сѡ

52b

ИМЬ НАВРАТИХЬ. СЛАВА ОЧУ. АНЬТИ
ФОНА. НУХРЕ ЗИМА МИНУ ДАЗДЬ ОТИ
ДЕ НѠЬСТУПИ УСЬТАНИ ПРИЧАТЕЛИ
ЧЕ МѠЧА ИПРИДИ. АНЬТИФОНА. ЛИЕ
ПА СТВОРЕНАЮСИ. ПСАЛАМЬ.

ХВАЛИ ЮРУЗОЛИМЕ ГНА ХВА
ЛИ БОГА ТВОГА СИОНЕ. ЮЕ
РЕ УТВАРДИ ЗАКЛѠПЕ ВРА
ТА ТВОИХЬ. БЛАГОСЬЛОВИТЬ СИНОВЕ
УТЕБИ. КИ ПОЛОЖИ УКРАИНЕ ТВОЮ
МИР. НѠЬ ПРИТИЛИНЕ ПШЕНИЧЬНЕ
НАСИТИ ТЕБЕ. КИ ПОСИЛАЮТЬ РИ
ЕЧЬ СВОЮ ЗЕМЬЛИ. ИБАРЬЗѠ СХѠДИ
БЕСНЕДА НЕГОВА. ИИ ДАЮ СНИЕГА Ѣ
КѠ ВУОНУ. МАГЬЛУ КАКО ПЕПЕѠ СИПЬ
ЛЕ. МЕЖЕГѠЛОТЬ СВОИ ЕКОХЛИЕБЬ
ПРИЮМА ЛИЧУ МРАЗА ТКО ПѠСЬТОИ.
ПОШЛЕ СЛОВО СВОЮ ЗЕМЛИ ИРАСТА

53a

51

ЮТЬГА. ПУХЬНЕ ДУХЬ НЕГОВЬ ИПОТЕ
КУ ВОДЕ. ИЗЬРЕЧЕ СЛОВО СВОЮ ЕКО
ВУ. ОПРАВЬДАНЬЯ СВОЯ ИСУДЬБИ СВО
Ю ИЗЬРАЮЛУ. НЕ УЧИНИ ТАКОЖЕ СВА
КОМУ ЮЗИКУ. ИСУДЬБЕ СВОЮ НЕСЬКА
ЗА НИМЬ. СЛАВА ѠЧУ. АНЬТИФѠНА.
ЛИЕПА СТВОРЕНА ЮСИ ИБЛАГОДЮТЬ
НА УНАСЛАЖЕНЬЮ ТВОЮМЬ СВЕТА МѠ
ГОРОДИЧЕ ЗАЧЕЛА. КАПИТВО.

ПРИЕВИЕКА САЗЬДАНА ЮС
АМЬ. ИДОГРЕДУЩЕГА ВИЕ
КА НЕПРИЕСТАНУ. ИУПРИ
БИВАЛИЩУ СВЕТОМЬ ПРИДЬНИМЬ ПО
СЛУЖИХЬ. ѠГОВОР. БѠГУ ХВАЛА.
ПИЮСАМЬ.

ЗДРАВА МОРСКА ЗВИЕЗЬДО
БОЖЬЯ МАТИ СВЕТА МѠ
ЛИ ВАЗЬДА ДИЕВО ДѠБРО

53b

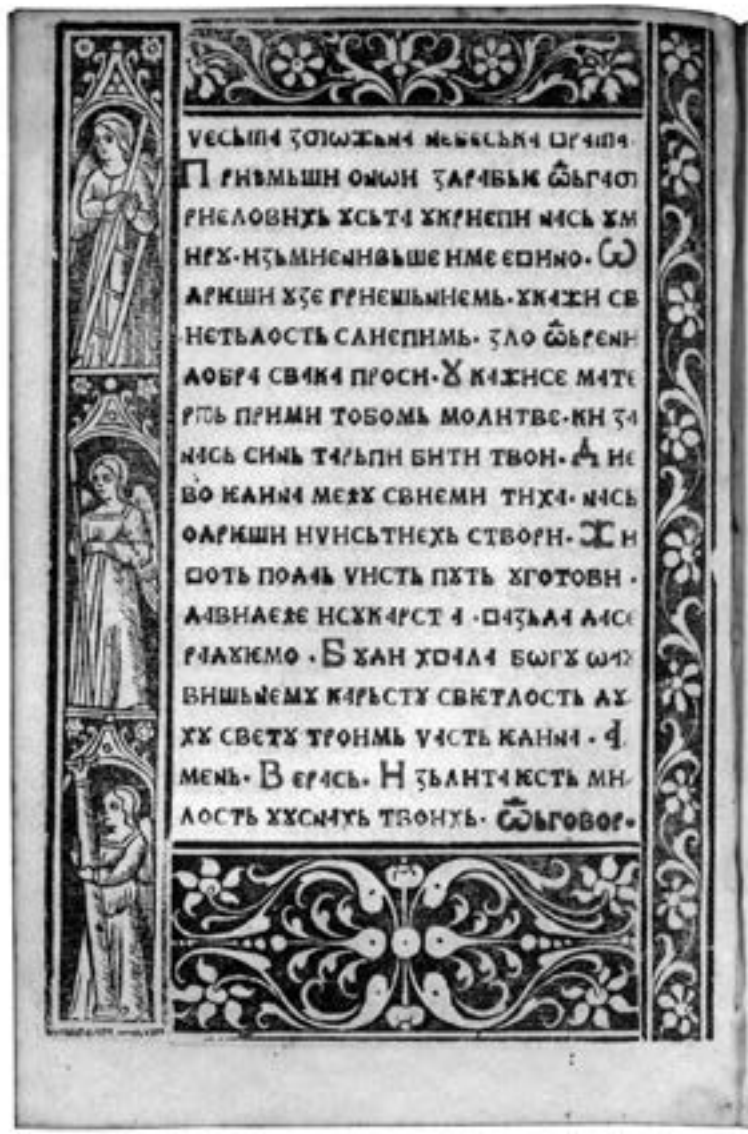

ѵесьма ꙁмѡжьна небеська ꙋрама.
Приѣмьши онѡи ꙁарабьѥ ѿьгаꙋ
риеловихь ѹсьта ѹкриепи нась ѹм
ирѹ. изьмиенивьше име епино. Ѡ
арѥши ѹꙁе гриешьниемь. ѹкажи св
иетьлость слиепимь. ꙁло ѿьрени
добра свака проси. Ѹ кажисе мате
рѣть прими тобомь молитве. ки за
нась синь тарьпи бити твои. А не
во ѥлина меѫѹ свиеми тиха. нась
оарѥши иѵисьтиехь створи. Х и
поть подаь ѵисть пѹть ѹготови.
давиаеѫе исѹкарста. паꙁьда дасе
радѹѥмо. Бѹди хвала бѡгѹ ѡаѹ
вишьнемѹ карьстѹ свѥтлость аѹ
хѹ светѹ троимь ѵасть ѥдина. А
мень. Верась. Иꙁьлита ѥсть ми
лость ѹѹсиахь твоихь. Ѿьговор.

54a

52

Бога радѹ благосови тебе бог ѹв
иеке. Аньт. Блажена мати. Псал.
Бѣлиѵить дѹша моѣ гось
пода. И ѹꙁьрадовасе дѹ
хь мои. обогѹ спасителѹ
моѥмѹ. Ере погледа на ѹмиленьѥ
рабе своѥ. ево ѿьселе блаженѹме
рекѹ сѹи народи. Ѥре створи ме
ни велика. ки ѹꙁьможань ѥсть. ись
вето име негово. И милость него
па ѿьрода ѹнародь. боѥщимьсе ис
га. Створи крѥпость ѹмишьчи св
ѡиои. расьтарка ѡхоле мисальѹ
сарьча нихь. Сними силне спрнес
толѣ иѹꙁьавиже ѹмилене. Лаѵне
насити блага. абѡгате пѹсьти та
ще. Примить иꙁьравила дѥтиѫа
своѥга. спомеиѹосе ѥсть милось

ТИ СООЮ. К ѧкѡ гоⷣорно ѥсть ѥдо
ѵемь ѥшнемь ѧбрѧмѫ нсьѵмень не
говѫ хвнѣке. С лавѧ очѫ нсныѫ на
хѫ соетѫ. К ѧко бнн хпоѵелн нс
ѧѧ ноⷣъьѧѧ нѫвекн онекѡмѧ. А
мень. Аѣтнфонѧ. Б лѧѫенѧ мѧшн
нпрнѵнсьтѧ анеⷣо прнслѧоьѧѧ кг
ѧлнче свнетѧ. молн ⷣѧнн кѧ гⷭ̃х.
Гⷭ̃ помнлхн. К ѧрьсте помнлхн.
Гⷭ̃ помнлхн. Вѣрѧсь. Гⷭ̃ хсьлн
шн молтьвх моⷮ. Ѡьгоⷣор. Нⷣ
оньѣе моѥ ктебн ѧпрнле. Помѡ
лнмосе. Мѡлтьвѧ.

Пѡлн нѧмь рѧбомь тво
нѣмь молнмоте гⷭ̃ сло
же нѧшь ѻкѵьнѣемь мн
нсли нтнелѧ ⷣарнвѣмь рѧловятн
се. нпрѣслвьнѣемь вѧⷣѧѧ аневе

ѵнѣмь моленьѣемь ѡьѧѧнѧсь стоѥ
ѧе. нⷣъбѧвнтнсе ⷣлоѧе. ноѥѵьногѧ
хѫнвѧтн ѻесельѧ. хрнсьтомь гѡс
поднномь нѧшнмь. ѧ мен. ѧ аѣтн
фонѧ. ⷣѧсьоетнхь. С тⷭ̃н бохн со
н молнте ⷣѧнѧше свнхь спнсенѣе. В
ѣрѧсь. Весналетесе свн ѡгⷭ̃х нрѧ
ѧхнтесе прѧвеальнн. Ѡьговор. Н
слѧонтесе сон прѧвн сѣрьчемь.
Помолнмосе. Мѡлтьвѧ

Ѯфнтнгⷭ̃ лѧѧн твоѥ/нѧ
постоловь твонхь петь
рѧ нпѧвьлѧ. нарⷯнхь ѧпо
столоѻь твонхь помолѣѡ хфлѣѱ/
нхь вѣѵьнѣемь ⷣѧѱнѣемьѣемь сѧхь
рѧнн. Слнсан/ Молтьоѧ/ С он
стн втон молнмотеⷭ̃е нѧс вⷯан
помоⷯнте. Нѱнѡ нѧсьоѣрсн ѡьго.

55.[b]

56.[a]

54

Почине. Комплантие. Верась

Бьратни нась боже сп
асителю нашь. И ѿ
врати гнѣвь твои
ѿ нась.

Оже на помоћь мою нась
тои. Г(оспод)и на помоћи мо
иои посьпиешисе. Сла
ва оцу исину и духу светоу. Ка
ко бии уполеан исада ивазьавиь
вѣки вѣкомь. Амен Алелух.

Псалмь.

Ѵсьтократь ароћисе
самьномь ѿьмаадости
мое. Адреует саа изра
ка. Ѵ естократь аросшесе самьно
мь ѿьмаадосьти мое. изато неп
рнемогоше мене. Надарити моимь

56b

57a

55

ковасѣ грѣшьнѣмѣи·ѕѣалнше безѕ/
конье своѥ госпⷭ̃ь правѣаѣи скр
ѫшить можьаѣе грѣшьнѣкомь·
посраѣонтѣсѣ нѡбратѣнтесѣ опѣть
свѣ кѣ ненавнанте сноѣ· Бѫан/
те онѣ како трава наѕнах·коѣ пер/
во нѕърнѡенья ѡсѣхне· Доколе не
испѫнѣ руке своѥ жетѣлаѣь нськ
ѣ своѥгѣ·кѣ сабнрѣ рѫковетѣ· Н
нерекосѣ кѣ мнмохоѣѫх благосл/
овленье госьпольне· свѣрѫхѡсь·
благословѣмь вась хѣме госпⷭ̃ь
не· Слава ѡих нсѣнх· Псаѣмь·
Нѕьархѣнѣ ѕѣхпнх кте/
сѣн гⷭ̃ь гⷭ̃ь хѳаѣнш глас
мон· Бѫанте хѣш тѡ/
ѥ нѣстѡѣне нѣглась молень҃ мѡѥ/
гѣ· ѣко безѕконѥ глеаѣѣн бѫаешь

гⷭ̃·гⷭ̃ тко моѫ бѫае тѣрпѣѣѣ· Є
ре ѡ҃ьтебе оунѱенье кесть·нѕѣкѡ/
ѣ тѡокгѣ рѣан потѣрпѣехьте гⷭ̃·
Потѣрпѥ ахша мѡѣ слово твѡѥ·
нѫфѣ ахша мѡѣ хр̃ѣѣ· Є реѥ прѣаь
гⷭ̃ѡмь мълость·ѣвелѥ прѣаь нѣ
мь нѕьсѣавьленьѥ·Н ѣан нѕьба/
вн нѕрѣела· ѡ҃ьаѣсѡнехь безѕконѣ
неговнхь· С лава ѡих нсѣнх·
Гѡсьподн нне хѕвнѣено
сѣрьѥ мѡѥ·нн хѕнесось
ѣасе оун моѥ· Нн хоа/
нхь хѡелѣчнхь·нн ханььѣнхь свѣ
рхь мене· ѣ ко хмнлено не смѥрнх
се·мѣ хѕьѡнснхь ахшх мого·К ако
млекосѣчь мѣ матерь своѣ· тако
хѕачшь мѣ ахшх мого· Х фѣѥть нѕь
рѣонль хр̃ѣѣ·ѡ҃ь селѥ наѥрн ао҃не

57b

ка. Слава очѹ исинѹ. Пѣсаньча.

Помени спасенье стоо
рителю. яко ѿь нашегѡ
телесь. ѿь прнѵисьте
аневе роистоа ѡбразь примно ѥ
си. Марнѧ мати милости. мати
смилоованьѧ. ти нась ѿь аѧвьла за
ѱити. нѹорнеме смарти прими. С
лава тебн гн̃ ки рѡаносе ѥси ѿь
аневе саочемь наѹхомь свети ѹо
ѥльне внека. Аменъ. Капитѹо.

Амати красьне лѹсьое
исьтраха ноелнѵаства
исьоетога ѹфаньѧ. ѿь
говор. Богѹхвала. Верась. Мо
лизанась света богѡроаниче. ѿь
гѡвор. Да аостоини бѹаемо ѡб
ѥтованьѥмь христовнемь. Анти

58a 56

фо. Пѿь твоѥ помоѣь. Псаламь.

Сада аопѹстиоси слѹгѹ
гн̃ пѡрнеѵи твоиои им
нрѹ. Еревнаеше ѡѵи
моѥ спасенье тоѥ. Кѡѥ прнпра
оно ѥси. гн̃ личемь соиехь пѹкѡ
вь. Свѣтьлость напроѧвьленье
нарѡаомь. нславѹ лѹаии твоихь
изьраѥле. Слава очѹ. Аньтифѡ.

Пѿь тоѥ помоѣь прнбѣгаѥмѡ
света богороаниче. нашихь молит
авь не погарди. нѹ ѿь погибнелии
свихь изьбави нась вазьда анеѡо
славьна иблагословьлена. Гн̃ пѡ
милѹи. Карсте помилѹи. Гн̃ по
милѹи. Верась. Гн̃ ѹслиши мѡ
литвѹ мою. ѿь говор. Изьванье
моѥ ктебн да прнде. Помолимо.

58b

Блажене и прѣславьне ваз
да дневе марие молимо
те гн҃. моленье славьно
нась зачити. и каживоту оне ѵном
приоеди. христомь господиномь
нашием. Амень. Анътифона. Засве
тих. Свети ложи сви молите
занаше соихь спасенье. Верась. В
еселитесе ѡгосподинѹ и радѹите
се праведьни. ѿьгѡпор. Ислави
тесе сви прави сарьчемь. Помо
лимосе. Молитва.

Услиши нась боже спаси
телю нашь и апостоловь
тоихь петра и паоьла.
и арѹзихь апостолѡвь. твоихь
нась заступи помоѧми. коихь дао
ѥси оиерьниемь мити ѹченьѥмь.

59a

57

Слиеди дрѹга молитва. Сви св
ети тоои молимоте гн҃ нась вазь
ди помозите. Ищию сприеда нас
царьси ѿь ютарьне. Ови три
ниже писани антифони и псалми го
воретисе ѹѹторьникь и ѹпетакь.
Анътифо. Лѥ пота твоѣ. Псалам.

Отригнѹ сардьче моѥ сл
ово благѡ. говорѹ ѧ дѥ
ла моѣ кралю. Ѥзикь
мои перо книжьника. барьзо писѹ
щега. Лѥпьши добротомь и красо
томь ѿь синовь ѵловѥѵась сѧихь
изливеасе милость ѹѹсѧихь твѡ
ихь. тога рада млагослови теме
богь ѹвиеке. Припашисе оружьѥ
мь тоѡимь помедри. тоиѡи ѹз
можьни. Красота твоѧ и лѥпота

твоѧ насьтои ина приедѫи · истѫ
пи икралѫи · Исьтине ради икрѣ
посьти и правьде · и насьтавить те
бе дивьно десьница твоѧ · Стриѥ
де твоѥ изоѱрене · людѥ подате ·
падѫть ѹсарьчахь непричтель кра
левиехь · Приестоль твои може
ѹвиекь виека · шибика правосьти
шибика кралѥванье твоѥга · Ѹзь
любиоси правьдѫ и погарьдиоси
безаконьѥ тоѡга ради помаза тебе
могь · могь твои ѹлѥмь радосьни
ѥмь · паче приѵесникь твоихь · Зм
ѹрьна исьтакти и касиѧ ѿь риз тв
оихь и ѿь ствари слоновьнихь ис
коихь ѹзьлюбишете кѫери кралев
ске ѹѵасьти твоиѡи · Прилѣста
кралича ѿь десьнѹ тебе ѹсьвит

ахь позлаѫенихь одѥвена и при ѹк
рашена · С лиши кѫи и видѣь и прик
лони ѹхо твоѥ · и забѹдилюди тво
ѥ и домь оца твоѥга · И ѹсьхоѫеть
краль добротѹ твою · ѥре таи ѥсть
гн҃ь могь твои · и поклонетьсе не
мѹ · И кѫери тировьске здарѡвмь
и личѹ твоѥмѹ помолетьсе сви
могачи людьсци · С ва слава неѥ
кѫери кралеви ѿь изьнѹтра · одѥ
вена и при ѹкрашена разьликѡсью
Приведѹтьсе кралю дѥвиче пон
ои · и блидике неѥ приведѹтьсе те
би · Приведѹтьсе тебе ѹвеселю
и радости · приведѹтьсе ѹчьрикв
ахь кралевихь · Заотачь твоихь ра
ди породилисе ѥсѹ тебе синове
посьтави нихь кнезѡве сварьхѹ

60b

свѣ земьле. Помєнути бꙋдꙋ имє
твоѥ. ꙋсьвакомь родꙋ и народꙋ. То
га радꙋ людьѥ исьпоꙋнєдєтьсє тє
ѧи ꙋвиєки. и вавиєки виєка. Сла
ꙋа ѡчꙋ и сину. Антифона. Ли пота
тꙋоѧ и доброта твоѧ насьтои и на
прѥдꙋи изьстꙋпи и кралꙋи. Аньти
фо. Помѡжєть нои. Псаламь.

Бѡгь наше прибѥжиѱє.
и силанъ помоѧ̀ник. ꙋнє
волахь кѡѥ находє нась
много. Тогарадꙋ нєꙋѧоимосє. ка
да смꙋтисє земля. и прѥстаꙋєть
сє горє. ꙋсарьчє морьско. Зашꙋшнѥ
шє исьмꙋтишєьсє ꙋодє нихь. сме
тошєсє горє крѥпостью нєговомь.
рѥєꙋна ꙋстрьмлєньѧ ꙋєсєлєть гр
адь божи сꙋєти сєло сꙋоѥ ꙋиш

61a

59

ни. Богь посьриєди нєѥ нєкрєнєт
сє. помоѫємь нои богь ꙋтрѡмь за
ꙋтьра. Сметошєсє народи и при
клонилисєсꙋ чарьстꙋа. дасть глась
сꙋои вишьни. и потрєсєсє земля.
Гн҃ь силань снами заступьник на
шь. ѧогь ѣкоѧовь. Придите и ви
дьте дѥла ѧожа кѡѧ положи ꙋ
дєса сварьхꙋ земле. ѿьнимаѥ ѧо
ѥвє. дєри доконьча земле. Лꙋкь
скрꙋши исьломить оружьѥ. и ѱите
сажєжємь ѡгнємь. Ꙋ празьнитєсє
и ꙋдѣтє ѥрє ѣ ѥсамь бѡгь ꙋзаꙋиг
нꙋсє ꙋ народиєхь. ꙋзавигьнꙋсє на
земли. Гн҃ь силаньснами заступь
никь нашь бѡгь ѣкоѧовь. Слава
ѡчꙋ. Аньтифона. Помоѫєть нои
богь личємь своѥмь. ѧогь посьрѥ

ди неѥ некренетьсе. Аньтифо. Ка
ко песемешихсе. Псал.
Сновань ѧ негоа нагѡ
рахь. спетихь лубит гн҃ь
врата сионьска сварху свиехь се
ла ѣкоповиехь. Прѥ славьна ре
ѵена ѥсу ѡтеби граде божи. спѡ
менутисе будемь ѿьраѧба ибаби
лоньѥ знающихь мене. Єво иност
раньчи. итири илюдьѥ етиопсьчи
ѡви отише туи. Мати сионьска
нареѵетьсе ѵлоникь. иѵлоѡѥкьбо
ѵѵинень ѥсть унем итаи осьноа
нега пишни. Господьна на виести
уписмиехь пуоковь споихь. иуне
зоѡь нихь кои бише унемь. Какѡ
веселешихьсе сѡиехь прѥбиваньѥ
утеби. Слава ѡчу исину Аньти

фона. Како веселешихьсе свиехь
прѥбиваньѥ ѥсть утеѡе света бо
городиче. Верась. Излита ѥсть
милость ѵусьнахь тѡоихь. Ѿьго
ворь. Тѡгараѧи благосьлови те
ѡе могь уѡиеке. Ови три
ниже писани аньтифони ипсалми
гѡворесе усриеду иусуботу. Ань
тифо. Радуисе мариѧ. Псаламь.
Пѡите гн҃ну пѥсань нову
поите гн҃ну сва земьла.
Пѡите гн҃ну иблагосьл
оните име негоѡо благоьслоните
ѿьѧдьне додьне спасеньѥ негѡвѡ.
Навиесьтите межю народи славу
негѡву. иусвиехь людехь ѵудеса
негѡва. Ѥре великь гѡсьподинь
ихвалень ѡеоми страшинь ѥсть на

62b

ꙗ свѥми бѡзи. Єре сви бози ѿь
нарѡдовь ѥсꙋ хꙋдѡбе. гѡсподинь
бо не мѣса стѡри. И сьподѥдинь
ѥ и красота придь нимь. сѡетина
и величаствѡ ꙋсьѡетини негови.
Принесите гѡсьподꙋ отчаства
нарѡдоѡь. принесите гн҃нꙋ славꙋ
именꙋ негоѡꙋ. Ꙋзьмите жарьтвꙋ
и ꙋлѥзите ꙋдьворе негове. пѡклѡ
нитесе гн҃нꙋ ꙋдьѡрꙋ сѡетѡмь не-
гоѡꙋ. Пѡкренетьсе ѿьлича негѡ
ѡа сѡа земьла. речите ꙋ нарѡдиехь
ѥре гн҃ь кралѥ. Тѧ ибо пѡкара св
иеть земѧдськи. кѡи не кренетьсе
сꙋдитиѧе пꙋокѡмь ꙋправьдꙋ. Да
веселетьсе не мѣса и радꙋѥтьсе зе
мьла. да кренетьсе мѡре и испꙋнен
ѥ негѡвѡ ꙋзьрадꙋѥтсе пѡла и сва

63a

61

кѡ ѧ нанихъ ѥсꙋ. Тѧ ани ꙋзьрадꙋѥтсе
се сѡа дриева дꙋбравьна придьлич
емь госьподиновимь ꙗко придеть
сꙋдити земьли. Сꙋдитиѧе сѡои
земьли ꙋправьди. и лѥдемь ꙋисти
ни свои. Слава очꙋ и синꙋ. Ань
тифона. Радꙋисе марѧ диево. све
блазьни пѡтрала ѥси ꙋсѡемь свѥ
тꙋ. Аньтиф. Сподобиме. Псала.
Ѡсьподинь кралѥ радꙋ
ѥтсе земла. и веселетьсе
ѡточи мнози. Облакь
и мракь ѡколо него. правьда и сꙋдь
ма и справьленьѥ прѥстола негѡ-
ѡа. Огань придь нимь придеть.
и попали ѡколѡ све непрьѧтеле
негѡве. Ѡсвиетьлише мꙋньѥ не-
гоѡе свꙋземьлѥ. видие и кренꙋла

се ѥст земьлѧ. Гоⷭ҃е како посѣ
растлѣплѧхсѧ ѡ҃ьлѧни господнегѡ.
ѡ҃ьлѧни гѡспдньнѡвѣ пожренхсѧ
сѡ земьлѧ. И ѵбнестнше несѣсѧ
прѧвьѧх неговх. ноⷭнанеше свн лю
ѧе слвх негѡвх. Пѡсытнаѥтсѧ
сон кѡн клѧнѧтсѧ нстхѧнкмь.
нкон слвѣтьсѧ хлѡлнехь свѡ
нхь. Пѡклонитесѧ немх свн ѧчь
хелн негѡвн. слншвьшн хѣоесѧ
лносѧ ѥсть сночь. И хⷭ ѧлѡвѣше
сѧ кѣсрн жѵлѥськѣ. ѧлн сѵѧслѣ
твонхь госьподн. Ѥ ре гⷭ҃ь ѡнше
нн сѡчрьхх сѡѥ земьлѥ. мнѡго прѣ
хѣьнесѧосѧ ѥсн свѧрхх сѡнехь сѡ
гѧ. К и лѡбнше гѡсьподнѧ ненѧ
внѧѣте злѡ. ѵѵвѣтьⷭ҃ь гⷭ҃ь ѧхше сѡѥ
шнхь свонхь нⷭ҃ь рѵкхх грѣшьнн
ѧ нѣьбвитнѧѥ ннхь. Сонетьлѡ
сть хⷭ҃ѕѧ прѡѣальнкх нправнемь
сѧчемь ѡеселье. Вселнтесѧ св
н прѧвальни ѡгⷭ҃нх ннсьповѣлѧн
ѣе спомнѧнье свѣтнне негѡѡе.
Слѧѧ ѡнх ѳнь тнфонѳ. Сподобн
ме хѡлнтн тебе аневѡ прн свѣ
тѧ нпѡлн менн крѣпость схпрот
нвь врагомь тѡонмь. ѳнь тн. По
порѡлх аневѡ. Псѧлмь.
Ѡпте гⷭ҃нх пѣснь новх
ѥре ѵѵльѧ створн гⷭ҃ь.
Спасе негѧ лесьнѧѧ не
говѧ нмншьѧ сѡепѧ негѡвѧ. Ѵ кѧ
ѕѧно ѵѵнѧ гⷭ҃ь спасенье сѡѡе. н
прнль нѧроⷣ ѡ҃ькрн правьлх свѡ
ѳ. Пѡменхѡ ѥсть мнлостью сѡѡ
ном. ннстнномь свономь ломнъ

64b

ꙗꙗꙗловь. Вꙗꙗнешесе свꙗ коньчꙗ
земьле спасенье бога нашега. По
кликьните могу сва земьла. Пои
те ирадуитесе упсалмих. Поите
гн҃ну угусьлехь. угусьлехь нугла-
су ѿь псалмь нутьрубалхь ѡко-
ванихь игласомь трубле рѡжане.
Пѡкликьните прꙗдькралемь гѡ
сьподꙗнѡмь дакренетьсе море ни
спуненье негово сва земьла икои
живуть на нои. Р неке усплещуть
рукамн унем горесе обрадоваше пр
ꙗдьлꙗчемь гн҃нимь ере греде ѣкѡ
прꙗеть сухꙗтн земьлю. Сухꙗт
свнемь земьлꙗмь управьдꙋ илюд
емь прꙗвостью. Слава очу исину.
Аньтифона. Пѡ породу днево ви
ста прꙗмила ꙗси бѡгородꙗче мѡ

65a

63

лꙗ занась. Верась. Изьлита ꙗст
милость ꙋустнехь твоихь. Ѿьго
вор. Тогарадꙗ млагослови те-
ме богь.

Пѡвине офиве овьдꙗ мл-
ꙗжене дневе марне ѿь
вечерьне марьве суботе
прꙗдь пришастьꙗмь гн҃новꙗмь до
вечерьне роисьтва негова. Пѡви-
не. Аньтифона. навечерьну. Пѡсь
лꙗ мни анѯель габриель кмарни
дневи заьрувениꙗ иозефови. Пса
лмь. Рече гн҃ь гн҃ну мѡꙗмь. Саѡ
сталнеми псалми кои присьтѡꙗ
икакосу спрнедꙗ написани. Аньти
фона. Зарава марꙗ милосьти пу-
она гн҃ь стомо млажена ти ужен-
ахь. Алелуꙗ. Псалм. Хвалите

аѵ.пнѣьчн гѡспода. ѱѣьтнфо. Не
бонсе марне нишьла ксн мнлость
прнаь гн҃ѡмь ѡпо поунешь нпоро
аншь снѧ. ѱ лслхъ. Псалмь. Хз
песелнхьсе ѡрскхѱнхъ мени . ѱѣь
тнфонѧ. Часть немх гн҃ь богъ прк
сьтоаь аѣвнаѧ ѡчѧ пегова нкрал
пнсть хаомх якобовх хвнеке. Пса
лмь. Н его якѡ гн҃ь сѧзнхеть гр
ѧаь. ѱѣьтнфонѧ Єпо рабь гн҃овь
спхле менн по рнеѵн твонон. Пса
лм. Х пѧлн керхѯолнме госьпода
хвѧлн бога тпокгѧ сноне. Капнѣ.
Нзнаетъ шнбнкѧ ѡкорне
мѧ кѯеовѧ нмпнетъ ѡ҃ъ ко
рненѧ неговѧ хѯнаетъ н
поунтъ свѣрхх негѧ ахх гѡсьпѡ
ѧнь . ѠѢгопорь . Ол огх хвѧлѧ .

Песнь . Зарѣвѧ мѡрьскѧ ѯонезъ
ао. Берсь. Нѯлнтѧ нсть мнло
сть ххсьнхх тпонхъ. ѠѢговорь.
Тогчѧн блгосьловн тебе богъ
хвнеке. ѱѣьтнфонѧ. Ах хх спетн
снѧетъ нѧте марне неспонсе нмѧ
шн бхаешь хѣтрости снѧ спожьк
гѧ ѧлелхѧ. Гй помнхн. Кярьсте
помнлхн. Гй помнлхн. Вгрсь.
Гй хсьлншн молтьпх моѳ. ѠѢь
гѡпор . Нѯпѧньк мѡж кшебн ал
прнас. Пѡмолнмосе . Ѵолнтвѧ.
Ѡже кн ѡ҃ъ сплѧхене мѧ
рне анепе хѣтробе рнеѵь
ѧньѯелх ѵпѣмчх пѡхн тне
ло прнмнтн хотно ксн поаѳн мо
лнмоте мѡльбенкомь твонмь .
ѧѣкѡн нсьтнх нхп бѡгороаньчх

66b

67a

65

вѣрѹемо мѣ прнаѣ тобѡмѣ молѣ-
ѣкмѣ помоѯемосѣ тнемьѧѣ хрнсѣ
томѣ гн҃омѣ нашнемѣ. ѧмнн. ѧ нѣ
тнѳоми ꙗсьвѣтнхъ. О по гн҃ѣ прн
ае нсѣон соѣтн негоѳн шнимѣ. нх
ѧнѣ они сихае сожѣлость вѣлн
ка ѧлеахѧ. Вѣрсѣ. Єво хнжѣеть
се гн҃ѣ ка оплакѣ бнелх. ѡѣгѡ-
ворь. Нѣьнимѣ свѣтнхъ тнсхѧѧ.
Пѡмолнмосѣ. Мѡлнтьоѧ.

Внанемьѧ нашѧ молѣтѣ
гн҃ похоаѣян фунсьтн-
ѧѧ пришѧаь нсхкарьсть
снѣ твон гн҃ѣ нашь сѧ свѣкн соѣ-
тнемн соокмн прнпрѣоьаемѡ хнѧ
сь себн нѧнае прнвнваѣьк. кѡн ст
ѡбомь жноѣ нкрѧаѳк хканьсть
вх ахх҃ѧ свѣтоѧ богъ хсьвѣнѣе

вѣкомь. ѧмѣнь. Вніне пнсанѣ
молнтве нѣьтнѳоме нверьсн гѡ
воресѣ нѧ свѧ прнмена ѡпороѯень
ѧ хрнсътоѧ. Нѧконьпантъ. Вѣрс.
О врѣтн нась вожѣ спаснтеаѳ на-
шь. ѡѣгѡворь. Нѡвратн гнѣвъ
твон ѡѣ нась. Вѣрсь. Ол ѡжѣе на
пѡмоѯь моѳ насьтон. ѡѣгѡворь.
Г҃н капѡмоѯн мѡнон посьпнеши
се. Слава ѡчх нснмх. Какѡ сѳнн
хповеан. Псѧмь. Уесьто крѧтн
мене. Н зьлхѣнмѧ зѧзьвахъ. Г҃н ѣ
хзънесеть. Пѣсань. Пѡмѣн спѧ
семьѣ.

Капнтхлѡ.

Во анѣвѧзѹѣьне нпѡроа-
ан снѧ нѧзѡвѣтьсе
нме неговѡ емѧнхѣль.
мѣсьло нмеаь кстнѣе. Аѧ зѧ нсь

67b

68a

66

кѫснти ꙁлѡ.и изѣѧбрати ѧѡспро.
ѿъговорь. Б ѻгѣ хвалѧ. Вєрсь.
ѯ мѣѕєль гⷭ҃ювь напѣстити мѧрнн.
ѿъгѡворь. Н пѡуѣнеть ѿь ѧхѫ
свєтѧ. ѯѣтнфонѧ. А хѫ сѡєтн.
Псалм. С ѧлѧ ѧопхсѣтносн. ѯѣ
тнфо. А хѫ свєтн снѧєть нѧпє
мѧрнє нєсѡнсє нмѧтн бхаєшь хѫт
робн снѧ бѡжѣ ѧлєлхѧ. Гⷭ҃ помн
лхн. К чрьстє пѡмнлхн. Гⷭ҃ пѡ
мнлхн. Вєрсь. Гⷭ҃ хсьлншн мол
нтох мѡю. ѿъгѡворь. Нзъвѣнь
мок ктебн ѧ҃ прнлє. Пѡмолнмѡ
се. Мѡлнтьѡѧ. Ѡлхє кн ѿь бла
хенє мѧрнє ѧневє хтробє. Носьт
ло молнтьвє реѣн ночє ѱѡ҃ѕѣнрмь
слнеѧн какоѥ хофнчьѣ прнль прн
шєствкмь. ѯѣтнфо. Лєвєтогѧ пс

ѧлмѧ. П ѳ порогѣх ѧнєѡ. Нѧ мѣсь
то нєгѣ говѡрнсє овѧн ѧѣтнфонѧ
жоч нзъѧолѧ слнєѧн. ѯѣтнфонѧ.
ѯ мѣѕєль гѡсьподнювь напѣстн
мѧрнн нпоуєть ѿь ѧхѫ свєтѡгѣ
ьлєлхѧ. Пѡуѣнє нѧтнѧрнон. Вє
рсь. Гⷭ҃ хсьнє мѡѥ ѿь тѡорнть.
ѿъгѡворь. Н хсьтѧмоѣ нѧвнєсте
хвѧлх тѡотѡ. Вєрсь. Ѡ҃ ѡхѥ нѧ
пѡмоль мѡю нєсьтѡн. ѿъгѡѡор.
Гⷭ҃ кѧпомѡѧн мѡнон посьпнєшн
се. Н осьтѧло реѣн какоѥ спрѣѧ
нѧпнсѧно. Вєрсь. Нзъласть ѥсть
мнлѡсть хсьтнхь твонхь. ѿь
гѡворь. Тогрѧан слѧгосьловн
тебє бог хвкѵ гєнье. ѧ.
Ѡсьлѧнь внн ѯѣлєль гѧ
брнєль ѿь бога хгрѧль гѧ

ѧлѣнськи кѡмѫж нме нꙁѣрѣть
кѧнеѡн ꙁарꙋенныи мѫжа · кѡмѫ
нме бѣше ноꙁефь · ѡ҃ь ѧѡма ѧпѡн/
лова · и нме аневи мрнч нѫшѧль
кѡѡн ѧньгель ревѣ · ꙁарѧвѧ мрнч
млоѕьтн пѫни гн҃ь стѡбомь · спѧ
жени тии хѫенѫхь · Ти гн҃ помнѧ/
хи мѧсь · Богѫ хѫлѧ · ѧньтнфѡнѣ ·
Посьлѧ бнн ѧньгель гѧспнель
кмрни аневи ꙁарꙋенныи ноꙁефѡ
ви ѧвнесьти ѡон рнеу свнетьлѡ
стн · же бонсе мрнч нѫшьлѧси мн
лость пръмь гн҃ѡмь · О҃ѡ поуь
нешь хѫтрѡѕни нпѡроанишь сны ·
ниꙁоветьсе сны ѡнишьнегѧ · В е/
рѧсь ѧсть немѫ ѧѡпѧ очѧ · него
ѡч нкрѧлѣнеть хѫомѫ зкобовѫ хв
неке · О҃ѡ поуьнешь нпѡ·

Оученїе · в ·

Кѡѡч кѧѧ сапша сметесе
ѡѡлеськан негови нмнш
лше всеѕи какоѕли сѣ
лѡ ѡ҃ѡн поꙁьрѧвьленьѣ · и реве
ѡн ѧньгель · и есѣонсе мрнч нѫшь
лѧ жси млость пръль сѣѡгомь ·
Е ѡ҃ поуьнешь хѫтрѡбн нпѡроан
ишь сны нѧ реѵешь нме немѫ нсх
сь · и шѧн бѫѧеть велнкь · нсны
вншьнегѧ нꙁѡ҃ветьсе · и ѧѕть не/
мѫ гѡсьподнь богь пръносьволь
ѧѧвнѧѧ ѡчѧ негоѡѧ нсѣхае кралеви
ѣн хѫомѫ зкобовѫ хвнеке нкрѧле
всѣѡх неговѫ несѣхае конычѧ · Ти
же гн҃ помнѧхи мѧсь · Б огѫ хвѧлѧ ·
Ѡ҃ѣгѡворь · ꙁ арѧвѧ мрнч мнлось
ѣн пѫни гн҃ь сѣобомь · Ахѫь свѣти

сиѧетъ мѧте исѧлѧ вишьнегѧ ос
нин тебе·нѱѡ ѿь тесте гѡансе св
ето мѧ реветьсѣ синь божи·Верс·
К ѧко бѣае ѡвон кре мѫки незъни
мь·нѡьгѡворн ѧньгель реve нѡн·
А хъ соетн· Утенье· ·г·
Реve марѵ кѧ ѧньгелѣх кѧ
кѡ бѣае ѡвон кре мѫки
непѡзънго· Н ѿь гѡво/
рнвь ѧньгель реve нѡн· А хъ сое
тн сиѧетъ мѧте исѧлѧ вишьнегѧ
осьнин тебе·ѱгоанбосе исьтесте
пороан свето мѧревеьсе синь сѡ/
жи· Н ѡво елнзъвьетѧ блнженкѧ
твоѧ йѭѧнзъve сиѧ хсьтѧросьти
свонок·нѡво мисеч шесьтн кстъ
нѡн коѧ мѧрнчѫесе не плодьѧ·не
ре несѣае не хъможѧ прнаь сѡ/

гомь свѧкѧ рнеvь·реve марѵ·Ево
расѧ гѡсьподнѡвѧ сѫан посъло
вх тѡѡкмх· Т нже гѡсьподн пѡ/
мнлхи нсь· Б ѡгх хвалѧ· ѿьгѡ
ворь·П рнмн слѡво анево марнж
кож тести ѿьгосьподнѧ ѧньгело
мь посълѧнѡ кстъ· ѡво поучнетъ
ххтробн богѧ нчьловѣкѧ· А ѧ бѧ/
жени мѧревешьсе хсьвнехъ женихъ·
Версь· П ѡроанншьсѡ сиѧ нане
встьи ѧне хорнеанш невѣешь мѧ
тн вѣзъѧ не тѣкнхтѧ· А ѧ сплѧже
нѧ· С лавѧ ѡчѣ нсних нѣхх сое/
тх· А ѧ сплѧженѧ· Нѧлѧвьѣесь ѧнь
тифонѧ· П ѡсьлѧнь внн ѧньгель·
Псѧлмь· Гѭь крѧльгѫ· Нсѣосьтѧ
анемн псѧлмн чѡнсе прнсьтѫже·
ѧньтифо· Пѡсьлѧнь отнн ѧньгель

70b

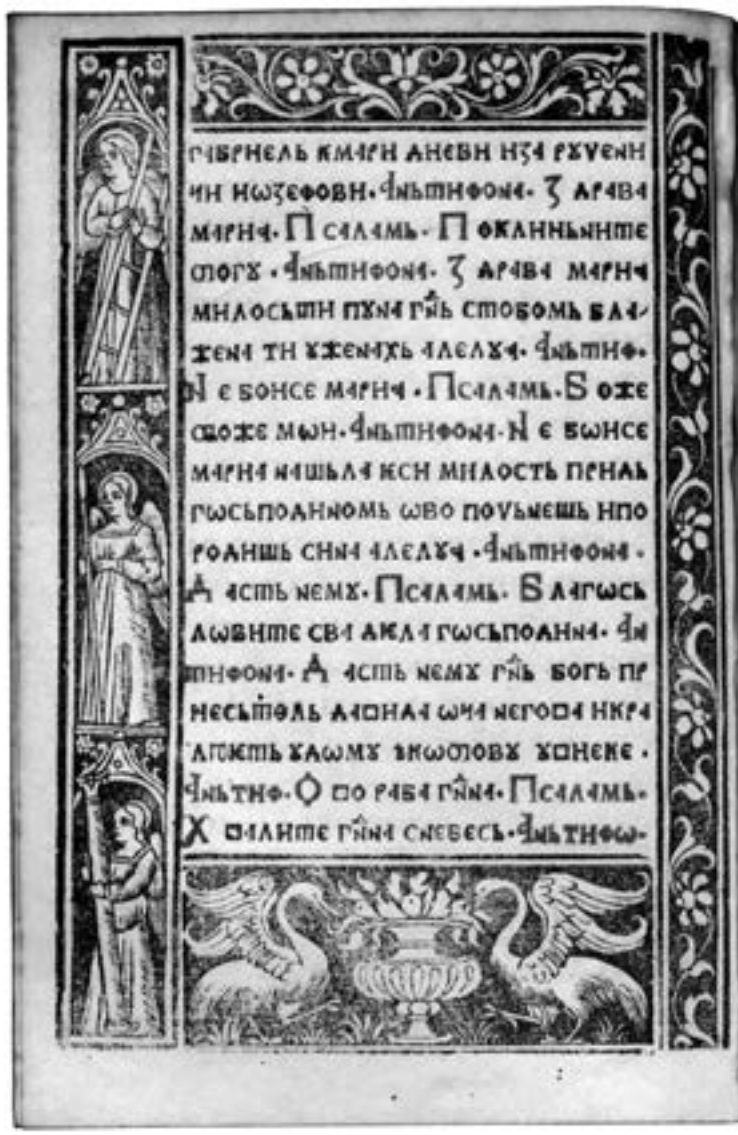

гаврнель кмари дневи нза рѹвени
чи нѡзефови. Аньтифона. З драва
марнѧ. Псаламь. Поклиньните
могѹ. Аньтифона. З драва марнѧ
милосьти пѹна гн҃ь стобомь бла-
жена ти ѹженахь алелѹѧ. Аньтиф.
Не боисе марнѧ. Псаламь. Боже
своже мѡи. Аньтифона. Не боисе
марна нашьла еси милость прилѣ
гѡсьподиномь ѡво поѵьнешь ипо
родишь сина алелѹѧ. Аньтифона.
Дасть немѹ. Псаламь. Благѡсь
лѡвите сва дела гѡсьподина. Ан
тифона. Дасть немѹ гн҃ь богь пр
несьтѡль дадила ѡча негода икра
лгѣть ѹдѡмѹ ѣкѡмовѹ ѹдиеке.
Аньтиф. О по раба гн҃на. Псаламь.
Хвалите гн҃на снебесь. Аньтифѡ-

71a

69

Єдѡ раба гн҃нѡва мѹди мени пось
ловѹ твоемѹ. Капитѹлѡ. Изидѥ
шибика ѿь корена езеова. Пѣсань
ча. О прѣ сладьна гѡсьподѥ. Вера
сь. Блажена тии ѹженахь. Ѿьгѡ
дорь. И блажени плодь ѹтрѡбѥ
твоѥ. Ка благѡсловьлень. Антиф
она. Дѹхь сдети снидеть надте
марне неѡдисе имати бѹдешь ѹѹт
рѡби сина бѡжѧ алелѹѧ. Псалам.
Благѡсловьлень госьподинь бог
изьраѥловь. Молитва. Бѡже ки
ѿь блажене дневе марнѥ. На при
мѹ верась. Бѡже на помѡѣь мѡѥ.
Пѣсаньча. Помени спасеньѥ. Пса
ами. Бѡже ѹиме твѡѥ. Благѡсь
ловиль еси гн҃. Хвалите гѡсьпо
да сои ѥзичи. Аньтифона. Пѡсь

71b

ланъ бии аньѧель. Капитѹѡ. Ѻво
дневѧ пѡроди. Верась. С пѡло би
ме хвалитисе. Мѡлитва. В оже
кои блаженe дневе марие. На тие
рьѵѹ Верась. Б оже напомѡѧь мѡ
ю. Пѣсань. П ѡмени спасенье ст
ворителью. Псалми. К а гѡсьпѡ
динѹ када ѹневолахь зазьвахь. Ѹ
зьдвигѡхь ѡѵи мѡѥ. Ѹ зьвеселн
хьсе ѡрекѹщихь мени. Аньтифона.
З драва марие. К апитѹлѡ. Н зи
де шибика ѿь кѡрена есеѡва. Вер
ась. Н зьдита ѥсть милѡсть. Мѡ
литьва. Б ѡже кѡи ѿь блаженe
дневе марие. На шесьтѹ. Верась.
Б ѡже напомоѧь мѡю. Пиесаньча.
П ѡмени спасенье створителью.
Псалми. К тебѣ дпигохь оѵи мо

72a

70

ѥ. Н егѡ ако гѡсьподинѡь биоми
ѹнась. К ѡи ѹфаю ѹгосьподина. Ан
тифо. Н ебоисе марие нашьла ѥси
милость. Капитѹо.

Асть немѹ гн҃ь богь при
есьтѡль дѧпида ѡча не
гова икралевати ѧе ѹдо
мѹ ѣкѡмѡпѹ ѹпиеки икралевьст
пѹ негѡвѹ небѹде кѡньча. Ѿьгѡв
ор. Б ѡгѹ хвала. Верась. Б лаженa
тии ѹженахь. Мѡлитьпа. Б ѡже
кѡи ѿь блаженe дневе марие. По
ѵине нѡна. Верась. Б ѡже на помо
ѧь мѡю насьтѡи. Пѣсань. П ѡме
ни спасенье створителью. Псал
ми. К ада ѹзьпрати гѡсьпѡдинь
плиень сиона. Н егѡ ако гн҃ь сази
ѧе градь. Б лажени сви кѡи бѡѥ

72b

се гн҃на. Анътифѡ. Ѻвѡ рабѧ гн҃нѡ
ва. Капитꙋло. Ѻвѡ дневѧ зачьне
ть и пѡроди сина. Верась. Анѫель
госьподань навиесьти марии. Ѿь
говорь. Изаве ѿь дꙋха света. Мо
литьва. Бѡже кѡи ѿь блажене
дневе марие. Знанѡ есть да ѿь
парьвога дне пѡ ѡкьтави роисьт
ва хрисьтова дери до оучиченьѧ бо
городиьче. Бива ѡфиѵье блажене
дневе марие какѡ приль пришасть
емь гѡсьподиновиемь. Разьмисе
гѡвори насьва времена ѡвѧи мѡл
итьва кѡѧ следи изьдала.

Мѡлитьва.

Бѡже ки спасеньѧ вѣѵь
ногѧ ради блажене марие
дневьства на пꙋненьемь ка ѵлѡ-

73a

71

вѣѵаськомꙋ родꙋ плате пѡдаѡ е-
си подаи даю занась ѵхѣмо мѡле
же пѡконѡи дѡсьтоини ѡхдемѡ
творьча живота примити гн҃а на-
шега исꙋкарьста сина твѡнега.
А мень. Прилагаьсе молитьва ап
ѡсьтоловь са ѡсьталиеми кѡие
се присьтое насьва времена какѡ
е више писачо понаѵинꙋ приль пр
ишасьтиемь господиновимь. Аови
ниже писани анътифоне гѡворесе
навеѵерьнꙋ ина лавьдесь. ина ѡсь
тала времена. Анътифѡ. Ѻ ѵхдьно
изьмиешаньѣ творачь рода ѵловѣ
ѵаськога ѡживлаемꙋ тиельо при
ѧмьши ѿь дневе рѡдити дѡсьто
чѡсе есть. И исьтꙋпае ѵловиекь
безьсемена даровали намь своие

3

73b

74a

72

Можасьтво. Анътифо. Када родн
осе ѥсн не изъреѵенн ѿь дневе та
дан исьпѣнена ѥсѣ письма како да
ждь нарѣно сашаѳсн дасьпасень ст
вѡрильѡн нарѡдь ѵлѡвѥѵаськи
теѡе хвалимѡ ѡѡже нашь. Анъ
тифѡна. К ѵпиенѣ кѡю видне мо
изесь не изъгориелѣ сахъраненѣ по
зьнасьмо твоне хвалено днеѵьст
вѡ. Ѡѡгорѡдньче мѡли занась.
Анътифѡна. Плѡдить кѡриень
есеѡвь изишьла несть звиезьда
ѿь ѣкѡѡа днева рѡдн спасителя
теѡе хвалимѡ ѡѡже нашь. Анътн
фѡна. Е вѡ марна рѡдить намь
спасителя кѡнега ивань виднеѵь
ѵзѣпи гѡвѡреѧн ѡѡ аганачь ѡѡ
жн ѡво кѡн ѵзимьде грнеѵе мира

Аделѣч. Ка ѡлагѡсловьлень анъ
тифѡна. Дивьнѡне таиньствѡ
прѡсьвиетьлаиетьсе данась ѡѡ
чвьлаютьсе нарави. Ѡѡгь ѵлѡви
кь ствѡрень несть. Итѡн чѡ ѡнн
приеѡн. Ичѡ неѡнише примить
несьмиешеньиемь мѵѵень нирязьа
иеленьиемь аделѣч. На велиѵить
ина сада дѡпѵсьтиоси госьподн.
Анътифѡна. Великѡга дѡсьточ
ньч таиствѡ чрикавь ѡѡжч. Ст
вѡрено ѥсть ѵривѡ незьнаюѧн мѵ
жа ние ѡчькварьнено ѿь неие нѵ
омь приамьши свн нарѡдн прнаѵ
ть рекѵѧн слава теѡн гѡсьподн.
Знанѡ несть да ѿь ѡкьтаве ѵсь
карьса дѡ ѵзащастьч гѡсьподьне
га на велиѵить ина сада дѡ пѵсь

74b

ТНОСИ ГѠСЬПОДИНА · СЛА-
ГОСЛОВЛЕНЬ ГѠСЬПОДЬ
БОГЬ ИЗРАВИЛОВЬ
ГОВѠРИСЕ ·
А НЬТИ
ФОНА ·
КО
А СЛЮ-
ДИ ѾЬ ИЗЪ
ДОЛА · КРАЛ-
НЬЧЕ НЕМЕСЬКА
РАДУИСЕ АЛЕЛУА ·
ЄРЕ КОГАСЕ ДѠСЬТО
А НѠСИТИ АЛЕЛУА · УСЬ
КАРЬСЕ КАКѠ РЕЧЕ АЛЕЛУА ·
МѠЛИ БОГА ЗАНАСЬ АЛЕЛУА ·
А МЕН ·

75a

73

СВАРШУНЕ ОФИЧ-
НЕ ѾБЛАЖЕ-
НЕ ДНЕВЕ
МАРНЕ СА
СВНЕ
МИ
ЗАКО
НИ КАКО
СЕ ПРИС
ТОИ · ПО
ЗАКО
НУ
РИМ-
СКѠМУ ·

А ПОУНИЕ ОФИЧЕ СТОГА КАРЬСТА ·

3в

75b

76a

74

Сварьшенωѥ.

¶ Пω ѵнне офнѵѥ стога карста
реѵенω гωсьподнномь нваномь па
помь ннавнесьтн ткωгодѥ реѵе ω
ое рнеѵн свакн дань навриѥме сво
ѥ нма прощеньѧ тнсѹха годнщѧ.

Пнесаньчѧ.

Тьчѧ мѹдрось
тн. нсьтнна бо
жаствена. богь
нѵьловѥкь не
сть. ѡн ѹврне
ме готорьне. ѿь
знанне хѵенникωвь тѹтако ωсь
тапьлень. ѿь жѹдна нзьдань про
дань нмѹѵень. Верась. Пωкданам
се тебне карьсте нблагωсьлнпь
ламь тебе. ѿьгωворь. Ѥрь сопет

76b

ИМЬ КАРЬСТОМЬ ИКАРЬВЮ ТВОНОМЬ
ѠСЬЛОСЛОАНОСИ ПАСЬ СВНЕТЬ. Мѡ
ЛИТЬПА. ГН҃Е ХСЬЛИШИ МОЛИТВХ
МОЮ. Ѿ҃ЬГѠПОРЬ. ИЗЬВАНЬЕ МѠНЕ
АА ПРИАЕ КТЕСЛИ. ПѠМОЛИМѠСЕ.
Мѡлитва.

Ѹ҃НЕ ИСХКАРЬСТЕ СИНХ БОГА
ЖИВОГА ПОЛОЖИ МХКХ КР
ИЖЬ ИСЬМАРЬТ ТВѠЮ. МЕ
ЯЮ СХАОМЬ ТВОИМЬ НАХШОМЬ МѠИ
ОМЬ САА ИХУАСЬ СМАРЬТИ МОЕ НАА
ШЬ ЖИПИЕМЬ ПѠМИЛОВАНЬЕ ИМИЛ
ОСТЬ. АМЬРЬТВИЕМЬ ПОКОИ ИѠ҃Ь ПХ
ЧЕНЬЕ. НАРЬКВИ ТВОИѠИ ТАКОЯЕ МИ
РЬ ИПРАПО ЕАИНЬСТВѠ ИНАМЬ ГРИЕ
ШЬНИКОМЬ ЖИВОТЬ ИПОКОИ БИЕУЬ
НИ. КИ ЖИПЕШЬ. И КРАЛХЕШЬ ЗСЛѠ
ГОМЬ Ѿ҃ЬЧЕМЬ ХЕАИНЬСТПХ АХХА СВ

77a

75

ЕТОГА БОГЬ. ПѠСВЕ ВНЕКЕ ВНЕКА
А МЕНЬ. ВЕРАСЬ. ГѠСЬПОАН ХЕЬЛИ
ШИ МѠЛИТЬВХ МѠЮ. Ѿ҃ЬГѠВОРЬ.
ИЗЬВАНЬЕ МѠНЕ КТЕСЛИАА ПРИАЕ.
СЛАГѠСЬЛОВИМО ГѠСЬПѠАНИА.
СЛОГХ ХПАЛА. НА ПРИМХ.

ХВРИЕМЕ ПАРЬВѠ ПѠВЕАЕ
НЬ СЛИ ИСХСЬ КА ПИЛАТХ
КРИВОМЬ СВНАѠУЬСЛОМЬ
ХМЬНОГА ОСЬВАЯАНЬ. ПОПРАТХ БИЕНЬ
РХКЕМХ ПЕЗАНЕ. АИЧЕ СЛОЖЕ ПОПЛХ
ВАНО. СПЕТЬЛѠСТЬ НЕСЛЕСЬКА ХГѠ
АЬНА. ВЕРАСЬ. ПѠКЛАНАМЬСЕ ТЕБИ.
Мѡлитпа. ГѠСЬПОАНИЕ ИСХКАРЬ
СТЕ СИНХ БОЖИ. НАТИЕРЬУХ ПЕСАН.

РАЗАПЬНИ ХПИАХХ ОТРЕТИ
АНО АНЕ. ПОРХГАНЬ. ОСЛХѠ
УЕНЬ ХСПИТХ ЧАРЬЛЕНХ.

77b

78a

76

гла̀ша негова̀ наполнѧєсѧ крⷭ̀нома̀ тр҃ьнопѣ̀сома̀. Кр҃ⷭ̀тѣ ношн̀ наро̀ма̀ наминесѣтѡ ѿ̀ мѫкѣ. Верꙗсь. Пѡ клонимсѧ тебѣ̀. Молитва̀. Гⷭ̀ѝ помилꙋѝ нⷭ̀ хр҃ⷭ̀тѣ сихъ сло̀жѝ.

Нашесѣтѹ пѣсань҃ца

Врѣмене шесѣтѡ нⷭ̀хⷭ̀ѣ сѣни кр҃ⷭ̀тѣ прѣпѣнень. нѣзѝн сразѣбо̀нѣнь҃ци ѿ̀ лꙋчень наро̀ⷣ. желань҃ ѣсо̀ꙋѝ нѡчь҃ца бѣѝ напѡнень. чрⷭ̀ꙗнь҃ грѣхѣ хмива̀ ꙋловнекь нѣзо̀ⷣь такѡ по хрⷭ̀ѣ. Верꙗсь. Поклонимсѧ тебѣ̀. Молитва̀. Гⷭ̀ѝ помилꙋѝ нⷭ̀ хр҃ⷭ̀тѣ сихъ сло̀жѝ.

На нонх пѣсань҃ца.

Врѣмене аевето гⷭ̀ѝ помилꙋѝ нⷭ̀ хр҃ⷭ̀тѣ ѣзꙗвше хр҃ⷭ̀тосѣ е/

ан єлн̀ аминꙗсѧтѣлѣѝ ѡ҃ц҃ь ѧхъ прѣда̀ ресѣра̀ негова̀ скланѣомь вѣ тезь прѡволе. земльнсѣ тѣлѣѝ пѡ трѣсѣ нⷭ̀ѣхѡвь҃ѣ помарь҃ца: Верꙗсь. Пѡклонимсѧ тебѣ̀: Молитва̀. Гⷭ̀ѝ помилꙋѝ нⷭ̀ хр҃ⷭ̀тѣ сихъ сло̀жѝ.

Нашевер҃ьнх пѣсань҃ца.

Кр҃ⷭ̀тѣга сѣнмише хр҃ⷭ̀ѣ вер҃ьне. матерн ѣлѣѝ сѣѝ пхѡть мѫченѣ. крѣпѡсть тѣсе хр҃ⷭ̀тѣѝ сло̀жѝственѡѝ. тѣкѣѝ нⷭ̀ьмарь҃ть поѣ хивота̀ лнекарнѣ. ѡнѣме хвенх нр҃х на слⷭ̀ьнѣ. Верꙗсь. Пѡклонимсѧ тебѣ̀. Молитва̀. Гⷭ̀ѝ помилꙋѝ нⷭ̀ хр҃ⷭ̀тѣ сихъ. Нашѡпланѣх пѣсань҃ца.

78b

Ѹ Приеме исьпѹненьѧ да
пѡкопаго тиелѡ исѹкар
стѡѡ племенито ѹфа
ньне жиѡта внеѵьнега пѡмаза-
ше ѡнами исьпѹнаго де пиисьма
негѡва памети ѡдан ѹсьпѡмена
имени смарти пѡмьна. Верась. П
ѡкланамьсе тебѣ. Мѡлитьва.
Гѡсьподине исѹкарьсте. Мѡли
тва. ·ѡ·

О Ваи вриемена ѿь лѹче-
на здевочихнѡмь. тебѣ
карьсте ѹсьпѡменѹьго милѡсьти-
во радоватисе. ки заме мѹчень не
си лѹбаѡьго причньѧ бѹдѣ мени ве
сельне ѹсьмарьти иѡстраниме. В
ерась. Пѡкланамьсе тебѣ. Мѡл
итьва. Госьподине сѹкарьсте си

79a

77

нѹ. Мѡлитьва.

Ан намь гѡсьподине мо
лимоте приклонѡ ѹкл
ѡнитисе дѧблега пѡта
кьнѹтьѧ. и тебе бѡга самога спа-
метьго ѵистомь слиедити.
Госьподиномь нашѣ-
емь исѹкарьсто-
мь синѡмь
твоимь
ки ст
обѡ
ме
жиѡе
иералѹне ѹнединьствѹ дѹха сѡе-
тога богь. Посьве виека. Амень.

Сварьшѹе Офиѵе стога Карьста.

79b 80a 75

Ѡ ѵнне ѡфнѵне светѡ
га дѹха коне ѹѵнни папа
бенедикть надопѹсьти
свакомѹ ткѡга реѵе недьномь на-
дань ѕдеѡѡчнѹномь три тисѹ ѧ
нѵетарьдесьти дана нма прощен-
а. Пнесаньча.

Намь дѹше све-
ти милость ѥ-
сть дана ѿь кѡ
га дневньча дѥ
вича би ѡсьне
нена пѡгабрне-
лѹ аньѕелѹ бии
пѡѕьдрадьлена слоѡѡ пѹоть ѹѵн
нена неесть дневньча рѹкѡвана. В
ерась. Г ѡсьподине ѹсьлиши мѡ-
литвѹ мѡю. Ѿьгѡворь. Н глась

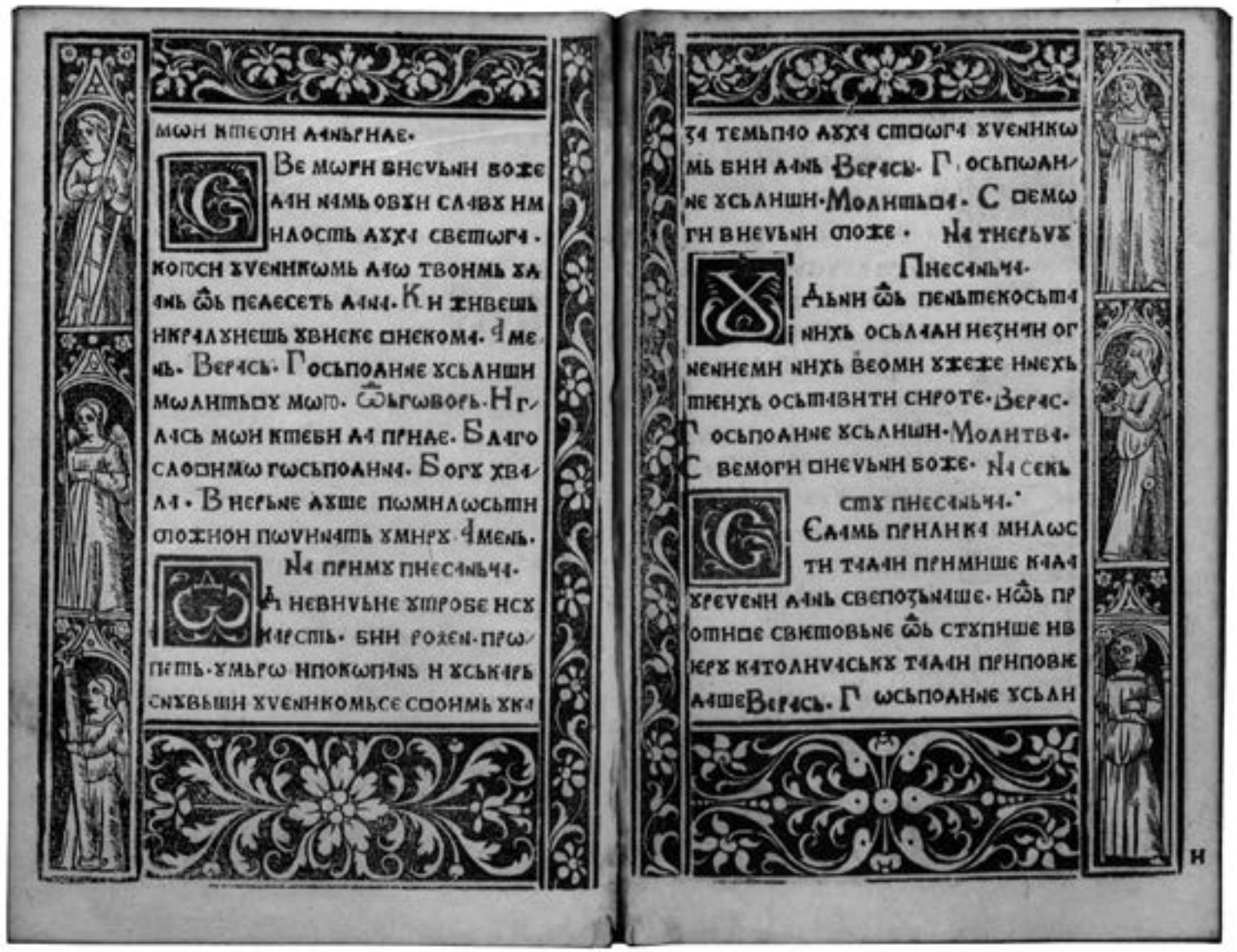

мѡи кѣеѡи аѧьгнае.

Свѣ мѡги внєуьни боже аи имь овѫи славѫ им
лость аѫхѧ свѣтѡгѧ.
коѡси хѵєннкѡмь аѩѡ твоимь за
имь ѿь пєлєсеть аѧѧ. К и жнвешь
икралѫнешь хвиєке ѡнєкомѧ. Ѧме
нь. Вєрѧсь. Госьподнне хсьлнши
мѡлитьох мѡѡ. Ѿьгѡворь. Нг
лѧсь мѡи кѣебн аѧ пѵнае. Благо
слоѡнмѡ гѡсьподнѧ. Богѫ хва
лѧ. В нєрьне ѧхше пѡмилѡсьтн
споджнон пѡунѵѧть ѵмєрх Ѧмень.

На пѵнмх пѣсаньчѧ.

Дѧ невнуьне ѵпробе нсх
ѵєрспь. бнн родєи. прѡ
пѣть. ѵмьрѡ нпокѡпанъ н хськѵрь
снхвьши хѵеннкомьсє споднмь хѵѧ

Ѳѧ темьпѧѡ ѧѧхѧ спѡѡгѧ хѵеннкѡ
мь бнн аѧь Вєрѧсь. Г осьпѡан
не хсьлнши. Молитьоѧ. С ѡемѡ
гн внєуьни споже. На тнерьх

Пнесаньчѧ.

Ѳьни ѿь пеньтекосьтѧ
нихъ осьѧѧан нєзнѧн ог
неннємн нихъ вєомн хжеже нмехъ
тнєнхъ осьтавнти снроте. Вєрѧс
Г осьподнне хсьлнши. Молитвѧ.
Вемогн ѡнєуьни боже. На сєкь

стх пнесаньчѧ.

Єлѧмь пѵлнкѧ мнлѡс
ти тѧѧи пѵнмше кѧѧ
хѵеѵєн аѧь свєпоѕьчише. нѿь пр
отнше свѣтовьне ѿь стхпше нв
ерх католнчѧськх тѧѧи пѵповѣ
ѧше Вєрѧсь. Г ѡсьподнне хсьлн

81b

ши. Молитьва. Свемоги внеуь
ни боже. На подьне пиесань.

Аухь хреши тедаи ши ху
еником дань божи домь
шожи лубаши студеньча
жиогга духовьнога ужеженьча.
помазаньча ѿьгьнега седьмеро наре
деньие милосьти хрешеньча блаже
нства. Верась. Гне усьлиши мол
итьбу. Свемоги внеуьни боже.
Молитьва. На деуерьну пиесаньча.

Приди душе свети десниь
че шоже парьсть криепо
сти духовьна. нась успра
ни исьлоподи ѿь асьвиехь зала.
данамь ненаходи дадо паклени до
пущеньие исьлобожениемь духовьн
иемь. Верась. Госьподине усьли

82a

80

ши молитьву. Молитьва. Свемоги
внеуьни боже.
На комьплиту пиесаньча.

Оваи приемена ѿь луче
на здевоьчиуномь тести
душе свети слатьку мо
литву твою рекохь данаська ки
жудишь твоимь надахьнутиемь да
по жиоемо жудеже нестеськога ве
села. Амень. Верась. Госьподи
не усьлиши молитьву.
Молитьва.

Твою госьподине милос
ть молимь да за овои
офиуе духа светога ко
нем а недосьтоини грешьникь на
славу ина уасть имену твому пи
ехь настоаньиемь приуисте дне

82b

ве марие. исьвиехь светиехь твω
ихь ѿь асьвиехь гриеха оеле ми-
лосьтиво мене покарай. иѿь ачвь
лиехь протива покриепиме. оишь
нега аωстра аопусьти имати зако
ихьсамь аужьна молити исукарь
ста за живиехь али за марьтв-
иехь. имилосьти тоωе аанезаст-
ранишь кωихь гωаирь исьпроси-
мо. иуоиеуьни жиоть аа приае-
мо. и твоиωи милосьти аасе при
кажемо ибуаемо аосьтоини. Гω
сьпоаиномь нашиемь исукарьсто-
мь синомь тоиимь ки стобоме жи
ое икралуе уеаиньствуа ауха сое
тога богь. Посьве виеке виека.
Амен. Верась. Госьпоаине усьли
ши мωлитьву мωю. ѿговорь. И

83a

81

зьоаньѥ моѥ аа приае кте
би. Благосьлооимω
госьпоаньна. Мо
гу хвала. Ве-
рась. Ви-
ерьне ау
ше по
ми
лосьти
ѡожиои по-
уивале умиру.
Амен.

Спаршуе Офиуе ѿь Стога ауха

83b 84a 82

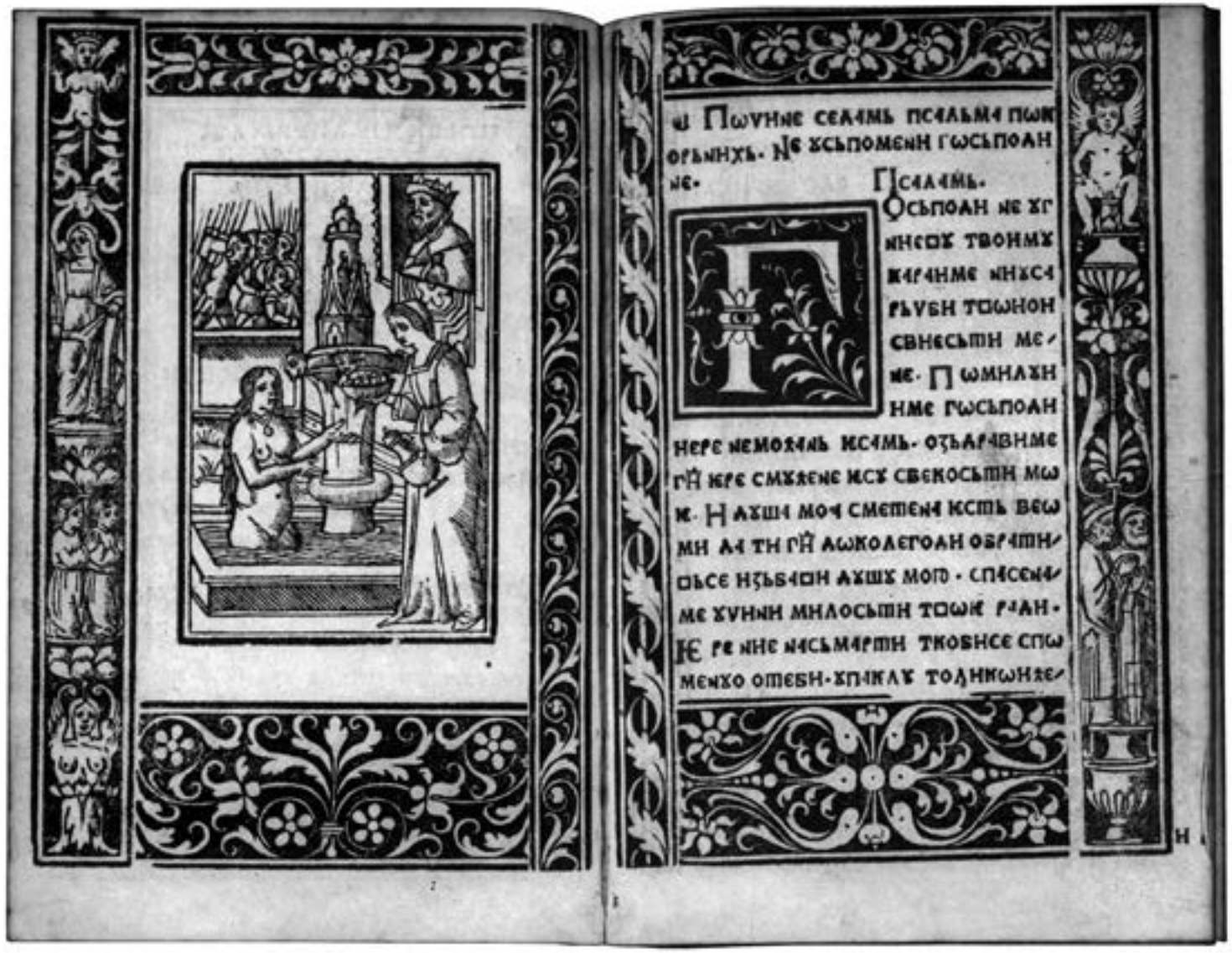

ѡ Пѡѵнне седамь псальма пѡк
орьнихь. Не ѹсьпомени гѡсьподи
не. Псаламь.
Осьподи не ѹг
ниеѡѹ твоимѹ
карание ниѹса
рьѵби тѡѡнои
свнесьти ме-
не. Пѡмилѹи
ниме гѡсьподи
иере немоѫань ѥсамь. ѹзьдравиме
гй ѥре смѹѫене ѥсѹ свекосьти мѡ
ѥ. Наѹша моѧ сметена ѥсть веѡ
ми да ти гй дѡколегоди обрати-
ѡьсе изьбаѡи дѹшѹ моѭ. спасена-
ме ѹѵнни милосьти тѡѡѥ радн.
Ѥре ниѥ насьмарти ткобисе спѡ
менѹо отеби. ѹпаклѹ тодикѡиѫе-

84b

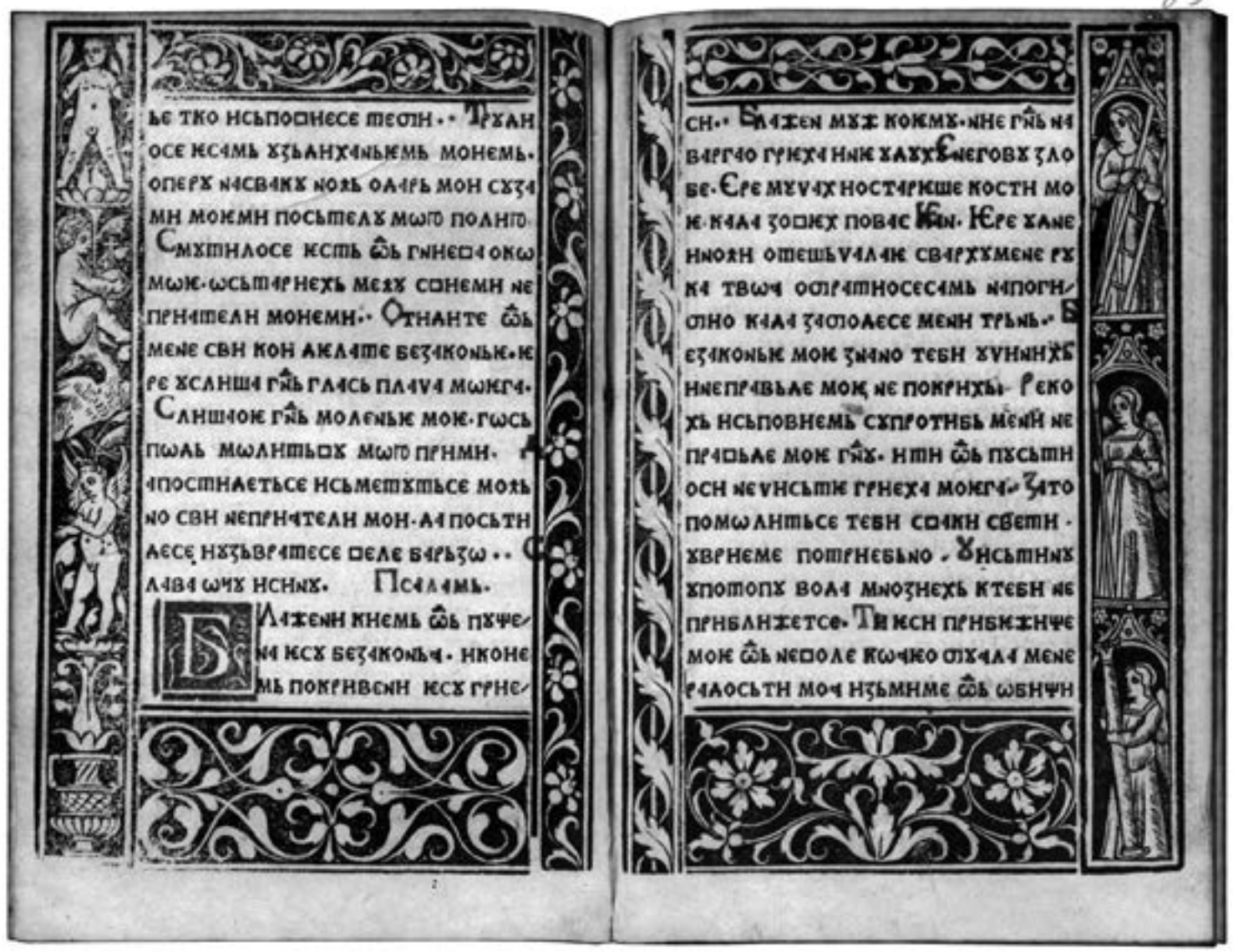

ье тко исьпоꙋнесе тесꙗ.. Трꙋдꙗ
осе ѥсамь ꙋзьдꙗхꙗньѥмь моѥмь.
оперꙋ нꙗсвꙗкꙋ ноѫь одꙗрь мои сꙋза
ми моѥми посьтелꙋ мѡю полию.
Смꙋтилосе ѥсть ѿь гнѥꙋꙗ окѡ
мѡѥ. ѡсьтарѥхь меѫꙋ сꙋѥми не
прꙗтели моѥми.. Отꙗдите ѿь
мене свꙗ кои дѥлате безꙗконьѥ. ѥ
ре ꙋслиша гн҃ь глꙗсь плꙗꙋꙗ мѡѥгꙗ.
Слишꙗоѥ гн҃ь моленьѥ моѥ. гѡсь
пѡдь мѡлитьꙋ мѡю прими.
ꙗпостꙗетьсе исьметꙋтьсе моѫь
но свꙗ непрꙗтели мои. дꙗ посьти
десе ꙋзьвратесе ꙋеле барьзѡ..
лꙗвꙗ ѡчꙋ исꙗнꙋ. Псꙗлꙗмь.

Блажени кѥмь ѿь пꙋще
нꙗ ѥсꙋ безꙗконьꙗ. ꙗкоѥ
мь покрꙋвени ѥсꙋ грѥ

85a

83

сꙗ.. Блажен мꙋж коѥмꙋ. нѥ гн҃ь нꙗ
варгꙗо грѥхꙗ ꙗнѥ ꙋдꙋхꙋ ѥнеговꙋ зло
бе. Ѥре мꙋꙋꙗх ꙗостарѥше кости мо
ѥ. кꙗдꙗ зоꙋѥх повꙗс ѥꙗн. Ѥре ꙋдѥ
ꙗноѫи отешьꙋꙗлꙗѥ сварꙋхꙋмене рꙋ
кꙗ твѡꙗ ѡсꙗратꙗосесꙗмь нꙗпоги
сꙗно кꙗдꙗ зꙗсꙋодесе мени трьнь.. Б
езꙗконьѥ моѥ знꙗно тебꙗ ꙋꙋꙗнꙗхь
ꙗнепрꙗвьдѥ моѥ не покрꙗхь. Реко
хь исьповѥмь сꙋпротꙗбь мени не
прꙗꙋьдѥ моѥ гн҃ꙋ. ꙗти ѿь пꙋсьти
оси неꙋисьтѥ грѥхꙗ моѥгꙗ. Зꙗто
помѡлитьсе тебꙗ сꙋꙗкꙗ свети.
ꙋврѥме потрѥбьно. Ꙋисьтинꙋ
ꙋпотопꙋ водꙗ мнозѥхь ктебꙗ не
прѥблѥжетсе. Ти ѥси прѥбѥжище
моѥ ѿь неꙋоле кѡꙗѥо сꙋꙋꙗлꙗ мене
рꙗдосьти моꙗ изьмиме ѿь ѡбѥщꙗ

хъ мене· рцѣмь тебѣ аѵмь ничстн
лѧте мирѫ кокм понаеш нѫтвѣрь
аѵмь сварѫ тебе оун моѥ· ѡсбх
анте како конь имѧлнх· жконехъ
ѵне рцѣмѣ· ѳглавьмн нѫзьѧѵмн
уелѧсмн ѵнѫ стегнн· кон непрнб
лнжнпсе ктебн· Многе рѧне грѣшь
нкѫ хфпфе хр̃а мнлосрдѧ обнс
третъ· Веселнтесе wг̃ѫ нрѧѵн
тесе прпседьнн нсьлѡнтесе свн
прѧвн сердьцемь· Псѧлмь·
Ѳсьподн не вразн тв
оѥмь кърѧѵме мн ѵсарь
убн твѡнон свнесътн
ме· Єре стрнелѧ твоѥ заѳполесе
кс ѵме· нѫтвѣрьдносн ѵаме рѫкѫ
твоѥ· ѡ н есть заравѣ вплоти мо
нон ѡь лнцѣ гнневѣ твоѥгѣ· ѵнне

мнрѣ вкосьтехъ монехъ· Ѳе безѣ
конья моѣ прнѵнанѳше главѫ мо
ю· нжѣко спрѣме тешько отешьѵа
лесх сварьхъ мене· Ѵсъмрашѵ
шекѫ нсѣгьнше рѧне моѥ· ѡь лнцѣ
спѣхъмьѣ мѡегѣ· ѡь ѵнуесарь сп
ворень ксѣмь нпрекаѡннхъсе аѡ
конья сѣсь аѵмь жалосътань хоѧ
хъ· Ѥре ахѡѣ мѡѣ ѵѣ пѫнлясе ѵ
сть порѫганьѣ· нѵн заравьѣ вплти
монон· ѳжалосътень ксѣмь нсь
мирнхъсе деомн· ѡь хъѧнхѧньѣ
сарьѣ моегѣ· Гд̃ прнаь тоѳѡмь
соѥ желенньѥ моѥ· нѫзьѧнхѧньѵе
моѥ ѡь тесте ѵне скрѵвено· Сарь
ѣмоѥ смѫѣено есть носътавнме
крѣпость моѣ· н свѣтьлость очн
п мѡнъ· нтан ѵнесх самьномь·

Пріятелан мои нбланѣнкє мѡнє-
сѫпротивь менѣ пріѡланѣншесє
нсьташе. Нкои бланѣх менє стахѫ
халѣкь сташе нслах ѵнѣхѫ ме-
нѣ кѡи нськахѫ лѫше моє. Нкѡи
нѣ нѣъкова ксх шафѣнє нѣълосѣи
вась анѣ ѵѵахѫсє. Нбѡ какѡ глах
ѣ неслышахѣ. нкакѡ ѡнємь не ѡт-
вѣрахѣ ксьтаѧ моихь. Нѵѣнєнь к
самь какѡ ѵлоѡжєкь нє слышань ѡ-
ненмаѳѧн хѫсьтнхь сѡонхь пока-
ранья. Ире хтебє гн̃ хфахь. ти хсь
лншанмє гн̃ споже мои. Ире рекѡ
хь ѧзнє кѧа, не порадѫтѣмнсє
не пріятелн мои аокле покренѫт
се ноге моє. сварѣхѫ менє велнка
гѡворнлн ксх. Ереч на ране готѡ
вь ксамь нболѣзнь моѧ пріаь ѧм

номь ксть вѣзьлѧ. Нкѡ сѣзѣлко
нье моє ѡбнєчѫх. нпопекѫсє огрє
хѫ моємь. Нєпріятелнбо мои жн
вѫ нѫкрнєпнлансєсѫ сѡарьхѫ менє.
нѫмьножнлансє ксѫ кои ненѡнѧ
хѫ менє непрадо. Кои лѧвѧхѫ зла
ѧ аоспѧ противьлѧхѫсє менѣ. кре
слнєѧхь прадьлѫх. Нє осьтѡнмє
гн̃ споже мои не ѡ̂ь стѫпн ѡ̂ь ме-
не. Насьтои напомѡгь мои. гн̃ бо
же спасенья мѡегѧ, Слѧвѧ ѡчѧ.

Псалмь.

Омлѫнмє боже поѡла-
ньѵн млосьтн твонон.
Нпо мношьтоѫ смнлѡ-
ванѵн твонхь. помарьсн сѣзѣконь
нє моне. ѡ̂ь вншє оперѵнмє ѡ̂ь не
правьлє моє. нѡ̂ь грнєхѧ моегѧ

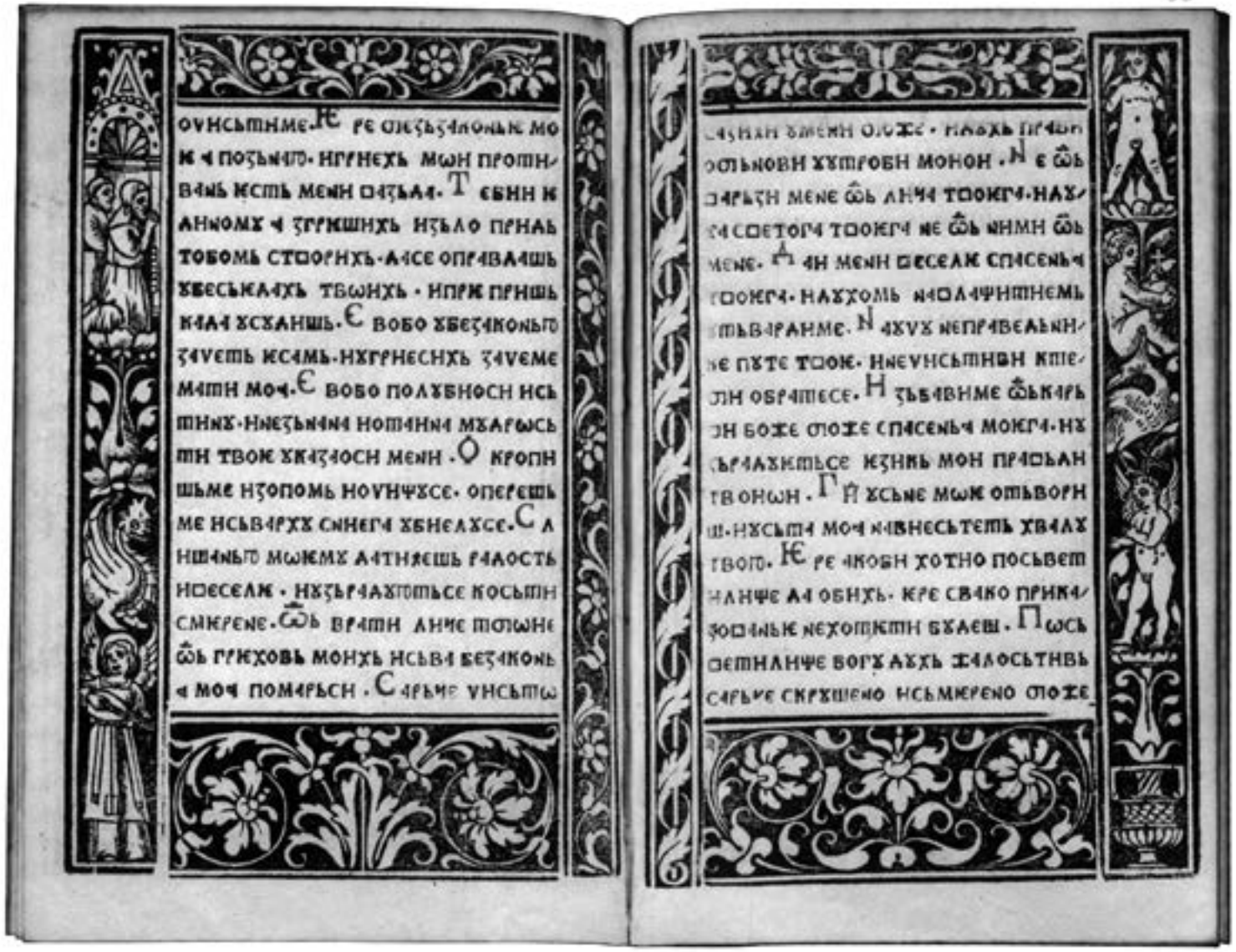

ОУНСЬТНИМЕ. Ѥ РЄ ОЄЗЪЗАКОНЬК МО
К Ч ПОЗЪНИ. НГРНЕХЪ МѠН ПРОТИ-
ВЧЬ ЄСТЬ МЄНН ОВЪЯА. Т ЄБНН К
АННОМХ Ч ЗГРКШНХЪ НЗЪЛО ПРНАЬ
ТОБОМЬ СТѠОРНХЪ. АЄСЄ ОПРАВАЧШЬ
ХБЄСЬКАХЪ ТВѠНХЪ. НПРЖ ПРНШЬ
КЧАЧ ХСХАНШЬ. Є ВОБО ХБЄЗАКОНЬГО
ЗАЧЄТЬ ЄСАМЬ. НХГРНЄСНХЪ ЗАЧЄМЄ
МАТН МОЧ. Є ВОБО ПОЛЮБНОСН НСЬ
ТНИХ. НИЄЗЪНАНА НОТАЙНА МЮАРѠСЬ
ТН ТВОЄ ХКАЗАОСН МЄНН. О КРОПН
ШЬМЄ НЗОПОМЬ НОУНѰХСЄ. ОПЄРЄШЬ
МЄ НСЬВАРХХ СНЄГА ХБНЄЛХСЄ. С А
НШАНЬГО МѠЄМХ АЧТНЯЄШЬ РАОСТЬ
НОЄСЄЛЖ. НХЗЪРАХТОТЬСЄ КОСЬТН
СМЄРЄНЄ. ѠЬ ВРАТН ЛНЄ ПОШНЄ
ѠЬ ГРЄХОВЬ МОНХЬ НСЬВА БЄЗАКОНЬ
А МОЧ ПОМАРЬСН. С АРЬЧЄ УНСЬТѠ

ЗАЗНАН ВМЄНН ОЛОЖЄ. НАВХЬ ПРАВН
ОСЬНОВН ХУТРОБН МОНОН. Ν Є ѠЬ
ОАРЬЗН МЄНЄ ѠЬ ЛНЧА ТООКГА. НАХ-
ЧА СОЄТОГА ТООКГА НЄ ѠЬ ЧНМН ѠЬ
МЄНЄ. Α ЧН МЄНН ОЄСЄЛЖ СПАСЄНЬА
ТООКГА. НАХХОМЬ НАОЛѰЧНТНЄМЬ
ПТЬВАРАНМЄ. Ν АХУХ НЄПРАВЄАЬНН-
ЬЄ ПХТЄ ТООЄ. НЧЄУНСЬТНВН КПЄ-
ЛН ОБРАЩЄСЄ. Η ЗЪБАВНМЄ ѠЬКАРЬ
ОН БОЖЄ СПОЖЄ СПАСЄНЬА МОЕГА. НХ
ЗЬРАЗКТЬСЄ ЄЗЫКЬ МОН ПРАОЬАН
ТВОНѠН. Γ Й ХСЬНЄ МѠЖ ОТЬВОРН
Ш. НХСЬТА МОЧ НАВНЄСЬТЄТЬ ХВАЛХ
ТВОЮ. Ѥ РЄ ЧКОБН ХОТНО ПОСЬВЄТ
НАНѰЄ АЧ ОБНХЬ. КРЄ СВАКО ПРНКА-
ЗОАНЬЄ НЄХОТЯТН БХАЄШ. П ѠСЬ
ОЄТНАНѰЄ БОГХАХХЬ ЖАЛОСЬТНВЬ
САРЬЧЄ СКРХШЄНО НСЬМЄРЄНО СПОЖЄ

88b

ⲛⲉⲡⲟⲅⲁⲣⲇⲁⲏ· Ⲇⲟⲃⲣⲟ ⲥⲧⲟⲣⲏ ⲩⲁⲟⲥ
ⲣⲟⲏ ⲃⲟⲗⲏ ⲧⲃⲟⲏⲟⲏ ⲥⲏⲟⲛⲩ ⲁⲁ ⲥⲁⲍⲏ-
ⲭⲩⲧⲃⲥⲉ ⲙⲏⲣⲟⲃⲉ ⲓⲉⲣⲩⲍⲟⲗⲏⲙⲥⲏⲏ· Ⲧⲁ
ⲁⲁⲏ ⲡⲣⲏⲙⲏⲧⲏⲭⲉⲱⲃ ⲡⲟⲥⲃⲉⲧⲏⲗⲏⲱⲉ
ⲡⲣⲁⲃⲃⲁⲉ ⲡⲣⲏⲕⲁⲍⲟⲡⲁⲛⲁ ⲏⲥⲁⲭⲏⲅⲁⲛⲃⲁ
ⲧⲁⲁⲁⲏ ⲡⲟⲗⲟⲭⲉⲧⲃ ⲥⲃⲁⲣⲃⲭⲩ ⲟⲗⲃⲧⲁⲣⲁ
ⲧⲃⲟⲓⲉⲅⲁ ⲧⲉⲗⲃⲏⲉ· Ⲥⲗⲁⲃⲁ ⲟⲏⲩ ⲏⲥⲏⲛⲩ·

Ⲡⲥⲁⲗⲁⲙⲃ·

Ⲡⲟⲥⲃⲡⲟⲁⲏ ⲩⲥⲃⲗⲏⲱⲏ ⲙⲟⲗⲏ
ⲧⲃⲩ ⲙⲟⲓⲟ· ⲏⲍⲃⲁⲛⲃⲓⲉ ⲙⲱⲓⲉ
ⲕⲧⲉⲃⲏ ⲁⲁ ⲡⲣⲏⲁⲉ, Ⲛⲉ ⲱ̅ⲃ
ⲡⲣⲁⲧⲏ ⲗⲏⲏⲁ ⲧⲃⲟⲅⲁ ⲱ̅ⲃ ⲙⲉⲛⲉ· ⲩⲕⲟⲏ ⲅⲟ
ⲁⲓⲉ ⲁⲁⲛⲃ ⲧⲩⲭⲩⲥⲉ ⲡⲣⲏⲕⲗⲟⲛⲏ ⲕⲙⲉⲛⲏ
ⲩⲭⲟ ⲧⲃⲟⲓⲉ· Ⲩ ⲕⲟⲏⲅⲟⲁⲃⲓⲉ ⲁⲁⲛⲃ ⲡⲣⲏⲍⲱ
ⲃⲩⲧⲉ· ⲥⲕⲟⲣⲟ ⲩⲥⲃⲗⲏⲱⲏⲙⲉ· Ⲓⲉ ⲣⲉ ⲥⲙⲁ
ⲛⲃⲕⲁⲱⲉⲥⲉ ⲕⲁⲕⲟ ⲁⲏⲙⲃ ⲁⲛⲏ ⲙⲱⲏ· ⲏⲕⲱ
ⲥⲧⲏ ⲙⲟⲓⲉ ⲕⲁⲕⲱ ⲥⲩⲱⲏⲗⲟ ⲥⲁⲭⲟⲥⲉⲱⲉ·
Ⲡⲱ ⲣⲁⲍⲉⲛⲃ ⲓⲉⲥⲁⲙⲃ ⲕⲁⲕⲟ ⲥⲏⲉⲛⲟ ⲏⲩ-

89a

87

ⲥⲁⲱⲉ ⲥⲁⲣⲃⲏⲉ ⲙⲟⲓⲉ· ⲓⲉⲣⲉ ⲍⲁⲥⲛⲟ ⲓⲉⲥⲁⲙⲃ
ⲥⲗⲁⲅⲟⲃⲁⲧⲏ ⲭⲗⲏⲉⲥⲃ ⲙⲟⲏ· Ⲱ̅ⲃ ⲅⲗⲁ
ⲥⲁ ⲩⲍⲃⲁⲏⲭⲁⲛⲃⲁ ⲙⲟⲓⲉⲅⲁ· ⲡⲣⲏⲟⲛⲩⲱⲉ ⲩⲥ
ⲧⲁ ⲙⲟⲁ ⲕⲡⲩⲱⲧⲏ ⲙⲱⲏⲟⲏ· Ⲡⲣⲏⲗⲏ-
ⲩⲁⲛⲃ ⲩⲩⲏⲛⲉⲛⲃ ⲓⲉⲥⲁⲙⲃ ⲛⲉⲛⲉⲥⲏⲧⲩ ⲡⲩⲥ
ⲧⲏⲛⲉⲙⲩ ⲏⲩⲩⲏⲛⲉⲛⲃ ⲓⲉⲥⲁⲙⲃ ⲕⲁⲕⲱ ⲡⲧ
ⲏⲏⲁ ⲱⲥⲟⲥⲧⲉⲱⲁⲥⲉ ⲛⲁ ⲧⲁⲣⲃⲍⲏⲏ· Ⲃⲁⲥⲃ
ⲁⲁⲛⲃ ⲡⲟⲛⲁⲱⲁⲓⲟ ⲙⲉⲛⲉ ⲛⲉⲡⲣⲏⲁⲧⲉⲗⲏ ⲙⲟ
ⲏ· ⲏⲕⲱⲏ ⲭⲃⲁⲗⲁⲭⲩ ⲙⲉⲛⲉ· ⲥⲩⲡⲣⲟⲧⲏⲃⲃ
ⲙⲉⲛⲏ ⲥⲧⲁⲭⲩ ⲏⲕⲩⲛⲏⲉⲭⲩⲥⲉ· Ⲓⲉ ⲣⲉ ⲡⲉ-
ⲡⲉⲟ ⲕⲁⲕⲟ ⲕⲣⲩⲭⲃ ⲏⲉⲁⲓⲉⲭⲃ· ⲏⲡⲏⲧⲓⲉ ⲙⲟ
ⲓⲉ ⲥⲡⲗⲁⲩⲉⲙⲃ ⲥⲙⲓⲉⲱⲏⲃⲁⲭⲃ· Ⲱ̅ⲃ ⲗⲏⲏⲁ
ⲅⲛⲏⲉⲃⲁ ⲥⲁⲣⲃⲩⲥⲧⲉ ⲧⲃⲱⲓⲉ· ⲓⲉⲣⲉ ⲩⲍⲃⲁⲃⲏ
ⲅⲛⲩⲃⲃⲱⲏ ⲃⲁⲣⲃⲅⲁⲟⲙⲉⲥⲏ· Ⲁⲛⲏ ⲙⲱⲏ
ⲕⲁⲕⲟⲥⲃⲓⲉⲛⲃ ⲡⲣⲏⲕⲗⲟⲛⲏⲱⲉⲥⲉ· ⲏⲁ ⲕⲁⲕⲱ
ⲥⲏⲉⲛⲱ ⲏⲥⲁⲭⲛⲩⲭ· Ⲧⲏⲥⲧⲟ ⲅⲏ̅ ⲩⲟⲏⲉⲕⲉ
ⲡⲣⲏⲥⲧⲏⲟⲁⲓⲉⲱⲃ· ⲏⲥⲃⲡⲟⲙⲏⲛⲁⲏⲉ ⲧⲟⲱ-
ⲃ ⲱ̅ⲃⲣⲟⲁⲁ ⲩⲛⲁⲣⲟⲁⲃ· Ⲧⲏ ⲩⲥⲕⲁⲣⲥⲛⲩⲃⲃ

Помилуєшь сионь єрєє врємє по
милоꙋати нєга ѣко приѧєть ꙋриє
мє. Ꙗко ꙋлаговоѧше слꙋгє тво
є. каменьє нєгово изємьлє нєговє
помилꙋютьсє. И ꙋꙋоєтьсє єзнь
чи имєна тꙋоєга гн҃и. исьꙋи кралє
вє зємалсьчи слаꙋє тꙋоє. Ꙗко са
зиѧєть гн҃ь сиѡнь. иꙋиѧєтисєѧє
ꙋсьлави сꙋоиои. Поглєда на мѡ
литьвꙋ смєрєниєхь. инєпогарьаи
моленьꙗ нихь. Да напишꙋтьсє ов
аи ꙋнароѧь аргꙋи. ипꙋокь кои ств
орисьтє хвалитиѧє гн҃а. Єрє пѡ
глєда ѿь ꙋисинє сꙋєтє сꙋоє. гн҃ь
снєꙋєсь наземьлꙋ позьрє. Да ꙋсь
лишить ꙋзьдиханьє окоꙋаниєхь.
иразьдрєши синовє ꙋмарвьшихь.
Да наꙋиєсьтє ꙋсионꙋ имє гн҃є. их

валꙋ нєгѡвꙋ ꙋєрꙋзалємꙋ. Снидꙋ
тьсє лꙋдє на кꙋпь икралєвинє да
слꙋжє гѡсьпоѧинꙋ. Ѿь говори нє
мꙋ напꙋти крєпосьти своє крать
кость ѧнии моихь навиєсьти мє
ни. Нє ѿь зовимє ꙋпрєполоꙋьлє
ньє ѧнии моихь. ѿь роѧа ꙋроѧь гѡ
ѧиша тꙋоꙗ. Ꙋповєли ти гн҃и зємлꙋ
осьноꙋа иѧєла рꙋкꙋꙋ тꙋѡихь єсꙋ
нєꙋєса. Таи погинꙋ ати прєбив
аєшь исьва како свита ѡꙋьвєва
го. И како оѧнєлѡ промиєнишь ни
хь ипромиєнєсє. ати таиѧєрє самь
єси. игоѧиша твѡꙗ нєпоманькаго.
Синовє слꙋга твоихь приєꙋиꙋа
тиѧє. исьємє нихь ꙋꙋиєкє исьпра
ꙋитьсє. Слава ѡчꙋ исинꙋ.

Псаламь.

90b

Изъдꙋмина за зоахъ кте-
ми гн҃и. гн҃и ꙋсьлиши глас
мои. Бꙋдите ꙋши твои
е насьтоине на гласъ молитьве
мое. Ако мезъзаконье глеждати
мꙋдешь госьподи. гн҃и тко мохи бꙋ
де тарпети. Ере ѿь теме оуиѱе
нье есть. изакона твоега ради по
тарьпехъ теме гн҃и. Потарьне дꙋ
ша моѧ словѡ твое. ꙋфать дꙋша
моѧ ꙋгн҃а. Ере е приль гѡсьподи
нома милость. ивелье приль ним
изьмавьленье. И тан изьбавить
изьдраела ѿь асьвихъ мезаконии
неговихъ. Слава ѡчꙋ. Псаламь.
Госьподи ꙋсьлиши иоли
твꙋ мѡю. ꙋ ꙋши прими
моленье мое иꙋисьтини

91a

89

твоиѡи ꙋсьлишиме. ꙋтвоиои пра
вьди. И не ꙋнидн ꙋсꙋдь сасьлꙋг
ѡмь твоимь. Ере не оправьдать
се приль тобомь сваки живꙋщи.
Ере прѡгьнаѡ есть непричтель
дꙋшꙋ мѡю. смерилъ есть наземь
ли животь мои. Посадиомее ꙋт
ми како мартвие виека. иприе нево
лиосе есть ꙋмени дꙋхь мои. ись
мꙋтилосе есть сарьче мое. По
менꙋхь дни парьве. ипо ꙋиосе ие-
самь ꙋсьвиехъ делиехъ твоихъ. и
ꙋсьтоарехъ рꙋкꙋ твоихъ поꙋиихъ
се. Ꙋ зьдвигохъ ктеми рꙋке мое.
дꙋша какѡ земьла безъвольна те-
ми. Скорѡ ꙋсьлишиме гн҃и. скѡнь
ꙋасе дꙋхь мои. Не ѿь врати лиь
ца твоега ѿь мене ипридиꙋанъ бꙋ

91b

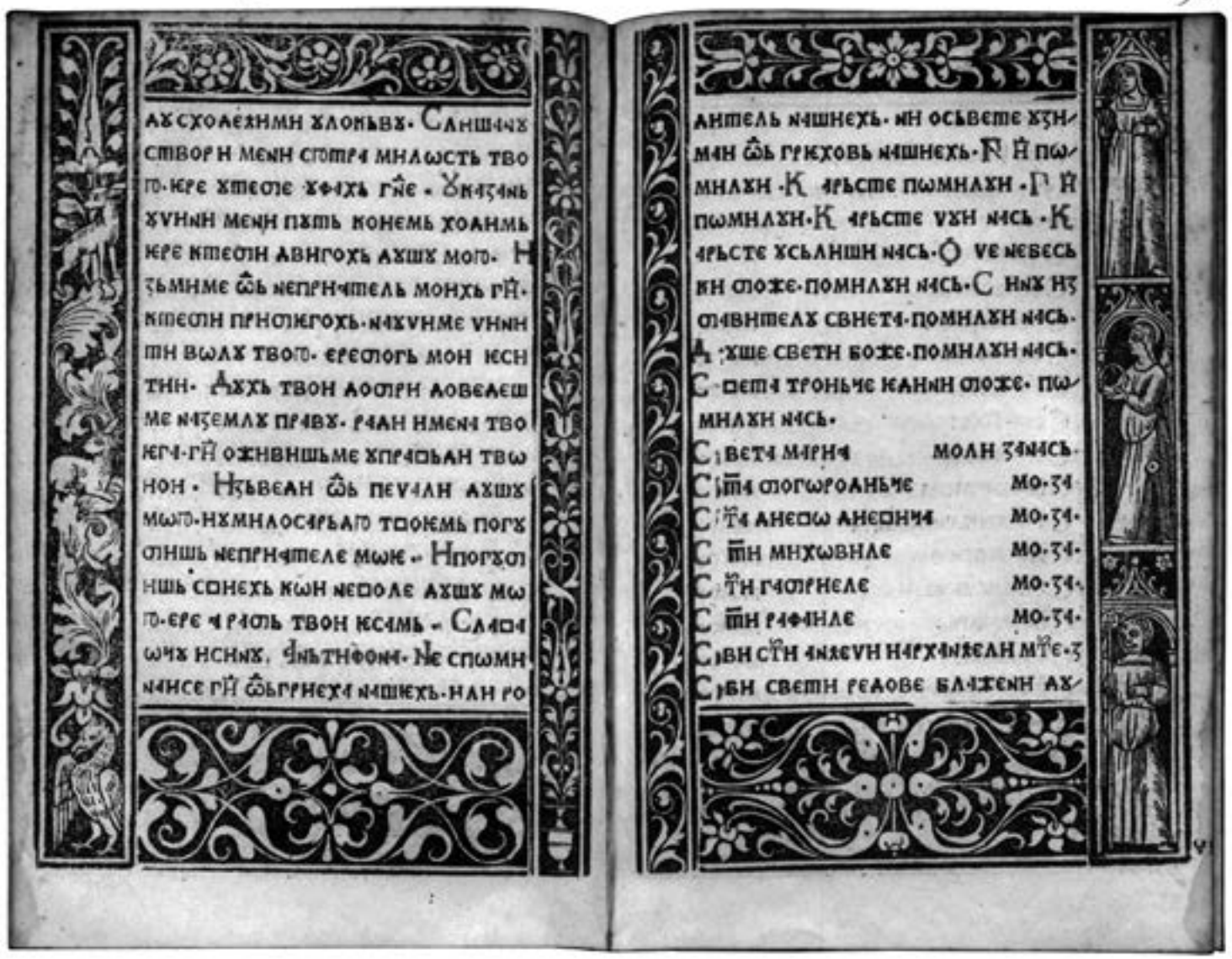

ДУ СХОДЕЖИМИ УЛОКЬВУ. СЛИШАНУ
СТВОРИ МЕНИ СЮТРА МИЛОСТЬ ТВО
Ю. ЮРЕ УТЕСЛЕ УФАХЬ ГНЕ. УКАЗАНЬ
УВИНИ МЕНИ ПУТЬ КОНЕМЬ ХОДИМЬ
ЮРЕ КТЕСЛИ ДВИГОХЬ ДУШУ МОЮ. И
ЗЬМИМЕ ОЪ НЕПРИЯТЕЛЬ МОИХЬ ГИ.
КТЕСЛИ ПРИСЛЮГОХЬ. НАУВИМЕ ВИНИ
ТИ ВОЛУ ТВОЮ. ЕРЕСЛОГЬ МОИ ЮСИ
ТИИ. ДУХЬ ТВОИ ДОСЛРИ ДОВЕДЕШ
МЕ НАЗЕМЛУ ПРАВУ. РАДИ ИМЕНА ТВО
ЮГА. ГИ ОЖИВИШЬМЕ УПРАВЬДИ ТВО
ИОИ. ИЗЬВЕДИ ОЪ ПЕВАЛИ ДУШУ
МОЮ. ИУМИЛОСАРЬДЮ ТВОЮМЬ ПОГУ
СЛИШЬ НЕПРИЯТЕЛЕ МОЮ. И ПОГУСЛ
ИШЬ СВИЕХЬ КОИ НЕВОЛЕ ДУШУ МО
Ю. ЕРЕ А РАСЛЬ ТВОИ ЮСАМЬ. СЛАВА
ОЧУ ИСИНУ. АНЬТИФОНА. НЕ СПОМИ
НАИСЕ ГИ ОЪГРИЕХА НАШЮХЬ. ИЛИ РО

92a

90

ДИТЕЛЬ НАШИЕХЬ. НИ ОСЬВЕТЕ УЗИ
МАИ ОЪ ГРЮХОВЬ НАШИЕХЬ. Р И ПО
МИЛУИ. К АРЬСТЕ ПОМИЛУИ. Г И
ПОМИЛУИ. К АРЬСТЕ ВУИ НАСЬ. К
АРЬСТЕ УСЬЛИШИ НАСЬ. О ВЕ НЕБЕСЬ
КИ СЛОЖЕ. ПОМИЛУИ НАСЬ. С ИНУ ИЗ
СЛАВИТЕЛУ СВИЕТА. ПОМИЛУИ НАСЬ.
Д УШЕ СВЕТИ БОЖЕ. ПОМИЛУИ НАСЬ.
С ВЕТА ТРОИЬЧЕ ЮДИНИ СЛОЖЕ. ПО
МИЛУИ НАСЬ.

С ВЕТА МАРИЯ	МОЛИ ЗА НАСЬ.
С ТА СЛОГОРОДИЬЧЕ	МО. ЗА
С ТА ДИЕВО ДИЕВИЧА	МО. ЗА.
С ТИ МИХОВИЛЕ	МО. ЗА.
С ТИ ГАСЛРИЕЛЕ	МО. ЗА.
С ТИ РАФАИЛЕ	МО. ЗА.

С ВИ СТИ АНЖЕВИ НАРХАНЖЕЛИ МТЕ. З
С ВИ СВЕТИ РЕДОВЕ БЛАЖЕНИ ДУ

92b

СИ. МТЕ. ЗА.
СТИ ИВАНЕ КАРЬСТИТЕЛУ МО. ЗА.
СВИ СВЕТИ ПАТРИАРЬКЕ ИПРОРОЧИ. МТЕ. ЗА.
СТИ ПЕТРЕ МО ЗА.
СТИ ПАВЬЛЕ МО. ЗА.
СТИ АНЬАРИА МО. ЗА.
СТИ ЕКОБЕ МО. ЗА
СТИ ИВАНЕ МО. ЗА.
СТИ ТОМА МО. ЗА.
СТИ ЕКОМЕ МО. ЗА.
СТИ ФИЛИПЕ МО. ЗА.
СТИ МАРЬТОЛОМИА МО. ЗА.
СТИ МАТЕЮ МО. ЗА.
СТИ ШИМУНЕ МО. ЗА.
СТИ ТАДИЮ МО. ЗА.
СТИ МАТИА МО. ЗА.
СТИ МАРЬНАМА МО. ЗА

93a

91

СТИ ЛУКА МО. ЗА.
СТИ МАРЬКО МО ЗА.
СВИ СВЕТИ АПОСТОЛИ НЕПАНЬДЕЛИСТЕ МТЕ. ЗА.
СВИ СТИ УЧЕНИЧИ ГНИ МТЕ. ЗА.
СВИ СТИ МЛАДЕНЬЧИ МТЕ. ЗА.
СТИ СТЕПАНЕ МО. ЗА.
СТИ ЛОПРИЕНЬЧЕ МО. ЗА.
СТИ ВИЧЕНЬЧЕ МО ЗА.
СТИ ФАБИАНЕ МО. ЗА.
СТИ СЕБАСТИАНЕ МО. ЗА.
СТИ ИПАНЕ ИПАВЬЛЕ МО. ЗА.
СТИ КУЗЬМА ИДАМАНЕ МО. ЗА.
СТИ ДЕРЬВАЗИ ИПРОТАЗИ МТЕ. ЗА.
СВИ СТИ МУЧЕНИЧИ МТЕ. ЗА.
СТИ СИЛПЕСЬТРЕ МО. ЗА.
СТИ ГАРЬГУРЕ МО. ЗА.
СТИ МАРЬТИНЕ МО. ЗА.

Стѣи агѳсьтичє мо·ѕ4·
Стѣи амѳроѯи мо·ѕ4·
Стѣи кѳчиме мо·ѕ4·
Стѣи никола мо·ѕ4·
Стѣи ахаовичє мо·ѕ4·
Свѣи стѣи биськѳпи иисповѣдавни/
чи . мѣс·ѕ4·
Свѣи стѣи хѵиѣлаи мѣс·ѕ4·
Стѣи сѳмеѡиькѣ мо·ѕ4·
Стѣи фравьѵеско мо·ѕ4·
Стѣи ѧвѣтоѵи мо·ѕ4·
Стѣи аомиичиє мо·ѕ4·
Стѣи варѣѵиѳао мо·ѕ4·
Стѣи леоиѳьѳае мо·ѕ4·
Свѣи стѣи калхѳѳри иремите мѣ·ѕ·
Свѣи стѣи попове начи мѣс·ѕ4·
Стѣа маѳиа маѳьалѳиа мо·ѕ4·
Стѣа марѳа мо·ѕ4·

Стѣа аѳета мо·ѕ4·
Стѣа ахииа мо·ѕ4·
Стѣа ѳеѳиала мо·ѕ4·
Стѣа агата мо·ѕ4·
Стѣа катарина мо·ѕ4·
Стѣа маргарита мо·ѕ4·
Стѣа кѳра мо·ѕ4·
Стѣа ѳлизавѳта мо·ѕ4·
Стѣа орьсха мо·ѕ4·
Сое стѣе акѳиичє ихаовичє мѣ·ѕ·
Свѣи стѣи исьвѣтичє божє мѣс·ѕ4·
Млостивь бхан· ѡ҃ь пхсьти
ниимь гѡсьподи·
Млостивь бхан· хсан.мсь гѡ҃и·
ѡ҃ь всѣкогѳ зла·изъвѳ. мсь гѡ҃и·
ѡ҃ь всѣкогѳ грѣха· изъвѳ.и.гѡ҃и·
ѡ҃ь гнѣва твогѳ. изъвѳ. мсь гѡ҃и·
ѡ҃ь нагле ѳвнаѥе смрти. изъ

94b

ꙗвн нась госьподн.
ѿь засиеда дѣвьлиехь. изь. н. гн҃.
ѿь сарьуѧе ниенаписьти исьва-
ке. зле поле. изьꙗвн нась гн҃.
ѿь духа ꙗлудьнога. изьба. на. гн҃.
ѿь мунѥ игрома. изьбаꙗн нась гн҃.
ѿь смарти вѥчьне. изьба. нась гн҃.
За отаисьтво сѡетога упуѧеньѧ
твоѥга. изьбавн нась гн҃.
За пришасьтѥ твоѥ. изьба. нас гн҃.
За порѡѧеньѥ твоѥ. изьба. нась гн҃.
За карѱеньѥ исьѡето поѱеньѥ тѡ
оѥ. изьбавн нась госьподн.
За крижь имѹченьѥ твоѥ. изьꙗ-
ꙗн нась госьподн.
За умарьтѥ иукопаньѥ твѡѥ. изь
ꙗвн нась госьподн.
За свешо ускарьснутьѥ тѡѥ. изь

95a

ꙗвн нась госьподн.
За удано узьшастьѥ тѡѥ. изьба
вн нась госьподн.
За пришастьѥ ст҃ога духа парак
лита. изьбаꙗн нась госьподн.
Ѹ дань суѧни. изьꙗвн нась гн҃.
Г[illegible]шьничи теѧе молимо. усьли
ши нась госьподн.
Да намь простишь. теѧе молимо
усьлиши нась.
Да намь ѿь пусьтишь. тебе моли
мо усьлиши нась.
Да кправои покори нась приведе
шь. теѧе молимо усьлиши нась.
Да гн҃а папу исьве чарьковьне ре-
дове усьѡето редовьниутѡ сахр
анити дѡсьтоишьсе. теѧе мѡли
мо усьлиши нась.

95ᵇ

96ᵃ

94

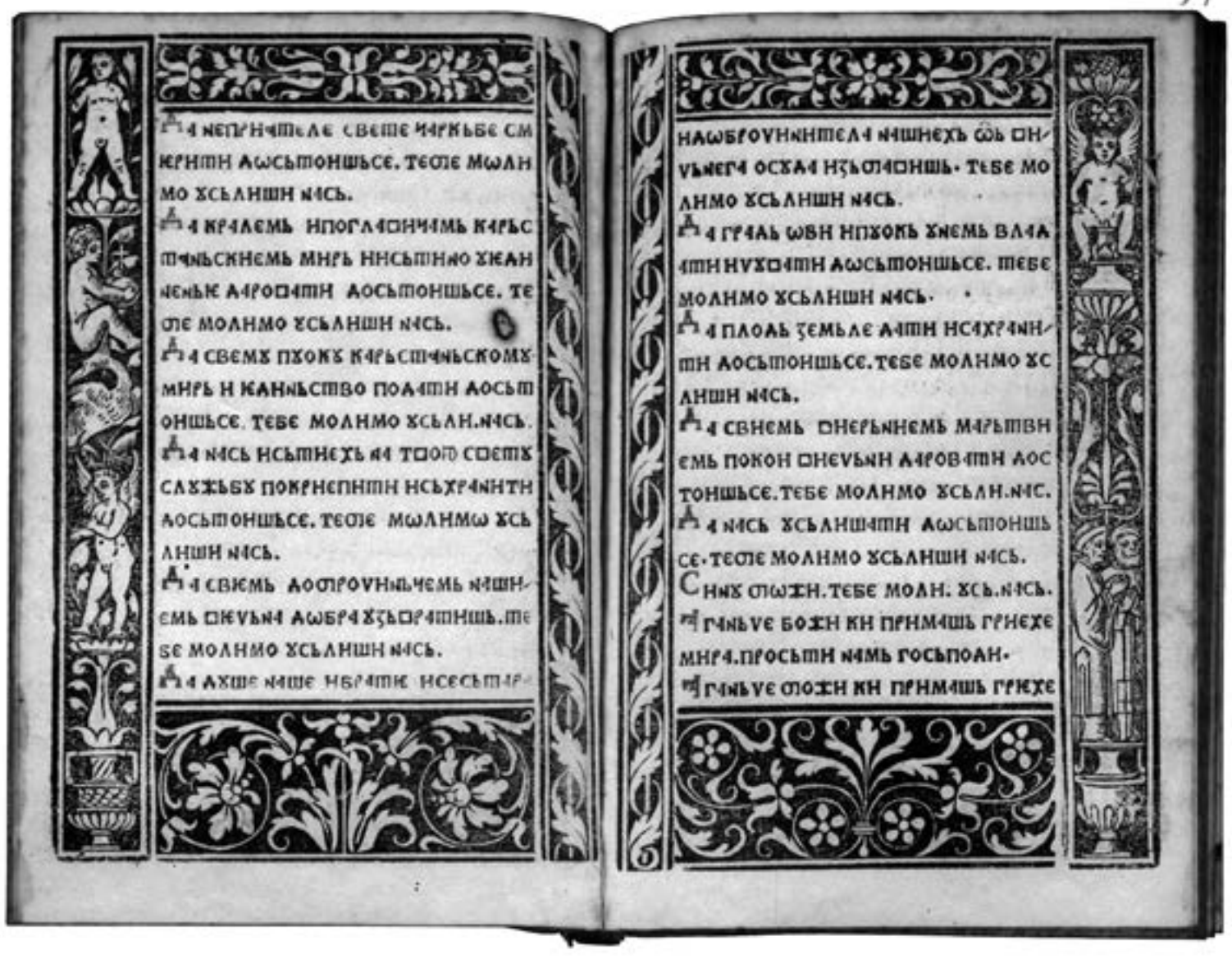

ꙗ НЕПРѢЧТЕЛЄ СВѢТЇ МАРІЇВЄ СМЕРНТІЮ АѠСЪТОНШЬСЄ. ТЕБЄ МѠЛНМО ХСЬЛНШН НАСЬ.

ꙗ КРАЛЄМЬ ИПОГЛАВНИКМЬ КАРЬСТЇАНЬСКНЕМЬ МНРЬ НИСЬПИНЮ ХЇЕАНЄМЬЄ АДРОѠТІЮ АОСЬТОНШЬСЄ. ТЕБЄ МОЛНМО ХСЬЛНШН НАСЬ.

ꙗ СВЕМЬ ПХОКЪ КАРЬСТЇАНЬСКОМЪ МНРЬ Н КАННЬСТВО ПОДАТІЮ АОСЬТОНШЬСЄ. ТЕБЄ МОЛНМО ХСЬЛН.НАСЬ.

ꙗ НАСЬ НСЬТНЄХЪ ЙЙ ТѠѠЮ СОЄТЪ САѠЖЬБЪ ПОБРНЄПНТІЮ НСЬХРАНІТІЮ АОСЬТОНШЬСЄ. ТЕБЄ МѠЛНМѠ ХСЬЛНШН НАСЬ.

ꙗ СВЮМЬ АОСПРОВНЬЧЕМЬ НАШНЕМЬ ОКУЬНЙ АѠБРЙ ХЪОРАШНШЬ. ТЕБЄ МОЛНМО ХСЬЛНШН НАСЬ.

ꙗ АХШЄ НАШЄ НБРАТІЄ НСЄСЬТАР-

НАѠБРОУНКНТЕЛЙ НАШНЕХЪ ѠѢ ОНЬЄГЙ ОСХАЙ НЪСПАОНШЬ. ТЕБЄ МОЛНМО ХСЬЛНШН НАСЬ.

ꙗ ГРАЬ ѠВН НПХОКЬ ХНЕМЬ ВЛАДІТІЮ НУХОТІЮ АѠСЬТОНШЬСЄ. ТЕБЄ МОЛНМО ХСЬЛНШН НАСЬ.

ꙗ ПЛОАЬ ЂЕМЬЛЄ ДІТІЮ НСЙХРАНІТІЮ АОСЬТОНШЬСЄ. ТЕБЄ МОЛНМО ХСЛНШН НАСЬ.

ꙗ СВНЕМЬ ОНЕРЬНЕМЬ МАРЬТВНЕМЬ ПОКОН ОНЕУЬН АДРОВІТІЮ АОСТОНШЬСЄ. ТЕБЄ МОЛНМО ХСЬЛН.НАС.

ꙗ НАСЬ ХСЬЛНШІТІЮ АѠСЬТОНШЬСЄ. ТЕПЄ МОЛНМО ХСЬЛНШН НАСЬ.

СНИХ СПѠЖН. ТЕБЄ МОЛН. ХСЬ.НАСЬ.

ГНЬѴЄ БОЖН КН ПРНМЙШЬ ГРЄХЄ МНРЙ. ПРОСЬТН НАМЬ ГОСЬПОАН.

ГНЬѴЄ СПОЖН КН ПРНМЙШЬ ГРЄХЄ

96b

мира. ѹсьлиши нась гн҃.
Ꙗганьѵе бѡжи ки примаш грѣхе
свиета. помилѹи нась. Карьсте.
ѵѹи нась. Карьсте. ѹсьлиши нась.
Карьсте. ѵѹи нась. Гн҃ помилѹи.
Карьсше пѡмилѹи. Гн҃ помилѹи.
Речи. Ѡ ѵенашь. Псаламь.

Госьподине боже мои на
помоѧь мою насьтои. гн҃
на помоѧь мою посьпие
шаисе. Посьтидишесе и посьрам
илисесѹ неприѧтели мои. кои и-
щѹ дѹшѹ мою. Ѹзьвратишесе ѡпе
та и посьрамишесе кои мишьлахѹ
мени зла. Ѹзьвратишесе тѹѧере
и посьрамиѡьшисе кѡи гѡворе ме
ни ѡеселисе ѡеселисе. Веселесе
и радѹюсе кои ищѹ тебе госьподи-

97a

95

не и рекѹть вазьда велиѵносеѧ ѵ
сьподинь ки лѹѡе спасеньѥ твѡ-
ѥ. Ꙗ бонеѵесань ѥсамь и ѹбог. Ѡ
же помози мене. Помоѧникь мѡ
и. и осьлободитель мои бѹди гн҃е
не чькни. Слава оаѹ и сиѹ. Вера-
сь. Спасенихь нась ѹѵини слѹге
твоѥ. Ѡ҃ьговор. Боже мои ѹфаѹѧ
нехь ѹтеѡе. Верась. Ѡ ѹди намь
гн҃е торань крѣпосьти. Ѡ҃ьговор.
Ѡ҃ь лига неприѧтела. Верась. Н и
щѧ не на прѣдоваѡ неприѧтель ѹна
сь. Ѡьговорь. И синь безаконѧ не
ставитьсе на ѹдити намь. Верас.
Гн҃е не погрѣсихь нашиехь ѹѵини
шь намь. Ѡ҃ьговорь. Н и позьлоба
хь нашѥхь ѹзьвратишь намь. Вера
сь. Молимосе запанѹ нашега. Ѡ҃ь

97b

говорь. Гн҃ь сахрани нега. ножиое
нега инспωда нега ꙋрꙋке непричте
ль неговѥхь. Верась. Молимωсе
за добротворьче наше. Ѡ҃ьговорь.
Ꙋзьпратити досьтоишьсе гн҃е св
имь намь доброѵиньчемь чѥльиме
на стоога тоѥга животь виеѵь
ни. Амень. Верась. Молимо за пр
аво оѥрьне марьтве. Ѡ҃ьговор. П
окои вѥѵьни дарꙋи нимь гн҃е. ись
вѥтьлость вѥѵьна да сонети ни
мь. Верас. Поѵивали ꙋмирꙋ. Ѡ҃ь
говорь. Амень. Верась. Забратю
нашꙋ кисꙋ иньдѥ. Ѡ҃ьговорь. Сх
рани слꙋге твωѥ исьлꙋжьбениче
твоѥ боже мои ꙋфаѥщехь ꙋтесте.
Верась. Заневольне исꙋжьне. Ѡ҃ь
говорь. Осьлободи нихь ѡ҃ь асьв

98a

96

нехьшꙋга нихь. Верас. Гн҃е ꙋсьли
ши молитьвꙋ мою. Ѡ҃ьговорь. И
зьпаньѥ мωѥ да придѥ ктеби. Мо
литьва. Пωмолимωсе.

Боже коѥмꙋ навлащьно ѥ
сть помиловати вазьда
и простити. прими моли
тьпꙋ нашꙋ. да нась исьве рабе твω
ѥ коихь окови грѥховь стиськаю
помилованьч тоѥга благодѥть
чтва одрѥши. Мωлитьва.

Ꙋсьлꙋшаи молимоте гн҃
приклонѥхь моленьч. и
исьпопѥдаѥдѥхь теби
просьти грѥхе. да накꙋпь намь пр
ωщеньч дωпꙋсьтишь милωсьти
во имирь.

Мωлитьва.

98b

Не изъреченно намь гн҃и милосарьдие твоие присьлатько укажи да на опьяено нась ѿь сонехь грѣха оучищишь и ѿь мука. коие зане достоино патимо слободишь. Молитьва.

Боже кои злоѫомь наказуешь. покоромь смилуешьсе моленьемь пуока твога коите приекаоно моле. милосьтиво погледи. и бива твога гнева коега загрѣхе наше достоино натимо ѿь взати. Молитва.

Свѣ моги внеуьни боже помилуи слугу твога пупу нашега. и исьправи нега по твоиои милосьти на путь спасенья внеуьнега. и твоимь дарo

99a

97

мь щое тебе угодьно да желие. и свакомь крѣпосьтю да сварьши.

Молитьва.

Боже ѿь коега света пожеленья праведьнога свѣтованья. и сьтинасу дие ла дан слугамь твоимь. онази коѣ свиеть дати неможе. мирь игои. да засарьча наша коасу заповиеди твоиои дана. ѿь воаська да буде ѿь свиета боьзань у наша времена твоемь зблуденьемь буду кротька.

Молитьва.

Ужежи огьнемь духа светога боке наше и сарьче наше гн҃е. да тебие сунсьтиемь тѣломь служимо. и сунсьтиемь сарьчемь угодимо.

99b

Молитьва.

Право внерьнѥхъ боже со
нехъ створителу нѡ̑ь
купителу аушаа слугаа
исьлужбеенча тоонхъ ѡ̑ь пущень
ѥ сонехъ грѥховь аа онѡи ѡ̑ь пу-
щеньѥ коѥсу вазьаа желѥли мило
сарьаѥмь прошеньѥмь аа имаю.

Молитьва.

Створеньа наша просимо
гн̑е узьаахнутьѥмь при
ан. и помоѧю изьречи. аа свака на-
ша молитьва наѥло ѡ̑ьтебе оазь
аа поуьне нутебнесе сварьши.

Молитьва.

Свемогуѧи оиеуьни сѡ
же кои жиоѥми оѡла-
аашь. такоѧе имарьтвиеми. исьои

100a

98

емь прачашь конехъ твоиомь вне
ромь наѥломь прѥѧенхьси позьна
о. тебе милосьтиоо. молимо за-
коѥгоаѥ просьпемо молитьое и-
ѡ̑ь аѵуимѡ за онѥхехь исьтиехь
свѥтовьниехь коихь ноще упути
узьаарьжишь. али на поконе свуе
ньѥ тѥла примишь. за служеньѥмь
соетиехь твоиехь милосьтивѡ
тоѥ милости аа ѡ̑ь соѥхь грѥха
своѥхь прощеньѥ примь. кои жиое
шь икралуѥшь збогомь очем уѥли
ньствь ауха ст̑ога богь. посое оѥ
ке вѥкомь ѡ̑ьго. а мень. Вер. Г и
усьлиши молитьву мою ѡ̑ьг. Н з
ваниѥ моѥ ктеби аа приае Вер. У с
лишао нась свемоги слатьки ими
лосьтиви гн̑ь. ѡ̑ьгоопорь. а мень.

100b 101a 99

Оуине ѡфиѥ ѿь марь
твиехь. Наше верьнꙋ. Ань
тифонаꙋ годꙋ гн҃ꙋ.
Псаламь.
Ѡлꙋстихь ѥре
ꙋсьлиша гн҃ь гла
сь моленьѧ мо
га. Ѥре приклони
ꙋхо своѥ к
мени. Иꙋ ани мо
ѥ призовꙋ нега.
Ѡстꙋимишеме столѥзьни· смарь
тне· ибиеде паклене ѡбидоше ме
не. Неполе иболѥзьни надошеме.
ниме гн҃е призьпахь. Гн҃е изьбави
дꙋшꙋ мою· милосьтивь гн҃ь и пра
ведань. ибогь нашь милꙋѥти. Са
храни младенькѥ гн҃ь. смѥренъ би

101b

хь исьпасеме. Обратисе душа мо
и хпокои твои. Ѥре гн҃ь сатвори до
бро тебие. Ѥре изе душу мою ѿь
смарьти. ѡуи моѥ ѿь сѹоза нѡге
моѥ ѿь попѹзьнѹтьѧ. Ѹгодѹ гн҃ѹ
ѹсьтрани живѹщиехь. Пѡкои ви
еѵьни подаи нимь гн҃е. Исьвиеть
лость виеѵьна прѡсвиетьли ни-
хь. Аньтифона. Ѹгодѹ гн҃ѹ ѹкрале-
вини живѹщиехь. Псалам. Ка го
сьподинѹ. Ищига натиерьѵѹ ѿь го
сьподе. Аньтифо. О име мени ѥре
жадость моѧ продьлисе. Псала-
мь. Ѹ зьдвигохь оуи моѥ. Ищига
натиерьѵѹ ѿь госьподе. Аньтифо. Г
осьподинь сахраните ѿь асьвакѡ-
га зла. сахранить душѹ твою гн҃ь.
Псаламь. Изьдѹбина заѹнихь. И

102a

100

щига накомьплитѹ ѿь госьподе. Ан
тифона. Акѡ безаконьѧ назьришь
гн҃е. гн҃е тко дастарьпи. Аньтифѡ.
Дѥло рѹкѹ твоихь. Псаламь.

Исьпѡвиемьсе тебѣ гн҃е
сасвиемь сарьчемь моие
мь. ѥре ѹсьлиша сѹе риеѵи
ѹсьтаа мѡихь. Придь личемь
ѿь аньѧела ѹсьпою тебѣ. поклонѹ
се чарькви ст҃ои твоиои. Исьпо-
виемьсе имени твоѥмѹ омилось
ти твоиѡи. иисьтини твоиои. ѥ
ре ѹзьвеличиѡ ѥси надасьвѥми и
ме свето твоѥ. Ѹкои годѥ дань
призовѹ тебе сьскоро ѹсьлишиме
ихмьножишь души моиои крѣпѡ-
сть. Да исьповѣдетьсе тебѣ гн҃е
сви крали земалсьчи. ѥре ѹсьли-

102b

шаше сое риеви усьтаа твоихь. У
сьпоготи хпиесьнехь гн҃ехь. ие реие ве
лика слава гн҃ова. Ие реие великь
гн҃ь. и на смиреньа призирать ивн
сокога знаеть изьдалека. А ко про
иду посьриеди невола ожиоешь
ме. и на гниевь непричтель моихь
просьтрие руку тоого. исьпасеме
десьнича тооа. Гн҃ь узьдаеть за
ме. гн҃е милость тооа. увиекь. де
ло руку тоихь не погарди. покои
виеуьни. Аньтифона. Дело руку
твоихь гн҃е непогарьди. Верась. С
лишахь глась сиеоесь говоре ди
мени. Ѿьговорь. Блажени марь
тои кои угн҃у умираю. Псаламь.
Велиуить душа моа. И чига на
веуерьну ѿьгосьподе. Аньтиоона.

103a 101

Усьве ако мение да отачь кмение
приде: и пришадьуе камьние не изь
ринуга оань. Речи. О уе нашь.
Псаламь.

Хоали душе моа гн҃а. хоа
лу гн҃а мога уживоту мо
му пого могу мому доко
ле есамь. Не моите уфати укьне
зове ни усиноое уловиеуаське. уи
ихьоо ние спасеньа. И зиде духь
неговь иузьвратитьсе уземьлу сво
ого уони дань погинуть соа поми
шлена нихь. Блажени кому есть
могь чкоооь помоѧьникь. уфань
е негооо угн҃у могу негооу. оньк
кои створи неоо иземьлу море и
сьоа коа унемь есуть. Кои схра
нуети исьтину уоиеке уинеди су

103b

ѧ҆ми тарьпеѧнимь ѡ҆безаконьѥ. ѧ҆ва
пиѧх лаѵьниемь. Гн҃ь ѧ҆риешить
ѡ҆кованѥ. Гн҃ь просвиетьлаѥть сли
епьче. Гн҃ь хзьносить низьварьже
ньѥ. Гн҃ь лѹбить правеѧьникѥ. Гн҃ь
сахрани пришальче. сиротъ и҆ѹ ѧ҆ѡ
вичъ примьѧсть и҆ пѹть гриешьни
ехь погѹбить. К ралѹѥ гн҃ь ѹ҆ѡ не
ке. ѡ҆гь тѡѡи сионе хроль и҆ѹ нарѡ
ѧь. Пѡкои ѡ҆неѵьни. Верась. ѿь
врата пакла. ѿь говорь. Изьбаѡи
ѧхше нихь гн҃е. Пѡѵините ѹ҆ми
ръ. Амень. Верась. Гн҃е ѹсьлиши
мѡлитьвѹ мѡю. Изваньѥ моѥ кт
ѥ҆ѡи ѧ҆ приѧе. Пѡмолимосе.

Молитьѡа.

Ѡже кои мѣѧю апостол
ськиеми попѡви и҆ра ѡ҆

104a

102

твѡихь биськ҆ѹпьства и҆ли попѡ
вьстѡа стѡориѡѥси ѧ҆ѡстоѧньѥ
криепьѵие ѹ҆ѧарьжати пѡѧаи мѡ
лѹте ѧ҆ѧимь поѧашь виекѹ виеѵь
нега и҆скѹпленьѧ. и҆сьветиехь при
ѧрѹженьѥ. Гн҃номь нашиемь и҆сѹка
рьстомь. Амень. Мѡлитьѡа.

Бѡже помилѡваньѧ. ѧ҆те
лѹ ѵлѡѡѥѵаська спасень
ѧ. лѹбителѹ милосьти
вѡмь милостью тѡѡномь мѡли
моте ѧ҆ нашега саѡѡриѡѧ братю
ѡ҆лиѫьнѹ и҆сесь тре. и҆ѧ ѡ҆ѡ творь
чемь нашиемь. кѡи ѿь сегаи ѡ҆ѥка
приминѹше. блаѫене марие вазьѧ
ѧиеѡе хѡѧаиствомь са свѥми св
етиеми твоиеми виеѵьнега ѡ҆ла
ѫеньства приѧьрѹженьѧ пѡѧаи.

104b

Молитьва.

Боже кои намь ѿьча иматерь повьтити повелноѥси. помилуи молуте душу ѡча и матере моѥ. исьве грѣхе нима ѿь пусьти. имене шними увиеvьнои свиетьлосьти уvини оидиетисе.

Молитьва

Вѣрьниехь боже соиехь стоорителу. и изьбавителу душамь рьбовь ирастинь твоихь. ѿь пущеньѥ соиехь грѣха подаи. да помилованьѥ кроѥсу вазьда желиеле милосьтивиемь ѡправьданьѥмь да посьлиедуго. кои стѡсломь живе и кралѹѥ уѥдиньствѹ духа стога бѡгь. усьве виеке виекома. Амень.

105a

103

Пѡкои виеvьни подаи нимь гн. И сьоиетьлоить виеvьна просоиешьли нихь. Пѡvивале умиру. Амень. Поvине наѡтарьнѹ. Верас. И ару комѹ сва живуть придите поклонимосе. Псаламь. Придите ѡбрадуимосе. И ѱига наѡтарьнѹ ѿь госьпоѧе. ¶ Знано ѥсть да се ѥговори ѡои псаламь негѡлина сое стѣ. Аньтифона. И сьправи гн.

Псаламь.

Рѣчи моѥ ушима прими гн҃е разумиеи зданьѥ мѡѥ. И разумиеи глась молитьве моѥ. кралу мои и може мои. Ѥре тебие молусе гн҃е. усьлиши глась мои. С ѡтра станѹ пьидь тобомь и оиѧ. ѥре богь кои не-

105b

106a

104

ходешь безаконье ти еси. К и при
бидати буде близу тебе злобьни.
и не прибудуть не праведьни прилъ
оуима твоема. Н е на дидиѡ еси
сдиехь кои уине зло. и погубиши
свиехь кои гѡдоре лажь. М ужа
карьвника и духовьна. погарьдить
гн҃ь. ꙗ зато умьножасьтву милѡ-
сарьдꙗ твога. у лезу удѡмь твои
и поклонусе чарькви светои тоѡ
иои усьтрахъ твомъ. Г н҃е на веди
ме на правьдъ твоѥ скрозе не прия
теле тоѥ. изъправи прилъ о пра-
зомь твоимь путь мои. Е ре ние
ухсьтиехь нихь истине сарьчесто
нихь таще есть. Г робь отворень
гьрьло нихь есть. езици своеми
хинбу уинахъ. судии нихь боже. Д

а ѡ҃ь падъ ѡ҃ь мисьлии своихь. по
мьножаствъ не смилѡданьꙗ нихь
ѡ҃ь рини нихь. зашо прѡ гниеваше
тебе боже. Н веселетьсе сви кои
уфаѥ уте увиеке радуѥтьсе и весе
летьсе и прибидаши у нихь. Н сьла
ветьсе тобомь сди кои лубе име
тоѥ. ере ти благосьлодиши пра-
ведьника. Г н҃е како щитомь добр-
ре доле тоѥ. крунио еси нась. П
окои диеуьни дали нимь гн҃е. Н сь
диетьлость виеуьна да просдиет
ли нихь. Аньтифо Н сь прадии гн҃е
боже мои прилъ тодомь путь мо
и. Аньтифона. О братисе гн҃е.

Псаламь.

Г н҃е ни гниевомь твоимь
караиме. ни сарубом тоо

106b

ѡмь сонесьти мене. Помилуи
мене гн҃е ѥре немоѧнь ѥсамь. Ись
чиелиме гн҃е. ѥре сметошесе кѡс-
ти моѥ. И душа моѧ сметена ѥ-
сть оеле. дати гн҃е доколе годи.
Обратисе гн҃е низьбаои душу мо
ю. спасиме за милосарьдѥ тоѡѥ.
Ѥре ниѥ на смарьти ткоѡисе спо
меньхо ѿь теѡе. ни ѹчдѹ ткѡ ись
поѡиетьсе теѡи. Трудихьсе ѹѹз
дихаиьго момь. оперу насвакѹ ноѧь
посьтелу мою сузами моѥми про
сьтарьтѥ моѥ окроплу. Смути-
лосе ѥсть ѿь гниеоа око моѥ. обь
веѵахь меѧю свѥми непричтели
моѥми. Отидите ѿь мене сои
кои ѵиниите злобу. ѥре ѹсьлша гн҃ь
гласьь плаѵа мога. Ѹсьлиша гн҃ь

107a

105

моленьѥ моѥ. гн҃ь молитьву мою
прими. Да посьтидетьсе исьму
тетьсе веома сви не причтели мо
и. да обратетьсе и посьтидетьсе
веле барьзо. Покои оиеѵьни. Ан-
тифона. Обратисе гн҃е низьбаои
душу мою ѥре насьмарьти тко да
споменесе ѿь тебе. Антифона. Да
некада. Псаламь.

Осьподине боже мои ѹте
ѹфахь. спасениме ѹѵини
ѿь асвиехь прогоненѥхь
мене изьбаоиме. Да нѥгьда не ѹх
вати како лавь душу мою ане оу-
де тко изьбаои ни ткѡ спасениме
ѹѵини. Гн҃е боже мои ако ѹѵини
хь ѱо. ако ѥсть неправьда ѹрукахь
моиехь. И ако платихь зло ѹѵине

107b

108a

106

ѫнимь мени. ѿь паѧ ѧосьтоино ѿь
непрїѧтеля моихь празьѧнь. Про
жене не прїѧтель ѧушь мою. и ѧѡ
стигьнеть и потьлаѵить на земь
ли животь мои. и сьлаѡ мою ѹзе
мьлѹ ѹсели. Ѹськарьсни гн҃е ѹгни
евѹ твом. и ѹзьѧѡигьнисе ѧѡконь
ча не прїѧтель моиехь. Нѹсьта
ни гн҃е боже мои ѹзаповиеѧи. кою
ѥси посьтавно. и ськѹпь пѹока об
стѹпите. Изатои нависинѹ ѹзи
ѧе гн҃ь сѹдить пѹокомь. Сѹдиме
гн҃е поправьѧи мои. и по незло
би мои сварьхѹ мене. Да сконь
ѵасе злоба грїешьниехь. и исьпра
ѡишь правеѧьнога исьпитѹѭи са
рьча и ѹтробѹ ѡже. Правеѧьна
помоѧь моѧ ѿь гн҃а кои спасене ѹ

ѵини праве ѿь сарьча. Гн҃ь сѹдачь
правеѧань и крѣпакь и ѹстарьпаень
ѧа лѣѧе сарьѵань бити посвеѧьни.
А косе не обратите. маѵь свои ли
скатьнеть. лѹкь свои напьне и при
прави нега. И ѹнемь припраѡи сѹ
ѧоѡе смарьти. стрїеле горѹѧе ѹѵи
нить. О ѡ пороѧи неправьѧѹ. и за
ѵе болѣзань и пороѧи злеѧь. Ровь
отьѡори и изьѧѹобе нега. и ѹпаѧе
ѹѧмѹ кою ѹѵини. О братисе болѣ
зань негова ѹглавѹ негоѡѹ. и на ѡа
рхь негоѡь злоба негова ѹзиѧеть.
Исьповиемьсе гн҃ѹ поправьѧи не
гови. и при пиеѡамь име гн҃а ѡишь
нега. Покои виеѵьни. Аньтиѳ. Да
а нѣгьѧа не ѹхвате како лава ѧѹ
шѹ мою. а небѹѧе тко изьбави. ни

108b

ТКО СПАСЕНАМЕ ХУИНИ. ВЕРАСЬ. ѾЬ
ВРАТА ПАКЛЕНИЕХЬ. ѾЬГОВОР. ИЗЬ
БАВИ ГОСЬПОДИ НЕ ДУШЕНИХЬ. РЕЧИ.
О УЕ ЧАШЬ. УТЕНЬЕ. .4.
ПРОСЬТИ МЕНИ ГНЕ. НИЩО
РЕБО ЕСУ АНИ МОИ. ЩО Е
СТЬ УЛОВЕКЬ ЕРЕ УЗЬПЕ
ЛИУАШЬ НЕГА АЛИ ЗАЩО ПРИЛОЖИШЬ
КНЕМУ САРЬЧЕ ТВОЕ. ПОХОДИШЬ ЗАРА
НА ИНАГЛО ИСЬКУШАШЬ НЕГА. ДОКОЛЕ
НЕПРОСТИШЬ МЕНИЕ. НИ ѾЬ ПУСЬТИ
ШЬ МЕНИ ПОЖЬДРУ СЛИНУ МОЮ. САГР/
НЕШИХЬ. ЩОТИ ХУИНУ СТРАЖЬНИУЕ
УЛОВИЕУАСЬКИ. ЗАЩО ПОСЬТАВИОСИ
МЕНЕ СУПРОТИВЬНИКА ТЕБИЕ. ИХУИ
НЕНЬ ЕСАМЬ МЕНИЕ САМОМУ ТЕЖАКЬ.
ЗАЩО НЕ ѾЬ НИМИШЬ ГРИЕХА МОГА. И/
УЕМУ НЕ ѾЬ НЕСЕШЬ БЕЗАКОНЬЕ МОЕ.

109a

107

ѠВО САДА УПРАХУ СПИМЬ. НАКО СЮТ
РА МЕНЕ УЗИЩЕШЬ НЕ ОБУДЕТЬМЕ. ѾЬ
ГОВОР. ВЕРУЮ ДА ѾЬ КУПИТЕЛЬ МОИ
ЖИВЕТЬ ИУПОСЬЛИЕЛЬНИ ДАНЬ ѾЬ
ЗЕМЬЛЕ УСЬКАРЬ СНУТИ ИМАМЬ, И У
ПУОТИ МОИОИ ВИДЕТИЛУ БОГА СПА
СИТЕЛА МОГА. ВЕРАСЬ. КОГА ВИДИ
ЕТИ БУДУ ЕСАМЬ АНЕ ИНИ. ИОУИ МОЕ
ЗРИЕТИ БУДУ, И УПУОТИ.
УТЕНЬЕ. .5.
ОТЕШЬУА ДУШИ МОИОИ ЖИ
ВОТЬ МОИ ПУСЬТИМЬ ПРО
ТИВЬ МЕНИ БЕСЬЕДУ МОЮ. ГОВОРУ
УГОРЬКОСЬТИ ДУШЕ МОЕ РЕКУ БОГУ
НЕМОИМЕ ОСУДИТИ. ПОВЕЛЬ МЕНИ ЗА
ЩОМЕ ТАКОИ СУДИШЬ. ЕДАЛИТСЕ ДО
БРО ТЕБИЕ ВИДИ. АКО ПОТЬВОРИШЬ
МЕНЕ ИПОДАВИШЬ МЕНЕ СТВОРЕНЬЕ

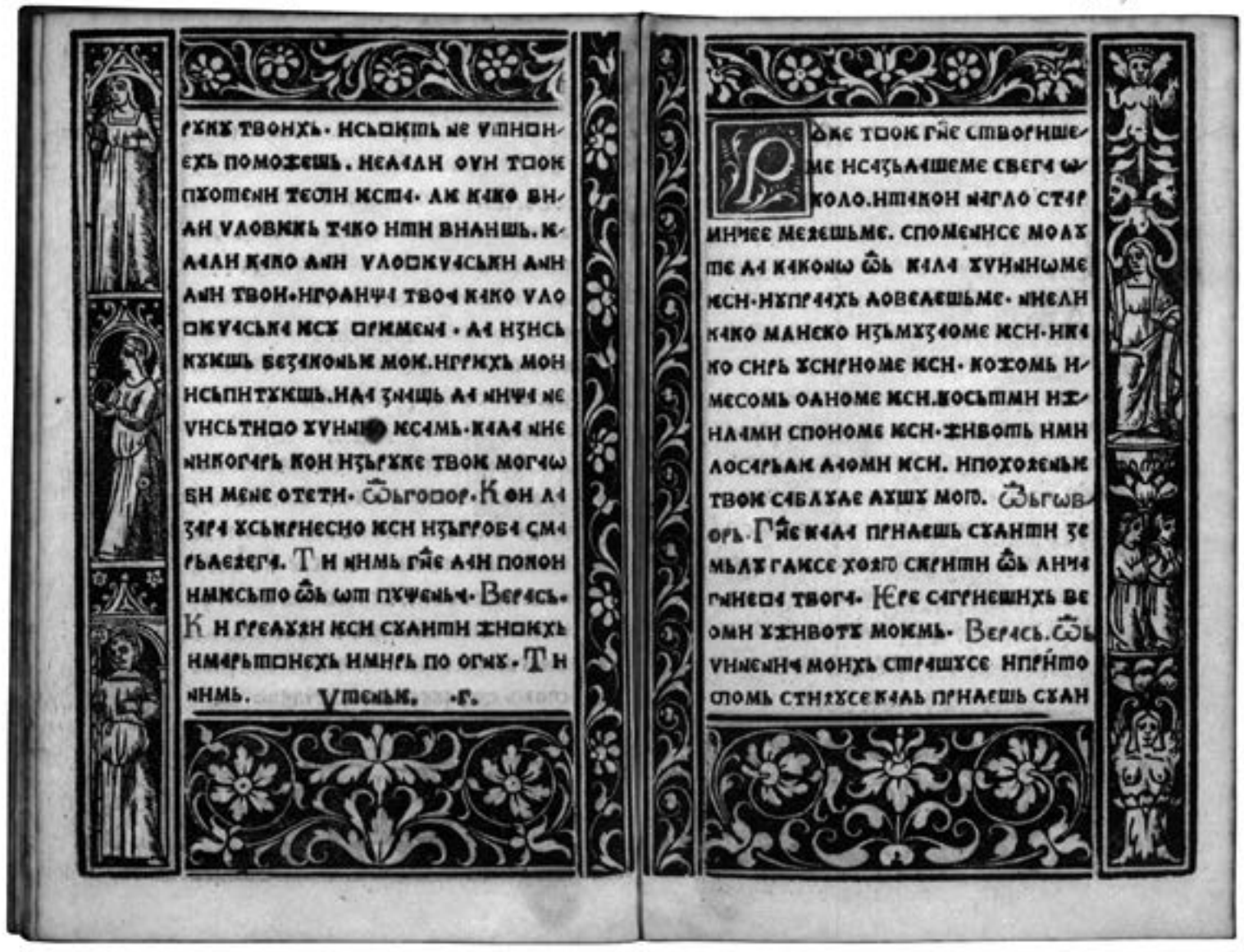

рѣкѫ твоихъ. исѣцѣлить же оумноже-
ехъ помощеши. неиѧли оуи тѣок
пхотеѧи теѳи исѭ. ѧкѡ како ви-
ан уловикъ тако нѣи вилиши. и-
иѧли како ѧии уловкучьки ѧии
ѧии твои. нгоаньчѧ твоѧ како уло
вкучьки исх ѡимеи. ѧ нѣись
кхищь безаконьи мок. нгрихъ мои
исѣпитхищь. иѧ ѣищь ѧ жиѵѧ же
уисѣтѣо хуиѥ исѧмь. какѧ ниѥ
ѵикогдѣ кои нѣъряке твок могѧш
ви мене отети. ѡъгоѵор. кои ѧ
ѣаѵѧ хсѣкрнесно исѧ нѣъгроб ѧ смѧ
рьѧеѣеѧ. т и жиѵь гѣе ѧии покои
иисѣто ѡѣ ѡѵ пхѵеньч. верѧсь.
к и греѧхѧи исѧи сѫѧнти жиокъ
иѧрѣтонехъ иѵирь по ѡѵх. т и
жиѵь. ѵтеньк. ·г.

ѓѡке тѣок гѣе створиште
ме исѧѣъѧшеме свеѧ ѡ
коло. иптиѵон ѵѧгло стѧр
иѵее мезешьме. споменисе моѧх
пе ѧ какоѵѡ ѡѣ кѧѧ хуиѵиѡме
исѧ. иѵпрѧиѣъ ловезешьме. ѵиели
како маиеко нѣъмѵѣѡме исѧ. иѵѧ
ко сиѣ хсиѓноме исѧ. коѵомъ и
месомъ оаноме исѧ. косѣтѵи иѵ
ѧѧѵи спономе исѧ. ѵиволь иѵи
лосѧѣьак ѧѡѵи исѧ. иподохеньк
твок сѧблѧзе ѧхшѵ мого. ѡъгѵв
оѣ. гѣе кѧѧ пѧѧешь сѫѧнти зе
мьѧѵ гаисе хоѧто скрити ѡѣ ѧиче
ѵинеѡѧ твоѧ. ѥре сагрешихъ ве
ѡи ѵѵиволѵѵ мокмъ. верѧсь. ѡѣ
ѵиѵеиич монѵъ стрѧшисе иприто
ѡомъ стиѵѵсе кѧѣь пѧѧешь сѫѧи

110b

ти. немоиме ѡсѹдити, Ѥре сагрѣ
шихъ. Покои ѡнеѵьни подаи ни
мь гн҃е исьпѣтьлость вѣѵьна про
сѡѣтьли нихъ. Ѥре сагардь. Ань
тифона. Ѹмѣсьто. Псаламь.

Господинь блѹдетьме
иничѡрь мени нелипьше
ть ѹмѣсьто паше тѹиме
ѹсели; Сварьхѹ воде покоине ѹпо
коиме. дѹшѹ мою обрати. Поѡ
деме напѹть ѿь прадедьниехь. ра
ди имена своега. Изатои ако прои
дѹ посьриеди сѣни смарьтне. нево
госе зла. ѥре ти самьномь ѥси. Щи
ника твоѧ ищапь твои. таиме ѹт
ѣшила ѥсѹть. Приправиоси при
дамьномь тарьпезѹ. прѡтиѡа ѡнѣ
ми кои неѡле мене. Ѡмасьтиѡ

111a

109

ѥси ѹлѣмь главѹ мою. иѵаша тѡ
ѧ на пачѧтѧиме. колико изьварьсна
ѥсть мени. И милость твоѧ пѡ
женетьме. све дни живота моега
дасе веселѹ ѹдомѹ господьнемь
ѹдѹготѹ дни. Пѡкои внеѵьни.
Аньтифона. Ѹмѣсьто паше тѹиме
ѹсели. Аньтифо. Грѣхе младось
ти моѥ. Псаламь.

Ктебие гн҃е ѹзьдѡигохь дѹ
шѹ мою. Боже мои на те
ѹфахь да не пѡсьтиѧѹсе
ѹѡѥке. Ни порѹгаютьмисе непри
ѧтели мои. И сви кои ѵекаѧте не
посьтидетьсе. Да пѡсьтидеть
се сви безаконии дѹдѥ затѹне. П
ѹте твоѥ гн҃е ѹкажи. мени. изьтазе
твоѥ на ѹѵиме. На ставиме на ис

111b

112a 110

тинꙋ тоѡѡ· инаꙋѵиме· ѥре ти ѥси
ѡгь спаситель мои. итеѡе тарь
пѥхь вась дан· Помени тарьпѥнь
ѥ твоѥ гн҃е· имилосьти твоѥ· ѥре
ѿь оиека ѥсꙋть· грѣхе младосьти
моѥ· инеѵидиеньѧ мога не поме-
ни. Помилосьти твоиои поме-
ниме ти· ради доброте твоѥ гн҃е.
Сладакь иправь гн҃ь. тогди ради
законь дасть сагриешаѭиемь на-
пꙋтꙋ. И насьтавить кротьке насꙋ
дь· ина ꙋѵить кротьке пꙋть сѡои.
Сви пꙋти гн҃и милосьти исьти
на кои ищꙋ завѣта исьвѣдокоѡань
ѧ негова. И мена тоѡга ради гн҃е
оѵисьти грѣхь мои· великоѡѡ ѥ
сть. Т ко ѥсть ѵловѣкь коисе
бои гн҃а. законь посьтави немꙋ на

пꙋть кога изабра· Д ꙋша негова ꙋ
доброѥхь ꙋдоритьсе. исьѥме не-
говѡ на слѣдить земьлꙋ. Д арьжа
ѡа ѥсть гн҃ь свѣмь коисе моѥ не
га· изавѣть неговь ꙋказа нимь. О
ѵи моѥ вазьда ка гн҃ꙋ· ѣкоть ись
тарьгнеть ѿь сиети ноге моѥ. П
ризьри наме ипомилꙋиме· ѥре не-
идиначь иꙋбогь ѥсамь ѣ· Н еволе
сарьча мога ꙋмьнѡжилесе ѥсꙋ ѿь
неѡоль моиехь· изьѡави мене ѡи
ѧь смѣреньѥ моѥ итрꙋдь мои иѿь
пꙋсьти све грѣхе моие. В иѧь не
причтеле моие· ѥре ꙋмьножили-
се иесꙋ· инеѵидиеньиемь непра-
ведьниемь ꙋзьне наѡидиеше мене.
Сахрани дꙋшꙋ моѭ и изьбаѡиме.
да непосьтиѧꙋсе ѣко ꙋфахь ꙋте· Не

злосмнон нпрѧон прилепншесе
кмене. нере тѣрпнехъ тесе гѣе.
Нзшѧон сложе нзърала ѿ ѧсь
свнехъ слезѫкшнѧ неровнехъ. Г
окшн внеѵьнѣ. ѧьтнфо. Гнехе
мѧлаосьтн мшѫ нмсон анемьѧ мо
гѧ не спомемн гѣе. ѧьтнфо. Вне/
рхто. Псалмь.
Ѳсьподнь просвнетьле
нье моне нсьпснтель
мшѫ ѿ когасе хсшго. Г
нь ѯѧшнтнтель жнвотх момх. ѿ
когасе хсьтрашх. Кѧѧ прнсплн/
хшьсе сѣрьхх мене злосльнчн.
ѧѧнсѧхть плоть мшѫ. Кон невш
ле мене непрнѧтелн мшн. тѩн об
ленчѵше нпѧоше. ѧкш станх сх/
протнвь менне. стнегове. ѯапо не

ѕлошшсе сѣрьце моѫ. ѧ но хсьтѣ
не сѫпротнвѣ менн понськѧ. хово/
н ѣ хѳѣмь. Є анногѧ проснх ѿ
гѣѧ. тогѧн хѯнух ѧѧ прнбношмь х/
ломх гѣопх свсальн жнвотѣ мш/
гѧ. А нвнях волх гѣовх. нпохотх
чрькопх свепх неровх. Є ре скрн/
ме хѫровх твоѫмь хѧмь ѯлн. скрн
ме хѫровх прнбношанух своѧ. N
ѧ кѧмень хѯьнесеме. нсѧѧ хѯьнесе
глѧвх мою. свѣрьхх непрнѧтель мо
нхь. Ѳ бнѳохь нпрнкѫѯѧхь хпрн/
бношанух неропх пшсьвѣтланше
хоѧлемь ѧ нѫкли коснмыю поп. нх/
сьпою гѣх. Ѯ сьлншн гѣе глѧсь мо
н. кокмь ѯвѧхь ктебе помнѧѫнме
нѫсьлншнме. Т есше ревѵе сѣрьце
моѫ гѣѧ хѯнух. хѯньку тебе лнце

113b

мое. лича тогa гн҃е ꙋзиѱꙋ. Не ѿь
врати лича тогa ѿь мене. ни ꙋк-
лонисе гниевомь твоимь ѿь раба
твога. Помоѧникь мои бꙋди ти
гн҃е не ѿь дарьзиме ни призьриме
боже спасителꙋ мои. Ѥре отачь
мои имати моѣ ѡсьтависьтаме.
агн҃ь примиме. Законь положи ме
ние гн҃е напꙋть твои ина ставиме
насьтавꙋ правꙋ ради не приѣтель
моѥхь. Неприѧдиме ꙋрꙋке тꙋгꙋю
ѧѥхь мене. ѥре ꙋсьташе наме свие-
доци неправи исьлаага неправьда
себие. Ꙋ фамь видиети блага гн҃а
наземьли живꙋѧѥхь. Пѡтарьпи
гн҃а мꙋшькие имаи. доколе покрѥ-
пи сарьче твоѥ и потарьпи гн҃а. П
окои вѥѵьни. Аньтиф. Ꙋ фамь ви-

114a

112

диети блага гн҃а наземьли живꙋ-
ѧѥхь. Верас Посадиме гн҃ь скьне
зи. ѿьгоп. Скьнези лꙋдии свои
хь. Речи. Ѳѵенашь. Ѵтеньѥ. А.
Ѡ Гопори мени колико и-
мамь беззаконьѣ. игрѥха
кривине моие. ине помь
ства ꙋкажи мение. зачо личе тво-
ѥ закривашь. идарьжишь мене не-
приѣтела твога. сꙋпротива лись
тꙋ кои ѿь дѣтьга помиѥтаѥсе ꙋ-
казꙋѥшь область тогѡ. ибилꙋ сꙋ-
хꙋ прогонишь. пишешьбо протива
мение жꙋкосьти. иськоньѵати хѡ
ѧешь мене гриеха ради. младосьти
моѥ. посьтаѡно ѥси ꙋкладꙋ ногꙋ
могѡ. изамѥрао ѥси свѣ стазе мѡѥ
исьтопе ногꙋꙋ моѥхь пазно ѥси.

кон како гнѣваль сконьчашисѣ нѣмь. никако свѣтѣ консѣ нѣзьгрѣзѣ ѡ҃ь грѣхѣ. ѡ҃бго. Помѣнѣ мѣ бо҃же кре вѣтхарь кѣсть жѣвоть мон. А҃ ѣ не хѣрѣнѣмѣ внѣмѣмь влоѣкѵѣсько. Вер. Нѣзьлабнѣ хѣпго ктебѣ гѣ҃е гѣ҃е хсьлишн глѣсь мон. А҃ѣне хѣрѣнѣмѣ. Ѵтенѣк. ѳ.

Влоѣкѣ розѣнь ѡ҃ь жене. кратько брѣкме жѣоухѣ напхнисѣ мнозѣхь злѡѵесьтвн. кон како чѣнеть нсьхоан. н нсьтересѣ нбѣжѣн како сѣмь. нѣнкѣаѓѣ хкальномь стѣмьѣ непрѣбно҃ѣ. н лосьтонно҃ѡ ѵнѣнѣшь сѣѓь хх такогѣн отьворнтн ѳун тѣѡк нпрнесьтн неѓѣ стобомь нѣсхаль. тко мо҃же хѵнѣнтн ѵнсьтѣ зѣѵетѣ ѡ҃ь неѵнсьтѣ снемен. А҃ѣан не тн кон сѣмь нсн. крѣтьчн анн ѵловк ѵасьчн нсѵ. брон мнсемѣ неговнх хтебе кѣсть. посьтѣвнѡ нсн гѡке неговѣе. кон прнмн нхпн немогѵ. ѡ тнан а҃ѣке зѣмѣѡ ѵась ѡ҃ь неѓѣ а҃ѣ повнне локоле жѣанѣн а҃нь неговь лонае како нѣчѣменнѣ. ѡ҃бго. Ѳнме мѣнн гѣ҃е кре сагрѣшнх веом нхѣнвотх моѣм. ѱо хѵнѣх злоѵесьтн кѣмо побѣгѣнх неголн ктебѣ бо҃же мон спомѣннсе ѡ҃ь мене. К а҃ѣ прнаешь нѣпосьлѣкѣнн а҃нѵ. Вер. А҃ хщѣ моѣ смѣтенѣ кѣсть веом а҃ѣ ти гѣ҃е пѡмѡзн нѡн. К а҃ѣ прнасшь. Ѵтенѣк. г. Ко менне тон лѣобн а҃ѣ ѡ҃ьла҃ѣ нѣзьбнвшьме нсѣ

115b

ирнѥшьме доколе примине гнѥвь
твои ипосьтавишьми врѥме ѹко
ѥ спомѥнешьсе ѿь мене. помениме
ѥре марьтавь ѵловѣкь пакь не жи
ве. сое дни ѹноѥ сада витезѹю. ѵе
камь доклѣ доже промнѣненьѥ мо
ѥ. ѹзь зовешьме нѣ ѿь говорим те
бѥ. дѣлѹ рѹкаа твоѥхь просьтрешь
десьничѹ. тибо исьтопе моѥ збрѡ
но ѥси да просьтими грѣхе моѥ.
ѿьго. Не ѹсьпомени грѣхаа моѥх
гн҃е. Када придешь сѹдити мирѹ
ѡгнемь. Вер. Исьправи гн҃е боже
мои придь тобомь пѹть мои. Ка
да придешь. Покои вѣѵьни. Ка
да придешь. Аньтифона. Благѡ
сьлови госьпѡдине.

Псаламь.

116a

114

Тарьпиевь тарьпиехь гн҃а
ипримитьме. Нѹсьли
ша молитьвѹ мою. низь
ведеме ѿь рова страси. иѿь кала
фене. Исьтави накамень ноге моѥ.
и исьправи стопе моѥ. Нѹложи
ѹсьта моѣ пѣсань новѹ пѣтьѥ бо
гѹ нашемѹ. Видеть мнози нѹбоѥ
тьсе. и ѹфають ѹгн҃а. Блаженьмѹ
ж комѹ ѥсть име гн҃е. ѹфаньѥ него
во анеглѣдать натащине ибезѹме
тва лажива. Многа ѥси сатвори
о ти гн҃е боже мои ѵѹдна твоѣ. ипо
мишьлѥнѥмь твоѥмь ние тко ѹпо
добитисе. Ѹзьвѣсьтихь игово
рихь. ѹмножишесе сварьхѹ броѣ. Н
осьветилище иприкаѕаньѥ нехтѥ.
аѹши отьворно ѥси мение. Жарь

твх ѕлгүкъ нєѕ҃нськ҃ѧ· тѧан рєко
хъ ѻѻѻ прнах. Нглавх анєра пн-
сано єсть ѿъ мене Ач хунух волх
тѿого бо҃е мон хѡпкхъ. нѕаконь
тѿон посрѣкаь сѣрьчѧ мога. Ни вн
стнхъ прѧѣах твого хѵѣрькѿн вел
икон ово хсьтомь моємь не хбр-
ух гн҃е тнсн ѕмѧѡ. Правьае тѿон
не сѧкрнхъ хсѣрьчх момь. нсьщнух
тѿого н спасенье твое рекохъ. Не
потѧчхъ мнлостн тѿок ннсьтные
твое ѿъ свнетѧ многч. Тн гн҃е не
ѿъ чесн ачлекѡ мнлость тѿого н
нсытныѧ тѿоѧ вѧзѧ прн мнше.
Єре адъхѧшеме ѕлѧ. кѡнемь нне-
спроч· оспхмнше бе҃ѕаконч моч.
нѣмогохъ. внанетн. Ѵ множнан
се нсх сорьхх кошсѧ глаое мое:

нсрьне мок ѡсьтавнме. Ѕ хантн
хгольно гн҃е нѕбавнтн мене· гн҃е ня
помоѣь мѡего прнѕърн. А ѧ посьтн
ается нпосраметьсе хкально сѿн
кон нчх ахше мок хѕетнго. А ѧ хѕ
врашетьсе· опеть нпостнаетьсе
кѡн хохе менне злѧ. А ѧ прнметь
сѧвокѹнемн стхаь сѿон· нхѕъ гѡ-
оре менне сплагъ сплагъ· А ѧ хѕъ
ѧахготьсе нхѕъѿесеѧетьсе ѡтме-
отне сон нчхянтне гн҃е нхѕъговѡ-
рѣть ѿѕъаѧ· аѧ хѕъвелнунтсе гн҃ь
кѡн ауьн спасенье тѿок. Ю рьво
чнчоре ксѣмь нхѻпогъ. гн҃ь прнмно
кость мене. Помоѣнкъ ннѕъѻч-
онтель тон ксн тн оноже мѡн не
крьсмѧн. Покѡн внеунн. чньтн·
Ѕ хантн хгольнѡ гн҃е нѕъвѧвнтн

ме. на помощь мою поспѣшисе ·
ѥмши. И снѣли аѳиѫ моѥ· Псал.
Лѧжень кѡн разѹмнѣѥ
пѡтрѣсѩномѫ нѫсѩѡгѡ-
мѫ хаѧнь зла. нѫьбѣвнѣть
негѣ гⷭ̂ь· Гⷭ̂ь сѫхранить негѣ,и ѡ
арѫѳолѫѣьнѣ негове·нблѧѣенѣ ѵ
нѣи негѣ наѣемьлѧ Ине прикѧ негѣ
хрѫке непрѣѩтелем · Гⷭ̂ь помо ѣ
ть бѣрѣѕо ѩнмь сѣѣрьхѫ оѧрѣ болѧ
сѣѩи негове·сѫеколѧнке посѣѩеле
негове обратно ѥсѣ хболѣѕѣѩи не
гоѫе· ѱ рекохь гⷭ̂е помилѫи мене·
нсьчѧлѧ ѧѳиѫ моѳ· кре сѣгрѣшихѫ
тебѣ· Непрѣѩтелѧ мои рекоше зла
мене.кѧа хмьретъ нпогнѣетъ и-
ме негово· Ако ѣсьхоѧеш внѧѕ
ти тщѣ говорѧше сѣрьце негоѫо ·
сѣбрѣ безаконьѣ себѣ. И сьхожѧше
ѫѧь нговорѧше хѫпь сѫпротиѫѣ
мене. шѧпьтѧхѫ сѣи непрѣѩтелѧ
моѧ. С хпротивѣ мене мнишьлѧ-
хѫ зло мене.хѣѵи безаконьѣе хѣь
ложѣше сѫпротивѣ мене· А ѧнѧ-
кѧа кон ѣсьнеть непрѣложѣить х
ськрьсѩѣи.нѣѕто ѵлоѫѣекь моѧ
мирѣ ѣибо хоѧхь· И еѧхѧ хлѣсть
моѩ хѣьвелѧѵносе ѥсть сѣрьхѫ
мене ковьмѧ· ноѱе гⷭ̂е помилѫи-
ме нѫськрѧсѣме нѫѣьѧѣмѣ· ѯ сем
позьѣѧхь кре ѣсьхотѣме.кре ме ѣѕ
рѧѧѣеться непрѣѩтелѣ моѧ сѣрь
хѫ мене. М ѥѣне зѧѣе злобѫ прѣѣѧ
ть·нѫтьѣрьѧѧ прѣѧь собомь хвѣ
ке. Б лѧгосьловьлень гⷭ̂ь богъ нѕ
рѧеловь ѿь внеке ѧловѣкѧ сѫхан

118+

бꙋли. Покои вѣчьни. Аньтиф. Н
сьчнели аꙋшꙋ мого гн҃е ѥре сагрие
шихь тебѥ. Аньти. Желѥть аꙋша
моѣ. Псаламь.

Конемь начиномь желие
ть ѥлѥнь на исьтоуникe
водьне. такои желѥ аꙋша моѣ кте
бие боже. Желиеть аꙋша моѣ ка
богꙋ исьтоуьникꙋ жиѡмꙋ када п
риаꙋ иꙋкажꙋсе приаь лице боже.
Бꙋдꙋть мение сꙋозе моне мение
хлиебь дань иноѣь када говорахꙋ
мение насваки дань ганеѥ богь то
он. Ѡ ѡон поменꙋо несамь. ниꙁли
хь наме аꙋшꙋ мого. ако пронаꙋ скр
оꙁи мѥсьто прибивалиша ꙋꙋльна
дери до кꙋѣе божие. Ꙋ гласꙋ радо
ваньѣ и исьповиеданьѣ ꙁѡонь праꙁ

119a

117

нꙋ ѡѣега. Ꙁашто печаона неси аꙋше
моѣ. иꙁашто смꙋѣашь мене. Ꙋ фан ꙋб
ога ѥре сада исьпоѡнемьсе немꙋ.
спасителꙋ лица мога. ибогь мои.
Ꙋ мени самомꙋ аꙋша моѣ смꙋѣена
ѥсть тогаи радн поменꙋх тебе ѿь
ꙁемьле иорьданьске и ѥрьмоньске
ѿь горе мале. Пропасть пропаст
приꙁивать. иꙋгласиехь либии тв
оихь. Сѡе висине твоѥ ивалоѡи
тѡон сварьхꙋ мене приаꙋть. Ꙋ дан
ꙁаповиаѥ гн҃ь милосьти свого ино
ѣиго. пѥсань негов ѿь мене. Мол
итьва богꙋ живота мога. рекꙋ бо
гꙋ момꙋ ꙁастꙋпьникь мои ѥси ти.
ꙁашто ꙁабно мене ѥси ти. Иꙁашто см
ꙋѣень хоѣꙋ ѿь печали неприѣтела
тога. Када сламаахꙋсе косьти мо

119b

ѥ поношахꙋ мене кои неволахꙋ ме
не непрїѣтели мои. К ада гоꙋорахꙋ
мене на свакы дань. гдѣ ѥсть бо
гь твои. Зачто ѥси пеѵаѡна дꙋше
моѣ. изачто смꙋхаѧшь мене. Ꙋфан ꙋб
ога ѥре исьповѣмьсе немꙋ. спасит
елꙋ лича мога. и бог мои. Пѡкои
вѣѵьни. Аньтиф. Жеѧда дꙋша моѣ
ка богꙋ исьтоѵьникꙋ живомꙋ када
придꙋ и ꙋкажꙋсе прѣдь личемь бо
жѣмь. Вера. Непрѣдаи звѣрем дꙋ
ше исьповѣдаѧѩхсе тебѣ. Ѡть. г.
Надꙋше ꙋбозѣхь твоѣх не забꙋди.
довѣка. Оѵе наш. Ѵтеньѥ. з.
Дꙋхь мои станьѵисе. дни
мои скраѵаѧть само ос
таѥ поѧи менѣ ꙋгроб. ѥ
ре сагрѣшихь. и ꙋгоресьти при би-

120a

118

вать око моѥ. изьбавиме гн҃е. и по
ложиме полакь тебе акоѣмꙋ годѥ
рꙋка арьвесе сꙋпротива менѣ. дни
мои минꙋше. мишьленьѣ моѣ распа
рьшана ѥсꙋ тꙋгꙋѩи сарьче моѥ. но
ѧь ѡбратисе ꙋдань. и паки пѡтьми
ꙋфамь свѣтьлость видѣти акѡ
старьплꙋ сен. ѡпо како ꙋпаклꙋ до
мь мои ѥсть. и каконо ꙋтмѣ прось
трѣхь посьтелꙋ моѩ. гарьдосьти
рекохь. отачь мои ѥси. амати моѣ
исесьтра моѣ чарьвомь. гдѣ ѥсть
сада ꙋгаѧньѥ моѥ и тарьпѣньѥ мо
ѥ нели ти гн҃е неси богь мои. Ѡть
го. Сагрѣшихь ѣ сѡе дни и некаѩѧи
се страхь смарьтни смꙋѧтьме ѥ
ре ꙋпаклꙋ нитько ние изьбаѡлень.
Помилꙋиме боже исьпасиме. Ве

120b

рась. Боже ѹиме твоѥ спасениме
ѹчини. Иѹсили твомои сѹдиме.
Помилѹиме. Ѵтеньие. -и-
Кожи моиои сконьѵавши
се меса прионѹше ѹсьта
моѣ. Иосьталесѹть такь
мѡ ѹсьне ѡколо зѹбь моѥхь. По-
милѹитеме помилѹитеме дни ѡи
и причтели мои. Ѥре рѹка гн҃ова ко
сьнѹме. Зачѡ прогѡните мене ка-
ко богь ипѹоти моѥ насиѧтесе.
Тко мени тои дасть да писалеби
се бесѣде моѥ. Или менне тои тко
дасть. Да зламенопалосписе ѹкни
гаѹь тиело носьниехь иоловлани
еми. Или ѹзьможьне ись стрѹгале
сеси ѹкаменѹ тврьдѹ. Знамбо ѥре
ѹисьтинѹ изьбавитель мѡи жи-

121a

119

вети иѹпосьлиеѣьни дань ѿьземь
де ѹськарьснѹти имамь ипаки обѹ
окѹсе ѹкожѹ мою. Иѹпѹоти моиои
видиетиѧѹ бога спасителя мога.
Кога видиетиѧѹ ѧ самь ане ини-
иоѵи моѥ призьриети хоѧе нега.
Ѹисьтинѹ сложено сѣть сиѥ ѹфа
ниѥ моѥ ѹкрилѹ тоѥмь. Ѿьговор.
Гн҃е не погриесиехь моиехь сѹди
менне ниѱорьсто достоино приль
тобомь створихь. Тогди ради мо
лѹ власть твою да ти сложе оѵи
стишь сва безьзаконьѧ моѧ. Ве-
рась. Иоѱе омиме ѿь безаконѧ мо
га иѿь гриеха мога ѡѵистиме ѥ-
ре тесние самѡмѹ сагриешихь.
Тогди ради.
Ѵтеньѥ. ѳ.

121b

122a

120

Зѧѱѡ изъложьниче смарь
тне извеоме ѥси. ѥре ма
карьбихь сконьѵань бно
ѧаме невиѧи ѡко. мноѕихь какѡ
инемно. Дали ѧни мои мали неѧе
се сконьѵати ѹкратькѹ. Пѹсти за
то мене ѧа плаѵѹ малѡ болиезни
мѡѥ приеѧе неголи иѧѹ ине ѹзвра
ѧѹсе ѹземьлѹ тмасьтѹ ипокрие
нѹ смарьтю поѧамьномь. Ѹземьлѹ
смарьтивѹ итамьнѹ игьѧѥ ѥсть
сѥнь смарьтна иниеѧьно млаго по
сиѫаньѥ него виеѵьна мѹка вазѧа
приѕиѧать. Ѿьгѡвор. Избавиме
гн҃е ѿь пѹта прикѡсьнога ѥре бра
та мѥѧена изъломно ѥси. ипросви
етьлаѡ ѥси прѡпасьти иѧаѡ ѥси
нимь свиетьлость сѡѥтити ѧа

би виѧиели тебе. Кои бѥхѹ ѹмѹ
кахь тамьниехь. Вер. Ѹпиюѧи иго
ворѥѧи пришаѡ ѥси изьбавителѹ
наш. Кои бѥхѹ. Ѿь. г. Изьбьѡи
ме гн҃е ѿь смарьти вѥѵьне ѹѧань
онии трепетьни каѧа не беса покре
нѹсе иземьла. Каѧа приѧешь сѹ
ѧити сѡѥть огнемь. Ѿь. г. Трепе
тань ѥсамь ѣ ибоюсе каѧа искѹше
ньѥ ѧоѧе игреѧѹѧи гниеѡь. Верас.
Дань они ѧань гниева плаѵьни из
лѡѵести ѧань ѡелики игорьки ѡе
оми. Каѧа приѧеш. Ѿьгоѡорь. И
зьѕаѡиме. На лавьѧесь. Аньтифо
на. Ѹзьраѧѹютьсе. Псаламь.

Помилѹиме моѫе пове
ликои милосьти твѡ
иои. Ипоѡеликомь мно

123b

124a

122

сьте хоалу твою. Ере акоби хо
тно посьветилище аѧоѡнихь. ѹи
сьтинѹ ѹпосьветилищѹ ненасла
ѧѹешьсе. Посьветилище ѡгѹ
есть аѹхь смерень. сарьче скрѹше
но исьмерено ѡже ти не погарь
ѧѹешь. Ѡ лагосьтиѡо ѹѵини гн҃е
ѹаобри воли твоиѡи сионѹ. аасе
сазиѧѹ мири ерѹзалемьсчи. Тада
примишь посьоетилище правеаь
но. приказаньѣ иаре. тадаи посьта
оеть на ѡтарь твои юньче. Покои
виеѵьни. Аньтиф. Ѹзьрадѹютьсе
гн҃ѹ кѡсьти смиерьне. Аньтифо. С
лиши гн҃. Псаламь.

Тесине присьтои песань
ѡже ѹсиѡнѹ итесине
ѹзьдатьсе заветь ѹерѹ

залемѹ. С лиши ѡже молитьвѹ
мѡю ктебие соака пѹоть приает.
Риеѵи не приѣтель прѥмогѹ соар
хѹ нась. инеѵисьтѣ наша ти ѡѵись
тишь. Блажень кѡга изабра ти.
иприимить иѹселитьсе ѹавѡрехь
твоѥхь. Напѹнисе аѡѡриехь ѹао
мѹ твомѹ. соета есть чарькоа то
ѡѣ иѵѹаьна ѹправьаи. Ѹсьлиши
нась ѡже спасителѹ наш. ѹфаньѥ
свиехь конач земьле иморьсчие
хь алина. Гѡтовеѧи гѡри крѥпѡ
стью сооиомь. ипрѥ пѡѣсань сило
мь. С мѹѧѥ аѹѡине мѡрьске шѹ
мѹ валоѡь негоѡиехь ткѡ проти
оѹ стаѥть. Сметѹсе ѥзичи иѹбо
ѣшесе кѡи прибиваѡть ѹконьчѥхь
ѿь зламениехь твѡѥхь. Исьходь

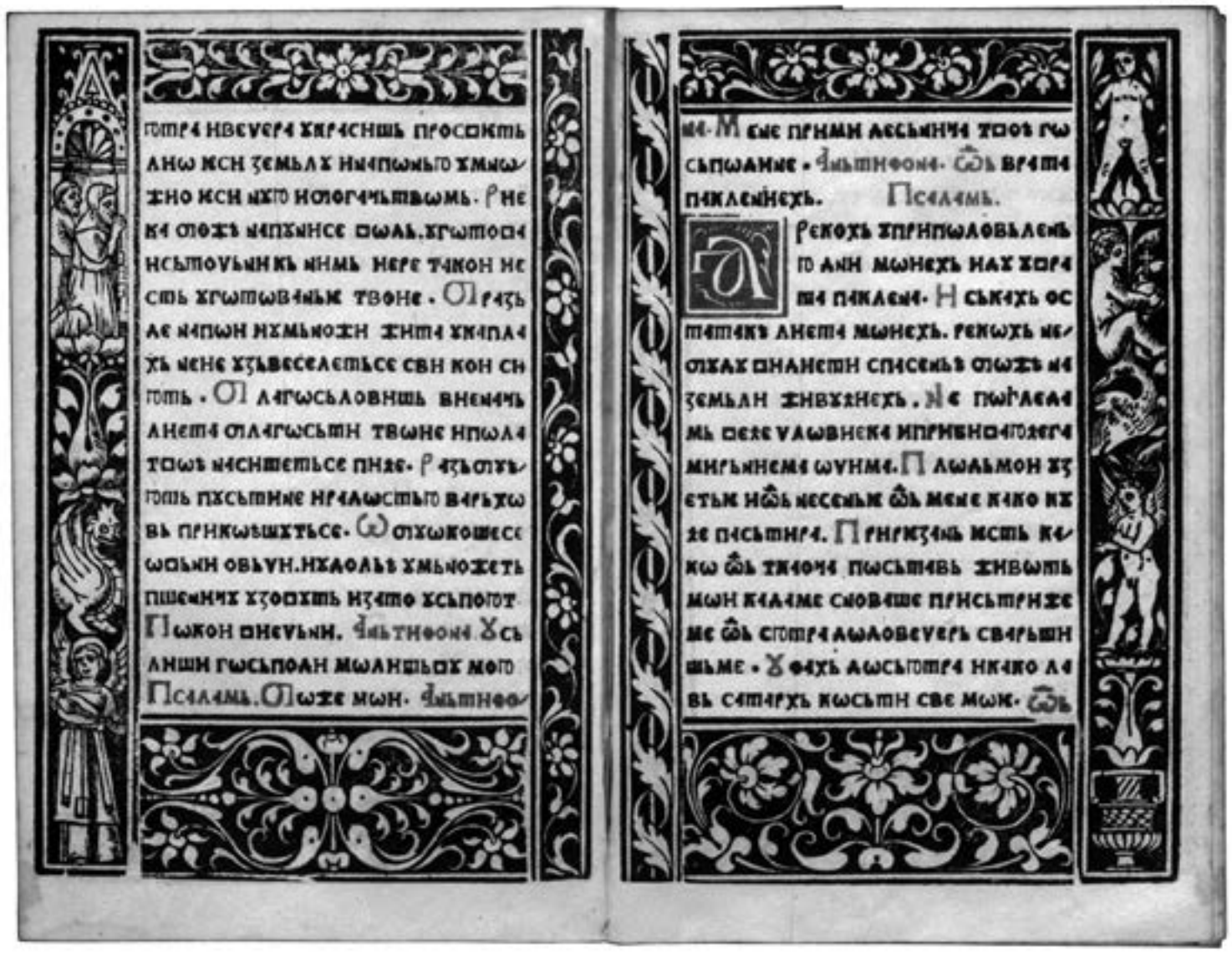

готра нвечера хврастнь просѡкть
анѡ мсн земьлх нмѣпѡмьго хмнѡ-
жно мсн нхто нспогрѣшѣвѡмь. Рне
ка спожь мѣпхнсе ѡвась.хгѡтоѡ
нсьпоуьнкь нмь нере тѣкон не
сть хгѡтшвѣнымь твоне. Ѡтрѣзь
ае мѣпѡн нхмьножн жнтѣ хнѣпа-
хь мене хъвеселѣтьсе свн кон сн
готь. Ѡ лгѡсьловншь внемѣчь
анетѣ слагѡсьтн твоне нпѡлѣ
тоѡь нѣснштьсе пнѣе. Рѣзъсѣкъ-
готь пхсьтнне нрѣлѡстьго вѣрьхѡ
вь прнкѡшхтьсе. Ѡ стхѡкошесе
ѡоькн овьун.нхлольь хмьножеть
пшенних хгоохть нгѣто хсьпоют
Пѡкон ѡнеуьн. Ѱьтнѳонѣ Хсь
лнши гѡсьподн мѡлншьох мого
Псалмь.Ѡѡже мѡн. Ѱьтнѳо-

ме. Мне прнми лесьнчѣ тоо гѡ
сьпѡдне. Ѱьтнѳонѣ. Ѡъ врата
пѣклемѣнехь. Псалмь.

Рекохь хпрнпѡловьлемь
по анн мѡнехь нах хорѣ
ма пѣклемѣ. Нськхь ос
тѣтѣкъ анетѣ мѡнехь. рекѡхь не-
спхах ѡнанетн спсенькь спѡжь не
земьлн жнвхнехь. Не пѡлсаѣ
мь ѡехе vлѡвнекѣ нпрнвнспѡдегѣ
мгрьнемѣ ѡунмѣ. Плѡальмон хз
етьк нѡь несемьк ѡь мене кѣко нх
зе пксьтнрѣ. Пригѣзѣль мсть кѣ-
кѡ ѡь тѣѣочѣ пѡсьтнвь жнвѡть
мѡн кѣлѣме сновѣше прнсьтрнхе
ме ѡь стотрѣ алловечерь свѣрьш
шьме. Хфхь лѡсьтотрѣ нкѣко лѣ
вь сѣтѣрхь кѡсьтн свс мѡк. Ѡъ

гоупѣ ѧѡ ѧовеуерѣ сѫгрѣшишьме кѣ
кѡ пѫнѧь ѧасьтоѫние тѣкон хѫ
пнто пѡмнсьлнмь какѡ гѡлѧсоть.
Сконьчѧшесе ѡун мѡже пѡгѧееѧѣ
тѧн мѧесѫѡ. Гѡсьпѡанне сиѧх
тѧрьпнмь ѿь говѡрн ѕѣмене ѱо ѧѣ
рекх. ѱѡлн ѧѣ ѿь гѡоѫрнн менне
кѧѣ ѣ сѣмь сѫгрѣшнхь. Споменх
тесѫне сѫѣ ѧнетѣ мѡь. хѫѣлоѕьтн
ѧхше мѡне. Госьпоанне ѣкосе тѣ
кѡн хнве. нхѫѣкомхн хнвотх ѧх
хѣ мѡгѣ покѣрѧшьме ножнвешьме
нотѫѡ покѡнѣ тхгѣ мѡь прнегѣрь
кѣ. Єретн ѡѫте ѧхшх мѡѫ ѧѣ непо
гнне. вѣрьхе ѕѣ плєѣн твѡне све
грнехе мѡне. Ѥ ре ткѡ хпѣклх
не хсьхвѧле тесѫне гѡсьпоанне. нн
хмѣрьѫшн сѫѣгѡсьловеть тесѫне.

нне хсьвекѣгѫть кѡн слѧзе хнезе
рѡ нсьтнных тѫѡѫ. Гѡсьпоанне
сѫѡже спѧсн нѧсь. нпьсѧме нѧше
хсьпонемѡ ктесѫне. Сое анн хн
вотѣ нѧшегѣ хаомх твѡнемь гось
поан сѫоже нѧшь. Пѡкон внеуь
нн. ѣньтнфонѣ. ѿь врѧтѣ пѣкленн
ехь нѕьсѫѣвн ахшх мѫѫ. Псѧѧм.
х ѫѧлнше гѡсьпоанѣ. сиесѫесь.
Нѱнгѣ нѧѣѫьѧссь ѿь гѡсьпѡхе.
ѣньтнфѡнѣ. С ѫѣкѡ анхѣньне ѧѣ
хвѣлнть гѡсьпоанѣ. Верѧсь. х
сьлншѣхь глѧсь сиесѫесь гѡворе
хн менне. ѿьгѡѫорь. Ол ѧѣхенн
мѣрьѫѡн кѡн хгѡсьпоанних хмнрѣ
ѫть. Псѧѧмь. Б лѣгосьловьлень
гѡсьпоанць сѫѡгь. Нѱнгѣ ни лѣвь
ѧесь ѿь гѡсьподе. ѣньтнфѡнѣ. пѣ

126b

ѥсамь ѹськрншеньне нѫнвоть ко
а пнерѹго ѹме нѡще аа ѹмьрѡ мѹ-
не ѡѫнветь. нкѡн пнерѹне ѹмене
неѹмьреть ѹвнеке. Речи. Ѡ ѵе на
шь. Псаламь. Нзьаѹмнна ѹпнго
ктемне гѡсьпоанне. Нщнга чако
мьплнтѹ ѿь гѡсьполе. Верась.
ѿь прата гакленнехь. ѿьгопор.
Нзьмави госьпоанне аѹше нихь.
Верась. Пѡѵнните ѹмирѹ. ѿьго
ворь. Амень. Верась. Гѡсьпоанне
ѹсьлнши мѡлнтьвѹ мѡю. ѿьгѡ
пѡрь. Нзьваньне мѡне ктебне аа
прнае. Пѡмолнмѡсе. Мѡлнть
ва. Ѡѡже кѡн мелѹ апѡсьтѡль
сннемн. Нщнго насьварьсн ѿь ве-
ѵерьне ѿь марьтонехь нѡсьтале
кѡне кѡне слнелезанѡмь.

127a

125

Щаньпанѡ ѹмнечнехь ѹ зѡрьзн
рѹськѡнн нзьмнлана по мещьрѹ фр
ань ѵеськѹ ратькѡвнлѹ нзьаѹмрѡ
пнка. ѹ .ѵ.ь.ѯ.в. лѥть на. п.
Агѡсьта мнесеча.

СВАРШѸЮ.

128.b

129 a

126

Ѡво ѥсх .єѯ. молитвꙗ коѥ хѵи
ми ст҃ꙗ ѡтриѵнаꙗ прнаь крх
чнфнкьсомь ст҃нємь.

129b

ОВЬАНЕ НЕСХ. ЖЕ. МѠЛИ
ТАВА ѾЬОНЕ СЛАВЬНЕ ДНЕ
ОНЧЕ СВЕТЕ ОТРИѴНДЕ КО
Е ПРИДЬКРХЧИФИКЬСОМЬ ДЕОТО ГО
ВѠРАШЕ ИНАПОКѠНЬ ПѠМИЛОСЬТИ
КРХЧИФИКЬСА ЛИЕПЬ ѾЬГООРЬ ДО/
СЬТОИНА ОТИ ѴХТИ КАДАИѠ ХЧАРЬК/
ОИ ѾЬСВЕТѠГА ПАВЬЛА ГѠОѠРАШЕ
ПРИЛИКА ѾЬКРХЧИФИКЬСА РАЗЬГѠ/
ВОРИ ИРЕѴЕ НѠИ ѴХДЬНЕ РИЕѴИ КѠЕ
АКѠ ХЗЬЛЕГАШЬ ПѠСЬВАРЬШЕНЬЮ ѾЬ
РЕѴЕНИЕХЬ МѠЛИТАОА ОТХАСШЬ ѴХ/
ТИ.

130a

13 7

МОЛИТВА ПАРВА.

ГНЕ ИСХКАРЬСТЕ
ОИЕѴЬНА СЛАСЬ
ТИ ИѠДАСЬВА/
КОГА ВЕСЕЛЬЧ И
ѴОВИЕѴИЕГА ПѠ
ЖЕЛЕНЬѢ РАДѠ/
СЬТИ НАИ ВЕЖА
ѠНЕМЕ КѠИ ЛХБЕ ТЕБЕ СПАСЕНЬЕ И/
ЛХОТОВЬНИЧЕ ѾЬГРИЕШЬНИКА КОИСЕ
ХПѠКОРХ ДАЮ КѠИ СВИЕДѠКООАО Е
СИ ДАРАСЬКОША ТООЧ ЕСТЬ ЗАЕДЬНѠ
СИНѠВЬМИ ѴѠВИЕѴАСЬЧИЕМИ ИЗА/
ѴѠВИЕКА ХНАПОКѠНА ВРИЕМЕНА ѴѠ/
ОИЕКЬ ХѴИНИОСЕ ЕСИ ХСЬПОМЕНИСЕ
ѠДАСЬОАКОГА РАЗЬМИШЬЛЕНЬЧ МХ/
КЕ ТВѠЕ ИѾЬХНАТАРЬНЕ ОТѠЛИЕЗЬ
НИ КѠЮ ѾЬПѠѴЕТЬКА ѾЬЗАѴЕТЬЧ

ЕВ

130b

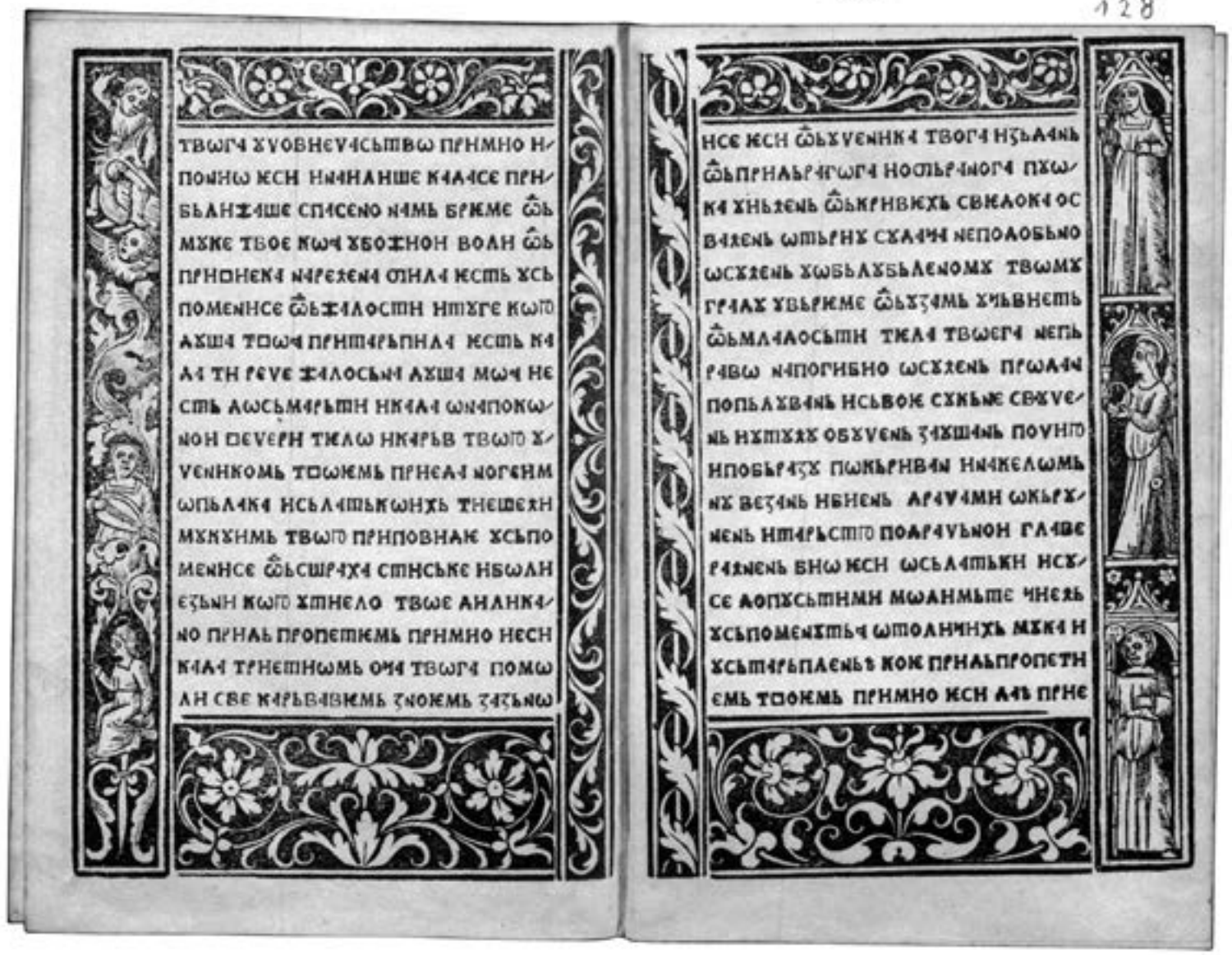

ТВѠГѦ ХѴОВНЕѴѦСЬТВѠ ПРИМНО И-
ПОѦНѠ ЄСИ ИНѦНАНШЕ КѦѦѦСЕ ПРИ-
БЬЛИЖѦШЕ СПѦСЕНО НѦМЬ БРЄМЕ ѾЬ
МѴКЕ ТВОЕ КѠѦ ХБОЖНОИ ВОЛИ ѾЬ
ПРИОНЕКѦ НѦРЕЖЕНѦ ОТИЛѦ ЄСТЬ ХСЬ
ПОМЕНИСЕ ѾЬЖѦЛОСТИ ИТѴГЕ КѠѦ
ѦХШѦ ТОѠѦ ПРИТѦРЬПИЛѦ ЄСТЬ КѦ
ѦѦ ТИ РЕѴЕ ЖѦЛОСЬНѦ ѦХШѦ МѠѦ НЕ
СТЬ ѦѠСЬМѦРЬТИ НКѦѦѦ ѠНѦПОКѠ-
НОИ ОЕѴЕРИ ТЄЛѠ НКѦРЬВ ТВѠѦ Х-
ѴЕНИКОМЬ ТОѠЄМЬ ПРИЕѦѦ НОГЕИМ
ѠПЬЛѦКѦ ИСЬЛѦТЬКѠИХЬ ТИЕШЕЖИ
МѴКѴИМЬ ТВѠѦ ПРИПОВИѦЄ ХСЬПО
МЕНИСЕ ѾЬСШРѦХѦ СТИСЬКЕ ИБѠЛИ
ЕЗЬНИ КѠѦ ХТИЕЛО ТВѠЕ ѦИЛИКѦ-
НО ПРИѦЬ ПРОПЕТЄМЬ ПРИМНО ИЕСИ
КѦѦѦ ТРИЕТИѠМЬ ОЧѦ ТВѠГѦ ПОМѠ
ЛИ СВЕ КѦРЬВѦВЄМЬ ЗНОЄМЬ ЗѦЗЬНѠ

131a

128

ИСЕ ЄСИ ѾЬХѴЕНИКѦ ТВОГѦ ИЗЬѦѦНЬ
ѾЬПРИѦЬРѦГѠГѦ НОСЬРѦНОГѦ ПХѠ-
КѦ ХИЬЖЕНЬ ѾЬКРИВЄХЬ СВЄѦОКѦ ОС
ВѦЖЕНЬ ѠТЬРИХ СХѦѦЧѦ НЕПОѦОБЬНО
ѠСХЖЕНЬ ХѠБЬЛХБЬЛЕНОМХ ТВѠМХ
ГРѦѦХ ХВЬРЄМЕ ѾЬХЗѦМЬ ХЧЬВИЕТЬ
ѾЬМЛѦѦОСЬТИ ТЄЛѦ ТВѠЕГѦ НЕПЬ
РѦВѠ НѦПОГИБНО ѠСХЖЕНЬ ПРѠѦѦѦ
ПОПЬЛХВѦНЬ ИСЬВОЄ СХКЬНЄ СВХѴЕ-
НЬ ИХТХЖХ ОБХѴЕНЬ ЗѦХШѦНЬ ПОѴИѦ
ИПОБЬРѦЗХ ПѠКЬРИВѦИ ИНѦКЕЛѠМЬ
НХ ВЕЗѦНЬ ИБИЕНЬ ѦРѦѴѦМИ ѠКЬРХ-
НЕНЬ ИТѦРЬСТѦ ПОѦРѦѴЬНОИ ГЛѦВЕ
РѦЖЕНЬ БИѠ ЄСИ ѠСЬЛѦТЬКИ ИСХ-
СЕ ѦОПХСЬТИМИ МѠѦИМЬТЕ ЧИЕЖЬ
ХСЬПОМЕНХТЬѦ ѠТОЛИЧИХЬ МХКѦ И
ХСЬТѦРЬПѦЕНЬѢ КОЄ ПРИѦЬПРОПЕТИ
ЕМЬ ТОѠЄМЬ ПРИМНО ЄСИ ѦѦѢ ПРИЕ

131b

ѧь смарьти моиѡи ѡтхаꙋ имати
правѡ скрꙋшеньѥ ѵисьтѡ исьпѡ-
ѡнѧѥньѥ изѧѧоѡольно покорꙋ изь
варьшеньѥ игрнехомь моиемь ѿь
пꙋщеньѥ. Ѻѵе нашь. Зарава марна.

Дрꙋга пѻѵнне.

Зарав присьлатьни исꙋсе пѡми
лꙋиме грнешьника.

Ѥзꙋсе права слѡбоѧѡ
аньѧеѡська раськошьни
раиꙋ ꙋспѡменисе ѿьст
раха ѡелиногa кѡи понно ѥси ка-
ѧа сви непрнѣтели какѡ лаѡи ст-
ахꙋ ѡколо тебе заѡарьтничами по
пьлꙋѡань ноκьти иаьрꙋзнеми мꙋ
ками кѡѥ ꙋѡѥке ниесꙋ ѵꙋле трне
боѡаше тебе засьве ѡнеи рѥѵи ва-
щине ивелики бои ноѱь веѧе мꙋ-

132a

129

ке кѡѥми непрнѧтели твѡѥми ꙋ-
хилише тебе мѡлимь ѧаме осьло
боѧишь ѿьсвиехь непрнѧтела мѡ
ѥхь виѧненихь иневиѧѥнихь иѧа
ми ѧопꙋсьтишь поѧьсненьѥ ѿькр
ила твѡга ѡбьраненьѥ спасеньѣ ѡ
неѵьнога наѧи. Ѻѵе нашь. Зараѡа
марна.

Трета.

О Ѥзꙋсе сегаи сѡнета ствѡ-
рителꙋ кѡѥ ѡелиѵасьтѡѡ
нитькѡ немѡже изьмѥрити ати
свѥть ꙋрꙋчи ѧарьжишь ꙋсьпѡме-
нисе ѿьпрнжесьтоке ѡолнезьни
кѡѥ тарпьлаше каѧа присьвете рꙋ
ке твоѥ прнѧа кѡѥ наипарьво ѵаѡ
ли карьстꙋ прибише апаке прнѧи-
ликане ноге твѡне проѡарьтнеше
еренехьтне ти присьтати квѡли

132b

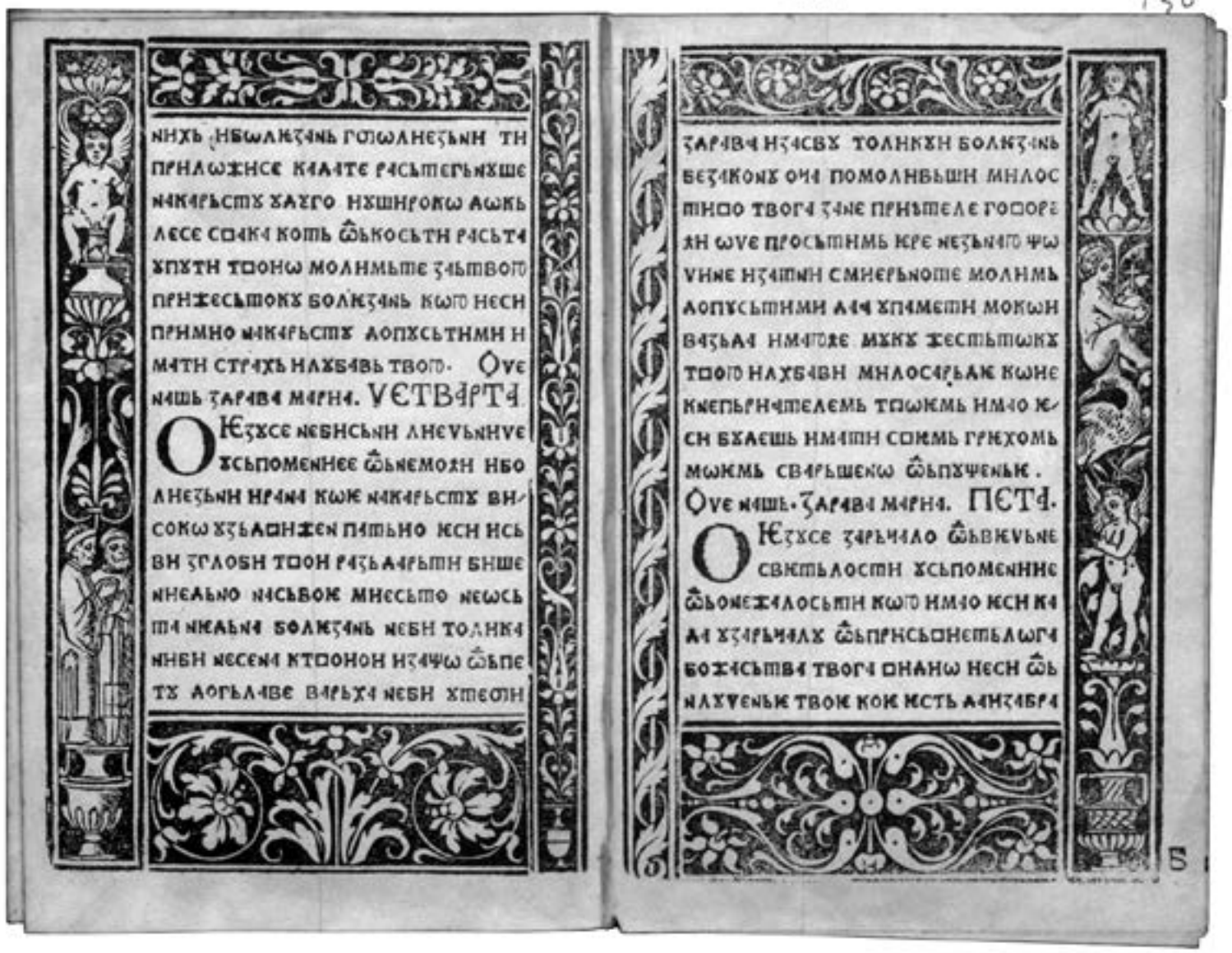

ⲛⲏⲭⲣ ⲓⲏⲃⲱⲗⲉⲍⲁⲛⲏ ⲅⲟⲗⲱⲗⲏⲉⲍⲏⲛⲏ ⲧⲏ
ⲡⲣⲏⲗⲱⲍⲏⲥⲉ ⲕⲁⲗⲁⲧⲉ ⲣⲁⲥⲣⲧⲉⲅⲏⲛⲩⲱⲉ
ⲛⲁⲕⲁⲣⲏⲥⲧⲩ ⲩⲗⲩⲅⲟ ⲏⲩⲱⲏⲣⲟⲕⲱ ⲗⲱⲕⲏ
ⲗⲉⲥⲉ ⲥⲟⲁⲕⲁ ⲕⲟⲧⲏ ⲱ̂ⲏⲕⲟⲥⲏⲧⲏ ⲣⲁⲥⲏⲧⲁ
ⲩⲡⲩⲧⲏ ⲧⲟⲟⲏⲱ ⲙⲟⲗⲏⲙⲏⲧⲉ ⲍⲁⲏⲧⲃⲟⲩ
ⲡⲣⲏⲍⲉⲥⲏⲧⲟⲕⲩ ⲃⲟⲗⲉⲍⲁⲛⲏ ⲕⲱⲩ ⲏⲉⲥⲏ
ⲡⲣⲏⲙⲏⲟ ⲛⲁⲕⲁⲣⲏⲥⲧⲩ ⲗⲟⲡⲩⲥⲏⲧⲏⲙⲏ ⲏ
ⲙⲁⲧⲏ ⲥⲧⲣⲁⲭⲏ ⲏⲗⲩⲃⲁⲃⲏ ⲧⲃⲟⲩ. Ⲟⲩⲉ
ⲛⲁⲱⲏ ⲍⲁⲣⲁⲃⲁ ⲙⲁⲣⲏⲁ. ⲩⲉⲧⲃⲁⲣⲧⲁ

Ⲟ Ⲓⲉⲍⲩⲥⲉ ⲛⲉⲃⲏⲥⲏⲛⲏ ⲗⲏⲉⲩⲏⲛⲏⲩⲉ
ⲩⲥⲏⲡⲟⲙⲉⲛⲏⲉⲉ ⲱ̂ⲏⲛⲉⲙⲟⲗⲏ ⲏⲃⲟ
ⲗⲏⲉⲍⲏⲛⲏ ⲏⲣⲁⲛⲁ ⲕⲱⲓⲉ ⲛⲁⲕⲁⲣⲏⲥⲧⲩ ⲃⲏ-
ⲥⲟⲕⲱ ⲩⲍⲏⲗⲟⲡⲏⲍⲉⲛ ⲡⲁⲧⲏⲟ ⲓⲉⲥⲏ ⲏⲥⲏ
ⲃⲏ ⲍⲅⲗⲟⲃⲏ ⲧⲟⲟⲏ ⲣⲁⲍⲏⲗⲁⲣⲏⲧⲏ ⲃⲏⲱⲉ
ⲛⲏⲉⲗⲏⲟ ⲛⲁⲥⲏⲃⲟⲓⲉ ⲙⲏⲉⲥⲏⲧⲟ ⲛⲉⲱⲥⲏ
ⲧⲁ ⲛⲏⲉⲗⲏⲛⲁ ⲃⲟⲗⲉⲍⲁⲛⲏ ⲛⲉⲃⲏ ⲧⲟⲗⲏⲕⲁ
ⲛⲏⲃⲏ ⲛⲉⲥⲉⲛⲁ ⲕⲧⲟⲟⲏⲟⲏ ⲏⲍⲁⲫⲱ ⲱ̂ⲏⲡⲉ
ⲧⲩ ⲗⲟⲅⲏⲗⲁⲃⲉ ⲃⲁⲣⲏⲭⲁ ⲛⲉⲃⲏ ⲩⲧⲉⲟⲏ

133a

130

ⲍⲁⲣⲁⲃⲁ ⲏⲍⲁⲥⲃⲩ ⲧⲟⲗⲏⲕⲩⲏ ⲃⲟⲗⲉⲍⲁⲛⲏ
ⲃⲉⲍⲁⲕⲟⲛⲩ ⲟⲩⲁ ⲡⲟⲙⲟⲗⲏⲃⲏⲱⲏ ⲙⲏⲗⲟⲥ
ⲧⲏⲟⲟ ⲧⲃⲟⲅⲁ ⲍⲁⲛⲉ ⲡⲣⲏⲏⲧⲉⲗⲉ ⲅⲟⲟⲟⲣⲉ
ⲗⲏ ⲱⲩⲉ ⲡⲣⲟⲥⲏⲧⲏⲙⲏ ⲓⲉⲣⲉ ⲛⲉⲍⲏⲛⲁⲩ ⲫⲱ
ⲩⲏⲛⲉ ⲏⲍⲁⲧⲏⲛⲏ ⲥⲙⲏⲉⲣⲏⲟⲧⲉ ⲙⲟⲗⲏⲙⲏ
ⲗⲟⲡⲩⲥⲏⲧⲏⲙⲏ ⲗⲁⲁ ⲩⲡⲁⲙⲉⲧⲏ ⲙⲟⲕⲱⲏ
ⲃⲁⲍⲏⲗⲁ ⲏⲙⲁⲩⲗⲉ ⲙⲩⲕⲩ ⲍⲉⲥⲧⲏⲧⲱⲕⲩ
ⲧⲟⲟⲩ ⲏⲗⲩⲃⲁⲃⲏ ⲙⲏⲗⲟⲥⲁⲣⲏⲗⲉ ⲕⲱⲏⲉ
ⲕⲛⲉⲡⲏⲣⲏⲁⲧⲉⲗⲉⲙⲏ ⲧⲟⲱⲓⲉⲙⲏ ⲏⲙⲁⲟ ⲓⲉ-
ⲥⲏ ⲃⲩⲗⲉⲱⲏ ⲏⲙⲁⲧⲏ ⲥⲟⲓⲉⲙⲏ ⲅⲣⲓⲉⲭⲟⲙⲏ
ⲙⲱⲓⲉⲙⲏ ⲥⲃⲁⲣⲏⲱⲉⲛⲱ ⲱ̂ⲏⲡⲩⲫⲉⲛⲏⲓⲉ.
Ⲟⲩⲉ ⲛⲁⲱⲏ. ⲍⲁⲣⲁⲃⲁ ⲙⲁⲣⲏⲁ. ⲡⲉⲧⲁ.

Ⲟ Ⲓⲉⲍⲩⲥⲉ ⲍⲁⲣⲏⲁⲗⲟ ⲱ̂ⲏⲃⲓⲉⲩⲏⲛⲉ
ⲥⲃⲓⲉⲧⲏⲗⲟⲥⲧⲏ ⲩⲥⲏⲡⲟⲙⲉⲛⲏⲏⲉ
ⲱ̂ⲏⲟⲛⲉⲍⲁⲗⲟⲥⲏⲧⲏ ⲕⲱⲩ ⲏⲙⲁⲟ ⲓⲉⲥⲏ ⲕⲁ
ⲗⲁ ⲩⲍⲁⲣⲏⲁⲗⲩ ⲱ̂ⲏⲡⲣⲏⲥⲏⲟⲏⲉⲧⲏⲗⲱⲅⲁ
ⲃⲟⲍⲁⲥⲏⲧⲃⲁ ⲧⲃⲟⲅⲁ ⲟⲏⲗⲏⲱ ⲏⲉⲥⲏ ⲱ̂ⲏ
ⲛⲗⲩⲩⲉⲛⲏⲓⲉ ⲧⲃⲟⲓⲉ ⲕⲟⲓⲉ ⲓⲉⲥⲧⲏ ⲗⲁⲏⲍⲁⲃⲣⲁ

Б

133b

ни подопущеньѥ ѿь мукѥ твоѥ бу-
ду имати спасеньѥ а ѿь царьжени
зли мнози упогибиѡ за безьмиерь
нѡ целиѵасьтоѡ ѿь милосарьдѧ
твога коѥ кневольниемь гриешни
комь показаѡ ѥси а наилише лупе
жу накарьсту када реѵе данаська
хотеш бити самьномь ураѥ моли-
мьте милосьтиви иезусе да будеш
ь милосьтивь мити менне увь
риеме смарьти моѥ. Оѵе нашь
зарава марна. ШЕСТА.

О Ѥзусе кралу прилраги ипа
сь пожуѧени усьпоменисе.
ѿь жалосьти кого примно ѥси ка-
да нагь ихиаень накарьсту обись
ну и када приѣтели изьнаньчи тво
и супрот тебѥ сташе инитькосе

134a

131

ненаѧе ткоби утиешно у жалосьти
тебе него сама маика твоѣ коѣ кри
епько увиери притомомь сташе
атиои ученика прѥпоруѵеваше го
порехи ѡто синь тои а ученику
ето мати твоѣ молимьте милось
тиьи ѥзусе за они ножь ѿь мукѥ тв
оѥ кои тада проѧе крозьдушу ма-
кѥ твоѥ даме будешь изети изась
вѥхь туга и неволя моѥхь свѥтѡ-
вьниехь и духовьниехь и даме му
дешь утиешити убриеме одасьва
кѥ жалосьти моѥ. Оѵе нашь зара
ва марна. СЕДЬМА.

О Ѥзусе фоньтано ѿь милось
ти коѧ нигда неприсише ко
и привелике исарьѵане лубави чи
ѥѣь накарьсту реѵе жеданьсамь то

134b

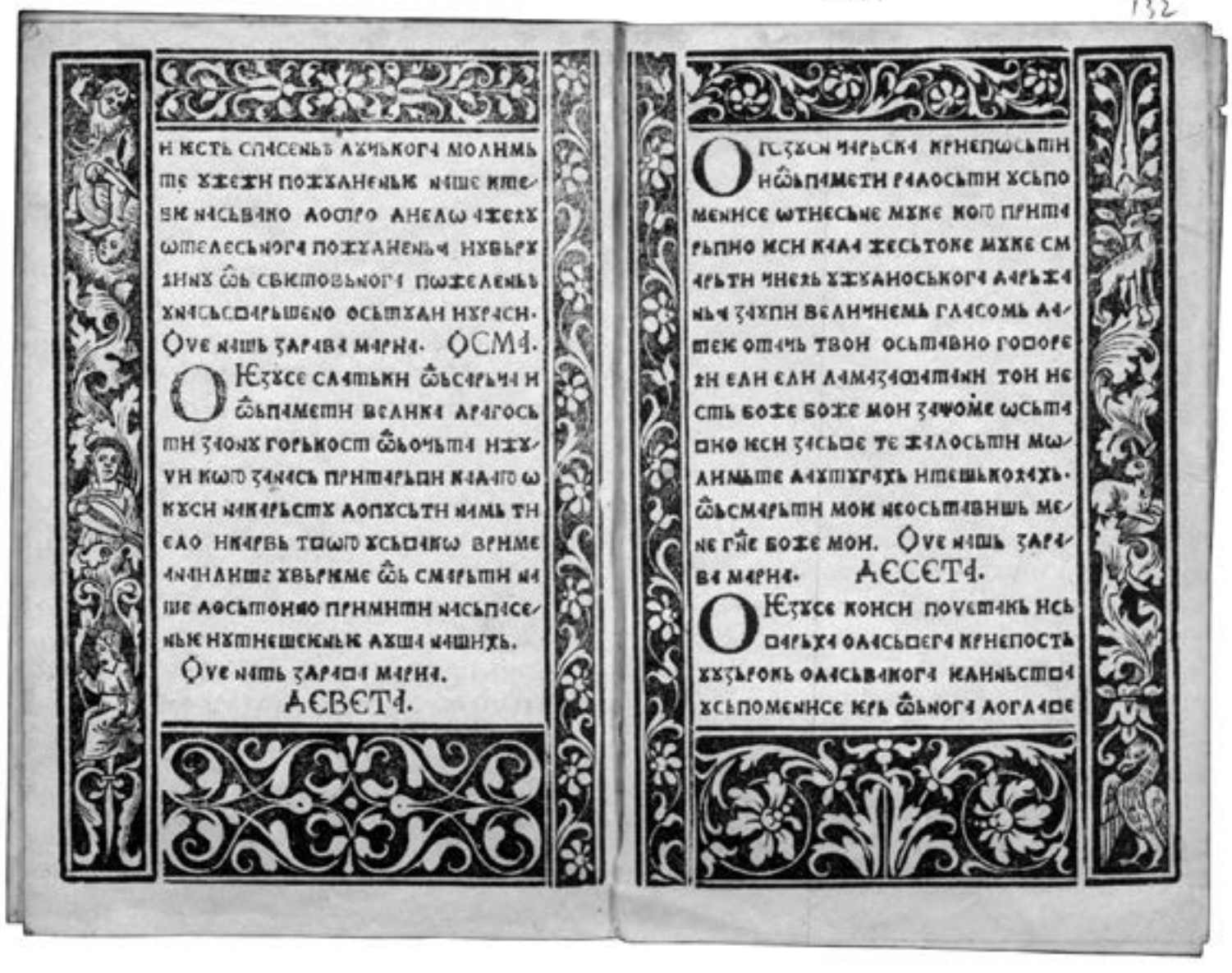

и ѥсть спасеньѣ лучькога молимь
те ѹжежи пожѹдненьѥ наше кте-
бѥ насьвако доспро днелѡ ажелѣ
ѡтелесьнога пожѹдненьѧ нѹвьрѹ
дѣнѹ ѿь свѣтовьнога пѡжеленьѣ
ѹнасьспарьшено осьтѹди нѹраси.
Оуе нашь здрава марна. ОСМА.
О Ѥзѹсе слатьки ѿьсарьча и
ѿьпамети велика драгось
ти заонѹ горькост ѿьочьта нѫ-
ѵи кѡѡ занась притарьпи кадаѡ ѡ
кѹси накарьстѹ допѹсьти намь ти
ело икарвь тѡѡ ѹсьпакѡ вриме
анаилише ѹвьрѥме ѿь смарьти на
ше доcьтоино примити насьпасе-
ньѥ нѹтнешеѥньѥ дѹша нашихь.
Оуе нать здрапа марна.
ДЄВЄТА.

135a

132

О Ѥзѹсе чарьска крнепѡсьти
и ѿьпамети радосьти ѹсьпо
менисе ѡтнесьне мѹке кого прита
рьпно ѥси када жесьтоке мѹке см
арьти чнеѣь ѹжѹдноськога дарьжа
ньѧ заѹпи величнемь гласомь да-
теѥ отачь твои осьтавно гопоре
ѣи ели ели ламазаѡатани тои не
сть боже боже мои заѱоме ѡсьта
пно ѥси засьпе те жалосьти мѡ-
лимьте даѹтѹгахь и тешькохахь.
ѿьсмарьти моѥ неосьтавишь ме-
не гн҃е боже мои. Оуе нашь здра-
ва марна. ДЄСЄТА.
О Ѥзѹсе конси поуетакь нсь
парьха одасьпега крнепость
ѹѹзьрокь одасьвакога ѥдиньстпа
ѹсьпоменисе ѥрь ѿьнога доглапе

135b

ꙁанась ꙋвоѧꙋ ѿьмꙋке ꙋтопивьсе
ѥси ꙁаоелиꙋасьтоо имьношьтво
рана тоѡихь молимьте наꙋꙋиме
справѥмь сарьчемь лꙋставьѩ ѡсь
слꙋжити ꙁаповѥди твоѥ. Оуе на
шь. Ꙁарава мариа.

ѥдинаиста.

О ѥꙁꙋсе ꙋкомь ѧꙋстоки ѡеꙁь
ѧань ѿьмилосарьѧѧ тоѡга
ѥсть молимьте ꙁаоне ѧꙋбоке ране
твоѥ коѥ продоше месо тоѥ имѡ
ꙁгь ѿькосьти тоонехь ꙋнатарьна
тооѧ ѧамене ꙋтопьлена ꙋгьриеси
хь иꙁьмешь иꙁьгрѥха ꙋтьлине ѿь
рана тоонхь исьпрѥѧь сарьꙋбе ли
ча твога ѧокьле мине гниеоь твѡ
и. Оуе нашь ꙁарава мариа.

авинаиста.

136a

133

О ѥꙁꙋсе кои ѥси ꙁачарьло ѿь
ѥдиньстоа ѡилиегь исве
ꙁань оѧасьваке лꙋбаои ꙋсьпомени
се иоѧонихи беꙁьброѧ рана твоѥ
хь коими ѿьпетꙋ ѧоглаое би обь
ранень ѿьнемилосарьѧниехь сꙋѧа
иѧ раꙁьѧарть иприсьоетомь карв
ѩ твоиомь обьлить асьбе тои ѿь
мꙋка мношьтоо ꙋѧиевꙋ пꙋть тво
ѩ примно ѥси ꙁанась омилосьти
ви ѥꙁꙋсе ѱоси могаѡ оеде ꙁанась ꙋ
ꙋиниши аниеси ꙋꙋинно ꙁатои мѡ
лимьте ꙋпиши сое ране тоѥ ꙋсар
че моѥ приѧрагомь карьоѩ тооно
мь ѧаꙋнихь жельна болиеꙁань ил
ꙋбавь твоѧ иѧаниихь паметованьѥ
оаꙁьѧа ꙋсарьчꙋ твоѥмꙋ приѡтиоа
ѧасе мꙋка тооѣ ꙋсарьчꙋ момꙋ пона

136b

137a

134

ОЬА ЧЛХБЧВЬ ТВОЧ ХМЬЧЧХЧ АѠЧЬ
ЛЄ АОѢХ КШЄБНЄ ПОЖХАКѠОМХ ЗЛА-
ТХ ПХЧХ СВЧКОГЧ АОСПЧ НВЄСЄЛЬЧ
АОПХСЬТНМИ ТОН СЛЧТЬКН НСХЖЧР
СШЄ ХЖКВОТЬ МОН. ОУЄ ЧШЬ ЗАРА
ВЧ МАРНЧ. ТРНЧСТЧ.

ОЄЗХСЄ ЧАНЧЧН ЛЧСЄ КРАЛХ НЄХМАРЬЛИ НОЛЧСЬВН
ЄХЬ КРЧЛЧ ЧИН ПЄЗН ХСЬ
ПОМЄННСЄ ѠЬБОЛНЄЗЬНН ЖОГО ПРНТЧ
РЬПНО ЖСН КЧАЧ СВЄ КРЧПОСЬТН НЧ
КОСЬТИ ѠЬПХТИН ТВОЖ НѠЬСЧРЬЧЧ
ТВОГЧ АОХОШЄ ЧЧМАМЄ НПРНЧЬЛОНН-
ВЬШН ГХЧВХ РЄЖЧО ЖСН СВЧРЬШЄНО
ЖСТЬ ЗЧТХН ТНЄСЬКНХ СПОЛНЄЗЧНЬ
ТПОГО МОЛНМЬТЄ ПОМНЛХНМЄ ХНЧ-
ПОКОЄ СКОНЬЧЧНЬЖ ЖНВОТЧ НЗЬЛЖ
ТЄНЬЧ НЗЬТЖКЛЧ МОГЧ КЧАЧ АХШЧ МО

Ч ТХЖЬЧ БХАЄ НАХХЬ МОН СМХХЄНЬ
БХАЄ. ОУЄ ЧШЬ ЗАРАВЧ МАРНЧ.

УЄТЧРЧНСТЧ.

ОЄЗХСЄ ЖАННЧ ЗРЧКО ОЧЧ СВЖТ
ЛОСТН ПРНЛЖКЧ ѠЬБНТЬ НЄ
ГОЧ ХСПОМЄННСЄ ѠЖМНЛЄНОГЧ ПРЖ
ПОРХУЄМЬЧКЧАЧ АХХ ТВОН ПРЖПОРХ
УН ОПОРЄХН ОУЄ ХРХЖЄ ТВОЖЄ Ч ПРЖ
ПОРХУХТО АХХ МОН КЧАЧ ЗРЧЧЄНЧ ТЖ
ЛЧ НСЬПХЧЬЛЧ СЧРЬЧЧ СЧЧНЄМЬ ГЛЧ-
СОМЬ ПѠКЗЧВЬШН ЧЧМЬ ХЖХТЧРЬЧЧ
ѠЬМНЛОСЧРЬАЬ ТВОГЧ ЗЧѠЬКХПНТН
ЧЧСЬ ПХСЬТНО ЖСН АХХЬ ТПОН ЗЧТ-
ПОГО ПРНАРЧГХ СМЧРТЬ МѠЛНМЬТЄ
КРЧЛХ ЧЧЧСЬВЖЄМН СПЄШЖЄМН ОКРЖ
ПНМЄ СХПРОТНВЬ ЧЧПЧСЬТН ЧЧВЬЛО
НПХПІН НКЧРЬПН МОНО ЧЧСЧМЬ СПЖ
ТХ МЧРШЧВЬ ЧТЄБЖ. СЧМѠМХ ЖНВЬ

B

137b

ИУНАПОКОНИVАСЬ ѾЬИЗЬЛАХЬНУТЬА
МОГА ПРИМИ ДУХЬ МѠИ ИЗАГНАНЬ И/
ПУТАНЬ КѠИСЕ ТАДА ЗУДЕ. ПРАДАТИ
КТЕЗИЕ. ОVЕ НАШЬ. ЗАРАВА МАРИА.

ПЕТЬНАИСТА.

О ІЕЗУСЕ ПРАВА ИПЬЛОДЬНО ЛѠ
ЗО УСЬПОМЕНИСЕ ѾЬПРОЛИТЬ
А ВЕЛИКОГА КАРЬПИ ТВОЕ КОГО ТИ И
СЬТЕЛА ТВОГА КАКѠ ИЖЕТЬКА СВУ
ИЗЬЛИ КАДА НАКАРЬСТУ САМЬ ОЗЕБАО
ЕСИ ИОТВОРИВЬШЕ СУЛИЧѠМЬ ПИ/
ЛАТОВА АВОРАНИНА ПАРЬСИ ТВОЕ КА
РЬВИ ИВОДУ ДАО НАМЬ ЕСИ ДАНЕ НИ
КАПЛА НЕОСЬТАНЕ УТЕЗИЕ ТАДАИ КА/
КО СНОПЬ МИРИСЬНИ ВОЛЬНА ВИСЕЛИ
НАВИСОКУ ОСЬТАО ЕСИ ДИЛИКАНЬ ПУ
ОТЬ ТВОА УВЕНУ МЕСО ТВОЕ ЛИЕПѠ
УСАХЬНУ ИМОЗГЬ ѾЬКОСЬТИ ТВОИХЬ

138a

135

УСАХЬНУ ЗАТОЛИКУИ ПРИЖЕСЬТОКУ
МУКУ ТВОГО ИПРОЛИТЬЕ ѾЬКАРЬВИ
ТВОЕ МОЛИМЬТЕ СЛАТЬКИ ІЕЗУСЕ РА
НИ САРЬЧЕ МОЕ ДАСУЗЕ ѾЬПОКѠРЕ И/
ЛУБАВИ ТВОЕ БУДУ МЕНИЕ КРУХЬ У/
ДЬНЕ ИУНОЖИ ИОБЬРАТИМЕ СВАРЬШЕ
НО КТЕБЕ ДАСАРЬЧЕ МОЕ ЗУДЕ УВИ/
ЕКЬ ПРИЗИЛИЩЕ ТВОЕ ИЖИВИЕНЬЕ
МѠЕ ТЕЗИЕ ПРИѢТО ИУГОДЬНО СКОНЬ
VАНИ ѾЬЖИВОТА МОГА СЛАВЬНО ДА/
ПОСЬВАРЬШЕНЬГО ЖИВОТА ОВОГАИ ДО
СЬТОЧНЬ ЗУДУ ХВАЛИТИ ИСЬЛАВИ/
ТИ ТЕЗИЕ САСЬВЕМИ СВЕТЕМИ ТВѠ
ИМИ УВИЕКЕ. ОVЕ НАШЬ. ЗАРАВА
МАРИА. ѾЬГѠВѠРЬ.

О ВѠ ЕСТЬ ѾЬГОВОРЬ КОИ
ИМА СВЕТА ЗРИVИДА ѾЬ
КРУЧИФИКЬСА КАДАГА МѠ/

Вв

138b

ЛАШЕ ЧЧАРЬКВИ ѾЬСПЕТОГА ПАВЬЛА
ТКОГОДИ ПРИЗЬГОДИЩЕ РЕЧЕНЕ МѠ-
ЛИТЬПЕ РЕЧЕ ѾЬНЕГѠВА РОДА .ЕѮ.
ДУША ИСЬПУРЬГАТОРИА ХОЖЕ ѠСЬЛО
БОДИТИ И .ЕѮ. ГРЕШЬНИКА ѾЬНЕГѠ-
ВА РОДА БУДУСЕ ГЛОГУ ОЛЬРАТИТИ
И .ЕІ. ПРАВЕХЬ ѾЬНЕГОПА РОДА ЧДѠ
БЬРУЖЕ СТАНЬЮ ПОТПАРЬЖЕНИ ЛИТИ
АОНЬЗАТО ХОЖЕ ИМАТИ СКАЛИНЬ ОДО
ЛЬРОТЕ ИѾЬСПОЗНАНЬЧ ИПРАВО СКР
ЧШЕНИЕ ѾЬГРЕХА СПѠЕХЬ ИРЕЧЕНѠ
ѾЬВЕЖЕ.АКѠ ТКО ѠПЕ МОЛИТЬВЕ ДЕ
ПОТО ИЗЬВАРЬШИ ДАТИМУ ХОЖУ ПРИ
СЬВЕТО ТЕЛО МѠЕ .ЕѮ. ДНИ ПРИЕДЬ
ПРИМУТЕМЬ НЕГОВИМЬ ИЗАТО ѠСЬ
ДОЛОЖЕНЬ ЛУДЕ ЛИТИ ѾЬВЕЧЬНѠ
ГА ГЛАДА ИПРИСЬВЕТЕ КАРЬПИ МѠЕ
ХѠЖУ НАПОИТИ НЕГА ДАНЕЖЕДЬНЕ УВ

139a

136

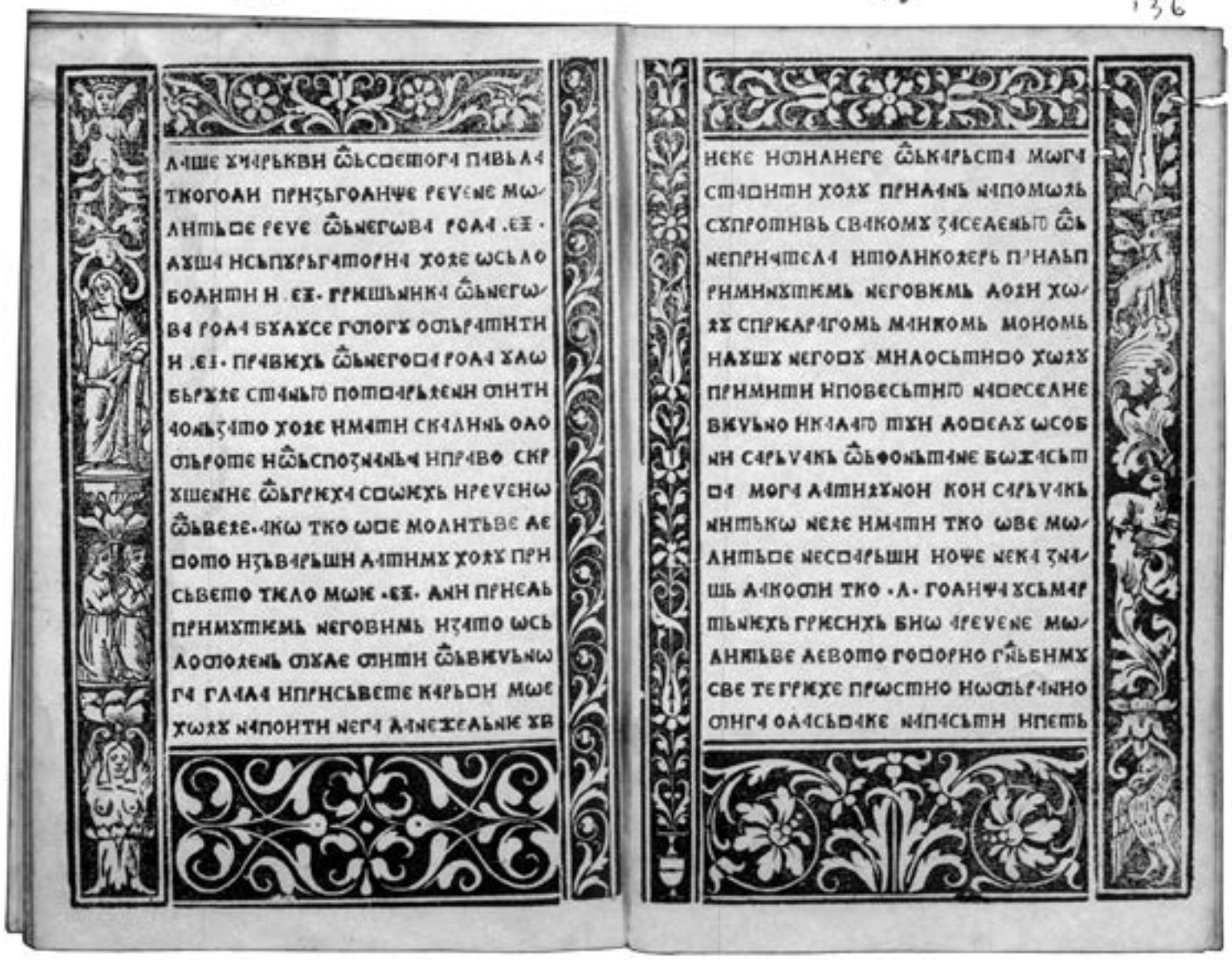

НЕКЕ ИЛИДНЕГЕ ѾЬКАРЬСТА МѠГА
СТАПИТИ ХОЖУ ПРИДАНЬ НАПОМѠЖЬ
СУПРОТИВЬ СВАКОМУ ЗАСЕДЕНЬЮ ѾЬ
НЕПРИЧТЕЛА ИТОЛИКОЖЕРЬ ПРИДЬП
РИМИНУТЕМЬ НЕГОВЕМЬ ДОЖИ ХѠ-
ЖУ СПРЕДРАГОМЬ МАНКОМЬ МОНОМЬ
ИДУШУ НЕГОПУ МИЛОСЬТИПО ХѠЖУ
ПРИМИТИ ИПОВЕСЬТИЮ НАПЕСЕЛИЕ
ВЕЧЬНО ИКАДАЮ ТУИ ДОПЕДУ ѠСОБ
НИ САРЬЧАКЬ ѾЬФОНЬТАНЕ БѠЖАСЬТ
ПА МОГА ДАТИЖУНОИ КОИ САРЬЧАКЬ
НИТЬКѠ НЕЖЕ ИМАТИ ТКО ѠВЕ МѠ-
ЛИТЬПЕ НЕСПАРЬШИ НОЩЕ НЕКА ЗНА-
ШЬ ДАКОЛИ ТКО .Л. ГОДИЩА УСЬМАР
ТЬНЕХЬ ГРЕСИХЬ БИѠ АРЕЧЕНЕ МѠ-
ЛИТЬВЕ ДЕВОТО ГОПОРНО ГНЬБИМУ
СВЕ ТЕ ГРЕХЕ ПРѠСТИО ИѠЛЬРАНИО
ЛИГА ОДАСЬПАКЕ НАПАСЬТИ ИПЕТЬ

139b

140a

137

ωхлѣнѣ҇ нєгоⷭнхъ описѣвлхаѧ ѡ
нѡтхтѧкє смрѣтнѣнгѧ осѣлобѡ
ано нахшхвѣ҆ нєгоⷭх примно мн/
лосѣтноⷭ ѡ҆ѡльжєуьнє мхкє хгрѣбн
ѡ толнкохєргнь хохємх просѣтн/
тн свє грихє нєгѡⷭє ѫок хунѧнѡ
ѡ҆ьмлѧѡсѣтн сⷭѡмє аонѡгѧ vѧсѧ
нмнлостьѭ бѡжномь хохє бнтн
бодн нєголє прквно нчогоднр ѡ҆
гн҃ѧ нолквнчє мрнє хсѣпитѧ ѡ/
пхченомх хохє ѡнтн толнкохєрь
гнѣгѧхє унѧтн нѧпрѧкѡвѧтн ха
сотрѡтнхъ нхѧѡбьрх стѧньѭ нжн
вѡтх потьвѧрьантнхє схрѧнѧтн
хє нєгѧ нѡчє ѧ҆бн свє сⷭѡмк анн
жноно мясьвоⷭ волх нѣкобн ꙗх/
тьрѧ нмѧо хмьрѣтн жнвотъ мхсє
хє продьлятн толнкохєрь ткоⷭтн

ѡвє молнтьвє гоⷭѡрно ꙗсьⷭ҆ѡ҆
ревенье м҃ан пророчѧ нѡ҆ьвєхє
бновн стѧновнтъ скаѧнѧтнсє-
сѧн внѣшнѧємь корѡмъ ѧ҆ьхєось
кнмь нтькѡвн когѧ нѧхуно нєгѡ-
ⷭѡ весєлк нпьлътѧ нєсѧн нѧгъѧ
полнсѧлѧ нєголвн хвикє стѧлѧ

Нѡвє мѡлнтьвє гакгоан хсьтое
ѧлнсє хꙗговорє оньажє бнтн бо
гъ смна остьⷭ҆ свономь ѧ҆спрѧн
нєгѧ како обърѧн сторѧ пѣвьлѧ ѧ҆
форытѧнн хсърѣаь пхунѧ морьс/
кє кѧѧмх нꙗгнѧхѣн ѧ҆ѧ҃мень.

Ц҃ѧньпнно помєѣьрх врѧньѵєськх
рѧтьковх ахѳровѵѧннх. х. ѵ҃ѕ҃в.
лнєтъ ѧ҃. ѕ҃. августа мнєсєцѧ.

СНИМЦИ СРПСКОГ МОЛИТВЕНИКА ИЗ 1512. ГОДИНЕ

Архив Српске академије наука и уметности број 8873-II

У Архиву Српске академије наука и уметности чувају се у Историјској збирци под бројем 8873-II снимци Српског молитвеника који су заведени у Главни инвентар (број 7, за сигнатуре 8573–9832) у време приређивања за штампу овога споменика, 1938. године. О „фотографској репродукцији“ која је о трошку Српске краљевске академије сачињена на основу оригинала из Париске националне библиотеке (Bibliothèque nationale de France, Réserve B 5009), извештава сам Милан Решетар, у предговору својега издања (*Два дубровачка језична споменика из XVI вијека*, Посебна издања СКА, CXXII, Философски и филолошки списи, 32, Београд 1938, VII; такође в. Годишњак СКА за 1938, XLVIII (1939), 95).

Овом приликом објављују се фотографије с филма у негативу које је користио Милан Решетар, у овој књизи пребачене у позитив. Фотографије су са спољним рамом оквирне величине 240 × 180 (рам није једнако опсецан, па је његова просечна вредност у стварности приближно 237 × 178 мм). Унутрашња величина репродукције је у просеку 196 × 148 мм. Фотоапарат је приликом снимања био фиксиран на истој раздаљини, али се димензије благо мењају у зависности од промена дебљине књижног остатка приликом листања (а тиме и удаљености од објектива), можда и услед накнадног изоштравања слике. Сваки снимак обухвата двострано отворену књигу, која се због јачине повеза неуједначено отварала, мање у горњем него у доњем делу. Оригинал је незнатно смањен: изворна величина је 152 × 102 мм, што одговара половини кадра, тачније целој једној просечној страници од 148 × 98 мм. Изнад снимака графитном оловком је уписивана фолијација руком Милана Решетара, што доказује да је ово био примерак с којега је Решетар приређивао своје издање. На првој фотографији преко подлоге празног листа прилепљен је исечак недостајуће, прве странице млађег издања из 1571. године (1.ª; његова величина је 135 × 93,5 мм), одмах до прве сачуване стране Париског примерка (по васпостављеној фолијацији 2.ª). Исто је учињено и са снимцима недостајућег осмог листа који су репродуковани према другом издању и опкројени залепљени на празан фото-папир (8.ª и 8.ᵇ, између 6. и 7. фотографије, овде стр. 0123; појединачне димензије су исте, 135 × 93,5 мм). Постоји 137 фотографија (по Решетаревој фолијацији, пак, која укључује и недостајуће листове, она се завршава бројем 140.ª). У врху с десне стране уписиван је графитном оловком, у сравњењу с оригиналом, редослед листова Париског примерка, одмах по развијању фотографија. На полеђини прве фотографије отиснут је печат с уоквиреним натписом: Atelier photographique | R. de Longueval | Bibliothèque nationale | 58, Rue de Richelieu, Paris – IIª. Испод је мрким мастилом написано: Rés B 5009; такође на полеђини последње стране: Réserve B 5009. Небрижљиво, вероватно у Архиву, графитном оловком је на врху, обично на средини полеђине сваке фотографије, написан њен број, од 1 до 137; ови бројеви иду унатраг, почев од последње фотографије.

На истој сигнатури налази се и 113 фотографија Молитвеника из 1571. године (8873-I), које овом приликом посебно не доносимо.

ADDENDA I

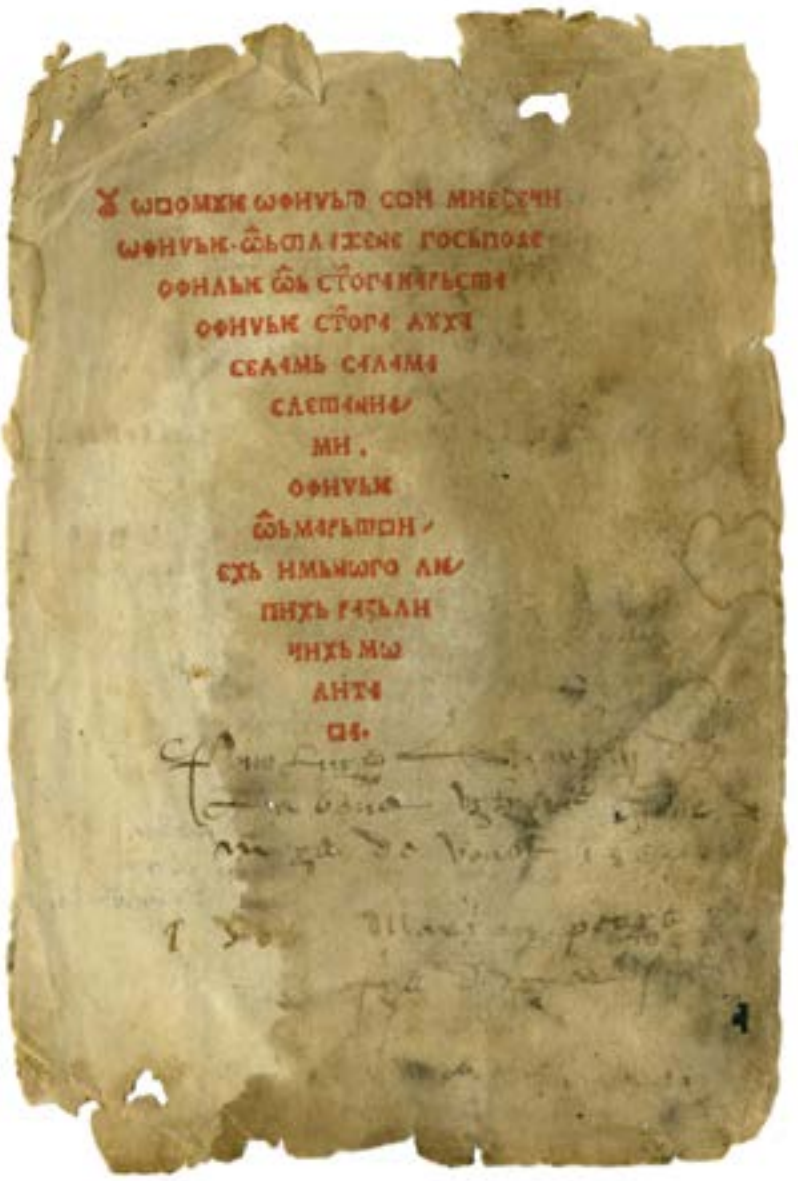

Молитвеник из 1512, 1а

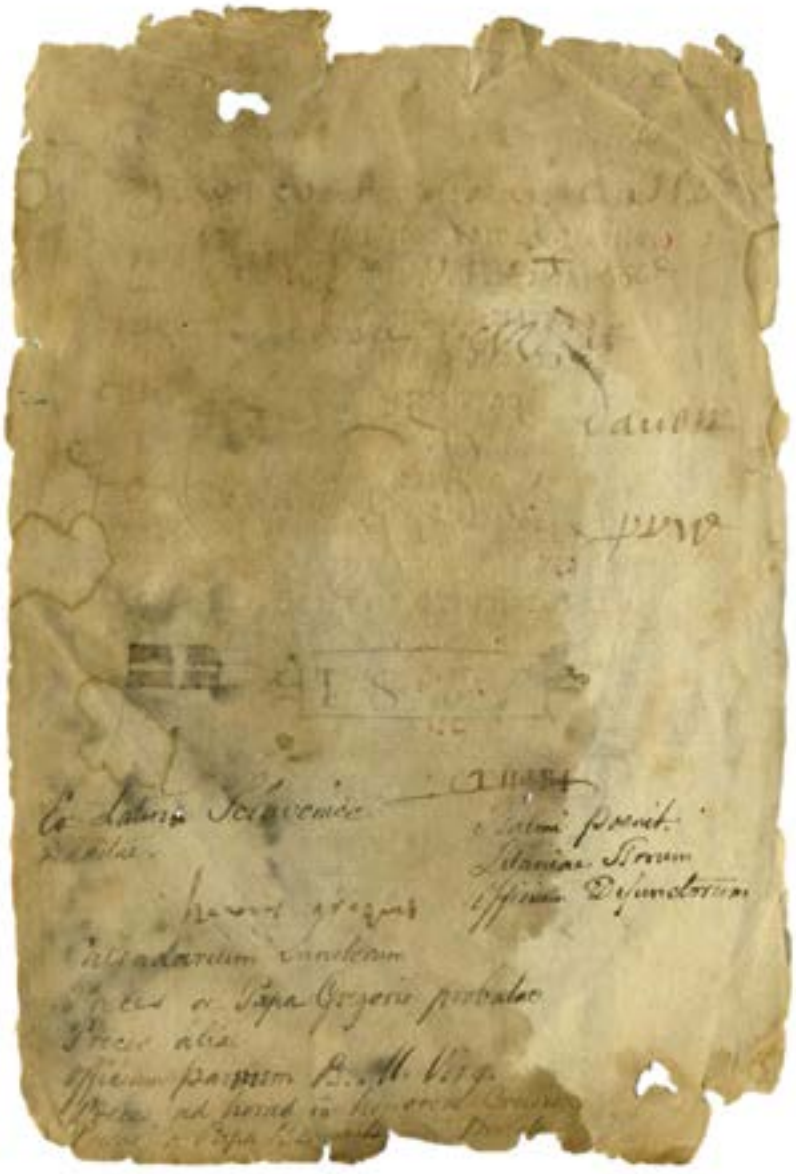

Молитвеник из 1512, 1б

Молитвеник из 1512, 8а

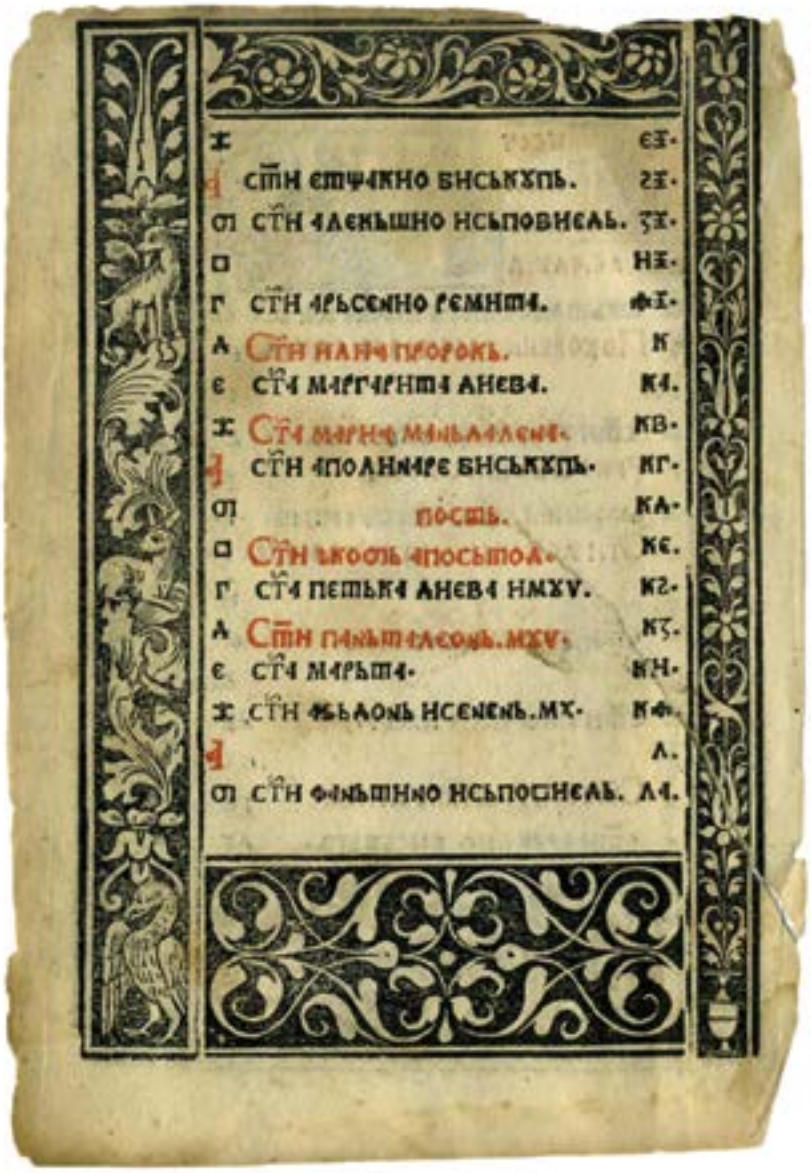

Молитвеник из 1512, 8б

OFFICIUM BEATAE MARIAE VIRGINIS SLAVONICE (VENICE 1512)

Rare Books and Special Collections, Catholic University of America, Washington, D.C.

Недостајуће стране Молитвеника из 1512. године (први и осми лист), које је Милан Решетар у своме издању надокнадио одговарајућима из другог издања из 1571. године. Једини примерак првог молитвеника који садржи поменуте листове чува се међу Ретким књигама и специјалним колекцијама на Америчком католичком универзитету у Вашингтону.

ADDENDA II

РРХрI 1.1.1

Ѹ ѡ□омꙋ ѡфнꙋю сон мнесеи .
ѡфнꙋе . ѿ ѻлажене господе .
ѡфнꙋе . ѡаь светогѣ кѣрьстѣ .
ѡфнꙋе светого аѫхѣ сеаѣмь сѣль
мѣ слетѣнѣмн . ѡфнꙋе ѡаь мѣрь
твнехь нмьного лѣпнхь нѣзьлнун
хь молнтѣвѣ . молнтѣве светѣ .
ѻгнунаѣ нже молѣшесе ѵнѣрьквн .

M. D. L X X I.

Markard

Молитвеник из 1571, 1а

Инв. бр. 199059

Молитвеник из 1571, 1б

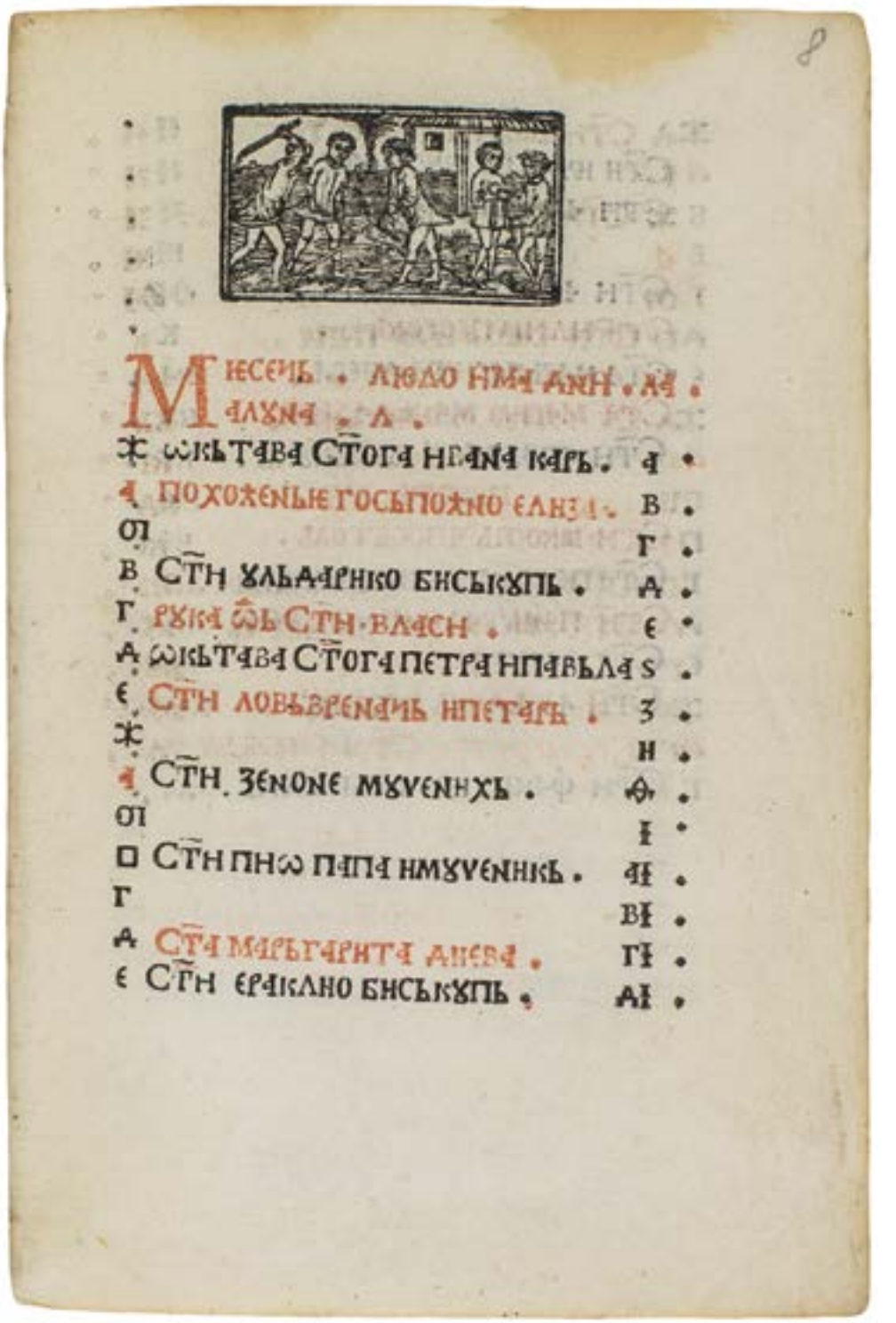

Мѥсеиь . людо имѧ дни . лѧ .
алꙋнѧ . л .
ж ѡкьтава стогѧ иванѧ карь . а .
а похоженьѥ госьпожно елизѧ . в .
ѻ г .
в стн ꙋльдарико бискꙋпь . д .
г рꙋкѧ ѿь стн власи . є .
д ѡкьтава стогѧ петра и павьлѧ ѕ .
є стн ловьвренаиь и петарь . з .
ж и .
а стн зенонє мꙋченихь . ѳ .
ѻ і .
□ стн пиѡ папѧ и мꙋченикь . аі .
г ві .
д стѧ марьгарита диева . гі .
є стн єраклио бискꙋпь . ді .

Молитвеник из 1571, 8а

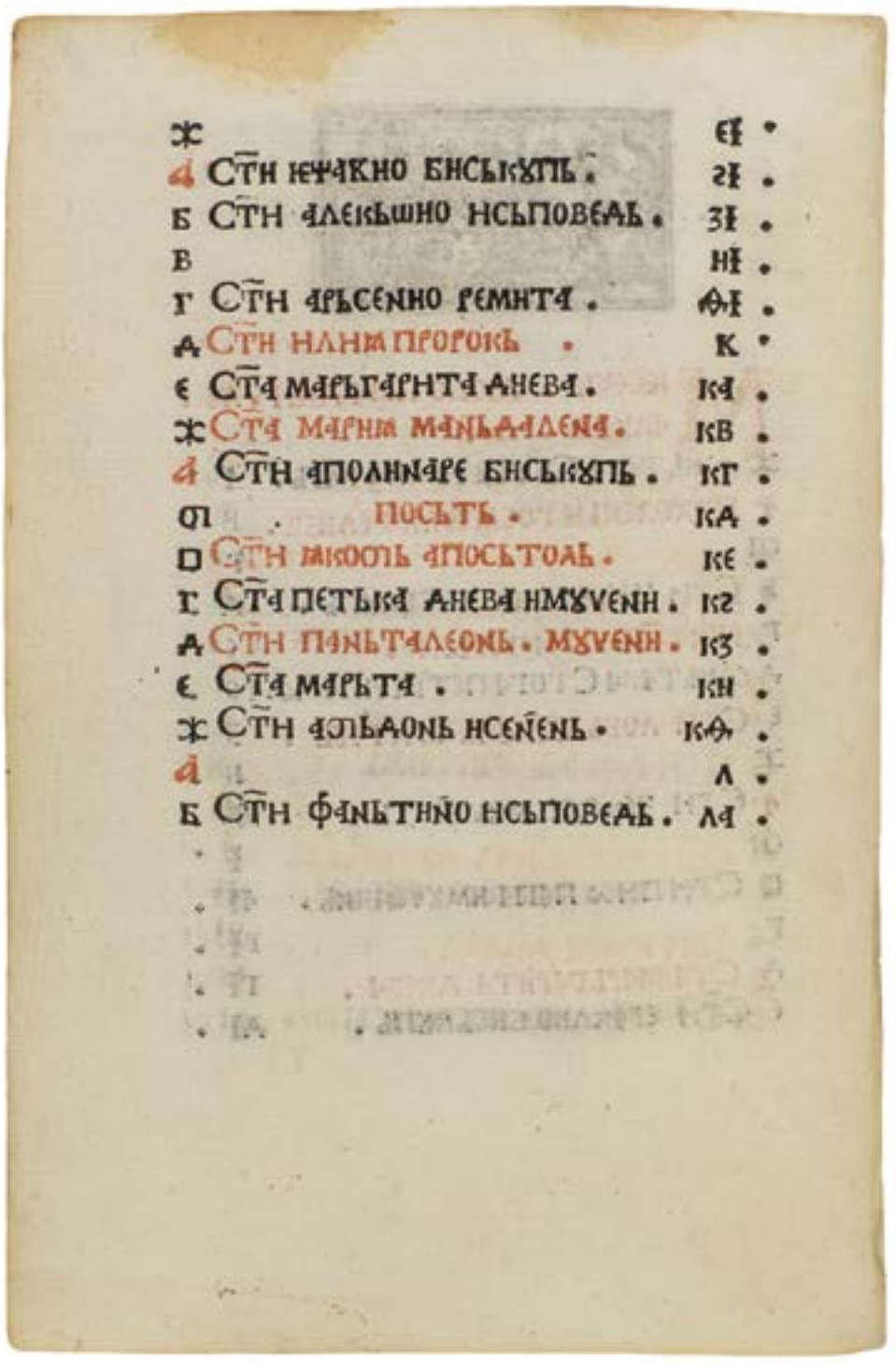
ж ѥ .
4 СТ҃Н ЄЎАКНО БНСЬКЎПЬ. ѕ .
Б СТ҃Н ѦЛЄКЬШНО НСЬПОВЄАЬ. ѕ .
В ѕ .
Г СТ҃Н ѦРЬСЄННО ЄМНТѦ. ѕ .
А СТ҃Н НАНА ПРОРОКЬ . к .
Є СТ҃Ѧ МАРЬГАРНТѦ АНЄВѦ. кѦ .
Ж СТ҃Ѧ МАРНА МАГЬАѦАЄНѦ. кВ .
4 СТ҃Н ѦПОАННАРЄ БНСЬКЎПЬ. кГ .
З ПОСЬТЬ . кА .
И СТ҃Н МИКОЛЬ ѦПОСЬТОАЬ. кЄ .
І СТ҃Ѧ ПЄТЬКѦ АНЄВѦ НМЎЄНН. кѕ .
А СТ҃Н ПАНЬТѦЛЄОНЬ. МЎЄНН. кѕ .
Є СТ҃Ѧ МАРЬТѦ . кН .
Ж СТ҃Н ѦЛЬАОНЬ НСЄ҃НЄНЬ. кѲ .
4 л .
Б СТ҃Н ФАНЬТНО НСЬПОВЄАЬ. лѦ .

Молитвеник из 1571, 8б

МОЛИТВЕНИК ЈАКОБА БАРОМИЋА ИЗ 1571. ГОДИНЕ

Библиотека Матице српске Р Ћр I 6.1 (РР Хр I 1.1.1) – 199059

У Библиотеци Матице српске под сигнатуром Р Ћр I 6.1 (РР Хр I 1.1.1) – 199059 чува се потпун и веома добро очуван примерак Молитвеника из 1571. године (за опис в: Душица Грбић и др., *Ћирилицом штампане књиге 15–17. века Библиотеке Матице српске*, Каталог старих и ретких књига Библиотеке Матице српске, књига 1, Нови Сад 1994, 135, бр. 130). Некада је припадао Јоци Вујићу из Сенте. Библиотека га је откупила од породице овог чувеног библиофила и колекционара после његове смрти. Овде доносимо недостајуће стране Молитвеника из 1512. године (први и осми лист), исте оне које је користио и Милан Решетар у своме раду (овде стр. 0117, 0123).

СРПСКИ МОЛИТВЕНИК
СПОМЕНИЦА МИЛАНУ РЕШЕТАРУ
1512–1942–2012

Резиме

Академик Милан Решетар био је истакнути српски и југословенски филолог, универзитетски професор у Бечу и Загребу и члан више научних друштава. Рођен је у Дубровнику 1860, а умро у Фиренци 1942. године. Решетаров рад вишеструко је значајан на многим научним и културним пољима, а главне области његових филолошких истраживања биле су језик, у синхроној и дијахроној перспективи, и историја књижевности, поглавито дубровачке. Овом приликом издвајамо његову приступну академску беседу у Српској краљевској академији, круну његове научне каријере, и његов темељни рад на *Српском молитвенику*, који је издао и детаљно језички обрадио, дајући му и име (1938). Овиме се Српска академија наука и уметности одужује своме угледном члану у години у којој се сустичу 70 година од његове смрти и 500 година од штампања Молитвеника. Споменица обухвата више студија о Решетару и Молитвенику, пробрану библиографију Милана Решетара и попис научне литературе о њему. У књизи се доноси и документарна и илустративна грађа од прворазредног значаја. У првом делу дају се насловне стране и корице одабраних Решетарових издања, Решетарова писма и писма о Решетару, изворна сведочанства о Молитвенику, међу којима се издвајају латински уговори Франа Мицаловића од 1502. до 1513. године. Други део књиге садржи фототипско издање целокупне Решетарове приступне беседе у Српској краљевској академији, снимке *Српског молитвеника* из Српске краљевске академије сачињене за потребе Милана Решетара, снимке недостајућих страница из збирке Америчког католичког универзитета у Вашингтону и снимке истих страница из другог издања Молитвеника у збирци Библиотеке Матице српске у Новом Саду.

Ћирилички оригинал приступне академске беседе Милана Решетара данас се чува у Архиву Српске академије наука и уметности под бројем 14456. Њен извод је прочитан на скупу Српске краљевске академије (1941) и објављен је у цензурисаној верзији после Решетарове смрти (1951). Након тога, под непознатим околностима рукопис је однет из Српске академије наука и потом враћен у њене фондове (1981), када је уочено да постоји значајна разлика између Решетаровог закључка о пореклу дубровачког говора и објављене верзије. Ево изворне реченице: „Из те објективне констатације ја сада не изводим никаквих даљих закључака, јер су мени Срби и Хрвати *један* народ под *два* имена, па ја зато нећу никако рећи да се у Дубровнику није говорило хрватски него српски, али кому су Срби и Хрвати *два* народа, тај ће морати признати да је Дубровник по језику био увијек српски“ (стр. 52, р. 27–31).

Црно-беле фотографије *Српског молитвеника* из 1512. године, најстарије ћириличке књиге штампане српским народним језиком, намењене католицима, чувају се у Архиву Српске академије наука и уметности под бројем 8873-II од 1938. године. То је ручни примерак којим се Милан Решетар служио у своме раду на Молитвенику, а на њему је и фолијација обележена његовом руком. Репродукција је о трошку Српске краљевске академије сачињена на основу примерка из Париске националне библиотеке (Bibliothèque nationale de France, Réserve B 5009), који је једини готово у целости сачуван. Два недостајућа листа (први и осми) Решетар је надомештао снимцима из другог издања Молитвеника, које и ми овом приликом преносимо, држећи се Решетаровог материјала, одајући и на тај начин признање великом научнику.

Вест о избору професора Милана Решетара за редовног члана Српске краљевске академије одјекнула је у српском делу југословенске јавности уочи Другог светског рата. Тим поводом Решетар је добио честитке и из дубровачке Матице српске, око које су се још окупљали Срби католици у његовом родном граду. Решетарову захвалницу од 23. фебруара 1940. објавио је лист „Дубровник“, гласило Срба католика (9. марта исте године), а пренела ју је и београдска „Политика“ (10. марта): „Поштовани госп. Претсједниче, Најтоплије захваљујем „Матици Српској“ мојега незаборавнога роднога Дубровника, што се је сјетила мене врло старога Дубровчанина, који сам се врло млад одбио у тућ свијет. Ја се веселим великом одликовању што ми је намијенила Српска Краљевска Академија, наша највиша научна установа, али се веселим, вјерујте ми, ради нашега Дубровника више него ли ради себе, а особито ми је мило што је та иста почаст дата г. Марку Мурату – још једном Дубровчанину из броја *старих бораца Срба католика, који изумиремо*. Са највећим поштовањем Проф. М. Решетар“ (*Срби католици из Дубровника и околине*, Архив САНУ број 11235).

THE SERBIAN PRAYER BOOK
A TRIBUTE TO MILAN REŠETAR
1512–1942–2012

Summary

Academician Milan Rešetar was a prominent Serbian and Yugoslav philologist, a university professor in Vienna and Zagreb, and a member of several scholarly associations. He was born in Dubrovnik in 1860, and died in Florence in 1942. Rešetar's work was of great importance in many fields of scholarship and culture, but the main areas of his philological research were language in synchronic and diachronic perspectives, and the history of literature, particularly that of Dubrovnik. On this occasion, we have selected his inaugural academic address at the Serbian Royal Academy, the crown of his scholarly career, and his foundational work on the *Serbian Prayer Book*, which he published and studied linguistically in great detail, actually giving it that title (1938). Hereby, the Serbian Academy of Sciences and Arts pays homage to its renowned member in the year marking seventy years since his passing and five hundred years since the *Prayer Book* was printed. This tribute includes several studies about Rešetar and the *Prayer Book*, the selected bibliography of Milan Rešetar, and an inventory of the scholarly literature about him. Both documentary and illustrative materials of primary significance are offered in this book. In the first part, the title pages and covers of selected editions by Rešetar, his correspondence and correspondence about him, original testimonies about the *Prayer Book*, among which the Latin agreements of Frančesko Micalović from 1502 to 1513 stand out. The second part contains a facsimile edition of Rešetar's inaugural address at the Serbian Royal Academy, photographs of the *Serbian Prayer Book* from the Serbian Royal Academy made for his use, photographs of the missing pages from the collection of the Catholic University of America in Washington, and photographs of those same pages from the second edition of the *Prayer Book* in the collection of the Library of the Matica srpska in Novi Sad.

The Cyrillic original of the inaugural academic address of Milan Rešetar are now preserved in the Archive of the Serbian Academy of Sciences and Arts under the number 14456. An extract of it was read at a meeting of the Serbian Royal Academy (1941) and was published (1951) in a censored version after his death. After that, under undisclosed circumstances, the manuscript was taken from the Serbian Academy of Sciences and later returned to its collection (1981), when it was noticed that a significant difference existed between Rešetar's conclusion about the origins of the language of Dubrovnik and the published version. Here is the original sentence: "From that objective statement, I am not drawing any further conclusions, because for me the Serbs and the Croats are *one* people with *two* names, and thus I will certainly not say that, in Dubrovnik, Croatian was not spoken but Serbian was; but if to someone the Serbs and the Croats are *two* peoples, that person must admit that Dubrovnik was always Serbian in terms of language" (p. 52, lines 27–31).

Black-and-white photographs of the *Serbian Prayer Book* of 1512, the oldest Cyrillic book printed in the Serbian vernacular, intended for Catholics, have been preserved in the Archive of the Serbian Academy of Sciences and Arts under the number 8873-II since 1938. That was the personal copy that Milan Rešetar used in his work on the *Prayer Book*, and the page numbers are marked in his handwriting. The reproduction was done at the expense of the Serbian Royal Academy on the basis of a copy from the National Library of France in Paris (Bibliothèque nationale de France, Réserve B 5009), which is the only one preserved almost entirely. Rešetar replaced the two missing pages (the first and eighth) with photos from the second edition of the *Prayer Book*, which we are presenting on this occasion, faithful to Rešetar's materials, in that way giving recognition to this great scholar.

News of the election of Professor Milan Rešetar as a full member of the Serbian Royal Academy resounded throughout the Serbian portion of the Yugoslav public on the eve of World War II. On that occasion, Rešetar received congratulations from the Matica srpska in Dubrovnik, where the Serb Catholics in his hometown gathered. On March 9, 1940, the newspaper "Dubrovnik" published Rešetar's letter of thanks to them written on February 23 of that year, and it was picked up also by "Politika" in Belgrade on March 10. "Dear Mr. President, I express my warmest gratitude to the Matica srpska in my unforgettable hometown of Dubrovnik, for remembering me as a truly old citizen of Dubrovnik, which I left in my youth for the wider world. I am more than pleased with the honor bestowed upon me by the Serbian Royal Academy, our most prestigious scholarly institution, but I am pleased, believe me, more because of our Dubrovnik than because of myself; I am especially happy because that same honor was given to Mr. Marko Murat – another citizen of Dubrovnik from the ranks of *old fighter Serb Catholics, who are slowly dying out.* With greatest respect, Prof. M. Rešetar" (*Serb Catholics from Dubrovnik and Environs*, SASA Archive, number 11235).

СЕРБСКИЙ МОЛИТВЕННИК
КНИГА ПАМЯТИ О МИЛАНЕ РЕШЕТАРЕ
1512–1942–2012

Резюме

Академик Милан Решетар был выдающимся сербским и южнославянским филологом, профессором Венского и Загребского университетов и членом ряда научных сообществ. Он родился в Дубровнике в 1860 году, а умер во Флоренции в 1942 году. Деятельность М. Решетара имеет важное значение для многих областей науки и культуры, а главными сферами его филологических исследований были язык в синхронной и диахронической перспективах, а также история литературы, особенно литературы Дубровника. Здесь мы представили его речь в Сербской королевской академии при присуждении ему звания академика, событии, увенчавшем его научную карьеру, а также его фундаментальный труд по изданию «Сербского молитвенника», который он детально проанализировал в языковом плане и дал ему название (1938). Таким образом Сербская академия наук и искусств отдает долг своему видному члену в год двух юбилеев – 70-летия со дня смерти М. Решетара и 500 лет издания «Сербского молитвенника». Книга включает различные исследования деятельности М. Решетара и «Сербского молитвенника», избранную библиографию Милана Решетара и перечень научной литературы о нем. Также книга содержит первоклассный документальный и иллюстративный материал. В первой части представлены первые страницы и обложки избранных трудов М. Решетара, его собственные письма и письма о Решетаре, оригинальные свидетельства о «Сербском молитвеннике», в числе которых латинские договоры Франа Мицаловича с 1502 по 1513 год. Вторая часть книги включает репринтное издание полного текста речи М. Решетара в Сербской королевской академии в связи с присуждением ему звания академика, фотографии молитвенника из Сербской королевской академии, выполненные для Милана Решетара, фотографии недостающих страниц из сборника Американского католического университета в Вашингтоне и фотографии тех же страниц во втором издании «Сербского молитвенника» из собрания Библиотеки Матицы Сербской в Нови-Саде.

Кириллический оригинал речи Милана Решетара в связи с присуждением ему звания академика сегодня хранится в Архиве Сербской академии наук и искусств за номером 14456. Речь по копии этого документа была зачитана на собрании Сербской королевской академии (1941) и опубликована в отрецензированной версии после смерти М. Решетара (1951). Впоследствии при неизвестных обстоятельствах рукопись была унесена из Сербской академии наук, а затем возвращена в ее фонды (1981), когда было замечено, что существуют значительные расхождения между заключением М. Решетара о происхождении говора Дубровника и опубликованной версией. Вот фраза из оригинала: «Из этой объективной констатации я сейчас не вывожу никаких дальнейших заключений, т.к. для меня сербы и хорваты – это *один* народ с *двумя* названиями, поэтому я никоим образом не могу сказать, что в Дубровнике говорили не по-хорватски, а по-сербски, но если же для кого-либо сербы и хорваты – это *два* народа, тот должен будет признать, что Дубровник в языковом отношении всегда был сербским» (стр. 52, р. 27–31).

Черно-белые фотографии «Сербского молитвенника» (1512), старейшей кириллической книги на сербском народном языке, предназначенной католикам, хранятся в архиве Сербской академии наук и искусств за номером 8873-II и датируются 1938 годом. Это ручной экземпляр, которым Милан Решетар пользовался в своей работе над молитвенником, и на нем фолиация, сделанная его рукой. Репринтное издание было выполнено на средства Сербской королевской академии, а составлено на основании экземпляра из Парижкой национальной библиотеки (Bibliothèque nationale de France, Réserve B 5009), единственном, который сохранился практичеки целиком. Две недостающие страницы (первая и восьмая) Решетар восполнил фотографиями второго издания молитвенника, которое мы здесь также публикуем в полном объеме, сохраняя материал М. Решетара и отдавая таким образом дань памяти этому великому ученому.

На весть об избрании профессора Милана Решетара действительным членом Сербской королевской академии отозвались сербские круги южнославянского сообщества накануне Второй мировой войны. В связи с этим Решетар получил поздравления и из Матицы Сербской города Дубровника, которая все еще объединяла вокруг себя сербов-католиков в его родном городе. Благодарственное письмо М. Решетара, написанное 23 февраля 1940 года, опубликовала газета «Дубровник», печатный орган сербов-католиков (9 марта того же года), а также белградская газета «Политика» (10 марта): «Уважаемый господин Председатель, Сердечно благодарю «Матицу Сербскую» моего незабываемого родного Дубровника за то, что помнит меня, очень давнего жителя Дубровника, который весьма молодым отправился в чужой свет. Радуюсь великой награде, присужденной мне Сербской Королевской Академией, нашим наивысшим научным учреждением, но радуюсь, поверьте мне, больше за наш Дубровник, чем за самого себя, а особенно мне приятно, что та же честь оказана господину Марко Мурату – еще одному жителю из числа *старых борцов, сербов-католиков, нас, которые вымирают*. С глубоким уважением, Профессор М. Решетар» («Сербы-католики из Дубровника и окрестностей», Архив САНУ № 11235).

SERBISCHES GEBETBUCH
FESTSCHRIFT ZUM GEDENKEN AN MILAN REŠETAR
1512–1942–2012

Zusammenfassung

Milan Rešetar war ein prominenter serbischer und jugoslawischer Philologe, Akademiemitglied und Mitglied mehrerer wissenschaftlicher Gesellschaften, Universitätsprofessor in Wien und Zagreb. Er wurde im Jahre 1860 in Dubrovnik geboren, und 1942 in Florenz gestorben.

Die Arbeit von Milan Rešetar ist auf vielen wissenschaftlichen und kulturellen Gebieten von großer Bedeutung, wobei die wichtigsten Bereiche seiner philologischen Forschungen waren: die Sprache, in synchroner und diachroner Perspektive, und die Literaturgeschichte, besonders diejenige die in Dubrovnik entstand. Bei dieser Gelegenheit, möchten wir besonders den Bedeutungswert seiner Antrittsrede anlässlich des Beitritts zur Serbischen königlichen Akademie, des Höhepunktes seiner wissenschaftlichen Karriere, und seiner grundlegenden Arbeit *Serbisches Gebetbuch* (*Срūски молишвеник*), die er unter diesem Namen, nach einer detaillierten sprachlichen Analyse, 1938 veröffentlich hat, unterstreichen.

Auf dieser Weise erweist die Serbische Akademie der Wissenschaften und Künste den Dank ihrem ansehnlichen Mitglied, und zwar im Jahre, in dem an 70 Jahre seit seinem Tod und an 500 Jahre seit der Veröffentlichung des *Serbischen Gebetbuches* gedacht wird. Diese Festschrift enthält mehrere Studien über Rešetar und das *Gebetbuch*, auserwählte Bibliographie von Milan Rešetar und eine Liste der wissenschaftlichen Literatur über ihn. In dem Buch sind reichliche Dokumente und Illustrationen von größter Relevanz angegeben. Im ersten Teil des Buches haben die Titelseiten und die Einbände der außerwählten Publikationen von Rešetar, seine Briefe und Briefe über ihn, originelle Zeugnisse über das *Gebetbuch*, unter denen sich lateinische Vereinbarungen von Fran Micalović zwischen 1502 und 1513 befinden, ihren Platz gefunden. Der zweite Teil des Buches enthält die phototypische Ausgabe seiner Antrittsrede anlässlich des Beitritts zur Serbischen königlichen Akademie, Aufnahmen des *Serbischen Gebetbuches* aus der Sammlung der Serbischen königlichen Akademie, die speziell für Rešetar gefertigt waren, Aufnahmen der fehlenden Seiten aus der Sammlung der Amerikanischen katholischen Universität in Washington und Aufnahmen der selben Seiten aus der zweiten Ausgabe des *Gebetbuches* in der Sammlung der Bibliothek von Matica srpska in Novi Sad.

Das kyrillische Original der Antrittsrede von Milan Rešetar anlässlich seines Beitritts zur Serbischen königlichen Akademie wird heute im Archiv der Serbischen Akademie der Wissenschaften und Künste unter der Nummer 14456 aufbewahrt. Ihr Auszug war bei der Jahresversammlung der Serbischen königlichen Akademie 1941 vorgelesen und in der zensurierten Version nach dem Tod von Rešetar im Jahr 1951 veröffentlicht. Danach, unter unbekannten Umständen, wurde das Manuskript erstmal aus der Akademie herausgetragen und dann 1981 wieder in ihre Fonds zurückgebracht, als festgestellt war, dass es einen großen Unterschied zwischen der Schlussfolgerung in Bezug auf die Herkunft der Mundart von Dubrovnik zu der Rešetar gekommen ist und der, die in der veröffentlichten Version dargelegt wurde. Hier ist der originelle Satz: „Aus dieser objektiven Feststellung werde ich jetzt aber keine Schlussfolgerung ziehen, weil für mich Serben und Kroaten *ein* und das gleiche Volk sind, wenn auch mit *zwei* verschiedenen Nahmen. Darum werde ich nicht behaupten, dass in Dubrovnik nicht Kroatisch sondern Serbisch gesprochen wurde. Wenn aber jemand behaupten würde, dass Serben und Kroaten zu verschiedenen Völkern angehören, der müsse gleichfalls zugeben, dass in Bezug auf die Sprache Dubrovnik immer serbisch war“ (S. 52, R. 27–31).

Schwarz-Weiße Photographien des *Serbischen Gebetbuches* aus dem Jahr 1512, das zugleich das älteste kyrillische Buch, das in serbischer Volkssprache geschrieben wurde und das den Katholiken bestimmt war, werden im Archiv der Serbischen Akademie der Wissenschaften und Künste unter der Nummer 8873-II seit 1938 aufbewahrt. Und genau dies war das eigentliche Exemplar, das Milan Rešetar bei seiner Forschungsarbeit am *Gebetbuch* benutzt hat und dessen Foliierung von seiner Hand stammt. Die Reproduktion des *Gebetbuches*, die auf die Kosten der Serbischen königlichen Akademie ging, wurde anhand des fast vollständig erhaltenen Exemplars aus der Pariser Nationalbibliothek gemacht (Bibliothèque nationale de France, Réserve B 5009). Rešetar konnte, dank der Aufnahmen aus der zweiten Ausgabe des Gebetbuches, die zwei fehlenden Seiten (die erste und die achte) ersetzen, die wir anhand des Materials von Rešetar bei dieser Gelegenheit darstellen. Hiermit erweisen wir höchste Anerkennung dem prominenten Wissenschaftler.

Die Nachricht über die Wahl von Milan Rešetar zum ordentlichen Mitglied der Serbischen königlichen Akademie kurz vor dem zweiten Weltkrieg sorgte für großes Interesse des serbischen Teils der jugoslawischen Gesellschaft. Zu dieser Gelegenheit erhielte Rešetar Grüße auch aus der Matica srpska in Dubrovnik, die damals katholische Serben in seiner Heimatstadt sammelte. Die Danksagung von Rešetar wurde am 23. Februar 1940 in der serbisch-katholischen Tageszeitung „Dubrovnik“ veröffentlicht, die ein paar Tage später auch in der Tageszeitung „Politika“ übertragen wurde (am 10. März): „Sehr geehrter Herr Präsident, Ich bedanke mich recht herzlich der „Matica srpska“ aus meiner nie vergessener Heimatstadt Dubrovnik, dass sie mich als einen einheimischen Dubrovnikaner nicht vergessen hat, obwohl ich schon als Junge meine Heimatstadt verlassen habe. Ich freue mich sehr auf den großen Preis, den mir die Serbische königliche Akademie, unsere bedeutendste wissenschaftliche Institution, verliehen hat, dennoch freue ich mich umso mehr wegen unserer Stadt Dubrovnik und gleichfalls wegen Herrn Marko Murat, dem die gleiche Ehre wie mir erwiesen wurde und der wie ich *den aussterbenden einheimischen serbisch-katholischen Dubrovnikaner* angehört. Mit vorzüglicher Hochachtung, Prof. M. Rešetar“ (*Serbische Katholiken aus Dubrovnik und seiner Umgebung*, Archiv der Serbischen Akademie der Wissenschaften und Künste Nummer 11235).

LIVRE DE PRIÈRES SERBE
ÉDITION À LA MÉMOIRE DE MILAN REŠETAR
1512 – 1942 – 2012

Résumé

Né à Dubrovnik en 1860 et décédé à Florence en 1942, l'académicien Milan Rešetar était un éminent philologue serbe et yougoslave, professeur d'université à Vienne et à Zagreb et membre de nombreuses sociétés scientifiques. Son travail est diversement important dans de nombreuses sphères scientifiques et culturelles. Les domaines principaux de ses recherches philologiques sont la langue, sous les perspectives synchronique et diachronique, et l'histoire de la littérature, surtout celle de Dubrovnik. À cette occasion nous distinguons son discours de réception à l'Académie royale serbe, couronnement de sa carrière scientifique ainsi que son travail fondamental sur le *Livre de prières serbe*, qu'il a publié, auquel il a donné son titre et dont il a analysé la langue en détail (1938). L'Académie des sciences et des arts témoigne ainsi sa reconnaissance à un membre éminent dans l'année du 70e anniversaire de son décès et du 500e anniversaire de l'impression du Livre de prières. L'édition commémorative comprend plusieurs études sur Rešetar et le Livre de prières, une bibliographie choisie de Milan Rešetar et un relevé de la littérature scientifique à son sujet. Le livre comporte du matériel illustratif et documenté d'importance supérieure. Dans la première partie, on trouve les pages titres et les couvertures d'éditions choisies de Rešetar, des lettres de et sur Rešetar, des témoignages originaux sur le Livre de prières parmi lesquels se distinguent les contrats latins de Frano Micalović datant de 1502 à 1513. La deuxième partie comprend l'édition phototype du discours complet de la réception à l'Académie royale serbe, des photographies du *Livre de prièresserbe* de l'Académie royale serbe réalisées pour les besoins de Milan Rešetar, des photographies des pages manquantes de la collection de l'Université américaine catholique de Washington et des photographies des mêmes pages de la deuxième édition du Livre de prières dans la collection de la Bibliothèque de la société Matica srpska à Novi Sad.

L'original cyrillique du discours de réception de Milan Rešetar est aujourd'hui conservé aux Archives de l'Académie serbe des sciences et des arts sous le numéro 14456. Le résumé en a été lu à l'assemblée de l'Académie royale serbe (1941) et publié dans une version censurée après la mort de l'auteur (1951). Le manuscrit a ensuite été retiré de l'Académie des sciences dans des circonstances inconnues puis rendu en 1981; une différence importante alors été constatée entre la conclusion de Rešetar sur l'origine de la langue de Dubrovnik et la version publiée. Voici la phrase originale: «Je ne déduis maintenant aucune autre conclusion de ces constatations objectives car pour moi, les Serbes et les Croates sont *une seule* nation qui porte *deux* noms, et c'est pourquoi je ne dirai en aucun cas qu'on ne parlait pas croate mais serbe à Dubrovnik, mais celui pour qui les Serbes et les Croates constituent *deux* nations, devra reconnaître que par la langue, Dubrovnika toujours été serbe» (p. 52, l. 27–31)

Les photographies en noir et blanc du *Livre de prières* de 1512, livre le plus ancien impriméen cyrillique dans la langue populaire serbe et destiné aux catholiques, sont conservées aux Archives de l'Académie des sciences et des arts sous le numéro 8873-II de 1938. Il s'agit de l'exemplaire même de l'auteur dontil s'est servi pour son travail-sur le Livre de prières et dont les feuillets sont annotés de sa main. La reproduction a été faite aux frais de l'Académie royale serbe d'après l'exemplaire de la Bibliothèque nationale de France, Réserve B 5009, qui est le seul qui soit conservé presque complet. Rešetar a remplacé les deux feuillets manquants (le premier et le huitième) par des photographies de la deuxième édition du Livre de prières. Nous les transmettons nous aussi à cette occasion, nous en tenant au matériel de Rešetar et rendant ainsi hommage au grand scientifique.

La nouvelle de l'élection du professeur Milan Rešetar comme membre régulier de l'Académie royale serbe retentit dans la partie serbe du public yougoslave à la veille de la Seconde Guerre mondiale. À cette occasion, Rešetar reçut aussi les félicitations de la Matica srpska de Dubrovnik, autour de laquelle se réunissaient encore les Serbes catholiques de sa ville natale. La lettre de remerciement de Rešetar du 23 février 1940 parut dans le journal «Dubrovnik», publication des Serbes catholiques (le 9 mars de la même année) et elle fut reprise dans le journal belgradois «Politika» (le 10 mars): Monsieur le président, Je remercie très chaleureusement la société «Matica srpska» de mon inoubliable lieu de naissance Dubrovnik, de s'être souvenue de moi, très ancien citoyen de la ville que j'ai quittée très jeune pour un monde étranger. Je me réjouis de la grande distinction que m'a attribuée l'Adadémie royale serbe, notre plus grande institution scientifique, mais je me réjouis encore plus, croyez moi, pour notre Dubrovnik que pour moi, et il me fait particulièrement plaisirque le même honneur soit fait à monsieur Marko Murat – un autre citoyen de Dubrovnikdu nombre des *anciensmilitants serbes catholiques, qui disparaissons*. Avec mon plus grand respect, Prof. M. Rešetar» (*Serbes catholiques de Dubrovnik et des environs*, Archives SANU (Académie serbe des sciences et des arts), numéro 11235).

Захвалница. У раду на овој књизи, нарочито у набавци, скенирању и фотографисању илустративног материјала, свесрдно су помогли Миле Станић и Драгана Читлучанин, сарадници Архива Српске академије наука и уметности; Јулкица Ђукић, Огњен Карановић, Душица Грбић и Нада Вујић, сарадници Матице српске и Библиотеке Матице српске; Ленор М. Роуз, кустос збирке Ретких књига и специјалних колекција у Муленовој библиотеци при Католичком универзитету Америке; Марина Нинић и Милена Цибин, сарадници Библиотеке Српске академије наука и уметности; Миланка Убипарип, сарадник Археографског одељења Народне библиотеке Србије. Фотограф Владимир Поповић, Милан Радујко из Института за историју уметности Филозофског факултета у Београду и Славко Петаковић, професор Филолошког факултета у Београду, помогли су својим стручним саветима. Професор Ђорђе Трифуновић пружио је драгоцену помоћ у предлагању решења за техничко и естетско обликовање књиге. Посебно за ову прилику Зоран Костић и Никола Костић уступили су Српској академији наука и уметности своје електронско писмо којим је ова књига одштампана.

Acknowledgments. In the work on this book, especially in acquiring, scanning, and photographing the illustrative materials, enthusiastic help was offered by Mile Stanić and Dragana Čitlučanin at the Archive of the Serbian Academy of Sciences and Arts; Julkica Đukić, Ognjen Karanović, Dušica Grbić and Nada Vujić at the Matica srpska and the Library of the Matica srpska; Lenore M. Rouse, curator of Rare Books and Special Collections, Catholic University of America, Washington, D.C.; Marina Ninić and Milena Cibin at the Library of the Serbian Academy of Sciences and Arts; Milanka Ubiparip at the Archeographic Department of the National Library of Serbia. The photographer Vladimir Popović, Milan Radujko from the Institute for the History of Art of the Faculty of Philosophy in Belgrade, and Slavko Petaković, professor of the Faculty of Philology in Belgrade, all helped with their expertise. Professor Đorđe Trifunović contributed invaluable help in proposing solutions for the technical and esthetic production of the book. For this special occasion, Zoran Kostić and Nikola Kostić allowed the Serbian Academy of Sciences and Arts to use their font, in which this book has been published.

Благодарность. Помощь при создании этой книги, а особенно по нахождению, сканированию и фотографированию иллюстративного материала, оказали Миле Станич и Драгана Читлучанин, сотрудники Архива Сербской академии наук и искусств; Юлкица Джукич, Огнен Каранович, Душица Грбич и Нада Вуйич, сотрудники Матицы сербской и Библиотеки Матицы сербской; Ленор М. Роуз, куратор собрания Редких книг и специальных коллекций в Муленовой библиотеке при Католическом университете Америки; Марина Нинич и Милена Цибин, сотрудники Библиотеки Сербской академии наук и искусств; Миланка Убипарип, сотрудник археографического отдела Национальной библиотеки Сербии. Фотограф Владимир Попович, Милан Радуйко из Института истории искусства при философском факультете Белградского университета, и Славко Петакович, профессор филологического факультета Белградского университета, помогли своими профессиональными советами. Профессор Джордже Трифунович оказал драгоценную помощь предложениями технического и эстетического оформления книги. Специально для данной монографии Зоран Костич и Никола Костич уступили Сербской академии наук и искусств свое электронное письмо, которым эта книга напечатана.

Danksagung. Bei der Arbeit an diesem Buch, besonders in Bezug auf die Besorgung, das Scannen und Fotografieren des illustrierten Materials, Ihre großzügige Hilfe haben folgende Mitarbeiter geleistet: Mile Stanić und Dragana Čitlučanin, Mitarbeiter des Archivs der Serbischen Akademie der Wissenschaften und Künste; Julkica Đukić, Ognjen Karanović, Dušica Grbić und Nada Vujić, Mitarbeiter der Matica srpska und der Bibliothek der Matica srpska; Lenore M. Rouse, Kurator der Sammlung seltener Bücher und spezieller Kollektionen in Mullen's Bibliothek der Katholischen Universität von Amerika; Marina Ninić und Milena Cibin, Mitarbeiterinnen der Bibliothek der Serbischen Akademie der Wissenschaften und Künste; Milanka Ubiparip, Mitarbeiterin der Archeographischen Abteilung der Volksbibliothek Serbiens. Vladimir Popović, Fotograf, Milan Radujko, Mitarbeiter des Instituts für Kunstgeschichte der Philosophischen Fakultät in Belgrad, und Slavko Petaković, Professor der Philologischen Fakultät in Belgrad, haben mit Ihren kompetenten Rat geholfen. Professor Đorđe Trifunović hat mit seinen Vorschlägen zur technischen und ästhetischen Gestaltung des Buches große Hilfe geleistet. Speziell für diese Gelegenheit übergaben Zoran Kostić und Nikola Kostić der Serbischen Akademie der Wissenschaften und Künste den elektronischen Brief, der den Druck dieses Buches ermöglicht hat.

Remerciements. Au cours du travail de préparation de ce livre, surtout pour l'acquisition, la numérisation et la photographie du matériel illustratif, ont apporté leur aide très généreuse: Mile Stanić, et Dragana Čitlučanin, collaborateurs aux archives de l'Académie serbe des sciences et des arts; Julkica Đukić, Ognjen Karanović, Dušica Grbić et Nada Vujić, collaborateurs à la société Matica srpska et à Bibliothèque de la société Matica srpska; Lenore M. Rouse, conservatrice de la collection des livres rares et des collections spéciales à la bibliothèque Mullen de l'Université catholique d'Amérique; Marina Ninić et Milena Cibin, collaboratrices à la Bibliothèque de l'Académie serbe des sciences et des arts; Milanka Ubiparip, collaboratrice à la Section d'archéographie de la Bibliothèque nationale de Serbie. Vladimir Popović, photographe, Milan Radujko de l'Institut d'histoire de l'art de la Faculté de philosophie de Belgrade et Slavko Petaković, professeur à la Faculté de philologie de Belgrade ont contribué par des conseils relevant de leur spécialité. Le professeur Đorđe Trifunović, a offert une aide précieuse relativement à la proposition de solutions pour la composition technique et esthétique du livre. Tout particulièrement pour cette occasion, Zoran Kostić et Nikola Kostić ont mis à la disposition de l'Académie serbe des sciences et des arts la police d'écriture électronique utilisée pour l'impression du livre.

САДРЖАЈ

МИЛАН РЕШЕТАР

Милан Решетар (Јасмина Грковић-Мејџор, Виктор Савић) 9

Одабрани радови Милана Решетара 15

Индекс
Имена за библиографију 31

† Гордана Радојчић-Костић
Литература о Милану Решетару 35

Ирена Арсић
Од Српске Атине до југословенске провинције:
културне прилике у Дубровнику Решетаровог времена (1860–1942) 43

Јелица Стојановић
Приступна академска бесједа Милана Решетара
„Најстарији дубровачки говор“, сажети исказ његовог богатог научног опуса 51

Слободан Реметић
Милан Решетар као дијалектолог 63

Злата Бојовић
Милан Решетар као издавач дубровачких писаца 75

Гордана Покрајац
Допринос Милана Решетара проучавању дубровачких зборника и молитвеника 85

Небојша Порчић
Милан Решетар као историчар Дубровника 95

Александар Милановић
Милан Решетар као тумач и приређивач Његошевих дела 103

Саша Недељковић
Милан Решетар у дубровачкој штампи 111

СРПСКИ МОЛИТВЕНИК

Српски молитвеник из 1512. године (Јасмина Грковић-Мејџор, Виктор Савић) 117

Изворна сведочанства 122

Бранка Иванић
Ликовни украс штампаног ћириличког дубровачког молитвеника из 1512. године 127

Драгана Јањић
Служба Светог крста и служба Светог Духа у ћириличком
дубровачком молитвенику из 1512. године 139

Вања Станишић
Ћирилица дубровачког молитвеника из 1512. године 145

Слободан Павловић
Фонолошки систем Српског молитвеника из 1512. године
Трагом Решетарових истраживања 151

ПРЕСНИМЉЕНА ИЗДАЊА

Приредили Јасмина Грковић-Мејџор и Виктор Савић

Решетарова приступна беседа у Српској краљевској академији 03
Саопштено на скупу Српске краљевске академије 7. марта 1941. године

Оригинал приступне академске беседе Милана Решетара 0113
Архив Српске академије наука и уметности број 14456

Српски молитвеник 0115
Према снимцима Српске краљевске академије из 1938. године

Снимци Српског молитвеника из 1512. године 0255
Архив Српске академије наука и уметности број 8873-II

Addenda I 0257

Officium Beatae Mariae Virginis Slavonice (Venice 1512) 0263
Rare Books and Special Collections, Catholic University of America, Washington, D.C.

Addenda II 0265

Молитвеник Јакоба Баромића из 1571. године 0271
Библиотека Матице српске P Ђр I 6.1 (PP Хр I 1.1.1) – 199059

Резимеи 0273

Захвалнице 0279

СРПСКИ МОЛИТВЕНИК
СПОМЕНИЦА МИЛАНУ РЕШЕТАРУ
1512–1942–2012

Уредници
Јасмина Грковић-Мејџор
Виктор Савић

Издају
Српска академија наука и уметности
и
Фонд „Ђорђе Зечевић“ за унапређење и заштиту ћириличког писма
Београд, Кнез Михаилова 35
www.sanu.ac.rs

Уредник едиције
Одељења језика и књижевности САНУ
и
Фонда „Ђорђе Зечевић“ за унапређење и заштиту ћириличког писма
Предраг Пипер

Обрада ликовних прилога, слог и прелом
Александар Илчић

Обрада фотографија *Срп̄скоī молитвеника*
Александар Милутиновић

Преводи резимеа
Рендал Мејџор, Светлана Гољак
Миливој Алановић, Мари Ћурчић

Тираж 500 примерака

Штампа и повез
Планета принт, Београд

Фонт KosticSerif урадили
Зоран Костић и Никола Костић

© Српска академија наука и уметности 2016

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

811.163.41:929 Решетар М. (082)
094(=163.41)(497.13)"1512"
271.2-282.5(497.13)"1512"
012 Решетар М.(082)
001.32(497.11)(043.5)(082)
811.163.41(091)(497.13)(082)

СРПСКИ молитвеник : Споменица Милану Решетару : 1512–1942–2012 /
уредници Јасмина Грковић-Мејџор, Виктор Савић. – Београд : САНУ
: Фонд "Ђорђе Зечевић" за унапређење и заштиту ћириличког писма, 2016
(Београд : Планета принт). – 158, 0279 стр. : факс. ; 34 cm

На спор. насл. стр.: Evchologion Serbicvm Milani Rešetar Memoria. –
"Примљено на X скупу Одељења језика и књижевности од 27. децембра
2016. године"--> насл. стр. – Тираж 500. – Напомене и библиографске
референце уз текст. – Резимеи на више језика. – Садржи и: Најстарији
дубровачки говор од Милана Решетара. Српски молитвеник

ISBN 978-86-7025-717-7 (САНУ)

1. Грковић-Мејџор, Јасмина [уредник]
2. Савић, Виктор [уредник]
a) Решетар, Милан (1860–1942) – Зборници
b) Српски молитвеник. 1512
c) Српски језик – Дубровник – Зборници
COBISS.SR-ID 228609036